ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE STUDII ROMÎNO-SOVIETIC

RELAȚII ROMÎNO-RUSE ÎN TRECUT

STUDII ȘI CONFERINȚE

1957

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE STUDII ROMÎNO-SOVIETIC

RELAȚII ROMÎNO-RUSE ÎN TRECUT

STUDII ȘI CONFERINȚE

1957

Din relațiile culturale romîno-ruse de-a lungul veacurilor

acad. prof. Petre CONSTANTINESCU—IAȘI

Colaborarea culturală constituie un factor important de apropiere între popoare, de înțelegere reciprocă între oameni, de înlăturare a conflictelor dintre state. Colaborarea culturală este un factor de progres, care s-a desfășurat de-a lungul veacurilor și între toate popoarele lumii. Îndeosebi colaborarea culturală dintre popoare vecine s-a impus peste piedicile provocate de interesele unor clici dominante și deseori s-au evitat ciocniri sîngeroase.

De la începutul vieții sale ca popor distinct — epoca încă nu destul de bine precizată de istoricii noștri — în tot lungul perioadei medievale a migrațiunilor — adică a mișcării diferitelor popoare pe teritoriul de azi al Romîniei — și pînă în zilele noastre, poporul romîn a avut diverse raporturi cu vecinii săi. Ele n-au fost totdeauna pașnice, datorită unor interese straine de nevoile maselor.

Dintre toți acești vecini însă, poporul romîn a trăit în cele mai bune raporturi cu locuitorii de la răsăritul granițelor țării, cu marele popor rus și cu celelalte popoare aflate pe teritoriul Uniunii Sovietice. Nu se cunoaște în întreg trecutul istoric al țărilor romînești nici un conflict cu statele slave de la răsărit: Rusia și Ucraina. Ba dimpotrivă, aceste țări au trăit în cele mai bune raporturi economice, politice și culturale, încheind deseori între ele înțelegeri diplomatice și militare.

Bunele raporturi dintre poporul romîn și poporul rus n-au fost zdruncinate decît o singură dată în istorie, atunci cînd conducerea fascistă a lui Antonescu a reușit să atragă țara romînească într-un război nepopular împotriva Uniunii Sovietice, război care a fost o catastrofă națională pentru romîni, soldată cu pierderi uriașe în oameni și bunuri.

Legăturile culturale romîno-ruse au un lung istoric. Vom schița cîteva momente mai expresive, îndeosebi din vechime, deoarece acestea sînt mai puțin cunoscute.

Încă înaintea apariției poporului romîn au existat legături între cei mai vechi locuitori ce au trăit în Moldova, Muntenia și Transilvania și cei de pe meleagurile de dincolo de Prut, Nistru și pînă la Nipru. In epoca preistorică, cu sute de mii de ani înaintea erei noastre, populațiile străvechi din epoca comunei primitive și-au împrumutat descoperirile și cunoștințele lor. Astfel, diferitele culturi cunoscute sub numele localităților

unde s-au găsit urmele cele mai importante, dovedesc înrudiri în ce priveşte felul de viaţă, credinţe, obiceiuri, urme de artă, exprimate prin ceramică ornamentată, obiecte de podoabă şi de practici rituale etc.

Cultura veche Cucuteni, denumită astfel după aşezările preistorice de la Cucuteni-Iaşi şi răspîndită pînă în Transilvania, este perfect asemănătoare cu cultura denumită Tripolie de la localitatea din vestul Ucrainei, cunoscută prin descoperirile arheologilor sovietici. In alte localităţi din Moldova (Foteşti-Galaţi, de pildă) se găsesc obiecte asemănatoare cu acele ale culturii Gorodsko-Usatovo, tot din Ucraina.

Cultura sciţilor — popor cu vastă răspîndire din Dobrogea, estul Munteniei şi pînă în nordul Caucazului — domină epoca bronzului şi pînă în veacul al III-lea î.e.n. Frumoasele obiecte de-o rară bogăţie ale culturii scitice, care se găsesc în muzeele din U.R.S.S. şi îndeosebi la Ermitajul din Leningrad, au aceeaşi factură cu obiectele de cultură materială şi artă scitică de la noi.

Asimilarea sciţilor în masa băştinaşilor geto-daci în ţara noastră şi a popoarelor proto-slave din Rusia explică urmele vechii culturi în formele noi ce apar în viaţa slavilor şi a poporului ce se naşte pe meleagurile carpato-dunărene.

Cu apariţia slavilor, răspîndiţi pe întinderi vaste spre răsărit şi nordul Daciei, schimburile culturale sînt şi mai cunoscute, fiind şi mai evidente. Influenţa slavă asupra poporului romîn este de o necontestată valoare istorică. Limba romînească, în primul rînd, este un document de prim ordin care atestă legăturile foarte puternice dintre slavi şi romîni.

Fie în ceramica slavă de la Morăşti — cea mai puternică aşezare întărită a slavilor din epoca veacurilor IX—XII — fie prin podoabele de sticlă colorată sau piatră roşie din Volhinia, descoperite la Dinogetia-Dobrogea, ca şi în urmele descoperite în alte localităţi, cultura slavă este mereu prezentă. Necunoscute încă sînt descoperirile de la Sărata-Monteoru (fostul judeţ Buzău), care au scos la iveală în urma săpăturilor din vara anului 1956 urmele unei mari aşezări slave din secolul al VII-lea.

O dată cu apariţia statului de la Kiev, în secolul al IX-lea, primul stat rusesc, legăturile culturale ale primelor organizaţii statale romîneşti continuă sub forme mereu mai precise. Din unele documente păstrate, cum este celebra bîlină medievală „Cîntec despre oastea lui Igor", se constată existenţa legăturilor părinţilor din Kiev cu ţările dunărene.

Un al doilea stat, înfiinţat prin secolul XI—XII la graniţa de nord a Moldovei — Rusia de la Halici, mai tîrziu Galiţia — îşi întinde stăpînirea peste întreaga regiune de la Prut şi Nistru, lăsînd urme asupra celor mai vechi monumente din ţara noastră. Din Halici-Volînia şi din Lituania vin o serie de elemente culturale, care se manifestă în limba oficială a ţărilor romîneşti, în cancelaria domnească, în onomastica şi topografia ţărilor romîneşti, cu deosebire din Moldova.

Printre primii domni ai Moldovei unii poartă denumiri lituaniene, ca Laţco, Juga, Lixandru; limba scrisă poartă urme numeroase de forme gramaticale ruseşti şi lituaniene. Organizarea primei biserici din Moldova vădeşte aceleaşi influenţe. Cultura romînească a vremii este mai

mult bisericească; ea exprimă interesele clasei dominante a vremii — clasa feudalilor și interesul acestora era legat de biserică.

Paralel cu această cultură a clasei dominante se dezvoltă și o creație populară, păstrată prin viu grai sub forma de epopei populare, basme, povestiri și cîntece. Dintre aceste opere multe au subiecte comune cu cîntecele și povestirile rusești. Pentru artele plastice, asemanări frecvente se constată în țesături; covoarele ucrainene sau camășile huțule reproduc motive decorative romînești și viceversa.

O dată cu înființarea celor două principate romînești: Țara Romînească și Moldova, legăturile politico-economice, ca și cele spirituale, devin și mai numeroase, puterea statală organizată asigurînd mai multe posibilități de circulație și schimb.

O figură importantă a culturii moldovenești din prima jumătate a secolul al XIV-lea, mitropolitul Grigore Țamblac, cărturar și orator de seamă la curtea lui Alexandru cel Bun, ajunge în cele din urmă mitropolit al Kievului, unde era mai de mult bine cunoscut. După unele date, Grigore Țamblac se găsește pe la 1406 în Rusia, chemat de unchiul său Chiprian, mitropolitul Moscovei. Către 1420 moare la Kiev, fara să mai fi călcat pămîntul Moldovei. Istoricii sovietici afirmă despre Grigore Țamblac: „El a fost în adevăratul înțeles al cuvîntului reprezentantul culturii generale slave feudale".

Pe timpul marelui domn al Moldovei, Ștefan cel Mare, legaturile politice și culturale se întăresc. Apropierea dintre Ștefan și statele rusești merge pînă la înrudiri familiare: una din soțiile lui Ștefan este cneaghina Evdochia, fiica cneazului de la Kiev, fiica sa Oleana ia în căsatorie pe fiul țarului Ivan al III-lea al Moscovei. Pentru împlinirea planului său de stat, Ștefan reface vechile legături cu Lituania, cu care prilej numeroase solii de boieri și carturari au și alte rosturi decît cele pur diplomatice. Documentele vremii pastrează numele unor „diaci", secretari ai soliilor și buni cunoscatori de slavonie.

Din cuprinsul unora dintre misivele legate de solii reiese rolul pe care-l joacă Ștefan cel Mare în apararea ortodoxiei, care pentru acea vreme nu însemna numai un fapt legat de biserică. El admonestează pe ducele Lituaniei, cazut sub influența papistașilor, pentru „siluirile" aduse credincioșilor și bisericii ortodoxe ruse. În această politica, Ștefan este susținut între alții și de învățatul episcop Vasile al Romanului, care este solicitat de mitropolitul Gherontie al Moscovei să-și dea parerea într-o problemă de dogmă, pricinuită într-un conflict cu țarul.

Numele lui Ștefan este bine cunoscut în lumea rusă a vremii sale. O veche cronică rusească, cronica de la Mănăstirea Gostinski de lîngă Luțk-Volînia, exprimă mare simpatie față de faptele marețe ale lui Ștefan, dovadă a dragostei populației rusești față de domnul Moldovei.

Numeroase solii, cuprinzînd și oameni de carte, se perinda spre Moscova pe timpul lui Petru Rareș, Alexandru Lăpușneanu și al altor domni romîni din secolul al XVI-lea. Mihai Viteazul leaga prietenie strînsă cu țarul Boris Gudunov; un sol al domnului muntean, episcopul Luca al Buzăului, fusese trimis la Moscova.

Relaţiile artistice sînt foarte evidente încă de la primele forme cunoscute în arta monumentală veche romînească. Bisericile, reprezentînd arhitectura religioasă, cît şi cetăţile, reprezentînd arhitectura civilă, deşi sînt construite după regulile generale bizantine şi medievale, păstrează multe elemente specifice comune. In cîteva lucrări de specialitate am arătat documentat care sînt aceste elemente în ce priveşte stilul arhitectonic şi elementele decorative.

Imprumuturile din arhitectura rusă sau caucaziană — şcolile armeană şi georgiană — se vădesc în înălţarea turlelor moldoveneşti, care capătă o eleganţă deosebită; în adaosul unei încăperi introductive, pe care am denumit-o cîndva „sepulcral"; în frumoasele elemente decorative din piatră sculptată care îmbracă unele biserici — Trei Erarhi din Iaşi, cea mai expresivă — cu o podoabă de adevărată dantelărie. In domeniul picturii, elementul original rusesc se vădeşte în primele forme de realism, ce vin din şcoala marelui pictor rus medieval Rublev. Heratismul icoanelor şi frescelor de tip bizantin este străpuns de figuri ce se apropie de portret, de unele elemente din natură drept început de peisaj. Portretele votive, adică reprezentarea chipurilor fondatorilor bisericii, ce apar în aspectul lor laic pe pereţii de la intrarea bisericii, sînt dovezi ale unui realism începător.

Cultura moldovenească de pe vremea lui Alexandru Lăpuşneanu era atît de cunoscută în Rusia că în ţara noastră se căutau cărţi rare, cum a fost cazul cu colecţia de legi a lui Matei Vlastaros, pe care o cerea ţarul Ivan al IV-lea. Vestite sînt şi unele şcoli moldoveneşti, cum era aceea de la Suceava, unde vin să înveţe tinerii de la Lvov şi Premîsl. Influenţa rusă asupra literaturii slave la romîni se constată şi prin numeroase manuscrise, aflate cele mai multe în biblioteca Academiei, studiate mai de mult de slavistul rus Iaţimirski. Traducerile din literatura slavo-rusă au ajutat la formarea limbii literare romîne, fapt ce se petrece în secolul al XVI-lea şi se desăvîrşeşte în veacul următor.

In acest veac al XVII-lea, legăturile culturale romîno-ruse iau un avînt şi mai puternic; ele se constată nu numai în domeniul bisericesc şi popular, ca în veacurile anterioare, ci cuprind domenii mult mai variate. Acum apare o bogată literatură istorică, culegeri de codici juridice, primele lucrări de ştiinţă pozitivă. Figurile cele mai importante ale culturii romîneşti din cele două principate: mitropolitul Varlaam şi Dosoftei, boierii Udrişte Năsturel şi Spătarul Milescu au cele mai strînse legături cu Rusia şi cultura ei, mai toţi făcînd călătorii în centrele importante ruseşti şi ucrainene, unii stabilindu-se definitiv în Rusia, ca Dosoftei şi Nicolae Milescu. Acelaşi lucru se întîmplă către finele veacului al XVII-lea şi cu doi cărturari ardeleni, fraţii Corbea, unul din ei foarte apreciat de însuşi ţarul Petru cel Mare.

In prima jumătate a veacului al XVII-lea, cea mai importantă personalitate în cultura Ucrainei este Petru Movilă, fiu şi frate de domn romîn. El ajunge nu numai mitropolit al Kievului, dar este şi întemeietorul unei şcoli superioare, model pentru diferite alte centre din Ucraina şi Rusia; este şi mare cărturar.

Petru Movilă nu-şi uită patria de origine; pe toate tipăriturile sale, el adaugă totdeauna „fiul prinţului Moldovei". Cînd Vasile Lupu înfiinţează, după modelul şcolii de la Kiev, colegiul de la Iaşi, aduce profesori trimişi de Petru Movilă. De asemenea, îi trimite şi meşteri tipografi, atunci cînd Vasile Lupu înfiinţează tipografia domnească de la Trei Erarhi. O imprimerie similară trimite Movilă şi domnului Munteniei, Matei Basarab, pentru instalaţia sa de la Govora, ai cărei organizatori sînt Timotei Verbiţki, fostul şef al tipografiei de la Lavra Pecerskaia din Kiev şi Ivan Kunutovici din Lvov.

Pe timpul domniei lui Vasile Lupu, legăturile romîno-ruse sînt înlesnite şi de prietenia politică dintre el şi hatmanul Ucrainei, Bogdan Hmelniţki, al cărui fiu Timuş ia în căsătorie pe frumoasa Ruxandra, fiica domnului Moldovei. Învăţatul mitropolit de pe timpul lui Vasile Voevod, Varlaam, face cîteva călătorii la Kiev şi Moscova, fiind în corespondenţă cu însuşi ţarul Rusiei.

În a doua jumătate a veacului activează alt învăţat, mitropolitul Dosoftei, care avea rude şi la Lvov unde studiase; în ultimii ani ai vieţii trăieşte ca refugiat, de frica turcilor, în cîteva oraşe ale Ucrainei. Dosoftei tipăreşte la Lvov şi Kiev unele din cărţile sale. El este autorul celei dintîi cărţi în stihuri romîneşti „Psaltirea în versuri"; în prefaţa acesteia, Dosoftei scrie: „De la Moscova luceşte lucoarea" (lumina).

În viaţa culturală a ţărilor romîne, un ecou deosebit l-a avut opera lui Ioanichide Galiatovski, mare cărturar ucrainean din acea epocă, profesor la colegiul din Kiev. Lucrarea sa cea mai importantă, „Cheia înţălesului", s-a bucurat de un larg răsunet în literatura romînă, fiind tradusă în cîteva ediţii în toate provinciile romîneşti.

Unii cronicari romîni şi-au făcut studiile în oraşele ucrainene, în special la Lvov. Primii filologi romîni pot fi consideraţi cronicarii; acum apar şi primele dicţionare şi cărţi de gramatică romîneşti. Cel dintîi dicţionar slavo-romîn cunoscut, acel al lui Pamva Berinda, apare la Kiev în 1627. Berinda era romîn de origine, ca şi fratele său Ştefan, de asemenea învăţat şi cunoscut prin priceperea sa în arta tipografică. Dicţionarul lui Berinda s-a bucurat de mare circulaţie în ţările romîneşti, ca şi numeroase gramatici ruseşti, printre care mai ales aceea a învăţatului Meletie Smotriţki. Pe la 1679 este cunoscut un botanist rus Mitrofan Petrov, venit în Moldova să studieze „buruienile tamăduitoare".

Relaţiile artistice sînt foarte frecvente şi în această epocă. Întreaga Ucraină vestică este presărată cu ctitorii de ale domnilor şi boierilor romîni. Clădirile păstrează forme ale arhitecturii romîneşti, dar în acelaşi timp ele sînt lăcaşuri de unde se aduc obiecte de artă lucrate în stilul rusesc. O serie de icoane, cunoscute prin spiritul lor mai realist, s-au păstrat pîna azi în bisericile şi muzeele noastre, fiind aduse din Rusia.

De la Moscova vin celebrii meşteri în pictură, Sidor Pospeev şi Iakov Gavrilov, trimişi direct de ţar la cererea lui Vasile Lupu pentru zugrăvirea frumoasei sale ctitorii de la Trei Erarhi. Zugrăveala de la Iaşi a făcut şcoală, a servit de model şi altor pictori din ţările romîneşti. Pentru biserica Stelea din Tîrgovişte se păstrează mărturia calătorului

scriitor Paul din Alep. Alţi zugravi vin de la Lvov, cum este Filip Fedorovici.

Despre Duca Voevod, cronicile amintesc că şi-a făcut curţi la Nemirovo în Ucraina; palatul sau de la Cetăţuia-Iaşi prezintă oarecare asemanare cu casa Pogankin din Pskov, oraş vechi rusesc, cunoscut prin întinsele sale relaţii comerciale.

Către finele veacului al XVII-lea şi începutul veacului al XVIII-lea, alţi trei cărturari romîni sînt nemijlocit legaţi de cultura rusă.

Am amintit de învăţatul spătar Nicolae Milescu, care, după strălucite studii umanistice la Iaşi şi Constantinopole, silit fiind să se refugieze, ajunge în călătoriile sale pînă la Stockholm şi de acolo, ca sol al regelui Suediei, la curtea lui Ludovic al XIV-lea. In cele din urmă se fixează la Moscova, unde, datorită calităţilor şi marei sale culturi, ajunge şeful cancelariei afacerilor externe a ţarului. Confident şi prieten al ţarului Aleksei Mihailovici, tatăl lui Petru cel Mare, este trimis de acesta într-o importantă solie la împăratul Chinei în 1676, misiune pe care o repetă peste cîţiva ani. Rezultatul călătoriilor sale sînt două lucrări memoriale considerate ca cele dintîi opere ale genului în întreaga literatură a vremii.

Nicolae Milescu joaca un rol însemnat în lupta dusă între curentul grec şi latin în cultura rusă; el se încadrase cu totul vieţii spirituale din Rusia, considerînd aceasta ţara drept patria sa. Prin activitatea sa cărturărească, Milescu susţine lupta Rusiei împotriva Porţii Otomane, vazînd în ţara sa de adopţiune singura forţă capabilă sa elibereze popoarele balcanice de sub jugul turcesc.

Cea mai reprezentativa figură a culturii romîneşti şi a legăturilor romîno-ruse din acea epocă este fără îndoială eruditul istoric şi gînditor Dimitrie Cantemir, fost domn al Moldovei pentru scurt timp şi care-şi gaseşte refugiul la curtea lui Petru cel Mare, după pierderea tronului din pricina politicii sale filoruse. Cunoscînd adînc istoria poporului otoman, duce o politica ostilă turcilor şi devine unul din sfetnicii lui Petru I, a cărui politica o îmbraţişează şi o susţine.

Cantemir este unul din cei mai mari învăţaţi ai timpului; lucrarile sale de istorie sînt scrise sau traduse în limbi straine; este fondator al Academiei de la Petersburg, membru la Academiei din Berlin. „Istoria imperiului otoman“ a fost mai bine de un veac cartea de autoritate în materie în întreaga lume ştiinţifica. Savant preţuit de întreaga Europà, activitatea sa istoricească se desfăşoara în timpul refugiului său în Rusia, integrîndu-se vieţii culturale şi politice a noii sale patrii. Pana sa a slujit ştiinţei şi cauzei eliberării popoarelor de sub jugul otoman.

Numeroase sînt operele sale. De la „Descriptio Moldaviae“, unică lucrare a genului, şi pîna la încurcata „Istorie ieroglifica“; de la micul tratat „Despre conştiinţa“ şi pîna la voluminoasa „Istorie a Imperiului otoman“; de la „Hronicul vechimii Moldo-Vlahilor“, cel dintîi tratat de istorie a romînilor, şi pînă la „Introducere în studiul muzicii turceşti“, activitatea lui Cantemir este aceea a unui învăţat umanist şi constituie o cotitura în istoriografia romîna.

In Muntenia, pe timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu, cel mai mare feudal al vremii sale, dar și mare iubitor de cultură, trăiește Antim Ivireanu, originar din Gruzia, distins reprezentant al culturii romînești și în același timp înnoitor al legaturilor culturale dintre Țara Romînească și patria sa de origine. El trimite la Tbilisi tipografi și meșteri din țara noastră.

Inzestrat cu mari calități, de mic ajunge la Constantinopole, unde își însușește repede bogate cunoștințe, pe care le pune în valoare în Țara Romînească, unde se stabilește. Curînd ajunge starețul importantului centru de la Snagov și apoi mitropolit al Ungro-Vlahiei, în care calitate desfășoară o frumoasă activitate cărturărească. De la el rămîn scrieri originale și traduceri, frumoase didahii (cuvîntari bisericești). Este tipograf și artist, el însuși împodobește frumoasa sa ctitorie din București, biserica Antim. Mare filorus, sfătuiește mereu pe Constantin Brîncoveanu să se apropie de Petru cel Mare; plătește cu moartea atitudinea sa, fiind ucis de turci, împotriva cărora îndrăznise să se ridice efectiv.

Personalitatea lui Petru cel Mare, în timpul căruia, așa cum s-a văzut, relațiile culturale capătă o deosebita extindere, este strîns legata de istoria poporului romîn. „Petru grăbea adoptarea culturii apusene de către Rusia barbară" — scria Lenin — contribuind și la dezvoltarea culturii rusești originale, pe care apoi o împărtășește și altora.

Personalitatea sa s-a întipărit adînc în mintea poporului romîn; amintirea sa s-a păstrat mai bine de un veac.

In 1799, arhimandritul Gherasim din Iași traduce „Istoria Craiului Sfenziei Carol XII", tratînd despre luptele cu Petru, iar la 1816 Leon Asachi a publicat la Iași tălmăcirea „Jucăria norocului sau istorisirea pentru prințipul Menșikov, care pe vremea lui Petru cel Mare au fost slăvit în toată Europa". Fiul său, Gheorghe Asachi, scrie o piesă în două acte „Petru I, țarul Rusiei, la Iași". In 1858 a apărut la Iași romanul istoric, tradus de Dimitrie Vasilievici, „Monahul tainicu sau oarecari trăsături din viața marelui Petru, împăratul Rusiei". Chipul țarului s-a păstrat și într-unul din lăcașurile Moldovei, în mănastirea Cașin, într-o frescă de la intrarea principală, dovedind binefacerile făcute de el fața de acest lacaș. Numele lui Petru I și al Ecaterinei sînt trecute în pomelnicul mănăstirii.

O legendă fantastică pătrunsă în popor spunea că Petru, sătul de domnie, s-a retras la mănăstirea Neamț, unde și-a încheiat viața ca monah.

Figura lui Petru rămîne întipărită în inima poporului romîn drept simbol al statorniciei prieteniei romîno-ruse.

Istoria Țărilor Romînești în veacul al XVIII-lea se caracterizează din punct de vedere politic și prin războaiele ruso-turce, care au prilejuit atîtea intervenții în Principate ale armatelor rusești pregătind eliberarea poporului romîn de sub jugul otoman, fapt ce se desavîrșește abia prin războiul ruso-turc din 1877—1878.

După Petru cel Mare, Rusia ia parte din ce în ce mai activă la destinele istorice ale Europei, la viața ei politică, economică și culturala;

această perioadă a fost denumită de Engels „perioada naţiunii în ascensiune". Iată un temei nou pentru întărirea relaţiilor culturale romîno-ruse.

În domeniul vieţii bisericeşti se ilustrează un învăţat moldovean, Vartolomeu Măzăreanu şi ucraineanul Paisie Velicikovski, înnoitorul vieţii monahale în întreaga lume ortodoxă slavă. Numeroşi sînt călătorii romîni şi ruşi în ţările respective; acum se dezvoltă un nou gen literar — „descrieri de călătorie". Cărţi de filozofie, ca „Eseu despre om", se traduc din ruseşte în romîneşte; către finele veacului apare o „Cosmografie" şi o „Geografie rusă", opera lui Amfilohie de Hotin. Apoi lucrări cuprinzînd compendii de istorie a Rusiei; gramatici după modele ruseşti sînt mai numeroase ca în veacul anterior; în Rusia apar studii asupra limbii romîneşti.

Cu privire la relaţiile artistice, către finele veacului al XVIII-lea şi începutul veacului urmator trebuie menţionată apariţia stilului arhitectonic „empire russe", care domină în construcţia multor palate şi locuinţe din frumosul Petersburg şi din Moscova, după care se construiesc palatele domneşti şi case boiereşti şi în Principate. La Iaşi se mai păstrează înca clădirea Vechii Universităţi de la 1796, acolo unde a fost găzduit generalul Potemkin; tot la Iaşi se mai păstrează casa boierului Balş, unde a locuit un timp generalul Kisselev şi a fost găzduit compozitorul Liszt.

După plecarea lui Cantemir în Rusia, o seamă de boieri şi oşteni îl însoţesc şi rămîn în Rusia, unde obţin proprietăţi şi privilegii, încadrîndu-se vieţii ruseşti. Mulţi urmaşi ai acestora ajung figuri însemnate ale culturii ruseşti.

Antioh Cantemir, fiul lui Dimitrie, diplomat şi poet, este unul din întemeietorii literaturii moderne ruseşti; din familia Bantăş Kamenski, unii sînt cunoscuţi în domeniul istoriei ruse şi ucrainene. Dintre urmaşii lui Milescu, unul întemeiază familia Mecinikov-Milescu, care a dat pe marele naturalist Ilia Mecinikov (1845—1916). Un Herăscu este organizatorul Universităţii din Harkov, care mai are ca valoroşi profesori pe istoricul Buzescul, Culikovski-Caraiman şi alţii.

Secolul al XIX-lea este mai bine cunoscut. Influenţa rusă asupra culturii romîneşti a fost studiată cu privire la elementele noi ruseşti care pătrund în limba romînească în prima jumătate a secolului al XIX-lea, cu privire la legăturile dintre scriitorii ruşi şi romîni din aceeaşi epocă, la marele rol pe care l-au jucat gînditorii revoluţionari de la mijlocul veacului trecut asupra celor dintîi manifestări socialiste de la finele veacului al XIX-lea.

Puşkin şi Lermontov, marele fabulist Krîlov şi alţi poeţi şi prozatori ruşi sînt traduşi în romîneşte în vremea vieţii lor, influenţînd pe reprezentanţii tinerii literaturi romîne: Costache Negruzzi, prieten personal al lui Puşkin, Alexandru Donici, primul fabulist moldovean, poeţii Stamati şi Vasile Alecsandri din Moldova, Grigore Alexandrescu din Muntenia, criticul Alecu Russo şi alţii. Marele istoric Karamazin este luat ca model de Mihail Kogălniceanu, Gheorghe Asachi traduce o istorie a

Rusiei; numeroase sînt manualele romîno-ruse scrise între 1829—1846 pentru uzul școlilor romînești.

Marii gînditori revoluționari democrați ruși de la mijlocul veacului al XIX-lea: Gherțen, Belinski, Cernîșevski, Dobroliubov, Pisarev, Nekrasov s-au interesat de viața poporului romîn, iar operele lor n-au fost ignorate la noi, cu toată vitregia răspîndirii lor. Generații întregi s-au hrănit cu idealurile eroilor din romanul lui Cernîșevski „Ce-i de făcut?“, tradus de timpuriu în romînește și publicat prin grija lui Panait Mușoiu. Nu voi uita niciodată că în anii copilăriei mele — anii de foc 1906—1907 — cînd începusem a dibui lumini noi, printre broșurile editate de *Romînia muncitoare,* „Ce-i de făcut?“ mi-a fost carte de căpătîi.

Concepția despre lume a revoluționarilor democrați ruși de la mijlocul veacului al XIX-lea oglindește mișcarea de eliberare a țărănimii iobage și lupta ei revoluționară împotriva regimului țarist, înaintea apariției proletariatului pe arena luptelor de eliberare a poporului. Gîndirea lor a influențat intelectualitatea din toate țările în care existau condiții materiale asemănătoare, printre care și țara noastră, unde problema țărănească a constituit preocuparea de bază a oamenilor progresiști și a mișcării socialiste.

Mișcările revoluționare din Rusia erau cunoscute publicului romînesc. O serie de ziare din a doua jumătate a veacului trecut pomenesc de ele, deseori cu simpatie. Cităm doar unele: *Independența, Romînul* al lui C. A. Rosetti, *Apărătorul romîn, Buciumul* al lui Cezar Boliac, toate din București; *Tribuna romînă* de la Iași, *Concordia* din Budapesta, *Gazeta Transilvaniei* de la Brașov sau *Familia* de la Oradea Mare, foaie care publică știri despre Marx și Internaționala I-a.

Clopotul, ziarul lui Gherțen, este răspîndit în Romînia. Articolele din acest ziar apar în *Romînul* și *Reforma;* ziarul *Concordia,* reproducînd pasaje din cartea lui Petre Dolgorukov „Adevărul despre Rusia“, tradusă și în romînește la 1863, amintește și despre Gherțen.

Activitatea revoluționarilor democrați ruși a influențat cercurile revoluționare de la Iași și București din anii 1874—1880, din sînul cărora se ivesc mai tîrziu primii popularizatori ai marxismului la noi. Sînt cercurile formate din refugiații din Rusia și studenți romîni, care servesc și de legătură între revoluționarii ruși refugiați și cei de acasă: N. Zubcu-Codreanu, Dr. Russel, Dobrogeanu-Gherea, Dr. Stăuceanu, Eugen Lupu, Dr. Crăsescu și alții.

Revista *Sovremennik* a lui Cernîșevski și Dobroliubov s-a ocupat îndeaproape de istoria poporului romîn și de luptele sale de atunci pentru libertate; susține aspirațiile pentru unire și independența, demascînd manevrele puterilor occidentale și ale boierimii reacționare din țară împotriva dorințelor poporului romîn. *Sovremennik* a servit ca inspirator revistei socialiștilor romîni *Contemporanul,* împrumutîndu-i titlul și concepțiile de luptă, acum 70 de ani.

Clasicii literaturii ruse din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul veacului următor sînt bine cunoscuți în țara noastră, fie din traduceri apusene, fie uneori chiar după original. Turgheniev și Tolstoi, Dostoievski și Korolenko, care au cunoscut îndeaproape țara noastră,

Cehov şi îndeosebi Maxim Gorki sînt cunoscuţi şi iubiţi de marele public, influenţînd pe mulţi din scriitorii noştri în tendinţele lor realiste, în aprecierea aspectelor sociale.

Nu putem uita că începuturile mişcării muncitoreşti, reorganizată după trădarea „generoşilor" din 1899, este legată de numele lui Maxim Gorki, pentru apărarea căruia se ia cuvîntul la marea adunare de la Eforie din 24 ianuarie 1905, convocată pentru solidarizarea muncitorimii romîne cu victimele duminicii sîngeroase de la 9 ianuarie, din Petersburg.

Cultura romîneasca din secolul al XIX-lea este influenţată din ce în ce mai pronunţat spre finele veacului şi în primele decade ale veacului nostru de cultura apuseana, legata de interesele clasei burgheze din Romînia, subordonate capitalismului din Occident.

O dată cu apariţia statului socialist în vechea Rusie, în ţara noastră se ridică un zid către Răsărit, care se întăreşte, cu intenţia guvernanţilor de a nu fi străpuns.

Dar zidul n-a putut fi nici de nepătruns, nici permanent. Prin apariţia partidului proletariatului conştient — Partidul Comunist Romîn — ca urmare a Marei Revoluţii Socialiste din Octombrie, realizările lumii sovietice sînt cunoscute şi la noi. Ştiinţa, literatura şi artele sovietice pătrund pe diferite cai printre specialişti, literaţi şi artişti din ţara noastră.

Pe căi ocolite sau directe, cu sau fără voia stăpînirii, materialele ştiinţifice sovietice ajung chiar în bibliotecile de stat, biblioteca Academiei Romîne în primul rînd. Fiecare carte sau publicaţie sovietică, patrunsa prin cenzura şi opreliştile guvernanţilor de atunci, însemna un succes al intelectualitaţii progresiste, care într-o vreme reuşeşte să organizeze cercuri şi societaţi cu scopul cunoaşterii culturii din U.R.S.S., cum au fost „Amicii U.R.S.S." din 1934 sau „Societatea pentru întreţinerea raporturilor culturale dintre Romînia şi Uniunea Sovietica" din 1935.

Dacă matematicienii de la Iaşi şi Cluj păstreaza legaturi mai dese cu colegii lor sovietici, ca să dam unul din cele mai expresive exemple, literatura beletristică sovietică este urmarită şi împiedicată, traduceri din scriitorii sovietici, cu mare circulaţie în public, fiind oprite. Şi totuşi, în afara operelor traduse în limbi straine şi cu acces în librăriile romîneşti, publicul romînesc poate gusta uneori de-a dreptul o nuvelă sau un roman tradus în romîneşte.

„Azilul de noapte", „Konovalov", „Printre străini", „Macar Ciudra", „Copilăria mea" sînt traduse în diferite colecţii, căci opera lui Gorki domina şi zdrobeşte piedicile. „Mama" lui Gorki este cartea de căpătîi a proletariatului, „Cimentul" lui Gladkov, „Pipa micului comunard" de Ehrenburg, „Kostea Riabţev", „Hoţul" de Leonid Leonov, traduceri din poeţii Esenin, Demian Bednîi şi Maiakovski se strecoară cu greutate, dar sînt citite cu nesaţ.

Acum apare cartea lui Al. Sahia, care reuşeşte să facă o calătorie mai îndelungată în U.R.S.S. — „U.R.S.S. azi" — smulsa cu mari greutăţi cenzurii guvernului. Acest unic exemplar de amplu reportaj asupra realitaţilor din Uniunea Sovietică, apărut în romîneşte, a servit drept în-

demn puternic oamenilor de cultură, din ce în ce mai dornici să cunoască realizările culturale din U.R.S.S.

Zidul chinezesc dintre poporul romîn și poporul rus, ridicat de haine clici exploatatoare, este dărîmat pînă-n temelie și pentru totdeauna la 23 august 1944, cu ajutorul armatelor sovietice, în virtutea unei prietenii de veacuri.

Legături noi se înfiripează imediat după 23 august, cînd se pun bazele asociației „A.R.L.U.S.", al cărui succes crescînd — azi numărul membrilor ei a trecut cifra de șase milioane — dovedește ecoul în mase al unei străvechi prietenii dintre poporul romîn și poporul rus.

Puțin după aceea se întemeiază „Institutul de studii romîno-sovietic", care îndeplinește cu succes rolul de propagator al științei sovietice în toate domeniile sale. Cunoașterea celei mai înaintate științe, bazată pe concepția materialismului dialectic, a slujit tuturor oamenilor de știință de la noi de a-și deschide orizonturi noi, de a se înarma cu o metodă de largi posibilități în aflarea adevărului științific.

Ceea ce „A.R.L.U.S" îndeplinește pentru răspîndirea culturii ruse și sovietice în mase, Institutul de studii romîno-sovietic o face printre oamenii de știință. Nu există azi un domeniu de activitate spirituală — în știință, literatură, artă — fără ca să nu se simtă efectul legăturilor strînse cu cultura sovietică, fără ca să se stingherească însă originalitatea creației romînești.

Sub conducerea partidului clasei muncitoare, prin alianța dintre muncitori și țărănime, se construiește o lume nouă, în care se dezvoltă și o intelectualitate nouă, progresistă, harnică și patriotă, ale cărei legături mereu mai largi și mai intense cu lumea dinafară constituie o contribuție puternică la opera de pace și progres.

Relaţii politice între Moldova şi Rusia în timpul lui Vasile Lupu

Tr. IONESCU-NIŞCOV, A. CONSTANTINESCU

1. Legături cu Rusia

Dacă faţă de ţarile vecine, între care e vorba bineînţeles şi de Turcia, Vasile Lupu a dus o politică calculată, nesigură şi deseori însoţită de uneltiri, în schimb faţă de Rusia a avut întotdeauna o atitudine consecventa. Există o corespondenţă bogată, datînd chiar din primii ani ai domniei, din care se vede lămurit că între domnul Moldovei şi ţarii Rusiei au existat legături trainice. Intrucît, la această epocă, Moldova stătea în calea negustorilor care se îndreptau spre ţara Moscovei, a călugărilor şi a altor feţe bisericeşti din Peninsula Balcanică şi din ţările ortodoxe ale Rasăritului, care mergeau acolo după ajutoare, Vasile Lupu are deseori prilejul să întreţină aceste legături cu Rusia.

El informează pe ţarii Rusiei despre evenimentele mai importante pe care le află şi el de la iscoadele lui — după sistemul practicat în evul mediu, cînd astfel de însărcinări erau purtate de cele mai multe ori de negustori şi de călugări — pentru ca prietenii săi să nu fie cumva surprinşi de împrejurări şi să ia deci măsurile cuvenite.

Astfel, în 1638, Vasile Lupu informează pe ţarul Mihail Feodorovici despre intenţiile sultanului şi hanului din Crimeea, ca şi despre cele ce se petreceau în Polonia[1]. La fel procedează domnul Moldovei şi în anul următor, cînd ţarul Rusiei trebuia să afle de succesele turceşti din Persia, „sub oraşul Vavilon“,[2] de relaţiile dintre turci şi veneţieni[3] sau despre pregătirile turcilor şi tătarilor în vederea campaniei din Azov[4].

Altă dată, în 1641, domnul Moldovei dăruieşte lui Mihail Feodorovici o sabie foarte scumpă şi încarcată de podoabe[5]. El îl înştiinţeaza că paşa din Silistra, Deli-Husein, a trecut Dunărea cu oaste şi se îndreaptă probabil spre Azov[6]. Domnii romîni au trimis şi ei atunci cîte 500 oameni.

---

[1] Acad. R.P.R., mss. 5216, f. 85.
[2] Scrisoarea din 24 martie 1639, ibidem.
[3] 3 august 1639, ibidem.
[4] 18 aprilie 1641, ibidem. Vezi şi mss. 5151, f. 144 şi 145; mss. 5216, f. 7.
[5] Sabia a fost descrisa de A. Veltman în „Le trésor de Moscou“, (Moscova, 1861, p. 141) şi amintită de Radu Rosetti în „Ştiri relative la istoria armamentului la noi“ (An. Ac. Rom., *Mem. Secţ. ist.*, seria III, vol. XI, 1930, p. 25).
[6] Acad. R.P.R., mss. 5151, f. 145.

Vasile Voda mai făcea şi alte servicii țarului de la Moscova. Din corespondența lui reiese că solii ruşi se bucurau de o atenție deosebita în trecerea lor spre Țarigrad. Ei făceau popasuri în capitala Moldovei, li se înlesneau drumuri prin țară, punîndu-li-se căruțe la îndemînă şi oameni de încredere ca să-i însoțească pînă în capitala sultanului[7]. Pe de altă parte, Vasile Lupu nu se dă în lături de a face şi solilor turci înlesniri asemănătoare. Astfel curierul turc, grecul Ioan Petre, despre care e vorba în scrisoarea din 10 iulie 1641, n-a putut ajunge pînă la Moscova din cauza litvanilor, însa scrisoarea sultanului a parvenit totuşi țarului prin mijlocirea unui curier moldovean[8]. De altfel, după cum vom vedea şi în altă parte, Vasile Lupu proceda la fel şi cu trimişii fețelor bisericeşti din Răsărit. Fie că era vorba de chestiuni politice sau de altă natură, solii acestora, în drum spre Moscova, solicitau domnului moldovean scrisori de recomandație care să le înlesnească pătrunderea la curtea țarului[9].

Legăturile lui Vasile Lupu cu Rusia erau cunoscute de toată lumea şi nu-i de mirare că, încă din 1640, cînd tronul sultanilor era ocupat de Ibrahim I, după încercări neizbutite de a pune mîna pe cetatea Azovului, turcii apelează la domnul Moldovei, cerîndu-i să intervină pe lîngă țar, spre a domoli rezistența cazacilor de la Don şi a nu le acorda ajutor[10]. Țarul trebuia să sfătuiască pe cazaci să predea turcilor Azovul „senza la forza dell'armi"[11]. După ce țarul trimite noului sultan urările cuvenite prin solul său Bogdan Lîkov, s-a primit atunci la Moscova o scrisoare din partea lui Vasile Lupu, prin boierul Isaia Ostafiev, în care se spunea deschis că o adevărată prietenie cu turcii nu poate fi decît după ce cazacii de la Don vor parăsi Azovul. Trimisul domnului moldovean se întoarce înapoi cu făgăduiala țarului că se va strădui să-i convingă pe cazaci să plece din Azov[12]. Condiția pe care țarul o punea pentru intervenția sa era ca „nici sultanul şi nici hanul Crimeii să nu-şi trimita oştile împotriva Azovului"[13].

După un timp, Ostafiev pleacă din nou la Moscova cu o altă scrisoare a lui Vasile Lupu, în care domnul moldovean era împuternicit sa făgăduiască ruşilor că turcii şi tatarii nu se vor mai apropia de hotarele

[7] Vezi scrisorile din 10 iulie 1641, Acad. R.P.R., mss. 5151, f. 145, f. 87; mss. 5244, f. 168 şi din 22 mai 1642, mss. 5216, f. 87, 88.

[8] Idem, mss. 5151, f. 145.

[9] Vezi raportul lui Volkonski de la Putivl, din 15 aprilie 1649. (Акты, относящиеся к истории Южной и Зап. России SPb.; 1863—1892, vol. III, p. 54, nr. 51, şi I. Nistor, Contribuții la relațiunile dintre Moldova şi Ucraina, *Mem. secției istorice*, seria III, vol. XII (1933), p. 199).

[10] Hurmuzaki, Fragmente zur Geschichte der Rumänen, Buc., 1884, vol. III, p. 122. La 20 august 1643, Schmidt comunică împăratului că Lupu a trimis soli şi la cazaci: „seine Pottschafft bey Moscoviten und Cosacken" (Hurmuzaki IV, p. I, p. 674).

[11] Hurmuzaki, IV, partea II, p. 515. A se vedea şi scrisorile lui Angelo Alessandri către doge, în legătură cu această chestiune, (idem p. 516).

[12] N. A. Smirnov, Россия Турция XVI—XVII bb., M., 1946, II, p. 65.

[13] Ibidem.

Rusiei, ci, dimpotrivă, dacă Azovul va fi cedat, ei vor veni cu oaste în ajutor, ori de cîte ori va fi nevoie.

Negocierile au durat şi în cursul iernii şi ele se desfăşurau cu atît mai greu cu cît trimişii domnului moldovean trebuiau să înfrunte la Moscova prezenţa unei căpetenii de cazaci sosite acolo după ajutoare. Era însă în joc şi prestigiul lui Vasile Vodă, căruia îi surîdeau mai ales fagaduielile sultanului. De aceea, el a trimis la Moscova doi dintre cei mai isteţi oameni ai lui, care să ducă la bun sfîrşit această sarcină.

Unul dintre solii lui Vasile Lupu, probabil acel Isariu despre care Miron Costin scria că „au umblat la acest mijloc pentru acea cetate la Mosc, om pe acele vremi, aici în ţară, vestit cu neguţătoria în ţara moschicească“ [14], a spus acolo ceea ce ar urma să se întîmple, dacă nu s-ar ajunge la nici o înţelegere[15]. Cu toate acestea, ţarul dă voie căpeteniei de cazaci să adune „de pe teritoriul Rusiei oaste în număr îndestulator, fagaduindu-i şi provizii“[16].

Se părea că negocierile nu vor duce la un rezultat pozitiv, fiindcă turcii nu voiau să renunţe la desfăşurarea de oşti pe care le îndreptau spre Azov. Astfel, în vara anului 1641, turcii împreună cu tătarii deschid formal acţiunea militară împotriva cetăţii de la gurile Donului. Izvoarele contemporane nu sînt de acord în ceea ce priveşte numărul şi componenţa oştilor de sub zidurile cetăţii. In general însă datele sînt exagerate şi nu pot fi acceptate. In orice caz, se aflau acolo şi romîni din Ţara Romînească, Moldova şi Transilvania [17].

Cu toate acestea, tratativele continuă pînă la începutul anului următor. Vasile Lupu se adresează din nou ţarului, din partea marelui vizir Mustafa Paşa, însă în aceleaşi condiţii ca şi mai înainte, fără să se înregistreze nici un progres. Intre timp, ţarul era încunoştiinţat de tot ce se urzea la Ţarigrad în legatură cu chestiunea Azovului. Intr-o scrisoare din 3 februarie 1642, domnul Moldovei comunică ţarului că solul polon la Constantinopol bagă intrigi, afirmînd că ţarul sprijină acţiunea cazacilor din regiunea Azovului [18]. De un lucru însă nu era informat Mihail Feodorovici, ca schimbările intervenite înăuntru împărăţiei otomane, după moartea lui Murad al IV-lea, contribuiau la destrămarea imperiului. Din această pricină, el n-a văzut destul de limpede situaţia şi condiţiile în care se ducea lupta pentru stăpînirea Azovului. Astfel, nu se explică atitudinea lui şovăielnică în aceasta chestiune.

Pe la sfîrşitul lui aprilie, Mihail Feodorovici intervine stăruitor pe lîngă cazaci sfătuindu-i să evacueze cetatea pentru motivul că nu putea fi apărată[19]. Pe de altă parte, cazacii, dorind să iasă din această încurcătura, au recurs la o soluţie mult mai categorică. Ei oferă în vremea asta Azovul ruşilor. Ţarul convoaca „Zemski sobor“ şi după lungi des-

---

[14] M i r o n C o s t i n, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Buc., 1944, p. 99.

[15] Vezi H u r m u z a k i, *Fragmente...*, III, p. 122—123 şi raportul lui R. Schmidt cu data de 18 mai 1642 (idem, p. 123—127).

[16] Ibidem, p. 121.

[17] N. A. S m i r n o v, op. cit., p. 66—67.

[18] Acad. R.P.R., mss. 5151, f. 146.

[19] N. A. S m i r n o v, op. cit., p. 81—82.

bateri se ia o hotărîre dictată de condițiile politice de moment. Și anume, din pricina lipsei de mijloace bănești și de forțe militare, Rusia nu poate ținea această cetate[20]. E interesant de adăugat că turcii nu erau siguri de izbîndă. Nu aveau siguranța că pîna la urmă țarul va izbuti sa înduplece pe cazaci. De aceea, turcii caută să justifice, într-un fel sau altul, față de țar, prin intermediul lui Vasile Lupu[21] orice măsură de ordin militar pe care o luau în legătură cu Azovul. Din moment ce guvernul rus găsește cu cale că n-ar putea ține Azovul, țarul se hotărăște sa nu acorde ajutor cazacilor, rugîndu-i să părăsească cetatea. In urma unor mari stăruinți depuse de trimisul țarului Mihail Zasețki, cazacii evacuează în sfîrșit Azovul. Știrea a fost adusă la cunoștința sultanului de cunoscutul tîlmaciu de la departamentul solilor, Ivan Boiarcikov, care, în drum spre Țarigrad, trebuia să treacă prin Moldova. Pe la 20 iunie 1642, Boiarcikov, însoțit de un om al lui Vasile Lupu, duc la Constantinopol vestea mult așteptată. A doua zi, Angelo Alessandri înștiințează pe doge că „affare di Assac e terminato per via di negotio, conforme il desiderio dei Turchi"[22].

A fost fără îndoiala și un succes al lui Vasile Lupu, ca o dovadă a legăturilor trainice cu Rusia, după urma cărora el a încercat sa tragă foloase de ordin politic. După cum se știe, nu s-a ales din partea turcilor decît cu dezamagiri și cu o confirmare în domnie, zisă pe viață[23].

Cu toate acestea, Vasile Lupu n-a șovăit să-și ofere serviciile și cu alt prilej. La începutul anului 1646, la ordinul turcilor, tătarii în loc să se îndrepte spre Transilvania, prin Moldova, se năpustesc asupra Rusiei[24]. Urmeaza o încordare politică între Moscova și Poartă, care durează aproape un an de zile, în timpul căreia rușii fac intense pregătiri de razboi. Rapoartele diplomatice din această vreme vorbesc de plănuirea unei acțiuni comune împotriva osmanlîilor, la care „non sarebe dificile far mover Moldavia, Valachia et Transilvania"[25].

Totuși se pare că domnul Moldovei primise din partea turcilor sarcina de a îndemna pe polonezi și pe ruși să nu întreprindă nimic cît timp turcii nu vor duce la bun sfîrșit războiul cu Veneția[26]. De aceea, Vasile Lupu e numit și de data asta „mediatore della pace con la Porta"[27]. Rapoartele din acest timp ne informează că negocierile au durat pînă la

---

[20] История Москвы I, 1952, p. 542 și N. A. Smirnov, op. cit., p. 75—76.

[21] N. A. Smirnov, op. cit., p. 82—83.

[22] Hurmuzaki, IV, partea II-a, p. 518. Vezi și *Fragmente...*, III, p. 127—129. La 29 mai 1642, Lupu, neliniștit, întreba într-o scrisoare pe țar dacă Azovul a fost predat turcilor (Acad. R.P.R., mss. 5216, f. 188).

[23] A. Xenopol, Istoria romînilor, vol. IV, Iași, 1891, p. 34—35 și V. Motogna, Epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupu, *Cercetări istorice,* Iași, 1940 (XIII—XIV), nr. 1—2, p. 505.

[24] Vezi scrisorile lui Giovanni Soranzo către doge din 25 ian. 1646 și din 16 martie 1646 (Hurmuzaki, IV, partea II, p. 543—545).

[25] Ibidem, p. 546.

[26] Idem, Fragmente... III, p. 145.

[27] Raportul lui Giovanni Soranzo, din 16 febr. 1646 (Hurmuzaki, IV, partea II, p. 561).

sfîrşitul anului 1646. Abia în anul următor se poate vorbi de restabilirea bunelor relaţii dintre Poartă şi Rusia[28].

Din conţinutul rezumativ al corespondenţei lui Vasile Lupu către ţar, din cursul anului 1646, pe care o avem la dispoziţie — în care e vorba şi de asigurări de prietenie faţă de noul ţar, Aleksei Mihailovici[29] — nu reiese în mod clar acest lucru, deşi aproape în toate scrisorile sînt amintite evenimentele din Turcia şi Crimeea[30].

Legăturile Rusiei cu ţarile balcanice, cu Turcia şi ţările din răsăritul ortodox se desfăşoară, în această epocă, pe o singură cale, care trecea prin ţarile noastre. Capitala Moldovei se afla în drumul tuturor celor care se îndreptau spre Moscova. Indeosebi feţele bisericeşti şi solii cu misiuni diplomatice se opresc la Iaşi, fie pentru a informa pe domnul Moldovei despre rosturile călatoriei lor, fie pentru a solicita ajutoare sau cărţi de recomandaţie pe lîngă ţarul Rusiei. Deşi n-avem prea multe dovezi istorice, în acest sens, totuşi putem afirma ca dincolo, în Ucraina şi în Rusia, exista un deosebit interes pentru toate veştile care soseau din ţările romîne transmise de cele mai multe ori de Vasile Lupu. In declaraţia pe care o face Hmelniţki în faţa solului polon, Kisel, pe la începutul lui august 1650 — la curtea lui din Cehrin — mărturiseşte singur că anumite lucruri, privind raporturile lui cu Polonia, le ştia „din Moldova"[31]. Insă lui Vasile Lupu nu-i scapa nimic din evenimentele care l-ar fi interesat îndeosebi pe ţarul Rusiei.

Pe la începutul lui decembrie 1649, voevozii de la Putivl, S. Prozorovski şi I. Liapunov, transmit ţarului veşti venite din Moldova prin grecul Vasile Ivanov şi tovaraşul acestuia, Thodor Dmitreev. Aleksei Mihailovici află că patriarhul Ierusalimului, Paisie, care se afla la Iaşi, a trimis de acolo, în cursul lunii octombrie, un om al sau la Constantinopol, iar dupa aceea, la întoarcere, a urnit pe Vasile Ivanov spre Moscova[32]. Inainte de aceasta, trimisul patriarhului trece prin oraşele ucrainene Şarhorod, Moghilev şi Kiev, unde a întîlnit şi pe Hmelniţki. Hatmanul s-a interesat desigur de orientarea politica a lui Vasile Lupu şi a aflat de la Ivanov veşti în legatura cu o expediţie pe care tătarii din Crimeea o puneau la cale împotriva ruşilor. Ştirea fusese adusă de la Constantinopol de celălalt trimis al patriarhului, iar Lupu era informat şi el despre acest lucru. Nu încape nici o îndoiala că scrisoarea pe care Vasile Ivanov o aducea ţarului conţinea aceasta veste. Hmelniţki izbuteşte şi de astă dată să potolească zelul tătarilor, pe care îi convinge să renunţe la o astfel de expediţie. Se înţelege că aceasta nu era prima şi nici ultima oară, cînd hatmanul intervine în favoarea Rusiei. De fiecare data, cînd tatarii se pregăteau să atace Rusia, Hmelniţki îndrepta „hoardele Crimeii asupra duşmanilor Rusiei şi Ucrainei"[33].

---

[28] Raportul lui Giovanni Soranzo, din 16 febr., 1646 (Hurmuzaki, IV, partea II, p. 561).

[29] Acad. R.P.R., mss. 5216, f. 14.

[30] Ibidem, f. 14, 15, 16, 91.

[31] Воссоединение Украины с Россией, М., 1954, II, p. 388.

[32] Воссоединение... II, p. 294.

[33] A. F. Ermolenko, Украинско-молдавские отношения 1648—1654 гг., în Воссоединение Украины с Россией, „Сборник Статеи", М., 1954, p. 235.

In jocul acestor hotărîri îşi are în mod indirect şi domnul Moldovei contribuţia sa. El nu va şovăi să facă acest lucru nici în cursul anului următor, chiar dacă împrejurările politice nu mai erau aşa de favorabile unei astfel de încercări.

În conflictul dintre feudalii poloni şi Rusia, de la care cei dintîi vroiau să smulgă teritorii, şi în focul luptelor pentru eliberarea poporului ucrainean, Vasile Lupu îşi păstrează neatinse simţămintele faţă de Rusia. In toamna anului 1650, plin de tulburări, un sol tătăresc pleacă din Polonia spre patrie, urmînd drumul prin ţara Moldovei. El e însoţit de un trimis al regelui şi fac un popas la curtea lui Vasile Lupu. După obiceiul pămîntului, gazda îşi omeneşte oaspeţii, însă mai mult decît trebuia, cu vinuri alese şi cu intenţia de a-i iscodi. Fără nici o împotrivire din partea lor, Vasile Lupu află de unele îndemnuri şi uneltiri ce se puneau la cale împotriva Rusiei. Deşi prieten al polonilor, totuşi Lupu nu precupeţeşte nimic în această privinţă şi vesteşte pe Hmelniţki, printr-o scrisoare, ca el, la rîndul lui, să dea de stire ţarului de cele ce se puneau la cale împotriva Rusiei[34]. In condiţiile politice din aceasta epocă, atitudinea lui Vasile Lupu trebuie subliniată ca o afirmare categorică a politicii lui consecvente faţă de Rusia. In această perioadă de relaţii aparent paşnice dintre Moldova şi Ţara Romînească, Vasile Lupu întreţine legături strînse cu Rusia, pe care le foloseşte ca mijloace pentru ajungerea scopurilor lui politice.

În fond, aceste relaţii au prin excelenţă un caracter feudal. Se ştie că, în această epocă, Rusia era privită ca protectoarea creştinătăţii ortodoxe din răsăritul Europei şi către ea se îndreptau privirile popoarelor asuprite de stăpînirea otomană.

Era o poziţie a Rusiei care înţelegea să sprijine şi să ajute în aceasta epocă bisericile şi mănăstirile ortodoxe din ţările balcanice şi din Orientul Apropiat. Vasile Lupu, a cărui curte domnească este înveşmîntată după strălucirea Bizanţului şi căutînd să întreacă prin fast pe vecinul său din Ţara Romînească, sprijină şi el mănăstirile ortodoxe rasaritene şi în primul rînd patriarhia din Constantinopol, faţă de care cauta să-şi ia aere de mare protector[35].

2. Semnificaţia politică a alianţei matrimoniale

Trecînd peste alte evenimente externe din cursul anului 1648 (în luna mai moare Vladislav al IV-lea al Poloniei, în august e sugrumat sultanul Ibrahim, iar în octombrie se stinge batrînul Rákóczi I), care aveau să schimbe împrejurarile din acel timp, ne apropiem de rosturile anului 1650. La mijlocul veacului al XVII-lea, Ţarile Romîne (Ţara Romînească şi Moldova) se găsesc legate, din punct de vedere politic, în

[34] Scrisoarea voevodului moldovean se afla, la începutul lunii noiembrie 1650, în mîinile lui Hmelniţki, care încredinţa această ştire stareţului Arsenie Suhanov, pentru a fi adusă la cunoştinţa ţarului. (Воссоединение., II, 188—189 şi G. Bezviconi, Călători ruşi în Moldova şi Muntenia, Buc., 1947, p. 59).

[35] Vezi N. Iorga, Istoria romînilor, vol. VI, Buc., 1938, p. 108, 148—156.

primul rînd de planurile lui Gheorghe Rákóczi al II-lea. Principele ardelean nutrea, ca şi tatăl său, care ştiuse însă să se oprească la timp, visuri de restaurare a vechiului regat ungar şi de cucerire a tronului polonez. Pentru aceasta, imediat ce preia tronul Ardealului (23 ianuarie 1649) el face printr-un trimis al sau o declaraţie de ascultare şi fidelitate faţă de Ferdinand al III-lea şi în iunie acelaşi an obţine confirmarea şi încheierea unui tratat cu turcii[36]. Pe de altă parte, la 30 iunie 1649 trimisul său, Ianoş Kemény discuta cu oamenii lui Vasile Lupu, la Războieni, reînnoirea tratatului mai vechi dintre Moldova şi Transilvania, denunţat de domnul Moldovei după moartea lui Rákóczi I, iar în februarie anul urmator (1650), principele ardelean întăreşte alianţa cu Matei Basarab, care avea să se desăvîrşească abia peste un an (la 25 aprilie 1651)[37]. Însa în timp ce Matei Basarab vedea în alianţa cu Ardealul o garanţie şi o asigurare faţă de uneltirile lui Vasile Lupu şi vicleniile sultanilor, domnul Moldovei gîndea cu totul altfel. Pentru el, legăturile cu ţara de peste munţi aveau un caracter formal şi lipsite de sinceritate. Dacă în 1645, Lupu era gata să susţină pe Moise Székely la scaunul Transilvaniei[38], aducînd astfel servicii Porţii, în 1650 el se îndepărtează de turci şi se apropie cît mai mult de Polonia, după a cărei coroană jinduia principele Transilvaniei. Relaţiile prea strînse cu panii poloni nu conveneau deci nici lui Rákóczi al II-lea şi nici lui Matei. Basarab, care se temea ca nu cumva Lupu sa încerce să realizeze cu ajutorul polonilor ceea ce nu izbutise cu turcii. Prietenia cu statul feudal polon era căutata de domnul Moldovei pentru a gasi acolo ajutorul de care ar fi avut nevoie în momentul cînd ar fi fost silit să lupte împotriva maselor populare. Pe de altă parte, puterea căzăcească ducea în acest timp lupta de eliberare împotriva panilor poloni şi sub înrîurirea acesteia apar semne tot mai vadite ca iobagii din Moldova vor să scape şi ei de povara exploatării feudale. Cu toate acestea, o ştire din 26 noiembrie 1649 ne informeaza ca Vasile Lupu, împreună cu principele Transilvaniei, cu domnul Ţării Romîneşti şi cu sîrbii, reluînd vechea idee a eliberării de sub puterea turcească, caută cu toţii sprijin la Bogdan Hmelniţki. În acest scop, ei trimit soli la hatman şi îi cer să pornească cu zaporojenii împotriva turcilor[39]. Despre lucrul acesta ne informează şi Paisie patriarhul Ierusalimului, care, aflîndu-se în Moldova pe la sfîrşitul anului 1649 roaga pe Arsenie Suhanov, cu care venise de la Moscova, să dea de veste ţarului ca Vasile Lupu împreună cu domnul Ţării Romîneşti şi cu cazacii

---

[36] Fr. Babinger, Zwei türkische Schutzbriefe für Georg II, Rákóczi, Fürsten von Siebenburgen aus dem Jahre 1649. După *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, VI, (1931—1935) 1936, p. 628—629.

[37] I. Lupaş, Documente istorice transilvane, vol. I, Cluj, 1940, p. 250; N. Iorga, Studii şi documente, IV, p. 28—29 şi I. Lupaş, Inceputul domniei lui Matei Basarab şi relaţiile cu Transilvania. *Memoriile secţiei istorice*, seria III, t. XIII, 1932—1933, p. 363.

[38] Hurmuzaki, IV, partea I, p. 697—699 (Scrisorile din ianuarie şi 14 aprilie 1645). Vezi şi Fragmente, III, p. 143.

[39] Акты...,vol. VIII, SPb., 1873, p. 313, nr. 32 şi I. Nistor, op. cit., p. 200, Despre trimiterea unor soli ai lui Rákóczi la Hmelniţki în toamna anului 1649, ne informeaza şi alte izvoare ruseşti (vezi, Воссоединение..., II, p. 253).

zaporojeni se pregătesc să se ridice cu război împotriva turcilor. „Patriarhul l-a convins pe ţarul Rusiei să trimită un cît de mic detaşament împotriva turcilor"[40]. Deşi o astfel de iniţiativă era o consecinţă a războiului pentru eliberarea poporului ucrainean şi deşi schimbările care avuseseră loc anul trecut în capitala Turciei ar fi putut da impresia unui moment de slăbiciune, totuşi Hmelniţki, care era în adevăr un realist, nu s-a lăsat ademenit de o astfel de acţiune. El era angajat, în primul rînd, în lupta contra panilor poloni şi nu se putea descoperi, din punct de vedere politic, atîta timp cît nu dusese la bun sfîrşit această sarcină.

In ceea ce priveşte pe Vasile Lupu, se pare că el nu dorea să se apropie prea mult de cazaci şi de aceea, în această perioadă, el tindea tot mai mult către Polonia, fără să-şi dea seama că prin aceasta acţiona nu numai împotriva voinţei maselor populare, ci şi împotriva evenimentelor, care cereau o altă orientare politică a Moldovei. Din acest moment, politica externă a lui Vasile Lupu intră în calculele diplomatice ale lui Hmelniţki, care se hotărăşte să scoată Moldova din orbita politicii polone, tocmai pentru a nu fi împiedicat în planurile lui şi a nu avea surprize din această parte.

In acest scop, Hmelniţki se gîndeşte la căsătoria fiului sau, cu Ruxandra, fiica lui Vasile Lupu. Prin această alianţă, el nădăjduia să-şi vadă planul împlinit şi pe domnul moldovean desprins definitiv de sub influenţa Poloniei. Astfel, în primăvara anului 1650 hatmanul trimite peţitori la Iaşi să ceară mîna Ruxandrei[41]. Lupu însă are temeri. Pe de o parte nu voia să se descopere din punct de vedere politic, iar pe de alta se temea că apropierea de cazaci ar putea avea urmări auspra maselor populare din Moldova. El leagă răspunsul său de o condiţie care, la data aceea — dat fiind bunele legături ale hatmanului cu Poarta — s-ar fi putut uşor îndeplini. Hmelniţki află că pentru asta are nevoie de o învoire a sultanului. De fapt, sub înveşmîntarea acestui raspuns se ascundea un refuz. Hatmanul înţelese că Vasile Lupu nu dorea o astfel de înrudire. Calculele lui politice urmau o altă linie şi ele aveau să fie rasturnate de evenimentele următoare.

In toamna anului 1650, lupta de eliberare a poporului ucrainean cuprinsese aproape întreaga Ucraină şi Bogdan Hmelniţki, care conducea această luptă, urmărea să slăbească în acelaşi timp poziţiile turceşti de la frontiera Ucrainei[42]. Numai după aceea vroia să se îndrepte cu toate forţele sale împotriva panilor poloni. In primul rînd, era vorba de politica lui Vasile Lupu. Pentru a-l îndepărta de poloni şi a forţa mîna fetei, Hmelniţki pune la cale o expediţie în Moldova. Incă de la începutul anului 1650, deci înainte de plecarea peţitorilor spre Moldova, hatmanul cazacilor propune hanului tătaresc o incursiune în Moldova, la care i se răspunde că „din cauza zăpezilor nu e cu putinţă". Insă „în primă-

[40] История Москвы, vol. I., 1952, p. 568—569.

[41] Johann Ch. von Engel, Geschichte der Moldau und Valachey, Halle, 1804, p. 269 şi E. Pavlesco, Georges II Rakoczi, Prince de Transylvanie (1648—1660), Iaşi, 1924, p. 38.

[42] A. I. Kozacenko, Борьба Украинского народа против иноземных поработителей за воссоединение с Россией, M., 1954, p. 24.

vară, el, hanul, se va urni către Moldova". Lucrurile s-au tărăgănit pînă la sfîrşitul verei, cînd după pacea de la Zborow, tătarii din Crimeea, îndemnaţi de polonezi, se pregătesc să năvălească în Rusia. Tătarii încearcă să urnească cu ei şi pe cazaci, însă Hmelniţki le răspunde că „mai bine moartea, decît să pornească împotriva Rusiei" [43]. În cazul cînd hatmanul ar fi întreprins o astfel de acţiune alături de tătari — deşi hotărîrea lui era categorică — s-ar fi descoperit faţă de poloni, pe care i-ar fi bucurat o astfel de întorsătură a lucrurilor. Pînă la urmă, tătarii se hotărăsc să se reverse asupra Moldovei, mai ales că „Vasile Voevod ţinuse sfat cu polonii să pornească împreună împotriva noastră", adică a tătarilor, spune un document rusesc despre situaţia de atunci [44].

Şi mai erau şi alte motive, din care se vede că se umpluse paharul greşelilor săvîrşite de Vasile Lupu. Tătarii vroiau să spele ruşinea suferită de ei în toamna anului trecut, la Brătuleni, cînd o oaste moldoveană îi lovise pe neaşteptate la întoarcerea lor din Polonia [45]. Pe de altă parte, izvoarele ruseşti mai dau şi alte pricini ale acestei urnìri de oşti spre ţara Moldovei. Un sol al ţarului aflat la Cehrin, ne informează că domnul Moldovei supărase pe cazaci pentru că răscumpărase pe nişte hatmani polonezi de la tătari, iar aceştia din urmă purtau pică lui Vasile Lupu pentru că ajutase pe mai mulţi prizonieri litvani să scape din robia tătară [46]. În sfîrşit, Matei Basarab, care continua să-l duşmănească pe Vasile Lupu, îndemna pe Hmelniţki să pornească împotriva domnului moldovean, fiindcă acesta ajutase pe poloni cu 100 000 de florini pentru susţinerea războiului [47]. Expediţia a fost condusă de fratele hanului şi secundată de cazaci, în frunte cu Hmelniţki. Năvălitorii au devastat mai mult de jumătate din ţara Moldovei, printre care şi oraşele Suceava şi Iaşi. Tătarii „au luat o mulţime de robi", spun documentele ruseşti din această vreme „şi pe alţii i-au ucis şi tîrguri şi sate şi cătune au pîrjolit" [48].

---

[43] Воссоединение.. II, p. 326.

[44] Ibidem, p. 186—187 şi G. Bezviconi, op. cit., p. 56—57.

[45] In toamna anului 1649, tătarii întorcîndu-se din Polonia cu robi şi pradă, după ce trădaseră acolo pe cazaci în luptele cu polonii, poposesc undeva la Brătuleni, lîngă Rezina. Din cauza prădăciunilor la care se dedau ostaşii hanului, oamenii din părţile locului se plîng domnului. Intr-o zi, pe cînd Lupu era la masă şi fiind ceva mai vesel, porunci căpitanilor să adune oaste şi să lovească pe tătari. Răfuiala a fost scurtă şi hotărîtoare. Tătarii, loviţi pe neaşteptate, abia au scăpat cu fuga, lăsînd în mîinile moldovenilor prada luată de la leşi. Un document rusesc ne informează că moldovenii au ucis atunci 3000 de tătari şi au pus mîna pe 7000 de oameni. „Şi voevodul Moldovei, Vasile, a împărţit prada aceasta mînăstirilor şi oamenilor de prin tîrguri", spune documentul (Воссоединение... II, p. 124). Atunci tătarii s-au plîns sultanului care „îndată au pozvolit hanului să fie volnic a prăda ţara Moldovei", ceea ce a şi făcut în cursul anului următor (M. Costin, op. cit., p. 124—125, Hurmuzaki, Fragmente..., III, p. 155—156, N. Iorga, Legăturile Principatelor romîne cu Ardealul, *Studii şi documente, IV, p. CCXXVIII—IX).*

[46] Vezi Акты..., VIII, p. 324, nr. 33 şi I. Nistor, op. cit., p. 200; vezi şi Franz Babinger, Robert Bargrave, un voyageur anglais dans les pays roumains du temps de Basile Lupu. (*Memoriile secţiei istorice,* seria III, t. XVII, p. 185).

[47] N. Iorga, Legăturile romînilor cu ruşii apuseni, *Memoriile secţiei istorice,* vol. XXXVIII (1916), p. 780—781.

[48] Воссоединение..., II, p. 460 şi Акты..., VIII, p. 328, nr. 33 şi Bantîş-Kamenski, История Малои Россий, 1830, partea I-a, p. 278. Vezi şi Fr. Babinger, op. cit., 148 şi nota 3.

În faţa expediţiei care se abătuse asupra ţării — şi căreia nu i se putea împotrivi — Lupu îşi trimite doamna şi casa la mănăstirea Neamţului, iar el îşi află adăpost în nişte poieni în codrii Căpoteştilor. Curtea din Iaşi o lasă în paza unor dărăbani. De acolo a trimis el soli la tătari şi la hatmanul cazacilor pentru a negocia retragerea din Moldova. La tătari a pornit pe Ghica vornic al Ţării de Jos, iar la cazaci pe Ciogolea spătarul [49].

Cîte mii de iafimci [50] a dat Vasile Lupu tătarilor nu se ştie, însă solii ruşi, P. Protasiev şi Gr. Bogdanov, aflaţi în toamna anului 1650 în Ucraina, afirmă că socoteala cu Hmelniţki s-a încheiat într-o formă care ne îndreptăţeşte să credem că era pentru acesta din urmă o primă încercare de a desprinde pe Vasile Lupu de prietenia cu polonii. Pe lîngă cei 50 000 de iafimci şi o seamă de daruri [51] (o şubă de samur cu podoabe de aur şi olmaz, o sabie ferecată cu aur şi pietre scumpe şi un armăsar înşeuat) [52], domnul Moldovei a trimis hatmanului „un zapis, scris de mîna lui, cu pecete şi sub jurămînt" că-i va da pe fiică-sa de noră. În afară de asta, zapisul mai spunea că el, Vasile Lupu, va fi cu Hmelniţki „în veşnică prietenie şi dragoste şi va sta alături de el împotriva oricărui duşman. Va fi una cu hatmanul şi se vor ajuta unul pe altul, iar cu leşii în viitor, nu se va mai aduna" [53].

Evenimente ulterioare au arătat că Vasile Lupu nu avea de gînd să se ţină de aceste făgăduieli solemne. Expediţia din Moldova a avut loc pe la sfîrşitul lunii august şi la începutul lui septembrie 1650, deoarece la 19 septembrie este înounoştiinţat şi ţarul Rusiei de această expediţie.[54]. Însuşi Hmelniţki, într-o gramotă din 20 septembrie 1650, vorbeşte despre „oastea noastră, care a călcat ţara Moldovei" [55].

După ce a fost prădată ţara, Vasile Lupu deşi nu aştepta nimic de la turci, se plînge totuşi Porţii împotriva tătarilor. Din pricina politicii sale externe, domnul Moldovei avea însă în vremea asta prea puţine prietenii trainice şi prea mulţi duşmani care puneau la cale îndepărtarea lui de la domnie. Chiar în cursul acestei toamne, Rákóczi al II-lea pune mîna pe nişte scrisori ale lui Lupu către poloni, pe care le trimite hanului tătăresc [56]. Rezultatul a fost o nouă incursiune tătărească în Moldova. Nici polonii nu-i erau prieteni adevăraţi şi nu înţelegeau să-l secundeze în acţiunile sale. După ce-l îndîrjiseră împotriva cazacilor, în

---

[49] M. Costin, op. cit., p. 126—127.

[50] Denumirea rusească a talerului de argint care a circulat în Rusia pînă la mijlocul sec. al XVIII-lea.

[51] Un sol al voevodului din Kiev, care a urmat pe hatman în Moldova, dă ştiri despre pustiirile din capitala Moldovei şi despre tributul şi darurile scumpe cu care s-a răscumpărat Vasile Lupu. (Vezi Акты..., III, p. 409, nr. 302 şi I. Nistor, op. cit., p. 200).

[52] Воссоединение..., II, p 124.

[53] Ibidem. Despre făgăduiala lui Lupu, vezi şi Hurmuzaki, III, sup. II, p. 30.

[54] Акты..., VIII, nr. 33, p. 328, I. Nistor, op. cit.; Воссоединение..., II, p. 349.

[55] Ol. Şahmatov şi Ag. Krimski, Нариси з истории Украинськой мовиа та Хрестоматия, Kiev, 1924, p. 180—181.

[56] Hurmuzaki, Fragmente, III, p. 157.

clipele cele mai grele l-au lasat în voia soartei [57]. Ţara platea scump lipsa de cumințenie politică a domnului, încolţit acum, se pare, din mai multe părți.

Infricoşat de pustiirile abatute peste satele moldoveneşti şi dezamăgit de atitudinea turcilor, Vasile Lupu intenţiona o apropiere de Transilvania (tenta di far una lega con li Principi di Transilvania e Valacco) [58], şi trimite în acelaşi timp soli la hatmanul Hmelnițki, cu rugămintea „de a nu duce razboi împotriva lui". Acesta îi raspunde tot printr-o solie, în frunte cu polcovnicul Cijelei, „care avea poruncă să spună domnului moldovean că el, hatmanul, a purtat razboi împotriva lui numai din pricina celor savîrşite de el (de Lupu), uitînd de Dumnezeu şi de credința ortodoxa. Trecuse de partea polonilor, şi despre el, hatmanul ca şi despre oastea zaporojeana, gîndea numai rău" [59].

De altfel, şi în convorbirea cu stareţul Suhanov, Hmelnițki spune acelaşi lucru. Moldova a fost calcată, „fiindcă Vasile voevod avea înţelegere cu leşii" [60].

Desele năvăliri ale tătarilor, facute fără îndoiala cu învoirea turcilor, erau un semn vadit că sultanul ar fi fost gata în orice moment să-l mazilească, deşi unele rapoarte diplomatice din această vreme vorbesc dimpotrivă [61]. E sigur însă că Lupu se aştepta şi el la una ca asta. Pe de altă parte, năvalirea tatarilor şi cazacilor în Moldova a întărit legaturile dintre Matei Basarab şi Rákóczi al II-lea, care unelteau în taină izgonirea lui Lupu din scaunul Moldovei. In loc să-şi dea seama că politica lui era greşita şi în opoziție cu interesele poporului, Lupu continuă să rămîna alături de panii poloni. O astfel de orientare, după cum am spus mai sus, nu era pe placul lui Hmelnițki, care îl vroia rudă şi prieten. De aceea, făgaduiala pe care i-o făcuse acestuia de a-i da pe fiica-sa de noră îi îngreuia şi mai mult situația. In ceea ce priveşte clasa conducătoare, o buna parte dintre boierii moldoveni doreau înrudirea cu hatmanul cazacilor [62]. Vasile Lupu însa se împotrivea din rasputeri. Impotrivirea lui era întreținuta şi de ginerele lui, Radziwill, care nu vedea cu ochi buni o astfel de alianța. Căsătoria aceasta, pe care Hmelnițki o dorea cu orice preț, avea anumite rosturi politice, lucru care reiese şi din interesul cu care e urmărită şi comentată de agenţii diplomatici de atunci [63]. Vasile Lupu nu avea însă de loc interes ca această căsătorie să aiba loc, deoarece i-ar fi răsturnat planurile lui personale şi în acelaşi timp un contact mai strîns cu puterea căzăcească, pe această cale, ar fi însemnat pentru masele populare din Moldova un şi mai mare

---

[57] N. Kostomarov, Историческая монография исследования vol. X, Богдан Хмельницки vol. II, SPb., 1870, p. 258—259.

[58] Hurmuzaki, IX, partea I, p. 2.

[59] Воссоединение, II, p. 458. Un izvor rusesc ne informeaza ca tot în toamna acestui an, soli din țara Moldovei şi din Ardeal s-au dus la hatman, rugîndu-l ca „el şi cu oastea zaporojană să fie în pace cu ei" (Vezi Акты..., VIII, p. 352).

[60] Воссоединение..., II, p. 187.

[61] Hurmuzaki, IV, p. 536.

[62] Idem, p. 538.

[63] Hurmuzaki, op. cit., p. 537—538, IX, partea I, p. 2, 3, 14, 15; V. partea I, p. 4.

îndemn la răscoale împotriva clasei stapînitoare. În consecinţă, Lupu adoptă tactica tărăgănirii, cu atît mai mult cu cît Ruxandra fusese ceruta şi de alţi pretendenţi [64].

De aceea tot ce întreprinde el în aceasta privinţă o face cu speranţa că evenimentele externe şi mai ales luptele dintre cazaci şi poloni îl vor pune, la un moment dat, în situaţia de a respinge mîna întinsă de Hmelniţki. Însă desfaşurarea evenimentelor va înşela aşteptarile domnului moldovean.

Pentru casătoria Ruxandrei cu Timuş era nevoie, după cum am spus, de o dezlegare din partea turcilor, car nici ei nu doreau această alianţă [65]. Vasile Lupu ceruse probabil la timp o astfel de învoire, însa turcii şovăiau. Ei aveau toate motivele să se teamă ca o astfel de înrudire ar fi avut o influenţă hotărîtoare asupra orientarii politice a Moldovei. Adica ceea ce urmarea Bogdan Hmelniţki. Lupu însa nu se supara de întîrzierea unei astfel de încuviinţari. Dimpotriva, contînd pe un refuz din partea turcilor, el nu încetă nici o clipă de a cauta la poloni, desigur prin mijlocirea lui Radziwill, un sprijin împotriva cazacilor. Uneori intervenţiile lui pe lîngă poloni poartă înfăţişarea unei uşoare ameninţări. Daca nu i se dă ajutor la timp, „el va fi nevoit sa-şi ţină făgaduiala faţa de Hmelniţki" [66]. Faptul acesta face ca unii dintre magnaţii poloni sa se seziseze şi sa intervină în favoarea lui pe lîngă rege. Astfel, pe la sfîrşitul lui octombrie, N. Potoţki atrage atenţia regelui că Lupu trebuie ajutat în mod simţitor. Dacă ajutorul acesta va fi mic, „El, Lupu, va găsi de cuviinţă să-şi ţină mai bine obligaţiile faţă de Hmelniţki" [67]. Asta ar fi însemnat o desprindere din sfera de influenţă a panilor poloni.

---

[64] Încă din 1643, Rákóczi I, dar mai ales bătrîna Suzana Lorántfy, pusese la cale căsătoria lui Sigismund, fiul lor cel mai tînăr, cu Ruxandra. In toamna acestui an, Lupu trimite pe Toma stolnicul la principele Ardealului să trateze această chestiune. (Veress, X, 1938, p. 157—158). Ea a fost reluată apoi în 1648, cînd Ianoş Kemény — care ţinea ca relaţiile politice dintre Moldova şi Transilvania sa fie întarite prin legături de familie — venise în Moldova pentru încheierea unui tratat cu Vasile Lupu. Însă principele moare şi o dată cu el cade şi planul acesta. (N. Iorga, Legăturile Principatelor..., p. CCXXV şi E. Pavlesco, op cit., p. 33).

După aceea, Lupu stătuse multă vreme la îndoială dacă să dea sau nu pe fiica sa lui Grillo, fiul unui dragoman. El se gîndea desigur numai la foloasele de ordin politic pe care le-ar fi putut trage de pe urma acestei combinaţii matrimoniale (Hurmuzaki, IV, partea II-a, p. 513 şi N. Iorga, op. cit., p. CCXXXIV).

La îndemnul lui Radziwill, Lupu se gîndea să-şi întărească şi mai mult relaţiile cu polonii, dînd pe fiica sa unui magnat polon. Ruxandra era peţită şi de Dimitrie Wiśnowiecki, nepot în linie directă a lui Mihail Wiśnowiecki, care fusese căsătorit cu o Movileancă. Ni se spune că acest Dimitrie a venit la Iaşi pentru a da ochii cu fiica voevodului moldovean. (J. Ch. Engel, Geschichte der Ucraine..., p. 187).

Tot pe atunci, se mai afla în capitala Moldovei şi un Petru Potoţki, feciorul lui Nicolae Potoţki, care o cunoscuse pe Ruxandra la curtea regelui polon. Fiica voevodului moldovean fusese trimisă acolo de tatăl sau sa duca vestea căsatoriei surorei sale Elena cu cneazul Radziwill (S. Vengrjenovski, Свадьба Тимоша Хмельницкого, „Киевская старина", vol. XVIII, p. 48).

[65] Hurmuzaki, IX, partea I, p. 4.

[66] N. Iorga, Legăturile romînilor..., p. 780.

[67] A. F. Ermolenko, op. cit., p. 234; dupa Зерела до истории Украинии Руси, vol. III, p. 141.

Însă Lupu n-a întreprins nimic în această privință, ci, dimpotrivă, în cursul lunii decembrie (1650) el obține şi indigenatul polon, pe care îl solicitase mai înainte [68] şi pentru care trimisese acolo, în cursul lunii octombrie şi pe secretarul său, Kutovski [69]. O astfel de atitudine avea darul să supere şi pe unii şi pe alții. Hmelnițki era însă hotărît să vadă împlinită făgăduiala lui Vasile Lupu. Chiar în cursul acestei toamne, o solie de moldoveni, în frunte cu mitropolitul Varlaam, se duse la Cehrin, pentru a întreba pe hatman cînd vrea să aibă loc nunta [70]. Dintr-un raport diplomatic aflăm că ea a fost stabilită la 30 ianuarie anul următor [71].

Pentru mai multă siguranță şi potrivit uzanțelor societății feudale, hatmanul cere domnului moldovean nişte ostateci. Dintr-o corespondență diplomatică aflăm că în ziua de 4 decembrie 1650 Lupu a trimis la curtea lui Hmelnițki pe un nepot al său [72]. Ştirea e completată de Miron Costin, care relatează că la curtea din Cehrin „se aflau zălogiți nepoții lui Vasile Lupu, feciorii lui Gavriil hatmanul şi a lui Gheorghe hatmanul şi din boieri de țară Nicolai Buhuşi şi Ion Prăjescul" [73]. După cum vom vedea, aceştia au fost trimişi la curtea hatmanului mult mai tîrziu, cu puțin timp înainte de nuntă.

Între timp evenimentele din Polonia se precipită şi Hmelnițki scrie lui Vasile Lupu o scrisoare în care cere amînarea nunții. Se apropia războiul cu Polonia, care denunțase pacea de la Zborow şi hatmanul vroia mai întîi „să rupă gîtul la cîțiva, care îi stăteau în cale" [74]. De altfel, zvonuri de amînare umblau încă de la sfîrşitul anului. Într-o scrisoare din 24 noiembrie 1650, Rákóczi al II-lea scrie bistrițenilor că, după cele auzite de el, „nunta fetei lui Vasile Lupu s-a amînat pînă după Paşti" [75]. Deci, împrejurări tulburi, ivite chiar spre sfîrşitul anului 1650, fac ca nunta, pusă la cale cu atîta zor de Hmelnițki, să se amîne la sărbătoarea „Rusaliilor" [76]. Tergiversarea aceasta, care convenea lui Vasile Lupu şi la care îşi aveau şi polonii partea lor de contribuție, e urmărită şi de țările ale căror interese politice veneau în atingere cu schimbările, care ar fi putut surveni în această parte a Europei.

Rusia se interesa şi ea de mersul acestor lucruri. Pe la sfîrşitul lui ianuarie 1651, soli ai lui Hmelnițki, în frunte cu M. Sulicici, aflîndu-se la departamentul solilor, sînt întrebați dacă a avut cumva loc nunta

---

[68] E. Pavlesco, op. cit., p. 41. Vezi şi A. F. Ermolenko, op. cit., p. 232.
[69] Vezi, Зерела, V, p. 134.
[70] N. Iorga, Histoire des rélations russo-roumaines, Iaşi, 1917, p. 80—81 şi Legăturile Principatelor..., p. CCXXXV. Probabil la această solie se referă şi ştirea dintr-un document rusesc, care ne informează că „în ziua de 18 oct. 1650, hatmanul a dat drumul solului moldovean". Se stabilise ca nunta să aibă loc „într-unul din tîrgurile de lînga granița", la Iampol sau Moghilev". (Акты..., VIII, p. 352).
[71] Hurmuzaki, VIII, p. 538.
[72] Ibidem.
[73] Miron Costin, op. cit., p. 129—130.
[74] N. Iorga, Acte şi fragmente..., I, p. 205, şi Legăturile Principatelor..., p. CCXXXV.
[75] Hurmuzaki, XV, partea II, p. 1192; Vereš, X, p. 220—221.
[76] Ibidem.

lui Timuș. Solii răspund că, după 8 ianuarie, „hatmanul a voit să-și trimită fiul la Iampol, la graniță, pentru nuntă și Vasile Voevod i-a trimis pentru asta, ca zălog, 4 dintre cei mai buni oameni ai lui". În caz cînd polonii vor pune la cale vreo nouă intrigă, atunci ei cred că nunta se va amîna [77].

Luptele cu polonii din cursul anului 1651 absorb întreaga activitate a lui Hmelnițki și căsătoria lui Timuș suferă noi amînări. Înfrîngerea cazacilor la Beresteciko (iunie 1651) dă curaj domnului moldovean, care, pentru un timp oarecare, crede că s-a mîntuit cu stăruințele hatmanului. Mai ales că la biruința polonilor contribuise și el, cu oaste și provizii într-o parte și cu intrigi în alta [78]. Era însă numai o iluzie. Chiar în cursul acestei toamne, Hmelnițki se gîndea probabil din nou la făgăduielile domnului moldovean. El pune la cale o nouă invazie a tătarilor, însoțit de Timuș. Noua amenințare neliniștește pe unii dintre panii poloni, care amintesc regelui că „vecinul i-a rămas credincios" și deci ar trebui ajutat [79]. Spre sfîrșitul iernii însă, pe cînd hatmanul se pregătea din nou de război, scrise Lupului o scrisoare, în care spunea deschis „că de multă vreme trebuia să-și îndeplinească făgăduiala" [80]. Nădăjduind că polonii sînt tari și socotind că ar putea totuși s-o dea pe fiica-sa după Sigismund [81], Lupu îi răspunde într-un fel din care hatmanul înțelege din nou că domnul Moldovei tot nu dorea acest lucru. Atunci Hmelnițki îl vestește iarăși în cuvinte care i-au dat de gîndit lui Vasile Lupu, că dacă nu înțelege să-și țină cuvîntul, praf și pulbere se va alege din el [82].

Văzîndu-se amenințat și temîndu-se necontenit de urmările pe care le-ar fi putut avea o astfel de alianță — în ceea ce privește soarta tronului său — Lupu se îndreaptă către prietenii săi de la miazănoapte, rugîndu-i în cuvinte deznădăjduitoare „să nu lase Kalinovski pe cazaci și pe tătari să treacă în voie spre Moldova" [83]. Între timp însă, Hmelnițki strînge oaste pentru fiul său, care trebuia să plece la pețit în țara Moldovei. Oamenii sînt aleși din toată oastea, din 10 unul, care, împreună cu 10 000 tătari aveau să însoțească pe Timuș în drum spre Moldova [84].

Hatmanul se temea, și pe bună dreptate, că polonii și mai ales Radziwil să nu-i taie drumul lui Timuș. De aceea, el ia unele măsuri de siguranță menite să împiedice orice intervenție neprevăzută din partea polonilor. Astfel, el așază „pe Nipru, mai sus de Kiev, un regiment

[77] Воссоединение II, p. 491. Interesul acesta se manifestă și mai tîrziu în cursul anului următor, cînd Ivan Vîhovski, pisarul lui Hmelnițki, e iscodit de solii țarului printre altele și dacă are la el scrisori de ale domnului moldovean „pe care el le-a trimis hatmanului și fiului acestuia Timuș". Atunci Vîhovski, le înmînează o scrisoare originală cu pecetea domnului moldovean. (Воссоединение..., III, p. 221—222).

[78] Hurmuzaki, Fragmente..., III, p. 165.

[79] N. Iorga, Legăturile romînilor..., p. 781—782.

[80] N. Kostomarov, op. cit., vol. XI (Bogdan Hmelnițki), vol. III, 1870, p. 19.

[81] Veress, X, p. 237.

[82] N. Kostomarov, op. cit.

[83] N. Kostomarov, op. cit., p. 20 și N. Iorga, Legăturile Principatelor..., p. CCXXXIX și Legăturile romînilor..., p. 783.

[84] Воссоединение..., III, p. 229.

de cazaci, care sa acopere înaintarea lui Timuş spre Moldova şi poruncește, în acelaşi timp, ca toţi cazacii să fie gata, în cazul cînd Radziwill ar încerca să-i omoare fiul pe drum"[85].

Timuş porneşte în fruntea oastei hotărît sa ducă la bun sfîrşit această chestiune. Pe de altă parte, polonii răspund la chemarea lui Vasile Lupu şi Kalinovski ocupa „pasurile spre Moldova". El ţine calea lui Timuş la Batog pe malul Bugului, tocmai „ca sa împiedice nunta acestuia cu fiica domnului moldovean"[86]. Deşi Hmelniţki vesteşte pe Kalinovski de nedreptatea ce se face feciorului său, de a fi oprit în drum[87], totuşi la Batog are loc una din cele mai sîngeroase bătălii din cîte s-au dat între poloni şi cazaci (22—23 mai 1652). Hotărîţi să nu ia nici un rob, tătarii şi cazacii trec prin sabie aproape întreaga cavalerie şi pedestrime polonă, în frunte cu hatmanul Kalinovski, care a pierit acolo împreună cu singurul său fiu[88]. Hmelniţki, care venise pe cîmpul de luptă, îşi îndreapta după aceea oştirea spre Cameniţa şi spre graniţa Moldovei, în scopul de a intimida şi mai mult pe Vasile Lupu[89].

Pe cînd hatmanul se găsea acolo, în tabăra de la Kameneţ-Podolsk şi nădăjduind că biruinţa aceasta ar putea fi hotărîtoare pentru planurile sale, urneşte spre Moldova pe tătarii din tabără împreună cu cazaci, tocmai pentru a arăta domnului moldovean că el, hatmanul, era hotărît să-şi puna în practică planul său politic[90]. Locuitorii iau calea codrului. Vasile Lupu îşi părăseşte Iaşii, refugiindu-se în păduri şi e din nou nevoit să se răscumpere. Tatarii ameninţă şi Ţara Romînească cu prada, dar nu o fac[91]. Cît de hotărît era Hmelniţki sa înfăptuiască alianţa cu Moldova se vede şi din scrisoarea către sultan, căruia îi declară supunere şi cere pentru el domnia Moldovei. Vasile Lupu se dovedise a fi un necredincios faţă de Poartă. Scrisoarea a fost scrisă în cursul anului 1652 şi nu poate fi situată în timp decît după biruinţa de la Batog[92].

În acelaşi timp, hatmanul scrie din nou lui Vasile Lupu ameninţîndu-l că de nu va da pe fiică-sa lui Timuş, el „hatmanul va purta război cu voinicii lui în ţara Moldovei"[93].

Într-una din aceste scrisori, din iunie sau de la începutul lui iulie 1652, Hmelniţki căuta sa spulbere ideea unei deosebiri de clasă socială care ar fi existat între ei şi pe care o flutura desigur Vasile Lupu în această vreme. „Nu te lauda cu obîrşia şi cu strămoşii tăi", scrie hatmanul. — „E mai mare cinste să ajungi mare prin iscusinţa ta, decît să-ţi

---

85 Воссоединение..., III, p. 229.

86 Краткая история о бунтах Хмельницкого..., M., 1847 p. 42.

87 N. Kostomarov, op. cit., p. 22. După cele întîmplate la Batog, hatmanul scrie regelui polon o scrisoare, în care cauta sa justifice atitudinea sa. Pentru înfrîngerea armatei polone e vinovat numai hatmanul polon, Kalinovski, fiindcă, deşi prevenit el a încercat să taie drumul feciorului sau spre Moldova (Краткая история..., p. 44).

88 Miron Costin, op. cit., p. 129.

89 Воссоединение...,III, nota 97, p. 582.

90 Ibidem, p. 226, şi nota 97, p. 582; N. Iorga, Legaturile romînilor..., p. 783.

91 Hurmuzaki, Fragmente..., III, p. 170 şi 172.

92 Ibidem. III, supl. II, p. 42.

93 Воссоединение..., III, p. 227.

datorezi mărirea numai naşterii şi rangurilor. In acelaşi timp, dacă nu te învoieşti de bunăvoie, ai să-mi împlineşti dorinţa de nevoie"[94]. Chiar şi hanul tătarilor, împreună cu ţarevicii şi mîrzacii, aflaţi acolo la Cameniţa, scriu şi ei domnului moldovean „să dea fata după feciorul hatmanului, iar de nu, vor veni şi ei să prade ţara"[95].

Pus în faţa acestei situaţii, Vasile Lupu e nevoit să-şi ţina făgăduiala. La aceasta au contribuit şi împrejurările interne. După cum am amintit mai sus, boierii ţării, dacă nu toţi, o bună parte din ei, împreună cu masele populare, înclinau pentru alianţa cu cazacii, leşii nu făceau decît să-i „ademenească cu vorbe şi la strîmtoare să-i părasească", spuneau boierii. Ei nu vroiau să mai fugă prin păduri şi „să vadă cum le ard tîrgurile şi curţile". Sfatul boierilor îmbracă forma unei vădite ameninţări şi pune în faţa lui Vasile Lupu o nouă alternativa mult mai categorică: „Dacă tu, doamne, ai să mai faci pe placul leşilor şi ai sa mai aduci în Moldova polcurile căzăceşti şi sălbatecele oarde tătăreşti, asta poate duce la răscoale şi poate da tronul lui Hmelniţki"[96]. Lucrul acesta e confirmat şi de scrisoarea mitropolitului Gavriil al Nazaterului, din 27 octombrie 1652, catre ţarul Rusiei, Aleksei Mihailovici, în care se spune deschis printre altele că „voevodul Vasile nu şi-a măritat fata de bunăvoie cu fiul hatmanului şi n-ar fi vrut s-o mărite, însă l-au rugat mult boierii ca să o dea, pentru a nu mai fi tulburări cu cazacii"[97].

Văzîndu-se strîmtorat de pretutindeni, Vasile Lupu scrie lui Hmelniţki o noua scrisoare, de data asta în termeni măgulitori, prin care pune în sfîrşit capăt şovaielilor sale. „De mult se gîndea el la cinstea de a se înrudi cu neamul hatmanului" — scrie el. Roagă pe Timuş sa vina la nunta însa fară oaste şi fără tatari. „Nu-i frumos din partea ta sa vii la sarbătoarea nunţii cu o mulţime de astfel de nuntaşi necuviincioşi. Da drumul tătarilor, lasă neastîmparatele cete căzăceşti în Ucraina şi înduplecă pe tatăl tău să nu se apropie cu oaste de Moldova. Vino cu Dumnezeu şi însoţit de alaiul curţii"[98].

Din documentele ruseşti contemporane, reiese ca în urma acestei învoieli din partea lui Vasile Lupu s-a stabilit data nunţii şi procedura întîlnirilor celor două parţi. Nunta urma să aibă loc la 28 iulie[99]. In acest scop, peţitorii lui Timuş vor sosi la Iampol pe malul Nistrului iar oamenii domnului moldovean la Soroca. Pînă atunci însă Vasile Lupu a trebuit sa trimita hatmanului zălog pe cei mai buni oameni ai lui: pe nepotul său Ioan Gavriil, pe Ioan Lupascu Prăjescul şi Grigorie Vornicul[100]. Se pare că cel care a făcut atunci legatura între domnul Moldovei şi Hmelniţki, care se afla la Cameneţ-Podolsk, a fost grecul Ilie Manoil. Acesta a informat pe voevozii ruşi de la Putivl atît despre eve-

---

[94] N. Kostomarov, op. cit., p. 34.
[95] Воссоединение..., III, p. 238.
[96] N. Kostomarov, op. cit., p. 41.
[97] Воссоединение..., III, p. 238.
[98] N. Kostomarov, op. cit.
[99] Veress, X, p. 251.
[100] Воссоединение..., III, p. 227.

nimentele care aveau loc în regiunea Camenițel, cît și despre mersul relațiilor dintre Vasile Lupu și Bogdan Hmelnițki [101].

Hotărîrea domnului moldovean netezeşte de-acum înainte calea acestor legături. Acelaşi trimis al lui Vasile Lupu capătă în acest timp (iunie 1652) și sarcina de a se duce la Moscova. Pentru asta, Ilie Manoil obține din partea lui Hmelnițki o scrisoare către voevodul de la Putivl, E. Hilkov, în care acesta din urmă e rugat stăruitor să înlesnească trecerea lui Manoil spre Moscova. „Înălțimea sa, scrie hatmanul milostivului domn al Moldovei, trimite pe grecul Ilie pentru a afla știri despre solul lui trimis acolo (Moscova) de cu iarnă și despre care grecul Ilie îți va da de știre" [102].

Trimişii cazacilor zăbovesc însă pe drum şi nu ajung la timp. Din această pricină, nunta suferă o nouă amînare, „după Adormirea Maicii Domnului" [103], adică la 31 august [104], lucru pe care Vasile Lupu ține sa-l aduca și la cunoștința lui Ioan Kemény. Abia în ziua de 16 august se înfățișează Timuş la Iampol cu oamenii lui, iar „varul primar al lui Vasile Lupu soseşte la Soroca, însoțit de 4000 de moldoveni" [105], însă Vasile Lupu mai trimite în întîmpinarea lui Timuș și pe Toma Cantacuzino, care ducea cu el „un radvan cu șase cai și merinde pentru oaspeți". Cu toate acestea, Timuș este neîncrezator și cere zălog și pe hatmanul Gheorghe fratele domnului. Pîna ce se împlinește și această dorință, oamenii stau acolo, pe malul Nistrului, timp de 10 zile. După aceea, alaiul porneşte spre capitala Moldovei, unde aştepta domnul înconjurat de boierii țării [106].

Ceremonia nunții durează o săptămînă întreagă şi izvoarele narative o prezintă ca o desfășurare pitorească de culori, cîntece și dansuri populare [107]. „Sărbatoarea nunții a însemnat un amestec de obiceiuri

---

[101] Воссоединение..., III p. 227.

[102] Idem, p. 219—220. La fel s-a întîmplat și ceva mai tîrziu, cînd Hmelnițki mulțumește cneazului Hilkov, pentru că „a binevoit să primeasca neîntîrziat pe cuviosul parinte Gavriil, mitropolitul, în treburile domnului Moldovei, prietenul nostru" (Воссоединение..., III, p. 236).

Grecul Ilie Manoil se afla în serviciul lui Vasile Lupu încă din 1645. Atunci s-a dus la Moscova, însoțit de Ion Gheorghe și Mihail, cu o scrisoare din partea domnului moldovean de bune urări către țarul Aleksei Mihailovici, cu prilejul urcării acestuia pe tron (Acad. R.P.R., mss., 5216, f. 13). Din izvoarele rusești aflăm că, în timpul războiului de eliberare a Ucrainei, Ilie Manoil a dus la capat multe însarcinari din partea hatmanului Hmelnițki. In 1650, Manoil făcea drumul între Ucraina şi Moscova, ducînd cu el scrisori cu conținut secret. In cursul anului 1652, el a fost trimis în Moldova cu o însărcinare din partea lui Hmelnițki (Воссоединение, III, nota 92, p. 581—582). Cu alte cuvinte, el era folosit atît de Lupu cît și de Hmelnițki sau, în perioada bunelor relații, oamenii care cunoșteau drumurile spre Moscova se aflau în serviciul amîndurora.

[103] T. G. Bulat, Din corespondența lui V. Lupu, Matei Basarab şi Gh. Ştefan cu Ioan Kemény, *Revista istorica,* X (1924), nr. 10—11, p. 261—263.

[104] Veress, op. cit.

[105] N. Kostomarov, op. cit., p. 42.

[106] N. Iorga, Legăturile romînilor..., p. 760.

[107] Vezi descrierea nunții, Paul de Alep, op. cit., p. 50—52; N. Iorga, Acte şi fragmente..., I. p. 208—214, N. Kostomarov, op. cit. p. 42; Miron Costin, op. cit., p. 129; N. Iorga, Legaturile romînilor, p. 760—762; S. Vengrzenovski, Свадьба Тамоша Хмельничкаго, „Кіевская Старина", t. XVII (1887), martie, p. 469—493, t. XVIII,

ucrainene şi moldoveneşti. Cazacii jucau rolul boierilor din nunţile moldovene, iar duducele moldovene făceau pe druştele“ [108].

Deşi Vasile Lupu avusese grijă să poftească la această sărbătoare şi prietenii de aiurea [109], se pare totuşi că afară de un trimis al lui Matei Basarab şi de Ioan Kemény, nici un alt străin n-a mai fost de faţă. Solul domnului muntean i-a adus lui Timuş în dar un cal înşeuat iar Ruxandei un covor şi un brocat [110]. În ziua de 6 septembrie, Timuş se întoarce acasă ducînd cu sine şi pe Ruxanda [111].

Cel mai mulţumit de această alianţă era în primul rînd hatmanul Hmelniţki. De aceea, el ţinea să încunoştiinţeze pe ţarul Rusiei de acest fapt, prin intermediul voevodului de la Putivl, cneazul F. Hilkov, caruia printre altele scrie: „Iar noi, cu voia lui Dumnezeu l-am dat pe brazdă pe Vasile voevodul Moldovei şi deja fiul meu s-a întors la noi, în linişte, împreună cu fica milostivului domn, Vasile“ [112]. La rîndul lor, voevozii de la Putivl, F. Hilkov şi P. Protasiev, vestesc şi ei pe ţar de acest lucru [113], aşa cum fac şi alţi trimişi diplomatici din acest timp [114]. O data împlinită această alianţă între Vasile Lupu şi Bogdan Hmelniţki, ea este interpretată în fel şi chip de rapoartele contemporane. Astfel, i se atribuie lui Vasile Lupu intenţii pe care de bunăseama nu le-a avut. În nici un caz, înainte de septembrie 1652 nu se poate pune în seama lui alte socoteli politice decît acele subliniate de noi mai sus, pentru simplul motiv că pînă la această dată el era categoric împotriva unei apropieri de cazaci. Că după aceea a încolţit în mintea lui ideea potolirii tatarilor prin mijlocirea cazacilor [115] sau ca în noua situaţie de aliat al lui Hmelniţki ar fi putut înlesni o împăcare între cazaci şi poloni [116], e foarte posibil. Noi vom vedea că el a făcut astfel de încercări, însă numai după ce alianţa cu Hmelniţki devenise un fapt împlinit şi în momente de grea cumpană pentru el. Însă planul de a deveni „stapînul absolut al Moldovei, Ţării Romîneşti şi Ardealului“, cu ajutorul polonilor şi cazacilor, dupa ce mai întîi ar fi doborît pe turci şi pe tatari, un astfel

---

mai, p. 26—51 N. Iorga, Istoria romînilor prin călători..., Buc. 1928, ed. II, vol. I p. 361—366; Hurmuzaki, III, supl. II, p. 34—40; Edward Maryan, (M. E. Galli). Tymofeiei Chmelnicki, fragment istoryczny z XVII st., Vilno, 1942; Descrypcja wesela Tymosza Chmielnickiego z hospodarowna woloska, anno 1652, die 1 septembris f. d.; K. Szajnoch, Donna Rozanda în *Szkice historyczne,* III, Varşovia, 1876, p. 265—331; Ludwig Kubala, Krwawe swaty, idem, II, Lemberg, 1880, p. 309—323; N. Iorga, Pages d'histoire. Une noce princière en Moldavie au XVII-e siècle. Documents franco-roumaine, 1931, nr. 1, p. 53—57.

[108] N. Kostomarov, op. cit., p. 42—43.

[109] P. S. Bulat, op. cit., p. 263—264.

[110] S. Vengrženovski, op. cit., p. 41.

[111] N. Iorga, Acte şi fragmente..., I, p. 208; Ermolenko dateaza greşit nunta la 21 sept. 1650, chiar dacă e calculată după stil nou, noi ştim totuşi ca la 6 sept. st. v. sarbatoarea nunţii era terminată (vezi A. F. Ermolenko, op. cit., p. 235).

[112] Воссоединение..., III, p. 234.

[113] Ibidem, p. 235.

[114] N. Iorga, op. cit; Hurmuzaki, V, partea II, p. 21. Veress, X, p. 253, Hurmuzaki, Fragmente..., III, p. 174.

[115] Veress, op. cit.

[116] Hurmuzaki, Fragmente., p. 173—174 şi IX, p. 18.

de plan nu putea sa-l ispitească pe domnul Moldovei [117]. În orice caz, nu înainte de toamna anului 1652. Ar fi fost un plan îndrăzneţ şi în condiţiile politice din toamna acestui an n-ar fi avut nici o contingenţă cu realitatea. De altfel, evenimentele care urmează adîncesc colaborarea sub aspect militar dintre moldoveni şi cazaci şi dau cîştig de cauză celor care pun la cale îndepartarea lui de pe tronul Moldovei.

3. Colaborarea militară dintre moldoveni şi cazaci

Alianţa lui Vasile Lupu cu cazacii a avut darul sa limpezească oarecum situaţia politica. În urma acestui fapt, toată lumea şi-a dat cărţile pe faţa. În primul rînd, turcii erau împotriva unor astfel de schimbări, fiindca nu ştiau ce ar putea sa iasă de pe urma acestei noi orientări politice a lui Vasile Lupu. De aceea, nici ei nu s-au grăbit să încuviinţeze aceasta alianţă, fapt care după cum am văzut, nu-i displăcea nici domnului moldovean. În orice caz, în cursul anului 1651 nici nu poate fi vorba de aşa ceva [118]. Învoirea Porţii s-a dat desigur mult mai tîrziu şi ea a întîmpinat atît împotrivirea Ţării Romîneşti şi a Ardealului, cît şi a Poloniei. Pentru a împiedica această alianţă, Matei Basarab, Rákóczi al II-lea şi regele trimit soli la paşa din Silistra, căruia îi cer să nu întreprindă nimic în această privinţă, căci „de va fi nunta şi unirea voevodului Vasile cu cazacii atunci (ei) se vor ridica cu război în Ţara Romînească şi Transilvania" [119]. Deoarece paşa din Silistra n-a ascultat de aceasta ameninţare, Matei Basarab a intervenit şi pe lîngă Murat paşa de la Buda, sa nu îngăduie nunta lui Timuş cu Ruxanda. Scrisoarea lui Murat către paşa din Silistra a ajuns în mîinile lui Vasile Lupu, prin bunăvoinţa acestuia din urmă [120]. Se înţelege ca cele trei ţări n-au purtat război imediat, însă cei care erau împotriva lui Vasile Lupu şi-au strîns rîndurile şi s-au hotărît să-l piardă.

Pe de alta parte, turcii temîndu-se ca nu cumva refuzul lor să îndîrjească pe cazaci şi pe tatari, au dat învoirea cerută. Era de fapt o uzanţă consuetudinala, care decurgea din dreptul feudal pe care suzeranul îl avea asupra vasalilor săi. Cu toate acestea, nimic nu i-a împiedicat să se alăture tacit la acţiunea întreprinsa de Matei Basarab şi Gh. Rákóczi al II-lea pentru îndepartarea domnului moldovean. De aceea, Vasile Lupu e nevoit sa se ferească de-acum înainte şi mai mult de ascuţişul disgraţiei turceşti.

Era şi firesc sa se ajungă aici. Alianţa dintre Moldova şi cazaci întăreşte poziţia lor politică în aceasta zonă a Europei, însă neliniştește pe vecini. Astfel, ea a fost un avertisment dat planurilor politice ce se puneau la cale, în acest timp, între magnaţii poloni şi Crimeea feudala. Aflîndu-se în tabara de la Cameniţa, N. Potoţki, într-o scrisoare catre rege, prezinta astfel situaţia politica din acel timp: „Hmelniţki are acum

---

[117] Hurmuzaki, Fragmente..., III, p. 159—174; E. Pavlesco, op. cit., p. 47.

[118] Hurmuzaki, IX, partea I, p. 4 şi Fragmente..., III, p. 159.

[119] Воссоединение..., III, p. 238.

[120] Idem.

de partea sa Turcia, hanatul Crimeii şi Moldova şi s-ar putea sa-i dea Poloniei o lovitura de pe urma careia cu greu s-ar mai pune pe picioare“ [121]. De aceea, între panii poloni şi Lupu se rup acum definitiv punţile, cari şi aşa nu fuseseră destul de trainice. Dupa ce se convinseseră încă înainte de începutul toamnei ca nu se poate ajunge la o înţelegere cu cazacii — nici chiar prin mijlocirea domnului moldovean — polonii îşi pierdura încrederea în el [122]. Ei, care pun acum la cale totul pe faţă, aţîţă împotriva lui pe cei doi voevozi, din Ţara Romînească şi din Ardeal [123].

Gh. Rákóczi al II-lea, pentru care Lupu devenise „ein Dorn im Auge“ cum îl caracterizeaza Simon Reniger într-un raport catre împarat [124] şi pe care îl păştea de mai multa vreme, se îndepărtă acum şi de cazaci, fiindcă nu mai prezentau încredere pentru acţiunile lui viitoare. De aceea, el cauta pe de o parte să-şi asigure încrederea Porţii — dezvăluind acolo tot ce se punea la cale şi ce se petrecea în cuprinsul zonei de influenţă a Imperiului otoman — iar pe de alta, socoti ca a sosit momentul să îndeparteze pe Vasile Lupu şi să aşeze în scaunul Moldovei un domn care să-i fie devotat. Pentru planul sau de a pune mîna pe coroana polonă, acesta era momentul cel mai potrivit de a avea prieteni de încredere în ambele Principate. In acest scop, imediat dupa bătălia de la Batog, el trimete pe Pávay la Matei Basarab sa-i împrospăteze vechea duşmanie faţa de noua politica a domnului moldovean [125]. Vechile planuri se cereau acum înfaptuite fară zabavă. Pentru asta trebuia un om de încredere şi el a fost gasit în persoana logofatului Gheorghe Ştefan, care mai de mult îşi săpa stăpînul. Şi nu era singur. In vremea asta, o mare parte din boierime nu mai era cu Vasile Lupu, ci împotriva lui. Pe de altă parte, masele populare, istovite de pe urma exploatarii şi sub influenţa luptelor cazaceşti, doreau şi ele îndepartarea lui Vasile Lupu. Şi asta nu din pricina alianţei cu Hmelniţki, ci pentru abuzurile care sporisera în ultimii ani ai domniei.

Se cunosc împrejurarile care au dus la complotul descoperit de domnul Moldovei cu o saptamîna înaintea Paştilor, din anul urmator [126]. El fusese urzit în cursul iernii şi la începutul anului 1653. Gheorghe Logofătul, care rîvnea domnia, îşi împarte sarcinile cu Ştefan serdariul şi fac împreuna un act de credinţa faţa de principele Ardealului, pe care îl roaga „să i se faca mila... de această saraca ţară şi sa ia de pre asupra noastră... pre Vasile Voda“ [127]. Deşi Lupu lichidase fară şovaire pe cîţiva dintre participanţii la complot, totuşi el a fost luat pe neaşteptate de un lucru, „care în gînd nu încape“ — cum spune cronicarul [128]. Se pare însa că nu era vorba numai de un simplu complot, ci de o mişcare mai

[121] Vezi, A. F. Ermolenko, op. cit., p. 232 citat din Зерела, vol. III, p.412.
[122] N. Iorga, Legăturile romînilor..., p. CCXLI.
[123] Miron Costin, op. cit., p. 130.
[124] Hurmuzaki, Fragmente..., III, p. 173.
[125] I. Sîrbul, Mateiu Vodă Basarabăs auswärtige Beziehungen 1632—1654, Leipzig, 1899, p. 309—310.
[126] Miron Costin, op. cit., p. 131—136, şi Hurmuzaki, Fragmente..., III, p. 182—185.
[127] N. Iorga, Studii şi documente, IV, p. 29—30.
[128] M. Costin, op. cit., p. 131.

întinsă, de care nu erau straine nici păturile populare. Mai multe rapoarte diplomatice din vara acestui an (1653) vorbesc de o „ribellione", care „va sempre continuando"[129]. Însuşi Rákóczi, care se interesa de aproape de mersul acestor evenimente, întreabă pe bistriţeni, la 15 aprilie 1653, „dacă poporul din Moldova se alătură la voevod sau la oastea noastră, ori a fugit, s-a razleţit"[130]. În faţa acestei situaţii, Vasile Lupu, văzîndu-se singur şi „ţara toată cu ură şi gata la lucru nou"[131] şi aflînd că oşti muntene şi ardelene înaintează spre capitala ţării, nu-i rămîne decît un singur drum, spre cazaci. De-acum înainte, legăturile dintre moldoveni şi cazaci au un caracter de colaborare militară. Oastea căzăcească însa, care vine în Moldova, nu poate opri prăbuşirea unui feudal încărcat de păcatele unei domnii grele şi apasătoare. Prezenţa lor dă curaj maselor populare să se ridice împotriva asupritorilor, aşa cum încercaseră, aproape cu trei ani în urmă, dărabanii lui Vasile Lupu, lăsaţi să străjuiască curtea domneasca de la Iaşi[132].

Simţind primejdia, Vasile Lupu trimite veste lui Hmelniţki prin Stamatie Hadîmbul, mare postelnic, de toate cîte se întîmplau, cerîndu-i ajutor. Capitala Moldovei fiind ameninţată şi toate celelalte legături fiind rupte, Lupu ia calea pribegiei. „Strabate în fugă ţara care îi era duşmană" şi se opreşte la Hotin[133]. În drum, se întîlneşte cu Hadîmbul, care făcuse calea întoarsă, aruncînd în spatele altuia vina de a nu fi dus la capat sarcina ce i se încredinţase. Ajuns în oraşul de pe malul Nistrului, Vasile Lupu trimite o altă solie la hatman, alcătuită din Grigorie comisul, Ştefaniţă paharnicul şi Nicolai Buhuşi jitnicerul, care cunoştea drumurile spre cazaci, ca să grabească cu ajutorul[134].

Deşi Hmelniţki era prins acum în războiul cu polonii şi nu avea deplină încredere în Vasile Lupu[135], totuşi chiar în sîmbata Paştilor el trimite vorbă fiului sau să plece de îndată cu oaste în Moldova[136]. La 18 aprilie, Hmelniţki încunoştiinţează pe Vasile Lupu că Timuş va porni cît de curînd spre ţara Moldovei „cu cîteva mii de oameni"[137]. Tot de la Hotin, unde se afla într-o siguranţă, care nu avea să dureze prea mult, Lupu trimite soli atît la poloni cît şi la turci. Plîngerea catre aceştia din urmă era însoţită şi de fagăduiala unei mari sume de bani. Însă cei doi voevozi, Matei Basarab şi Rákóczi al II-lea, avuseseră grije sa informeze pe sultan de „firea periculoasa" şi de cîrmuirea tiranică a dom-

---

[129] Hurmuzaki, V, partea II-a, p. 3, 4, 5.

[130] Hurmuzaki, XV, partea II, p. 1213.

[131] Miron Costin, op. cit., p. 137.

[132] La sfîrşitul verii anului 1650, cînd Moldova a fost calcată de tatari şi cazaci, Vasile Lupu fuge din Iaşi — după cum am arătat mai sus, — şi lasă de strajă la curtea domnească nişte dărăbani. Sub îndemnul năvălitorilor, care atacau în primul rînd curţile şi conacele boiereşti, dărăbanii atacă şi ei carele încărcate cu bucatele domnului. La întoarcerea din pribegie, Vasile Lupu îi pedepseşte aspru (Miron Costin, op. cit., p. 128).

[133] Hurmuzaki, V, partea I, p. 15; partea II, p. 3, IX, partea I, p. 20. şi N. Iorga, Legaturile Principatelor... p. CCXLIV.

[134] Miron Costin, op. cit., p. 138.

[135] Veress, X, p. 258—259.

[136] Воссоединение..., III, p. 357—358.

[137] N. Iorga, Acte şi fragmente..., II, p. 217—218.

nului moldovean. Cu toate astea, ni se spune că Lupu ar fi avut sorţi de izbîndă, dacă „ţara n-ar fi fost împotriva lui"[138]. E greu să credem că cel puţin de data aceasta, sultanul ar fi ţinut seamă şi de voinţa poporului, care nu-l mai vroia pe Vasile Lupu. Situaţia de acum era însă alta. Fostul domn al Moldovei reprezenta alianţa cu cazacii şi turcii se temeau ca nu cumva Lupu să mijlocească o împăcare între cazaci şi poloni, ceea ce desigur nu le-ar fi convenit. De aceea, Poarta nu facu nici un semn împotriva schimbărilor din ţara Moldovei.

Înainte însă de urnirea lui Timuş, o parte din oastea care aşezase deja în scaunul Moldovei pe Gheorghe Ştefan ajunge sub zidurile Hotinului. Lupu e nevoit să treacă Nistrul, îndreptîndu-se spre Cameniţa, la Petru Potoţki, unde trimisese din vreme pe Miron Costin sa-i pregătească primirea. Acolo a pus el din nou la cale stingerea duşmăniei dintre cazaci şi poloni, aşa cum mai încercase şi în cursul lunii ianuarie, cînd se întîlnise cu Hmelniţki la Hotin[139]. În această privinţă, el era îndemnat şi de ginerele său Radziwill, care în cursul lunii aprilie îi scria să mijlocească pacea între Ucraina şi Polonia. Documentele ruseşti spun că Vasile Lupu a trimis această scrisoare lui Hmelniţki cu recomandări călduroase[140]. Lupu îşi dădea seamá că în noile condiţii politice numai în felul acesta şi-ar mai fi putut menţine domnia. Era o simpla iluzie. El va fi depăşit de evenimente, care se succed peste capul lui, cu repeziciune.

De îndată ce are încuviinţarea tatălui sau, Timuş porneşte atît de grabnic spre Moldova încît n-are timp sa-l mai aştepte nici pe socru-său, căruia îi scrisese chiar el să se întîlneasca undeva, spre a porni împreună[141]. El era însoţit de trei polcovnici: Esip Hluch, Timotei Nasaci şi Ivan Bogun[142]. Era pe la sfîrşitul lui aprilie şi cazacilor nu le-a fost greu să risipească o oaste desperecheată ca aceea care rămasese în jurul lui Gheorghe Ştefan, după ungerea lui ca domn al Moldovei. De fapt, au fost mai mult nişte hîrţuieli pe valea Jijiei, în timpul carora ostaşii lui Ştefan Vodă n-au putut ţine piept cazacilor — mai ales ca într-o noapte „mulţi lăsînd oşteniia, au mărsu spre casele lor"[143]. Timuş înaintează pînă la Iaşi şi noul domn, rămas fără nici o apărare, fuge spre Ţara Romînească, după ce mai întîi însoţise pe Kemény pînă la Trotuş[144]. Cazacii ocupă Iaşii fără nici o împotrivire şi la începutul lunii mai Vasile Lupu se găsea din nou la curtea domnească din Iaşi[145]. Cît timp stătuse acolo printre poloni, Lupu croise planul de a pune mîna pe Ţara Romînească şi pe Ardeal. Dupa cele întîmplate, se trezise în el vechea vrăşmăşie faţă de domnul muntean[146] şi în loc să „hie aşedzat iară cu

---

[138] Hurmuzaki, Fragmente..., III, p. 178—179.
[139] Hurmuzaki, V, partea I-a, p. 14; IX, partea I-a, p. 18.
[140] Акты..., III, p. 499, nr. 337 şi I. Nistor, op. cit., p. 201.
[141] N. Iorga, Acte şi fragmente..., I, p. 217.
[142] Vezi, Зерела, XII, p. 204.
[143] Miron Costin, op. cit., p. 145.
[144] Hurmuzaki, IX, partea I, p. 21—22; V, partea II, p. 3; Kostomarov, op. cit. p. 66 şi Краткая История, p. 47.
[145] Воссоединение..., III, p. 320—358.
[146] N. Iorga, Legăturile Principatelor..., p. CCXLVII.

paza trebilor la împărăţie", cum spune cronicarul [147], pune la cale noi rafuieli. De altfel, situaţia politică e acum cu totul alta. Cu ajutorul cazacilor, Vasile Lupu restabilise pentru moment alianţa dintre Moldova şi Ucraina, pe care încercari straine de planul politic al lui Hmelniţki voiseră s-o sfarme. Cine se ridica acum împotriva lui Vasile Lupu, lupta de fapt împotriva lui Hmelniţki şi deci a intereselor poporului ucrainean. Numai aşa se explica prezenţa în cealalta tabară a polonilor, pentru care cuscrul lui Hmelniţki devenise în această perioadă un „Vicinus perniciosissimus" [148]. Noi credem că acţiunea de capetenie a adversarilor lui Vasile Lupu, acţiune faţa de care turcii aveau în acest moment o atitudine echivocă, era tocmai desfacerea acestei alianţe. Ea e grabită tot de lipsa de cuminţenie politica a lui Vasile Lupu care, sprijinidu-se pe puterea cazacilor, caută, după cum am spus, o rafuială. De cealaltă parte, adversarii îşi strîng rîndurile într-o coaliţie care cuprinde „il Moldavo (e vorba de Gheorghe Ştefan), il Valacco, il Transilvano et la Polonia" hotărîţi sa desfacă alianţa dintre Moldova şi Ucraina [149].

Lupta dintre cele doua tabere, ca şi întreaga desfăşurare de oşti, sînt urmărite cu interes de agenţii diplomatici ai Veneţiei şi împăratului. De la ei ni s-au pastrat amanunte preţioase, cunoscute cercetatorilor de pînă acum [150]. La rîndul sau, ţarul Aleksei Mihailovici, care avea un interes deosebit să menţină alianţa dintre Lupu şi Hmelniţki, era informat şi el de mersul evenimentelor, de catre trimişii săi pe lîngă hatmanul cazacilor [151]. Din aceste rapoarte catre ţar se vede că, după înfrîngerea adversarilor, Hmelniţki avea de gînd să se urneasca împreună cu Vasile Lupu împotriva polonilor [152]. Evenimentele ulterioare au zădărnicit aceasta încercare.

După cum se ştie, cam la o lună dupa întoarcerea Lupului în scaun, adica pe la sfîrşitul lunii mai, are loc a doua întîlnire de oşti, care a fost hotarîtoare pentru destinul tronului Moldovei. Cazacii lupta alături de oamenii lui Vasile Lupu împotriva oastei lui Matei Basarab, alcatuită din munteni, sîrbi, unguri şi leşi. În lupta de la Finta (27 mai 1653), cazacii şi moldovenii sînt batuţi şi puşi pe goana. Cronicarul care povesteşte pe larg desfaşurarea acestor lupte [153] îşi exprimă nedumerirea izbînzii lui Matei Basarab, caci nu exista pedestraş şi călăreţ spune el, care „sa hie de potriva sineţaşului cazăcescu" [154]. N. Iorga, pornind de la descrierea lui Miron Costin, subliniază neînţelegerile care s-au iscat în

---

[147] Miron Costin, op. cit., p. 147.
[148] N. Iorga, Legaturile romînilor..., p. 783.
[149] Hurmuzaki, V, partea II, p. 6.
[150] Hurmuzaki, Fragmente..., III, p. 182—186; IX, partea I, p. 22—23 şi V, partea II, p. 3.
[151] Воссоединение..., III, p. 318—320; Акты..., III, p. 496, nr. 343 şi I. Nistor, op. cit., p. 202.
[152] Воссоединение..., III, p. 319.
[153] M. Costin, op. cit., p. 148—156. Vezi şi N. Kostomarov, op. cit. p. 67—68, N. Iorga, Legaturile Principatelor..., p. CCXLVII CCXLIX, Hurmuzaki, Fragmente..., III, p. 179—182; IX, partea I, p. 25; V, partea I, p. 19; Воссоединение..., III p. 290—321 şi Краткая история, p. 47.
[154] Miron Costin, op. cit., p. 152.

ajunul luptei de la Finta între Vasile Lupu şi Timuş [155]. Fiecare din ei voia să fie purtătorul biruinţei împotriva oştilor muntene. Din această pricină au săvîrşit greşeli de tactică militara, care le-au fost fatale. Noi am amintit mai sus de graba cu care Vasile Lupu voia sa se răfuiască cu adversarii săi. El s-a urnit cu Timuş spre Ţara Romînească fără să se fi consultat în prealabil cu Hmelniţki. Voevozii ruşi F. Hilkov şi P. Protasiev raportează ţarului, pe la mijlocul lunii iunie 1653, că „Timuş, ascultînd de socrul său, s-a dus în Ţara Romînească... împotriva spuselor lui Hmelniţki" [156]. Asta nu înseamnă că hatmanul n-ar fi dorit înfrîngerea coaliţiei, care era vrăjmaşe alianţei cu Moldova. El o voia desigur la o dată mai potrivită, nu însă în momentul cînd Ioan Cazimir al II-lea îşi urnise deja oştile pîna la Glinianî şi cînd deci războiul cu polonii bătea la uşe.

Veştile proaste sosite din Moldova îl gasesc pe Hmelniţki în toiul pregătirilor militare. De aceea, înfrîngerea suferită de moldoveni şi cazaci complică din nou situaţia şi pune pe gînduri pe Hmelniţki. El voia sa aibă linişte în aceste părţi şi Moldova sa rămînă mai departe aliata lui în lupta împotriva polonilor. Nădăjduind că va realiza o înţelegere, pe la mijlocul lui iunie 1653, pe cînd se afla în orăşelul Bedrik, Hmelniţki trimite pe polcovnicul Mihail Sulitici de la Pavoloţk la Matei Basarab şi la principele Ardealului cu rugămintea „că ei să fie în pace cu domnul Moldovei" [157]. Intervenţia hatmanului a rămas inoperanta, pentruca biruitorii de la Finta voiau ca Vasile Lupu să nu se mai ridice niciodată. Ei îl urmăresc chiar pe pămîntul Moldovei şi în prima jumătate a lunii iulie au loc cîteva hărţuieli şi lupte care hotăresc definitiv soarta tronului moldovean. Lupu se afla iaraşi la „grea cumpana", mai ales că ţara era cu „îndoita urîciune spre dînsul" [158]. Doamna se afla în cetatea Sucevei cu ultimele avuţii ale Lupului, iar boierii, cei mai mulţi dintre ei de mult nu mai erau alături de el. După un popas de 10 zile la Iaşi, Timuş luase drumul Ucrainei lăsînd socrului său două sute de cazaci sub comanda lui Hluh polcovnicul, spune Miron Costin [159].

Se pare însă că hatmanul nu prea era mulţumit de tactica lui Vasile Lupu. De aceea, el se întreabă în aceasta perioada, dacă mai e cazul să-i mai acorde ajutor su nu. Astfel, pe la începutul lui iulie, Lupu văzîndu-se din nou încolţit, trimite după ajutor la Esip Hluh, polcovnic la Umansk. In ziua de 5 iulie, polcovnicul înştiinţează pe Hmelniţki ca „domnul Moldovei i-a scris din ţara Moldovei ca el, polcovnicul, sa-i vină în ajutor cu polcul lui" [160]. Pentru asta, el cere învoirea hatmanului. Hmelniţki însă îl vesteşte că „fără porunca lui să nu se ducă, deoarece domnul Moldovei i-a scris lui, polcovnicului, şi nu lui, hatmanului" [161].

---

155 N. Iorga, Legăturile Principatelor..., p. CCXLVII şi CCXLIX.

156 Воссоединение..., III, p. 320—321.

157 Ibidem, p. 315.

158 M. Costin, op. cit., p. 158.

159 Ibidem, p.159. E vorba de Esip Hluh, polcovnic la Umansk. (Воссоединение..., III, p. 316).

160 Воссоединение..., III, p. 315.

161 Idem.

Dacă admitem că Hluh a luat parte alături de moldoveni la ultimele lupte dintre Lupu şi adversarii săi, atunci sîntem îndreptăţiţi să admitem, că, pînă la urmă, polcovnicul a obţinut totuşi învoirea hatmanului. In acest caz, el n-a rămas în Moldova după plecarea lui Timuş, cum spune cronicarul, ci a venit după aceea de la Umansk.

Urmează bătălia de pe malul Bahluiului, care se soldează cu o nouă biruinţă a coaliţiei. Vasile Lupu porneşte din nou spre cazaci, trece Nistrul şi se îndreaptă spre curtea lui Timuş de la Raşkov. Alianţa cu Ucraina era iarăşi în primejdie. Miron Costin afirmă că de acolo fostul domn al Moldovei s-a dus la „Volodijin", de unde a trimis pe Iordache vistierul la hatman, după ajutor [162]. Documentele ruseşti ne vorbesc de un sol al lui Vasile Lupu, care s-a dus la Hmelniţki să-i ceară un ajutor de 2000 de cazaci şi 1000 de tătari. Hatmanul şovăie şi de astă dată „dacă să-i trimită sau nu oameni în ajutor. Pînă una alta, trimisul a fost reţinut la Cehrin" [163].

Pe la 13 iulie, Lupu se afla deja la Raşkov şi în aceeaşi zi, auzind Hmelniţki de sosirea domnului moldovean, pleacă şi el acolo să-l întîlnească, împreună cu pisarul Ivan Vyhovski. Nu ni s-a păstrat nimic în legătură cu această întrevedere, care a durat numai o singură zi, fiindcă pe ziua de 15 iulie hatmanul trebuia să fie din nou la Cehrin, unde îl aştepta solul rus Lodîjenski [164]. Nu-i greu de bănuit că Lupu venise din nou după ajutor. Din rapoartele lui I. Fomin, trimisul ţarului pe lîngă hatmanul cazacilor, din cursul lunii august, se vede că Lupu cerea oaste, cu ajutorul căreia să-şi poată reocupa tronul. Pe la începutul lunii august, o oaste de cazaci, la care s-au adăugat în drum, la Korsun, şi tătari nogai angajaţi de Lupu, se îndrepta spre Moldova. Ea trece Nistrul pe la Soroca şi în satul Ţipilov are loc prima ciocnire cu trupele coaliţiei. Luată prin surprindere, oastea lui Gheorghe Ştefan, în care se aflau munteni, moldoveni şi leşi, este nimicită. Cei rămaşi sînt trimişi la Hmelniţki ca ostateci. După aceea, Timuş porneşte mai departe, spre Suceava, „să elibereze pe soacra lui împreună cu copiii" [165], iar Lupu s-a întors la Raşkov. „Şi hatmanul aştepta în curînd veşti de la fiul său Timuş, despre cele ce a făcut cu moldovenii" [166].

Intre timp, şi mai ales în cursul verii, se întăreşte alianţa oarecum nefirească dintre rege şi principele Ardealului. Ei voiau să scoată definitiv Moldova de sub influenţa cazacilor, pentru ca împreună „să îmblînzească pe Hmelniţki" [167]. Deşi cîţiva dintre magnaţii poloni nu doreau această apropiere, fiindcă Rákóczi se aliase mai înainte cu Hmelniţki şi cu toate că regele era de părere să „se lucreze mai întîi împotriva lui Hmelniţki şi numai după aceea să-i vină şi rîndul lui Vasile" [168], totuşi se

[162] Miron Costin, op. cit., p. 160—161.
[163] Воссоединение..., III, p. 316.
[164] Ibidem, p. 350.
[165] Воссоединение..., III, p. 358; probabil la această luptă se referă şi M. Costin cînd aminteşte de „oamenii lui Vasile Lupu care au lovit pe Grumadze căpitanul, carele era în cîmpii Sorocei cu straje" (Miron Costin, op. cit., p. 161).
[166] Воссоединение..., III, p. 358.
[167] N. Kostomarov, op. cit., p. 68, 69 şi N. Iorga, Acte şi fragmente..., I, p. 223.
[168] N. Iorga, Legăturile romînilor..., p. 784.

uită trecutul și se încheie o înțelegere. Hotărîrea regelui are darul sa îndepărteze pe mulți magnați poloni, mai ales pe cei din Litvania. Radziwill, care intervenise în cursul lunii mai pe lîngă Rákóczi „să nu-l mai persecute pe Lupu“ [169], se apropiase acum de cazaci. Pentru a veni în ajutorul socrului său, Radziwill încearcă o împăcare între cazaci și poloni. În acest scop, el trimite pe Zagorovski să se înțeleagă cu hatmanul. Nădăjduind că în felul acesta ar dejuca planul lui Rákóczi și al domnului muntean, Hmelnițki nu se opune unei astfel de inițiative. Dimpotrivă, la plecarea solului litvan el îi spune: „cneazul Radziwill va aduce un serviciu și socrului său, domnul Moldovei, pe care el, ca fiu, e dator să-l salveze, împreună cu fiul meu“ [170].

Se știe că negocierile n-au dus la nici un rezultat, de aceea hatmanul, care nu voia să piardă alianța cu Moldova, caută altă cale. El se îndreaptă spre turci, deși aceștia se înverșunaseră, pentrucă Timuș purtase război cu Țara Romînească. Solii cazaci, care se duc în vremea asta la Constantinopol, pentru a arăta acolo cum stau lucrurile, sînt reținuți de sultan [171]. Hmelnițki este dispus totuși să ofere turcilor un haraci, numai să-l întărească din nou pe Lupu în scaunul Moldovei. El se obliga față de turci să nu se amestece în afacerile interne ale țărilor turcești și se ruga stăruitor „ca Lupu să fie ridicat iar în scaun, căci el a fost întotdeauna credincios față de împărăția otomană“ [172]. Se vede însă că intervenția coaliției pe lîngă sultan — și îndeosebi a lui Rákóczi — a fost mult mai mănoasă, pentrucă pînă la urmă Gheorghe Ștefan e căftanit domn în Moldova [173].

În sfîrșit, soarta alianței dintre Moldova și Ucraina se hotărăște, cel puțin formal, sub zidurile Sucevei. Doamna lui Lupu, care se afla în cetate și căreia îi venise Timuș în ajutor, e asediată de oastea coaliției, reprezentată prin munteni, moldoveni, poloni și unguri. Aceștia voiau să cucerească cetatea ca obiectiv militar și să pună mîna pe bogățiile Lupului, după care jinduiau cu toții. Asediul Sucevei a durat cîteva săptămîni și nu s-a putut mîntui mai devreme „mulțămită vitejiei îndărădnice și devotamentului cazacilor“ — scrie N. Iorga [174]. Lipsite de orice legături cu împrejurimile, trupele moldovene și căzăcești au avut de luptat nu numai cu gloanțele vrășmașilor, ci și cu lipsa de apă și pîine. Desfășurarea luptelor de sub zidurile Sucevei a avut un răsunet neobișnuit pentru vremea aceea în cronicile și rapoartele contemporane. Se pare chiar că, într-o anumită măsură, războiul dintre rege și cazaci rămăsese pe planul al doilea. Cum e și firesc, informațiile foarte bogate despre asediul Sucevei uneori se suprapun, alteori se contrazic, dînd întîmplărilor un aspect neverosimil de legendă. Nu-i mai puțin adevărat că sub

---

169 Veress, X, p. 259—260.
170 N. Kostomarov, op. cit., p. 70—74.
171 Воссоединение..., III, p. 299, 361, 584, nota 128; Акты..., III, p. 492, 493 și I. Nistor, op. cit., p. 201.
172 Hurmuzaki, Fragmente..., III, p. 201.
173 Hurmuzaki, IX, partea I, p. 29, 31 și N. Iorga, Legăturile Principatelor..., p. CCLI.
174 N. Iorga, op. cit., p. CCLII.

zidurile acestei cetăţi au avut loc lupte crîncene care au culminat cu moartea lui Timuş [175].

In momentul acela, luptele pentru Suceava prezentau un interes politic mult mai mare, pentruca o înfrîngere a trupelor coaliţiei ar fi schimbat raportul de forţe politice în aceste parţi. Or, lucrul acesta nu i-ar fi convenit în primul rînd regelui polon. De aceea, în afara de ajutorul efectiv trimis la Suceava, sub conducerea lui Kondraţki, dupa prealabile învoieli cu Rákóczi, regele însuşi se urnise cu oştile sale pînă la Zwaniec. Dupa părerea cneazului Radziwill, regele ducea în acest moment o politică nesocotită faţa de Moldova, „de prendre sous sa protection une rébéllion étrangère lorsqu'on avait à reprimer une rébéllion interieure" [176]. Din punct de vedere tactic, însa faptul avea o deosebita însemnătate şi el fusese pus la cale împreuna cu ceilalţi membri ai coaliţiei [177]. Prezenţa oştilor polone lînga hotarele Ucrainei nu-i permitea lui Hmelniţki să faca nici o mişcare. Nu avem o atestare scrisa în aceasta privinţa, însa e foarte probabil ca Timuş, aflîndu-se la strîmtoare, să fi cerut ajutorul tatalui sau. Hatmanul, cumpanind lucrurile, a gasit cu cale sa nu se urneasca imediat spre Suceava, însă a încercat, se pare, sa dea impresia la început ca se va duce cu oaste sa despresoare cetatea. In orice caz, un astfel de zvon circula în Ucraina în timpul asediului dela Suceava. Astfel, solii ţarului în Ucraina, R. Streşnev şi M. Bredihin, care trimeteau ştiri la departamentul solilor despre mersul luptelor din jurul Sucevei, raporteaza ţarului că nu ştie nimeni unde se află hatmanul. Ei auzisera totuşi ca „pornise spre Moldova ca sa vină în ajutorul cazacilor şi fiului sau, care sînt asediaţi la Suceava" [178].

Din frecvenţa cu care aceste informaţii revin în rapoartele solilor ruşi din aceasta perioada tragem concluzia ca ţarul nu se interesa numai de soarta Sucevei, ci şi de actiunile militare ale lui Hmelniţki. Ţarul ar fi voit să ştie unde se află hatmanul, dacă n-a pornit cumva spre Moldova. Noi sîntem îndreptaţiţi să credem ca hatmanul ar fi ajuns sa cada în spatele asediatorilor, daca n-ar fi intervenit moartea napraznica a lui Timuş, care a risipit toate nădejdiile. De altfel, de o eventuala pornire a lui Hmelniţki spre Suceava se temea atît regele cît şi asediatorii [179]. Intr-adevăr, în zorul pregatirilor pentru apararea Ucrainei şi în preajma invaziei regelui, Hmelniţki află că Timuş a fost grav ranit. Cuprins de o profunda amaraciune, hatmanul se hotărăşte sa se ducă în Moldova. Pe drum se întîlneşte însa cu cazacii, care se întorceau de la Suceava, aducînd cu ei rămăşiţele pămînteşti ale lui Timuş. „Slavă

[175] N. Iorga, Acte şi fragmente..., I, p. 229, 237; Miron Costin, op. cit., p. 161—169; N. Kostomarov, op. cit., p. 89—97; Краткая история..., p. 48—49; Hurmuzaki, III, supl. II, p. 46—50; V, partea I, p. 21—22; IX, partea I, p. 40—42; Акты..., X, p. 53—58 şi I. Nistor, op. cit., p. 203.

[176] Hurmuzaki, III, supl. II, p. 54—60.

[177] N. Kostomarov, op. cit., p. 76.

[178] Воссоединение..., III, p. 292—293, 419—421, 492 şi N. Iorga, Legăturile romînilor.... p. 784, Акты... X, p. 44—45; I. Nistor, op. cit., p. 202.

[179] Краткая история, p. 49.

Domnului — zise hatmanul — că Timuş al meu a murit ca un cazac şi n-a căzut în mîinile duşmanilor"[180].

Cam în acelaşi timp, Lupu intrase şi el în Moldova cu ajutor tătăresc şi cu intenţia să se îndrepte spre Suceava. În drum, l-a întîmpinat vestea că cetatea căzuse. Părăsit şi de tatari, care trebuiau sa se urnească la porunca hanului în altă parte, Vasile Lupu rămîne singur şi peregrinările lui viitoare ne interesează mai puţin. În felul acesta, prin moartea lui Timuş şi capitularea Sucevei se consumă ultimul act al acestei alianţe dintre Moldova şi Ucraina, pentru care Hmelniţki se zbuciumase atît de mult.

---

[180] N. Kostomarov, op. cit., p. 98. El a fost înmormîntat la biserica din Cehrin, în ziua de 22 octombrie 1653 (Kostomarov, op. cit. şi Воссоединение..., III, p. 582).

Un diplomat romîn la Moscova la începutul secolului al XVIII-lea: David Corbea Ceauşul

Gh. GEORGESCU — BUZĂU

Situaţia Ţării Romîneşti şi Moldovei devenise din ce în ce mai critică, pe măsură ce cleştele expansiunii otomane se strînsese în jurul lor în cele două direcţii: cetatea Cameniţa din Podolia pe de o parte şi Viena pe de altă parte.

Strînse în acest cleşte, cele două principate au fost ameninţate de cîteva ori cu transformarea în „paşalîcuri".

Teama pentru transformarea Moldovei în paşalîc a crescut după cucerirea Cameniţei de către turci (1672). Ea a fost limpede exprimată de cronicarul Miron Costin în cuvintele: „Sîntem noi moldovenii bucuroşi să se lăţească (împărăţia turcească) în toate părţile, cît de mult, iar peste ţara noastră nu ne pare bine să se lăţească", cuvinte dibace cu care sfătosul cronicar a răspuns la întrebarea meşteşugită a vizirului: „pare-le lor (moldovenilor) bine că au luat împărăţia Cameniţa, au ba?"[1].

Sub ameninţarea primejdiei de a fi transformate de turci în paşalîcuri, cele două ţări romîneşti îşi leagă nădejdea salvării mai întîi de lupta imperiului habsburgic împotriva imperiului otoman, anunţată ca o luptă de „eliberare" a popoarelor subjugate de turci.

Mirajul habsburgic al „eliberării" s-a spulberat însă curînd, căci Habsburgii şi-au dat în vileag planul lor expansionist. Acest plan este sezisat de cronicarul Neculce în expresia: „şi tot bătea nemţii pe turci şi se laţia"[2].

Tendinţele anexioniste ale Habsburgilor au reieşit clar în urma încorporării de fapt a Transilvaniei (1691) şi îndeosebi la tratativele pentru încheierea păcii de la Carlovitz (1699). Cu acest prilej, Habsburgii nu s-au mulţumit numai cu anexarea Ungariei şi Transilvaniei, precum şi a unei mari părţi din Slovacia şi Croaţia, ci au pretins şi anexarea Ţarii Romîneşti şi Moldovei, invocînd chiar „drepturi istorice" asupra lor, sub pretextul că altă dată acestea au făcut parte din regatul feudal maghiar, acum încorporat de drept la imperiul habsburgic. Cronicarul Neculce reda cît se poate de plastic această tendinţă a Habsburgilor, în expresia: „opintiè nemţii să fie Dunărea hotar"[3]. S-au lovit însă de

[1] Ion Neculce, Letopiseţul ţarii Moldovei. Ediţie îngrijită de Iorgu Iordan, E.S.P.L.A., 1955, p. 134.
[2] Ibidem, p. 117.
[3] Ibidem, p. 210.

concurenţa feudalilor poloni, care pretindeau Moldova, dînd contur unei tendinţe mai vechi de a ajunge la Marea Neagră.

Pajura imperială habsburgică, care a înlocuit semiluna otomană, nu s-a oprit însă la arcul Carpaţilor decît pentru un scurt popas, stînd mereu cu privirea aţintită spre gurile Dunării pentru a se năspusti în viitorul apropiat asupra prăzii atît de rîvnite. Pentru munteni şi moldoveni, pajura habsburgică căţărată pe culmea Carpaţilor a devenit un spectru. Din acest moment nu numai că le-a pierit nădejdea pe care şi-o legaseră de războaiele Habsburgilor împotriva Turciei, dar i-a luat locul o nelinişte crescîndă. Această nelinişte reiese din paginile cronicarilor, atenţi la politica instaurată de pretinşii „eliberatori", în ţările anexate.

Adevărata faţă a acestei „eliberări" este judicios observată în cronica atribuită lui N. Muste, unde citim că, după pacea de la Carlovitz „toată Ţara ungurească, cu cetăţile şi toate locurile crăiei ungureşti" a intrat sub „stăpîniea neamţului" [4], expresie elocventă pentru a reda aspectul „eliberării". Cronicarul întrebuinţează chiar expresiile „tirania nemţilor" sau „jugul neamţului", împotriva căruia ungurii şi romînii au pornit foarte curînd lupta de eliberare sub conducerea lui Francisc Rákóczy al II-lea, pentru că „erau mai bucuroşi să piară cu toţii să iasă de sub jugul neamţului", cum notează el cu admiraţie [5].

Aceeaşi împilare face pe cronicarul muntean Radu Popescu să caracterizeze pe habsburgi ca „nişte cruzi sorbitori de sînge" sau ca „un neam rău şi tiran" pe care îi blestemă ca „Dumnezeu să-i judece după faptele lor!" [6].

Anexarea Ungariei şi Transilvaniei de către Habsburgi a avut însă şi un alt efect, indirect, şi anume a provocat agravarea jugului turcesc asupra ţărilor romîne. Prin pierderile teritoriale importante la care trebuise să consimtă în favoarea imperialui habsburgic, imperiul otoman suferise o importantă reducere a bazei sale de aprovizionare, astfel că va căuta să compenseze beneficiile pierdute acolo agravînd stoarcerea ţărilor romîne. Situaţia a mai fost înrăutăţită şi de eforturile multiple ce vor fi impuse acestora de imperiul otoman, în cadrul politicii sale defensive, pentru păstrarea cuceririlor ce-i mai rămăseseră. Acestea erau ameninţate nu numai la Dunăre de înaintarea austriacă, dar şi la nordul Mării Negre de către Rusia, care, întărită sub conducerea lui Petru cel Mare, pornise lupta de eliberare a teritoriilor sale cotropite de turci.

Cronicile muntene şi moldovene sînt pline de accente de desnădejde în faţa stoarcerilor de tot felul la care sînt supuse ţările romîne în primul deceniu al secolului al XVIII-lea, după preludiul din ultimul deceniu al secolului al XVII-lea, provocat de înfrîngerea turcilor la Viena (1683) şi apoi în celelalte bătălii cîştigate de Habsburgi, care au dus la tratatul de la Carlovitz.

Constantin Stolnicul Cantacuzino se plînge în anul 1691 că „vremile şi oamenii acum s-au iuţit foarte" şi că „stăpînitorii şi puternicii

---

4 M. Kogălniceanu, Cronicele Romîniei sau Letopisețele Moldaviei şi Valahiei, ediţia II-a, vol. III, p. 35.

5 Ibidem, p. 36.

6 *Magazin istoric pentru Dacia*, V, p. 161.

cei mai mari cer mai mult şi afară din obicei şi socoteală vor să ia şi aşa urmează şi alte necuvioşinţe şi pagube mai multe la norod"[7].

Cronicarul oficial al lui Constantin Brîncoveanu, Radu Greceanu, notează că în perioada premergătoare bataliei de la Zenta, de pe Tisa inferioara, unde turcii aveau să fie zdrobiţi de catre austriaci (1697), „multe grele orînduieli peste această ticăloasă de ţară au rînduit, nu numai sume de bani mulţi a da, ci şi cai mulţi şi boi şi oi şi care multe cu boi deosebi, unele sa se trimită la Beligrad, altele la Temişoara, altele la cetaţile de la Vozia"[8]. El mai da amanuntul că veneau firmanuri după firmanuri „cu grabă mare, tot cu agi de la împărăţie, cît şi domnul şi boierii îşi pierdea mintea şi sfatul, mirîndu-se care poruncă mai nainte să facă, toate grele fiind şi grabnice". Constatarea sa că *„nu s-au mai pomenit mai nainte aceste greutăţi pre această săracă de ţară"* (sublinierea noastră — *G. G.*) este grăitoare pentru a ne da seama de agravarea stoarcerilor turceşti în această vreme. De aceea, cronicarul muntean îi compara pe turci cu „nişte lupi rapitori"[9]. Trebuie că jaful ajunsese la culme în timpul bataliei de la Zenta (1697), dacă el scrie că „putea zice cineva ca nu va să mai rămîie în ţară nici bou, nici oaie, nici cal, nici nimic"[10]. Cronicarul recunoaşte însa ca toate acestea au fost îndeplinite de popor, fiind cu „mare greu şi păs bieţilor săraci pămînteni"[11].

Exploatarea turcească se agravase şi mai mult prin anul 1705, căci însuşi domnitorul scria atunci că a ajuns ţara „la mare greu" şi că turcii „ne-au încarcat cu dările, cît este peste putinţa săracilor şi nu mai contenesc cu cerutul"[12].

Cronicarul Radu Popescu spune că haraciul pentru turci fusese dublat de la 250 de pungi, cît plătea Muntenia la începutul domniei lui Constantin Brîncoveanu la 520 de pungi, „de au rămas un blestem de blestemă saracii de acest greu"[13]. Pentru nevoile lăuntrice ale ţării mai rămînea doar un sfert din veniturile vistieriei, iar celelalte trei sferturi era înghiţite sub diferite forme de către turci[14].

Aceeaşi povară copleşitoare apăsa şi asupra Moldovei. În cronica lui N. Costin citim că spre sfîrşitul secolului al XVII-lea „se înmulţiseră nevoile ţării..., avînd împarăţia (turcească) multe şi dese războaie în toţi anii, cu toţi megieşii"[15]. Dimitrie Cantemir dă cifra de 60 000 de gabeni pe care trebuia s-o plătească Moldova, adăugînd încă 24 000 de gabeni ca „dar de Paşti", adică probabil cu prilejul „bairamului" tur-

---

[7] N. Iorga, Istoria Romînilor, vol. VI, p. 415.
[8] Oceakov, la gura Niprului, unde era un paşă turc.
[9] Radu Greceanu, Viaţa lui Constantin Vodă Brîncoveanu, Ed. Ştefan D. Grecianu, p. 72—73.
[10] Ibidem, p. 78.
[11] Ibidem, p. 92.
[12] Stefan Metes, Relaţiile comerciale ale Ţării Romîneşti cu Ardealul pînă în veacul al XVIII-lea, Sighişoara, 1920, p. 183.
[13] *Magazin istoric pentru Dacia,* IV, p. 29.
[14] Constantin Giurescu şi Dobrescu, Documente şi regeste privitoare la Constantin Brîncoveanu, Bucureşti, 1907, p. XLII—XLIII.
[15] M. Kogălniceanu, Op. cit., vol. II, p. 18.

cesc. Pe lîngă aceasta, el menţionează „încă o mulţime de dari ce aceşti vampiri nesaţioşi storc de pe ţară“ [16]. Comparaţia este graitoare pentru a ne face o imagine şi despre stoarcerea Moldovei de către turci în aceeaşi vreme. Cu aproximaţie, haraciul crescuse de douăzeci de ori faţă de începutul secolului al XVI-lea.

Dar la haraciu se mai adăugau alte numeroase pungi de bani sub denumirea de „polcoane“ şi „peşcheşuri“. Cu acestea trebuiau saturaţi şi dregătorii sultanului de la Constantinopol în frunte cu marele vizir, precum şi droaia de paşale, care se înşirau de la Belgrad pîna la Camenişa şi prin cetăţile cucerite de la nordul Mării Negre. Un alt hrăpăreţ tot atît de lacom mai era şi hanul Crimeei.

Nu erau însă de ajuns numai pungile de bani; trebuiau şi „zaherele“ pentru aprovizionarea imperiului, care făcuse din Ţările Romîne aşa-numitul „chelar“ destinat sa umple pîntecele otoman. Aproape toate produsele celor două ţări se scurgeau spre Constantinopol şi spre cetăţile ocupate de turci. Turme nesfîrşite de oi a caror carne era preferată de turci; zeci de mii de ocale de miere pentru a îndulci acadelele turceşti; zeci de mii de ocale de ceară pentru luminarile din palatele Stambulului şi din moscheele în care era invocat Alah; tot atîtea zeci de mii de ocale de seu pentru a prepara mîncarurile turceşti, mii de perechi de boi pentru a căra la cetăţi proviziile armatei turceşti, aflată mereu pe picior de razboi, sau materiale de construcţie carate tot din ţara pentru întărirea acestor cetăţi; cai pentru trasul „puşcilor“, adică al tunurilor cu care sînt întărite aceleaşi cetăţi în vederea apărării; mii şi mii de salahori gratuiţi pentru dregerea şi întarirea cetaţilor de pe Dunare, de pe Nistru sau de la nordul Mării Negre, ocupate de turci sau chiar pentru construirea unora noi, cum a fost în anul 1704 cetatea Kerci, de unde mulţi salahori munteni, trimişi acolo de Constantin Brîncoveanu, nu s-au mai întors; iată noianul atîtor obligaţii care au strivit ţarile romîne spre sfîrşitul secolului al XVII-lea şi în primul deceniu al secolului al XVIII-lea.

Dări noi şi grele au trebuit iscodite pentru satisfacerea cererilor mereu crescînde ale sultanului. Astfel a fost introdus „văcaritul“ pe vitele cornute, ca şi pe cai, sau „fumăritul“ pus la început pe case, pe „bordeie“, pentru ca apoi în anul 1708 să fie extins de Mihail Racoviţă „pe hornuri“ sau „pe ogeacuri“. În legatura cu această dare, cronicarul povesteşte că în Moldova „ticăloşii pămînteni mulţi şi-au stricat căscioarele de le-au răsipit din temelie, alţii răsipeau hornurile... şi măcar că era iarnă, iară bieţii oameni şi babele şi altă sarăcime pustiau casele şi fugeau în lume plîngînd“ [17].

În condica vistieriei dintre 1694—1704 a lui Constantin Brîncoveanu sînt menţionate alte dări de neînchipuit ca birul cînepii „pentru sfoara împărătească“ folosită la construcţia podurilor de vase pe Dunăre: „birul lemnelor de şăici“ (corabii) pentru flota fluvială otomană şi multe altele tot atît de neînchipuit.

[16] D. Cantemir, Istoria Imperiului otoman. Traducere de I. Hodoş, Bucureşti, partea I-a, p. 275, nota 40.
[17] M. Kogălniceanu, Op. cit., vol. II, p. 57.

Poporul a înfruntat această stoarcere printr-o rezistență crescîndă, care a fost manifestată prin diferite forme de împotrivire, ca bunăoară fuga în masă de plata haraciului.

Cronicarul oficial al lui Constantin Brîncoveanu, Radu Greceanu, își amintește că pe atunci „nu putea zice nimenea că va mai sta cineva și pe pămîntul acesta" și că începuseră satele „a se răsipi de păsul ce era pre țară" [18].

Și din Moldova fugiseră mulți țărani, de vreme ce domnitorul Nicolae Mavrocordat (1709—1710) s-a văzut nevoit să dea „cărți" de „slobozie" prin care i-a îmbiat pe fugari să se întoarcă, făgăduindu-le scutire de dări. Atunci se spune că „curau (curgeau) oamenii în țară de preste Nistru și din Țara Muntenească și de preste Dunăre din Țara Turcească", de pretutindeni unde fugiseră [19].

Unii dintre fugari s-au înfundat în codrii deși ai Bucovinei, de unde se năpusteau asupra convoaielor turcești la drumul Cameniței. După cucerirea ei de către turci (1672), cetatea Camenița, situată pe malul stîng al Nistrului, în fața cetății Hotinului, se aproviziona tot din cele două țări romîne. La vechile poveri impuse populației de aici s-a adăugat așadar una nouă, întîlnită în documente sub denumirea de „chilele Cameniței", pentru că se cerea în acest scop „o chilă de pîne de om" [20]. Convoaie numeroase de care scîrțîind sub greul poverii, trebuiau să pornească tocmai din Muntenia spre îndepărtata Camenița, înfruntînd greutățile vremii și ale drumului lung și istovitor. Cîte dintre aceste care n-au rămas dărăpănate de-a lungul drumului! Cîte dintre vitele ce le trăgeau n-au căzut gemînd de greul poverii și al vremii, lipsindu-l pe bietul țăran de singurii săi bouleni. Cîți dintre acești țărani n-au căzut alăturea cu vitele, hămesiți de foame și pătrunși pînă la os de ploaie și de ger cumplit.

Pentru Moldova, povara Cameniței a fost și mai grea, deoarece domnitorii de aici trebuiau sa asigure în plus pe acest drum transportul pașalelor și al slujitorilor turci în al lor du-te vino spre Camenița și înapoi, precum și paza drumului. „Atunce era greu în țară pentru zaherele (provizii) și meziluri (cai de poștă) la drumul Cameniței și cheltuială cu schimbatul pașilor de Camenița". „Și din Iași pînă în Camenița era locul pustiu încă din iernatul tătarilor din zilele lui Dimitrașco Vodă Cantacuzino. Așezase Antonie Vodă slujitori în Tabără și în Stefănești de ținea drumul de cai de olac și de hrană pînă la Camenița, cu multa nevoie de turcii ce urdina în sus și în jos", istorisește cu mîhnire cronicarul Neculce [21]. Se simțise nevoie pentru întărirea pazei deoarece „atunci vinea podgheazuti din Țara Leșească la drumul Cameniței de lovea pe Turci și pe negutătorii (turci) carii mergeau la Camenița și le făceau multe pagube și stricăciuni" [22].

---

[18] Radu Greceanu, Op. cit., p. 73.
[19] M. Kogălniceanu, Op. cit., vol. II, p. 84.
[20] T. Codrescu, Uricariul, vol. V, p. 245; C. C. Giurescu, Istoria romînilor, vol. III, partea II-a, p. 663.
[21] Ion Neculce, Cronica, ed. a 3-a Al. Procopovici, vol. I, p. 81—82.
[22] Ibidem.

Intr-adevăr, foarte curînd convoaiele turceşti aveau să fie atacate în pădurile din nordul Bucovinei de ceata numeroasa de „joimiri" (călăreţi) moldoveni organizată cu ajutorul Poloniei de îndrăzneţul Constatin Turculeţ din fugarii moldoveni ca şi el. Atîta spaimă băgase Turculeţ în turci, încît aceştia se îngrozeau numai la auzul numelui său, iar la Ţarigrad era acuzat ca fiind „hainul cel mare" al sultanului[23]. Cronicarul Neculce scrie cu admiraţie despre el şi ceata sa plină de cutezanţă: „In toate zilele se bătea cu turcii subt Cameniţă... tot îi lua de grumazi şi-i robia. Şi cînd ducea turcii zaherele în Cameniţa, le ieşea înainte ori la dus, ori la întors, de-i lovea şi, de bogate ori, îi şi smintea" [24].

Timp de vreo douzeci de ani, pînă la eliberarea Cameniţei de către turci în urma păcii de la Carlovitz (1699), Turculeţ cu ceata sa i-a hărţuit pe turci, răzbunînd poporul.

In aceeaşi vreme, moldovenii au dezlănţuit chiar o răscoală pentru eliberarea ţării de sub stăpînirea turcească. In fruntea acestei răscoale s-a aflat fostul domn al Moldovei Ştefan Petriceico, refugiat în Polonia. Momentul pentru izbucnirea răscoalei a fost ales în ajunul crăciunului din iarna anului 1683 şi anume înainte de întoarcerea lui Duca Vodă la Iaşi de la asediul Vienei, la care trebuise să participe. Petriceico Vodă se lăsă spre Moldova avînd promisiunea regelui Poloniei Ioan Sobieski că îi va trimite ajutor, dacă va avea nevoie. Acesta urmărea însă în ascuns să se instaleze el în locul turcilor. Răscoala avea ca obiectiv alungarea turcilor şi tătarilor din cetăţile moldoveneşti şi din Bugeac, de unde pricinuiau atît rău şi jaf populaţiei. Intr-o scrisoare de apel de atunci citim vibrantele cuvinte: „Veniţi să fărîmăm păgînul să ne răscumpărăm pamîntul nostru care dintrîns ne înstrăinaseră pagînii" [25].

Mişcarea a prins repede rădăcini. Ţărani, tîrgoveţi şi boieri de ţară răspunseră — spune cronica — „întîi cu sila, iară apoi alergau de buna voie". Printre cei dintîi care au răspuns la chemare au fost sorocenii, orheienii şi lăpuşnenii. Tot ei se mai ridicaseră în urmă cu doisprezece ani într-o altă răscoală puternică sub conducerea lui Mihalcea Hîncu şi au pus stăpînire deplină pe nordul Moldovei, încît de atunci a rămas zicala populară „Vodă da şi Hîncu ba".

Printre primii răsculaţi s-a aflat prezent şi Constantin Turculeţ, care a părăsit pentru moment drumul Cameniţei.

Gata de luptă şi de ajutor au fost şi cazacii din Ucraina, care s-au alăturat răsculaţilor moldoveni.

Infrăţiţi de dorul luptei pentru libertate, ca şi altă dată în timpul lui Ion Vodă, moldovenii şi cazacii coborîră în Bugeac plini de elan. Ei băgară spaimă în cetăţile apărate de ienicerii turci, repurtînd cîteva biruinţe. Nedispunînd însă decît de un armament uşor şi nesosindu-le tunurile şi ajutorul făgăduit de Ioan Sobieski, iar pe de altă parte ivindu-se dezbinări între conducători, răsculaţii au trebuit să se retragă şi

---

23 Ion Neculce, Cronica, ed. a 3-a, Al. Procopovici, vol. I, p. 161, şi 169.

24 Ibidem, p. 132.

25 Victor Papacostea, Istoria Romînilor de la 1677 înainte (Curs universitar 1939—1940, p. 522).

să înceteze lupta, iar Stefan Petriceico să se pribegească din nou în Polonia.

În anul 1699, cînd în urma păcii de la Carlovitz turcii au trebuit sa parasească cetatea Camenița, moldovenii au fost cuprinşi de mare bucurie. Bucurie trecatoare însa, căci turcii vor cere şi Moldovei, aşa cum ceruseră Țarii Romîneşti, noi sacrificii, iar acum pentru întarirea cetaților de pe Nistru, în scopul înjghebării unei centuri de aparare menită să constituie o pavază în fața amenințării Rusiei, care se ridica sub conducerea lui Petru I. În vara anului 1705, Voevodul Moldovei Antioh Cantemir, fratele mai mare al lui Dimitrie, viitorul domn, a trebuit sa execute porunca turceasca, punînd mîna „să lucreze el însuşi" la întărirea cetații Tighina. „Singur el, cu mîinile sale, săpa cu hîrlețul la şanțul cetații şi boierii lui toți alaturea cu dînsul", citim în cronica atribuită lui N. Muste [26].

Iată care era halul de umilința în care turcii aduseseră pe domnitorii Țarilor Romîne, în primul deceniu al secolului al XVIII-lea. De aceea, unul dupa altul, domnitorii care se succed pe scaunul Moldovei în acest deceniu manifestă tendința de apropiere de Rusia, hainindu-se fața de turci şi orientîndu-şi politica externa catre Petru I, considerat ca un salvator.

Paralel, se constata aici naşterea unui curent popular pro-rusesc, care s-a manifestat prin înrolarea unor formațiuni de „joimiri" moldoveni în armata lui Petru cel Mare, pentru a lupta în războaiele Rusiei împotriva Turciei. Dupa ce mai înainte îşi încercasera vitejia luptînd în armata poloneza, aceşti „joimiri" au trecut sub steagurile „moschiceşti" promițatoare de biruința. Ei aveau drept căpetenie pe Apostol sau „Postolchi" Chigheciu.

La 12 aprilie 1707, Petru cel Mare a aprobat constituirea în cadrul armatei ruseşti a unui steag de calareți format din voluntari romîni refugiați în Rusia. „Cap al steagului" este numit Apostol Chigheciu, care a fost autorizat „sa primească în serviciul majestații sale ostaşi buni şi instruiți din poporul romîn". Li s-a asigurat solde, precum şi bani pentru cumpararea cailor [27].

Însuflețit de acelaşi patriotism pe care îl aratase în decursul celor douăzeci de ani de atacuri şi hîrțuieli împotriva turcilor la drumul Cameniței, Constantin Turculeț a trecut şi el în Rusia la începutul anului 1707 pentru a continua lupta, de asta data înrolat în armata rusească. E mai mult decît probabil ca Turculeț a fost însoțit de mulți dintre cei două mii de moldoveni care acționaseră la drumul Cameniței sub căpetenia sa, bagînd spaima în convoaiele turceşti. Aceştia se vor fi adaugat la numărul celorlalți fugari moldoveni aflați acolo mai dinainte şi se vor fi înrolat împreuna cu ei în „steagul" constituit puțin după aceea, cu aprobarea lui Petru cel Mare în cadrul armatei ruseşti. Lui Constantin Turculeț

---

26 M. Kogălniceanu, Op. cit., vol. III, p. 33—34.

27 B. Petriceicu Haşdeu — în *Arhiva istorică a Romîniei,* I, 1. p. 83—84; N. Iorga, Acte şi fragmente, vol. I. 314, nr. 2; G. S. Ardeleanu, Ştiri privitoare la istoria Țarilor Romîne în corespondența împăratului Rusiei Petru I. *Studii şi cercetari de istorie medie,* I, 1950, p. 209, doc. LXIX şi LXX.

i s-a încredinţat un post de comandant al uneia din aceste unităţi de voluntari moldoveni.

Aceşti voluntari şi-au meritat din plin încrederea, luptînd vitejeşte în marea bătălie de la Poltava în cadrul războiului purtat de Petru I împotriva regelui Suediei Carol al XII-lea, care invadase teritoriul Rusiei. După aceea, ei au venit în avangarda armatei ruseşti pentru a lupta împotriva Turciei în războiul din vara anului 1711, pornit de Petru I, împreună cu proaspătul sau aliat Dimitrie Cantemir, domnul Moldovei, care urmase drumul deschis de aceşti vajnici voluntari.

Aceleaşi cauze l-au determinat şi pe Constantin Brîncoveanu, domnitorul Munteniei, să-şi orienteze politica externă către Rusia, urmînd exemplul predecesorului sau Şerban Cantacuzino.

A fost calea pe care i-a îndreptat însuşi poporul, convins şi plin de nadejde că eliberarea celor doua ţari de sub jugul turcesc nu putea fi dobîndită decît cu sprijinul Rusiei, devenită mare putere europeană sub conducerea constructiva şi glorioasă a lui Petru I.

Participarea Rusiei la alianţa aşa-numitei „ligi creştine" îndreptată împotriva Turciei (1684), precum şi atacul izbutit al armatei ruseşti care a eliberat cetatea Azov, trecînd garnizoana turcească prin „sabia rusească" (1697)[28], au stat la baza acestei speranţe, care nu era nutrită numai de poporul nostru, ci şi de toate popoarele din Balcani subjugate de secole de către turci.

Vestea victoriei ruseşti de la Azov — de la „Azac" — i-a dat cronicarului oficial al lui Constantin Brîncoveanu convingerea despre „puterea mare" de care dispunea „împăratul Moscului ţar Petru"[29]. Cronicarul Neculce ştie şi el că, în timpul tratativelor de pace de la Carlovitz, Petru I a intervenit pe lîngă împăratul german „să nu facă pace cu turcii, pentru că atunci se apucase să facă şi el orînduială de oaste ca la nemţi, precum pe urmă au şi făcut"[30]. Acelaşi cronicar observă şi creşterea puterii militare navale a Rusiei în Marea Neagră. Trimiterea unei solii ruseşti în acea vreme la Ţarigrad, pe Marea Neagră, „cu un galion", o corabie mare de război, a stîrnit o adevărată senzaţie printre adepţii Rusiei din Ţările Romîne şi totodata le-a mărit încrederea în puterea ei războinică. Cronicarul Neculce exprimă astfel această uimire: „Şi turcilor nu le părea bine, unde l-au vazut ca venia pre apă, de au deschis drumul pe apă şi au învăţat a face galioane şi ei (ruşii). Şi mult se mira şi se strîngea noroade de privea acel galion moschicesc, că nici cu gîndul nu gîndea, netocma sa vaza galion moschicesc să vie la Ţarigrad. Şi auzia mai înainte ca fac moscalii galioane, dar nu credea, dar atunce l-au văzut şi cu ochii"[31].

Prezenţa acestei flote în Marea Neagră a mărit neîndoios nădejdea acestor „noroade", tot aşa cum le-a mărit-o şi planul de război al lui Petru I împotriva Turciei. Patriarhul Dositei al Ierusalimului scria lui Petru I, că bine a facut că a construit o flotă, „numai să sperăm că

[28] D. Cantemir, Op. cit., vol. II, p. 689.
[29] Radu Greceanu, Op. cit., p. 76.
[30] I. Neculce, Op. cit., vol. I, p. 179.
[31] Idem, vol. II, p. 188—189.

aceasta flotă va fi trimisa şi contra Constantinopolului" — adauga el [32].

Petru I a intrat însă în aşa-numitul „razboi nordic" început de Carol al XII-lea regele Suediei (1700), astfel că a trebuit să amîne războiul împotriva Turciei.

Cu toate acestea, popoarele subjugate de turci n-au contenit să nădajduiască în sprijinul Rusiei pentru eliberarea lor şi au menţinut legaturile, intensificîndu-le.

Constantin Brîncoveanu, domnitorul Ţării Romîneşti, stăruieşte şi el pentru adîncirea acestor legaturi, pentru care începuse probabil tatonările încă din anul 1688.

Atunci, cu prilejul sondajelor pentru pace facute de turci după pierderea Belgradului (1688), împaratul Austriei Leopold I pusese deschis condiţia ca „regatul Ungariei dimpreună cu ţarile Slavonia, Croaţia, Bosnia, Serbia, Bulgaria şi Transilvania să mi se dea mie" [33]. În privinţa Ţarilor Romîne a vrut sa para marinimos, caci mai departe a adaugat ca Moldova şi Ţara Romîneasca „sa fie declarate libere" [34].

Marinimia aceasta a încetat char în anul urmator, cînd condiţia pentru încheierea pacii a fost modificată în sensul că cerea Turciei să-i cedeze Moldova şi Ţara Romîneasca [35].

Împaratul Leopold I a dat chiar curs acestei intenţii, trimiţînd o parte din trupe sa ocupe Ţara Romîneasca (noiembrie 1689). Atunci, domnitorul şi boierii şi-au dat seama o dată mai mult de „cele multe şi peste putinţa cereri şi pohte ale nemţilor" — cum noteaza cu indignare cronicarul oficial al lui Voda Brîncoveanu [36].

Expediţia nu şi-a atins însa scopul, fiind respinsa de Brîncoveanu cu ajutor de la turci, apoi urmarita şi înfrînta lînga Braşov, între Zărneşti şi Tohani (august 1690).

Primejdia a crescut însă în anii din ajunul păcii de la Carlovitz (1699).

Iata de ce, pentru a-şi asigura un aliat puternic, Constantin Brîncoveanu procedează la stabilirea legaturilor cu Rusia, trimiţînd acolo în acest scop pe solii sai G. Castriotul şi Panaiot Radu. Pe de alta parte, el şi-a aratat încrederea în Rusia şi în viitorul ei, punînd mai înainte să i se traduca „Prognosticul ruşilor sau prea vestitul autocrat Petru Alexeevici" (1698) [37], o carte în care se prevedea un viitor luminos Rusiei aflata sub conducerea acestuia.

Noua orientare a politicii externe a domnitorului este sezisată de cronicarul muntean Radu Popescu, care scrie ca „Constantin Vodă, văzînd pre turci ca sînt nestatornici, nu stau la vorbele lor, ci unele zic şi altele fac şi văzînd şi pe nemţi ca s-au împacat cu turcii (la Carlovitz — 1699), de nu era nici un ajutor, nici un razam despre dînşii, au început a se

---

[32] Victor Papacostea, Istoria Romînilor de la 1677 înainte. (Curs universitar, 1939—1940).

[33] D. Cantemir, op. cit., partea II-a, p. 599.

[34] Ibidem.

[35] Hurmuzaki, V, 1. p. 234—235.

[36] Radu Greceanu, op. cit., p. 18.

[37] N. Iorga, Viaţa şi domnia lui Constantin Voda Brîncoveanu, Bucureşti, 1914, p. 195.

ajunge cu muscalii în vorbă, totdeauna trimiţînd oameni cu scrisori, îndemnîndu-i ca sa vie cu oşti asupra turcilor..." [38].

Însuşi Petru I mulţumea domnitorului muntean, în ianuarie 1701, pentru serviciul credincios pe care acesta îl făcuse Rusiei prin «trimiterea scrisorilor noastre ambasadorilor „ruşi" de pe lîngă Poarta otomană» sau pentru faptul de a le fi dat acestora tot ajutorul: „în cuvinte, în acţiuni şi în sfaturi", precum şi pentru „noutăţile" ce-i trimisese prin Gh. Castriotul (1700) [39].

În urma stabiliri acestui contact, Petru I a semnat un rescript prin care îi acorda lui Constantin Brăncoveanu azil în Rusia Mică „dacă i se întîmplă... vreo nenorocire" [40], adică vreo surpriză de acest fel din partea Turciei. Aceeaşi gratitudine a fost arătata şi faţă de cei doi „unchi" ai domnitorului: Constantin Stolnicul şi Mihail Spatarul Cantacuzino, care îl secundaseră în această acţiune de apropiere de Rusia. Mulţumind lui Petru I pentru această graţie, Constantin Brîncoveanu, cu viaţa „plina de griji din cauza păgînilor feroci", îşi exprima speranţa în victoria viitoare a acestuia împotriva turcilor pentru a salva popoarele de turci sau de „demonul şi opresorul vizibil, încarnat", cum însuşi îi compară [41].

După aceea a sosit la Moscova trimisul lui Brîncoveanu, Petru Demianov, care aducea ţarului scrisori cifrate din partea domnitorului, din partea lui Constantin Stolnicul Cantacuzino, precum şi din partea patriarhului Ierusalimului. Într-una din aceste scrisori, domnitorul îşi arata bucuria pe care a avut-o la aflarea veştii despre victoriile ţarului asupra duşmanilor sai suedezi, dorindu-i victorii asemănatoare şi „în aceste ţări" [42]. Constantin Stolnicul Cantacuzino dadea informaţii despre convulsiunile din imperiului otoman şi despre slăbirea turcilor [43].

Solia lui Petru Demianov la Moscova s-a prelungit pînă în luna septembrie 1701, bucurîndu-se în tot timpul de o atentă ospitalitate din partea ţarului [44].

Din cauza războiului cu Carol al XII-lea, care avea să se prelungească, Petru I a căutat să lase sultanului impresia că ar fi adeptul unei politici de pace faţă de Turcia, procedînd la încheierea unui tratat de pace (1702). Tratatul a constituit un succes pentru Rusia, căci Turcia recunoştea cedarea Azovului, eliberat mai înainte de „sabia rusească". Totodată, i se recunoştea Rusiei dreptul pentru corăbiile sale de comerţ de a trece prin Dardanele, iar pentru cele de război dreptul de a pluti pe Marea Neagra Se mai stipula în plus „dreptul de pelerinaj al ruşilor la Ierusalim" [45].

Acest succes a mărit nădejdea domnitorilor romîni în sprijinul Rusiei, care de acum se afla prezentă prin flota ei în Marea Neagră.

Primul indiciu în acest sens este trimiterea la Moscova de către

---

[38] *Magazin istoric pentru Dacia,* IV, p. 22.
[39] Al. A. C. Stourdza, Constantin Brancovan, vol. III, Paris, 1915, p. 18, nr. 1.
[40] Ibidem.
[41] Ibidem, p. 19, nr. 2.
[42] Ibidem, p. 24, nr. 7.
[43] Ibidem, p. 23, nr. 6.
[44] Ibidem, p. 20—27, nr. 4 şi 8—13.
[45] Victor Papacostea, op. cit., p. 262.

/ Constantin Brîncoveanu, numaidecît după încheierea acestui tratat, a unei solii mai importante condusă de David Corbea Ceauşul şi din care mai făceau parte fratele acestuia Matei şi doi ofiţeri din garda domnească [46]. Dar cine era noul sol caruia domnitorul Ţării Romîneşti i-a încredinţat această importantă misiune diplomatică ? Fiu al dascălului Ioan Corbea de la Biserica Sf. Nicolae din Scheii Braşovului, David Corbea trecuse munţii dincoace în Ţara Romînească refugiindu-se aici din cauza asupririi pe care Habsburgii începuseră s-o exercite asupra romînilor din Transilvania, ca şi asupra celorlalte naţionalităţi, fie pe plan economic, fie pe plan religios, prin politica lor de catolicizare forţată.

David Corbea, ca şi fraţii sái, au primit probabil învăţătură de la tatal lor, care trebuie sa fi fost un preot luminat, deoarece preoţii de la biserica Sf. Nicolae din Scheii Braşovului erau aleşi dintre cei mai culţi, conform unei vechi tradiţii. Intr-un aşezamînt de pe la începutul secolului al XVIII-lea privitor la această biserică, romînii din Schei hotărau în această privinţă : „Preoţi neînvăţaţi şi nevrednici şi neînţelepţi... să nu primească oraşanii (din Schei)", pentru ca „să poata cu învăţătură în multe chipuri a lumina şi sfînta biserică şi norodul a-l învăţa şi a-l pastori". Pîna în anul 1830, cînd a fost înfiinţată şcoala romînească „din cetate", biserica Sf. Nicolae din Schei a avut deci şi rolul de şcoală [47].

Nu încape îndoiala că David Corbea învàţase limba slavonă de la tatal său, caci această limbă era folosită încă în biserică. Cunoştea destul de bine şi limba latină, pe care o învăţase probabil tot de la tatăl său. S-ar putea însă ca aceasta limbă sa fi învăţat-o la o şcoală săsească sau ungurească din Braşov [48].

Mai cunoştea probabil şi limbile germană şi maghiară.

Se pare că David Corbea, împreună cu fraţii săi Teodor şi Matei, au trecut dincoace de munţi prin anul 1690, adică curînd după ce Braşovul a fost cucerit de armata imperială în anul 1688, cînd oraşul nu s-a predat decît după o dîrză rezistenţă [49]. Prezenţa lui David Corbea în Ţara Romînească este confirmată de un hrisov din iunie 1690 prin care Constantin Brîncoveanu acordă mai mult scutiri lui „David Braşoveanul" care s-au aşezat cu şederea în ţara domniei mele" [50]. Tot aici se face menţiunea că acesta se afla „cu slujba" pe lîngă Mihail Cantacuzino Spătarul [51]. „Slujba" la care se referă documentul este aceea de „ceauş" în oastea munteana al carei spatar era Mihail Cantacuzino.

Acesta trebuie că a apreciat atît cunoştinţele de limba latină şi de

---

[46] Al. A. C. Stourdza, op. cit., vol., III. p. 29. nr. 18.

[47] Andrei Bîrseanu, Istoria şcoalelor centrale romîno-greco-ortodoxe din Braşov, Braşov, 1902, p. 1—2.

[48] P. P. Panaitescu, Influenţa polonă şi rusă asupra culturii romîne, Curs universitar, 1935—1936. p. 611.

[49] I. Lupaş, Rascoala ţăranilor din Transilvania la anul 1784, p. 9—11; Ioachim Crăciun, Răzvrătirea saşilor din Braşov la 1688, *Studii şi cercetări de istorie medie,* vol. I., 1956, p. 199—210.

[50] P. P. Panaitescu, op. cit., p. 613, Biblioteca Acad. R.P.R.

[51] Ibidem.

alte limbi ale proaspătului „ceauş", cît şi calităţile sale de bun diplomat. De aceea l-a recomandat lui Constantin Brîncoveanu să-l utilizeze în diplomaţie. „In urma rugăminţii cinstitului (Mihail Cantacuzino), l-am primit pe (David Corbea) în slujba noastră", precizează însuşi domnitorul[52]. Impreună cu el s-au aflat şi fraţii săi Teodor şi Matei, care au primit şi ei atribuţiuni la curtea domnească din Bucureşti.

Seria misiunilor mai importante ale lui David Corbea Ceauşul începe în anul 1698, cînd el a fost trimis de Constantin Brîncoveanu să-l reprezinte la încoronarea regelui Poloniei August al II-lea. In „Insemnarea pentru solia mai marelui meu frate David Corbea", scrisă de Teodor Corbea cu acest prilej, se dau importante detalii despre această misiune[53].

De aci aflăm că obiectivul oficial al misiunii lui David Corbea era numai un pretext, acesta fiind trimis de Constantin Brîncoveanu „în chip să se bucure de coronarea craiului (August al II-lea)" şi să-i ureze acestuia „stăpînire fericită"[54]. In realitate, David Corbea urma să profite de acest prilej pentru a se convinge la faţa locului despre intenţiile regelui Poloniei de a cuceri Moldova şi Ţara Romînească, căci se auzise „cum ca leşii ar fi făcînd svat, lăsînd Cameniţa de o parte, să coboare să cuprinză Ţările Romîneşti[55]. August al II-lea plănuia aşadar să lase cetatea Cameniţa mai de o parte în mîinile turcilor şi să se consoleze cu cucerirea celor două ţări romîne. El. relua astfel planul de expansiune al predecesorului său, regele Ioan Sobieski. După cum se ştie, acesta făcuse începutul realizării acestui plan, instalînd podgheazuri poloneze în cetatea Sucevei în anul 1690: cucerind cetatea Neamţului după o eroică apărare a mănunchiului de plăieşi de aici în anul 1691 şi apoi ocupînd mînăstirile Agapia, Secu şi Hangu. Astfel, tot nordul Moldovei se afla în stapînirea Poloniei, sub care a rămas pînă la pacea de la Carlovitz (1699). Acest început de expansiune în Moldova a făcut să slăbească şi chiar sa înceteze curentul pro polonez care existase printre domnitorii Moldovei din acea vreme. Acum, în anul 1698, regele August al II-lea proiecta să adauge nu numai restul Moldovei, dar şi Ţara Romînească, ceea ce l-a consternat pe David Corbea Ceauşul. In „însemnarea" respectivă se arată că regele Poloniei credea că el a venit „să închine ţara"[56] şi că şi-a exprimat fără nici un ocol „taina şi svatul", nu chiar în sensul de a cuceri cele două Ţări Romîne, dar că „de iarnă într-amîndouă ţările vor să ierneze" armatele poloneze şi că „domnu nostru (Constantin Brîncoveanu), că să se găteze de oaspeţi"[57]. „Fagăduinţele date de regele Poloniei, care probabil că va fi dat asigurari că nu făcea din Ţările Romîne decît o bază de plecare la un război împotriva Turciei şi că deci nu atenta la

---

[52] G. S. Ardeleanu, Ştiri privitoare la istoria Ţărilor Romîne în corespondenţa împăratului Rusiei Petru I, *Studii şi cercetări de istorie medie*, vol. I, 1950, p. 213, nr. LXXX.

[53] O copie după această însemnare a fost făcută de Gr. Tocilescu cu prilejul misiunii sale de cercetare a arhivelor din Moscova ce i-a fost încredinţată de Academia Romînă spre sfîrşitul anului 1877 (Analele Academiei Romîne).

[54] Biblioteca Academiei R.P.R., Serv. mss. şi doc., mss. rom. 5151, f. 323.

[55] Ibidem.

[56] Ibidem, f. 322 v.

[57] Ibidem.

libertatea lor, sînt privite de David Corbea cu totală îndoială, căci el se exprimă cu ironie : „morților, înviați să trăim“ [58].

„Această veste de plîns jalnică“, cum i se spune expresiv în „însemnare“, a fost transmisă de David Corbea reprezentantului lui Petru cel Mare aflat la Varșovia. „Mărs-au *în taină* (sublinierea noastră — *G. G.*) la rezidintu (1) marelui împarat și toate pre amănunt le-au spus, rugîndu-se ca să le scrie la mare (la) împărat“, se menționează în însemnare [59]. Reiese deci că David Corbea a căutat astfel să stabilească primul contact cu Petru cel Mare, firește pentru a-i cere sprijinul împotriva acestei primejdii care amenința cele doua Țări Romîne.

Nu încape îndoială că de pe acum el și-a dat seama de necesitatea orientarii politicii externe a Țărilor Romîne spre Rusia. In „însemnarea“ amintită, se adauga „vorvoava ce au avut (David Corbea) cu Turculeț vohmistru și cu alți vohmiștri moldoveni“ și despre „raspunsul ce au luat“ [60]. Solul muntean a luat la întoarcere legătura cu „joimirii“ moldoveni aflați pe teritoriul moldovean de sub stăpînirea Poloniei. El a trecut pe la Cernauți, unde era „staroste“ Constantin Turculeț, „pe carele, găsind eșit în cîmp, împreună cu alalți moldoveni... zile 5 au făcut (stat) acolo cu dînșii“ [61]. David Corbea a petrecut cele cinci zile cu aceștia în „fel de fel de vorvoave“ despre situația nenorocită a poporului din cele două Țări Romîne. Este redată în această „însemnare“, convorbirea dintre David Corbea și Constantin Turculeț. Vorbind „cu mare jale“ despre această situație, acesta l-a întrebat pe David Corbea : „Frate, ce vom să facem ? Pîn-am fost mai tineri, iubiam desmierdările; acum nu sîntem copii; oameni întregi sîntem, cunoaștem și binele și răul“ [62]. Constantin Turculeț și-a arătat deziluzia despre comportarea feudalilor poloni față de Moldova. „Putere avem, cap nu avem; nimic nu iaste de care să ne razamăm. Ce, dar, vom face ?“ — i-a cerut Constantin Turculeț sfatul lui David Corbea [63]. Hotărît să schimbe lupta dusă pînă atunci cu „joimirii“ săi împotriva Turciei sub conducerea Poloniei, Constantin Turculeț a cerut „învățătura“ din partea lui Constantin Brîncoveanu cum să acționeze în viitor. „Cît ne va porunci, cu toții vreo 10 mii de oameni ce sîntem într-același ceas (ținut), vom sări după cuvîntul lui și ce ne va porunci, aceia vom face, numai ca să se răscumpere ocara neamului...“ [64]. David Corbea a indicat lui Constantin Turculeț că lupta „joimirilor“ moldoveni împotriva Turciei își va atinge scopul urmărit numai dacă va fi sprijinită de Rusia. Calea recomandată de David Corbea Ceaușul va fi urmată de Constantin Turculeț în viitorul apropiat, cînd va trece cu „joimirii“ săi în armata rusă.

Din aceeași „însemnare“ mai aflăm că David Corbea a fost însoțit la întoarcere de o solie a regelui polon către Constantin Brîncoveanu. Aceasta solie avea misiunea să obțină din partea acestuia încuviințarea „iernarii“ unei armate poloneze în Țara Romînească. Era vorba de o ar-

[58] Biblioteca Academiei R.P.R., Serv. mss. și doc., mss. rom. 5151, f. 322 v,
[59] Ibidem.
[60] Biblioteca Academiei R.P.R., Serv. mss. și doc., mss. rom. 5216, p. 31.
[61] Ibidem, mss. rom. 5150, f. 322 r.
[62] Ibidem.
[63] Ibidem.
[64] Ibidem.

mată de 10 000 de oameni, cu care urma să se faca „una" oastea pe care va pregăti-o Constantin Brîncoveanu. Regele Poloniei a trimis în acelaşi timp domnitorului Ţării Romîneşti asigurari că nu va fi atacat de tătarii din Bugeac, deoarece el facuse pace cu aceştia şi le pusese condiţia sa stea neutri. Pentru a-l atrage, i-a trimis şi daruri de mare preţ [65].

Domnitorul Munteniei a sezisat substratul acestei acţiuni, folosită mai înainte şi de austrieci, în scopul continuarii expansiunii lor în Ţara Romînească. De aceea, el a condiţionat acceptarea propunerii regelui Poloniei de o acţiune militară masivă şi fatişă a acestuia împotriva Turciei, avînd ca obiectiv eliberarea de sub turci a cetaţii Camenita, a cetăţilor de pe Nistru şi a Bugeacului. Numai atunci cînd turcii ar fi fost alungaţi din aceste părţi, Brîncoveanu s-ar fi ridicat şi el cu 50 000 de oameni şi ar fi ocupat linia Dunarii [66]. Era un refuz deghizat, deocamdata verbal, la propunerea regelui Poloniei. Urma ca „un răspuns înscris" să fie trimis prin David Corbea [67], care însă n-avea să mai pornească spre Polonia, ci spre Moscova.

Pînă atunci, David Corbea a dus o acţiune de sprijinire a luptei romînilor din Transilvania şi îndeosebi a celor din Braşov împotriva dominaţiei habsburgice, în general şi împotriva presiunii de catolicizare exercitata de catre curtea de la Viena, în special. El era un zelos propagator al rezistenţei romînilor împotriva „unirii cu biserica Romei", menită să serveasca la deznaţionalizarea romînilor din Transilvania.

La cererea confraţilor sai din Şcheii Braşovului de a le da sfatul cum sa acţioneze în această rezistenţă, David Corbea îi îndeamnă de la Bucureşti să se opuna unirii cu biserica Romei şi să lupte „pentru dreptate" [68]. Le-a trimis în acest scop şi manifeste de protest redactate chiar de el „în latineşte şi romîneşte" ca fiind „din partea ţării" [69], adica a tuturor romînilor din Transilvania pentru a fi prezentate la sinodul de la Alba Iulia din septembrie 1700. În acelaşi timp, i-a îndemnat să mearga în corpore „la sabor" luînd „oameni agiutor de prin toate satele, care sa raspunda cu îndraznire în sabor". El dă clericilor ortodocşi sfatul să nu ia cu ei acolo „pre carii veţi vré, ci pe aceia carii vor vre să meargă şi vor avea dragoste..., fie măcar şi proşti" [70], adică din rîndurile poporului de jos. Nu încape îndoiala ca David Corbea Ceauşul a influenţat rezistenţa dîrză pe care romînii braşoveni au avut-o la acest sinod, refuzînd sa primească unirea cu biserica Romei [71].

Curînd după aceea, Constantin Brîncoveanu i-a încredinţat lui David Corbea conducerea la Moscova a misiunii amintite.

Fiind dotat cu calitaţi de diplomat, iar pe de altă parte fiind un adept convins al apropierii de Rusia lui Petru cel Mare, David Corbea a

---

65 Biblioteca Academiei R.P.R., Serv. mss. şi doc., mss. rom. 5151, f. 322 v.

66 N. Iorga, Viaţa şi domnia lui Constantin Brîncoveanu, Bucureşti, 1914, p. 112—113.

67 Ibidem, p. 112.

68 Dr. Sterie Stinghe, Documente privitoare la trecutul romînilor din Şchei, vol. I, p. 19.

69 Ibidem, p. 5, 20, 27, 28.

70 Ibidem, p. 19.

71 George Baritz, Parţi alese din istoria Transilvaniei, vol. I, p. 194.

fost considerat de catre Constantin Brîncoveanu ca fiind cel mai indicat conducător al acestei solii. Solia a sosit la Moscova la 6 septembrie 1702, fiind bine primită de către Petru I [72]. In scrisoarea trimisă acestuia prin David Corbea, domnitorul muntean îşi exprimă „speranţa" şi „fericirea" şi îşi arată „tot devotamentul" [73]. Convins că în apărarea ce le va veni din partea Rusiei stă „păstrarea" popoarelor subjugate de turci, Constantin Brîncoveanu cere lui Petru I „o mărturie particulară" a acestei „apărări" şi se arată gata „pentru serviciul majestăţii voastre" [74].

Nu ne este cunoscut răspunsul pe care l-a dat Petru I, dar faptul că solia ceauşului David Corbea s-a prelungit arată că iniţiativa domnitorului Ţării Romîneşti a fost primită favorabil.

Stabilirea legăturilor este confirmata apoi de o scrisoare prezentată de David Corbea la 6 decembrie 1702 cancelarului Golovkin şi care este adresată indirect lui Petru I. Scrisoarea — precizează David Corbea — cuprinde „toate articolele" ce-i fuseseră trimise de către domnitor, precum şi de Dositei patriarhul Ierusalimului, cu porunca de a le transmite „cu voce tare şi în scris" [75].

Aici se spune că Dositei, patriarhul Ierusalimului, a venit în Muntenia unde a avut o întrevedere cu Constantin Brîncoveanu şi cu cei doi fraţi Cantacuzino: Constantin şi Mihail, „vorbind mult între ei şi sfătuindu-se asupra *salvării tuturor creştinilor ortodocşi, care gem sub jugul tiranului nelegiuit turc* (sublinierea noastră — *G. G.*) [76]. Grecii, sîrbii, bulgarii, arbănaşii, romînii şi chiar romînii din Transilvania şi „alţi vecini dimprejurul Ţării Romîneşti", toate aceste popoare — scrie David Corbea — „l-au rugat într-un glas pe domnul meu şi l-au întrebat ce trebuie să facă şi cum să înceapă", pentru că „sînt oprimate... şi n-au nădejde în nimeni şi nici un ajutor", decît în Moscova, ca altă dată, cînd Gheorghe Castriotul trimis acolo „ne-a adus o mare mîngîiere şi o mare speranţă" [77].

I se dă apoi lui Petru I asigurarea că, atunci cînd va sosi timpul „fericit" ca el să înceapă razboiul împotriva turcilor, toate popoarele din Balcani subjugate de aceştia se vor ridica [78].

La acel consiliu se hotărîse ca David Corbea să se prezinte la curtea lui Petru I pentru a-l pune în curent cu toate acestea şi a afla care este raspunsul exact, „ce speranţe să se dea acestor popoare, cum să le asigure şi cum sa le vorbească despre totul" [79].

Se atrage apoi atenţia asupra caracterului efemer al păcii pe care turcii o încheiaseră recent şi asupra intenţiilor lor de a nu *o* respecta, de îndata ce s-ar simţi în stare să reînceapă războiul împotriva Rusiei [80].

Se da informaţia că „turcii se pregătesc în secret de război" şi că deşi mulţi cred ca ar fi vorba de un război împotriva veneţienilor, se pare

---

[72] Al. A. S. Stourdza, op. cit., vol. III, p. 27—34, nr. 14 22.
[73] Ibidem, p. 27, nr. 14.
[74] Ibidem, p. 28, nr. 14.
[75] Ibidem, p. 33.
[76] Ibidem, p. 31, nr. 20, art. 1
[77] Ibidem, art. 2.
[78] Ibidem, art. 3.
[79] Ibidem, art. 4.
[80] Ibidem, art. 5 şi 6.

totuşi că mai degrabă ei pun la cale un război împotriva Rusiei, pentru că „nimic în lume nu-i mîhneşte mai mult decît pierderea Azovului" pe care o privesc ca pe o „lovitură mortală" [81].

La acelaşi consiliu se făcuse constatarea că statul turc se afla, totuşi, într-o mare slăbiciune şi că de aceea n-ar fi un timp mai bun şi mai potrivit decît acum pentru „a-i învinge" pe turci [82].

În acest scop, se propune ţarului să încheie pace cu suedezii şi apoi „va fi uşor cu putinţă a-i supune" [83].

Să se pornească, aşadar, războiul împotriva Turciei şi „noi sîntem cu toţii gata... să ne dăm sîngele nostru" [84]

Se dau apoi sugestii asupra planului de război care ar trebui urmat [85]

Au şi fost aleşi şefii sîrbilor şi dalmaţienilor, „cei mai siguri dintre ei", care au şi depus jurămîntul [86] şi au lasat un căpitan al lor pe lîngă Constantin Brîncoveanu pentru a-i informa la timp despre începutul eventual al războiului, fiind cu toţii gata, împreună cu trupele lor să-şi verse sîngele [87].

Gata să răspundă la o asemenea chemare este şi Constantin Turculeţ, „un razboinic cunoscut", care „ a promis împreună cu toţi fugarii moldoveni aflaţi în serviciul Poloniei" că „sînt gata să-şi verse sîngele lor". David Corbea mai dă amănuntul că acesta este „un om important, pentru mine un prieten ca şi un frate" şi că doar aşteaptă ca ţarul să fie de părere pentru a-l chema, pentru că „eu am putut să port corespondenţă cu el" [88], ceea ce arată continuarea legăturilor sale cu Constantin Turculeţ.

În aceeaşi scrisoare se cere sprijinul lui Petru I pentru a-i apăra şi pe romînii din Transilvania împotriva catolicizării, impusă de Habsburgi, intervenind în acest sens pe lîngă împăratul Austriei. Aceştia, explică David Corbea, „roagă cu toţii în lacrimi pe majestatea sa să binevoiască a scrie împăratului (Austriei) ca să-i lase să rămînă în credinţa lor" [89].

La adîncirea acestor legături a jucat un rol important şi Nicolae Milescu Spătarul, căruia i se încredinţase importantul post de şef al corpului de interpreţi de pe lîngă consiliul diplomatic (Posolski prikaz) încă din anul 1671, cînd se oprise aici la capătul pribegiei sale, rămînînd în slujba ţarului pînă la moarte (1708). Concluzia aceasta reiese din faptul că Nicolae Milescu Spătarul a tradus în ruseşte textul acestei importante scrisori, ca şi alte scrisori din aceeaşi vreme, venite din Valahia.

Cu această scrisoare, David Corbea Ceauşul s-a prezentat ţarului la Voronej, unde acesta se afla atunci. „Am trimis azi la Voronej la Dvs. pe domnul Ceauş David Corbea al gospodarului muntean, care se află la curtea voastră. Împreună cu el, am trimis pe traducătorul Niculae Spătarul (Mi-

---

[81] Al. A. C. Stourdza, op. cit., vol. III, p. 32, art. 9 şi 10.
[82] Ibidem, art. 12.
[83] Ibidem, art. 14.
[84]. Ibidem, art. 16.
[85] Ibidem, p. 32—33, art. 8 şi 18—23.
[86] Ibidem, p. 31, art. 3,
[87] Ibidem, p. 33, art. 24.
[88] Ibidem, p. 34, art. 34.
[89] Ibidem, p. 33, art. 27—29.

lescu) cu un secretar, conform ordinului Dvs.", scria din Moscova cancelarul Golovkin către Petru I, la 8 februarie 1703[90].

Aceste legaturi nu s-au concretizat însă într-un „tratat formal" cu ţarul.

Propunerile făcute de Constantin Brîncoveanu prin scrisoarea lui David Corbea n-aveau să fie socotite oportune de către Petru I, care îşi avea planul sau de a termina mai întîi războiul cu Carol al XII-lea, care invadase pămîntul Rusiei, pentru ca după aceea sa reînceapă razboiul cu Turcia. Cu toate acestea, legaturile începute au fost continuate, devenind chiar foarte frecvente. În acest scop: *solia lui David Corbea Ceauşul la Moscova s-a permanetizat* păstrîndu-şi bineînţeles tot timpul caracterul ei secret.

În curent cu această acţiune de apropiere de Rusia a lui Constantin Brîncoveanul, cronicarul Radu Popescu ştie numai că domnitorul „au început a se ajunge cu muscalii *în vorba"* (sublinierea noastra — *G. G.*), precum şi trimeţînd oameni cu scrisori, îndemnîndu-i ca să vie cu oştî asupra turcilor ca sa ia aceste ţari: Ţara Romîneasca şi Ţara Moldovei, ca sa fie subt stapînirea lor"[91].

Se pare totuşi, ca turcii au simţit-o. Chemarea neaşteptată şi tot atît de îngrijoratoare care i-a sosit de la Poartă lui Constantin Brîncoveanu în aprilie 1703 a fost probabil provocata, printre altele, şi de această banuiala de început de hainire a domnitorului Ţarii Romîneşti catre Rusia. El a trecut peste această mare primejdie, numarînd multe pungi de bani şi consimţind la „un spor al haraciului", ceea ce i-a adus domnia pe viaţă, dar care avea sa-i fie curmată de către turci printr-o moarte cumplita (1714).

Politica externa pro-ruseasca a lui Constantin Brîncoveanu s-a accentuat după aceea. El a trimis numaidecît la Moscova pe „secretarul" sau Teodor Corbea logofatul, fratele lui David Corbea Ceauşul, cu scrisori către ţar şi catre David Corbea Ceauşul, în care se plîngea de jaful la care a fost impus de sultan prin mărirea tributului[92].

În această acţiune sînt mereu prezenţi şi boierii Cantacuzini: Constantin, Mihail şi Toma, care întreţin o corespondenţa secretă asiduă cu David Corbea Ceauşul şi cu cancelaria lui Petru cel Mare, reînnoindu-şi mereu devotamentul faţă de Rusia, dînd informaţii preţioase asupra pregatirilor şi planurilor turceşti şi reîmprospatîndu-şi nadejdea în sprijinul rusesc.

La rîndul său, David Corbea Ceauşul a întreţinut o corespondenţa multilaterală cu cancelarul Golovkin, cu patriarhul Ierusalimului şi cu Cantacuzinii. Spre regretul nostru, nu este cunoscută această corespon-

---

[90] G. S. Ardeleanu, Ştiri privitoare la istoria Ţărilor Romîne în corespondenţa imparatului Rusiei Pentru I, *Studii şi cercetari de istorie medie,* vol. I, 1950, p. 200, nr. XVII.

[91] *Magazin istoric pentru Dacia,* IV, p. 22.

[92] Al. A. C. Stourdza, op. cit., vol. II, p. 39—42, Biblioteca Academiei R.P.R., Serv. mss. şi doc., mss. nr. 5151, f. 340 r.

denţă, care este semnalată de Gr. Tocilescu în însemnările sale despre materialele descoperite în arhivele din Moscova[93].

Temîndu-se de turci şi fiind şovăielnic, Constantin Brîncoveanu rechiamă în ţară pe David Corbea Ceauşul. Petru I care preţuia foarte mult serviciile şi devotamentul acestui sol, recomandă însă domnitorului muntean în ianuarie 1704 sa mai aştepte înapoierea lui David Corbea, motivînd că „trebuie să mai rămînă aici cîtva timp, în vederea schimbărilor actuale momentane, ca şi pentru afaceri, care s-ar putea produce" [94].

Stăruinţa lui Constantin Brîncoveanu în acest sens a fost repetată prin patriarhul Dositei, care scria, la 4 septembrie 1704, cancelarului Golovkin „să raporteze majestaţii sale ca sa-l trimită pe Ceauşul David înapoi în ţara Munteniei", deoarece „nu se poartă cu judecată şi se laudă tuturor cu lucruri ce ar trebui tăinuite" şi care ar fi fost aflate la Poarta [95]. E clar că acesta nu era decît un pretext, sub care Constantin Brîncoveanu îşi ascundea prudenţa sa.

Petru I a consimţit atunci la întoarcerea lui David Corbea Ceauşul, recomandînd însa lui Constantin Brîncoveanu ca acesta să nu fie reţinut, ci să fie trimis înapoi la Moscova, ba încă, *„el însuşi şi nimeni altul"*, pentru că a fost apreciat ca fiind *„demn de funcţia sa"*, *„un fin politician, inteligent şi credincios"* [96] (Sublinierile noastre — *G. G.*). El este „apt pentru treburile noastre comune" scrie lui Constantin Brîncoveanu însuşi Petru I (febr. 1705), repetîndu-i recomandarea „sa-l trimita înapoi la timp" [97].

La plecare, lui David Corbea i s-a dat paşaport pe un nume fals: David Ivanov, de profesie „neguţător" (7 ianuarie 1705) [98].

David Corbea Ceauşul avea să fie însă reţinut în ţară pînă în februarie 1707. In acest timp, el a desfaşurat o vie activitate pentru Petru I, trimiţînd la Moscova rapoarte informative despre situaţia internă din imperiul otoman şi despre mişcarile de trupe ale turcilor.

A fost nevoie de repetate demersuri timp de doi ani din partea cancelariei lui Petru cel Mare pentru întoarcerea sa în Rusia. Aceste demersuri au devenit mai staruitoare după un an de la plecarea lui David Corbea.

La 7 martie 1706, însuşi împăratul, aflat atunci la Minsk, îşi exprima într-o scurtă notă adresată cancelarului Golovkin dezideratul că „ar fi foarte bine ca ceauşul David să se gasească acum la noi" [99].

Dînd curs acestui deziderat, cancelarul Golovkin a scris domnitorului Constantin Brîncoveanu prin „omul" acestuia, capitanul Mihalache, trimis atunci cu o scrisoare a sa la Moscova: „Vă rog să ni-l trimiteţi cît mai iute (pe David Corbea), după cum ne-aţi promis înainte şi după cum v-am mai scris şi noi, căci Majestatea Sa ţarul îl va primi cu dragă inimă" (19

---

[93] Biblioteca Academiei R.P.R., Serv. mss. şi doc., mss. rus.-rom., nr. 5151, f. 340 r.

[94] Al. A. C. Stourdza, op cit., vol. III, p. 49, nr. 32.

[95] G. S. Ardeleanu, op. cit., p. 202, nr. XXIX.

[96] Al. A. C. Stourdza, op. cit., vol. III, p. 50, nr. 36.

[97] G. S. Ardeleanu, op. cit., p. 203, nr. XXXIV.

[98] Biblioteca Academiei R.P.R., Serv. mss., şi doc., mss. rom. 5151, f. 340 r.

[99] G. S. Ardeleanu, op. cit., p. 204, nr. XLI.

martie 1706)[100]. Totodată, cancelarul Golovkin a trimis şi lui David Ivanovici (Corbea), pe care îl numeşte „prietenul" său, o scrisoare în care îi recomanda: „Să nu întîrzii să vii... Nu uita să te întorci la noi, căci noi într-adevăr ne mirăm cum de nu te-ai întors încă. Ci caută prin orice mijloace să îndeplineşti dorinţa marelui gosudar", adică a ţarului[101]. Nu încape îndoială că această scrisoare a constituit o presiune indirectă şi mai categorică asupra domnitorului pentru a consimţi la întoarcerea lui David Corbea.

Constantin Brîncoveanu nu s-a lăsat însă înduplecat şi n-a dat nici un răspuns, ceea ce a determinat pe cancelarul Golovkin ca la 4 iulie 1706 să-i scrie mustrător: „deoarece nu ne-aţi dat nici un fel de răspuns, vă rugăm să îndepliniţi în primul rînd dorinţa prealuminatului nostru autocrat, în al doilea rînd să îndepliniţi însăşi promisiunea voastră". Scrisoarea are un caracter ultimativ, încheindu-se recomandarea: „să ne înştiinţaţi despre plecarea lui David, pentru ca să avem ce raporta Majestăţii Sale"[102].

Domnitorul Munteniei a evitat şi de astă dată să dea satisfacţie stăruinţei cancelarului lui Petru cel Mare, trimiţînd în locul lui David Corbea Ceauşul pe fratele acestuia, Teodor logofătul, „din cauza bănuielii turceşti", cum motivează Constantin Brîncoveanu[103]. Ţinînd seama şi de o scrisoare a lui David Corbea, trimisă în ascuns şi în care acesta se ruga să nu fie reţinut la Moscova fratele său, ci să fie chemat tot el, noul cancelar Golovkin l-a trimis îndărăt pe Teodor Corbea, scriind lui Brîncoveanu: „după dorinţa prea milostivului meu ţar şi gosudar, l-am cerut nu pe Teodor, ci pe domnul David Ceauşul care şi-a dovedit în multe treburi grele credinţa sa, atît Majestăţii Sale ţarului, cît şi vouă". Cancelarul adaugă că David Corbea era absolut necesar „spre a ne servi în treburi foarte importante" (25 septembrie 1706)[104]. La cîteva zile după aceea, Golovkin punea la curent pe David Corbea cu noul demers făcut pe lîngă Constantin Brîncoveanu, consolîndu-l că „Majestatea Sa nu vă va abandona" (3 octombrie 1706)[105].

Constantin Brîncoveanu n-a cedat însă nici după această stăruinţă, răspunzînd lui Golovkin că aşteapta „un timp mai favorabil" pentru a-l putea trimite înapoi pe David Corbea Ceauşul. Golovkin crede însă că „timpul favorabil e acum cînd îl cerem noi (pe David Corbea)" şi asigură pe Constantin Brîncoveanu că „deşi vremurile sînt grele, nu veţi avea din această cauză nici un fel de neplăceri"[106].

In urma acestui demers, domnitorul Munteniei a consimţit în sfîrşit la înapoierea lui David Corbea Ceauşul. Motivînd întîrzierea, Brîncoveanu scrie cancelarului Golovkin: „l-am reţinut (pe David Corbea) de teama vreunei nenorociri din partea necredincioşilor, pentru că duşmanii ne-au calomniat pentru a-l fi ţinut atîta timp (la Moscova)", adică pentru a-l fi

[100] G. S. Ardeleanu, op. cit., p. 204, nr. XLII.
[101] Ibidem. p. 204—205, nr. XLIII.
[102] Ibidem, p. 205, nr. XLVI.
[103] Ibidem, p. 207, nr. LV.
[104] Ibidem, nr. LVI.
[105] Ibidem, nr. LVII.
[106] Ibidem, p. 208, nr. LX.

lăsat să-şi prelungească solia acolo din septembrie 1702 pînă în ianuarie 1705. „Ei (calomniatorii) ne-au pricinuit multe pierderi şi nenorociri, de care nu ne-am scăpat nici pînă în prezent" se mai scuză Constantin Brîncoveanu [107], referindu-se la dificultăţile ce a avut şi avea de înfruntat din partea turcilor care îl suspectau.

În scrisoarea adresată ţarului cu acelaşi prilej, domnitorul Munteniei caută să justifice această întîrziere, scriind că „nu trebuie atribuită neglijenţei sau relei mele voinţe, ci împrejurărilor nenorocite, care m-au împiedicat prin diferite încurcături, pricinuite de duşmanii mei (turcii)". El adaugă: „Dumnezeu ştie cu cîte griji şi cu cîte dificultăţi ne menţinem" [108].

Slăbirea legăturilor lui Constantin Brîncoveanu cu Petru I a fost probabil influenţată şi de continuarea deocamdată nesigură a războiului acestuia cu Carol al XII-lea şi de amînarea războiului cu turcii.

Unele biruinţe repurtate în cursul anului 1707 de Petru cel Mare împotriva lui Carol al XII-lea şi deci posibilitatea unui sfîrşit victorios şi apropiat al acestui război, pentru ca apoi Rusia să înceapă război cu Turcia, au determinat la rîndul lor hotărîrea lui Brîncoveanu de a-l retrimite la Moscova pe David Corbea Ceauşul.

O dată aceste legaturi reluate, au fost făcute deosebit de active de către boierii Cantacuzini şi mai cu seamă de către bătrînul Constantin Stolnicu şi de catre Toma, înălţat între timp la rangul de spătar, în locul lui Mihail [109]. În centrul acestor legături, la Moscova, continuă să stea David Corbea.

Calităţile sale de diplomat şi devotamentul faţă de Rusia, i-au adus acum cea mai mare preţuire din partea lui Petru I care l-a primit în corpul diplomatic imperial, cu rangul de „consilier de curte", pentru că „a făcut servicii mari treburilor noastre", cum se subliniază în „patenta" imperiala din 20 aprilie 1707 [110]. Chiar a doua zi după aceasta avansare, noului consilier i s-a încredinţat importanta misiune de a merge în „Ţara Ungurească", pentru a comunica principelui Francisc Rákóczy al II-lea, conducătorul războiului antihabsburgic de eliberare a poporului maghiar (1703—1711), propunerile lui Petru I pentru o alianţă [111]. Întors de acolo, după ce -şi-a îndeplinit cu succes prima parte a misiunii sale, [112] David Corbea a fost trimis din nou la Francisc Rákóczy al II-lea, în vederea ducerii tratativelor şi a încheierii tratatului [113]. Cu siguranţă că în decursul acestor tratative, David Corbea, pribeagul de la Braşov, a sprijinit pe lîngă Francisc Rákóczy al II-lea şi cauza romînilor din Transilvania împotriva dominaţiei habsburgice. El şi-a îndeplinit această grea misiune diplomatica, neprecupeţind nici un efort fizic, căci, scrie el: „în

---

107 Al. A. C. Stourdza, op. cit., vol. III. p. 159, nr. 164.

108 Ibidem, p. 160—161, nr. 167; G. S. Ardeleanu, op. cit., p. 208, nr. LXIII — traducerea textului diferă întrucîtva de traducerea textului publicat de Al. A. C. Stourdza şi pe care G. S. Ardeleanu nu l-a cunoscut.

109 În iunie 1707, cancelarul Golovkin îl felicita pentru aceasta ascensiune şi-şi exprima speranţa că va fi „în serviciul monarhului nostru, conform promisiunii scrise a dvoastră" (Al. A. C. Stourdza, op. cit., vol. III, p. 187, nr. 212).

110 G. S. Ardeleanu, op. cit., p. 209, nr. 68.

111 Ibidem, p. 210—211, nr. LXXII.

112 Ibidem, p. 214, nr. LXXXII.

113 Ibidem.

aceste zile m-a apucat din nou vechea boală (nu ştim de ce boală suferea) şi de-abia am ramas în viaţă“ [114]. Pentru foarte scurt timp însă căci, curînd după aceea, parasind Ungaria şi întorcîndu-se spre Rusia, a murit la Varşovia (11 august 1707). Tratatul pentru care el desfăşurase aceasta laborioasa activitate diplomatica a fost semnat la Varşovia (4 septembrie 1707) [115].

Moartea sa a fost considerata de Petru I ca o mare pierdere. A fost înmormîntat cu onoruri deosebite, fiind transportat la Kiev la Lavra Pecerska. Convoiul funebru a fost „însoţit de însăşi Majestatea Sa şi de toata curtea şi de toţi generalii de seama“ [116].

În scrisoarea prin care cancelarul Golovkin anunţă Cantacuzinilor aceasta pierdere se poate citi: „Majestatea Sa ţarul şi noi sîntem tare mîhniţi de moartea acestui barbat excelent“. Li se comunică totodată dorinţa exprimată de ţar ca în locul defunctului ei să recomande „un om tot atît de virtuos, la fel de bun, de înţelept, de abil şi mai cu seamă tot atît de credincios“ [117].

Gratitudinea lui Pentru I pentru David Corbea Ceauşul se observa nu numai în grija ce ţarul personal poartă familiei din ţară a decedatului, ci şi faţa de fiul acestuia Teodor, care îl însoţise la Moscova şi căruia împaratul printr-un „ukaz“ i-a fixat o pensie corespunzătoare pentru a ramîne acolo sa studieze limbile latină şi germană [118].

Prin scrisoarea de raspuns adresată cancelarului Golovkin la 28 octombrie 1707, Constantin Stolnicul Cantacuzino îşi comunică şi el mîhnirea pentru aceasta pierdere „prematură“, adăugînd ca se simte cu atît mai întristat cu cît „puţini oameni demni şi credincioşi (ca David Corbea) se vor gasi şi acum în aceste ţari“ [119]

În locul devotatului şi vrednicului David Corbea n-a mai fost trimis un reprezentant permanent la Moscova. Legăturile dintre Constantin Brîncoveanu şi Rusia au fost menţinute prin curieri [120].

De aceea, cancelarul Golovkin se adresa stolnicului Constantin Cantacuzino la 7 noiembrie 1707: „ar fi foarte mult de dorit sa ne trimiteţi pe cineva la curtea Majestaţii Sale ţarul, la fel de fidel, de abil şi de cunoscător al afacerilor de acolo şi *care ar putea fi mereu* aici ca sa vegheze la afacerile comune“ (sublinierea noastra — *G.G.)* [121]. Aceasta este o remarcă în plus a calitaţilor excepţionale ale lui David Corbea.

Exponent al curentului popular din ţarile noastre pentru întarirea legăturilor romîno-ruse la începutul secolului al XVIII-lea, David Corbea Ceauşul a fost cel mai activ şi mai devotat sol. În acelaşi timp, el poate fi considerat ca un mare diplomat romîn la Moscova.

---

[114] G. S. Ardeleanu, op. cit., p. 215. nr. LXXXIV.
[115] Ibidem, p. 216—218, nr. LXXXVIII.
[116] Al. A. C. Stourdza, op. cit., vol. III, p. 189 190, nr. 217 şi 218.
[117] Ibidem, p. 190, nr. 218.
[118] Ibidem, p. 194, nr. 224 şi p. 202, nr. 229.
[119] Ibidem, p. 175, nr. 188.
[120] Acel căpitan Ioan Lepadatu pe care N. Iorga îl plaseaza în locul lui David Corbea (Istoria Romînilor, VI, p. 459) nu a fost decît un curier, aşa cum au fost şi căpitanii Constantin şi Mihalachi (Al. A. C. Stourdza, op. cit., vol. III, p. 174, nr. 187).
[121] Al. A. C. Stourdza, op. cit., vol. III, p. 194, nr. 224.

Un boier moldovean în slujba lui Petru I

N. CORIVAN şi M. CIOLAN

Una din trăsaturile caracteristice — din punct de vedere politic — ale istoriei Ţarilor Romîne în secolul al XVIII-lea este şi strîngerea mai accentuata a relaţiilor romîno-ruse.

Imperiul otoman începuse să se descompună, iar în răsărit se ridica tot mai puternic statul rus, care în dorinţa de a-şi asigura libertatea navigaţiei în Marea Neagră şi Marea Mediterana se lovea de Imperiul otoman, care ţinea sub exploatare popoarele balcanice, printre care şi poporul romîn. Dezvoltarea economică şi politică a Rusiei a determinat întarirea luptei împotriva Imperiului otoman. Interesele Rusiei se armonizau cu interesele popoarelor din Balcani, care căutau să-şi cucerească independenţa şi-şi legau speranţele de eliberare de Rusia. Tocmai în această vreme ea lua parte din ce în ce mai activ la destinele istorice ale Europei, la viaţa ei politică, economică şi culturală.

Asediul Vienei a relevat tuturor declinul puterii otomane. Pentru ambele Ţari Romîne se impunea necesitatea eliberării de sub jugul otoman. Dacă cîtva timp ele îşi leagă speranţele lor de-a scutura jugul otoman de Austria, iar Moldova şi de Polonia, din pragul secolului al XVIII-lea, ele se reazemă pe puterea din răsărit — Rusia.

Cu domnia lui Petru I începe o nouă perioadă a legăturilor politice dintre ruşi şi romîni. Cercetările şi studiile din ultimul timp au fixat importanţa acestor raporturi [1]. Soliile la curtea ţarului sînt din ce în ce mai dese. În ce privesc relaţiile politice de la începutul secolului al XVIII-lea, se constată o creştere a acestor legături. Un rol important în evoluţia acestor raporturi îl are David Corbea, emisarul lui Constantin Brîncoveanu.[2]

Se constată ca şi Moldova a păstrat legaturi strînse la începutul

---

[1] P. Constantinescu-Iaşi. Relaţiile culturale romîno-ruse din trecut. Ed. Acad. R.P.R. 1954; G. S. Ardeleanu. Ştiri privitoare la istoria Ţărilor Romîne în corespondenţa împăratului Rusiei Petru I. *Studii şi cercetari de istorie medie,* nr. 1, 1950; Legaturi între Petru cel Mare şi Constantin Brîncoveanu, *Studii,* anul III, nr. 3, 1950; A. Grecu, Începuturile relaţiilor romîno-ruse, *Studii,* anul II, nr. 3, 1949; A. Grecu, Despre legăturile lui N. Milescu cu Rusia, *Studii,* anul III, nr. 4, 1950; Gh. Haupt, Un document inedit al lui D. Cantemir, *Studii,* anul IV, nr. 1, 1951; I. Ceban, Despre legăturile dintre Moldova şi statul Moscovit în secolele XV—XVIII, *Analele Romîno-Sovietice,* nr. I, 1946.

[2] David Corbea moare la Varşovia în 1707 şi trupul lui este adus, din porunca lui Petru I, la Kiev şi îngropat la Lavra Pecerska. „Legaturi între Petru cel Mare şi Constantin Brîncoveanu", ibidem p. 172.

secolului al XVIII-lea cu Petru I. Pe la 1700, Antioh Cantemir era în legătură cu ţarul şi îşi menţinea speranţele într-un ajutor din partea Rusiei [3]. Urmaşul său, Constantin Duca, continuă politica de prietenie cu Rusia. Nişte instrucţiuni secrete din 1702 date lui Petru Andreevici Tolstoi, arata ca el voia să se supună ţarului [4].

Petru I, angajat în luptă cu Carol al XII-lea, care la sfîrşitul anului 1706 sileşte pe regele Poloniei, August al II-lea să încheie pacea de la Altranstaedt şi sa renunţe la coroana în favoarea lui Stanislaw Leszczynski, se vedea ameninţat şi de un razboi cu turcii. De aceea, el caută sa aiba relaţii cît mai strînse şi să-şi facă prietene popoarele supuse jugului otoman. Dacă în Ţara Romînească se observă un contact mai strîns cu ţarul, avîndu-se chiar un sol permanent la Moscova în persoana lui David Corbea, în Moldova schimbările prea dese de domnii n-au permis o cimentare a raporturilor între domni şi ţar. Cu tot caracterul efemer a. acestor domnii, se constată totuşi că aproape fiecare domn, cum vine în scaun, caută să intre în legătura cu Rusia. Victoria de la Poltava a arătat forţa statului rus şi a mărit şi mai mult speranţele creştinilor de sub jugul otoman. Dimitrie Cantemir vedea în Petru I pe mîntuitorul de stapînirea turceasca. De aceea, îndata ce ocupă scaunul domnesc,. se grabeşte sa intre în relaţii cu ţarul.

Atitudinea domnilor de la începutul secolului, de-a intra în relaţii cu noua putere de la rasărit, arată cît de mari erau dorinţele şi speranţele moldovenilor de-a scapa de jugul otoman. Aceasta se observă nu numai la domni. Exista în ţara un partid rusofil şi unii moldoveni intră direct în serviciul militar al Rusiei, ca Apostol Cigheci, Constantin Turculeţ, fraţii Hajdău, Călmaşul, tatal viitorului domn Ion Calimachi, Mihail Ganu etc. [5]. Vedem astfel ca înainte de campania de la Prut din 1711, în urma careia pleacă un număr însemnat de moldoveni în Rusia, alţi mulţi moldoveni erau deja intraţi în serviciile ţarului.

Un nume nou, care vine să îmbogăţească cunoştinţele despre moldovenii intraţi în slujba ţarului şi care au contribuit la înmulţirea legaturilor politice romîno-ruse, este acela al clucerului Meleghie Lungul. Numele lui nu este menţionat printre romînii care au jucat un rol în istoria relaţiilor romîno-ruse.

Pe Meleghie Lungul îl întîlnim în serviciul lui Petru I şi îndeplinind misiuni secrete în două perioade. Intîi în 1707 şi apoi cu ocazia campaniei de la Prut [6] din 1711.

Din prima perioadă sînt două documente, unul din 3 septembrie 1707 şi altul din 9 octombrie 1707. Primul este o tălmăcire din „dialectul rosienescu pe limba moldovenească", dat din Varşovia şi poartă titlul „Ucazul Ţarului Petru Alekseevici pentru Meleghi Lungul, trimes tainic de la Varşovia în Moldova". In acest ucaz se spune „poroncim oştilor noastre lui general feldmareşal, gheneralilor şi altor comandanţi din Malorusia a oştilor noastre ghetmanului... că prin veniţii din pămîntul Mol-

[3] G. S. Ardeleanu, op. cit., p. 192.
[4] Ibidem, p. 199.
[5] P. Constantinescu-Iaşi, op. cit. p. 163.
[6] Gh. Ghibănescu, Surete şi izvoade, vol. XI, p. 126, 127, 129, 69, 70.

daviei polcovoi horonjîi Meleghie Lungul care merge de la Varşovia cu alţi doi împreună cu dînsul, pîna la graniţa Moldovii, prin locurile celi pe unde se afla oştirile noastre sa se sloboaza nefacîndu-le vreo obijduire sau prădaciune: cai a lor cu care merg să nu le ia şi podvoz sa de poroncă ferindu-să împotriva poroncii facînd ceva ca vor căde ofiţerii supt giudecata oştenească, iar cei mai de gios supt pedeapsa, drept aceia pentru trecerea lor li s-au dat aciastă carte al împarateştii noastre mariri, întarită cu pecete, în Varşovia" [7].

Al doilea document este ucazul contelui Gavril Ivanovici Golovkin pentru Meletie clucer, curier tainic, şi este dat din Torun, Polonia. În aceasta se spune „Înştiinţam prin acest pre toţi cei cum să cade a şti că dupa ucazul nostru s-au trimis cu trebuinţa noastră de la Turun la brigadirul oştilor noastre Kropotov curierii Meletie clucer şi Dragan Ivan Sapkov, pentru aceasta prieteneasca rugaminte facem către fratele nostru luminatul stapînitor marele August al II-lea, craiul leşesc... iar al oştenilor noştri călarime şi pedestrime generali, feldmareşalilor... poroncim ca pre pomeniţii curieri sa le sloboaza pretutindeni par la locul unde se afla brigadir Kropotov, far de oprirea şi dupa cererea lor undi le vor trebui sa li se de podvozi şi calauzi...." [8].

În ambele ucazuri se vede bine ca Meleghie îndeplineşte sarcina de emisar în serviciul Rusiei, dar nu se poate stabili nici scopul acestor misiuni şi nici caracterul lor. Ceea ce se poate determina este că el nu venise de mult timp din Moldova şi ca împreună cu dînsul veniseră şi alţi moldoveni [9].

În 1707, situaţia era destul de favorabilă pentru Rusia şi ea se pregătea de război cu Turcia. Petru I ştia ca poate conta pe sprijinul popoarelor din Imperiul otoman şi, de aceea, în acest an se intensifică relaţiile cu principatele romîne. În acest timp, mulţi moldoveni erau în serviciul ţarului. Astfel, în 1707, în aceeaşi zi de 20 aprilie, cînd se dă patenta lui David Corbea, solul lui Brîncoveanu la curtea din Moscova, prin care era ridicat la rangul de consilier aulic, se dădea patentă şi moldoveanului Apostol Cigheci, primit în serviciul rusesc dîndu-i-se comanda steagului de valahi [10]. Ţarul hotarîse organizarea unei unitaţi de moldoveni (valahi), ofiţeri şi soldaţi, în fruntea careia era numit Apostol Cigheci şi dăduse instrucţiuni destul de amănunţite asupra modului de recrutare pentru viitoarea campanie. Astfel, se prevedea pentru căpitani o soldă anuala de zece ori mai mare ca acea a soldaţilor, a locotenenţilor — de patru ori, iar a sublocotenenţilor — de trei ori. Pentru soldaţi se prevedea să se dea cîte 15 taleri pentru ca să cumpere cai şi cîte 3 ruble pentru un sfert de an şi cvartir de iarnă.

În instrucţiunile date lui Cigheci i se cere să angajeze în slujba Rusiei doi capitani, trei locotenenţi, trei stegari şi trei sute de ostaşi valahi. Totodata, el trebuia sa însoţească pe capitanul de garda Petru Lodienski pînă la graniţa Moldovei, unde trebuia sa-i prezinte acestuia pe noii ofi-

---

7 Gh. Ghibănescu, Surete şi izvoade, vol. XI, p. 126.
8 Ibidem, p. 127.
9 Ibidem, p. 126.
10 G. S. Ardeleanu, op. cit., p. 209.

ţeri şi soldaţi. Se vede ca Cigheci era mai dinainte însărcinat cu această misiune şi ca juca un rol important pentru organizarea unei mici oştiri de moldoveni în serviciul ţarului pentru proiectata campanie contra turcilor. Noii angajaţi trebuiau să depună jurămîntul, după care urmau să se adune la Sniatyn şi Sambor [11]. Angajarea de noi moldoveni continuă şi după aceea, căci la 14 iunie acelaşi an, A.L. Şienyavski, hatman al coroanei şi voevod de Belsk, primeşte ordinul sa adune grupuri noi de moldoveni [12].

Aceste date indică faptul că în anul 1707, în vederea pregătirii campaniei contra turcilor, se duceau mulţi moldoveni să se angajeze în serviciul ţarului, la care găseau un larg sprijin. Jurnalul lui Petru I arată că în anii 1708 şi 1709 existau mulţi romîni în armata rusă [13]. Probabil ca datorită acestei acţiuni binevoitoare de a primi moldoveni în serviciul Rusiei se explică şi prezenţa lui Meleghie Lungul pe lîngă Golovkin, care îl însărcinează cu anumite misiuni, dintre care una în Moldova la începutul lui septembrie 1707.

Documentele arată că el fusese însărcinat şi cu o altă misiune. La 28 septembrie, Golovkin comunica din Varşovia lui Petru că duşmanii trec Vistula pe la Torun, ceea ce îl hotărăşte să plece împreună cu ambasadorii Danemarcei şi Prusiei la Brest. În drum, la 9 octombrie, la Torun, Golovkin îl însărcinează pe Meleghie şi pe Ivan Sapkov sa meargă la generalul Kropotov, a cărui oaste se găsea în Ucraina. În acest document el este consemnat cu numele de Meletie clucer, iar în documentul din 3 septembrie — sub numele de Meleghie Lungul. Nu ne îndoim că este vorba de aceeaşi persoană, deoarece în documentele din Moldova i se spune clucerul Meleghie Lungul, iar în cel de-al doilea document, deşi nu i se spune Meleghie Lungul, ci numai Meletie, în schimb i se dă gradul de boierie de clucer, grad pe care ştim că îl avea Meleghie Lungul. Din document se vede că el avea şi un rang în ierarhia militară. Titlul de „polkovoi horonjîi" îl arată că ar fi fost aghiotant de regiment.

Se pare că nu după mult timp, Meleghie este din nou în ţară, căci la 23 octombrie cumpără ocini în Oceni, pe Jijia, rotunjindu-şi moşia de acolo [14]. El va continua să fie în slujba ţarului şi să fie intermediarul între Moldova şi Petru I, mai ales că Mihail Racoviţă, în o doua domnie, înclina spre Rusia [15]. Astfel, în 1708 el primeşte un paşaport scris în limba rusă [16], ceea ce ne face să credem că a mai avut de îndeplinit şi alte misiuni. Faptul că îl constatăm în serviciul ţarului într-o perioadă cînd tocmai se plănuia o campanie contra turcilor şi cînd ţarul încuraja venirea moldovenilor în rîndurile armatei ruseşti şi că i se dau însărcinări confidenţiale arată că făcea parte din rîndurile partizanilor unei po-

---

[11] G. S. Ardeleanu, op. cit., p. 210.

[12] Ibidem, p. 213.

[13] *Studii şi cercetări istorice,* vol. XIX, 1946, p. 90.

[14] Gh. Ghibănescu, Arhiva Muzeului Municipal Iaşi, fascicola II, nr. 73, p. 66.

[15] I. Neculce, Letopiseţul Ţării Moldovei, Ediţie îngrijită de Iorgu Iordan, 1955, p. 246.

[16] Nota lui Gh. Ghibănescu că pe dosul documentului din 23 octombrie 1707 e scris în ruseşte „pasportul" lui Meleghie clucer din 1708. (Op. cit., p. 67).

litici moldoveneşti antiturceşti. Această atitudine a lui se confirmă prin documentele de mai tîrziu.

Documentele din a doua perioadă, în număr de cinci, sînt din anii 1711—1712. Primele două reprezintă ucazuri ale lui Golîţin, date în aceeaşi zi, 25 ianuarie 1711, din Kiev Perceska. Printr-unul din ele i se întăreşte stăpînirea asupra moşiilor date lui de ţar: Liaskovka şi Koşniţa. Se ordonă ca locuitorii din aceste părţi să-i dea ascultare, acordîndu-i-se totodată lui Meleghie anumite privilegii. Din cuprinsul ucazului se vede bine că aceste moşii îi fuseseră date de Petru I ca răsplată pentru serviciile lui, care probabil că au fost destul de însemnate, de vreme ce ţarul îl răsplătise cu mai multe moşii.

Astfel se spune „La moşiile ce s-au dat împărăteştii sale măriri cu ucazul moldovanului Meleghie Lungul pentru credincioasa slujba lui să-i fie di chivernisală din averile lui Zelenskie din Liaskovka anume satul Liaskovka şi a cazacului Korobka, moşiile ce sînt în satul Koşniţa: locuitorii acelei moşii să-i fie supuşi cu ascultarea pe toate“ [17].

În al doilea document se spune „Fiindcă de la Kiov pînă la Nemirova şi la alte locurile de pe acolo merge moldovanul Meleghie Lungul pentru trebuinţele să caute datorii pentru care lavaţe i s-au poroncit ca negreşit să se arate la Kiov, deci de la Kiov pîn toate tîrgurile şi sate pre toţi cinovnicii cui să cade pentru aceasta a şti, la dusul şi întorsul înapoi acestei Voloşenko să facă slobodă trecerea şi să-i dee lui şi cîte două podvoade cu calaguz îndată fără oprirea“ [18].

Din aceste două documente reiese clar că Meleghie Lungul era un emisar în slujba ţarului, îndeplinind însărcinări de încredere, pentru care ţarul îl răsplătise cu stăpînirea mai multor moşii. De vreme ce în 1711 i se face o întărire a acestor stăpîniri înseamnă că el îndeplinise pînă la această dată, misiuni, care îi atrăseseră favoarea împărătească.

Cu ocazia campaniei din 1711 din Moldova, evident că ţarul nu se putea dispensa de moldovenii care erau în serviciul lui şi dintre care făcea parte şi Meleghie Lungul. Numărul lor este destul de mare, ceea ce arată legăturile strînse, care existau în această perioadă între Rusia şi ţările romîne [19].

---

[17] Aceste documente sînt „tălmăciri“ din ruseşte: redăm pasajele aşa cum au fost publicate de Gh. Ghibănescu în Surete şi izvoade, vol. XI, p. 128, nr. 71 şi 72.

[18] Ibidem p. 129—130, nr. 74.

[19] Intr-adevăr, în timpul domniei lui Nicolae Mavrocordat mulţi moldoveni, partizani ai politicii antiturceşti, fugiseră în Polonia, unde luptau pentru ţar. Astfel pleacă din Moldova vistiernicul Luca, Pavel Rugină, Ilie Abaza, trei Mireşti: Ioan, Toader şi Pavel, care se angajează unul polcovnic şi ceilalţi doi căpitani (I. Neculce, op. cit., p. 253). Aceasta arată că în ţară era un puternic curent pentru lupta împotriva jugului otoman şi care căuta să se sprijine pe acţiunea lui Petru I împotriva turcilor. Intre cei fugiţi se afla şi banul Savin Smucilă, sfătuitorul la răscoală contra turcilor al lui Ştefan Petriceicu. Slugerul Rugină, spune N. Costin, „fiind om mai

Chiar la începutul campaniei din Moldova, Petru I dă două hrisoave lui Meleghie Lungul. Unul este un act de întărire a moşiilor date în Rusia emisarului moldovean, prin care îi sînt apărate aceste moşii de amestecul organelor administrative sau militare. Actul este dat din Soroca la 19 iunie 1711 şi în el se spune: „Dăm de ştire prin aceasta tuturor oştilor noastre celor de călărime şi pedestrime... şi oberofiţerilor şi soldaţilor ca în averile ce s-au dat locuitorului de la Soroca moldovanului Meleghie Lungul, satul care se numeşte Liaskovka şi morile lui Korobka din sat Koşniţa, cu ucazul împărăteştii sale măriri di schivernisala din veniturile pentru credincioasa slujba lui, deci lăcuitorilor satelor acelor să nu îndrăznească nimene, nici cu un chip să le facă strîmbătate şi obijduiri, proviantul şi furaj şi alte dări cu silnicie să nu ia, boi şi cai de podvoz, sa nu ia de la dînşii“ [20].

---

sprinţer nu s-a mai întors în ţară, ci s-a tras spre Moscali“ (Letopiseţul Ţării Moldovei, ed. M. Kogălniceanu, 1872, vol. II, p. 76).

Un alt moldovean care era în serviciul ţarului şi juca un rol însemnat în această perioadă era căpitanul Constantin Turculeţ. Se ştie că după victoria de la Poltava contra suedezilor, Carol al XII-lea se refugiase la Tighina, iar oastea lui care mai ramăsese facea multe pradaciuni prin ţară. O parte dintre suedezi merg la Cernăuţi; atunci Rotmistrul brigadir Turculeţ, care era în slujba lui Petru şi care era de strajă în această parte la marginea Poloniei, împreună cu o oaste de ruşi, a trecut hotarul şi i-a lovit la Cernauţi trimiţînd prizonierii suedezi la Kiev (I. Neculce, op. cit., p. 247).

Mulţi pribegi, auzind de venirea lui Dimitrie Cantemir ca domn în Moldova, s au întors în ţara. Unii dintre ei au preferat însă să se ducă la Petru. Aceştia formau curentul partizan politicii antiturceşti. Dimitrie Cantemir, în legăturile lui cu Petru I, se serveşte de aceştia. Astfel, în iarna anului 1711 el trimite la Kiev pe Ilie Abaza şi Ioan Mirescul, de unde ţarul îi duce cu el la Moscova (I. Minea, Despre Dimitrie Cantemir, omul, scriitorul, domnitorul, p. 369). Cînd Petru începe campania din 1711 el avea în oastea sa contingente moldoveneşti, care formau unităţi aparte şi făceau parte din oastea de avangardă. Astfel cînd vine Goliţin în Moldova, în afară de cei 8000 de ruşi, el avea „steaguri de moldoveni din cei slujiţi în leafă“, (N. Costin, op. cit., p. 100). Un steag era sub conducerea polcovnicului Cigheci, altul sub a lui Grigoraş Ivanencu.

Grigoraş Ivanencu avea grad de polcovnic, iar fratele sau Ioniţă pe acela de rotmistru.

Inainte de a intra în Moldova, oastea lui Goliţin, împreună cu nişte steaguri de moldoveni s-au ciocnit cu oastea tătărască la Biela-Cirkov (Belaia Ţerkov). Primele detaşamente de moldoveni erau sub conducerea fraţilor Ivanencu. Cu tot curajul său, Ioniţă Ivanencu moare în luptă (N. Costin, op. cit., p. 91) Grigoraş Ivanencu, cel de-al doilea frate, vine în Moldova, o dată cu oastea lui B. P. Şeremetev. Pe cînd coborau cu oastea pe Prut, au fost atacaţi de tătari, iar acesta împreună cu moldovenii s-au luat la harţă cu ei, cu care ocazie este rănit. La retragerea din Moldova, Grigoraş Ivanencu împreună cu Tanţki, comandantul altui steag de moldoveni, au respins atacul a vreo 200 de tatari, care-i atacaseră la Movilău, pe Nistru (I. Neculce, op. cit., p. 297). Din relatările cronicii se mai menţionează un comandant romîn în serviciul ţarului, Eni Munteanu, stegarul lui Ivanencu, care este luat prizonier în lupta de la Prut cu tătarii, împreună cu 100 de moldoveni (N. Costin, op. cit., p. 103).

In afară de comandanţi de oaste, Petru I avea pe lîngă dînsul, atunci cînd vine în Moldova, şi alţi moldoveni, care, îndată ce ajunge ţarul la Iaşi, sînt puşi de D. Cantemir în dregătoriile cele mai înalte. Aceştia erau banul Savin Smucilă, cunoscut pentru atitudinea lui antiturcească, care este făcut mare postelnic şi Pavel Rugină, care este făcut mare comis (ibidem, p. 104), şi care stătuseră în acest timp la curtea ţarului.

[20] Gh. Ghibănescu, op. cit., p. 127, nr. 71.

Țarul, probabil pentru a asigura devotamentul omului sau de încredere, îi întărește privilegiile acordate, considerînd că va avea nevoie de serviciile acestuia, care cunoștea bine țara. La 20 iunie este însărcinat cu o misiune chiar în Soroca. I se dă un ucaz pe numele lui, din Cainari [21], prin care să apere populația ramasă în Soroca ca să nu dea nici un proviant și să nu fie tulburată cu nimica, sub amenințarea de grea pedeapsă. In ucaz se spune că Meleghie și alți familiști din Moldova „sînt lăsați acolo pentru paza și apărarea mai ales pentru rămașii acolo în tîrgul (Soroca)". „Ofițerii din garnizoane și trecatorii oșteni din toate rangurile ca să nu ia de la locuitori fără porunca ucazului nimic". Meleghie avea misiunea de a readuce pe locuitorii fugiți din Soroca și sa-i apere conform ucazului încredințat lui. Astfel se spune „așijderea și acelor oameni care au fugit din tîrgul în vremea cînd trecea neprietenii și s-au împrăștiat pe aiure ca sa triimată ei la acei fugiți să le arate ucazul împărătescu de milă ca să să întoarcă înapoi în urmă la locuința lor la tîrgul Soroca și să trăiască fără grijă neavînd niciodată nici o frică sau supărare, fiind supt protecția a noastră și apărare" [22].

Aluzia din document, în care se spune că locuitorii din tîrg „în vremea cînd trecea neprietenii și s-au împrăștiat pe aiurea", se referă la asediul Sorocii de mai înainte de către turcii și polonii din armata suedeză. La 25 mai, cînd se știa de apropierea trupelor rusești, 500 de turci și poloni încearcă să ocupe Soroca [23], după ce în februarie mai fusese o dată prădat ținutul [24]. Datorită acestor jafuri atît de dese, locuitorii din aceasta parte fugiseră prin alte regiuni. In vederea readucerii populației este însarcinat Meleghie Lungul, care era și din aceste părți.

Aceste date, deși nu dau precizări prea multe, arată însă că el rămăsese omul de încredere al țarului și în campania din 1711. După terminarea războiului, el continua să rămînă în Rusia. Numele lui nu figurează printre moldovenii care îl însoțesc pe Dimitrie Cantemir în Rusia [25]. Aceasta este explicabil, deoarece Meleghie se stabilise acolo dinainte, fiind în serviciul țarului, nu al lui Cantemir. Că el continuă să rămînă în Rusia și să se bucure de favoarea împărătească se vede dintr-un ucaz al lui Golîțin, dat lui Meleghie în Kiev, la 25 ianuarie 1712, prin care i se dă învoire să-și aducă familia de la Hvastov la Kiev. In ucaz se spune „Moldoveanul Meleghie Lungul merge de la Kiev la Hvastova ca să ridice de acolo pe femeia sa cu tot calabalîcul să o aducă la Kiev. Drept aceia pe unde va trece prin tîrguri și sate în colo și înapoi să poroncește tuturor cinovnicilor să iabă slobodă trecere și pentru cei ai lui și pentru [cei] ce vor fi cu dînsul. Pe la cvartir să se de fîn sau pai numai ca să fie îndestulație și precum lui însuși așijderea și celor ce va fi cu dînsul să nu li se facă nici o strîmbătate" [26].

[21] La această dată G. I. Golovkin se afla la Căinari, localitate aflată la mică distanță de Soroca, *Enciclopedia romînă*, vol. VII, p. 421.
[22] Gh. Ghibănescu, op. cit., p. 129, nr. 73.
[23] N. Iorga, Acte și fragmente, vol. I, p. 314.
[24] N. Costin, op. cit., p. 90.
[25] I. Neculce, op. cit., p. 297.
[26] Gh. Ghibănescu, op. cit., p. 130, nr. 75.

După această data nu mai găsim nici o ştire despre dînsul pînă în 1721. In acest interval de timp, Meleghie se reîntoarce în Moldova. Se pare că el se bucură de destulă favoare din partea domnului Mihail Racoviţă, sub a carui domnie probabil ca revine în ţară, deoarece se găsesc mai multe acte domneşti de privilegii acordate lui de acest domn. Totuşi, legăturile lui cu cercurile politice ruseşti au rămas bune, de vreme ce Mihail Racoviţă pe el îl însărcinează cu misiunea de a pleca la Kiev pentru a cumpăra marfă de acolo. E posibil ca sub aspectul economic al acestei misiuni să se fi ascuns şi o misiune politică, mai ales că Mihail Racoviţă se aratase un partizan al politicii filoruse. In 1721, el merge la Kiev unde obţine învoirea de la Golîţin de a pleca şi în alte localităţi ale Rusiei, dîndu-i-se un ucaz de slobodă trecere [27].

Dovadă despre legăturile bune pe care le păstrase este faptul că obţinuse de la Golîţin, pe lîngă permisiunea de a putea circula şi în alte localităţi, şi favoarea de a nu plăti nici o vamă pentru marfa cumpărată [28]. La 2 iulie 1723 era sosit în ţară [29].

Rămîne întrebarea, cine este Meleghie Lungul ?...

Din documentele cunoscute se vede că era strănepotul lui Lungul Armaşul [30]. Spiţa de neam a Melegheştilor, întocmită la 26 martie 1783, arată că pe strămoşul lor îl chema Codrul [31].

Se pare că tatăl şi bunicul lui Meleghie au purtat alte nume: pe bunicul lui îl chema Neculai Răghineţ, iar pe tatal lui, Vasile Mîrzacul.

Tatăl său a avut rangul de şatrar şi a fost stegar domnesc [32]. Meleghie Lungul a avut rangul de clucer şi a fost stegar [33]. El şi bunicul sau au stăpînit pamînturi în parţile Iaşului, Ocenii între apa Jiiiei şi a Prutului la Stînca [34]. In 1702, bunicul său, Nicolae Răghineţ, îi dă danie părţile sale din Oceni [35], moşie pe care o întregeşte prin noi danii şi cumpărături [36] mai ales după ce se reîntoarce în ţară.

Originea Melegheştilor se pare a fi din ţinutul Soroca (din împrejurimile tîrgului). Acolo avea mari moşii, în 1680, şatrarul Vasile Mîrzacul: Vărtejenii şi Rogojenii pe apa Nistrului, Ciucumenii, Buciumenii, Bolboacele şi altele pe Căinari [37].

Deşi nu-l cunoaştem printre dregătorii mari domneşti, Meleghie Lungul s-a bucurat de privilegii atît de la Mihail Racoviţă cît şi de la Grigore Ghica [38].

Urmaşii lui sînt mai bine cunoscuţi: a avut doi fii, pe Ion şi Tanasă,

---

[27] Gh. Ghibănescu, op. cit., p. 130, nr. 76.
[28] Ibidem, p. 131, nr. 76.
[29] Ibidem, p. 131, nr. 77.
[30] Ibidem.
[31] Ibidem, p. 137.
[32] Idem, Arhiva Muzeului municipal Iaşi, fasc. II, p. 64.
[33] Ibidem, fasc. II, p. 64.
[34] Idem, Surete şi izvoade, vol. XXIV, p. 9—10, nr. 10, 11.
[35] Idem, Arhiva Muzeului municipal Iaşi, fasc. II, p. 57.
[36] Ibidem, fasc. II p. 66 şi fasc. III, p. 1 şi 9, Surete şi izvoade, vol. XXII, p. 57.
[37] Idem, Surete şi izvoade, vol. XI, p. 124, nr. 68.
[38] Idem, Arhiva Muzeului municipal Iaşi, fasc. III, p. 1, 9.

care au ocupat mult timp dregătoria de vornici de poartă [39]. Descendenţii lor se pot urmari pîna la jumatatea secolului al XIX-lea.

Rolul lui Meleghie Lungul este semnificativ pentru epoca pe care o trăieşte. Pentru Moldova se impunea în această vreme necesitatea eliberării de sub jugul otoman. Curentul de apropiere de Rusia mergea crescînd de la începutul secolului al XVIII-lea. De altă parte ţarul căuta să strîngă cît mai mult relaţiile cu ţările romîne. Soliile la curtea din Moscova se îndeseau, iar unii dintre romîni intră în serviciul lui Petru I. Datorită acestui curent de apropiere şi de strîngere a legaturilor cu Rusia, se găseşte explicaţia că boierul moldovean — printre alţii — este în serviciul lui Petru I, care îl însărcinează cu mai multe misiuni. Acţiunea lui se încadrează în acţiunile atîtor moldoveni, care vedeau eliberarea ţării lor prin Rusia. Meleghie Lungul n-a fost numai un intermediar dintre Moldova şi Rusia lui Petru I, ci probabil că a fost şi interpretul dorinţelor poporului moldovean, care îşi sprijinea speranţele pe statul din rasărit în lupta împotriva jugului otoman. Numele lui înseamnă o verigă în plus la legăturile romîno-ruse de la începutul secolului al XVIII-lea.

---

[39] Gh. Ghibănescu, Surete şi izvoade, vol. XI, p. 137.

Jurnalul feldmareșalului B. P. Șeremetev despre campania de la Prut (1711)

C. SERBAN

Campania de la Prut s-a bucurat timp de aproape 250 de ani de o continua atenție din partea istoricilor. De la broşura în limba germană aparuta la Berlin numai la doua luni de la încheierea pacii de la Vadul Huşilor [1] pîna la ultima lucrare de sinteză asupra istoriei U.R.S.S. — care aduce puncte de vedere noi asupra acestui important eveniment militar — se poate urmari rînd pe rînd atît bogăția izvoarelor publicate şi nepublicate, cît şi varietatea interpretarii lor [2].

Izvoarele de baza asupra campaniei la Prut au fost publicate cu excepția acelora provenite din arhivele otomane [3]. O bună parte a izvoarelor [4] au ramas neutilizate, din motive greu de stabilit. Unul din aceste materiale documentare publicate la sfîrşitul secolului al XIX-lea este „Jurnalul de campanie al feldmareşalului B. P. Şeremetev din anii 1711—1712" [5].

Feldmareşalul B. P. Şeremetev este o figura în general cunoscuta de istoricii noştri. Primele ştiri despre el au putut fi aflate de la cronicarii moldoveni din secolul al XVIII-lea care s-au ocupat de campania de la Prut şi anume I. Neculce, D. Cantemir, N. Costin, N. Muste, A Amiras. În cronica lui I. Neculce, feldmareşalul Şeremetev este desemnat sub numele de „Seremet". Feldmareşalul Şeremetev, a cărui cariera politică, diplomatica şi militara a cunoscut treptele cele mai înalte din vremea

---

[1] Warhafftiger Journal und Relation von dem jenigen was zwischen der Anuel von Se. Tzaris. Majest. und der Türkischen seit dem 30 mai st. v. 1711 passiret... Hamburg, den 11 September 1711...

[2] Studii de istorie a U.R.S.S. Perioada feudalismului... 1954, p. 527—538 (cap. sub redacția lui N. I. Kazakov).

[3] Am aflat de curînd ca istoricul turc Akdes Nimet Kurat a publicat în 1951 un studiu despre: Campania şi pacea de la Prut (1711).

[4] A. Mîşlaevski, Razboiul cu Turcia din anul 1711. Operațiunea de la Prut, Petersburg, 1898, 20+X+359 pag. Prefața lucrarii conține o amanunțita prezentare a izvoarelor de arhivă privitor la aceasta campanie. Bibliografia privitoare la campania de la Prut poate fi cercetata în lucrarea: Bibliografia romîno-rusă, în curs de redactare prin grija Institutului de istorie al Academiei R.P.R. de Gh. Bezviconi, cercetator.

[5] Feldmareşal conte B. P. Şeremetev, Jurnal de campanie din anii 1711 şi 1712, Petersburg, 1898, XVII+212+8 pag.

lui Petru cel Mare[6], a fost unul din principalii comandanţi ai armatei ruse în războiul ruso-turc din 1710—1711.

El a primit sarcina din partea lui Petru cel Mare de a înainta cu un grup de avangarda pînă la Dunare şi a împiedica trecerea inamicului peste fluviu pînă la sosirea grosului armatei ruse. Şeremetev însa nu a îndeplinit această misiune întocmai; el a înaintat prea încet, a schimbat itinerariul şi, astfel, turcii au putut să construiasca podul de la Isaccea şi să treacă Dunarea. Acest fapt a determinat pe ţar sa-l înlocuiasca de la comanda armatei ruse după sosirea lui la Iaşi şi mai tîrziu, să încredinţeze generalului Rönne misiunea de a înainta în dispozitivul de aparare inamic de la Brăila.

De aceea, jurnalul sau de campanie trebuie folosit cu o deosebită prudenţă tocmai din motivele aratate mai sus. Se pare că mareşalul ar fi avut interesul sa prezinte unele evenimente în aşa fel ca ele să motiveze — mai tîrziu — greşelile sale din timpul acestei campanii.

În funcţie de tema cercetarii, datele din jurnal pot servi la: completarea biografiei sale, pregatirea şi desfăşurarea campaniei de la Prut, relaţiile ruso-polone şi ruso-turce[7], precum şi la istoria armatei ruse de la începutul secolului al XVIII-lea.

Privitor la campania de la Prut, materialele aflate în paginile jurnalului sînt destul de interesante. Pentru faza de concentrare a armatei ruse şi înaintarea ei spre hotarul Moldovei se dau date în legatura cu situaţia interna din Imperiul otoman (efective, concentrarea trupelor, starea de spirit), date procurate de agenţii comandamentului rus aflaţi în Moldova şi Ţara Romînească. Alte materiale se referă la pregatirile făcute de catre comandamentul rus în vederea razboiului cu Turcia şi anume organizarea aprovizionării şi pregătirea etapelor de marş pe timpul cît armata rusă înainta prin Polesia şi Volînia.

Pentru faza desfaşurării războiului rus-turc pe teritoriul Moldovei sînt redate integral doua documente necunoscute pînă acum, privind relaţiile romîno-ruse. În primul rînd, este vorba de manifestul lui Şeremetev adresat, din ordinul lui Petru cel Mare, poporului moldovean (p. 25—26)[8].

Celalalt document este o scrisoare a lui Dimitrie Cantemir din 20 mai 1711, adresată lui B. P. Şeremetev. Din lectura scrisorii reiese îngrijorarea domnului moldovean în ceea ce priveşte întîrzierea înaintarii armatei ruse şi, totodata, necesitatea stabilirii joncţiunii cît mai degrabă

---

[6] Despre viaţa lui, vezi D. Bantîş-Kamenski, Dicţionarul oamenilor de vaza ai Rusiei, M., 1836, vol. V, p. 303—314, precum şi Dicţionarul enciclopedic, Petersburg, 1903, vol. 78, p. 494.

[7] Privitor la relaţiile ruso-turce se disting doua perioade: 1) Perioada campaniei de la Prut (25.I—5.VIII.1711) şi 2) Perioada negocierilor ruso-turce pentru definitivarea condiţiilor păcii de la Vadul Huşilor (5.VIII.1711—14.XI.1712). A doua parte a jurnalului a fost folosită de autorul acestui articol în lucrarea: Legaturile stolnicului C. Cantacuzino cu Rusia, aflata sub tipar în *Studii şi comunicari de istorie,* vol. II al Societăţii de ştiinţe istorice şi filologice.

[8] De asemenea, se arată ecoul pe care acest manifest l-a avut în rîndul populaţiei.

(p. 34—35). Drept răspuns, feldmareşalul i-a trimis pe brigadierul Kropotov cu un detaşament de 3000 de călăreţi[9].

Se dau de asemenea amanunte privind înaintarea brigadierului Kropotov catre Iaşi (ordinele primite de acesta de la Şeremetev, traseul parcurs de la hotarul ţării pîna la Iaşi şi masurile de precauţie luate în timpul marşului) (p. 36—38), şi întîlnirile lui Dimitrie Cantemir cu brigadierul Kropotov la 1 iunie şi cu feldmareşalul Şeremetev la 6 iunie (p. 40—43).

În jurnal este prezentată totodată activitatea comandamentului rus la Iaşi, pînă la sosirea lui Petru cel Mare. Astfel, se dau date noi în legătura cu consiliile militare, la care a participat Dimitrie Cantemir, la veştile primite despre înaintarea armatei inamice, la luptele de hărţuială între armata ruso-moldovenească şi detaşamentele mobile de tătari care atacau prin surprindere tabăra aliată de la Tuţora (p. 44—50).

Datele jurnalului se opresc la 25 iunie 1711 şi apoi sînt reluate cu data de 7 iulie acelaşi an, cînd se dau ştiri despre luptele ruso-turce de la Gura Sărăţii şi de la Vadul Huşilor. În această parte a jurnalului, elementul nou îl constituie amanuntele privind consiliile militare ţinute la 11 iulie de comandamentul rus în momentul în care contele P. P. Şapirov ducea tratative pentru încheierea păcii cu marele vizir. Hotărîrile luate în aceste consilii dovedesc ca armata rusa nu-şi epuizase încă forţele şi că mai era în stare să continuie lupta (p. 55—56).

Pe lîngă jurnalul lui Petru cel Mare, unde aflam redactat un text oficial în conformitate cu interesele de stat ale Rusiei, jurnalul lui Şeremetev este un izvor deosebit, care poate completa documentele interne şi externe privitor la campania de la Prut şi care nu trebuie ignorat de cercetatorii istorici[10].

FELDMAREŞALUL CONTE B. P. ŞEREMETEV
JURNALUL DE CAMPANIE DIN ANII 1711 ŞI 1712

ANUL 1711

FEBRUARIE

Ziua 9, vineri. Feldmareşalul era la locuinţa sa. În această zi s-au primit ştiri de la generalul-locotenent principele Golîţin, scrise la Zolociov la 24 ianuarie, că în aceste zile au sa plece, chipurile, din partea turcilor trei detaşamente mici contra *„passî"* (păşunilor?) noastre, in care sînt cîţiva tătari şi zoporojeni trădători şi poloni ai voevodului din Kiev. Din Iaşi, agenţii noştri, precum şi corespondenţii din ţara Moldovei şi Ţara Romînească, scriu că foarte curînd turcii, cu toate forţele lor, vor porni contra noastră şi, primind aceasta, el, generalul locotenent, sta acolo cu toată precauţia şi aşteaptă ofensiva lor.

---

[9] Vezi I. Neculce, Letopiseţul Ţării Moldovei şi O seamă de cuvinte, Bucureşti, 1956, p. 269.

[10] Textul integral dat în anexă se referă numai la acele evenimente strîns legate de Moldova şi Ţara Romînească şi de relaţiile ruso-moldoveneşti din această perioada (*N. A.*).

Ziua 25, duminică,

Din Zoloviov pe data de 6, că în aceste zile aşteaptă în fiecare zi detaşamente duşmane contra păşunilor (passî) noastre; iar forţele turceşti destinate pentru război, iată mai jos lista:

Ieniceri	20 000
Ghebegii care trebuiau să fie trimişi	10 000
Topcii, puşcaşi şi servanţi ai artileriei	7 000
Topcii arabagii care fac căruţele pentru artilerie şi le repară .	1 500
Ienicerii din Egipt	3 000
Infanterie rumeliotă din albanezi şi bosniaci	20 000
Spahii	20 000
Ghedik suk spahii	400
Paşii din Rumelia şi Asia cu ai lor „zaimi" şi timerioţii . .	30 500
Total . . .	118 400

Pe deasupra, oamenii vizirului şi oamenii lui de curte, precum şi azemi şi alţi miniştri ai Porţii.

Locuitorul din Macedonia, Nicolae Kostianul, venit de la Stambul, care a adus scrisori de la ambasadorul nostru Tolstoi, a spus: chiar la Stambul se pregătesc de razboi contra Mariei Sale Împăratului şi atrag din nou pe ieniceri şi spahii la serviciu şi pe corabii pe militari şi s-a poruncit tuturor oamenilor de razboi sa se concentreze în apropiere de Bobadei, oraş turcesc, în luna martie, şi s-au trimis cu privire la aceasta decrete în toate locurile, în Anatolia şi în Egipt şi în Ţara Arăbească pregătesc, de asemenea, 120 corabii şi catarge, şi alte vase maritime mici în Marea Neagră împotriva Măriei Sale Ţarului. La Iaşi şi la Bender el, Niculae n-a fost, deoarece de la Bucşani el a fost condus, ca un simplu negustor, pîna la Sneatin şi nu a văzut trupele suedeze nici ale voevodului Kievului, şi pe tradătorii căzăceşti. Lemnul pentru poduri este pregătit de domnii Munteniei şi Moldovei şi le vor face în primăvară, iar acum el a mers peste Dunăre pe gheaţă. Sultanul şi vizirul au fost după plecarea lui la Ţarigrad. Ambasadorul Moscovei este păzit de cea mai straşnica paza, şi el nu lasă pe nimeni, şi stă la cele şapte turnuri, iar pe turceşte Edicul (Yedikule), şi oamenii lui care sînt cu el, toţi sînt închişi cu dînsul.

. . . .

APRILIE

Ziua 9, luni. De la curtea (conacul) Mankevici, feldmareşalul a plecat la Maiestatea Sa Împăratul la Luţk.

Itinerariul şi datele:	Unde au fost tabere	Mile
Dubroviţî		
Poliţî 10 aprilie, marţi	au mas	7
11 aprilie, miercuri	au mas	8
Omelinia sat	au mas	6½
12 aprilie, joi a sosit la Luţk.	aici au avut locuinţă	6½

Toate zilele au fost frumoase şi călduroase.

Şi feldmareşalul a avut întrevedere cu Maria Sa Ţarul, şi cu contele Golovkin, şi cu ambasadorul principele Grigorie Feedorovici Dolgoruki, cu baronul Şafirov. Şi în acea zi toţi au şezut în consiliu şi după consiliu a sosit domnul general Allart.

Ziua 13, vineri. La locuinţa Mariei Sale Ţarului au fost toţi domnii menţionaţi şi a fost (au ţinut) consiliu şi apoi au mîncat tot la Maria Sa. Apoi Maria Sa a fost la generalul feldmareşal cu toţi domnii menţionaţi şi au plecat cu Măria Sa la Iarov la această dată. Prin ucazul Mariei Sale s-a poruncit ca divizia cneazului (prinţului) Menşikov să fie trecuta generalului Veid şi de la aceasta dată au devenit (?), şi aceasta au semnat-o Măria Sa Ţarul în puncte.

Feldmareşalul a fost la Luţk la data menţionată (13) aprilie . . . .

MAI

Ziua 13, duminică.

La aceeaşi dată au fost trimişi ca spioni (Spig), cărora li s-a dat cîte 10 taleri bătuţi, grecul Constantin Nicolaev la Dunăre, la Oblucița, unde turcii construiesc un pod, moldoveanul Teodor Alexandrov la Bender, unde se află regele Suediei, pentru a afla despre întreaga comportare a inamicilor de acolo. . . . .

Pe data de astazi, în oraşul moldovenesc (voloşesc) Soroca, care este peste Nistru, s-a trimis un universal (scris) de mîna generalului feldmareşal contele Şeremetev şi cu pecetea lui, care a fost înmînat, spre a fi dus, consilierului de curte al Mariei Sale Ţarului, Roguzinski, aşa cum sta anunţat mai la vale în această însemnare.

Generalul prinţul Repnin a scris că el a plecat cu divizia sa din localitatea Polonnîi în ziua de 13 mai, duminică.

Din ordinul Mariei Sale Prea-luminatului Ţar, Augustul meu Ţar şi Suveran, Împărat a toate Rusiile etc., etc., etc.

Eu, primul general-feldmareşal comandant al trupelor Măriei Sale Ţarului, consilier secret, cavaler militar al ordinelor din Malta, al Sf. Andrei şi al altor ordine,

Contele Boris Şeremetev

Aduc la cunoştinţa poporului moldovenesc (voloşki), tuturor în general şi fiecaruia, în special nobililor domni cîrmuitori şi dregătorilor de toate rangurile şi tuturor : întrucît Maria Sa Ţarul, Preamilostivul suveran, are toate simţamintele creştineşti şi stăruinţa pentru izbăvirea poporului creştin de jugul greu turcesc, şi a poruncit să intru cu oastea sa în Moldova (Voloşki), de aceea prea plecat vă rog şi, totodată, vă înştiinţez : care creştin dreptcredincios şi fiu adevarat al bisericii creştine rasaritene *catolice (universale)* doreşte izbăvirea bisericilor sale şi a întregii sale patrii de stapînirea musulmana şi de greutaţile lor, să se străruiască şi să se pregătească pentru toate rezistenţele în serviciul Măriei Sale Ţarului împotriva forţelor duşmane, împreună cu trupele Măriei Sale

Ţarului, cărora le promit, prin înaltul ucaz al Mariei Sale Ţarul oricui va fi iscusit în acel serviciu, după cum urmează: colonelul (polkovnik), care în îndeplinirea serviciului sau, se va prezenta cu un regiment adunat — 100 ruble, capitanului sau rotmistrului (capitan de cavalerie) — 30 ruble, porucikului (locotenentului) — 20 ruble, horunjiului (sublocotenent de cazaci) — 15 ruble, celorlalţi — tratamentele(-ul) lunare cuvenite, începînd de la data cînd se vor declara în serviciul Măriei Sale Ţarul, care se va da lunar după ranguri, ca şi celora care se află în serviciul Maiestăţii Sale, soldaţilor, pentru aceasta campanie, cîte 5 ruble; iar de va continua acest război şi va începe campania viitoare, atunci Maria Sa Ţarul, ţinînd seama (vazînd) de credinţa şi faptele lor creştineşti, nu numai că va da soldaţilor suma menţionată, ci vor fi satisfacuţi cu milă şi recompensă mai mare decît acele plăţi. Iar între timp domnii polcovnici şi ceilalţi ofiţialişti (comandanţi? — *n. tr.*) trebuie sa fie cu bagare de seamă, ca soldaţii să aiba cai şi armamentul necesar, ca sa-şi poată îndeplini mai sigur slujba lor contra nelegiuiţilor. Tuturor trupelor Mariei Sale Ţarul se comunică spre obştească ştire a tuturor celor ce sînt datori sa ia cunoştinţă să nu împiedice adunarea menţionatelor trupe moldoveneşti să nu comită nici un fel de impedimente, fapt pentru care se dă acest manifest, cu semnătura mîinii mele şi întărirea sigiliului (peceţii), domnului polkovnik Alexandru Ciauru. Scris la Vroţlav, mai 17, anul 1711.

Un patent identic s-a dat la 18 mai 1711 colonelului moldovean Tanski, numai ca în el nu scrie că polkovnikului i se vor da 100 ruble, deoarece Tanski a fost deja numit polkovnik.

. . . .

Ziua 18, vineri.

Pe data de astăzi s-a dat un universal identic, cu privire la strîngerea moldovenilor în slujba Măriei Sale Ţarului, şi tînărului Tanski, care face de mult serviciu în trupele moscovite.

Ziua 26, sîmbătă.

Ca răspuns la scrisorile venite de peste Nistru de la pîrcălabul Afendik din primul tîrguşor moldovenesc Soroca s-au trimis, cu locotenent-colonelul Rîm, 300 de dragoni, neregulaţi — 30 şi li s-a poruncit sa intre în acea cetate şi s-o apere de venirea duşmanilor şi i s-a dat acelui locotenent o patentă semnata de mîna proprie a Mariei Sale Ţarul, prin care se aduce la cunoştinţa populaţiei de acolo, cum sa procedeze împotriva turcilor şi să scape de robie, patentă ce a fost înmînată feldmareşalului de către consilierul de curte Roguzinski.

Ziua 27, duminică.

La ora 1 p.m. a sosit la generalul feldmareşal, lînga şanţul de piatră, pîrcălabul Semion Afendik cu fiul sau, de la Soroca. Şi după convorbirea cu acesta şi în urma consfătuirii cu principele Dolgoruki şi cu domnul Roguzinski, s-a poruncit sa nu fie duşi oamenii, aşa cum s-a hotarît ieri, ci să aducă 150 oameni şi să intre (în cetate) căpitanul Mavrin.

Apoi generalul feldmareşal, cu întreg detaşamentul sau, a plecat la ora 2 p.m. şi au sosit după amiază la Raşkov, localitate situată pe malul fluviului Nistru. Şi după sosirea sa, feldmareşalul a plecat să inspecteze podul construit şi poziţiile locului, iar cele trei detaşamente de grenadieri şi artileria trecuseră deja de partea cealaltă a Nistrului, înainte

de a sosi feldmareşalul. Şi a fost la generalul Ianus şi după ce s-a întors de peste Nistru la marele său cartier general, a poruncit regimentelor de Inghermanland şi Astrahan şi convoaielor acestora să treacă Nistrul în cursul întregii nopţi şi să stea în locul pe care îl va indica generalul Ianus.

Ziua 28, luni. Generalul feldmareşal a fost de partea aceasta a Nistrului. Şi s-a ordonat podul pe Nistru mai la vale de Raşkov un alt pod pentru vad (?) [11], iar pe primul au trecut convoaiele regimentului şi alte convoaie (căruţe) ofiţereşti.

Pe data de astăzi s-a primit scrisoarea de la Dimitrie Cantemir, domnul Moldovei, scrisă la 20 mai, în care scria :

Pentru numele lui Christos, în momentul în care veţi binevoi a primi această scrisoare a mea, binevoiţi a trimite îndată 3000 cavalerie bună la Iaşi, deoarece Suedezul, prin facţiile sale, a sugerat sultanului turcesc că eu sînt de partea dvs. şi dvs. înşivă binevoiţi a vă grăbi cît se poate de repede, deoarece toată oastea principală turcească a plecat deja din Adrianopole acum 10 zile, iar de la Adrianopole pînă la Dunăre sînt în total numai 25 conace (sau tabere opriri — comandamente). Pentru dumnezeu, binevoiţi a-mi da mijlocul pentru pericolul meu, binevoiţi a-mi trimite, de asemenea, şi ceva bani.

Şi cu privire la acea scrisoare a domnului, generalul feldmareşal contele Şeremetev a făcut (ţinut) conferinţă cu generalul-maior şi locotenent-colonel al gărzii imperiale, cu consilierul de curte Roguzinski, în care s-au sfătuit să trimită înainte la Iaşi pe dl. comandant de brigadă (brigadă în text) Kropotov cu 3 regimente de grenadieri, ale lui Polonski, Kropotov, Roppov ; şi această trimitere, ce să facă el, s-a notat mai jos.

Ziua 29, marţi. De la primul său mare cartier general, de la Raşkov şi de la primul pod, care se află lîngă dealurile înalte, generalul feldmareşal cu statul sau major au trecut la celălalt pod şi au petrecut acolo noaptea, deoarece acel pod peste Nistru a fost construit la (data de azi) această dată, în prezenţa feldmareşalului.

Brigadierul Kropotov, în urma scrisorii domnului Moldovei, a fost trimis la Iaşi nu cu regimentele de grenadieri, cum se sfătuiseră înainte, ci cu regimentele de dragoni din Kazan, Nijni-Novgorod, de Azov şi cu 2 companii de grenadieri. În punctele date de feldmareşalul, d-lui brigadier Kropotov i s-a ordonat :

1. Întrucît Alteţa sa domnul Moldovei a scris că a înclinat să (vina) sub înalta protecţie a Măriei Sale Ţarul şi contra duşmanului necredincios comun şi viclean are să se ridice într-adevăr, cu oaste, astăzi noi, generalul feldmareşal, cu comandamentul nostru, nu ne aflăm aproape de locul numit Iaşi, unde îşi are reşedinţa alteţa sa şi pericolul pentru acel domn menţionat de a rămîne acolo, din cauza unui neaşteptat atac turcesc fiind mare fără trupele Măriei Sale Împăratul, de aceea ne-am sfătuit să vă trimitem cu 3 regimente la Iaşi.

2. Şi (se porunceşte) domnului brigadier, cu detaşamentul numit,

[11] În altă redacţie: au început să construiască un alt pod mai la vale (jos) pe Nistru.

să (mărşăluiască) mearga cu toată graba şi în drum sa ia toate masurile de precauţie împotriva atacului duşman, mai ales în timpul marşului şi în cantonamente tabere să ţina de partea stîngă patrule puternice, deoarece duşmanul trebuie aşteptat mai mult de la Tighina, totuşi trebuie să te aştepţi la pericol din toate părţile; unde se va întîmpla sa fie campament, acesta sa fie aşezat în locuri întarite, acoperind flancurile şi spatele.

3. Înainte de a ajunge la Iaşi a trimite şi a se da de ştire despre sosirea (brigadierului) la menţionatul domn şi a cere ordin unde va porunci să mergi cu trupele; şi a se avea grija ca domnia sa să binevoiască a intra în trupele noastre a-i prezenta motivele, ca aceasta se face pentru o mai mare securitate (siguranţă) a lui, dar mai ales şederea şi sfaturile sale în rîndurile oştirii noastre va fi de mare folos şi pentru bunele progrese ale oastei, iar după ce vei fi intrat în legatură cu el, a te comporta în totul conform sfatului său; numai, desigur, să te interesezi, înainte de a trece Prutul, daca nu există vreun detaşament duşman puternic la Iaşi sau lîngă Iaşi.

Cînd susmenţionatul domn va sosi la dvs., să ni se dea de ştire cu toată iuţeala (graba); şi pe ce drum vom merge — de aceasta să ne comunici prin corespondenţa; iar dacă măria sa va binevoi să ia drumul spre noi, şi dvs. cu detaşamentul dvs. sa va alăturaţi lui (ca să veniţi la noi); sa aveţi o foarte mare grijă ca să ne comunicaţi aceasta şi cu oastea lui şi propuneţi în conferinţă ca se cuvine să se întîlnească cu noi — aceasta fiind bine pentru toate acţiunile.

5. Cînd excelenţa sa, menţionatul domn, va sosi la noi, atunci detaşamentul vostru sa fie aranjat ca pentru paradă şi să i se faca onoarea cuvenită în sunete de toba, şi nu numai persoana lui, ci şi celorlalţi miniştri ai sai ca să li se faca (dea) toată cinstea.

6. În drum, detaşamentul să păstreze o bună purtare; şi sa se aduca la cunoştinţa tuturor nu numai ca nimeni să nu aduca nici un fel de jignire moldovenilor, ci nici sa nu ia nimic fara bani, sub ameninţarea de a-şi pierde viaţa; iar de va comite careva vreo jignire, atunci, fără a ne scrie noua, sa fie executat după importanţa faptei comise, să fie celorlalţi drept exemplu, ca să nu îndrazească nimeni să comită samavolnicii; şi întreg detaşamentul vostru să aibă o comportare bună cu întreg poporul moldovenesc, fără nici o răutate..., deoarece acesta este interesul M. S. Împăratului spre toate foloasele. De asemenea, în drum, să nu călcaţi cerealele în picioare, să nu aduceţi nici un fel de stricăciuni gradinilor, să nu ardeţi gardurile de la curţi şi grădini de zarzavat, sub aceeaşi oprelişte (ameninţare).

7. Cînd veţi sosi în apropiere de Iaşi şi vă veţi vedea (întîlni) cu domnul Moldovei, atunci sa-i arătaţi sa binevoiasca a gasi mijlocul de a procura proviziuni nu numai pentru detaşamentul vostru, ci şi pentru întregul corp care este cu mine, şi să obţină acestea pe bani, unde se va putea.

8. Un comisar cu 10 000 ruble e trimis cu voi şi cînd veţi ajunge la locul menţionat şi cînd domnul menţionat al Moldovei va cere bani, să-i înmînaţi această sumă, spre a fi impărţită oştirii lui şi spre cum-

pararea proviziunilor; sa aratați, de asemenea, ca depozitele să fie în locuri întarite.

9. In celelalte, să vă comportați cu toată credința și paza (păstrarea) în ceea ce priveşte interesele înalte ale Măriei Sale Ţarul, şi sa manifestați credința voastră în servicile Măriei Sale.

Cu Kropotov a fost trimis regimentul moldovenesc al lui Apostol Kighici.

Drumul pînă la Iaşi pentru întreg corpul (e) în stînga, închide drumul brigadierului Kropotov;

De la Nistru:	mile		data	din luna mai
pînă la Prişant	1	apa	30	„ „ „
pînă la Dubroş	2	apa rîului	31	„ „ „
pînă la Răut	$2\frac{1}{2}$	rîu destul de mare, spre a satisface nevoia de apă în drum	1	luna iunie
pînă la Cula	4	apă de heleşteu şi rîu .	2	„ „
pînă la Sineş-Cula, mergînd pe 4 izvoare,		eleşteu în dreapta peste deal	3	
pînă la Prut	4	în fața punctului Ţuţora, mai jos de Iaşi, de la Iaşi 2 mile		„ „
In total	$17\frac{1}{2}$			

Drumul pîna la Iaşi, pe care va merge (executa face marşul) brigadierul Kropotov în dreapta:

	mile		dat din mai
Pînă la Utideşti	2		
Pînă la Răut	2	campament	29 mai
Rîut pînă la Gheigolod . .	2	„	30 „
Pînă la Mohăreni	4	„	31 „
Pînă la Prut	4	Va ajunge la punctul Zagaranța, jumă mai sus de Iaşi pe rîu vreo tate de milă...	1 iunie.
Total	$13\frac{1}{2}$ mile		

Ziua 30, miercuri, în ziua naşterii Mariei Sale Ţarul, generalul feldmareşal contele Şeremetev a trecut Nistrul peste pod de pe această parte, cu întregul sau detaşament şi a paşit în Ţara Moldoveneasca la această data, şi, trecînd Nistrul, au luat masa pe mal şi la prînz au fost generalul Ianus, generalul-maior prințul Dolgoruki, prințul Volkonski, Vidman, Weissbach, brigadierii Cirikov şi Cernțov.

În seara acestei zile a fost trimis aghiotantul colonel Andrei Veliaminov spre padurea (codrii) Orheiului, unde se află domnul serdar cu moldovenii ce s-a hotărît, iar cu el, Veliaminov au fost trimişi toți cazacii de la Don.

Ziua 31, joi. Generalul feldmareşal de la primul campament de pe Nistru a parcurs 2 mile, a petrecut noaptea cu detaşamentul în punctul Dobruşa, lîngă un rîu mic.

Nu a avut nici un fel de ştiri.

Pe data de astazi d-lui general Ianuş Enberski i s-au înmînat punctele (instrucţiile) şi ordinea de bătaie („order de batalii" — în text), cum să execute marşul acesta (de acum) de la Nistru pe teritoriul moldovenesc spre Iaşi şi spre Dunăre; şi ce s-a poruncit să se facă în conformitate cu aceasta şi ce masuri de precauţie să se ia, şi comandanţii să instituie pichete şi schield-wacht-uri, şi aceste puncte în luna mai (să fie executate complet — *n. tr.)*.

IUNIE

Ziua 2, sîmbătă. Generalul feldmareşal de la rîul Răut a mers cu detaşamentul în jos, de-a lungul aceluiaşi rîu Răut, o milă, şi a petrecut noaptea lîngă acelaşi rîu, pentru că dealurile sînt mari şi convoaiele nu pot merge repede peste dealuri.

Pe data de astăzi a scris la 1 iulie generalului feldmareşal brigadirul Kropotov de la rîul Prut că la 1 iunie a sosit cu regimentele trimise la domnul Moldovei şi acesta în persoană a sosit la regimente, însoţit de 300 oameni şi, trecînd rîul, a trecut în revistă regimentele care l-au salutat după ucaz, cum este prescris în puncte, şi a primit aceasta cu foarte mare placere şi, trecînd rîul Prut, el, domnul i-a poruncit lui, brigadirului, să staţioneze cu regimentele la o jumatate milă depărtare de Iaşi, şi de acum el se va duce. El a primit cele 10 000 ruble, banii luaţi, şi i-a pus sub lacăt, sub paza noastră şi a lui şi, în ceea ce priveşte proviziunile, acel domn îşi dă toată osteneala, numai că proviziuni pregatite nu sînt şi nu are de unde să le ia în scurt timp.

Despre inamic, el, domnul, i-a declarat lui, brigadirului, ca regele Suediei şi voevodul Kievului se află la Bender şi că la Bender nu este multă oaste turceasca: s-a construit pod peste Dunăre şi vizirul cu un corp turcesc vine spre Dunăre.

Dupa sosirea sa, a brigadirului, moldovenii l-au anunţat ca aşteapta din Polonia spre Bender, pe drumul lor, cîţiva oameni şi el, brigadirul, a trimis de la el 40 de moldoveni, şi cînd moldovenii au dat peste ei, aceia au început lupta şi moldovenii noştri au luat 9 oameni, iar 2 oameni au fugit în pădure. Iar la interogator captivii au spus: fac serviciul pe lînga panul Urbanovici şi în ultimele zile ale lunii scurse aprilie panul Urbanovici din Tukotin a plecat din moşiile sale la regele Suediei şi lor le-a poruncit sa vina dupa el, şi ei plecau după dînsul la Bender, iar despre plecarea lor din Polonia nu ştia nimeni.

Iar în scrisoarea domnului Moldovei şi voevodului Dimitrie Cantemir e scris ca el a primit cu mare bucurie scrisoarea de la generalul feldmareşal prin brigadirul Kropotov, şi a venit cu un oarecare număr de oameni la Prut, şi trecînd Prutul, va merge mai aproape de Iaşi.

La 1 iunie el a primit scrisori de la trupele turceşti, din care au aflat că acolo oştiri nu au sosit înca la Dunăre şi pîna la Dunăre le-a rămas numai 7 conace (sau campamente) ar fi vrut, totuşi, sa zăboveasca în acel loc vreo doua zile; spahii şi multe paşale nu au venit înca; şi se spune ca daca ei nu vor fi, vizirul nu va trece de partea aceasta a Dunării; va trece numai aga ienicerilor cu infanteria pentru paza podului: ei au 500 de tunuri, 200 au ramas în urmă, iar 300 uşoare, trase de cîte

2 cai, au rămas cu 2 conace (campamente *n. tr.)* în urma vizirului, iar infanteria merge cu 2 conace înaintea lui; şi regreta foarte mult că turcii vor ajunge la pod înaintea trupelor Măriei Sale Ţarului; iar dacă noi am fi venit înaintea lor la pod, atunci văzîndu-ne, toţi ar fugi, şi sînt gata să-mi vars sîngele, şi de aceasta să nu vă îndoiţi şi să dea dumnezeu să poată face în curînd joncţiunea cu excelenţa voastră, aşa cum doreşte.

Ziua 3, duminică. Generalul feldmareşal, parcurgînd cu detaşamentul de la rîul Răut o jumatate de treime de mila pîna la punctul Cula, a petrecut noaptea; de cu seară a fost o ploaie mare, care a durat toată noaptea.

Pe data de astăzi au fost prinşi de către moldoveni doi poloni, şleahtici din Podolia..., care mergeau din Polonia de la Sapiega, starostele din Bobruis, la Bender, unde se afla regele suedez şi aceştia au fost interogaţi, şi la interogatoriile lor au fost trimise M. S. Ţarului şi miniştrilor, deoarece cele declarate de ei la interogatorii prezintă un mare interes fiind contra Măriei Sale Ţarului; iar acei doi oameni sînt cei doi poloni, despre care menţiona brigadirul Kropotov că au scăpat.

Ziua 6, miercuri. Dimineaţa, la domnul general feldmareşalul conte Şeremetev au venit domnii general prinţul Dolgoruki, prinţul Volkonski, Widman, Weissbach, brigadirii Cirikov, Cernţov şi aflînd că domnul Moldovei Dimitrie Cantemir vine din Iaşi la oastea Măriei Sale Ţarului peste rîul Prut, generalul feldmareşal a plecat îndată cu menţionaţii domni întru întîmpinarea domnului Moldovei. Şi l-au întîmpinat în afara tabărei (dincolo de), toate regimentele stăteau de parada cu drapelele desfăcute şi i s-a dat onoarea (a fost salutat) în bătaia tobelor. Şi-au sosit ei, generalul feldmareşal cu domnul Moldovei, calări la marele cartier general al feldmareşalului şi, intrînd în cort, s-au aşezat la masă: la dreapta mesei domnul Moldovei, lîngă el — consilierul de curte Raguzinski, la stînga, în faţa mesei — generalul feldmareşal, la dreapta — domnul general de cavalerie Ianus, la stînga — generalul-maior şi locotenent-colonelul de gardă prinţul Dolgoruki, la masa brigadirul Cirikov, şi au ţinut sfat despre treburile Mariei Sale Ţarului. Ceilalţi domni generali şi brigadieri au stat într-un cort deosebit.

După terminarea consiliului, domnul Moldovei cu generalul feldmareşal şi cu generalul Ianus, Dolgoruki, Volkonski, Widman, Weissbach, brigadirii Cirikov, Cernţov, după ce au baut vodca, au mîncat în cortul feldmareşalului.

Cu domnul Moldovei erau oameni din serviciul său.

Hatmanul Ion (Neculce)

Constantin-mare (ceaşnik) paharnic, fiul lui Iordachi marele Vornic.

5 oameni polkovnici sau rotmiştri (capitani de cavalerie, *n. tr.)*

1 locotenent.

lecai [12]) domneşti — 8 oameni,

---

[12] lecaev — la gen. plur. în text = nu cunosc termenul şi nu este în dicţionare. S-ar putea să vie de la lekar = medic sau de la leka = socoteala (socotitor) *(n. trad.).*

precum şi alţi numeroşi moldoveni şi slujitori ai acestuia, cărora generalul feldmareşal le-a făcut tuturor daruri în blănuri de samur şi altele, cumpărate de la negustorii din Siberia.

. Spre seară, domnul a plecat din lagăr (tabără) la Iaşi.

Ziua 7, joi. Generalul feldmareşal a stat cu detaşamentul la rîul Prut în punctul Ţuţora.

Pe data de astăzi, feldmareşalul a aflat de la un detaşament de valahi, trimis cu polkovnikul Ivanenko că hoarda vine direct asupra taberei spre rîul Prut, şi, îndată, pentru a anunţa (alarma) pericolul, s-a tras o dată din tun (o salvă), la care au fost aduşi îndată în tabără toţi caii şi înşeuaţi, şi s-au pregătit de paradă. Apoi polkovnikul Ivanenko a fost trimis din nou în recunoaştere contra acelor tătari şi acel polkovnik, atacîndu-i pe tătari, a prins 2 limbi, care, fiind întrebaţi, au spus că ei tocmai fuseseră trimişi în recunoaştere pe (cu) 200 cai, iar hoarda se adună toată, cu regele Suediei şi voevodul Kievului, şi zaporojenii cu trădătorul Orlik se află la Bender şi nu au auzit că aceştia să fi întreprins undeva o campanie. La această noapte, caii au fost ţinuţi în tabără, din cauza alarmei.

Ziua 8, vineri. Dimineaţa, toţi generalii au fost la dl. general feldmareşal şi pe la amiază au venit de la Iaşi Dimitrie Cantemir domnul Moldovei şi a stat la conferinţă cu feldmareşalul, precum şi generalul-maior prinţul Dolgoruki şi consilierul de curte Ragukinski.

In conferinţa ţinută cu domnul Moldovei s-a propus şi s-a scris, la această dată, Măriei Sale Ţarului : întrucît la 6 a acestei luni, cînd a sosit domnul Moldovei la trupele Măriei Sale Ţarului, generalul feldmareşal a avut cu dînsul o lungă conferinţă şi şi-a manifestat dorinţa faţă de interesele M. S. Ţarului, a promis să-şi adune oastea la 15 a acestei luni, şi i-a trimis un universal pentru stîngerea ei, sperînd să adune 10 000 numai că doreşte (aşteaptă), conform promisiunii, bani pentru oaste, şi despre acţiunile duşmanilor a declarat că cca 40 000 oameni din oastea turcească se află la Dunăre şi crede (se aşteaptă) că o parte însemnată din aceasta este deja de această parte a Dunării pentru paza podului, iar peste 10 zile aceştia pot fi deja 50 000 oameni, se vor aduna, de asemenea, destui oameni din hoarda tătarilor din Bugeac şi, de aceea, a propus ca oastea care se afla lîngă mine feldmareşalul, să nu plece la Dunăre fără a avea un număr mare de infanterie, şi anume de la 15 000. Şi cu privire la aceasta, felmareşalul cu generalii au ţinut consiliu şi după deliberări s-a amînat pînă la sosirea ucazului M. S. Ţarului ; iar între timp, în preajma acestor locuri, deasupra Prutului, a se face mici marşuri în jos, şi a nu se îndepărta ; şi pentru hrana detaşamentului de aici, şi în parte pentru infanteria ce urmează, să se adune — ce se poate aduna — vite ; iar el, domnul Moldovei, a promis în aceste zile sa dea de la 15 000 berbeci şi cca 4000 boi, iar grîne este foarte greu de găsit, deşi feldmareşalul îşi dă multă osteneală în această privinţă şi i-a propus să adune cîtuşi de puţine cereale pentru bani, iar el a răspuns că nu poate aduna (cereale) pentru armată, nici pentru trei zile. Nu este cu putinţă ca (noi) — în text el, feldmareşalul să meargă cu oastea la Hoarda din Bugeac ; în primul

rînd, că se poate îndepărta de infanterie, al doilea — că duşmanul turc va fi în faţă, iar tătarii în spate şi pot să ne izoleze de corpul principal şi să ne obosească trupele prin dese atacuri şi să ne ia corespondenţa: (ne taie legatura — *n. tr.)* pe deasupra se arată un mare pericol, că acum nu avem provizii, fapt pentru care în detaşamentul meu aici, din cauza lipsei tot mai mari de pîine au început să mănînce carne; şi toţi au socotit că e bine să-i supună M. S. Ţarului şi nu ca o indicaţie se cuvine să raportăm această propunere să mergem cu infanteria şi să acţionăm prin forţă, şi prin arme puternice, să căpătăm proviziuni lîngă Dunăre şi în Bugeac, şi dacă intenţia M. S. va fi să dăm lupta contra duşmanului la Dunăre, căci fără de aceasta nu se va putea, atunci să înceapă marşul cu armata de aici spre Dunăre.

Am staţionat în aceeaşi tabără la rîul Prut.

Ziua 9, sîmbătă. Dimineaţă la generalul feldmareşal au fost toţi domnii generali; apoi, la ora 9 a. m. a sosit domnul Moldovei şi, după ce au ţinut consiliul, au plecat feldmareşalul cu el, domnul, şi cu generalii prin tabără pentru inspectarea regimentelor, care stăteau toate în front; apoi domnul a plecat iarăşi la tabăra lui.

Am stat în vechea tabără pe Prut.

Ziua 11, luni. Generalul feldmareşal a stat cu detaşamentul la rîul Prut. Pe la amiază a fost mare căldură, iar spre seară — ploaie şi grindină. De la domnul Roguzinski, care a plecat din tabără la Iaşi, am aflat că domnul Moldovei i-a declarat: cîteva mii de tătari s-au adunat mai jos la vale pe rîu, la 12 mile depărtare şi cîţiva au trecut Prutul.

Ziua 13, miercuri. Generalul feldmareşal, cu detaşamentul, stătea pe rîul Prut, la o depărtare de jumătate milă de primul campament. S-au primit ucazurile M. S. Ţarului: în primul, de la Bar, din iunie 6, ca M. S. Ţarul se va grabi cît se poate de tare; iar generalul Weid îi scrie să se grăbească a sosi, cît se poate mai iute, să vină la mareşal, fără a-l aştepta pe M. S. Ţarul; în celelalte, ca el, feldmareşalul să le faca, după extrema putinţă, astfel, ca să nu piardă timpul, dar, mai ales, să se grăbească să ajungă, dacă se poate, la Dunare, înaintea turcilor, M. S. Ţarul îl felicita cu venirea domnului Moldovei.

În cea de-a doua, la 2 mile departare de Vroţlav, din iunie 9: M. S. Ţarul a plecat ieri în marş cu regimentele garzii de la Vroţlav şi parcurgînd două mile a petrecut noaptea, iar apoi se va grăbi, cu ajutorul lui dumnezeu, pe cît va fi cu putinţa, spre el, feldmareşal; iar generalul Weid i-a scris să se grabeasca cu infanteria, pe cît e cu putinţă, să vină la mareşal, fără al aştepta pe M.S. Ţarul.

La data de azi, 13 iunie, tatarul Memet, prins de detaşamentul nostru de recunoaştere, a fost trimis la Hoarda din Bugeac cu scrisori scrise în limba tătărească şi i s-a fixat termenul să se întoarcă tot în iunie pe ziua de 19.

Am stat cu detaşamentul în acelaşi loc la rîul Prut.

În urma consiliului ţinut cu domnii generali, s-a trimis în oraşul moldovenesc Iaşii, în urma raportului brigadirului Cerneţov, prezentat pe ziua de astazi de căpitanul regimentului Tverski, cu (2) locotenenţi,

(din regim. — *n. tr.* Volodimirski şi Sibirski), — de la cele 12 regimente de dragoni, subofiţeri pe cai slabi şi prăpădiţi : subofiţeri — 1, pisar — 1, toboşar — 1, dragoni — 172, dragoni fără cai — 28, în total=200 în total cu ofiţeri şi subofiţeri — 206; (iar în seara acestei zile a fost numit maiorul Selivanov, să fie comandant în Iaşi).

(Seara, generalul feldmareşal cu generalul Ianus, cu Dolgoruki, cu Raguzinski, cu brigadirul Cirikov au plecat pentru consiliu peste rîul Prut, la domnul Moldovei şi au stat în consiliu pînă după miezul nopţii, au sosit cu 2 ore înainte de a se face zi).

Ziua 14, joi. Generalul feldmareşal a staţionat cu detaşamentul pe vechiul loc, lîngă rîul Prut, la ½ milă depărtare de punctul Ţuţora, şi a aşteptat sosirea în tabără a domnului Moldovei, dar acesta nu a sosit la ora fixată din tabăra sa. De aceea, generalul feldmareşal cu domnii generali Ianus, Dolgoruki, cu consilierul Raguzinski au plecat din tabără peste rîul Prut, în tabăra lui domnească şi acolo s-au sfătuit cu privire la cazul de război de acum, şi au stat acolo două ore peste miezul nopţii, apoi au sosit iarăşi în tabără.

În oraşul Iaşi a fost numit comandant maiorul Selivanov.

Ziua 15, vineri. Dimineaţa pe la ora 2, furagerii noştri, trimişi din tabăra de pe rîul Prut, au fost atacaţi de tătari, care erau vreo 3000 oameni, şi au luat dintre ai noştri un grenadir, iar ordonanţele care au dispărut, sînt 4; căruţaşul — 1, au omorît o ordonanţă, o ordonanţă este ranită, iar pogonţii (curierii, surungiii) (pogonşcik) nu au apărut 2, este omorît 1 ofiţer, în total 11 oameni, dintre care 2 — morţi, şi, în acelaşi moment, în tabără s-a tras o salvă de tun drept alarmă, în urma căreia caii au fost îndată mînaţi în tabără, apoi, în acelaşi timp, s-a poruncit polkovnikului Isupov să ia ofensivă contra acestor tătari cu oastea neregulată, iar cu cea regulata să plece locotenent-colonelul Soluţev din pichetul principal al regimentului Riazanski; apoi, adunînd pe toţi cei regulaţi de pe la Feld-Wachte, şi cu aceştia fiind brigadirul Kropotov căruia i s-a poruncit fuzionînd cu locotenent-colonelul Soluţev, să avanseze după tătari şi sa-i caute. Şi din aceştia, cei neregulaţi au dat o lupta, în care dintre tătari au fost omorîţi trei oameni şi mulţi au fost răniţi, iar cei regulaţi, din cauza dealurilor mari, nu au dovedit a-i ajunge, dar văzîndu-i, tătarii au luat-o la fugă. De aceea, ai noştri seara au revenit toţi în bunăstare a sănatații.

Staţionau pe Prut, la ½ mila departare de punctul Ţuţora.

Ziua 17, duminică. Generalul feldmareşal a stat cu detaşamentul, în acelaşi loc, pe dealul înalt pe care sosisera ieri.

La această dată a sosit, pe la amiază, un moldovean care înainte cu cîtva timp fusese luat prizonier de turci, şi a spus ca el, fiind în captivitate, a plecat în felul urmator: a omorît pe tatarul care-l păzea. În ceea ce priveşte informaţiile (ştirile), a anunţat că în hoarda din Bugeac, cu sultanul fiul hanului, sînt vreo 20 000 oameni şi cu aceştia sînt vreo 15 000 de turci spahii, care se află la 6 mile depărtare de acest loc şi voiau în una din aceste zile sa atace oastea M. S. Ţarului. Regele Suediei a fost peste Dunăre la vizir şi, după întrevederea cu acesta, a revenit la Bender.

La această data, în urma sfatului generalului, a fost trimis un detaşament condus de locotenentul-colonel Davîdov la punctul Falţea şi Kighici, în care locuri se află boierii moldoveni; şi cu acesta au fost trimişi 900 soldaţi neregulaţi, inclusiv 50 cazaci, din oastea regulată — au fost trimişi vreo 25 dragoni subofiţeri şi caporali.

S-a poruncit acelui locotenent-colonel să caute a-i aduce pe acei boieri cu el în convoi cu toată graba, şi de se vor descoperi duşmani în putere să împiedice această măsură a lui, să trimită în recunoaştere; iar de va fi duşmanul mai puternic ca el, — să se retragă în tabără. De asemenea, să li se propună acelor boieri să cedeze un număr oarecare de vite pentru aprovizionarea trupelor M. S. Ţarului.

Tot pe data de astazi, feldmareşalul a propus domnului Moldovei ca, la detaşamentele trimise de el înainte să-i trimită astăzi încă un detaşament de 200 moldoveni sau, după cum va crede de cuviinţă, pentru cercetarea duşmanului deoarece au avut ştiri că turcii au venit la acele puncte şi au luat la ei un boier care le-a promis să ţină partea turcilor.

Ziua 18, luni. Feldmareşalul cu detaşamentul a stat pe acelaşi, deal.

A fost domnul Moldovei; apoi, după ce l-a vizitat pe feldmareşal, domnul a plecat, iar feldmareşalul cu generalii au luat masa la generalul Ianus. O zi foarte călduroasă.

Ziua 19, marţi. Dimineaţa pe la ora 7 după miezul nopţii, de pe dealurile din faţa taberei, au venit tătarii, care erau vreo 30 000, şi sultanul, fiul hanului din Crimeea şi au făcut incursiune contra detaşamentelor de aprovizionare în flancul de stînga; apoi regimentele de dragoni şi neregulaţii au fost îndată aranjaţi în paradă şi au pornit în jur (cerc) şi s-au dat în multe locuri numeroase lupte, în care ai noştri au luat drapelul roşu al tătarilor şi tătari au fost, de asemenea, mulţi omorîţi; apoi tătarii, în număr de 4000 au atacat puternic pe locotenent-colonelul Piţ, care se afla în aripa stîngă, păzind detaşamentele de aprovizionare şi, fiindcă acestea nu s-au putut retrage la timp, pe locotenent-colonelul, precum şi pe 2 căpitani şi 103 dragoni au fost omorîţi. Apoi toate regimentele de dragoni au pornit în front contra tătarilor, pe dealurile de unde ei veneau şi aceştia au plecat (iar de cîţi au fost omorîţi — urmează mai la vale raportul), şi pentru aceasta s-a ordonat să se facă cercetare, şi în comisie au fost numiţi generalul-maior prinţul Grigore Volkonski, brigadirul Kropotov, şi 2 colonei.

Ziua 20, miercuri. Am stat la Prut pe un deal înalt.

Pe la amiazi s-a produs din nou alarmă din cauza tătarilor, dar s-a constatat în recunoaşteri că nu e nimic, veniseră vreo 10 oameni (tătari).

Drapelele tătăreşti, unul care a fost adus la tabără de la satul (Vertkovo), lat de 5 pînze de tafta, pe la margini cîte un verde, lîngă ele — 2 roşii, la mijloc — galben, s-a dat artileriei — locotenentului; celălalt capturat în aciunea de la Prut la 19 iunie, roşu din 2 bucăţi de tafta, cu pînză albă, lîngă mîner a fost dat aceluiaşi locotenent.

Ziua 21, joi. Feldmareşalul cu detaşamentul au plecat de pe dealul înalt, parcurgînd 2 verste şi s-a oprit tot pe malul rîului Prut, sub dealuri.

Ziua 22, vineri. Gen. feldmareşal a stat cu detaşamentul în acelaşi loc pe şes lîngă rîul Prut. Ziua a fost foarte călduroasă, dar cu vînt. Pe la amiază l-a vizitat pe mareşal Domnul Moldovei.

In aceeaşi zi, oastea domnului Moldovei a trecut rîul Prut (peste un pod construit) şi s-a alăturat trupelor M. S. Ţarului.

Ziua 23, sîmbătă. Feldmareşalul a stat cu detaşamentul în acelaşi loc.

Pe data de astăzi au fost trimise contra tătarilor, care staţionau în Valea Sărată, toate trupele noastre neregulate şi moldovenii domnului Moldovei cu hatmanul şi li s-a poruncit să-i atace.

Ziua 24, duminică, feldmareşalul a stat în acelaşi loc.

Trupele noastre neregulate, trimise în recunoaştere contra turcilor, s-au întors deoarece, din cauza numărului lor mare, nu au putut fi atacaţi, şi, pe de asupra, tătarii îi văzuseră şi începuseră să tragă.

Tot în această zi, locotenent-colonelul Davîdov, trimise în misiune cu un detaşament la boierii moldoveni din punctul Falţî (Fîlciu), care se afla la 8 mile depărtare de lagăr, a revenit sănătos şi a adus cu sine pe boierii moldoveni — Solomon Clucerul şi Constantin Comisul, care erau în suspiciune.

Astăzi s-a primit ucazul M. S. Ţarului, scris la Prut, în ziua de 24 iunie, în care binevoieşte a anunţa că Măria Sa a sosit la Prut în noaptea de 23 iunie, generalul Weid şi artileria vor sosi la 24, generalul Repnin — peste 3 zile, iar însăşi M. S. Ţarul va fi la Iaşi la 25 iunie.

Ziua 25, luni. Feldmareşalul cu detaşamentul a stat în aceeaşi vale, întrucît s-a poruncit, prin ucazul M. S. Ţarului, de a nu pleca nicăieri pîna la joncţiunea cu infanteria.

. . . .

IULIE

. . . .

Iulie 7, sîmbătă. Am petrecut ziua în susmenţionatul punct Stănileşti.

Astăzi s-au primit ştiri autentice de la generalul Ianus, care şi-a continuat marşul înainte, că vizirul cu forţele turceşti a venit (sosit) la punctul Falţî, la o distanţă de 6 zile de tabăra noastră actuală şi că tătarii şi hanul Crimeii au făcut joncţiunea cu ei.

Apoi, spre seară, am primit ştiri de la acelaşi Ianus prin locotenent-colonelul Fast, că între tabăra noastră şi a lui Ianus s-au construit 2 poduri, iar un al treilea pod îl termină tătarii şi au început să traverseze şi au trecut cu 2000 ieniceri şi au tras din tunuri contra lui Ianus, contra corpului sau de armată, dar nu i-au pricinuit mari stricăciuni; şi acel locotenent-colonel Fast a fost iarăşi trimis la generalul Ianus, şi atacîndu-l pe acest Fast în drum tătarii l-au omorît, împreună cu ordonanţa lui. Iar după primirea ştirilor de mai sus s-au trimis ordine (ucazuri) generalilor, lui Weid, prinţului Repnin, Brius, ca aceştia cu diviziile şi artileria să se grabească, pe cît e cu putinţă, şi să se apropie.

Apoi, M. S. Ţarul a binevoit a trimite în timpul nopţii pe aghiotantul său Şestemirov, căruia i s-a poruncit sa spună generalului Ianus, că el, Ianus, din cauza trecerii duşmanului pe partea noastră a Prutului, să se retragă şi să se apropie de armata infanteriei. Şi acel Şestemirov a sosit la M. S. Ţarul în zorii zilei de 8 iulie şi a declarat că Ianus şi-a început retragerea la 3 ore după plecarea sa.

Ziua 8, duminică. Dimineaţa, pe la ora 6, a fost prins nu departe de tabără, în punctul Stănileşti, de către patrula regimentului moldovenesc Tanski, de către moldoveni, un tătar din Hoarda din Bugeac, care a declarat că vizirul turcesc vrea să dea lupta trupelor M. S. Ţarului pe la 10 ale acestei luni şi, de aceea, toţi trec pe partea rîului Prut unde se află Iaşul şi cîteva mii au trecut deja cu tunurile[13]. Şi trupele turceşti cu vizirul: ieniceri — 60 000, spahii — 40 000, şi hoardele lor de tătari din Bugeac şi Crimeea — 40 000, în total 140 000; şi tătarii se află acum toţi prin păduri. In timpul interogării acelui tătar a sosit generalul Ianus, căruia i-a fost trimisă în ajutor divizia lui Ensberch. Şi, în acele ore, au aparut de partea Prutului, pe care se află Iaşul, un mare număr de spahii şi s-au postat în faţa taberei noastre în apropiere de dealuri.

Atunci garda ţarului, regimentele de Inghermanland şi Astrahan şi divizia lui Allart au fost puse în ordine de bătaie, s-a înconjurat de obstacole şi au început să bată mult cu tunurile forţele lor şi trupele neregulate se băteau şi a fost luat (prizonier) de la ei un spahiu, greu rănit, care a declarat că au venit deja 30 000 de spahii.

Apoi au sosit în grabă diviziile lui Weid şi Repnin şi au luat poziţie în faţa aceluiaşi deal unde se afla duşmanul, şi au tras şi ei mult cu tunurile în faţa căreia ei s-au ridicat mai sus pe deal. Şi în acel loc Stănileşti, trupele M. S. Ţarului şi cavaleria turcească au petrecut noaptea în faţa lagarului nostru pe deal şi în ambele oşti în tot timpul nopţii au fost focuri, la o distanţă de o verstă sau ceva mai puţin.

Apoi M. S. Ţarul a poruncit să fie părăsite toate convoaiele grele şi lucrurile netrebuitoare să fie arse, ceea ce s-a şi făcut. Şi, pe la miezul nopţii, au fost expediate convoaiele şi, din cauza locului strîmt, armata s-a retras de la Stănileşti şi în avangardă mergeau cu divizia generalul Repnin, apoi Weid, artileria şi divizia lui Ensberch, şi cavalerii lui Allart, iar în spate garda ţarului, regimentele Preobrajenski şi Semionovski, de Inghermanland şi Astrahan, în urmă, aparaţi de duşman din ambele părţi prin obstacole, pe care le duceau cu ei, iar convoaiele mergeau în mijloc.

Şi cu vreo două ore înainte de a se face ziuă, văzînd trupele turceşti acea retragere, au făcut numeroase incursiuni, contra carora ne-am apărat cu salve de tun şi cu împuşcături din arme marunte, iar de la ora unu, trupele turceşti au început să se adauge, începînd o puternică ofensiva, din care cauza unele bagaje, precum şi vite, ne-au fost luate de duşman. Dosarele cancelariei de razboi s-au pierdut cu caruţaşul în timpul trecerii şanţului.

Ziua 9, luni. Cînd am trecut de prima tabara de la Stanileşti şi am

---

[13] In faţa acestei fraze se află următoarea însemnare contemporana, avînd legătură directă cu textul: „iar în hrisovul sultanului care confirma pacea este scris, cînd a fost bătălia de pe rîul Trut (sic!) pe cîmpia Huşi"...

ajuns pe şes în dreptul dealurilor, întreaga armată a luat poziţie de luptă, cu obstacole, pe atunci forţele turceşti şi tătărăşti au început ofensiva contra armatei M. S. Ţarului şi fiecare o atacau neîncetat încă de la începutul retragerii, trăgîndu-se neîncetat contra lor din tunuri şi din arme mărunte. Şi, astfel, prin retragerea aceasta deosebită de peste o milă, oastea a ajuns în valea rîului Prut, unde locul este larg şi deschis, s-a înconjurat de obstacole, a fost mare lupta cu inamicul ziua întreaga, numai cu vreo 2 ore de a se însera a încetat focul. Apoi, un număr oarecare de turci călări, înaintea sosirii armatei pe malul Prutului, trecuseră de partea celaltă, şi s-au oprit pe deal, în faţa lagarului nostru, cu 22 drapele desfăşurate. După potolirea din acele clipe, au început iarăşi salve puternice (multe) dintre tunurile trupelor noastre şi descarcaturi din puşti mici, deoarece veniseră în ajutorul spahiilor turci şi ienicerii, şi trupele lor sporeau continuu, şi a început de la ei sa traga tunurile, mai întîi din 2 tunuri de ambele părţi ale frontului nostru; apoi, cu o jumatate de oră înainte de a se însera, au venit turcii, şi tătarii, şi spahii la obstacolele noastre, de unde li s-au ţinut piept (răspuns) din toate tunurile şi din armele mici (puştile) şi ei iarăşi au fost respinşi, cu mari pierderi. Şi, dupa aceea, toată noaptea, spre data de 10 (iulie), pînă în zori, s-au tras neîncetat focuri din ambele părţi, şi în repetate rînduri au venit turcii, cu forţe puternice, la linia noastră de obstacole, fiind respinşi prin salve numeroase.

Ziua 10, marţi, de sărbătoarea aşezării (îmbrăcării) odăjdiilor (sfintei) Domnului. În zorii zilei am aflat că restul de ieniceri şi spahii s-au apropiat cu artileria de linia noastră de obstacole şi a venit însuşi vizirul turcesc, şi au făcut în ambele părţi ale taberei noastre şi a liniilor de obstacole, în apropiere, — şanţuri, în care au pus, conform informaţiilor, 310 tunuri mari şi mici, iar din partea trupelor M. S. Ţarului nu erau nici un fel de întărituri, afară de linia de obstacole. Şi în această noapte, cu cîteva ore înainte de a se lumina de ziuă, a fost o mare tragere din tunuri şi din arme mărunte din care cauză, în convoiul nostru, au fost vătămaţi numeroşi oameni şi cai. Şi aceasta lupta a continuat pîna la ora 2 p. m., fără întrerupere. Şi în această bătălie au fost omorîţi general-maiorul Widman, locotenent-colonelul Pulst, locotenent-colonelul Rott, maiorii Lunin, Kolţov; au fost răniţi dl. general Allart, generalul maior prinţul Volkonski şi colonelul Zimburch.

De ceilalţi morţi şi răniţi şi dispăruţi făra ştire s-a întocmit un tabel, potrivit căruia din întreaga armata au fost omorîţi, raniţi şi dispăruţi fără de veste şi au murit de răni — 2856 oameni.

În timpul acestei bătălii, M. S. Ţarul a poruncit sa se trimita scrisori din Cancelaria Ambasadorilor (Posolski prikaz), pentru înţelegere (tratat), lucru ştiut în Cancelaria Ambasadorilor, dar nu a avut raspuns curînd. Apoi, M. S. Ţarul a binevoit sa trimită pe dl. cancelar baronul Petru Pavlovici Safirov pentru a încheia tratate cu turcii şi i s-a dat o scrisoare, în care fusese adaugata de mîna M. S. propunerea ca orice tratative va hotarî (încheia, fixa) acel baron între ambele state, M. S. Ţarul le va respecta neclintit. Iar între timp toţi se pregateau pentru lupta (batalia) principala şi să pornească contra întăriturilor facute de

turci. Şi domnul baron Şafirov a trimis un locotenent, care fusese trimis la el, care a declarat ca el, dl. Şafirov, a ordonat să raporteze M. S. Ţarului că turcii nu prea înclină spre tratate (tratative) ? şi să fie foarte precauţi, căci primejdia este foarte mare. Drept care, în lagărul (tabăra) nostru au început pornind de la rîu să facă şanţ şi în faţa oastei pentru convoaie.

Apoi a trimis iarăşi domnul Şafirov să spună că am început (tratativele — *n.tr.)* despre pace cu turcii, din care cauză salvele tunurilor au încetat din ambele părţi spre seară. Şi noaptea întreagă turcii au construit şanţuri, deşi se hotărîseră să nu se efectueze nici un fel de lucrări. Ai noştri nu au făcut nimic, numai au stat în front, fiind gata în orice moment.

La aceeaşi dată, vizirul turcesc şi-a exprimat dorinţa — pentru întărirea hotărîrii de pace — să aibă ostatec („amaneotî") pe fiul feldmareşalului — Mihail Şeremetev. Şi noaptea a trecut fără nici o luptă.

Ziua 11, miercuri. Toată ziua s-a tras de ambele părţi. Iar convoaiele noastre făceau, în mare grabă, pregătiri pentru retragere.

La această dată s-au ţinut la generali 2 consilii, care sînt relatate aici.

I-iul consiliu

In care au hotărît, ca ultimă măsură, ca în cazul cînd inamicul nu va fi mulţumit cu condiţiile care au fost comunicate vizirului şi va dori să ne predăm la discreţia lor şi să depunem armele, toţi au fost de acord să meargă în derivaţie (ocol) pe lîngă rîul Prut. Au semnat cu mîinile (lor) generalii Adam Weid, prinţul Repnin, Allart, Ensberch, Brius, prinţul Galiţîn, Osten, prinţul Vasile Dolgoruki, contele Golovkin, feldmareşalul Şeremetev.

Al II-lea consiliu

Din lipsă de timp, nu s-au anunţat pe larg motivele, dar mai la vale urmează punctele anunţate:

1. A merge în sus de-a lungul rîului Prut. In vederea acestui fapt, a ne pregăti îndată de marş; ar fi un număr suficient şi de obuze şi de cartuşe şi să se raporteze, cîte poseda fiecare divizie; iar din cauza neîndestularii gloanţelor — să fie taiat fierul pentru alice; şi toate acestea sa fie pregătite pe data de astăzi, la orele 4 p. m.

2. A se lua numărul indicat de căruţe, şi anume:

pentru un general plin	6
„ „ general-locotenent de artilerie . .	5
„ „ general-locotenent	4
„ „ general-maior	2
„ „ brigadir	2
„ „ locotenent-colonel	1

Pentru ceilalţi samari. La acele căruţe să se pună cei mai buni cai.

3. Feldmareşalul şi miniştrii să aibă căruţe şi cai cum se cuvine unor oameni buni.

4. Generalii să aibă cîte o caleaşcă, iar ceilalţi să nu aibă nimeni; cine are soţii, să meargă călări, şi să fie lăsat tot ce e de prisos; iar caii să fie întrebuinţaţi pentru soldaţi şi ofiţerii săraci.

5. Caii de artilerie, buni, să fie luaţi, iar cei răi, nu numai de la artilerie, ci şi toţi ceilalţi să fie omorîţi, iar carnea să fie fiartă sau friptă, şi aceasta să se facă cît mai repede.

6. Artileria grea, precum şi cea şubredă, să fie făcută bucăţi şi aruncată în apă.

7. Cu ghiulelele şi lucrurile secrete a se proceda la fel.

8. A se împărţi merindele în mod egal pe regimente, şi atît proviziile, cît şi carnea, să fie purtate de fiecare ins asupra lui. Şi, bineînţeles, din lipsă de vite, a nu regreta caii şi a nu dispreţui pe cei slabi, ca să fie pentru o săptămînă.

9. Comisarilor Bestujev, Novosilţov, Masalski, cu bani — (li se ordonă să fie) pe lîngă artilerie pentru o mai bună pază, şi împreună cu comisarii să supravegheze locotenent-colonelul Zibin şi banii să fie încărcaţi în căruţe mici, care există acum la artilerie, şi de nu vor ajunge aceste căruţe mici, să fie repartizaţi pe cai, în genţi şi saci şi să fie, pe lîngă fiecare doi cai de rezervă al treilea.

Brigadirilor, coloneilor, tuturor să li se ia adeverinţe, scrise de mîinile lor, că au auzit ucazul şi că vor pregăti totul pentru ora indicată.

Acestea (adeverinţe) au fost împărţite lui Weid, Ianus, prinţul Repnin, Allart, Ensberch, Brîns, prinţul Golîţin şi prinţul Dolgoruki.

Şi după terminarea acestui consiliu şi după ce s-a dat domnilor generali, la amiază a venit din tabăra turcească la M. S. Ţarul dl. baron Şafirov şi a declarat că el a îndeplinit la vizir cele poruncite prin ucazul Măriei Sale şi a făcut pacea, şi a plecat îndată iarăşi acolo. Totodată, a declarat că şi colonelul Şeremetev să meargă cu el la turci. Iar ce s-a convenit cu turcii — aceasta se ştie în cancelaria ambasadorilor (Posolski prikaz).

La aceeaşi dată, Măria Sa Ţarul l-a înălţat pe Mihailo Şeremetev de la gradul de polcovnic la acel de general maior, şi i s-a poruncit să fie (ostatec) la turci şi să plece la Constantinopol (Ţargorod) şi acel general-maior Şeremetev a plecat îndată după domnul Şafirov, căruia i s-a acordat portretul cu diamante a persoanei Măriei Sale Ţarului în valoare de 1000 ruble şi pentru toate lunile de serviciu pînă la data de 11 iulie i s-a dat salariul de polkovnik, iar de la data de 11 iulie, pentru un an întreg, de general-maior şi polkovnik.

Cu general-maiorul a fost trimis şi polkovnikul Vasile Pavlov din regimentul de Azov.

Generalul feldmareşal a trimis în dar vizirului turcesc 2 puşti bune, aurite, 2 perechi de pistoale bune, 40 blăni de samur în valoare de 400 ruble.

Şi noaptea spre data de 12 am petrecut-o cu bine în vechea tabără de lîngă Prut.

Şi contrar (hotarîrii) consiliului dinainte, explodarea tunurilor grele a fost amînată.

Ziua 12, joi. Strîngînd tabăra, întreaga armată din locul unde au fost luptele s-au retras toţi cu bine şi au petrecut noaptea lîngă rîul Prut, parcurgînd 3½ mile.

Ziua 13, vineri. Am efectuat marşul cu armata şi, parcurgînd 2½ mile, am petrecut noaptea între păduri, şi apropierea rîului Jijia.

Ziua 14, sîmbătă. Trecînd rîul Jijia, garda şi cu ea M. S. Ţarul şi feldmareşalul şi parcurgînd 2½ mile, am petrecut noaptea lîngă Prut.

Ziua 15, duminecă. Parcurgînd de la tabăra de pe Prut 3½ mile, am petrecut noaptea tot lîngă Prut în dumbravă, nu departe de partea stîngă a rîului. Celelalte divizii urmau încet, deoarece mulţi cai din lipsă de hrana, nu mai puteau merge.

Ziua 16, luni. Am petrecut ziua (de repaus) acolo, unde am sosit la data de 15.

Ziua 17, marţi, M. S. Ţarul, garda cu 4 regimente, parcurgînd 3½ mile de la tabără şi feldmareşalul, au mers lîngă rîul Prut.

La această dată s-a poruncit să se treacă regimentul de Rostov, din divizia generalului Weid, în divizia generalului prinţul Repnin, iar în locul regimentului de Rostov în divizia lui Weid să fie regimentul de Schlisselburg şi s-a trimis decretele (ucazurile) la generali.

Ziua 18, miercuri. Parcurgînd de la tabăra din data de 17 vreo patru mile, am petrecut noaptea lîngă rîul Prut. La această dată s-a ordonat a se trimite podurile de vase de la artilerie şi a se construi un pod pe Prut lîngă punctul Stepanovţî.

S-a fixat drumul (itinerariul) pe care să meargă armata din Ţara Moldovei de la rîul Prut.

pînă la Stepanovţî, unde este pod peste Prut	6 mile
„ „ Moghilev	8 „
„ „ Sar-Gorod	5 „
„ „ Nemirov	7 „
„ „ Belaia Ţerkov	17 „
„ „ Kiev	12 „
Total	55 mile

La această dată a sosit la feldmareşal generalul aghiotant Saveliev şi a început sa se ocupe de treburile cancelariei, iar de la 30 iunie pîna la această dată s-a ocupat de ele generalul-aghiotant Boriatinskoi.

Ziua 19, joi. Am parcurs de la tabăra veche 3 mile şi am petrecut noaptea cu garda la Prut.

Ziua 20, vineri. Dupa amiaza, M. S. Ţarul cu garda, miniştri şi feldmareşalul au sosit la Prut 3 mile spre tîrguşorul Stepanovţî (Ştefaneşti), unde s-a început construirea podului, la o jumătate milă, şi aici am petrecut noaptea.

In ziua de 21, sîmbătă, M. S. Ţarul cu garda şi miniştri şi feldmareşalul au petrecut ziua la Ştefaneşti (Stepanovţî), deoarece peste rîul Prut se construia podul.

La această dată a scris din Sorocinţî polkovnikul Hlopov că în ziua de 17 iulie a venit în apropiere de tîrguşorul Soroca oastea duşmană, vreo 3000 de turci, şi au tras asupra tîrguşorului cu cavaleri şi infanteria, cu care s-a dat lupta. Şi acel inamic s-a retras cu pierderi destul de mari, lăsînd vreo 50 cadavre sub zidurile tîrguşorului, şi acolo, unde au fost încartiruiţi după retragere, au fost, de asemenea, îngropate numeroase cadavre, iar alte cadavre au fost aruncate în apă după marturia oamenilor trimişi de polkovnik. Pe lîngă turci erau vreo 6 străini şi (sînt) recunoscuţi drept ofiţeri iar în privinţa celor morţi şi răniţi din partea noastră — este anexat raportul. Podul pe Nistru de lîngă Soroca, din cauza apei mari care a venit este dărîmat tot şi dus de apă, şi astăzi e mare inundare din care cauză nu a fost cu putinţă a se păstra acel pod.

Informaţia asupra acelor care au participat la acţiunea de lînga tîrguşorul Soroca:

Din regimentul de dragoni din Smolensk sînt răniţi un ober-ofiţer, subofiţeri, caporali şi dragoni 11, morţi 2 dragoni. Din regimentul de dragoni din Kurgopol sînt răniţi 2 dragoni.

Din recunoaştere nu s-a întors un caporal.

Din regimentul de gardă Preobrajenski este rănit un bombardier. Din divizia generalului prinţul Repnin au fost răniţi 2 soldaţi. Din divizia generalului Weid este rănit 1 soldat. Din divizia generalului Allart — 1 grenadir, şi a dispărut fără urme un soldat.

În total, au fost omorîţi şi adunaţi 4, răniţi — 19.

Din regimentul de dragoni Kargopol au fost omorîţi şi alungaţi 5 cai de dragoni, ai suveranului. Din regimentul de dragoni de Azov au fost mînaţi (luaţi) 16 perechi de boi. Din regimentul Suharev au fost luaţi 125 cai de atelaj (ham).

La toate acestea, i s-a răspuns polkovnikului Hlopov să strîngă toate şi sa fie gata de plecare şi să construiască iarăşi podul pe Nistru.

Ziua 22, duminică, Generalul feldmareşal a plecat de dimineaţă, din tîrguşorul Stepanovski, care se află pe rîul Prut, şi trecînd Prutul pe pod de vase, s-a oprit pe mal, la cca o verstă depărtare de rîu, lînga un mic eleşteu în dumbrava.

Apoi M. S. Ţarul şi miniştrii, 4 regimente de garda au trecut pe acelaşi pod şi M. S. Ţarul, după ce a luat masa la feldmareşal, a binevoit a sta pînă în seară.

Ziua 23, luni. M. S. Ţarul şi garda şi feldmareşalul au petrecut ziua trecînd Prutul, la distanţa de cca 1 verstă de rîu.

La această dată au traversat rîul Prut, pe podul de vase, divizia generalului prinţul Repnin, artileria şi divizia generalului Ensberch; au petrecut noaptea în apropiere de gardă. Multe ore a fost o ploaie mare.

8 regimente de cavalerie şi divizia lui Weid au rămas încă dincolo de Prut, deoarece nu au reuşit să-l traverseze.

Ziua 24, marţi. Diviziile generalului prinţul Repnin, artileria lui Ensberch au pornit în marş la ora 4 după miezul nopţii şi au petrecut noaptea la 2 mile depărtare de Prut, în punctul Seliştea, pe rîul Şugol în stepă. Feldmareşalul a plecat la amiază într-un loc fără de pădure şi, ajungînd la diviziile menţionate, a petrecut acolo noaptea. M.S. Ţarul cu

garda mergeau (mărşăluiau) în urmă şi au petrecut noaptea la o milă departare de feldmareşal. A plouat şi marşul a fost foarte greu.

La această dată, ceilalţi 3 turci au fost lăsaţi să plece la oastea turcească şi i s-a scris domnului Şafirov.

Ziua 25, miercuri. Dimineaţa a sosit la generalul feldmareşal M. S. Ţarul şi contele Golovkin şi domnii generali, şi iarăşi şi-au reluat drumul la cvartirurile lor cu garda. Feldmareşalul a dormit în apropiere de susmenţionata tabăra unde sosise pe data de 24; şi diviziile generalului prinţul Repnin, artileria aceea a lui Ensberch şi-au petrecut această zi în apropiere de rîul Şugol.

La această dată s-au primit de la domnul Ren, trimis în Ţara Romînească la 30 iunie, o scrisoare scrisă din mînăstirea Ibrail la 19 iulie, în care scrie către generalul feldmareşal contele Şeremetev, că el a primit în apropiere de Ibrail ucazul M. S. Ţarului relativ la încheierea păcii cu maria sa sultanul Turciei, scris din convoi la data de 12, abia la data de 16 iulie şi, potrivit acelui ucaz, armele M. S. Ţarului au fost oprite. Iar înainte de primirea menţionatului ucaz au venit la Ibrail şi au atacat la data de 12 Vorstadt-ul, au asaltat la 13 castelul (cetatea), au primit „în acord“ menţionata cetate la data de 14 iulie, cu condiţia ca Daud-Paşa, cu toţi oamenii, cu excepţia persoanei lui, vor pleca fara arme şi echipaj, predîndu-le şi, potrivit acestei înţelegeri, acei turci aşa au şi făcut; şi pe data de 17, la retragerea din menţionata Brăila, paşa Daud a fost iarăşi chemat şi i s-a dat acel oraş cu tunurile care erau acolo. Iar în timpul atacului, moldovenii au luat caii şi vitele munteanului, şi o parte oarecare din acestea există şi astăzi în oaste la general, care poate fi găsită, în afară de acelea pe care le-au luat moldovenii şi muntenii. Astăzi, este trimis la el, Ren, un paşă de la vizir, pentru o escortă sigură, cu care după putinţă „va merge curînd la Iaşi pentru a se alătura armatei principale“.

Ziua 26, joi. Din punctul Seliştea, generalul feldmareşal cu diviziile generalilor prinţul Repnin, Ensberch cu artileria au parcurs 3 mile şi au traversat rîul Şugol şi au petrecut noaptea în partea de sus a aceluiaşi rîu Şugol (verşina = vîrful — *în text),* unde se află numai 1 fîntînă şi aveau lipsă de apa, deoarece în rîu nu era apă de fel.

La acea fîntînă stătuse M. S. Ţarul cu garda, şi după sosirea feldmareşalului a plecat mai departe.

Ziua 27, vineri. Generalul feldmareşal cu cele 2 divizii ale lui Repnin şi Ensberch şi cu artileria au parcurs 4 mile de la izvoarele (partea de sus) rîului Şugol şi au venit la Nistru, la tîrguşorul Moghilev, iar înainte sosise M. S. Ţarul cu garda şi escadronul de gardă călare şi au petrecut noaptea pe malul Nistrului. A fost vreo jumătate oră o ploaie mare.

Divizia lui Allart e în urmă şi regimentele de dragoni, divizia lui Weid şi regimentul de dragoni — şi mai în urmă, urmează după aceea a lui Allart.

Seara a fost la feldmareşal M. S. Ţarul şi contele Golovkin.

Ziua 28, sîmbătă. Divizia generalului Allart şi cavaleria, şi divizia lui Weid au sosit la Nistru pe data de astăzi şi au ajuns astăzi la Moghilev pe Nistru. Pontoanele au fost aduse tot pe data de astăzi.

Ziua 29, duminică. M. S. Ţarul şi întreaga armată stătea la Moghilev, care se afla pe fluviul Nistru, pentru că se făcea podul. Este o zi foarte călduroasă. M. S. Ţarul şi contele Golovkin şi generalul au luat masa la feldmareşalul Şeremetev.

Ziua 30, luni, M. S. Ţarul şi întreaga armată au stat la Moghilev pe Nistru, întrucît podul nu fusese terminat. M. S. Ţarul a binevoit a-l vizita pe mareşal la amiază şi seara.

Ziua 31, marţi. Podul pe fluviul Nistru lîngă Moghilev este complet gata pentru traversare şi M. S. Ţarul, examinînd personal podul, a binevoit a hotărî şi la parolă a fost ordinul :

Ca dimineaţa, adică la 1 august, să meargă după ce-l va străbate garda cu căruţe, convoaiele, apoi regimentele Preobrajenski, Semionovski, Inghermanland, Astrahan, după acestea, generalul prinţul Repnin. Ziua e senină şi călduroasă.

———

Aspecte sociale din țările romîne în însemnările unor călători și publicații rusești de la începutul secolului al XIX-lea

TR. IONESCU-NIȘCOV

Incepînd din a doua jumatate a sec. al XVIII-lea, istoria țărilor noastre e strîns legata de războaiele ruso-turce, fiindcă, la această epocă, principatele romîne au format un fel de cap de pod între Rusia și Imperiul otoman. De pe urma acestor razboaie au rezultat nu numai schimbări de frontiere, ci și o sporire a interesului polific față de spațiul dunărean. Uneori, prezența armatelor rusești era așteptata și de popoarele din Balcani, ca să le scape de asuprirea otomană. Un ieromonah, Partenie, rus de origină, care a trecut prin țările noastre, în această vreme, dupa ce descrie pustiirile facute de turci, reproduce mărturisirile unui băștinaș, care, plîngîndu-se împotriva turcilor, spunea despre ei „ca sînt tare răi și salbateci, mereu ne asupresc și ne ruineaza, bisericile ni le ard, la care gasesc argint îl fura, icoanele le nimicesc și la nimeni nu ne putem jalui. Rabdăm suferințele și așteptăm mila de la Dumnezeu, pîna va veni Rosia să ne scape de acest jug turcesc“ [1].

O dată cu ocupația rusă de la 1829—1834 crește interesul cercurilor conducatoare din Rusia fața de țăriie balcanice în general și față de Principatele Romîne în special. In urma acestui fapt, o seama de publicații și calători ruși, unii dintre ei oameni de știință, se ocupă în mod staruitor cu starile de lucruri de la noi. Astfel Новороссийский Календар[2], care apărea la Odesa, își informează cititorii despre situația din principate și îndeosebi despre legăturile și drumurile de poștă, deși acestea erau în parte cunoscute din publicațiile lui Ignatie Iakovenko[3]. De, asemenea, Записки Одесского общества ca și Одесский Альманах[4] publica povestiri, legende, dari de seama și corespondență privitoare la istoria noastră.

Cam în aceeași epocă, cunoscutul slavist Nicolae Ivanovici Nadejdin călătorește prin țările slave și se interesează și de valoarea monumentelor istorice de la noi [5], iar Victor Ivanovici Grigorovici, profesor la

---

[1] Arh. V. Puiu, Din călătoriile ieromonahului rus Partenie prin Moldova, în jumatatea a întîia a veacului XIX, Valenii de Munte, 1910, p. 42.

[2] Vezi Новороссийский Календар на 1855 год., Odesa, 1834, p. 44 și urm.

[3] Cf. Нынешнее состояние турецких княжеств Молдавии и Валахии StPP., 1828. Vezi și Tr. Ionescu—Nișcov, un călător rus despre Principatele Romîne de la 1820 „Rev. Istorica,“ XXII, (1936), 4—6, p. 124—128.

[4] Одесский Альманах на 1840 год. publică o povestire întitulată „Tundza“.

[5] N. I. Nadejdin, Рутешествия россиски по поручениям общества „Записки Одесского общества“ 1844, p. 518—543.

Universitatea din Kazan, străbate țările noastre şi notează o serie de lucruri interesante, din punct de vedere ştiinţific [6].

De îndată însă ce călătorii ruşi sau cei care sînt în trecere pe la noi cu diferite însărcinări îşi aruncă ochii asupra vieţii sociale şi economice a poporului nostru, descoperă aceleaşi contradicţii supărătoare, caracteristice întregii orînduiri feudale. De pildă, S. Dobronravov scriind o carte informativă pentru ţarul Nicolae I, în care face o prezentare succintă a unor date şi relaţii medicale şi topografice. Intr-un singur capitol, autorul face aprecieri asupra situaţiei sociale şi culturale din principate adăugînd constatari triste, dar adevărate. „Nu există cărţi în limba valahă şi moldavă. Şcolile lipsesc, iar cultura e înapoiată, din cauza jugului greu al turcilor, afundaţi în neştiinţa" [7]. Turcii înfrînează progresul şi ştiinţa, ceea ce constituie o constatare valabilă pentru întreaga epocă a dominaţiei turceşti. „O schimbare binefăcatoare" scrie Dobronravov — şi aici el reeditează o idee mai veche, destul de persistentă în a doua jumătate a sec. al XVII-lea — nu putem aştepta înainte de alipirea principatelor la un stat oarecare, întins şi luminat" [8], el face desigur aluzie la Rusia. Cînd e vorba de boieri, situaţia nu poate fi alta decît aceea pe care o cunoaştem: „Ei sînt trîndavi şi leneşi şi de aici sărăcia amestecată pretutindeni în principate". Autorul mai subliniază că boierii sînt „lacomi de bani şi nemiloşi faţă de supuşii lor, dar mai ales faţă de bieţii ţigani, care, fiind proprietatea boierilor, duc lanţurile robiei" [9].

Pe la 1828, apărea la Moscova o lucrare scrisă de un oarecare Ivan Gurianov [10] despre situaţia de atunci a Imperiului otoman, care cuprinde şi date privitoare la istoria poporului nostru. Autorul lucrării face o prezentare scurtă a istoriei noastre, bineînţeles cu unele confuzii, pe care le-a auzit sau le-a cules din cronicile străine. Gurianov vorbeşte de existenţa dacilor, geţilor şi masageţilor, de cucerirea Daciei de către romani, de fuga băştinaşilor în spre Polonia şi spre pădurile Bulgariei, de puşcăriaşii Romei cu care s-a colonizat Dacia şi de sărăcia care s-a cuibărit aici încă din vremea năvălirii sarmaţilor. In continuare, autorul mai aminteşte de Ştefan cel Mare, de lupta acestuia împotriva jugului turcesc, de Corvin şi Dimitrie Cantemir, care se refugiază în Rusia, la Harkov, pentru ca la urmă să stăruie asupra strămutării capitalelor. „Insă pe întinderea ţării, — spune Gurianov — o foarte mică populaţie, pentru că în ambele principate se află între 800—900 mii oameni. In afară de asta, mai locuieşte pe aici o mare mulţime de ţigani, care sînt folosiţi în cea mai mare parte la muncile grele. Insă numărul acestora nu poate fi precizat, deoarece ei sînt vagabonzi".

Alţi călători sau scriitori, datorita poziţiei lor de clasă, notează

---

[6] Краткая записка о путешествию магистра Казанского университета Григоровича. Журнал министерства народного просвещения, SPb, 1847, 6, p. 27—40.

[7] S. Dobronravov, Медико-топографическое описание княжеств Молдавии и Валахии, M., 1835, p. 85.

[8] Ibidem.

[9] Ibidem, p. 83.

[10] Cf. Взгляд на турецкую империю в теперешнем ея состоянии M., 1828, p. 19 şi urm.

numai anumite lucruri şi trec sub tăcere cauzele contradicţiilor sociale din această epoca. Tăcerea lor constituie pentru noi un „argumentum per silentium" şi ne dam seama numaidecît de cauzele fenomenelor sociale descrise de ei. Unul din aceştia este şi Filip Filipovici Vighel, care a petrecut cîtva timp în provincia de dincolo de Prut. El notează în memoriile sale groaza dezlanţuită printre cetăţeni de haiducii aciuaţi prin paduri [11]. Aceştia nu erau altceva decît razvrătiţii împotriva boierilor şi jugului otoman, care, parăsindu-şi căminurile, se refugiau în codri pentru a suplini prin acţiunile lor absenţa justiţiei sociale. Un alt scriitor, contemporan cu Puşkin, Ivan Petrovici Liprandi, a slujit în armată pe lîngă cneazul Voronţov de la Odesa. În deceniul 3 al veacului trecut, Liprandi a avut unele însarcinări militare în Balcani. Cu acest prilej şi-a notat în jurnalul sau [12] o serie de lucruri privitoare la stările din ţarile balcanice, deci şi de la noi. Avînd sarcina de a curaţi defileurile din Balcani de „bandele de Cîrjalii şi alţi briganzi", cum îi numeşte el, Liprandi ne informeaza indirect de mulţimea celor care se ridicau împotriva ocîrmuirii asupritoare. În spatele acestui fenomen social se găseau, desigur, sărăcia, lipsurile şi împilările, care făceau ca oamenii sa-şi ia lumea în cap şi să-şi facă singuri dreptate.

Între 1828—1839 a apărut la Moscova o revistă care, printre altele, se interesa, cum era şi firesc, şi de situaţia politică a popoarelor vecine, dar mai ales de soarta Turciei. Un articol consacrat stărilor din Imperiul turcesc şi publicat în numărul 16 al acestei reviste se ocupă şi de ţările romîne [13]. Era înainte de pacea de la Adrianopol, ceea ce îl face pe autorul articolului să spună de la început că „Valahia şi Moldova pot fi socotite ca desparţite cu desăvîrşire de ţinuturile Turciei". Vorbind de faptul că de la începutul sec. al XVIII-lea şi-a rezervat „dreptul exclusiv de a alege şi desemna domni în ţarile romîne", autorul subliniază că „de atunci demnitatea aceasta s-a vîndut grecilor din Fanar, care şi-au jefuit supuşii". Pe lîngă aceştia, „mai veneau şi slujbaşi turci cu firmane de la sultan, care luau cu preţuri stabilite de ei, pentru aprovizionarea capitalei, cirezi de vite, grîu şi proviziile de alimente". În urma acestor jafuri turceşti, starea economică a poporului nostru era aşa de grea încît autorul face o comparaţie uluitoare. Citînd observaţia unui vestit călător rus, autorul articolului scrie că „tîlharii din împărăţia noastră, condamnaţi la muncă silnica, pot compatimi pe bieţii valahi". În ceea ce priveşte situaţia boierilor, ei erau „bogaţi şi îşi trimiteau copiii să-şi facă educaţia în Rusia sau la universităţile germane".

Ştiri preţioase şi categorice despre situaţia socială şi economică a poporului nostru ne-a lăsat căpitanul Ladîjevski, care a publicat în 1828 o carte despre Turcia [14]. Ladîjevski se ocupă şi el de originea poporului nostru, de sciţi, daci, de romani şi de limba pe care o vorbeau coloniştii din Dacia şi care s-a păstrat în parte în graiul moldovenilor

[11] Записки Филиппа Филипповича Вигела „Русскии Архив," M., 1892. 12, partea VI-a, p. 162—165.

[12] Из дневника воспоминаний, Липранди „Руский Архив", M., 1899, p. 1409 şi urm.

[13] Взгляд на политическое состояние Турции, „Атеней" 1828, пг. 16, M., p. 363—380.

[14] M. Ladîjevski, Взгляд на европейскую Турцию и окрестности Константинополя, SPb. 1828, p. 13—18.

şi valahilor. O apreciere puţin măgulitoare, care se mai întîlneşte şi în alte scrieri din această epocă, se referă la plăcerea romînilor de a trîndăvi. După însăşi mărturisirea autorului, ideea a fost luată din „Descriptio Moldaviae" şi oarecum generalizată. Faptul constituie o nouă confirmare că cea mai mare parte dintre călătorii străini, care porneau să viziteze ţările noastre, porneau la drum după o prealabilă lectură a operei lui Cantemir.

În ceea ce priveşte stăpînirea otomană şi raporturile dintre clasa conducătoare şi pătura ţărănească, Ladîjevski notează o seama de contradicţii, care merită să fie subliniate. Vorbind de „lăcomia de bani" a domnilor fanarioţi, care „cumpărau tronurile cu bani", căpitanul rus nu vede în înlocuirea fanarioţilor cu domni pămînteni decît un singur privilegiu, acela „ca banii cîştigaţi de pe urma lacomiei domnilor să nu mai fie scoşi peste graniţă, pentru satisfacerea capriciilor şi plăcerilor fanariote, ci să rămînă în ţară". „Abuzurile domnilor" — spune în continuare Ladîjevski — nu pot fi împiedicate, deoarece în principate nici o măsură nu-i sigură. Nici legi permanente nu sînt şi astfel totul se desleagă după obicei".

Observaţiile autorului se menţin pe linia condiţiilor feudale în care se zbăteau ţările noastre. „Ocrotiţi de paşalele din vecinătate — spune el — care au poruncă să-i ajute şi a căror favoare o cîştigă prin daruri şi avînd la dispoziţia lor o armată întreţinută cu banii lor, domnii văd în mijloacele de exploatare o întărire a puterii lor. Cu cît îşi apără demnitatea mai mult, cu atît mai mult îşi înglodează supuşii în biruri. Prin acest mijloc vicios de administraţie şi prin tot felul de greutăţi se ajunge la micşorarea zilnică a populaţiei... şi la cuibărirea celei mai mari sărăcii şi barbarii într-o ţară, pe care natura a răsplătit-o cu toate darurile ei. Moldova şi Valahia — continuă Ladîjevski — sînt vecine cu cîmpia întinsă şi fertilă a Dunării şi fiind acoperite aproape pretutindeni cu un strat gros de cernoziom, produc grîne din belşug, vinuri foarte bune, nutreţ pentru cai puternici şi tot felul de animale domestice. Grînele rodesc acolo în fiecare an, dintr-un bob — douăzeci, însă abia a patruzecea parte din aceste cîmpii joase şi fertile sînt cultivate. Un popor împilat şi nefericit, care dispare sau fuge din ţară în Rusia şi în Austria".

În sfîrşit, o ultimă apreciere a lui Ladîjevski are caracterul unui avertisment. „Dacă aceste ţări vor mai fi chinuite de o astfel de conducere, devenind din zi în zi mai asuprite, pe măsură ce vor fi secătuite, în aceeaşi măsură vor deveni pustii".

Pe la 1812 apărea la Moscova o publicaţie [15] cu caracter periodic, care căuta să-şi informeze cititorii cu ştiri despre popoarele europene. Se pare că ştirile erau culese din publicaţii mai vechi sau din cele străine, cum s-a întîmplat cu afirmaţia lui Cantemir despre îngîmfarea şi lenea moldovenilor, care a trecut şi s-a generalizat aproape în toate scrierile de mai tîrziu în care e vorba de romîni. Publicaţia amintită scrie că valahilor le place să lenevească şi puţini dintre ei se ocupă cu plugăria

---

[15] Весмирный русской путешественник представляющйю зрелище народов света, М., 1812, partea II, p. 176—178.

şi asta din cauza fertilităţii pămîntului. Domnul ţării „e obligat să plătească sultanului biruri. Valahii sînt viteji — spune autorul anonim — însa din cauza multor conduceri despotice, ei şi-au însuşit toate cusururile unui popor servil".

Contradicţia aceasta dintre fertilitatea şi bogăţia pămîntului şi sărăcia locuitorilor e subliniată şi de un alt călător, care, pe la 1828, trimite din Bucureşti o corespondenţă la redacţia revistei Атеней din Moscova [16]. In general, sînt impresii de drum ale unui călator care, venind din Transilvania, coboara pe la Turnul Roşu şi se îndreaptă spre Bucureşti. Autorul a rămas uimit de frumuseţile încîntătoare ale Carpaţilor şi adauga: „în afara de multe izvoare minerale la Rîmnic, Breţco şi Cîmpulung, dupa toate probabilităţile se ascund în pămînt zăcăminte bogate, încă nedescoperite, ca o comoară a lui Pluton... însă aici totul se afla în stare primitiva: casele, hanurile, îmbrăcămintea, oamenii şi toate lucrurile de care ei au nevoie".

De un deosebit interes sînt impresiile unui alt autor anonim, care îşi presara textul cu observaţii personale şi ironii la adresa societăţii noastre de acum o sută şi mai bine de ani [17]. E descrierea pitorească şi colorată a unei societaţi pestriţe şi macinată de contradicţii. Se înţelege numaidecît că autorul e un strain, în cazul de faţă un rus, al cărui ochi versat a surprins multe lucruri de un realism copleşitor. După ce aruncă o scurtă privire asupra istoriei poporului nostru, autorul stăruie îndeosebi asupra raporturilor dintre Poartă şi domnii din principate. Inlocuirea acestora se făcea fară milă şi după procedee bine stabilite, ca la un ceremonial al morţii. Lupta între çapugiul sultanului şi domnul din principate e prezentată cu accentele unei drame, în care victimele erau prinse ca în pînza neiertătoare a unui paianjen. „Pricini pentru îndepărtarea domnilor — scrie autorul — se gaseau totdeauna. Schimbarea vizirilor atrăgea dupa sine înlocuirea domnilor din Valahia şi Moldova, pentru ca noul vizir avea nevoie de banı, în schimbul acestor demnităţi. La rîndul lor, domnii înlocuiau pe toţi slujbaşii vechi din principate şi dădeau altora locurile lor. Aceştia din urmă făceau acelaşi lucru cu subalternii lor şi pentru toate plăteau bieţii ţărani".

Călătorul rus a fost apoi surprins în mod neplăcut de contrastul izbitor dintre casele pompoase ale boierilor şi cocioabele populaţiei din capitala Moldovei. Autorul ne conduce pe uliţa mare şi largă a Iaşilor unde, „în afară de cîteva case mari, construite într-un stil greu, asiatic, veţi vedea înaintea dvs. locuri virane întregi sau colibe pe jumătate povîrnite, în jurul carora se adapostesc cîţiva ţigani, aproape goi... mai departe vă izbeşte mirosul aşa de comun al oraşelor orientale, produs de înghesuiala, murdaria şi aceste mese deschise de pe uliţi. Mai încolo o sa fie şi mai prost, însă nu ţineţi seama de asta" — ne sfătuieşte cu ironie călatorul rus, mai ales că se schimbă imediat decorul — „mai departe veţi vedea nişte locuinţe boiereşti risipite şi despărţite de celelalte prin curţi largi şi grădini pompoase, ca şi stăpînii acestor case,

[16] Выписки из письма из Бухареста, „Атеней", M., 1828, partea V, nr. 20, p. 363—367.
[17] Библиотека для чтения, SPb, 1844, vol. LXII, secţia III, p. 77—95.

care trăiesc despărţiţi de popor printr-o prăpastie adîncă. Ei trăiesc izolaţi unul de altul — e vorba de boieri şi popor — şi dacă există între ei puncte de contact, ele au loc prin mijlocirea altora. Şi aceşti mijlocitori între boieri şi popor sînt lipitorile, care sug sîngele poporului, din care dau o parte şi boierilor — sînt arendaşii".

Tabloul trîndăviei boiereşti se completează cu întîlnirea unui boier care merge totdeauna cu trăsura. „In spatele lui stă arnautul cu trabucul pe un ciubuc lung, foarte lung şi pe care îl ţine graţios, aşa cum soldatul îşi ţine arma cînd stă de caraulă. Pe boier îl mai cunoaşteţi şi după căciula neobişnuită: închipuiţi-vă o oală enormă, răsturnată cu fundul în sus şi peste ea o plăcintă".

In faţa acestei bunăstări, iată şi „mujicul moldovean, sărac, mic la statură, cu plete lungi care îi cade pe spate şi cu expresia nevoilor şi a neîngrijirii pe faţă".

Nu mai stăruim asupra altor scene şi informaţii preţioase pentru cunoaşterea moravurilor societăţii noastre de atunci şi subliniem ideea apropierii de Rusia, care izvora tocmai din îndelungata apăsare a stăpînirii otomane. Vorbind despre ultimul război dintre Rusia şi Turcia, autorul afirmă că el a fost ca o „furtună îngrozitoare din lumea fizică, care zguduind văzduhul dă naştere curcubeului de pe cer, chezăşia liniştii şi belşugului. Trebuie să amintesc — scrie autorul — că Moldova şi Valahia, la fel ca şi alte ţări de religie ortodoxă, şi-au îndreptat totdeauna privirile şi rugăminţile lor spre Rusia, ca singura ocrotitoare şi apărătoare legitimă a ortodoxiei asuprite. Incă în timpul lui Ioan Vasilievici cel Groaznic se găseau în acest scop la Moscova doi voievozi din Moldova şi Valahia, care au însoţit pe ţar în expediţia de la Novgorod. In 1572, se afla la Moscova însuşi domnul Moldovei, Bogdan, care a murit acolo şi care, pe patul de moarte, a testat Rusiei principatul Moldovei". E vorba desigur de Bogdan Lăpuşneanul care, după cum se ştie, căutînd ajutor la Moscova, la începutul anului 1572, a încetat din viaţă acolo.

Ne oprim aici cu aceste cîteva ştiri cu totul inedite, a căror valoare documentară nu poate fi pusă de nimeni la îndoială. Ele ar putea fi completate şi cu alte texte, care există desigur prin publicaţiile ruseşti de la începutul secolului trecut, şi pe care noi nu le avem la îndemînă.

A. S. Pușkin și literatura romînă*

VALERIU CIOBANU

Către sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi mai ales la începutul celui al XIX-lea, literatura religioasă şi romanele medievale satisfac tot mai puţin pe cărturarii romîni ai vremii. Se naşte un gust nou, sîntem într-o fază de căutare a unor mijloace de expresie noi. Laicizarea literaturii, apariţia unor note antifeudale în scrierile ce se traduc şi se creează acum, constituind începuturile literaturii romîne moderne, sînt consecinţe ale dezvoltării elementelor capitaliste în ţările romîneşti. Procesul acesta prezintă analogii, în linii mari, cu începutul unei noi epoci a literaturii ruse care, către 1750, rupea cu tradiţia medievală, tinzînd spre noi stiluri.

Contactul cu Occidentul devine mai viu într-o perioadă în care neoclasicismul cedează în faţa preromantismului şi romantismului. În acest proces de modernizare a literaturii romîneşti, un aport mare îl aduce şi apropierea de Rusia, care devine mai strînsă la sfîrşitul secolului al XVIII-lea și începutul celui al XIX-lea. Vecinătatea cu marea putere de la Răsărit, războaiele ruso-turceşti în decursul cărora Principatele noastre tind să se elibereze de sub suzeranitatea Porţii Otomane, duc la o legătură directă, mai vie, cu Rusia. Ofiţerii ruşi care vin în ţările romîneşti cu ocazia acţiunilor militare (1769—1774, 1788—1792 şi 1806—1812) aduc gusturi literare moderne şi contribuie la răspîndirea interesului pentru limba şi literatura franceză în mediul intelectualilor romîni.

Se fac o serie de traduceri, dintre care unele au un caracter antifeudal, de pildă „Tragedia lui Orest“ de Voltaire, „Bordeiul indienesc“ de Bernardin de Saint-Pierre, „Nopţile“ lui Young etc. Este interesant că ultima din aceste traduceri făcută de Leon Asachi, are la bază o versiune rusească [1].

Contactul cu culturile franceză, neogreacă şi rusă oferă primilor noştri scriitori modele care-i ajută la rezolvarea problemelor de creaţie ce se puneau în această perioadă de început a literaturii moderne care trebuia să exprime un conţinut nou, corespunzător noului stadiu al dezvoltării economico-sociale. Reprezentanţii „micii poezii“ franceze din

---

* Fragment din lucrarea *Relaţii literare romîno-ruse din secolul al XIX-lea,* efectuată în cadrul Institutului de istorie literară şi folclor al Academiei R.P.R.

[1] M. Roller, Istoria R.P.R., Bucureşti, 1952, p. 261.

secolul al XVIII-lea se bucură de o deosebită apreciere. Dacă în lecturile franceze un loc remarcabil îl ocupă scriitorii mai vechi, dintre scriitorii ruşi primul loc îl au contemporanii: Gavriil Romanovici Derjavin (1743—1816), Nikolai Mihailovici Karamzin (1766—1826), Ivan Andreevici Krîlov (1768—1844), Vasili Andreevici Jukovski (1785—1852) şi mai ales Aleksandr Sergheevici Puşkin (1799—1837).

Legăturile cu literatura rusă au consecinţe vrednice de reţinut chiar la primii scriitori romîni, care depaşesc cadrele literaturii vechi. Astfel, Matei Milu, poet contemporan cu Ienăchiţă Văcărescu, a studiat în capitala Rusiei, la Petersburg, de unde se întoarce pe la 1775, aducînd un mare număr de cărţi ruseşti [2]. Preferinţa lui pentru satiră şi caracterologie ar putea fi explicată şi prin direcţia satirică a literaturii clasice din Rusia, unde sînt reprezentate copios cele două aspecte ce îl caracterizează pe Milu. Dar poetul nostru rămîne cu totul original prin galeria de tipuri găsite la noi şi modalitatea exprimării.

1. Intelectualii şi scriitorii din Principate care l-au cunoscut personal pe Puşkin

Legăturile literare romîno-ruse din primele decenii ale secolului al XIX-lea au avut ca imbold puternic exilul lui Aleksandr Puşkin la Chişinău, începînd din septembrie 1820, pînă în iulie 1823. În acelaşi oraş, în primele luni ale anului 1821, s-au refugiat numeroşi romîni din Moldova şi Muntenia, speriaţi de excesele eteriştilor. Astfel, mulţi dintre intelectualii noştri de atunci au putut să-l cunoască pe Puşkin personal sau din vedere, ceea ce le-a atras atenţia asupra marelui poet. Răspîndirea operei lui Puşkin la noi a fost înlesnită, pe de altă parte, de interesul pe care poetul l-a purtat evenimentelor din Principate şi folclorului romîn. Din aceste considerente, cititorii lui Puşkin din primele decenii ale secolului trecut îl socoteau pe marele poet rus oarecum şi al nostru. Faptul este cu atît mai important cu cît se întîmplă la începuturile literaturii noastre moderne. De aceea, este necesar să reconstituim legatura dintre Puşkin şi refugiaţii din Principate în lumina datelor lăsate de memorialiştii ruşi şi de biografii poetului.

„La sosirea lui Puşkin, Chişinăul îşi păstra caracterul oriental de oraş moldovenesc, cu o aristocraţie moldovenească locală şi o populaţie amestecată, în care erau mulţi greci, turci, evrei etc." [3].

Acest pitoresc al oraşului îl atrage pe marele poet dornic de a cunoaşte diferite mentalităţi şi obiceiuri populare. Oraşul devine mai interesant în scurtă vreme, după ce Puşkin revine, în martie 1821, din vizita lui de aproape patru luni făcută familiei generalului în retragere A. L. Davîdov la Cameniţa. Atmosfera oraşului se schimbase mult. Fraţii Cantacuzino şi Ipsilanti, conducători ai Eteriei, pe care poetul îi cunoscuse, plecaseră în principatul Moldovei, în schimb „din mai Chişinăul

---

[2] Vezi G. Călinescu, Istoria literaturii romîne, Bucureşti, 1941, p. 75.

[3] B. Tomaşevski, Биографический очерк în Сочинения и письма А. С. Пушкина, L., 1937, p. XXXVI.

a început să fie inundat, datorită mişcării Eteriei, de boieri din Principatele Dunărene, în special din Moldova şi de cîteva familii de fanarioţi din Constantinopol" [4].

Suprapopulat — Chişinăul avea acum 50 000 de locuitori în loc de 20 000 — căpătase o înfăţişare de bîlci imens în continuă fierbere. Străzile gemeau de carete şi care transportînd mobilier oriental. In această lume pestriţă în care foiau refugiaţii din Moldova aducînd veşti de răzmeriţă, Puşkin face multe cunoştinţe noi.

Poetul se simte la largul său. El participă la toate evenimentele cu urechea atentă la veştile despre mişcarea eteriştilor lui Ipsilanti şi despre cea a lui Tudor Vladimirescu.

Plimbîndu-se prin oraş în zilele de sărbătoare, autorul poemului „Ţiganii" întîlnea hore moldoveneşti şi se alătura jucătorilor, fără să ţina seama de acei care veneau anume „să-l vadă pe Puşkin" [5]. După terminarea dansurilor, el trecea, din mijlocul moldovenilor, în societatea „spectatorilor", cu „cultură", cărora, plin de încîntare, le făcea apologia jocului (джок), susţinînd că e foarte plăcut şi vesel să dansezi, acompaniat de sunetul cobzei moldoveneşti (под звук молдовской кобзы)[6].

Interesul lui Puşkin pentru muzica, dansurile şi tradiţiile populare avea un colorit revoluţionar. Această solidaritate cu poporul reprezenta o sfidare faţă de protipendada oraşului, ale cărei gusturi filistine erau jignite de cîte ori marele poet era văzut participînd la distracţiile şi bucuriile poporului. Faptul este remarcat de catre contemporanii lui Puşkin :

«In Bulgaria — aşa se numea locul în care se află astăzi biserica Voznisesk — erau jocuri de Paşti. Se executa după fluier dansul local „djok". Venea lume să privească din carete poporul. Soseşte Puşkin, după cît ţin minte, bărbierit şi cu fes. Incepe să se uite, iar eu auzeam cum se spunea : „Uite cum se strîmbă Puşkin"» [7].

Puşkin gustă pitorescul, iar umorul său găseşte un teren favorabil la Chişinău. Din însemnările zilnice ale locotenentului de stat major F. M. Lughinin, aflat pe atunci în acest oraş, ne putem da seama cît de strident se ciocneau, în cei veniţi din principatul Moldovei la Chişinău în 1821 şi 1822, veleitaţile europene cu balcanismul şi orientalismul de factura otomană [8]. Iată cîteva rînduri edificatoare :

„In Chişinău, aproape toţi vorbesc franţuzeşte. Doamnelor le place muzica, ele apreciază dansurile, aceleaşi ca la Moscova... Boierii poartă aici căciuli uriaşe de două feluri, iar barba înseamnă aici rang...".

Unii din boierii moldoveni trăiau în „case excelente, care nu erau

---

[4] I. P. Liprandi, Из дневника и воспоминаний *Русский архив* 1866, p. 1213—1283 şi 1393—1491. Articolul a fost reprodus în Пушкин в воспоминаниях и рассказах современников, după care cităm, L., 1936, p. 201.

[5] I. P. Liprandi, op. cit., p. 191.

[6] După spusele vechilor locuitori din Chişinău, *Русский архив*, 1899, II, 344, fragment reprodus de Veresaev Пушкин в жизни, vol. I, M., 1936, ed. VI, p. 179—180.

[7] V. E. Belin'gova, după adnotările lui L. S. Maţeevici, V. Iakovlev, Отзывы Reprodus de Veresaev, op. cit., vol. I, p. 180.

[8] F. N. Lughinin, Из дневника прапорщика, 15 mai—29 iunie 1822, *Литературное наследство*, nr. 16—18, M., 1834, p. 666—678

cu nimic mai prejos ca acelea din oricare metropolă europeană". Dar, după cum rezultă din descrierea lui A. Veltman [9], ofiţer, scriitor şi arheolog, interiorul acestor case era ciudat pentru un european: «Dacă treci antretul plin de arnăuţi, în faţa ta se ridică o bucată de postav, formînd perdeaua uşii; deseori treci apoi printr-o sală imensă, în care ai putea face instrucţie. Chiar în faţă, în dreapta sau în stînga, vezi iarăşi un fel de cortină de postav roşu şi intri în odaia divanului; aici o găseşti fie pe stăpîna casei, împodobită după moda europeană, purtînd însă peste rochie un fel de caţaveică „firmé" fără mîneci, cusută cu aur, fie pe stăpîn, despre care spui fără să vrei:

E mîndru, mîndru, foarte mîndru
Mustăţile îi sînt de nouă centimetri.
Şi e albă barba lui de două coate
Luleaua e de un arşin, ciubucul de cinci stînjeni
E mîndru, mîndru, foarte mîndru".

Unele case, avînd acest decor oriental, au fost frecventate de Puşkin, pentru satisfacţia pe care o producea spiritului sau ironic priveliştea coloritului oriental strident. Printre cunoscuţii lui Puşkin, boieri moldoveni cu ciubuc, mustaţi impunatoare, barbă albă şi marafeturi orientale, erau Tudorache Balş, bogatul E. C. Vartolomei, Zamfirache Ralli-Arbore şi poetul C. Stamati.

Spiritul dinamic al poetului nu se putea împăca de loc cu inerţia intelectuală orientală, cu apatia vieţii somnolente a boierilor moldoveni. Langoarea, continua acalmie intelectuală a protipendadei locale şi a celei sosite din Principate îi repugna poetului, pe care nu-l interesa această societate decît în masura în care raspundea setei lui de a cunoaşte aspectele cele mai diverse ale vieţii.

Nemulţumirea provocată de atmosfera de lîncezeală pe care o găsise la Chişinau trezeşte în mintea lui Puşkin gîndul ca el are soarta lui Ovidiu, al cărui loc de exil banuia că ar fi fost în Basarabia. Iată ce îi scrie poetului N. I. Gnedici la 24 martie 1821:

„In ţara, în care, încununat de Julia
Şi izgonit de August,
Ovidiu îşi tîra zilele întunecate,
In care lira sa elegiacă
O dedicase Iaş,
Surdului său ideal,
Mai departe de capitala nordică,
Eu am uitat eterna voastră ceaţă
Şi glasul liber al cavalului meu
Ii neliniştește pe somnolenţii moldoveni

Scrisoarea d-tale ce m-a inspirat, respectabile Nikolai Ivanovici, m-a găsit în pustietatea Moldovei etc." [10].

Simpatia lui Puşkin se îndreaptă spre poporul moldovean, ale cărui

---

[9] A. F. Veltman, Воспоминания о Бессарабии L. N. Maikov, Пушкин, Materiale bibliografice şi experienţe istorico-literare, 1899, şi Пушкин в воспоминаниях, p. 173—185.

[10] A. S. Puşkin, Сочинения и письма, SPb., 1896, vol. VIII, p. 14—15.

cîntece şi jocuri le savurează, după cum am văzut, şi nu spre boierimea retrograda şi pretenţioasă.

Inainte de afluxul refugiaţilor, Puşkin frecventa, în afară de casele ofiţerilor ruşi, pe S. S. Krupenski, moldovean ai cărui strămoşi erau pomeniţi încă de D. Cantemir şi pe Vartolomei, la care se dansa seara şi, uneori, pe Zamfirache Ralli [11], mai rar pe Pruncul şi C. A. Catacazi [12], pe atunci guvernator al oraşului. După sosirea refugiaţilor moldoveni, se mai duce în casa lui Bogdan şi Petrache Mavrogheni, unde, în afară de fiicele acestuia Irina şi Elena, se afla şi Roxanda Şuţu. Afară de ei Puşkin vizita şi pe Ivan Dimitrievici Strijescul şi pe văduva boieroaică Cheşco.

În această năvală de noi sosiţi, poetul a cunoscut şi pe Mihail Şuţu, domnitorul Moldovei, pe care îl va reîntîlni la 24 noiembrie 1833, la Petersburg, cu care ocazie va nota în jurnalul său că la Vikelmont, ambasadorul Austriei, a avut „o întîlnire ciudată"... „De mine — scrie poetul — s-a apropiat un bărbat de vreo 45 de ani, cu mustaţă şi puţin cărunt. După faţă am recunoscut pe unul din vechii mei prieteni din Chişinău. Era Şuţu, fostul domnitor al Moldovei. Acum el este plenipotenţiar la Paris. Nu ştiu încă ce caută aici. Mi-am amintit că în 1821 l-am vizitat la Chişinău împreună cu Pestel" [13].

Nu ştim exact pe care dintre refugiaţii aflaţi la Chişinău i-a mai cunoscut Puşkin [14]. Legături amicale a avut pînă la un moment dat cu hatmanul Toderache Balş, cu care însă a ajuns la un conflict, din cauza soţiei cu numele de Marghioliţa. Aceasta, geloasă, după cît pare, pe Ecaterina Albrecht (fata spătarului Grigoraş Başotă, care fusese măritată la Iaşi cu Constantin Conta ce se întovărăşise cu haiducii Stefan Bujor şi Ilie Catargi), vorbeşte arogant poetului, care îl provoacă pe Toderache Balş la duel. Palmuit de Puşkin fiindcă refuzase să se bată, Balş înmînează o lungă plîngere, scrisă în franceză, generalului-locotent I. N. Inzov, guvernator al Basarabiei [15]. Generalul, ca şi în alte ocazii cînd încerca să înfrîneze pe zvăpăiatul poet, îl pune pe Puşkin la arest, cu alte cuvinte îi sechestrează încălţămintea, forţîndu-l în acest fel să stea în casă. Puşkin, pe un ton confidenţial, ironic şi plin de vervă, narează în versuri sprintene unui prieten (după toate aparenţele lui N. S. Alekseev), asesor de colegiu şi funcţionar al lui I. N. Inzov, întîmplarea :

„Prietene al meu, iată, de trei zile
Stau sub arest
Şi nu m-am văzut
Cu-al meu Orest,
Salvator al moldovenilor,

[11] I. P. Liprandi, op. cit., p. 202.

[12] I. P. Liprandi este de părere că Puşkin cunoştea pe Catacazi şi Pruncul, fără să-i viziteze (op. cit., p. 198—199).

[13] A. S. Puşkin, op. cit., vol. VI, p. 538.

[14] O listă destul de amplă şi amănunţită a refugiaţilor de la Chişinău o găsim la G. Bezviconi şi S. Calimachi, Puşkin în exil, Bucureşti, 1947, p. 147—176.

[15] Plîngerea a fost publicată de E. Dvoicenko, Pouchkine et les Balsch a Kichinew, *Revue des études slaves,* Paris, 1938.

Locţiitor al lui Behmetev [16]
Smeritul Ivan [17]
Răspînditor al legilor
Pentru că un domn ieşan
Tîmpit, cunoscut de noi
Prin mazurcă, turban,
Barbă insuportabilă
Şi fricos şi grobian
A fost niţel bătut de mine" [18] etc.

Lecţia dată îngîmfatului boier Balş, exponent al unei societăţi laşe şi lipsite de scrupule, constituie un gest de curaj civic. Din această cauză, întîmplarea a avut un răsunet mai larg. Despre ea aminteşte F. N. Lughinin în „Jurnalul" său [19], Lev Sergheevici Puşkin, fratele poetului [20], scriitorul A. F. Veltman [21] şi I. P. Liprandi [22].

Am putea evoca şi alte cunoştinţe pe care le leagă Puşkin cu refugiaţii din Moldova, de exemplu cu fraţii Dimitrie şi Iancu Russo. Este însă mult mai important pentru lucrarea noastră să stabilim care scriitori romîni şi în ce măsură au avut ocazia să-l cunoască personal pe Puşkin. Să cercetăm astfel informaţiile în legătură cu Costache Negruzzi.

Autorul nuvelei „Alexandru Lăpuşneanu" vorbeşte în scrisoarea a VII-a despre prietenia lui cu marele Puşkin. De aici, unii au ajuns la diverse concluzii, cum ar fi, de pildă, că A. S. Puşkin l-a învăţat pe C. Negruzzi ruseşte (într-o lună!), că Negruzzi a servit de interpret în convorbirile lui Puşkin cu Calipso şi altele de acest fel [23].

Militari şi funcţionari ca locotenent-colonelul I. P. Liprandi, V. P. Gorciakov, F. Vighel, locotentul F. Lughinin şi alţii, aflaţi la Chişinău şi avînd strînse legături cu Puşkin, au notat cursul vieţii lui din perioada exilului s-ar putea spune oră cu oră. Ar fi inexplicabil ca „prietenia" dintre Puşkin şi Negruzzi să le fi scăpat acestor contemporani ai săi care însemnau în jurnale fiecare amănunt din viaţa lui Puşkin pînă şi contactul pe care îl avea cu cunoscuţii de o zi.

Dacă confruntăm aspectul fizic şi moral pe care-l avea Calipso Polihroni după descrierile cu valoare de document ale contemporanilor menţionaţi, ne dăm seama că el nu corespunde cu cele povestite de C. Negruzzi în scrisoarea amintită. Nici amănuntele privitoare la viaţa lui Puşkin la Chişinău, pe care le dă scriitorul nostru, nu sînt cu totul exacte. De altfel, Calipso nu l-a interesat în mod deosebit, aşa cum ar rezulta din scrisoarea lui Negruzzi, fiind una dintre numeroasele femei

---

16 A. N. Behmetev a fost guvernator al Basarabiei înainte de Inzov (1816-1820).
17 Ivan Inzov.
18 A. S. Puşkin, Сочинения и письма, SPb., vol. I, p. 333—334.
19 F. N. Lughinin, op. cit., p. 673—674.
20 L. Maikov, op. cit., p 8.
21 A. F. Veltman, Пушкин в воспоминаниях, p. 180.
22 I. P. Liprandi, op. cit., p. 231.
23 Eugen Lovinescu în „Costache Negruzzi, viaţa şi operele lui" (Bucureşti, 1913, p. 31) ajunge să afirme chiar că: „Tot din acest răstimp, 1836—1837, datează o şedere mai îndelungată a lui [Negruzzi] în Basarabia, unde întări din nou legăturile lui cu poetul Puşkin, din care şi traduse curînd apoi", deşi e îndeobşte cunoscut că în acei ani Puşkin n-a fost niciodată în Basarabia.

care, ca şi M. Eihfeld, născută Milo, Anica Catargi, născută Sandulache, Victoria I. Vacar, soţie de locotenent-colonel, Pulcheria E. Vartolomei, au înflăcărat pentru moment imaginaţia tînărului poet aflat în exil.

Confruntăm textele lui Negruzzi din „Păcatele tinereţelor“ cu faptele, aşa cum rezultă din cele notate de memorialiştii lui Puşkin :

„In toată însă această soţietate de emigranţi şi de localnici, două persoane numai îmi făcură o întipărire neştearsă. Aceste erau un om tînăr de o statură mijlocie, purtînd un fes pe cap şi o jună înaltă fată, învelită într-un şal negru, pe care le întîlneam în toate zilele în grădină“.

Realitatea este că Puşkin avea o statură mică şi nu mijlocie, iar „juna înaltă“ i-a frapat pe toţi contemporanii săi prin statura ei aproape pitică. I. P. Liprandi scria : „Calipso era de o statură extrem de mică“ [24].

C. Negruzzi afirmă că Puşkin se plimba cu Calipso „în grădină“, ceea ce nu concordă cu relatările memorialiştilor. S-a remarcat în legătură cu Calipso că nu prea ieşea din casă, unde îşi primea vizitele. Puşkin venea, într-adevăr, în grădina publică, dar singur sau împreună cu familiile Ralli, Catargi şi uneori cu fraţii Stamati sau cu ofiţerii ruşi cu care se împrietenise la Chişinău. Nici unul dintre contemporanii ruşi nu semnalează că l-ar fi văzut pe Puşkin în parc împreună cu Calipso.

Calipso „pre care toţi o numeau greaca cea frumoasă“ şi care, după cum spune C. Negruzzi, era o „femeie cu chip îngeresc“, în realitate era urîtă, după cum rezultă din desenele lui Puşkin [25] şi din portretele conturate de pana lui I. P. Liprandi şi F. Vigel, care nu uită să menţioneze că avea „un nas formidabil şi o faţă lungă, uscată“ [26]. C. Negruzzi mai scrie că era „o curtezană emigrată de la Iaşi“. In realitate, nu era propriu-zis „o curtezană“, ci o femeie uşoară şi nu venise de la Iaşi, ci din Constantinopol prin Odesa. C. Negruzzi declară, tot în scrisoarea a VII-a, că nu ştie cum se înţelegea Puşkin cu Calipso, „căci Calipso nu ştia decît greceşte şi romîneşte“. E o altă eroare probabil voită, ca şi cea cu frumuseţea femeii, pentru a poetiza situaţiile, o idilă prin semne fiind mai romantică. Calipso ştia cîteva limbi, printre care şi franceza [27], limbă în care, desigur, vorbea cu Puşkin. Un indiciu în acest sens este şi foaia de manuscris cu sumar vocabular franco-turc pe care Puşkin a schiţat imaginea Calipsei de la care probabil notase cuvintele [28]. C. Negruzzi susţine că în vara anului 1822 Puşkin avea vîrsta de 22 ani, întinerindu-l cu un an. In sfîrşit, Negruzzi afirmă că „Şalul negru“ a fost scris pentru Calipso, ceea ce nu e adevărat, deoarece Puşkin datează poezia la 14 noiembrie 1820 [29], iar Calipso a venit la Chişinău în vara anului 1821.

Este posibil ca, într-o împrejurare rămasă necunoscută, adolescentul

---

[24] I. P. Liprandi, op. cit., p. 202.

[25] Bunăoară, cele reproduse de B. Tomaşevski în articolul „Din manuscrisele lui Puşkin“. *Литературное наследство,* nr. 16—18, M., 1934, p. 276, 281 şi 287.

[26] I. P. Liprandi, op. cit., p. 202; F. Vigel (în Пушкин в воспоминанях современиков 1950, p. 305) scria că avea „un nas colosal de pasăre de pradă“.

[27] F. Vigel, op. cit., p. 305.

[28] Reprodusă de B. Tomaşevski, op. cit., p. 275—276.

[29] I. P. Liprandi, op. cit., p. 251.

Costache Negruzzi să-i fi fost prezentat tînărului Puşkin poate de către Scarlat Pruncul, cu al cărui frate, Pavel era în bune raporturi[30]. De o prietenie însă nu a putut fi vorba, dat fiind şi marea diferenţă de vîrstă (C. Negruzzi avea numai 14 ani, Puşkin era de 23). Dat fiind entuziasmul tineretului ce se afla atunci la Chişinău pentru poetul exilat, desigur că amintirea fie şi a unei singure întîlniri cu el trebuie să fi rămas ca îndemn pentru cunoaşterea operei[31]. Aşternîndu-şi pe hîrtie amintirile din refugiu abia peste 17 ani (scrisoarea a VII-a, „Calipso", e datată septembrie 1839), Costache Negruzzi nici nu-şi putea reaminti cu precizie întîmplări atît de vechi. Să reţinem, totodată, că adolescentul nu a rămas la Chişinău în 1822 decît o lună, reîntorcîndu-se apoi peste un an, cînd Puşkin plecase din Basarabia şi nu o mai vizita decît rar, venind de la Odesa.

Scrisoarea a VII-a a lui C. Negruzzi nu poate fi considerată un document valabil istoriceşte. Nici intenţiile scriitorului nostru nu au fost, de altfel, acestea. Avînd un pronunţat caracter literar, ea reprezintă o puternică manifestare de dragoste faţă de poetul rus şi o dorinţă de a-l face popular cititorilor romîni. Căldura cu care Negruzzi vorbeşte de Puşkin nu putea scăpa admiratorilor autorului nuvelei „Alexandru Lăpuşneanu", care în acest fel dădea o imagine mai familiară a autorului poeziei „Şalul negru" şi a nuvelei „Cîrjaliul", pe care, după cum se ştie, le-a tradus şi popularizat C. Negruzzi, statornic admirator al lui Puşkin. Mitul prieteniei lui C. Negruzzi dăinuie pînă mai tîrziu[32].

* * *

Din informaţiile contemporanilor lui Puşkin rezultă că marele poet rus l-a cunoscut în mod sigur pe Costache Stamati. Autorul „Muzei ro-

---

[30] De notat că Scarlat Pruncul era singurul contemporan cu Puşkin din Basarabia care exagera dragostea poetului rus pentru Calipso. De altfel, V P. Gorciakov, ale cărui legături cu Puşkin şi justeţea informaţiilor despre el sînt necontestate, a ironizat articolul lui K(arl) I. P r u n c u l. Incă despre Puşkin, publicat în *Общезанимательный вестник*, nr. 11, 1857. In Amintiri despre Puşkin arată şi alte afirmaţii fanteziste ale lui Pruncul. (Vezi Пушкин в воспомнинаниях современников, p. 199—203, 206, 208—213, 217—223). De asemenea, I. P. Liprandi insinuează că Pruncul nu a avut legături apropiate cu Puşkin, rămînînd o simplă cunoştinţă intîmplătoare, (op. cit., p. 248, i50). Nimeni nu pune bază pe afirmaţiile lui Pruncul, care nici nu figurează în culege-2le de amintiri ale contemporanilor poetului rus.

[31] Despre entuziasmul tinerilor moldoveni pentru Puşkin vorbeşte şi M. Ţ i a - v l o s k i, Из воспоминаний И. П. Липранди о Пушкине в Летописи Государственного литературного музея *Пушкин* vol. I, 1936, p. 556. De asemenea, A. F. V e l t m a n, 136, p. 556, pentru conf. G. F. B o g a c i Молдавские предания, записанные Пушкиным în «Пушкин, иcледования и материалы, труды третей всесоюзной Пушкинской, конференции.», editat de Institutul de literatură rusă al Academiei de Ştinţe a U.R.S.S., sub îngrijirea lui M. P. Alekseev, M.-L., 1953, p. 237.

[32] Astfel, în 1922, scriitorul Leon Donici (în *Flacăra literară, artistică, socială*, anul VII, nr. 47, p 741—742) într-o evocare lirică şi-l imaginează pe Puşkin „rătăcind prin alei sau singur, sau însoţit de tînărul său amic C. Negruzzi şi de iubita sa, romantica şi frumoasa Calipso...". Articolul urmează în acelaşi ton, alternînd realul cu fantasticul de această natură: „Poeţii se împrietenesc foarte repede. Puşkin îi îndrepta greşelile de limbă franceză, iar Negruzzi îi supune aprecierii versurile sale. Nu vreau să repet ce s-a petrecut atunci. Negruzzi însă a fost singurul şi cel mai intim prieten al lui Puşkin şi tot el, martorul ocular al romanului său cu frumoasa grecoaică Calipso, pe care a descris-o cu atîta graţiozitate".

mîneşti" ducea la Chişinău o viaţă ce se caracteriza prin remarcabile preocupări intelectuale. Se pare că avea o bibliotecă bogată, din care îi plăcea să împrumute cărţi cunoştinţelor sale. Astfel, sublocotenentul F. M. Lughinin notează în jurnalul său: «Cînd m-am întors acasă se întunecase şi, dupa ce m-am dezbracat, am citit „Atala şi Chactas", carte pe care am luat-o de la Stamati» (26 mai 1822) [33], iar în altă zi: «Stînd la Stamati pîna la ora 1, m-am întors acasă, luînd de la el cartea lui Kotzebue, „Anacharz" (sic) şi Ovid „L'art d'aimer"» (5 iunie 1822) [34].

Fraţii Stamati locuiau împreună cu sora lor. Puşkin l-a cunoscut pe Costache Stamati, probabil în casa lui Zamfirache Ralli, pe care îl frecventau amîndoi sau la D. N. Bologoveţki, unde Liprandi i-a întîlnit împreună. În iunie 1822, poetul rus se ducea şi în casa lui Stamati, după cum se vede din însemnările lui Lughinin: „Ne-am dus în parc", unde erau „familia Ralli, Puşkin, Catargi şi eu. Am cunoscut-o mai îndeaproape pe d-na Stamati care e foarte simpatică. Din parc ne-am dus cu toţii la Stamati, unde s-a organizat un mic bal. Acompaniaţi de pian, am dansat mazurca, ecossais, cadril şi valsuri şi a fost foarte vesel, apoi am făcut scrimă cu Puşkin şi am primit de la el o lovitură foarte puternică în piept; pe la vreo 11 ne-am luat rămas bun şi, cum de acolo s-au dus cu toţii la Zamfirache, am fost şi eu, dar am stat puţin" (12 iunie 1822).

La Chişinău, Stamati traduce în moldoveneşte din Voltaire şi Racine. «Puşkin îl întîlnea în diferite case — scrie Liprandi — şi, cu toate încercările lui Stamati de a se apropia de poetul nostru, acesta rămînea indiferent la îndemnurile celui dintîi de a asculta traducerea „Fedrei", spre a putea aprecia armonia limbii moldoveneşti. Puşkin refuza întotdeauna, mulţumindu-se cu cele cîteva fragmente pe care le auzise într-o anumită societate şi care îl făcuseră să moară de rîs» [35].

Cu toate acestea, într-o după amiază, D. N. Bologoveţki l-a invitat pe Stamati să-şi citească traducerea, spunînd că el şi mai ales Puşkin îşi vor putea da seama în acest fel de armonia ei. «Lectura a început într-o tăcere generală şi, pentru că întreaga tragedie ar fi durat prea mult, Puşkin a propus să se aleagă un pasaj oarecare, pe baza căruia să se judece limba şi întreaga piesă. Foarte serios, Puşkin i-a indicat lui Stamati pasajul şi s-a aşezat în faţa lui Dmitri Nikolaevici, fixîndu-se reciproc cu un surîs reţinut. Cînd Stamati a ajuns la fragmentul pe care Puşkin nu-l gusta de loc, acesta a izbucnit în rîs. Ceilalţi au fost contaminaţi. Bologoveţki rîdea de Puşkin şi-l întreba ce găseşte ridicol (rîdea şi Stamati însuşi). Puşkin i-a răspuns: „Mă iertaţi excelenţă, poate e foarte bine şi literar foarte fidel realizat, dar ce fel de armonie găsim în „ci face Ipolit" şi în răspunsul boierului „săracul murit", toţi împreună cu poetul moldovean rîdeau, dar Bologoveţki susţinea că nu găseşte nimic neplăcut auzului. Aceasta l-a însufleţit pe Stamati, care a început să recite alte pasaje din traducerea sa» [36].

În legătură cu afirmaţiile lui Liprandi că Puşkin ar fi rîs de armo-

[33] F. M. Lughinin, op. cit., p. 669.
[34] Ibidem, p. 670.
[35] I. P. Liprandi, op. cit., p. 267—268.
[36] Ibidem, p. 268—269.

nia limbii moldoveneşti, în Uniunea Sovietică sînt îndoieli pe care le socotim justificate. Astfel, G. F. Bogaci, unul dintre puşkinologii care cercetează îndeosebi creaţiile lui Puşkin din timpul exilului la Chişinău, e de părere că I. P. Liprandi, ţarist înfocat şi şovin, „îi atribuia poetului propria sa opinie negativă despre limba moldovenească". Pe lîngă unele contraziceri ale lui Liprandi, remarcate de cercetător, el menţionează în sprijinul tezei sale şi ura personală a acestui memorialist împotriva lui C. Stamati[37].

In orice caz, dacă Puşkin la auzul lecturii lui Stamati a rîs, a făcut-o, desigur, fără răutate. Cunoaştem interesul poetului pentru folclorul moldovenesc. El se interesa în mod egal şi de limbă. Astfel, „Badea Teoader", servitorul generalului Inzov, relatează că „el îl învăţa pe Puşkin limba moldovenească, pe care şi-o însuşea foarte greu. Incetul cu încetul Puşkin progresă şi peste un timp oarecare reuşi să-şi facă un mic dicţionar moldovenesc, cu ajutorul căruia forma fraze la întîmplare, de multe ori fără sens. Cînd Badea Teoader îl găsea în timpul lui liber, Puşkin îl întîmpina din prag, salutîndu-l moldoveneşte. După ce îi oferea un scaun, el se apuca să-i pună în moldoveneşte tot felul de întrebări. Frazele şi cuvintele cedau cu greutate, Puşkin le nota şi le învăţa. Unele fraze mai uzuale le scria chiar pe pereţii camerei sale spre a-i fi mai la îndemînă"[38].

Pe Puşkin îl interesa graiul simplu al moldovenilor. De aceea, pare exagerată afirmaţia că „nu vroia să audă de armonia limbii". De altfel, Liprandi se contrazice îndată, spunînd că Puşkin, „adresîndu-se lui Stamati, îi spuse că face foarte bine că se ocupă de literatură şi mai ales fără să modifice limba, aşa cum fac cei de peste Prut, care introduc cuvinte latine şi franceze şi scot pe cele slave şi de alte origini"[39]. Apoi, fără răutate, „Puşkin a început să pronunţe diverse cuvinte moldoveneşti, care pentru auzul nostru sînt cu adevărat sălbatice sau ridicole — scrie Liprandi. — Izbucni un rîs general, la care participă copios Stamati însuşi"[40].

Desigur că ceea ce îl distra pe Puşkin în lecturile lui Stamati era ambiţia poetului moldovean de a-i citi întreaga „Fedră" într-o limbă din care el nu înţelegea decît puţine cuvinte. Tot Liprandi narează că, trecînd o dată împreună cu Puşkin pe lîngă casa lui Stamati, l-au zărit pe poetul moldovean stînd în ceardac. Salutîndu-se, ei au schimbat cîteva cuvinte fără a se opri. Puşkin dori însă să intre la Stamati spre a vedea

---

[37] G. F. Bogaci, op. cit., p. 236—239.

[38] După cuvintele lui Badea Teoader, *Русский архив*, 1899, II, p. 342 şi Veresaiev, op. cit., vol, I, p. 181

[39] Reiese de aici că Puşkin era la curent cu tendinţele latinizante ce începuseră să se manifeste în Principate.

[40] I. Liprandi, op. cit., p. 269. Ar rezulta deci că Puşkin ţinea la puritatea limbii moldoveneşti şi o aprecia ca atare. De altfel, ne asociem la părerea lui G. Bogaci că în 1820—1822 încă nu putea fi vorba de o introducere masivă de neologisme în limba folosită în Principate.

bustul lui Anacreon, pe care scriitorul moldovean îl ridicase în cinstea lui Svinin[41].

După ce a văzut bustul, întrebat de Liprandi de ce a refuzat să ia masa la Stamati, la care se mînca bine, Puşkin i-a răspuns: «După masă, Stamati ne-ar fi stricat digestia cu „Fedra" sa. Intenţionează să mi-o citească neapărat din scoarţă-n scoarţă. Nu mi-aş fi putut reţine rîsul, ceea ce ar fi fost nepoliticos în casa lui».

Din informaţiile tendenţioase şi exagerate ale lui Liprandi în legătură cu pretinsa ironie a lui Puşkin la adresa lui C. Stamati rezultă, totuşi, un lucru de mare importanţă pentru istoriografia noastră literară Pe lîngă faptul că ele confirmă cele relatate de Lughinin că Puşkin îl frecventa pe autorul „Muzei romîneşti", aflăm că discuţiile dintre marele poet rus şi C. Stamati nu erau de loc sterile pentru poetul moldovean. Incontestabil că se discuta şi literatură şi credem că, departe de a încerca să-l descurajeze pe un poet care frămînta literar o limbă încă neînchegată pentru expresia artistică, Puşkin l-a încurajat. V. P. Gorciakov atestă şi el în „Jurnalul despre Puşkin" că frecventa cu poetul rus aceleaşi cercuri ca şi C. Stamati, cunoscut pe atunci ca poet şi autor al unei traduceri a „Phedrei" lui Jean Racine. Astfel, unele moldovence din protipendada de atunci, bunăoară frumoasa — după relatările lui V. G. Gorciakov — dar nu prea inteligenta M. Eihfeld, născută Milo (deci rudă, după toate probabilităţile cu poetul Matei Milu, contemporan în Moldova al lui Ienăchiţă Văcărescu), de care Puşkin e înflăcărat un timp, nu-i dădea mai mare importanţă autorului lui Ruslan şi Ludmila, decît lui C. Stamati[42]. Văzînd că M. Eihfeld pentru moment nu dă atenţie decît rudelor sale cu nume ca Alecu, Todorache şi Costache, pe care îi prezenta ca verişori, Puşkin, într-o poezie glumeaţă, o ameninţă pe moldoveancă „al cărei chip agreabil a devenit faimos din Basarabia pînă în Caucaz" că se va însura cu nepoata ei, Zoe:

„Nici strălucirea minţii, nici supleţea îmbrăcăminţii
Nu vă pot vrăji.
Numai verişorii
Au cunoscut taina de a vă captiva!
Mi-aţi răpit liniştea,
Dar d-voastră nu mă iubiţi.
Am o singură speranţă — pe Zoia;
Mă voi însura şi vă voi fi rudă" etc. [43].

[41] Pavel Petrovici Svinin, care a fost revizor în Basarabia, era bombastic şi pitoresc. Unii cred că el a slujit ca prototip al Revizorului lui Gogol. Svinin i-a recomandat lui Stamati să scrie. După ce a părăsit Chişinăul, poetul recunoscator a ridicat în amintirea lui o coloană cu un bust al lui Anacreon, cu inscripţia „In amintirea lui P. P. Svinin". De altfel, P. Svinin a avut şi o activitate pozitivă. El a fundat revista *Отечественные записки*.

[42] V. P. G o r c i a k o v, Extras din Jurnalul despre A. S. Puşkin, Пушкин в воспоминаниях современников, 1950, p. 188. Publicînd „Jurnalul", dintr-o notă a lui Gorciakov (aceeaşi pagină) rezultă că poetul era respectat „pentru meritele lui personale şi pentru cultura lui" şi memorialistul se întreba la data tipăririi (înainte de 1857 după cum rezultă din ordinea în care aceste extrase sînt puse): „E pe undeva şi ce-o fi cu el?"

[43] Versurile le traducem după V. P. G o r c i a k o v, op. cit., p. 187.

2 Puşkin şi răscoalele din principate

Interesul arătat de Puşkin refugiaţilor din Moldova şi Muntenia nu era întîmplător. De la romînii cu care avea legături, marele poet plin de elanuri umanitare putea să cunoască direct realităţile din Principatele noastre, aflate atunci în fierbere. Dorinţa de a pătrunde sensul revoltelor popoarelor subjugate de turci se conforma principiilor lui, care nu erau departe de ale decembriştilor[44].

În anul 1821, cînd popoarele din Peninsula Balcanică, adormi e de veacuri, se deşteaptă, Puşkin scrutează atent zările încinse de rascoale, vibrînd ca Byron în cadenţa revoluţiei greceşti. Pe conducătorii Eteriei caută să-i cunoască personal la Chişinău. Acest fapt l-a facut sa participe cu mai mare intensitate la evenimente. Pe fraţii Ipsilanti îi întîlnise frecvent, iar pe principii Cantacuzino îi vizitase de mai multe ori. Atît Alexandru, cît şi Gheorghe Cantacuzino erau oameni de un înalt nivel intelectual. Ei primeau un public mai distins decît Krupenski şi Vartolomei. Veneau la ei ofiţerii ruşi Orlov şi Bologovski, moldoven'i S ı J şi Ivan Mihailovici, grecii Catacazi[45], fraţii Ipsilanti şi francezul Ripé, de o remarcabilă cultură literară, ceea ce l-a atras pe Puşkin[46]. La fraţii Cantacuzino se întîlneau, aşadar, spiritele mai luminate ce se aflau pe acea vreme la Chişinău. Poetul se simţea bine în acest mediu. De altfel, el căuta societatea revoluţionară, aprecia pe pionierii luptei de emancipare a popoarelor. Astfel, la locotenent-colonelul I. P. Liprandi el discuta ore întregi cu voevozii sîrbi refugiaţi la Chişinău, în special cu „Vucacici, Nenadovici, Jivcovski, doi fraţi Machedonschi şi alţii... De la voievozii sîrbi pomeniţi — spune Liprandi — aduna cîntece populare şi îi întreba adeseori de semnificaţia vreunui cuvînt“[47]. Acestea sînt cîntecele sud-slave traduse de Puşkin în ruseşte şi publicate mai tîrziu.

Puşkin are legături strînse cu oamenii care în timpul răscoalei Eteriei aveau să joace un rol important în Principate. Afară de Alexandru Ipsilanti[48], conducătorul Eteriei, „prinţul fără mînă“, care era fiul lui Constantin Ipsilanti care domnise în Muntenia, cunoştea îndeaproape pe Ioan Schina[49], cumnat al lui Mihail Şuţu, domnitorul Moldovei, care înclina spre eterişti. Om cult, Schina îi împrumută lui Puşkin „Les métamorphoses d'Apulée“. De asemenea, poetul rus are legături cu Penda-

[44] Sub numele de „decembrişti" *(Декабристы)* sînt cunoscuţi revoluţionarii din rîndul nobililor şi al militarilor, care, înrîuriţi de ideile puse în practica în Franţa, la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, luptă împotriva monarhiei absolute şi iobăgiei. Incercarile de insurecţie din 14 decembrie 1825 la Petersburg şi din 29 decembrie la Cernigov au suferit o înfrîngere, care a dus la un val de teroare din partea noului ţar Nicolai I. Fruntaşii decembriştilor P. Pestel, Rîleev, Muraveev-A o ol, Bestujev-Riumin şi Kahovski au fost spînzuraţi la 13 iulie 1826. Puşkin int.eţ'ne legături amicale cu mulţi dintre conducătorii mişcării decembriste.

[45] C. A. Catacazi era de altfel în anii 1818 1826, guvernatorul Chişinaul '. Vezi Пушкин в воспоминаниях современников, p. 186, 247—248 şi 584.

[46] I. P. Liprandi, op. cit., p. 198—199.

[47] Ibidem, p. 212—213.

[48] Пушкин в воспоминаниях современников, 1950, p. 185—186, 196, 198, 248—250 268—270.

[49] Ibidem, p. 250—251.

deca[50], V. Caravia[51] și Rizo[52], care în timpul Eteriei ajung binecunoscuți în Principate.

Atît de intensă a fost participarea lui Pușkin la evenimentele din Principatele Romînești încît se zvonise la un moment dat că poetul a plecat să lupte alături de eteriști[53].

După izbucnirea răscoalei, Pușkin căuta să culeagă informațiile cele mai exacte și să le transmită prietenilor săi. Lui A. N. Raievski[54], poetul îi dă amănunte asupra revoltei într-o scrisoare nedatată, scrisă în martie sau aprilie. Desprindem fragmentul în care poetul își manifestă simpatia pentru Tudor Vladimirescu:

„Iți aduc la cunoștință evenimentele care vor avea consecințe nu numai pentru regiunea noastră, ci și pentru întreaga Europă. Grecia[55] s-a ridicat și și-a strigat libertatea. Tudor Vladimirescu, care a servit cîndva în armatele răposatului Ipsilanti, la începutul lui februarie anul curent a ieșit din București cu un mic număr de arnăuți înarmați. El a declarat că grecii nu mai pot să suporte opresiunea și jaful demnitarilor turci și că au hotărît să se elibereze de jocul ilegal... Această proclamație a agitat întreaga Moldovă; Principele Șuțu și consulul... au vrut să oprească extinderea răscoalei. Pandurii și arnăuții aleargă de pretutindeni la viteazul Vladimirescu și în cîteva zile el va avea sub comanda sa o oaste de 7000 [oameni].

La 21 februarie, generalul principe Alexandru Ipsilanti, cu doi din frații săi și cu principele Gheorghe Cantacuzino, au sosit la Iași, părăsind Chișinăul, unde și-au lăsat mama, surorile și doi frați. El a fost întîmpinat de 300 de arnauți... și îndată a luat conducerea orașului" etc.... „E un tablou straniu! Două popoare, căzute de mult într-o nimicnicie de disprețuit, se ridică în același timp din lungul lor somn, renasc și apar pe arena politică a lumii"... etc.[56].

Răscoala popoarelor din Peninsula Balcanică l-a făcut pe Pușkin să creadă că armatele rusești vor interveni în favoarea Eteriei. Poetul așteaptă cu nerăbdare desfășurarea evenimentelor, dorind să participe efectiv la războiul ruso-turc. Poezia „Războiul", scrisă în 1821, manifestă bucuria lui Pușkin, care se vede soldat, luptînd pentru cauza dreaptă a libertății popoarelor. Primele versuri, care consideră războiul ca și început, conțin o aluzie probabil la Ipsilanti:

„Război!... In sfîrșit, sînt ridicate,
Flutură stemele onoarei militare".

---

[50] Ibidem, p. 269, 270.

[51] Пушкин в воспоминения и современиков, 1950, p. 269.

[52] Ibidem, p. 250—251.

[53] G. Bezviconi consacră un capitol amănunțit legăturii lui Pușkin cu eteriștii. Vezi G. Bezviconi și S. Calimachi, op. cit., p. 127—166.

[54] Colonelul, fiul generalului de cavalerie N. N. Raievski, cunoscut din timpul războiului franco-rus din 1812.

[55] Prin „Grecia", poetul înțelege popoarele balcanice stăpînite de Turci.

[56] A. S. Pușkin, Сочинения и письм vol. VIII, p. 15—17. O scrisoare identică îi trimite lui V. L. Davîdov, colonel de husari în retragere și decembrist, în mai 1821.

In continuare, poetul îşi imaginează frontul, pe care se vede luptînd eroic:

„Totul va fi nou pentru mine, umbra modestă a cortului,
Focul inamic, limbajul lor străin
Toba de seară, tunetul tunului, urletul proiectilului
Şi aşteptarea morţii fioroase.
Oare te vei naşte în mine, pasiune oarbă a gloriei"...

Intr-o poezie din 1821, intitulată „Lui V. I. Davîdov", vorbeşte despre Alexandru Ipsilanti, care în calitate de ofiţer rus participase la războiul ruso-francez din 1812, pierzîndu-şi mîna dreaptă la Dresda:

„Cînd peste tot tînăra primăvară
Zîmbind, a lăsat glodul
Şi din mîhnire, pe malurile Dunării,
Se zbuciumă cneazul nostru cel fără mînă"...

In „Ovidiu" evocă, de asemenea, evenimentul revoluţionar ca un moment esenţial din exilul său:

„Aici cu lira nordică, făcînd să răsune pustietăţile,
Am umblat în acele zile, în care pe malurile Dunării
Grecul cu suflet grandios chema libertatea".

După părerea lui Puşkin, exprimată în nuvela „Cîrdjali", sfîrşitul tragic al răscoalei condusă de Ipsilanti a fost cauzat de defectele conducătorului: „Alexandru Ipsilanti era viteaz, dar nu avea calităţile necesare pentru rolul pe care şi l-a ales atît de fierbinte şi imprudent. Ipsilanti nu ştia să se înţeleagă cu oamenii, pe care trebuia să-i conducă. Iar aceştia nu-l stimau şi nu aveau încredere în el" etc.

Interesul pe care Puşkin, exilat politic, îl purta răscoalelor, nu era lipsit de primejdii.

Speriat de popularitatea crescîndă a poetului, ale cărui opere se bucurau de un mare succes în Rusia, împăratul se interesează personal dacă nu cumva Puşkin ia parte la mişcarea revoluţionară din Balcani. Realitatea o cunoaştem, „Jurnalul răscoalei greceşti" a fost cu mult mai amplu, dar, din păcate, nu ni s-a păstrat din el decît o parte redusă. Ca urmare la acest jurnal, Puşkin scrie în 1822 la Chişinău „Observaţii istorice", care „prin conţinut reprezintă ecouri ale convorbirilor pe care Puşkin le-a auzit în anturajul prietenilor săi militari, viitorii decembrişti" [57].

I. N. Inzov, datorită înţelegerii ce o avea pentru Puşkin, îi scrie la 28 aprilie 1821 lui Capo d'Istria, căutînd să-l ferească pe poet de neplăceri.

„Puşkin, care trăieşte în aceeaşi casă cu mine, se poartă bine şi nu participă prin nimic la evenimentele tulburi de acum. I-am ocupat timpul cu traducerea în ruseşte a legilor moldoveneşti, scrise în franceză şi cu alte exerciţii conforme serviciului. El manifestă acelaşi spirit pe care îl au toţi locuitorii Parnasului" etc. [58].

---

[57] P. O. Morozov, op. cit., vol. VII, p. 1—2.

[58] Generalul I. N. Inzov, în scrisoarea secretă către Capo d'Istria (din 28 aprilie 1821), 1887, vol. 53, p. 243 şi Veresaev, op. cit., vol. I, p. 174.

Interesul purtat de Puşkin pentru evenimentele din Principate e dovedit şi prin proiectul său de a scrie „Un poem despre eterişti“ [59]. Deci „Cîrdjali“ nu ar fi decît o realizare în proză, bazată pe o parte din materialul pe care poetul l-a adunat în vederea scrierii poemului. Scurtul proiect ne orientează asupra conţinutului acestei opere: „Doi arnăuţi vor să-l omoare pe Alexandru Ipsilanti. Iordache îi ucide. Dimineaţa Iordache anunţă fuga lui [Ipsilanti]. El preia conducerea şi pleacă în munţi urmarit de turci“.

Din poemul, care în intenţia lui Puşkin trebuia să aibă mari proporţii, au rămas versuri foarte puţine:

„Noaptea va îmbrăţişa cîmpiile şi munţii.
În pădure, în mulţimea a lor săi...
Sub coviltirul întunecat al cerurilor
... Ipsilanti dormitează“ [60].

Alegerea de către Puşkin a lui Iordache Olimpiotul ca personaj principal pentru poemul său nu este întîmplătoare. Acest căpitan eterist era cel mai viteaz şi mai consecvent în aspiraţiile sale dintre toţi acei care îl înconjurau pe Ipsilanti. A. D. Xenopol, bazîndu-se pe documentele timpului, îi face următorul portret: „Cu totul altfel [era] căpitanul Iordache Olimpiotul, care se hotărîse a [se] jertfi pentru scumpul ideal al liberarii Greciei. Mic de statură, de o fire slăbănoagă, el ascundea sub o aparenţă cîrcită o bravură din cele mai mari, de care dădu probe atît înainte cît şi în timpul luptei pentru neatîrnare, şi moartea lui cu arma în mînă în mînastirea Secul, pune pecetea eroismului pe bîntuita lui viaţă. De un caracter nobil, el nu putea aduce la îndeplinire însărcinarea pusa asupra-i de comitetul eteriştilor din Bucureşti de a omorî pe Alexandru Şuţu, înţelegînd a mînui numai arma cinstită, nu şi cea trădătoare. Acest tip, unul din cele mai atrăgătoare ale revoluţiei greceşti, nu era însă grec, ci romîn din muntele Olimpului“ [61].

Chiar din succintul plan trasat de Puşkin rezultă că poetul rus cunoştea destule amănunte despre Iordache. În poem, acest căpitan viteaz ar fi fost deci împotriva unei asasinări laşe de data aceasta a lui Ipsilanti. În „Cîrdjali“ găsim o clarificare a ideii cuprinse în plan: „După lupta nefericită, în care a pierit floarea tineretului grec, Iordache Olimpiotul l-a sfatuit [pe Ipsilanti] să se îndepărteze şi el însuşi îi ocupă locul. Ipsilanti a fugit către frontiera Austriei şi de acolo şi-a trimis blestemul asupra unor oameni pe care i-a numit nesupuşi, laşi şi nemernici. Aceşti laşi şi netrebnici, în cea mai mare parte au pierit între zidurile mînăstirii Secul sau pe malurile Prutului, apărîndu-se disperat împotriva duşmanului de zece ori mai puternic“.

---

[59] B. P. Tomaşevski, Незавершенные кишиневские замыслы Пушкина, în *Пушкин, исследования и материалы,* M.-L., 1953, p. 193—202.

[60] Fragmentul de poem, ca şi sumarul plan al poemului, sînt traduse după B. V. Tomaşevski, art. cit.

[61] A. D. Xenopol, Istoria romînilor din Dacia Traiană, vol. X, Iaşi, 1896, p. 45.

În însemnările în limba franceză, făcute la Chişinău în timpul exilului, Puşkin nota cam acelaşi lucru, făcînd unele preciziuni, de pildă că „Iordache, în cap cu 800 de oameni, a învins de cinci ori armata turcă; în sfîrşit, s-a întărit la mînăstire [Secul]". Trădat şi înconjurat de turci, „el a dat foc la depozitul său de praf de puşcă şi s-a aruncat în aer"[62].

Şi aceste cîteva fraze sînt de ajuns pentru a vedea nu numai faptul că Puşkin a ştiut să găsească pentru poem poate cel mai patetic episod din timpul răscoalei eteriştilor, dar şi că era perfect documentat asupra împrejurărilor tragice ale morţii eroului său. Istoria dă ceva mai multe detalii care, în linii mari, nu fac decît să demonstreze veracitatea întîmplărilor notate de Puşkin. „Stîrpirea Eteriei din Moldova avu încă un episod interesant, ilustrat prin moartea într-adevăr eroică a celui mai brav căpitan din armata eteristă — Iordache Olimpiotul. Acesta, împreună cu tovarăşul său Farmache, după pierderea bătăliei de la Drăgăşani, se îndreaptă cu cei ce scăpară din măcel către Moldova, unde, după mai multe rătăciri, se adăposti la sfîrşit în mînăstirea Secul. Aici, cu o mică trupă de 150 de oameni, el susţinu în contra turcilor un asediu de 15 zile. Farmache însă, văzînd că nu mai este nici o scăpare şi ademenit prin făgăduinţele cancelarului consulului austriac Udriţchi, ce însoţea pe turci şi care îi făgăduia o tratare onorabilă şi trecerea lui în Austria, se hotărî să se predea. Iordache însă, care ştia cum se ţin turcii de făgăduinţele făcute ghiaurilor şi care prefera o moarte bărbătească ştreangului călăului, după ce căută în zadar să convingă pe Farmache despre zădărnicia speranţelor sale de scăpare, făcu un apel la mica trupă ce mai rămăsese că cine voieşte să rămînă să moară cu el? Zece inşi se desfăcură din grămadă. Ei se închiseră împreună cu Iordache în clopotniţa mînăstirii şi după ce împrăştiară cît putură mai mult moartea în rîndurile turcilor şi sfîrşiră gloanţele, puseră foc la butoiul de praf ce le mai rămăsese şi săriră cu toţii în aer"[63].

3. Puşkin fuloişlclor romînesc

Puşkin era viu interesat de etnografie. El obişnuia să îmbrace diferite costume naţionale pentru ca, prin acest mimetism, să încerce să cuprindă psihologia popoarelor respective. Aşa făcea la noi Caragiale mai tîrziu. Această aparentă extravaganţă era o metodă de cunoaştere. Vechii locuitori ai Chişinăului susţin că Puşkin „apărea deseori în cele mai diferite şi originale costume. Ba se întîmpla să apară în costum turc, cu şalvari foarte largi, în sandale şi cu fesul pe cap, fumîndu-şi pompos ciubucul, ba se arăta ca grec, evreu, ţigan etc."[64].

Alteori Puşkin e văzut în haine moldoveneşti, armeneşti sau sîrbeşti[65].

---

[62] Notiţele în limba franceză referitoare la Iordache Olimpiotul le găsim tot în B. V. Tomaşevski, art. cit., p. 194—195.

[63] A. D. Xenopol, op. cit., vol. X, p. 67.

[64] După cuvintele vechilor locuitori ai Chişinăului. *Русский архив*, 1899, II, 344 şi în op. cit., vol. I, p. 179.

[65] P. V. Dîdiţkaia, fragment reprodus de V. Veresaev, op. cit., v. I, p. 195.

Puşkin dovedeşte un interes deosebit pentru folclor. Il preocupă în egală măsură folclorul rus şi acela al altor popoare. El nu se mulţumeşte numai cu cunoaşterea poeziei populare romîneşti, îl pasionează deopotriva muzica şi dansurile. Balurile date de moşierul Vartolomei la Chişinău îl atrăgeau îndeosebi pentru muzica populară moldovenească pe care o executa un taraf.

V. Gorciakov, aflat pe atunci în serviciul statului major al diviziei a 16-a, scrie următoarele despre o astfel de reuniune dansantă la care se adunaseră cam optzeci de persoane: „La toate seratele ca aceasta, muzica era executată de lăutari aparţinînd casei lui Varfolomei. Muzicanţii lui, ţigani, se deosebeau de alţii asemănători atît prin arta lăutărească, cît şi prin modul de execuţie. In pauzele dintre dansuri, ei ziceau din gură, acompaniindu-se de viori, cobze şi flaute, pe care Puşkin, pe drept cuvînt, le numea fluiere. Intr-adevăr, după felul în care erau alcătuite aceste flaute, ele aminteau de fluierele pe care ne-am obişnuit să le găsim în pictura şi sculptura care ne transportă în timpuri antice".

«In această seară, pe Puşkin îl preocupa cîntecul moldovenesc bine cunoscut: „Te iubesc peste măsură" [66]. Cu o atenţie încă mai mare, el asculta alt cîntec: „Arde-mă, frige-mă", şi încă de-atunci ne distra cu frumoasa lui imitaţie, care a devenit cunoscutul cîntec din poemul Ţiganii, anume „Arde-mă, taie-mă" etc.» [67].

«L-a interesat şi „Mititica" (pe care Gorciakov o caracterizează în notă ca: „dans moldovenesc, acompaniat, de cele mai multe ori de cîntec"), dar atenţia lui era îndreptată în special spre dansul numit „Sîrbeşti" (sîrba), pe care l-a jucat şi stăpînul casei însuşi (bătrînul Varfolomei)»[68].

Intîlnirile vesele la acest amator de artă populară erau gustate de poet mai mult iarna, pe viscol, cînd în micul oraş, lipsit de teatre şi operă, viaţa se închidea între zidurile locuinţelor. Iată ce spune Puşkin într-o poezie din ianuarie 1823:

„Iarna, cu zid ce se spulberă uşor,
Mi-a îngrădit calea spre poartă;
Pînă cînd cărări în faţa mea,
N-am să-mi fac cu picioarele
Eu stau acasă, ca un om fără treabă;
Dar tu, suflet al sufletului meu,
Află că va fi luni,
Ce va spune Varfolomei".

Interesul lui Puşkin pentru tradiţiile populare moldoveneşti l-a apropiat pe poet de A. F. Veltman [69]. Aflînd că acesta din urmă compune „o poveste moldovenească în versuri, sub titlul de Iancu Ciobanul", în realitate un poem comic bazat pe motive populare, l-a vizitat şi — scrie Velt-

---

[66] Numele cîntecelor moldoveneşti sînt scrise de V. Gorciakov cu litere ruseşti, dar netraduse.

[67] V. Gorciakov, Выдержки из дневника în Пушкин в воспоминаниях и рассказах современников.

[68] Ibidem, p. 165.

[69] Scriitor romantic şi arheolog (1800—1870) pe atunci ofiţer la Chişinău. Cf. Пушкин в воспоминаниях соеннирем в ков, 1950, p. 545.

man — „m-a rugat să-i citesc ceva din Iancu. Trei cînturi din această ineptă poemă-bufă erau deja scrise"[70].

Din opera de tinereţe a lui Veltman n-au rămas decît două fragmente, anume descrierea furtunii şi a zorilor, care au intrat în prima parte din povestirea sa „Călătorul"[71].

Puşkin îi punea şi pe fruntaşii Eteriei, care aveau contact cu principatul Moldovei, pe care-i întîlnea la locotenent-colonelul Liprandi, să-i spună legende moldoveneşti, pe care le nota.

În timp ce poetul rus se afla încă la Chişinău, mai ales după eşecul mişcării eteriste, haiducii şi tîlharii colindau pădurile şi satele din Principatele noastre. Ei treceau de multe ori Prutul, operînd şi în preajma Chişinăului.

Un haiduc vestit în acea vreme era Ursul, temerar şef al unui grup constituit din războinicii care slujiseră Eteria din Moldova: „În Moldova — relatează A. Veltman — şi în general în Turcia, tîlharii colinda în cete prin sate, jefuiesc, fac chefuri prin cîrciumi şi nimeni nu-i stinghereşte".

După lupta de la Sculeni, Ursul cu vitejii săi pribegeşte prin Basarabia, jefuind. Prins de autorităţile şi populaţia din Chişinău, asprul dar demnul haiduc, în ale cărui acte se ascundea o ură neţărmurită împotriva clasei stăpînitoare, precum şi un puternic dor de libertate, dă dovadă de o uimitoare stăpînire de sine.

După ce a fost prins la Chişinău „spre a-l vedea pe Ursul în lanţuri, venea întregul oraşul — notează Veltman. — El era un model de ferocitate şi furie. După ce fusese bătut, nu a permis să i se îngrijească rănile. Ursul stătea culcat, presărat de viermi, dar nu ofta. Sînt sigur că Ursu i-a sugerat lui Puşkin ideea de a descrie tabloul Tîlharilor"[72].

Un astfel de episod desigur că a contribuit să mărească interesul lui Puşkin pentru folclorul romînesc cu bogata lui tematică despre viaţa haiducească.

Părerea lui Veltman este contrazisă de Puşkin însuşi în scrisoarea pe care i-o trimite lui Viazemski, la 11 noiembrie 1823. Poetul declară că ideea poemului „Fraţii tîlhari" i-a venit la Ekaterinoslav, în 1820, înainte de a fi sosit deci la Chişinău. Atunci, spune Puşkin, doi tîlhari reuşiseră să se salveze trecînd Niprul legaţi cu lanţuri. Poemul îl compune totuşi mai tîrziu. Avem motive să credem că felul în care moldovenii vedeau pe haiduci cu accentuarea generozităţii acestor răzvrătiţi, a putut să ajute pe marele poet rus la imaginarea unor personaje eroice similare.

În sprijinul tezei noastre sînt şi versurile inedite, intitulate „Cîntec moldovenesc" care nu sînt decît o variantă a „Fraţilor tîlhari". Le reproducem:

„Eram doi fraţi — am crescut
împreună —
Şi tinereţea tristă am petrecut-o
în lipsuri...

[70] A. F. Veltman, în Пушкин, биографические материалы..., SPb., 1899, p. 18.4

[71] Cf. S. Gessen, în Пушкин, воспоминания и разказах соврененмиков, p. 585

[72] A. Veltman, op. cit., p. 181.

Dar o patimă nesățioasă a stăpînit
sufletul
Și amîndoi am plecat în
tîlhărie“ [73]

S-a scris la noi, și pe bună dreptate, dacă luăm termenul de „folclori t“ în accepțiunea de culegător de folclor, că A. S. Pușkin este primul f lclorist romîn [74]. In 1821, cînd încă nu aveam o culegere de literatură poporana, Pușkin nota cu bucurie cîntecele populare romînești.

Două cîntece „istorico-contemporane l-au impresionat deosebit de mult pe Alexandru Sergheevici. Primul a ajuns din Valahia la Chișinău în august 1821, al doilea — la sfîrșitul aceluiași an. Cuplete din aceste cıntece erau auzite neîntrerupt pe toate străzile și erau cîntate de asemenea de tarafurile muzicanților țigani. Cine nu-și amintește — se întreabă Liprandi — de neîntreruptele repetări : Pom, pom, pom, pom eram pom și Frunza verde Șalala, Sava, Bim-bașa ?“ [75].

Despre soarta acestor cîntece traduse în rusește de Pușkin, nu se știe nimic. Poetul a ars la Mihailovsk o mare parte din manuscrisele sale din Chișinău, pentru a se feri de autoritățile țariste care îl urmăreau. Este oarte posibil ca textul revoluționar al poeziilor să fi pierit împreună cu „Jurnalul“ lui Pușkin. Probabil că I. P. Liprandi nu mai era în posesia lor, altfel desigur că le-ar fi publicat. Singurul indiciu pe care îl dă din memorie este acesta : «Primul din ele „Pom, pom, pom“ etc. era o compunere alegorică în legătură cu asasinarea prin trădare a capului răscoalei, Tudor Vladimirescu, din ordinul principelui Ipsilanti, în împrejurimile Tîrgoviștei. Al doilea, în legătură cu moartea datorită tot trădarii, a cunoscutului și mai înainte, iar în timpul Eteriei a foarte viteazului Bîm-bașa-Sava, bulgar de origine, ucis împreună cu căpitanul Ghenciu». Așadar, cele două poezii populare culese de Pușkin erau o dovadă în plus a interesului deobıt avut de marele poet rus pentru evenimentele din Principatele Romînești.

Pentru a demonstra că Pușkin a ținut foarte mult la cele două cîntece populare revoluționare valahe, Liprandi nota că autorul poemului Eugen Oneghin „a avut traducerile acestor cîntece, el mi le-a adus spre a le compara cu cuvintele arnăutului meu Gheorghe. Dar, în decembrie 1823, la Odesa, Pușkin mi-a spus că nu știe unde au dispărut și m-a rugat să-i procur o copie de pe traducerea mea. In ianuarie 1824. revenind la Odesa le-am predat“ [76].

Primul cîntec menționat de Liprandi trebuie să fi avut într-adevăr o mare raspîndire. Fără a întreprinde cercetări migaloase notăm că la Anton Pann în Poezii populare, întîlnim o variantă a poeziei culese și pierdute de Pușkin, în care însă mișcarea Eteriei nu este înțeleasă [77]. Către sfîrșitul cîntecului găsim versul citat de Liprandi în următoarea strofă :

[73] Textul din B. V. Tomeserski, op. cit., p. 183.
[74] D. Caracostea, Balada poporană romînă, (curs litografiat), 1933, p. 77—79.
[75] I. P. Liprandi, op. cit., p. 221—222. Citatele din cîntece au fost scrise de Liprandi în romînește, cu litere rusești.
[76] I. P. Liprandi, op. cit., p. 221—222.
[77] Anton Pann, în Poezii populare, broșura I-a, București, 1846, „Povestea unui gîngav despre Zavera de la 1821“, p. 84—97.

„Pom, pom, pom eram eu, pom
pom eram cu frunza verde
şi verdeaţa mi se pierde,
pom, pom, pom eram, eu pom".

Intervenţia lui Anton Pann în textul prezentat este evidentă prin punerea cîntecului în gura unui gîngav:

„Astfel dar zaverii îi fu moşi-şitul
ast-fel începutul şi-ast-fel sfîrşi-şitul
şi sufletul cînd şi-a dat,
ăst cîntecel ne-a lăsat".

Poezia lui Anton Pann capătă un caracter de prelucrare glumeaţă, a folclorului, în care elementele livreşti nu lipsesc. De pildă:

„Joc îşi bate Afrodita
Cu săgeata de ispită!"

La 8 mai 1884, cu şase decenii după ce poezia îl interesase pe Puşkin, G. Dem. Teodorescu are ocazia să noteze o variantă „după Petrea Creţul Şolcanu, lăutarul Brăilei" sub titlul „Cîntecul Zaverei sau al zavergiilor lui Ipsilanti de la 1821—1822". Se pare că Puşkin a cunoscut şi notat poezia după o altă versiune, întrucît, datorită probabil unor intermediari răuvoitori, varianta din Teodorescu are şi unele elemente reacţionare, care nu erau în cea cunoscută de Puşkin. Acestea, de altfel, distoneaza cu aspectul general al variantei lui G. Dem. Teodorescu, din care reproducem o parte:

„Pom, pom, pom,
pom eram eu, pom,
pom eram cu frunza verde,
dar verdeaţa mi-se pierde:
Pom, pom, pom
pom eram eu, pom

Om, om, om
Om, eram eu, om,
om eram eu mai înainte,
om de treabă şi cuminte,
om, om, om
om eram eu, om

Om, om, om
om eram eu, om,
că mergeam eu ziua mare
şi cîntam din gură tare,
Om, om, om
om eram eu, om!

Om, om, om
om eram eu, om
hai inimă, mai departe
să scapam de strîmbatate
Om, om, om
om eram eu, om

Om, om, om
om eram eu, om
hai inimă mai 'nainte
să scapăm dintre cuţite
om, om, om,
om eram eu, om.

Pom, pom, pom,
pom eram eu, pom
de frica lui Tudorică
nu vezi boierii prin sticlă
Pom, pom, pom
pom eram eu, pom" etc.[78].

Bănuim că ceea ce a atras în primul moment atenţia lui Puşkin a fost sonoritatea curioasă a cîntecului datorită repetatelor refrene. Aceasta l-a făcut să dorească a cunoaşte şi conţinutul care îl interesă pentru că era legat de evenimente revoluţionare al căror curs istoric îl pasiona.

Cealaltă poezie semnalată de I. P. Liprandi care, după cum afirmă acesta, începea cu „frunză verde şalala" adică „şi-o lalea" şi vorbea de moartea viteazului Sava[79], a fost de asemenea culeasă de G. Dem. Teodorescu, de la acelaşi Petre Creţu Şolcanu. Pe Puşkin, ca şi la cîntecul precedent, trebuie să-l fi atras la început sonoritatea pitorească, tonalitatea orientală a cîntecului. În colecţia lui G. Dem. Teodorescu, poezia care a continuat să circule mai mult de o jumătate de secol, poartă titlul de „Bimbaşa Sava"[80]. Pentru a reconstitui atmosfera epocii şi a vedea direcţia în care se îndreaptă gustul literar al lui Puşkin, reproducem această interesantă variantă a poeziei tradusă şi pierdută de el:

Foaie ş'uă lalea
ceauş că-i venea
bimbaşii Sava,
ceauş că-i venea
temenea-i făcea,
din gură-i zicea
— paşa Kihaia
chiamă pe Sava.
Cu delibaşa
Căpitanul Ghencea,
ca să bea, să bea
ciubuc şi cafea.
Bimbaşa Sava,
unde-mi auzea,
bine se-mbrăca
în arme se-arma,
şi cu el lua
pe delibaşa
căpitanul Ghencea,
şi mi se ducea
ca să-i dea, să-i dea
paşa Kihaia
ciubuc şi cafea.
Dacă se ducea
colo la paşa
Kihaia-l poftea
ciubucul să-şi bea
şi cafea îi da.
bimbaşii Sava.

---

[78] G. Dem. Teodorescu, Poezii populare, Bucureşti, 1885, p. 487—488.

[79] Remarcăm faptul că rolul jucat de Sava Bim-başa în timpul răscoalelor Eteriei şi a lui Vladimirescu a fost negativ, acesta fiind un renegat care însă nu a reuşit să scape de pedeapsa turcilor. A se vedea nota lui G. Dem. Teodorescu cu ocazia publicării variantei, de asemenea A. D. Xenopol, op. cit., vol. X, p. 38—63 şi urm.

[80] G. Dem. Teodorescu, op. cit., p. 484—486.

nat fie după povestirile eteriştilor Vasile Caravia, Constantin Duca şi Pendadechi [83], fie de la cunoscuţii lui moldoveni, cum erau Costache Stamati, sau cineva din rudele lui Alexandru Hîjdeu sau poate Gheorghe Cantacuzino [84].

La Odesa, la clubul Otona, Puşkin arătîndu-i lui Liprandi naraţiunile, scrise pe baza notiţelor din Chişinău, i-a cerut unele completări în legătură cu subiectele. Prietenul sau le-a obţinut de la eteristul Scufo şi i le-a transmis.

Cele două legende scrise de Puşkin şi, dupa relatările lui I. P. Liprandi, împrumutate cîndva unui prieten de către autor, poate poetului V. I. Tumanski, s-au pierdut [85]. Nici copiile pe care le avusese Liprandi nu s-au găsit. Putem afirma bizuindu-ne numai pe prezenţa numelor lui Duca şi Dabija, domnitori în Moldova în vremuri grele pentru popor, că legendele culese de Puşkin se refereau la o epocă dramatică pentru istoria Moldovei.

Eustaţiu Dabija (numit de către Nicolae Costin şi Ion Neculce — Evstratie, iar de către Nicolae Muste — Istrati în scurta lui domnie (1661—1666) suferă o înfrîngere alături de turci şi munteni la Leva, în Ungaria. Dar nu numai războiul avea să nemulţumească populaţia, ci şi faptul că, după cum afirmă cronicarul Nicolae Costin, deşi „blînd", „La beţia lui pre mulţi îi da la armaşi să-i spînzure. Eară dacă se trezea nimic nu ştia, nici mai întreba" [86]. Asupra felului în care sfîrşi acest domnitor planează un mister [87].

Un Duca din secolul al XVII-lea — sau cum îl numeşte Ion Neculce „Duca Vodă cel bătrîn" — este Gheorghe Duca, care inaugură în Moldova sistemul de a reveni în domnie [88]. Astfel, el domneşte de trei ori

---

[83] I. P. Liprandi menţionează că Vasile Caravia şi Pendadechi erau originari din Nejin, iar Duca albanez. Cu toţii erau din anturajul lui Ipsilanti. „Puşkin îi întîlnea des la mine şi avea mare plăcere să glumească şi să discute cu ei". Legendele care stau la baza celor doua bucăţi ale lui Puşkin au fost povestite „în mai multe reprize".

[84] G. F. Bogaci crede că I. P. Liprandi încearcă să inducă în eroare afirmînd că le auzise de la cei trei eterişti, pledînd că e mai posibil să le fi auzit de la Stamati sau vreun membru al familiei lui Hîjdeu sau Cantacuzino. (Op. cit., p. 236—240).

[85] I. P. Liprandi, op. cit., p. 236—240.

[86] Nicolae Costin, Letopiseţul ţării Moldovei în Cronicele Romîniei sau Letopiseţele Moldovei şi Valahiei, editate de M. Kogălniceanu, vol. II, ediţia a II-a, Bucureşti, 1872, p. 5.

[87] Nicolae Costin crede că a murit de moarte bună şi a fost „astrucat cu cinste în manăstirea sa în Bîrnova". (Op. cit., p. 5). O relatare similară dă Ion Neculce în Letopiseţul Ţării Moldovei, Cronicele Romîniei (Op. cit., vol. II, p. 195), deasemenea Nicolae Muste în Letopiseţul Ţarii Moldovei şi cronica anonimă a Ţării Moldovei, Cronicele Romîniei, (Op. cit., vol. III, Bucureşti, 1874, p. 5 şi 99). Dar Simion Regnier, ambasador din Constantinopol, spune în raportul său că „Dabija ar fi fost destituit din pricina surprinderii de către turci a unei corespondenţe a lui cu hanul tataresc" (A. D. Xenopol, op. cit. vol. VII, p. 222). Dimitrie Cantemir în Descriptio Moldaviae crede chiar că a fost omorît de turci: „căci după aceea n-a avut nici unul nenorocirea aceea ca să fie ucis în scaun, fară numai Eustaţiu Dabija şi tatăl nostru Constantin Cantemir". (Dimitrie Cantemir, Descrierea Moldovei, Bucureşti, 1909, p. 137).

[88] Ion Neculce, op. cit., p. 96—97.

în 1666—1667, 1669—1672 şi, după ce ocupă un timp tronul Munteniei, revine în Moldova pentru încă şase ani — 1678—1684. Gheorghe Duca, în prima lui domnie, ponderat, ajunge în a doua şi mai ales în a treia, rapace şi crud, sărăcind Moldova. Face faţa faimoasei rascoale a lui Hîncu pe care o reprimă cu ferocitate, suportă razboaie, plateşte mult Porţii, dar îi place şi luxul şi poporul, sleit de lupte, foame şi teroare, avea să privească cum Duca-Vodă, ajuns şi Hatman al Ucrainei, cu fast deosebit şi-a măritat fata, care „cu mare veselie ca la două saptamîni s-au nuntit; numai celor de ţeara nu le era foarte veselie, că acea cheltuială era tot din spinarea ţării" [89].

Boierii, care erau mai puţin sensibili la spolierea ţarii, îl urau totuşi nu numai pentru cruzimile lui dar şi pentru ca îl considerau un intrus: „Era de neamul lui grec din Rumelia" (Nicolae Costin), „de moşie din ţeara grecească" (Ion Neculce), „au fost la dugheană, la abăgerie" (Nicolai Muste), „era de neam prost" (Dimitrie Cantemir) şi astfel boierii pămînteni rîvnitori la tronul Moldovei considerau numirea acestui domnitor de către Poartă un precedent de prost augur. De aceea, în toate cronicile e înfierat [90]. Privit ca personaj literar, Gheorghe Duca e un Dinu Păturică avid de ascensiune şi care îşi termină cariera în mod tragic. „Vasile Vodă l-au luat în casă-i şi slujind şi în zilele altor domni la curte l-au boierit". „Au luat pre o fată a doamnei Dabijoaie, hiastră Dabijei Vodă", „anume Nastasia, ce era facută cu Buhuş; şi au agiuns de au fost şi visternic mare în zilele Dabijei Voda" pentru a fi domnitor „au mers doamna Dabijoaia în Ţarigrad".

Vorbind de a doua şi a treia domnie, cronicarii îl caracterizează „rău şi pizmător, îndelungăreţ la mînă şi lacom la avuţie", „strînsoarea mare pentru bani făcea tuturor", „cumplit, prea vrăjmaş". „Eară bieţii pămînteni strigau cu toţii, că nu le trebuie Duca Vodă" [91].

Despotul lacom ajuns uşor la conducerea Moldovei spre bucuria cronicarilor termină lamentabil:

„Scîrşea cu dinţii, şi-şi lărgea maţele (cum zice la psalmul al nouălea: Leşueşte într-ascuns ca un leu întru ograda sa: pîndeşte să apuce pe cel sărac, să apuce pre cel sărac ca să-l înghită pre dînsul). Ci Dumnezeu nu i-au sporit, că i-au venit şi lui la cap perirea" (Nicolae Costin).

„Duca Vodă atunce era în Liov, slobod şi oblicind că au poprit Ungurii banii, l-au lovit cataroi de voie rea şi-au murit în loc". „Eară ea (fiica Dabijoaiei, soţia lui Gheorghe Duca) — au rămas şi săracă şi

---

[89] Nicolae Costin, op. cit., vol. II, p. 21.

[90] Ibidem, Cronicile Romîniei, vol. II, p. 5—8, 17—30, 195—201, 214—223, vol. III, p. 5—9, 19—22, 77—83, 99—103, 105—108. C. F. Bogaci citează o serie de pasaje din cronici concludente în acest sens, (op. cit., p. 171—240).

[91] Şi străinii contemporani arată sărăcirea Moldovei de către Gheorghe Duca. Petru Parcevici, episcop al Marcianopolei, trimis de Papa în Moldova, raporta: „Provincia întristată sub domnia acestui principe este mai de tot dezgolită de locuitori, care fug din ţară şi se trag în Turcia, Rusia, Transilvania, Valahia, se suie pe munţii cei mai înalţi şi se ascund ca fiarele sălbatece în cele mai dese păduri". (A. D. Xenopol, op. cit., vol. VII, p. 227).

ocărîtă, de voroava oamenilor, şi cu o casă plină de copii. Aşa au plătit Dumnezeu Ducăi Voda, precum au facut şi el altora" (Ion Neculce).

„Şi i-au luat tot ce au avut pînă şi şlicul din cap, şi pe oamenii săi i-au lăsat numai cu pielea". „Şi aşa l-au luat rob, şi l-au dus în ţara leşească, şi l-au închis în Liov, unde au şi murit" (Niculai Muste).

„Zic că şi moartea Ducai Voda cu otrava lui Şerban au fost" (cronică anonimă).

Astfel de personaje ca Dabija şi mai ales Duca, despre care Puşkin noteaza legendele pierdute, erau apte de a incita imaginaţia poporului. Şi cronicarii au unele observaţii asupra domniei lui Duca-Vodă a căror esenţă populară este evidenta. Ca în cazul legendelor şi a deceurilor se încearca o cauzalitate între lucruri care pentru un ochi abstract şi obiectiv pare neîntemeiata dar dă suflu epic naraţiei. Este foarte posibil ca în legenda despre Duca pe care o auzise Puşkin sa fi figurat acele prevestiri funeste care în cronici întovaraşesc naraţiunea stereotipă a faptelor acestui domnitor, deplasînd-o pe plan literar. Nicolae Costin are un capitol special alaturat acelui de competenţa istorică despre domnia lui Duca: „De cometa, steaua cea mare ce s-au ivit pre cer în zilele Ducăi Vodă" în care ne spune:

„La cursul anilor 7188, eară de la Christosu 1689, în luna lui Decembrie 10 zile ivitu-s-au pre cer o stea cu coadă, căreia îi zic Latinii Cometă adecă matură. Şi lunga era de cuprindea cu lungimea sa giumătate de cer, începîndu-se întîi de jos dintr-o stea despre partea ţărei Ungureşti, între ameazazi şi între apus. Apoi de zi ce trecea, tot se urca pre cer catre amează noapte în sus, şi dindarăt se scurta, mergînd în spre miazănoapte, precum este umbletul cerului, cu stelele, învîrtindu-se către apus. Şi aşa au trăit şapte saptămîni şi patru zile, pînă la zi întîiu a lui Fevruarie; de aceea s-au stins şi au pierit" etc. Cometa nu este singura prevestitoare de rele din timpul lui Duca Vodă, se mai adaugă şi altele:

„Au fost cutremur mare de pamînt cît au căzut icoanele jos de prin biserici la ţara şi vase şi poliţe de prin casele oamenilor. Spuneau oamenii bătrîni cum n-au apucat cutremur mare şi straşnic ca acela; şi huetul venea despre miază-noapte; iara dupa accea să vezi răutăţi în ţeară despre Domnie, şi prazi, şi robii de oşti pagîne şi leşeşti, şi vărsare de sînge în toate ţarile precum vei citi mai-nainte la rîndul său" [92].

Şi alţi cronicari vorbesc de cometa şi cutremur, unii adăugînd şi alte semne prevestitoare:

„Intr-acest an, nepovestită minune s-au arătat în mînăstirea de gios de cetatea Hotinului; au lacrimat Icoana Maicii Preacurate pe obraz, cît se răsturnau lacrimile pe Icoana, şi picau într-o tipsie ce era sub Icoană" [93].

Dacă astfel de elemente de superstiţii populare înregistrate şi de cronici trebuiau să fi fost înserate în legendele notate de autorul poemului Ruslan şi Ludmila, cronicile ne pot lamuri mai puţin asupra subiectului naraţiunilor. Dupa toate probabilitaţile, dat fiind interesul literaturii

[92] Nicolae Costin, op. cit., vol. II, p. 20—21.
[93] Nicolai Muste, op. cit., vol. II, p. 8.

populare pentru o ascensiune uşoară a eroilor de basm, într-una din legende trebuia să fi fost vorba de modul prin care Duca îşi capătă tronul, în alta — întrucît el e un zmeu şi nu un făt-frumos — felul în care ajunge la pieire.

S-a semnalat la noi că Alexandru Hîjdău, tatăl lui B. P. Hasdeu, publicase în Rusia, în 1830, o nuvelă cu titlul „Duca-Vodă", şi o alta între 1830 şi 1840 intitulată „Dabija-Vodă"[94]. Din lipsa textelor ruseşti, conţinutul lor bănuit a fi cel puţin înrudit cu a legendelor notate de Puşkin nu a fost relevat[95]. În urma ultimelor cercetări întreprinse în Uniunea Sovietică[96] putem face o rectificare. „Duca, Legenda moldovenească" aparţine cu adevărat lui Alexandru Hîjdău şi apare în 1830[97], iar *Dabija,* alături de o altă legendă privitoare la vremea lui Gheorghe Duca, anume *Hîncu* are ca autor pe Boleslav Hîjdău, fratele lui Alexandru şi apare în 1838[98]. Cele două legende bănuite a fi fost cunoscute de Puşkin (găsim în ele şi numele de Dafna) nu le-am întîlnit în culegerile noastre. Le dăm conţinutul pe baza materialului de care dispunem[99]. Începem prin *„Dabija"* legenda publicată de Boleslav Hîjdău în conformitate cu succesiunea evenimentelor din cele două legende între care e o legătură evidentă.

«Istrate Dabija a fost domnitor în Moldova. El avea o fată frumoasă, Domniţa Dafna." B. Tomaşevski, a cărui rezumat îl dăm, continuă reproducînd şi fraze din naraţiunea lui Hîjdău: „E bogat şi mare domnitorul Istrate Dabija; dar nu-i bogat nici prin aur unguresc, nici prin argint leşesc ca Vasile Lupu, ci-i bogat prin fiica sa Domniţa Dafna". Întocmai aşa, urmînd stilul legendei este descrisă frumuseţea Dafnei: „Şi frumoasă era fata lui, Domniţa Dafna, mai frumoasă ca brînduşa înflorită primăvara devreme, mai frumoasă ca merele domneşti care se coc toamna tîrziu. Făptura îi era înaltă ca viţa de Odobeşti sau ca plopul bizantin, care se ridică pe malurile Nistrului. Ochii îi erau albaştri, ca faţa soarelui, iar sprîncenele negre ca aripa corbului. Părul bălai, luminos, ca aurul purtat pe valurile rîului de aur Bistriţa, se încreţea în plete arătoase lîngă gîtul ei, alb ca pieptul lebedei de pe Dunăre". La curtea lui Istrate servea tînărul arnăut Vasile Duca. O iubea pe Dafna. Dafna însă nu-l iubea pe el. Duca se distingea prin inteligenţă dar sufletul îi era mohorît şi viclean. O dată în palat era o serbare. Dafna a hotărît să se despartă de lume şi să se ducă la mînăstire. Vasile Duca era posomorît şi aspru. Din ordinul lui Istrate, el a ieşit de la ospăţ, şi deodată i s-a născut planul să pună stăpînire pe Dafna împotriva voinţei ei. El a dat foc la pa-

[94] E. Dvoicenko, Puşkin şi Romînia, Bucureşti, 1937, p. 35 (Menţionarea celor două nuvele e făcută după N. Iorga, Istoria literaturii romîneşti în secolul al XIX-lea, Bucureşti, vol. II, 1907, p. 41—42.

[95] E. Dvoicenko, op. cit., p. 35.

[96] B. V. Tomaşevski, op. cit. şi G. F. Bogaci, op. cit.

[97] A. Hîjdău, 1830, nr. 23 şi 24 din decembrie, p. 181—197.

[98] Boleslav Hîjdău, Молдавские легенды, Да[illegible]ижа. Молдавская быль ХУШ века. Хынкул, Молдавское предание ХУ[illegible] века *Сын Отечества и Северный, архив,* vol. I, februarie, p. 230—249

[99] Din lipsa textelor originale ale legendelor, traducem rezumatele critice făcute de B. Tomaşevski.

lat şi în timpul incendiului l-a scos din palat pe Istrate şi pe Dafna. Chiar a doua zi, Istrate, recunoscător pentru salvarea fiicei şi nebănuind viclenia, a dat-o pe Dafna în căsatorie lui Duca şi în acelaşi timp i-a oferit rangul de mare vistiernic. Dupa letopiseţe, acest lucru s-a întîmplat în 1663. După moartea lui Dabija (1666), Duca a ajuns domnitor. Povestirea se termină cu vorbele: „Nu mult timp principesa a cunoscut bucuriile căsniciei!" spune letopiseţul lui Nestor Ureche. Duca, ajuns la domnie, şi-a facut harem şi a ţinut şase cadîne. Din căsnicia cu Dafna, el a avut numai un fiu, pe Constantin, care a fost domnitor din 1693 pînă în 1696 şi din 1701 pînă în anul 1704» [100].

Lăsam la o parte confruntarea datelor şi a citatelor din cronici care s-au dovedit a fi mistificate de Boleslav Hîjdau [101], reţinînd doar ca numele D fnei a fost cu adevarat legat de viaţa lui Dabija, dar ca acesta era al consoartei lui Dabija şi nu a fiicei pe care cronicarii o numesc Anastasia sau Nastasia şi care se măritase cu adevarat cu Gheorghe Duca (şi nu Vasile, cum este numit domnitorul în legenda lui Boleslav Hîjdău). Cronicarii nu dau însă amănunte asupra acestei căsătorii. Publicînd rezumatul de mai sus al legendei hîjdăiene, B. V. Tomaşevski nu remarcă un fapt care ne pare de o foarte mare importanţă în elucidarea chestiunii în ce măsură povestirea se identifică cu cea cunoscută de Puşkin anterior. Din citatele aduse de cercetător rezultă că stilul legendei publicate de Boleslav este puşkinian. Mai mult decît atît sînt modalităţi stilistice folosite aproape identic de către poet în altă operă şi anume în „Poltava", poem scris în octombrie 1828.

„E bogat şi mare domnitorul Istrate Dabija: dar nu-i bogat nici prin aur unguresc, nici prin argint leşesc ca Vasile Lupu, ci-i bogat prin fiica sa Domniţa Dafna".

Oare această prezentare a frumoasei fete nu aminteşte versurile din „Poltava":

„Dar Cociubei e bogat şi mîndru
Nu prin cai cu coama lungă
Nu prin aur dat de hoardele Crimeei,
Nu prin sate moştenite
Cu frumoasa sa fată
Se mîndreşte bătrînul Cociubei".

De asemenea, descrierea amănunţită a frumuseţii Dafnei are necontestabile asemănări de atmosfera şi colorit verbal cu realizarea portretului fetei lui Cociubei, deşi prima are părul bălai, cealaltă negru: „Făptura îi era sveltă ca viţa de Odobeşti sau ca plopul bizantin, care se ridică pe malul Nistrului. Ochii îi erau albaştri ca faţa soarelui, iar sprîncenele negre ca aripa corbului. Părul balai, luminos ca aurul purtat pe valurile rîului de aur Bistriţa, se încreţea în plete arătoase lîngă gîtul ei alb ca pieptul lebedei de pe Dunăre".

Portretul pare făcut de aceeaşi mînă care a scris mai tîrziu:

---

[100] B. V. Tomaşevski, op. cit., p. 201—202.
[101] G. Bogaci, op. cit.

„Ca plopul înalţimilor kievene
Ea este sveltă. Mişcarile ei amintesc mersul lin
Al lebedei apelor pustii
Ba avîntările iuţi ale ciutei.
Pieptul îi e alb ca spuma
In jurul frunţii înalte,
Ca nourii negresc zlufii" etc.

Dacă am fi avut în faţă textul întreg al legendei publicate de Boleslav Hîjdău e foarte posibil să fi găsit în el şi alte urme ale stilului lui Puşkin. Pe marginea celor constatate de noi se pot naşte mai multe ipoteze. Mai problematic pare ca legenda auzită de Puşkin şi Boleslav Hîjdău să fi avut aceste elemente stilistice, care nu par caracteristice literaturii populare romîneşti. De asemenea, nu credem ca Hîjdău să fi recurs la formule puşkiniene în tratarea unei legende auzite de el în Moldova, evitînd stereotipia naraţiunilor noastre populare. Inclinăm a crede că familia Hîjdău a găsit în Basarabia o copie a legendelor aşa cum le stilizase Puşkin [102], care a stat la baza povestirilor publicate de Boleslav şi Alexandru Hîjdau. In acest caz, coincidenţa de nume a legendelor lui Puşkin, semnalate de către Liprandi, cu ale fraţilor Hîjdău s-ar explica foarte lesne. Intrebarea pe care ne-o putem pune este dacă fraţii Hîjdău au ştiut ca erau în posesia unor legende stilizate de Puşkin sau nu. Publicarea povestirii „Dabija" de către Boleslav Hîjdău în 1838, deci un an după moartea marelui poet rus, ne pune pe gînduri. Ar parea că fraţii Hîjdău ştiau că Puşkin era autorul lor. Insă faptul că Alexandru Hîjdău publică „Duca. Legendă moldovenească" în 1830, deci în timpul vieţii lui Puşkin, dovedeşte contrariul. Credem că dintre cele două variante — „Duca" publicată de către Alexandru Hîjdău şi „Hîncu" care reverberează un episod oferit de Boleslav — prima trebuie să fi fost mai aproape de legenda cunoscută de Puşkin dacă ţinem seama de titlu. Iată conţinutul ei [103]:

«E vorba despre acelaşi Vasile Duca. Povestirea începe din al cincilea an al domniei lui Duca. Sub conducerea tiranică a lui Duca, Moldova e sărăcită. Pe Duca poporul îl uraşte pentru faptele lui rele. Şi în timp ce domnitorul se afla cu armata sub zidurile Vienei, duşmanii lui se gîndesc cum să curme cruzimile tiranului şi să redea ţării libertatea şi fericirea. Şi iată, în vechiul castel la Formosa (?) complotiştii s-au adunat veniţi din toate parţile. Aici a fost hotărît ca Duca să fie înlăturat şi sa fie ales ca domnitor Ştefan Petriceicu. Duca se întoarce acasă cu un mic detaşament. Armata i-a fost decimată într-o expediţie fără sens. In schimb, Duca a adus o prizonieră din saraiul marelui vizir şi a proclamat-o princesă. La ospăţul lui Duca s-au adunat boierii lui. Dar atunci cînd închinau pentru principele Duca, boierul Tăbacanu a strigat: „Pentru sănătatea şi lunga activitate a marelui domnitor principele Ştefan Petriceicu!" Palatul a fost înconjurat de complotişti, Ştefan care a sosit l-a apucat pe Duca şi l-a închis în temniţă, punîndu-l în lanţuri. Legenda

[102] Astfel de copii credem că nu a avut numai Liprandi şi e foarte posibil ca legendele scrise de Puşkin să fi circulat în manuscris.
[103] Traducem rezumatul lui B. V. Tomaşevski, (op. cit., p. 202).

se termina cu scena morții lui Duca. Intr-o haina rupta e dus cu o căruța. Văzînd o batrînă care trecea pe acolo cu lapte, el cere poruncitor acest lapte. Batrîna la început refuză, deoarece copiii ei sînt înfometați: „Cred că ai auzit și tu despre lacomia domnitorului Duca. El a ruinat bogata Moldovă". Dar socotind că însuși omul în lanțuri este o jertfă a lui Duca, ea l-a compatimit: „Intarește-te cu lapte; dacă însă chiar în această clipa răul calău ospateaza, dulcea bautura să se prefacă în otravă pentru el". Duca a baut laptele și a început îndata să moară. Astfel a fost sfîrșitul tiranului»[104].

* * *

S-a emis parerea că legenda sfîrșitului lui Mazepa a fost luată de Pușkin de la moldoveni, ca și aceea a exilului lui Ovidiu în Basarabia[105], datînd de la Cantemir.

In „Haiduc Hrizici", „Marco Iacubovici" și „Vurdalac", Pușkin vorbește de vîrcolacii-strigoi, ca și în „Toader și Elena", de unde ipoteza lui A. Iațimirski că ar fi ecouri din folclorul romîn. Ca argumente, el aduce exemple de superstiții din Simeon Fl. Marin („Inmormîntarea la Romîni", București, 1892, p. 416—421) și L. Șăineanu („Basmele romîne", p. 874—879 și 803—804)[106], dar aceste superstiții aparțin folclorului universal, așa încît ar fi greu de afirmat cu hotărîre că Pușkin le-a împrumutat de la romîni.

*

Una din poeziile lui Pușkin, care a avut un răsunet deosebit în timpul exilului, a fost „Șalul negru. Cîntec moldovenesc". V. P. Gorciakov subliniază că, *„s-a vorbit mult* de Șalul negru"[107], iar Aleksandrina Rosseti Smirnova, prietenă și admiratoare a lui Pușkin, povestește că în 1825, în casa lui N. Karamzin, Pușkin spunea că a auzit „Șalul negru" într-o cîrciumă din Moldova și l-a tradus. Cu acest prilej, poetul a cîntat poezia, fiind acompaniat la ghitară de către compozitorul Glinka[108]. Pușkin era mulțumit de poezia pe care o scrisese și încă la 27 iulie 1821, îi raspundea fratelui său: „Șalul negru îți place și ai dreptate"[109].

---

[104] Această legendă este folosita de către Alexandru Hîjdau la întocmirea narațiunii de proporții mai mari „Domnia Arnăutului" publicată de B. P. Hajdeu în *Columna lui Traian,* 1871, nr. 16/78 și urm.

[105] In 1901, A. Iațimirski, în articolul „Paralele și fragmente romînești în unele creații ale lui A. S. Pușkin", bazîndu-se pe unele observații făcute de N. F. Sumțov și alții, caută să găsească, în afară de „Șalul negru" și „Cîntecul Zamfirii", alte aderențe între folclorul nostru și Pușkin (Румынски параллели н отрывик в некоторых произведениях А. С. Пушкина, Varșovia, 1907).

[106] Ibidem.

[107] V. P. Gorciakov, Jurnalul *Москвитянин* 1850, nr. 2, p. 151—153. Fragment reprodus de V. Veresaev (op. cit., vol. I, p. 162).

[108] A. O. Smirnova, Note, *Современный Вестник,* VIII, 1893, p. 267—270; cf. Al. David, Contribuții la vechea lirică romînească, Chișinau, 1937, p. 7.

[109] A. S. Pușkin, op. cit., p. 801.

Faptul că poetul ţinea mult la „Şalul negru" precum şi temperamentul lui focos, i-au îndemnat pe contemporani să caute în această poezie amănunte biografice. Armeanul Hudobaşev, funcţionar la Chişinău, personaj caricatural, susţinea că se recunoaşte în armeanul din „Şalul negru" [110]. Alţii au încercat să pună „Şalul negru" în legătură cu Calipso Polihroni. Funcţionarul F. Vighel credea că Puşkin l-a auzit printre „sinistrele cîntece turceşti pe care le cînta Calipso" [111].

La rîndul său, Costache Negruzzi, după cum am văzut, afirmă că „Şalul negru" (scrie la 14 noiembrie 1820) [112], i-a fost dedicat aceleeaşi Calipso, care însă a venit la Chişinău în 1821 [113].

Mai sigură pare ipoteza că „Şalul negru" nu conţine nimic autobiografic şi că nu este decît „un cîntec moldovenesc". I. P. Liprandi susţine ca Puşkin a notat cîntecul de la moldoveanca „Mariula" care servea la unul din restaurantele din Chişinău [114]. Faptul este confirmat şi de V. G. Tepliakov, care scrie că Puşkin l-a tradus de la Marioliţa, la „Restaurantul verde" din Chişinău [115].

La prima vedere se pare că „Şalul negru" nu are nimic popular. Deci nu este o traducere. Ca tematică, nu găsim decît vagi apropieri ce s-ar putea face cu folclorul romînesc. Iată cuvînt cu cuvînt textul integral al lui Puşkin :

„Mă uit ca nebun la şalul negru
Şi sufletu-mi rece e sfîşiat de tristeţe.

Pe cînd eram încrezător şi tînăr
Am iubit cu pasiune o tînără grecoaică.

Prea frumoasa fată mă mîngîia,
Dar curînd sosi ziua cea negră

O dată îmi adusesem oaspeţi veseli
La uşă îmi bătu un evreu soios.

„Cu tine ospătează (îmi şopti el) prietenii,
Pe tine te-a înşelat grecoaica ta".

I-am dat aur şi l-am blestemat
Şi mi-am chemat omul de încredere.

---

[110] I. P. Liprandi, op. cit., p. 195—196 şi V. P. Gorciakov, op. cit., p. 140—141.

[111] F. Vighel, op. cit. p. 286.

[112] S. Gessen, op. cit., p. 581 ; A. S. Puşkin, Сочинения и письма, vol. I, p 271.

[113] I. P. Liprandi, op. cit., p. 202 şi F. Vighel, op. cit., p. 286.

[114] Părerea este reprodusă şi de P. O. Morozov în Puşkin, Сочинения и письма. vol. I, p. 576—577.

[115] Cf. Al. David, op. cit., p. 6.

Am ieşit: eu tăcut pe calul iute
Şi mila blîndă amuţea în mine

Abia zării pragul grecoaicei
Ochii mi se întunecară, eram istovit cu totul...

Intru singur în odaia depărtată
Pe infidelă o săruta un armean.

Totul mi se întunecă în faţa ochilor, spada zăngăni
Ticalosul nu avu timp să-şi întrerupă sărutul.

Trupul decapitat l-am calcat în picioare
Şi-n tăcere mă uitam la faţa palidă.

Îmi amintesc rugăminţile, sîngele curgînd...
A pierit grecoaica, a pierit dragostea.

De pe capul ei mort am scos şalul cel negru
Şi-am şters, tăcut, oţelul însîngerat.

Omul meu, îndată ce se lăsă seara,
Aruncă trupurile lor în apele Dunării.

De-atunci nu mai sărut ochi minunaţi,
De-atunci nu mai cunosc nopţi vesele.

Mă uit ca nebun la şalul cel negru,
Şi sufletu-mi rece e sfîşiat de tristeţe".

Aşa cum vom arata, nu poate fi găsit vre-un cîntec popular romînesc identic poeziei lui Puşkin. Totuşi, savantul rus A. I. Iaţimirski susţine într-un articol [116] că a cules romanţa la Iaşi în 1899, în doua variante „una de la băietanul Cristachi Constantinescu de la Burduf, tîmplar la Bucureşti şi alta de la Mitică Georgescu, fost militar, la mînăstirea Văcăreşti [117].

Diferenţa dintre cele doua texte, publicate de Iaţimirski şi rămase aproape necunoscute la noi, este neînsemnată, mărginindu-se la un număr de cinci cuvinte: „cu tristeţe" în loc de „în tăcere", „casa grecii" în loc de „pragul grecii" etc.; de aceea nu dăm decît versiunea auzită de la Cristachi Constantinescu:

La şalul negru ma uit în tacere
Şi sufletul mi-i rece şi nemîngîiat
Cînd eram mai tînar iubeam cu plăcere
Pe-o tînară greacă cu părul buclat.

Cu negre sprincene, cu rumenă faţă
Cu rumenă faţă şi chip mlădios.
Mă simţeam ferice la greaca mea frumoasă
La greaca mea frumoasă ce mult o iubeam.

Intr-una din zile poftisem la masă
Pe cîţiva prieteni, cu care vorbiam,
Cînd un credincios îmi vine şi-mi şopteşte
— Greaca ta, stăpîne, ce mult o iubeşti,

[116] A. I. Iaţimirski, «Чеорная шаль» А.С. Пушкина, и румынская песня, *Известия отделения русского языка и словесности императорской Академии Наук*, 1906, p. 373.
[117] Ambele au fost reproduse de Al. David (op. cit., p. 14—16).

Te vinde pe tine şi te vicleneşti
Şi te vicleneşti, alta nu gîndeşti!
Eu atunci îndată pe robul meu chemai,
Ii dărui aur şi îl blestemai.

Şi atunci îndată, eu m-am încruntat,
Repede, ca gîndul, în grajd am intrat,.
Pe calul meu ager am încălecat
Şi, lăsîndu-i frîul, ca gîndul am sburat.

Nu simţeam durere, nici compătimeam
Nici compătimeam; ca piatra eram,
Dar din depărtare zării pragul grecii
Şi pierdui curajul şi puterea mea,

Ajungînd la poartă, am descălecat,
Ochii pe fereastră, cînd am aruncat,
Zării pîngărire, la armean în braţă
A mea credincioasă buză-n buză sta.

Şi atunci, îndată, iute m-am încruntat
Şi paloş din teacă repede am tras
Cu cruntă lovire i-am prăvălit gios
Şi-i băteam sălbatec cu picioru-n cap.

Şi-mi aduc aminte ruga ei fierbinte,
Guriţa deschisă cerea sărutat,
Cerea-mbrăţişare în acel minut
Cu şalul cel negru paloşu am şters.

Ale lor cadavre în braţe le-am luat
Şi-n a Dunării valuri le-am aruncat.
Astfel s-a sfîrşit cu greaca cea frumoasă,
Cu greaca cea frumoasă cu părul buclat.

A. Iaţimirski adaugă că melodia romanţei este tristă, monotonă şi simplă. La o analiză oricît de superficială a textului oferit de Iaţimirski putem constata că nici versificaţia cîntecului, nici felul de a se exprima nu sînt populare. Pe de altă parte, izbeşte coincidenţa totală de conţinut cu poezia lui Puşkin. Este evident că textul lui Iaţimirski nu poate fi nici de sursă lăutărească, deoarece lăutarii obişnuiesc să facă remarcabile concesii gustului popular. După toate aparenţele, variantele înregistrate de Iaţimirski au fost posterioare poeziei lui Puşkin. Mai mult ca sigur că avem a face cu o traducere, foarte apropiată de original a „Şalului negru" de Puşkin, făcută de un anonim, spre a putea fi cîntată ca romanţă, iar Cristachi Constantinescu şi Mitică Georgescu au memorat-o ca atare.

Incercăm totuşi să căutăm aspecte asemănătoare cu „Şalul negru" în folclorul nostru.

Răsfoind colecţiile de folclor, găsim o serie de balade în care se întîlneşte pedepsirea femeii infidele. Aceste creaţii populare aparţin motivului general al femeii necredincioase, victima a razbunării bărbatului. Motivul are o circulaţie balcanică, întrucît este semnalat de greci, bulgari şi albanezi [118]. Aici nu vom încerca un studiu al tuturor aspectelor pe

[118] Tache Papahagi, Paralele folclorice (greco-romîne), Bucureşti, 1944, p. 77.

care le oferă acest motiv, mărginindu-ne a releva cîteva trăsături caracteristice.

Frecvent, femeia este omorîtă, în baladele noastre, nu numai pentru adulter, dar şi pentru nesupunere. Kira, din varianta Alecsandri a baladei cu acelaşi nume, este arsă de fraţii săi pentru că intenţiona să plece de-acasă cu:

Un arap bogat
Negru şi buzat
Cu solzi mari pe cap,
Cu solzii de crap [119].

Adesea, pentru infidelitate, femeia este de asemenea arsă. În cele mai multe balade de acest fel, Leana, Lena sau Ileana îl seduce pe Ienăşel „cel frumuşel", în timp ce soţul ei e plecat la oaste. Descoperind infidelitatea femeii, bărbatul (de multe ori soţ), care-o iubeşte, se răzbună.

Intr-una din cele mai răspîndite variante [120] Ileana îl pofteşte pe Ienăşel la dînsa:

Că Bogdan de-acas s-a dus,
La bătaia cu oaste-n sus,
Cu cinci sute catanele
Şi-au să meargă zile grele.

Bogdan o surprinde pe Ileana cu Ienăşel şi aflînd că ea este cea vinovată, pe ibovnic îl lasă să plece 'şi pregăteşte moartea femeii:

Şi Bogdan o apuca
În bumbac o învelea,
Şi cu ceară-o ceruia
Cu reşină-o reşina
Şi cu drot el o lega.
Lîng-un stîlp de fer pe ea,
La picioare focu-i da.

După ce-şi arde nevasta, Bogdan îi aruncă cenuşa în vînt spre a nu mai rămîne nici o urmă.

Tot atît de crud o pedepseşte bărbatul pe Ileana şi în alt text [121]. El soseşte şi aici tocmai în timpul cînd Ienăşel chefuieşte cu Ileana. Înainte de a o pedepsi, o întreabă:

„Vrei tu moarte vederoasă,
Ori vrei moarte-ntunecoasă?"

Răzbunarea este identică [122]. În altă variantă [123], răzbunarea este

119 Vasile Alecsandri, Poezii populare, Bucureşti, 1866, p. 116—119.

120 Ath. Marinescu, Balade, vol. II, Viena, 1867, p. 100—107. Poezia este reprodusă de Petru Crina Damaschin în Balade poporale, 1907, p. 64—71.

121 G. Catană, Balade poporale din gura poporului bănăţean, Braşov, 1916, ediţia III-a, p. 65—73.

122 Dar Bogdan ce mi-şi făcea
Pe Ileana o apuca
Cu bumbac o-nfăşura
Cu răşină-o răşina
Şi cu drot o-nfăşura
Lîngă un stîlp o lega
La picioare foc îi da.

123 G. Alexici, Texte din literatura poporană romînă, vol. I, Budapesta, 1899, p. 65—69.

şi mai fioroasă. Barbatul, arzîndu-şi femeia, incendiază şi casa:

Pă Ileana o prindea,
Mi-o lega, mi-o făşura,
Unde, măi, că mi-o lega?
Din mijlocul sobii
Foc din trii părţi că mi-i da.

După moartea soţiei şi arderea casei, Bogdan pleacă:

Şi, îi măi, că pribegea
Dintr-o ţară-n altă ţară.

Din exemplele date aici nu rezultă decît apropieri foarte puţine deşi esenţiale între „Şalul negru" şi folclorul nostru. Bărbatul, surprinzîndu-şi femeia în braţele altuia se răzbună omorînd-o.

Într-o baladă [124] în care numele personajelor e schimbat, Iancu, banuind că soţia îl înşală cu un turc, îl decapitează pe acesta şi vine acasă îmbrăcat turceşte. El declară femeii că l-a omorît pe Iancu. Mistificaţia prinde. Văzînd că femeia îi deschide uşa, îi dă foc:

Iară Iancu ce făcea?
El în podrum o ducea,
Cu reşină o ungea
Şi foc din gios îi dădea.

Se adaugă, în această badală, un element nou „Turcul", echivalent „Armeanului".

Rămîne să vedem acum dacă episodul decapitării din „Şalul negru" există şi în folclorul nostru. La greci, de exemplu, bărbatul îşi pedepseşte femeia cu ajutorul spadei:

Atunci el scoate spada, bucăţi, bucăţi o taie
Inoata-n sînge straiele-i ca şi a lui spadă
Şi iată corp de înger, soţie-nşelătoare [125].

În acest sens este concludentă o baladă ardelenească [126] în care Ioana este decapitată de bărbat pentru adulter:

El sabi-o apucat
Şi capu i l-o ciontat.

Dacă a existat într-adevăr o poezie populară care i-ar fi dat lui Puşkin unele sugestii atunci cînd a scris „Şalul negru", desigur că aceasta trebuia să fi fost din Moldova. Intra-devar în colecţia V. Alecsandri găsim balada „Vidra" [127] în care Stoian, bănuindu-şi iubita de infidelitate, o decapitează:

Crunt Stoian se repezea
Şi capul îi retezea,
Şi ţîţele-i le tăia,
Şi pe cîmp le-mprăştia.

---

[124] E. Hodoş, Poezii poporale din Banat, vol. II, Sibiu, 1906, p. 46—48.
[125] Tache Papahagi, op. cit., p. 76.
[126] S. C. Mîndrescu, Literatură şi obiceiuri poporane din comuna Rîpa de jos, comitatul Mureş-Turda, Bucureşti, 1892, p. 189—191.
[127] V. Alecsandri, op. cit., p. 97—101.

Episoade similare găsim şi în alte variante de tipul „Stoian“, „Vidra“, „Păunaşul Codrilor“ [128].

Avînd în faţa noastră aspectele motivului folcloric al pedepsirii femeii vinovate de adulter ne putem da seama că Puşkin nu a făcut o simplă traducere. Este posibil ca o variantă a baladei să ne lipsească astăzi, dar aceasta, însumînd toate elementele care l-ar fi putut interesa pe poetul rus, nu putea să aibă cu „Şalul negru“ decît unele asemănări de conţinut, tot în sensul celor arătate. Ea ar fi putut conţine episodul decapitării unei femei surprinse, poate, cu un turc. „Şalul negru“ rămîne mai probabil o creaţie a lui Puşkin, fie chiar pe motive folclorice. Este edificator în acest sens şi faptul că Negruzzi, contemporan cu Puşkin şi traducător al poeziei „Şalul negru“, nu afirmă că ar fi auzit un astfel de cîntec popular moldovenesc.

Cu toate acestea rămîne în picioare indicaţia lui A. S. Puşkin care, în aprilie 1821, atunci cînd şi-a publicat pentru prima dată „Şalul negru“ în *Fiul patriei* îi dă subtitlul „Cîntec moldovenesc“ [129].

Aceste considerente ne fac să credem că, pe baza baladei populare ale cărei variante le-am menţionat, s-a născut o romanţă lăutărească, pe care Puşkin a auzit-o undeva. Ea i-ar fi putut servi nu ca text pentru o traducere, ci ca izvor pentru crearea frumosului său „Cîntec moldovenesc“. Impresionat de societatea multinaţională a Chişinăului [130] din timpul în care era exilat acolo, poetul desfăşoară acţiunea într-un mediu de exotism levantin, prin participarea unui armean, a unui evreu, a unei grecoaice şi a unui moldovean (eroul liric).

*

În notele sale despre Puşkin, I. P. Liprandi admite părerea acelora care semnaleaza că Puşkin a folosit în „Ţiganii“, poezia populară din Moldova „Arde-mă, frige-mă“ [131]. Acelaşi lucru îl afirmă Alecsandri în articolul despre Prosper Merimée şi în culegerea sa [132].

O discuţie mai amplă a problemei o face şi A. Iaţimirski în articolul „Cîntecul Zamfirei“ din „Ţiganii“ lui A. S. Puşkin şi „Hora ţigă-

[128] De exemplu în „Domnul Vidru cu Vidra“, baladă culeasă de Tit Bud „Cîntecul Vidrei şi al lui Stoian“ din colecţia lui Alexandru Vasiliu, „Varvara“ şi „Ştefan fecior de împărat“ publicate de T. Pamfile etc.

[129] A. S. Puşkin, Сочинения, p. 905, S. I. Gessen, op. cit., p. 581, relatează că „Şalul negru“ a avut ca „izvor“ o romanţă moldoveneasca „cîntată în Basarabia“ pînă şi la începutul secolului al XX-lea.

[130] Mediul multinaţional al oraşului rezultă şi din denumirea de atunci, a străzilor: strada Aziată, strada Turcă, ţundătura Greacă, Armenească, strada Sîrbă etc., Ivan Halippa, Город Кишинев, времен жизни в нем А. С. Пушкина, Chişinău, 1899. p. 8—30.

[131] I. P. Liprandi, op. cit., p. 221.

[132] V. Alecsandri, op. cit., p. 334.

nească" [133]. Savantul rus observă că Al. Donici, în versiunea romînească a poemului „Ţiganii", nu traduce cîntecul Zamfirii, preferînd să pună în loc una din variantele „horei ţigăneşti" pe care, în 1840, Hînculov o reproduce într-o crestomaţie destinată şcolilor. Acelaşi text reapare în 1840 în *Almanahul Odesei,* iar mai tîrziu îl cîntă ţiganca Stesi, şerba lui Nicolae Barbuichi din „frumoasa naraţiune a lui Radu Curalescu despre banditul valah hoţul Tunsul".

Constatările făcute de A. Iaţimirski rămîn valabile pîna azi. Este just că varianta Donici este mai apropiată de textul lui Puşkin, decît varianta Alecsandri şi ca aceasta „horă" pare sa fie de provenienţă lautărească.

„Hora ţigăneasca" are o circulaţie vastă în popor, uneori sub alte forme. Intr-una din variantele cîntecului, publicată sub titlul „Iubitul tăinuit" [134], fata ascunde numele iubitului său, ca să nu-l seducă o altă femeie :

„De m-ăi pune
p-un cărbune
pe iubitu-mi nu l-oi spune,
că mi-e teama
dragă mamă,
să nu-l bage lumea-n seamă.

De m-ăi pune
pe vîlvoare,
nu ţi-oi spune,
ce mă doare,
că mi-e dorul fără leac,
cu vorbe nu mă-mpac.

de m-ăi prinde
pe merinde
sau pe flăcări m-ăi aprinde,
nu vei şti vr-odinioară
ce-am ascuns la inimioară.

De mi-aţi pune
pe cap stemă
nu voi spune
că mi-e frică să nu-l ié
alta care-l va vedé".

O variantă asemănătoare, dar simplificată şi expusa epic, a fost găsită în Ardeal :

De la noi peste gradină
Suspină greu o copila
Dar suspină
Că-i de vina,
Ca maică-sa o bătu

133 A. Iaţimirski, Песня Замфиры в „Цыганах" А. Пушкина и „Цыганская хора", *Известия отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук,* 1899, vol. I, p. 301—302.

134 G. Dem. Teodorescu, op. cit., p. 308 şi Anton Pann în Spitalul amorului, broşura II, Dorul, Bucureşti, 1870, p. 183.

Sa-şi spună ibovnicu,
Ea din grai aşa grăia,
De m-oi pune p-un cărbune,
Pe bădiţa nu-l voi spune,
De-l voi spune,
L-oi rapune;
De-oi tăcea,
L-oi mai avea [135]

(1899)

Nu putem şti cu precizie care a fost evoluţia cîntecului. Credem că, iniţial, motivul popular a fost mai apropiat de această variantă, evoluînd, mai tîrziu, prin contaminare cu elemente lăutăreşti, spre textul pe care îl găsim la Alecsandri:

Arde-mă şi frige-ma,
Pe-un cărbune, pune-mă,
De mă-i pune pe cărbune,
Ibovnicul nu ţi-oi spune,
De mă-i pune într-o frigare
Ibovnicul vină n-are
De mă-i bate cu o vărguţă
Peste ochi şi peste ţîţă,
Tot m-oi duce la portiţă
Sa dau altuia guriţă.
De m-îi bate cu gardul
Tot m-îi iubi cu altul.
Aşa-mi cere sufletul,
Aşa-mı este îmbletul.
Via-n vară înfloreşte
Dar în toamnă, cum rodeşte
Vine graur de-o ciupeşte
Eu de ieri am înflorit
Sînu-mi încă n-a rodit,
Şi îl arde-un foc cumplit [136]

Dintre variantele acestea, mai apropiată de „Cîntecul Zamfirii" din „Ţiganii" este aceea oferită de A. Donici. Tocmai din această cauză nu putem şti dacă el nu a modificat cumva cîntecul popular, spre a nu se îndepărta prea mult de originalul lui Puşkin. Ca traducător, el era îndreptăţit s-o facă. Reproducem totuşi şi varianta Donici, care păstrează caracterul popular, tinzînd însă către concizia „Cîntecului Zamfirii" din „Ţiganii".

„Arde-mă, frige-mă
In foc vînăt pune-mă,
De mă-i frige pe carbune
Ibovnicul nu-ţi voi spune,
Că el este tinerel,
Drăgalaş şi frumuşel.
Iar pe tine, barbat rău
Eu de-acum nu te mai vreu
Şi tu măcar pîn-la moarte
De m-ăi bate, de m-ăi arde,
Şi bucăţi de m-ăi tăia
Tot voi face cum voi vrea" [137]

[135] D. Pop Reteganul XIV, Ms. 4537, Biblioteca Academiei R.P.R., p. 194.
[136] Vasile Alecsandri, op. cit., p. 334.
[137] Al. Puşkin, Ţiganii pumă tălmăcită din limba rossienească, Bucureşti, 1837, (Eliad) cîntul IV.

Alta este, fireşte, valoarea creaţiei lui Puşkin, care ridică motivul la un nivel artistic superior:

Soţ, bătrîn, soţ fioros,
Taie-mă, arde-mă,
Sînt tare, nu mă tem
Nici de cuţit, nici de foc.

Eu te urăsc,
Te dispreţuiesc,
Iubesc pe altul
Mor iubind
. . . .

Taie-mă, arde-mă,
Nu voi spune nimic;
Soţ bătrîn, soţ fioros,
Tu nu-l vei şti.

El e mai proaspăt ca primăvara,
Mai cald decît ziua de vară:
Cît e de tînăr şi semeţ!
Cît mă iubeşte!

Cît l-am mîngîiat
In liniştea nopţii,
Cum am rîs atunci
De căruntețea ta.

Interesul purtat de Puşkin pentru evenimentele din Principate şi pentru folclorul moldovenesc şi muntenesc a contribuit la acea atmosferă aptă de a primi cu înţelegere şi admiraţie opera celui mai mare poet rus. Nu este întîmplător că primele bucăţi traduse din Puşkin, alături de „Cîrdjali", conţinînd un subiect haiducesc legat de evenimentele din Principate, au fost tocmai „Şalul negru" şi „Ţiganii", traduse de Al. Donici şi C. Negruzzi în 1837, anul morţii poetului rus. De atunci Puşkin a continuat să fie transpus în limba noastră şi permanent apreciat de scriitorii şi intelectualii romîni. El a deschis drumul întregii literaturi ruse pe meleagurile noastre.

Pe de altă parte, atenţia acordată de Puşkin pentru folclorul din Muntenia, şi în special din Moldova, a constituit un stimulent pentru primii culegători de folclor din Romînia. E neîndoielnic ca şi Costache Stamati a fost atras de folclor tocmai datorită contactului pe care l-a avut cu Puşkin. Mai tîrziu, cînd Alecsandri se ocupă de folclor este mîndru că Puşkin s-a interesat de poezia noastră populară.

Contribuţia Rusiei la crearea armatei naţionale a Moldovei

Gh. UNGUREANU

In anul 1830 în Principatele Romîne a luat fiinţă primul nucleu al unei armate naţionale, sub numele de „Straja pămînteascǎ" sau „Miliţia naţională".

Reînvierea vechii armate naţionale, care înscrisese în trecut pagini de neuitată vitejie împotriva cotropirii şi dominaţiei otomane, nu s-a putut înfăptui decît după învingerea turcilor de către armatele ruse şi încheierea tratatului de la Adrianopole în 1829.

Victoria armatelor ruse a creat în Principate condiţiile favorabile restatornicirii unei armate naţionale, care marca o lărgire a autonomiei principatelor, un început de independenţă naţională.

Timp de mai bine de un secol, cît durase stăpînirea turco-fanariotă asupra Principatelor, dispăruse orice urmă a acestei vechi instituţii.

In această vreme, curtea domnească şi dregătorii foloseau pentru diferite servicii arnăuţi mercenari şi slujitori[1].

Infiinţarea unei armate naţionale, cu un caracter permanent, însemna şi o lovitură serioasă dată vechilor practici feudale. Vechea Hătmănie rămase doar o amintire. Slujitorii Hătmăniei din secolul al XVIII-lea şi pînă la 1828[2] îşi aveau rosturi administrative şi poliţieneşti în jurul curţii domneşti şi a dregătorilor.

---

[1] Slujitorii (breslele posturilor, sau gens d'armes, cum sînt trecuţi într-un tabel statistic al Moldovei din 1828, scris în limba franceză) erau recrutaţi dintre oamenii satelor sau mahalalelor tîrgurilor. Aceştia, în schimbul scutirii lor de bir şi havalele, prestau în mod gratuit statului feudal anumite servicii.

Un tablou statistic al locuitorilor Moldovei în 1828 ne dă un număr de 6555 slujitori, care, dupa sarcinile pe care le prestau, purtau 45 de numiri (Arhiv. Stat. Iaşi, tr. 644, op. 708, dos. 560).

[2] Dintr-un tabel statistic din 1828, oamenii Hătmăniei erau: 618 seimeni, 54 lefegii, 38 călăraşii vel căpitanului, 35 călăraşii poruşnicului, 154 slujitorii marginii Prutului, 447 plăeşii, 313 slujitorii căpităniilor, 8 sacagii, 17 tulumbagii, 15 culuccii şi bulubaşi; pentru curtea domnească erau următorii: 213 seimeni, 501 lemnari, 218 cărbunari, 36 joldinari, 9 pietrari, 10 teslari, 30 toporaşi, 9 sacagii, 6 tulumbagii (Arhiv. Stat. Iaşi, tr. 644, op. 708, dos. 560, p. 49).

Despre felul cum îşi îndeplineau slujba aceşti oameni cît şi instituţiile care-i aveau, printre altele, avem şi urmatoarea descriere din 1829: „Intr-această ramură sînt înfiinţate multe catahrisuri pe care trebuie de acum a le îndrepta. Spătăria şi Hatmănia, izvoare de prădăciuni asupra locuitorilor şi de înărăvirea a cîteva familii de evghenişti (boieri), trebuiesc a fi reformatisite. Precupeţia vrednică de toată ru-

Pentru contemporani, apariţia noilor uniforme şi a steagurilor naţionale a însemnat un eveniment istoric deosebit de important şi care a stîrnit şi pana scriitorilor de atunci. O corespondenţă din Bucureşti, publicată la Iaşi în *Albina romînească*[3], spunea printre altele: „Mare mişcare şi bucurie au pricinuit în toată capitala noastră uniforma romînească şi organizaţia oştirii ce să găteşte; tot romînul pare că îşi vede naţia sa renăscîndu-se din însuşi înfruntata moleşire şi degeneraţie în care o adusese intrigile străine". Aceeaşi corespondenţă cuprinde şi marşul compus de poetul Iancu Văcărescu „în care deodată se vede şi patriotismul său şi recunoştinţa către protectoarea noastră Rosia":

„In zbor vulturul protector
Ca puii săi vă poartă
Supuşi la bună-nvăţător
Nu va temeţi de soartă
In rînd romînilor eşiţi".

Poetul Vasile Cîrlova[4], el însuşi unul din tinerii ofiţeri, scrie de asemenea un marş închinat noii armate[5].

La Iaşi, *Albina romînească*, ziar care apărea din anul 1829, ţine la curent publicul cu ştirile privind înfiinţarea şi organizarea oastei moldovene. „La 14 septembrie 1830, duminică fiind — anunţă gazeta[6] — hatmanul Palade, generalul inspector şi şeful oastei pămînteşti, razînd barba şi dezbrăcînd costumul asiatic, s-au îmbrăcat în uniforma militărească naţională ca şi toţi ofiţerii şi soldaţii de supt căpitănia sa, comanda ce poartă cocarde şi steagul naţional de coloarea albastru şi roşu închis".

„Formăluirea miliţiei moldovene — spune mai departe gazeta — au pricinuit o mare bucurie la tot omul în a căruia vine ţirculează sînge romînesc".

Acelaşi ziar[7] reproduce cuvintele rostite de mitropolitul Moldovei Veniamin cu prilejul unei ceremonii la care asistau pentru prima oară şi „ostaşii pămînteşti": „Iată iubiţii mei fii patrioţi! Împăratul Necolai, augustul nostru protector, cu ale sale creştineşti învingătoare şi noua apărătoare arme mîntuind patria noastră i-au agonisit toate vechile privilegii, şi ca să ne facă naţie, ridicîndu-ne din gunoiul căderii şi al bărbăriei, vă v-au dat armele în mîna ce vă căzuse de veacuri împreună cu uniforma şi văpseoa naţională. Deci sîrguiţi-vă a vă arăta vrednici stră-

---

şinea ce se unelteşte asupra tuturor dregătoriilor osteneşti, începînd de la polcovnic pînă la cea de pe urmă cătană, scutirea de slujbă prin luare de bani, tîlhăşugurile lucrate fără de nici o înfrînare asupra nenorociţilor ţărani trebuiesc însfîrşit a fi oprite printr-o legiuire înţeleaptă şi o priveghere cu totul aspră" (Analele parlamentare ale Romîniei, I/2, Bucureşti, 1893, p. 39). Cu cele arătate mai sus se motiva „alcătuirea de o miliţie purtătoare de arme a naţiei (gendarmerie = oameni purtatori de arme).

[3] *Albina romînească*, nr. 48 din 26 iunie 1830.

[4] I. C. Filiti, Principatele romîne de la 1828—1834, Bucureşti, p. 65.

[5] Gh. Călinescu, Istoria literaturii, p. 125.

[6] *Albina romînească*, nr. 72 din 18 septembrie 1830.

[7] Ibidem, 88 din 13 noiembrie 1830.

moşilor voştri şi cu mulţamire a raspunde la scoposul augustului nostru protector cu vrednicie şi zilos slujînd în binele patriei voastre".

O paradă din decembrie 1830, la care pentru prima dată în Iaşi armata rusă şi cea moldovenească defilează împreună, stîrneşte admiraţia mulţimei. Ziarul *Albina romînească* ne-a lăsat scris următoarele despre acest eveniment: „Noua privire a gvardiei moldovene ce cu aer marţial (oştenesc) urma vitejilor ulani, au născut în inimile tuturor vie bucurie, atît despre frumoasa ei înfăţoşare cît şi pentru împregiurările ferice, în care cu paza din lăuntrul ţării s-au însărcinat iarăşi pămîntenii, de sfînta datorie socotind înarmaţi a priveghea întru ţinerea rînduielii şi asiguraţiei compatrioţilor".

„Această zi — scrie gazeta — va fi pururea pentru cunoscătorii Moldoveni o sărbare naţională binecuvîntată pentru această facere de bine de care s-au încununat"[8].

Tot în legătură cu acest deosebit de important eveniment, *Albina romînească* publica următoarele privind o manifestaţie din ziua de 9 mai 1831: „După trecerea a mai multe veacuri au răsărit eri soarele luminătoriu unei serbări adevărat naţională a unei zile a căreia aducere aminte rămîind în veac neştearsă în inimile moldovenilor, se va înscrie cu caractere de aur în istoria patriei împreuna cu numele urzitoriului ei mărinimosului nostru protector carele au înfrumuseţat pacea de la Adrianopole cu închizăşluirea fericirei naţiei moldo-romîneşti întorcîndu-i vechile privilegii"[9].

La 23 august 1831 s-a serbat la Iaşi „sfinţirea armelor moldovene". Festivitatea are loc în palatul de la Copou, cu participarea „înaltului cliros, a toată boerimea, a multor dame, şi mai a tuturor lăcuitorilor capitaliei Eşi".

Albina romînească[10] publică următoarele despre această sarbatoare: „După cursul unui veac, pămîntul nostru din nou răsună supt pasul cetelor moldovene, şi arma vitejilor o privim iar în inima tinerimei noastre. Nu ne înarmăm pentru aparare despre duşmanii patriei, soarta aceasta stă nejignită supt umbrirea sfinţitelor legături între curtea suverană şi acea proteguitoare ce pentru paza bunei orînduieli din lăuntru şi a îmbunătăţitelor nouă legiuri, privitoare către fericirea tuturor stărilor. Un am încă nu s-au încheiat de cînd pe temeiul Reglementului excelenţa sa domnul împuternicitul prezident au orînduit a să informa corposul gvardiei pămîntene, carile urmînd supt privigherea excelenţei sale general Mircovici şi prin neobosita stăruire a dumisale colonelului Macarov, atît de repede s-au deprins în măestria armelor, încît pironeşte astăzi mirătoare a noastre şi a străinilor vederi".

Am stăruit mai mult pe marginea ştirilor contemporane redate de *Albina romînească*, deoarece ele ne arată în mod cît se poate de clar cum au primit oamenii de atunci noua instituţie, bucuria sinceră care le-a produs şi recunoştinţa manifestată faţă de protectoarea Rusie, care contribuise din plin la reînvierea vechii instituţii naţionale.

---

[8] *Albina Romînească*, nr. 96, din 1830, p. 420.
[9] Ibidem, 1831, nr. 11.
[10] Ibidem, nr. 30.

Timpul a trecut; modesta „strajă pămîntească" sau „gvardie națională", care produsese atîta admirație și emoție la apariția ei în uniforme noi, cocarde și steaguri naționale în 1830, s-a dezvoltat, a devenit armata romînă, care, înfrațită din nou cu armata rusă, a obținut în 1877 independența națională a patriei noastre.

Istoricii au scris despre trecutul acestei instituții [11]; este surprinzătoare sărăcia de date pe care o întîlnim în lucrările respective și ce este mai grav, uneori voit sau nu, s-a încercat diminuarea contribuției dată de Rusia la crearea [12] armatei naționale din Principate și la organizarea ei de mai tîrziu.

Dovadă de puțina importanță care i s-a dat de către istoriografia din trecut este și faptul că întreaga arhivă [13] creată de aceasta instituție, începînd cu anul 1830, nu a fost cercetată.

Pentru dezvoltarea mai departe a problemei enunțate vom utiliza știrile inedite pe care ni le oferă materialul documentar aflat la Arhivele statului din Iași.

*
* *

Așa cum am mai arătat și la început, în urma înfrîngerii turcilor de catre ruși în încheierea Tratatului de la Adrianopole în 1829, condițiile economice și politice erau favorabile înființării unei armate naționale. Dar oricîtă bunăvoință ar fi arătat dregătorii romîni pentru reînvierea vechii instituții, ei nu ar fi reușit din cauză că nu aveau cele necesare pentru a asigura îmbrăcămintea pentru uniforme, hrană și armamentul necesar.

În afară de aceasta, o adunare de oameni pentru a forma o armată cerea o învățătură a mînuirii armelor uitată de mult în Principate, un regulament, o lege militară, școli militare și, în sfîrșit, și cele necesare căutării sănătații ostașilor, mai ales în acea vreme cînd bîntuia ciuma și holera. Pentru această grea și de răspundere înfăptuire era nevoie de oameni pregătiți și sprijiniți în primul rînd cu cele necesare laturii materiale pe care o cerea noua instituție.

Romînii care au format primele cadre nu aveau decît dorința și entuziasmul pentru a servi această instituție națională.

Simpla schimbare a „costumului asiatic" și raderea bărbii nu era suficient pentru a deveni militar care să fie capabil a instrui și pe recruții veniți direct de la coarnele plugului.

---

[11] I. Popovici, Organizarea armatei romîne; Gr. Crăiniceanu, Despre istoria armatei romîne, București, 1912, p. 21; I. C. Filitti, Principatele Romîne de la 1828 la 1834, p. 65, și 290—294; N. Iorga, Istoria romînilor, București, 1938, VIII, p. 336; Uniformele armatei romîne 1830—1930, București, 1930; A. D. Xenopol, Istoria romînilor, Iași, 1893, VI, p. 88—89.

[12] Încercările din 1812 ale generalului rus Cioiagov de a crea o miliție pămînteană în Moldova nu găsi îmbrățișarea Divanului Moldovei care, compus din boieri lipsiți de orice dragoste pentru țară, afirmau ca „neamul din care au eșit și în fruntea căruia se află este prea mișel pentru a purta arme" (Radu Rosetti, Arhiv. senatorilor din Chișinău, în Analele *Academiei Romîne,* seria II, tom. XXX, 1907—1908, București, 1908, p. 695—705). V. A. Ureche, Istoria Romînilor, București, 1896; IX, p. 548.

[13] Îndrumător în Arhiv. Stat. din Iași, București, 1956, II, p. 84—90, Arhiva Miliției Moldovei, 1830—1862.

Sprijinul, atît din punct de vedere material cît şi al instrucţiei militare, l-au dat ruşii. Generalul rus Paul Dimitrievici Kiselev, care era şi preşedinte al divanurilor Principatelor, s-a ocupat de aproape de înfiinţarea şi organizarea acestei instituţii. El a înfiinţat în primul rînd o comisie la Bucureşti şi una la Iaşi, care se numea „Comisia pentru formarisirea străjii pămînteşti". La Iaşi, comisia lucra în cadrul Divanului Implinitor al Moldovei. Comitetul de la Iaşi a fost ajutat cu instrucţiuni de către comitetul din Bucureşti, care avea ca preşedinte pe generalul rus Starov.

Organizarea oastei naţionale în Moldova s-a făcut după un „aşezămînt" din anul 1830, tradus de pe acel folosit de armata rusă şi intitulat: „Aşezămîntul dreptăţilor şi a pronomiilor pentru cinurile oştineşti a străjii pămînteşti şi pravilele pe a cărora temei pot să intre în această slujbă boierii şi fii lor" [14].

Aşezamîntul are şi diferite anexe privind îndatoririle şefului de regiment, tabel [15] de îmbrăcămintea necesară unui soldat şi hrana necesară pe zi.

Pentru confecţionarea uniformelor tinerei armate moldovene, care trebuia sa aibă 1564 oameni [16], s-au dat materialele necesare din depozitele de la Iaşi, Focşani şi Galaţi ale armatei ruse.

O listă din 1830 [17] ne arată că s-au dat pentru acest scop, pe lînga altele mai marunte, şi următoarele cantităţi de materiale: 6458 arşini [18] postav vînăt, 17 arşini postav roş „pentru tivit", 62 arşini postav negru, 38 000 arşini pînză pentru cămăşi, 12 000 arşini pînză mai groasă pentru bluze, 11 412 arşini material pentru paltoane flanelate, „pînză roşie pentru graduri", cîte 2 perechi de cisme de om. Inzestrarea cu arme s-a făcut tot de către armata rusă [19]. Chiar din 1830, de la alcătuirea primelor grupuri s-au înzestrat cu armele necesare unui soldat.

In 1833, oastea moldovenească primeşte în dar de la armata rusă 832 puşti noi „pentru completul batalionului din Eşi" [20]. Puştile se găseau în păstrarea călăraşilor din Ţara Romînească, şi generalul rus Starov dispune trimiterea lor la Iaşi.

Că noua uniformă şi ţinută a plăcut publicului ieşan o arată şi faptul că unii din particulari au început să poarte, „unii îmbrăcaminte alţii şăpci chiar şi cu semne potrivit cu forma îmbrăcămintei străjii". Aceasta totuşi

---

[14] Arhiv. Stat. Iaşi, tr. 796, op. 906, dos. 1054, p. 37.

[15] Ibidem, p. 24. Tabelul este intitulat: „Imbracămintea ostaşilor de infanterie din oştirile naţionale ale Moldovei".

[16] Analele parlamentare ale Romîniei, I/2, Bucureşti, 1893, p. 176.

[17] Arhiv. Stat. Iaşi, tr. 796, op. 906, dos. 405, p. 1830, intitulat: „Della materialurilor ce sa primesc dela scladurile rosieneşti spre îmbrăcămintea miliţiei Moldaviei". La 28 august 1830, comitetul organizării miliţiei pămînteşti din Moldova scrie comitetului din Iaşi în legătură cu uniforma ofiţerilor. Se atrage atenţia că „fiindcă se afla la acel comitet multe forme de limbă rusească să trimiteţi aicea a să tălmăci după acele de la acest comitet" (Arhiv. Stat. Iaşi, tr. 796, op. 906, dos. 386, f. 60).

[18] 1 arşin = 0,68 m.

[19] Arhiv. Stat Iaşi, tr. 796, op. 906, dos. 12. „Della tuturor armelor primite din scladurile (depozite) rosieneşti".

[20] Ibidem., dos. 563 pe 1833. „Della pentru 832 puşti ce după voia împărăteştii sale măriri sînt dăruite miliţiei Moldovei".

părînd o neregulă „Comitetul formarisirei străjii pămîntești“ cere Hgiei orașului Iași ca să oprească pe particulari „ori cine ar fi ca să cuteze a purta semne, îmbrăcăminte sau șăpci cu semne căci în acelaș loc ce să va întîmpina de revedator va fi pedepsit cu nemilostivire ori cine ar fi, deoarece este cu totul neertat și mai vîrtos obrăznicie nesupusă“ [21].

Din cauza holerei, care începuse să bîntuie cu furie întinzîndu-se și la sate, recrutarea oamenilor încetini pînă în 1832 cînd, la 3 iunie 1831, generalul Kiselev hotărăște ca de îndată să se termine „formarisirea străjii pămîntești“. Se alcătuiește un comitet format din hatmanul Constantin Palade, maiorul Dabija și Sirjiski. Aceștia au primit instrucțiuni amănunțite de felul cum trebuie să procedeze. La ordinul primit de comitet erau anexate și mai multe așezăminte, puse în aplicare în Țara Romînească de către comitetul de acolo. Kiselev sublinia în ordinul lui că „ceia ce se atinge de așezăminturi atîrnătoare de *dreptăți, obiceiuri* sau *legiuiri a țării,* apoi niște asemenea sa se îndeplinească nu în alt chip decît cu socotință a cîți-va boieri după alegerea mea la asemenea întîmplare chemați la comitet și după cercetare acelor așezăminturi în obșteasca adunare a divanurilor“ [22].

Instrucțiunile prevedeau că depozitele armatei ruse de la Iași vor elibera materialele necesare îmbrăcămintei care se vor lucra de catre „meșterii țării însărcinîndu-să asupra fiește căruia bresle lucru potrivit cu plata prețului după așăzămînt“.

Plata salariilor celor ce vor intra în slujba miliției naționale „să sa înființeze de la întîi dea întîia zi a fieștecăreia luni“.

Art 13. din instrucțiuni prevedea clar că „îndestularea trebuie sa sa priimească dela magazalele rosienești cu proviant (alimente) pînă la deosebită punere la cale țiind socoteala îndestulării ce să primește și triimețîndu-să la generalul maior Gordnev pe toată luna întocmai știința de numărul oamenilor ce s-au aflat“ [23].

Pentru instrucția recruților instrucțiunile prevedeau instructori „din oștile rosienești“.

De altfel, înca din 1830 Comitetul moldovean pentru înființarea străjii pămîntești a cerut sprijinul comandamentului armatei ruse pentru a i se da oameni instruiți „pentru învațatura și altele trebuitoare informării miliției Moldaviei“ [24]. Unii dintre acești oșteni ruși [25], iscusiți în arta militară, au rămas definitiv în oastea moldoveană, contribuind cu știința lor la dezvoltarea în bune condițiuni a tinerei armate naționale.

Cea mai serioasă greutate care s-a constatat de îndată ce s-a pus în lucrare înființarea străjii pămîntești a fost aceea a lipsei totale de așezaminte sau pravili privind asemenea instituție disparuta cu secole în urma. Comandamentul armatei ruse a pus la dispoziția Divanului Implinitor al

---

[21] Arhiv. Stat. Iași, tr. 796, op. 906, dos. 386, f. 16.

[22] Ibidem, dos. 1054, f. 34—36.

[23] Ibidem, dos. 824 pe 1830; „Della (dosarul) cinurilor rusăști comandarisiți spre învățătura și altele trebuitoare în formarisirea miliției Moldaviei“.

[24] Ibidem, dos. 1054, f. 35.

[52] Ibidem, dos. 832, pe 1834: „Pentru oștenii ruși ci să comandarisesc pe lîngă miliție spre învățătura cinurilor“ și dos. 459 pe 1836: „Pentru oștenii ruși ce sa comandarisasc spre învățatura cinurilor de miliție“.

Moldovei, încă din martie 1831, un regulament ostaşesc, care putea servi ca temei la alcătuirea aceluia atît de necesar tinerei oaste din Moldova. Acest aşezamînt ostaşesc trebuia tradus, potrivit dupa nevoile locale şi apoi tipărit. Lucrările au fost întîrziate din cauza holerei [26].

Pînă la desăvîrşirea acestei lucrări comitetul însărcinat cu organizarea străjii pămînteşti cere lui Asachi să tipărească într-un număr mare de exemplare capitolul VII din regulamentul privind aceasta instituţie. lucrare care să se execute fiind gata la 13 februarie 1832 o sută de exemplare din aşa-numita „Condică militară".

În acelaşi timp se trimite la tipografia *Albinei* spre tiparire şi traducerea aşezămîntului ostăşesc cu a căruia corecturi este însărcinat maiorul Scheleti. Manuscriptul acestui aşezămînt ostăşesc avea 271 coale. Originalul „ustavului ostăşesc" care a servit pentru traducere s-a dat spre păstrare la Mitropolie.

Întîrziindu-se cu tiparul, „Dejurstva Miliţiei Moldovei" cere de la Bucureşti de la „Dejurstva Miliţiei Ţării Romîneşti" regulamentele ostăşeşti pe care ea le avea tipărite. Cu aprobarea generalului rus Starov se trimit la Iaşi 25 exemplare din capitolele privind „Slujba de garnizon" şi „Şcoala recruţilor". În decembrie 1832 se mai primesc de la Bucureşti un număr de exemplare tipărite de pe capitolul din aşezamîntul ostaşesc intitulat „Slujba de avantposturi" iar în martie 1833 alt capitol „Slujba de cavalerie".

În anul 1835, căpitanul Petre Scheleti din Iaşi, folosind ultima ediţie a carţii „Alegere din obştească povăţuire pentru învăţatura batalioanelor înnalt întărită şi din nou tipărită în Sanct Peterburg la anul 1830", alcătuieşte o lucrare „trebuitoare pentru povăţuirea în slujba a Miliţiei Moldovei". El nu face o traducere ci şi o prelucrare „de trebuinţă şi folositoare Miliţiei" [27].

În 1838, acelaşi capitan Petru Scheleti mai tradusese „în dialectul naţional depe acele nouă pentru slujba în Rosia" şi urmatoarele regulamente militare:

1) „Aşezamîntul ocîrmuirei miliiţiei".

2) „Exerciţie de batalion cu a lui planuri, după cele mai noua urmate prefaceri pentru înlesnirea învăţăturii".

3) „Datoriile slujbei campaniei şi a lagărului cu adăogirile către slujba garnizonului acele din nou statornicite".

4) „Pravelele în fectovanie".

Raportul colonelului Mavrocordat din 28 mai 1838 catre „general inspector hatman şi cavaler marele logofat şi cavaler Balş" arata ca aceste traduceri „s-au aflat foarte lămurit traduse cu o desăvîrşita înţelegere" şi că în consecinţă era absolut necesar ca ele să fie tiparite.

Sănatatea oştenilor din miliţia Moldovei a preocupat îndeaproape pe organizatorii ei, mai ales că în acea vreme bîntuia cu furie „holera morbus". Mircovici „vice prezidentul Divanurilor Cnejiei Moldaviei", se adre-

---

[26] Arhiv. Stat. Iaşi, tr. 1710, op. 1942, dos. 2 pe 1831 „Della atingătoare de talmăcirea şi tiparirea ustavului ostaşesc".

[27] Ibidem. Aici se găseşte la filele 239—249 manuscrisul original al lucrării.

sează în 1830 epitropiei Sf. Spiridon care avea un spital organizat să pună la dispoziţia oştirei 20 „crivaturi". Cererea întîmpină opoziţia epitropiei Sf. Spiridon pe motiv că vechile hrisoave ale ctitorilor şi „patriarhiceştile şi acelor după vremi domneşti întărituri" opresc aceasta, spitalul fiind făcut numai pentru „a primi şi sprijini numai pe bolnavii de obştie"[28].

Neînţelegerea arătată de epitropia Sf. Spiridon poate fi încadrată în reacţiunea retrogradă, ca şi altele, împotriva noilor reforme sociale introduse o dată cu Regulamentul organic.

Epitropia primeşte răspunsul cuvenit, arătîndu-i-se că „straja pămîntească să înformălueşte tot pentru folosul obştesc pentru care trebue să aibă cuviincioasa priveghere"; se iau măsuri pentru organizarea unui „lazaret" anume al oastei „în casele năimite pentru aşezarea strajii pămînteşti". Ca doctori erau Lieb şi Cihac. Doctorii armatei ruse alcătuiesc instrucţiuni pentru organizarea unui spital militar în care se cuprind şi norme pentru funcţionarea unei farmacii. Instrucţiunile sînt iscalite de colonelul Macarov[29] şi poartă data de 1830. La 25 februarie 1831, doctorul Cihac alcătuieşte o listă[30] de cele necesare — medicamente şi alimente — care ca prim ajutor sînt primite din depozitul armatei ruse. Lista bogată de medicamente şi alimente alcătuită de eruditul doctor de atunci Cihac — mai tîrziu „întocmită cu îndeplinirile cuvenite şi tipărită în anul trecut 1844" spune ordinul hatmanului Sturza din 28 aprilie 1845[31].

Tipărirea unei asemenea lucrări era necesară „vazînd lipsa ce iaste în comenzile miliţiei de ustavul oştăşesc — slujba de garnizoană"[32].

Lucrarea a fost tipărită pînă în 1846 şi s-a împarţit la unitaţile militare şi la particulari[33].

Inainte de a fi distribuită, lucrarea a fost supusă spre aprobare şi domnului Mihai Sturza cu un raport al hatmanului Miliţiei, în care se arăta că vechile aşezăminte ostăşeşti nu mai corespundeau „precum ecserciţia frontului şi slujba de garnizoană din timp să îmbunătăţesc cu o modificaţie care nu au o asemanare acelor vechi ci rămîn în urmă, eu am gasit de neapărat a da miliţiei în aceste obiecte instrucţii potrivit cu cele mai nouă reguli şi mitoduri de astăzi la oştirile din Rossia"[34].

O contribuţie deosebită dată de Rusia organizării oastei moldovene a fost primirea şi pregătirea ostăşească data unui grup de ostaşi romîni la regimentul de model al infanteriei din Ţarskoe-Selo, în anii 1848—1850.

Ştirea transmisă „Dejurstvei Miliţiei" de către consulul rus din Iaşi în decembrie 1847 că s-a admis trimiterea la învăţatura în Rusia a unei

[28] Arhiv. Stat, Iaşi, tr. 796, op. 906, dos. 960 „Della pentru alcătuirea lazaretului străjii", f. 216.

[29] Ibidem, f. 29—41.

[30] Ibidem, f. 69—70.

[31] Ibidem, nr. 1710, op. 1942, dos. 201, f. 1.

[32] Ibidem, f. 2.

[33] Din cuprinsul dosarului constatăm grija traducatorilor ca lucrarea să se prezinte în condiţiunile cele mai bune. Se propune ca volumul sa fie legat la un legător bun „ca să nu pice filele ca frunzele de trandafir". Lucrarea costa 5 şi 6 sorocoveţi (Arhiv. Stat. Iaşi, tr. 1710, op. 1942, d. 201, f. 30).

[34] Arhiv. Stat. Iaşi, tr. 1710, op. 1942, dos. 201, f. 30.

comenzi compusă dintr-un ofiţer, 2 subofiţeri şi şase soldaţi [35] a fost primita cu multa bucurie. Grupul astfel compus a plecat din Iaşi la începutul lunii martie şi în mai se găsea la Ţarskoe-Selo, unde în ziua de 23 mai a fost prezentat generalilor ruşi, care „au ramas pre mulţămiţi de gigantica înfăţoşare a soldatului moldovan".

Grupa de ostaşi romîni a fost repartizată la învăţatură regimentului de infanterie model din Ţarskoe-Selo comandat de generalul Maksimovici.

Din scrisorile [36] ofiţerului romîn Diamandescu reiese că ei se simţeau mîndri de primirea facută arătînd că „comanda romîneasca au făcut o nespusa impresie şi ca cneazul Mihail Pavlovici plin de mirare repetue că un asemenea norod brav, trupeş şi frumos meritează fără altă a fi în gvardie".

Terminînd studiile şi instrucţia militară, comanda s-a reîntors la Iaşi unde a ajuns la 21 ianuarie 1850 [37], pornind de la Ţarskoe-Selo în ziua de 4 ianuarie. Adresa „comandorului regimentului de model al infanteriei" cu nr. 41 din 3 ianuarie 1850 arata că ostaşii romîni „în toată vremea aflării lor la încredinţatul mie regiment pe lîngă buna purtare cu deosebita sîrguinţă au învăţat îndatoririle slujbei de ofiţer şi toate amănuntele îmbracămintei, a înarmării, a încarcării şi a formării slujbei frontului de infanterie".

Raspunzînd general-maiorului Maksimovici „Dejurstva Miliţiei Moldovei" arată că „mulţumirea prea înălţatului Domn este nedescrisă pentru ca prin această comandă miliţia au capătat desavîrşiţi învăţători pentru a învăţa regulile şi ştiinţele slujbei ostăşeşti care slujeşte de o noua dovadă a binefacatoarelor îngrijiri de care să foloseşte prinţipatul nostru şi cu truzile ce aţi aratat în această formare a comenzei moldovene aţi dat aicea un suvenir de pururelnică adîncă recunoştinţă a noastră" [38].

Prin „poruncă de zi" se hotarăşte ca „în locul comenzii de învăţatură ce au fost pînă acum să se înfiinţeze o sută de soldaţi" spre învăţătură.

In anul 1846 se hotăraşte înzestrarea miliţiei şi cu artilerie, adică cu o baterie de 6 tunuri. Pentru organizarea acestei baterii era nevoie de oameni cunoscători.

Pentru a se forma aceşti oameni se trimite în Rusia o „comanda" alcătuită din doi ofiţeri, 3 cadeţi, 1 subofiţer şi 18 soldaţi care şi-au desăvîrşit acolo „deplina învaţatură a ecserciţiei de arma artileriei" [39].

Fiind aceşti soldaţi, la învăţătură în Rusia li se cere să trimită la Iaşi un „manual al artileriştilor rosieni" şi un „aşezămînt de personalul şi echipajul unei baterii de artilerie uşoară de cîmp".

Încă din 1849, pentru învaţătura ostaşilor, din care majoritate erau neştiutori de carte, se organizează o „şcoală a recruţilor".

---

[35] „Comanda" s-a compus din: ofiţerul Diamandescu, cadetul Constantin Costache, subofiţerul Ctin. Hozue, soldaţii: Vasile Cristei, Gheorghe Romaşcu, Dimitrie Păun, Vasile Hristea, Stoica Corcaz, Constantin Gherasim.

[36] Arhiv. Stat. Iaşi, tr. 1710, op. 1942, dos. 378, f. 53, 55—56. „Acta comenzii din Rosia ce sînt trimeşi la învăţătură".

[37] Ibidem, f. 115.

[38] Ibidem, f. 116.

[39] Ibidem, dos. 326, f. 20.

Era nevoie însă de cărţi. Lipsa a fost înlocuită prin traducerea făcută de către colonelul Scheleti din „dialectul rosian" a cărţii intitulata „Aşezămintul şcoalei recruţilor de cavalerie" [40].

Lucrarea a fost dată la tipar în tipografia *Albinei*, eşind de sub tipar în 1853 un număr de 250 exemplare, care s-au împărţit cu preţul de 3 sorocoveţi una, în care preţ intra şi legatul unui exemplar.

*
* *

In preţioasele tezaure arhivistice, biblioteci, muzee şi monumente istorice, care se păstrează cu atîta grjă în ţara noastră, se oglindesc vechile relaţii ce au existat neîntrerupt între poporul romîn şi poporul rus.

Cercetarea conştiincioasă a acestor izvoare nesecate de informare va duce la îmbogăţirea ştirilor pe care le avem cu privire la relaţiile romîno-ruse în trecut. Acest preţios material documentar va contribui la îmbogăţirea cunoştinţelor noastre despre istoria adevărată a patriei noastre şi la dezvoltarea din ce în ce mai mult a relaţiilor de prietenie cu popoarele Uniunii Sovietice.

---

[40] Arhiv. Stat. Iaşi, tr. 1710, op. 1942, dos. 217, f. 144.

Un romîn la învăţătură în Rusia, în vremea Regulamentului organic

GEORGE POTRA

Curentul de redeşteptare naţională iniţiat de profesorul Gh. Lazăr în chiliile Colegiului Sf. Sava şi manifestat în faptă prin răscoala poporului de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu, devenise o flacără nestinsă pentru tineretul romîn de atunci şi o datorie de împlinit. Cu timpul acest curent a progresat şi a căpătat forme din ce în ce mai concrete, mai ales atunci cînd tineretul dornic de învăţătură, nemulţumit cu ceea ce putea primi de la dascălii din ţară, începuse să caute aiurea, departe peste hotare, învăţătură mai înaltă şi orizonturi mai vaste. Iar toate acestea cu gîndul curat şi frumos din partea lor, ca din ceea ce vor vedea şi învăţa ei pe alte meleaguri, să împărtăşească şi pe cei din ţară ; să fie nişte fii mai folositori patriei decît fuseseră alţii mai înaintea lor.

Pentru acest motiv, o parte din tinerii mai îndrăzneţi de atunci s-au dus să-şi completeze studiile în Occident şi în special în Franţa, Italia, Germania şi Austria, dar nici unul nu s-a gîndit pînă la 1830, că ar fi nimerit să-şi îndrepte privirea şi spre şcolile înalte din Răsărit, în Rusia, unde se găseau institute de cultură şi universităţi de mult consacrate.

Poate însă că tineretul de atunci n-avea nici o vină, fiindcă nu-i deschisese nimeni ochii să-şi îndrepte privirile şi în altă direcţie decît spre Occident.

Ocazia însă nu întîrzie. Războiul ruso-turc din 1828—1829, încheiat prin tratatul de la Adrianopole, puse Principatele Romîne sub protectoratul Rusiei şi sub conducerea unui bărbat luminat şi cu idei democrate, care voia cu tot dinadinsul să ridice aceste ţinuturi la o stare de civilizaţie superioară şi la un trai mai bun decît avuseseră pînă atunci.

Acest mare binefăcător al neamului romînesc, pentru acea vreme, a fost generalul Pavel Kiselev, caruia drept mulţumire pentru marile servicii aduse ţării noastre i s-a conferit titlul de cetăţean de onoare. Sub înţeleapta oblăduire a generalului Kiselev, Principatele noastre au căpătat prima Constituţie (Regulamentul organic) şi au putut intra şi ele pe calea progresului, cale pe care alte state ajunseseră la o treaptă înaintată.

Şi tot în acest scop, pentru pregătirea tinerilor dornici de învăţătură mai înaltă, Eforia şcoalelor a creat şi alte burse pe lîngă cele existente pînă atunci.

Astfel, generalul Kiselev, încă din cursul anului 1830, a pus la dispoziţia Eforiei şcoalelor suma de 10 500 franci [1] necesară întreţinerii a doi

[1] Arhivele Statului, Administrative vechi, dosar 64/1830.

studenți romîni în străinătate, lăsînd la aprecierea Eforiei să aleagă pe cei merituoși și să dea fiecăruia cît va crede de cuviință din suma mai sus hărăzită.

În acest timp, Eforia școalelor avea doi bursieri în strainatate: unul era Petrache Poenaru, care, prin studiile lui temeinice în Occident, prezenta o bună garanție în viitorul progres al țării. Din rapoartele dese, lungi și precise ce trimitea Eforiei, cît și din celelalte acte de mai tîrziu, viața și activitatea lui Petrache Poenaru[2] ne sînt cunoscute în cele mai mici amănunte.

Celălalt student era Nicolae Hristodor, dar despre acesta nu știm pînă în prezent unde a studiat și nici ce-a devenit mai tîrziu.

În timp ce Eforia avea grija acestor doi tineri duși în străinătate, în țară se găsea un altul care după terminarea studiilor secundare, desigur tot la Colegiul Sf. Sava, își manifesta dorința de a merge și el în străinătate. Acesta însă, spre deosebire de ceilalți de mai sus, după dorința parinților sau poate numai a sa personală, se gîndește că ar fi mai bine să meargă în Răsărit, în țara vecină, unde se găseau minunate institute și universități pentru toate științele.

Și nu este exclus ca această intenție de a merge la învățătură în Răsărit să se fi făcut după o matură chibzuire: întîi, fiindcă își dădea seama că legăturile dintre țara noastră și Rusia trebuiau să fie cît mai strînse, iar acest fapt nu se putea îndeplini decît prin cunoașterea limbii și a culturii ruse. În al doila rînd, fiindcă voia să rupă o tradiție învechită și dăunătoare, deoarece pînă la acea dată nimeni nu se dusese să studieze în Rusia, și mai cu seamă să studieze știința farmaceutică, pe care dorea s-o împămîntenească în patria lui.

Pentru acest motiv, la începutul lunii decembrie 1830, tînărul nostru, anume Niculae Gănescu — feciorul lui Gheorghe Gănescu, boierinaș de rangul al treilea din București, dar a cărui familie[3] era originară din județul Vîlcea (Oltenia), — se adresează către „Excelența sa deplin împuternicit[ul] prezident al Divanurilor Moldo-Vlahii, ghineral adiutant și cavaler a feluri de ordini, Pavel Dimitrievici Kiselev“ ca să fie ajutat și să i se recomande în același timp un oraș din Rusia unde ar putea urma cu temei știința farmaciei, sau după cum se spunea pe acea vreme „meșteșugul spițării“.

Încîntat de această dorință a tînărului valah, generalul Kiselev pune pe jalba lui Niculae Gănescu o rezoluție favorabilă și o trimite eforului Alex. Filipescu, spre rezolvare.

Drept urmare, la începutul lui martie 1831, conducătorii Eforiei din București se întrunesc la „cancelaria școalelor“ ce își avea sediul în Hanul Șerban-Vodă, pe locul căruia s-a clădit mai tîrziu palatul Băncii R.P.R. Acolo, membrii Eforiei luînd în cercetare jalba lui N. Gănescu, pe care se afla rezoluția lui Kiselev, hotărăsc să se dea numitului tînăr suma de 1000

[2] George Potra, În legătură cu viața și activitatea lui Petrache Poenaru (manuscris).

[3] Biserica Sf. Niculae din Craiova a fost zidită din temelie de biv vel stolnicul Barbu Gănescu, un strămoș al lui Niculae Gănescu. Vezi, Pr. prof. I. Popescu-Cilieni, O catagrafie a Episcopiei Rîmnicului, *Revista de istorie bisericească*, anul I 1943, nr. 1, p. 124.

franci ce mai rămăsese din suma iniţiala de 10 500 franci destinată pentru acordarea de burse. În acest sens se da pitac (ordin) stolnicului Dumitrache, care era sameşul (casierul) şcolilor, sa elibereze suma hotărîtă lui Niculae Gănescu.

Dar aceasta hotărîre a Eforiei trebuia să fie aprobata şi de generalul Kiselev. În acest scop, Eforia raportează că din suma ce s-a milostivit excelenţa sa catre Eforie s-au trimis 8000 franci lui Petrache Poenaru şi 2500 franci s-au repartizat lui Niculae Hristodor „spre a le fi de cheltuială în soroc de un an“. Dar pentru că Niculae Hristodor n-a dat „chezăşie vrednică“ că dupa terminarea studiilor se va întoarce în Valahia să fie folositor patriei, nu i s-a mai trimis nimic.

Însa aceşti 2500 franci n-au ramas nici ei întregi, fiindcă în falimentul bancii Meuron de la Paris s-au pierdut 1500 fr. ce erau destinaţi lui Petrache Poenaru, aşa că Eforia a completat acea lipsa „să nu se pricinuiasca zaticnire“, valorosului student P. Poenaru.

Din această cauză n-au mai ramas decît 1000 fr. „care bani gasind şi Excelenţa voastra cu cale, putem să-i dăm lui Niculae Ganescu, iar mai mult nu are mijloc Casa şcoalelor, astă una dată, pentru care ne rugăm ca sa avem răspuns de urmare“.

Generalul Kiselev dînd cuvenita aprobare, Niculae Gănescu, în dorinţa lui de necunoscut, fară sa mai stea mult pe gînduri, primeşte cei 1000 fr. şi, o data paşaportul gata, păraseşte capitala Valahiei, îndreptîndu-se spre oraşul Harkov din Rusia, localitate ce-i fusese recomandată pentru studiul farmaciei.

Din cauză însa că la plecarea sa n-a avut grija sa aranjeze nimic cu Eforia, nici în ceea ce priveşte timpul cît îi era îngaduit sa stea în străinatate şi nici suma de bani ce-ar fi trebuit să i se trimita anual pentru hrană, locuinţă şi învaţătură, Niculae Gănescu a avut mult de suferit.

Eforia, după cum reiese din actele păstrate,[4] a socotit că el n-a cerut decît o sumă, ce i s-a şi dat, pentru a putea porni şi a se aşeza la Harkov, iar că mai departe nu va mai avea nici o obligaţie faţă de el. Niculae Gănescu a crezut contrariul şi anume ca suma ce i s-a dat e numai un acont din jumătatea ce i s-ar fi cuvenit din cei 10 500 fr. ce erau daţi pentru învaţătura a doi studenţi, fara sa-şi dea seama ca Eforia avea dreptul sa întrebuinţeze aceşti bani după cum socotea nimerit, ceea ce de altfel şi făcuse încă înainte de plecarea lui Gănescu în Rusia.

Din această greşită înţelegere s-a creat o mare nemulţumire atît Eforiei cît şi lui Niculae Gănescu. Acesta, neprocedînd cu tact şi politeţe în cererile făcute Eforiei, conducatorii acestei instituţii n-au răspuns primelor scrisori şi nici nu i-au trimis vreo sumă de bani.

Drept urmare, Niculae Gănescu s-a plîns la diferite persoane şi instituţii, atît din Rusia cît şi din Valahia şi într-o bună zi chiar ţarului, socotind că cererea lui este dreaptă, iar conducătorii de la Eforia şcoalelor îl duşmănesc şi nu-i dau nici un ajutor.

Pe baza materialului cercetat, un dosar de aproape 300 de pagini, reiese că Eforia nu l-a ajutat pe Ganescu, deoarece acesta, fire arţăgoasă şi ambiţioasă, nu scria ca un student ce avea nevoie de ajutor sau bursă

[4] Arhivele Statului, Ministerul instrucţiunii, dosar 4133/1831.

regulata, ceea ce nu se hotarîse la început, ci cu vorbe necuviincioase lua la rost toată conducerea Eforiei, provocînd, bineînțeles, prin intervențiile și jeluirile lui o bogată corespondență între instituții și persoane. În cele din urmă i s-au trimis bani, dar nu din dragoste și poate nici din milă, ci pentru motivul că se făcea prea mult scandal în jurul acestui fapt.

Și acum să vedem cum s-au desfășurat timpul și întîmplarile studentului Niculae Gănescu în Rusia, pînă la data întoarcerii lui în țară.

În primul rînd, nu știm de ce i s-a recomandat orașul Harkov, cînd putea să i se recomande Kievul sau Moscova, centre universitare mult mai importante. Părerea noastră este că, neștiind rusește de loc sau prea puțin, s-a dus în acea localitate deoarece acolo se găseau mulți locuitori de origină romînă care știau două limbi : rusește și romînește și astfel ar fi putut învața ușor de la ei și cu ei limba de care avea nevoie în studiile sale.

Cum a ajuns acolo și pe ce drum iarăși nu știm nimic, fiindca în scrisorile păstrate nu se arata. Bănuim totuși ca s-a dus la Harkov cu poșta militară sau cu una din diligențele care transportau ofițeri ruși din Principate în Rusia și vice-versa.

Dintr-o scrisoare de mai tîrziu, N. Ganescu spune ca a plecat din țara în ziua de 16 martie 1831 și a ajuns la Harkov în primele zile ale lunii mai. Acolo se așează, cu casă și masă, la negutătorul Kafina ce locuia pe strada Petrioskoi nr. 143.

De la începutul lui mai cînd a sosit, pînă în septembrie, Niculae Ganescu a trimis nenumarate scrisori în țară, nu știm precis cîte și la cine anume, probabil însa că destule, fără nici un rezultat mulțumitor. Pentru acest motiv, disperat, sau numai din ambiție ca să arate conducătorilor de la Eforie că nu se pot juca cu situația lui, la 26 septembre 1831 el se jeluiește chiar țarului Nicolae Pavlovici.

Din plîngerea sa către împărat aflam ca pentru știința farmaciei a avut înclinare și pasiune deosebita încă din copilărie, iar după aceea numai din „dragoste pentru patrie și către științele folositoare“ a cerut sa i se dea posibilitatea să învețe în Rusia, fapt care i s-a acceptat de generalul Kiselev și i s-a recomandat „împărătescul universitet din Harkov“. Așa ca, după părerea lui, el ar fi trebuit să se bucure de favoarea de a fi ajutat primul din cei 10 500 fr., deoarece, spre deosebire de alții, el a plecat la învațătură în Rusia „iar nu la alte streine imperii“.

În sfîrșit, după alte argumentări, el cere ca prin ucaz împaratesc să i se rezolve cererea al cărui cuprins să fie adus și la cunoștința Obșteștei Adunări a Divanului Valahiei, unde să fie invitat și consulul general al Rusiei, atunci cînd se va discuta. Iar de hotărîrea ce se va lua să fie înștiințat „fără prelungire“ și sa i se trimită cît mai grabnic suma cuvenita ca, după cum spune el, „să nu fiu silit a mai supara pe împărateasca voastră marire, cu întru tot supusa mea jalba“.

În urma acestui fapt, prin intermediul consulului rusesc, Marea vornicie din lăuntru (Ministerul de interne) este invitată a cerceta și lămuri situația materială a studentului Niculae Gănescu. Pentru acest motiv, la 31 octombrie 1831, ea trimite Eforiei o copie întocmai după jalba adresata împăratului și cere să i se răspundă cît mai grabnic. La cîteva zile numai, Eforia răspunde la *otnoșenia* cinstitei vornicii că, după porunca primită

de la generalul Kiselev, în martie 1831, ea a dat cei 1000 de franci ce mai rămăseseră din suma de 10 500 de franci lui Niculae Gănescu, iar deocamdată nu are posibilitatea să-i trimită alţi bani. Totuşi, dacă generalul Kiselev, prezidentul Divanului, hotăraşte să se dea susnumitului o bursă anuală pe tot timpul învăţăturii, din venitul şcolilor, „Eforia va urma îndatoririi ce i se va pune. Iar acum nu va putea face nici o îndestulare numitului jaluitor".

În urma acestei informaţii şi a ordinului primit din partea generalului Kiselev, Marea vornicie din lăuntru, la 30 decembrie 1831, cere Eforiei să-i arate dacă Niculae Gănescu „dă nădejdi bune spre înaintarea acestei ştiinţe (farmacia) şi dacă ştiinţele lui sînt a să întrebuinţa în folosul patriei; ca pă temeiul încredinţării cinstitei Eforii să facă şi Vornicia cuviincioasa punere la cale".

La această intervenţie, Eforia răspunde că Niculae Gănescu, în ceea ce priveşte învăţătura şi meşteşugul lui, poate să se aşeze unde va vrea în ţară sau străinătate, fiindcă nu are nici o înţelegere cu el în acest sens. „De aceea, Eforia nu poate şti de înaintarea ce va fi făcut la învăţături farmateftice, nici de are socoteală de a să întoarce aici ca să întrebuinţeze ce va dobîndi spre folosul patriei".

În ceea ce priveşte cei 1000 fr., ce i s-au dat la început, franci egali rublelor, Eforia repetă că acei bani i s-au dat fară nici o obligaţie, numai spre a putea merge şi a se aşeza la Harkov, după cum e însăşi rezoluţia generalului Kiselev, pe cererea lui Ganescu. Dar prin aceste adrese şi raspunsuri de la o instituţie la alta, nu se face nimic pentru ajutorarea lui Niculae Ganescu. Aşa că, de la jalba înaintată împăratului pînă la data cînd Secretariatul statului arată Eforiei dorinţa generalului Kiselev, trece mai bine de o jumătate de an şi un an şi jumătate de cînd Gănescu plecase din ţară, dată de la care nu mai primise nici un ban.

La sfîrşitul lunii martie 1832, Barbu Ştirbei, secretar de Stat, arată Eforiei că generalul Kiselev a chibzuit să se trimită, deocamdată, „un ajutor pre cît va găsi cu cale cinstita Eforie, spre întîmpinarea cheltuelilor lui, ca un lucru ce poate mai la urmă să folosească şi patria de rodurile învaţaturii lui. Şi dacă numitul Ganescu va trimite înscris prin care să se îndatoreze că după dobîndirea ştiinţelor, întru care se îndeletniceşte la pomenita universitate, să va întoarce negreşit la pămîntul său şi va folosi patria cu învăţăturile sale, poate atunci cinstita Eforie să îngrijească pentru dînsul a-i trimite pe tot anul ajutorul ce va chibzui, pînă ce îşi va savîrşi cursul învăţăturii".

La această adresă, Barbu Ştirbei anexează două hîrtii, pentru a se documenta Eforia cît mai mult. Una e a consulului Minciaki către generalul Kiselev, în care cere un răspuns în chestia Gănescu; cealaltă e de la directorul cancelariei consulatului rusesc către Barbu Ştirbei, prin care-l roaga sa răspundă neîntîrziat ce măsuri s-au luat pentru trimiterea sumei trebuitoare lui Ganescu, fiindcă acest student „bombardează" zilnic pe consulul general cu reclamaţiile sale.

In urma celor de mai sus „mădulările Eforiei şcoalelor" în şedinţa din 28 martie 1832, hotărăsc să trimită lui N. Gănescu una sută galbeni împărateşti, cu toate că Eforia nu are nici o obligaţie faţă de susnu-

mitul şi nici nu i-a dat vreo „încredinţare că-i va purta cheltuiala în cursul învăţăturii sale". Şi aceasta cu atît mai mult că nici Gănescu „n-a dat legătură Eforii că după ce îşi va săvîrşi învăţătura să va întoarce iarăşi în pămîntul său, ca să o întrebuinţeze spre folosul obştesc".

Pentru banii hotărîţi, una sută galbeni împărăteşti, se dă dispoziţie ca să fie trimişi prin consulatul rusesc, prin care, de asemenea, se va scrie lui Gănescu să trimită cît mai repede încredinţare sigură că după terminarea studiilor se va întoarce în ţară „şi va întrebuinţa meşteşugul sau spre folosul patrii, arătînd vremea ce va mai întrebuinţa pînă ce îşi va săvîrşi cursul învăţăturilor".

Şi după ce se va primi această încredinţare din partea lui Gănescu, numai atunci se va simţi obligată Eforia a-i trimite, pe fiecare an, cîte şaizeci galbeni împărăteşti pînă la terminarea studiilor, începîndu-se a se socoti acest timp de la 1 ianuarie 1832. „Iar de nu va voi sa dea această legătură atunci va rămînea numai cu ajutorul de această una sută galbeni împărăteşti ce i se trimite acum".

Se pare însă, fiindcă documente n-avem să ne dovedească contrariul, că Niculae Gănescu n-a trimis Eforiei nici o scrisoare de angajament aşa cum i se cerea, ci, probabil, numai o scrisoare informativă de ceea ce face la Harkov, cu toate că nici de aceasta nu sîntem siguri. In ceea ce priveşte suma primită, în primăvara lui 1832, presupunem că din ea şi-a plătit datoriile, s-a îmbrăcat şi a trăit liniştit pînă aproape de sărbătorile Crăciunului ale aceluiaşi an, cînd a văzut că banii sînt pe terminate. Atunci a făcut apel din nou la binefăcătorul său, generalul Kiselev, după a cărui dispoziţie Eforia şcolilor îi trimite prin cancelaria civilă a excelenţei sale încă 85 de galbeni împărăteşti.

In sfîrşit, o informaţie mai precisă despre N. Gănescu o aflăm dintr-o adresă trimisă Eforiei şcoalelor de generalul Kiselev la 10 martie 1833. In această hîrtie, generalul Kiselev spune că a primit de la „Departamentul învăţăturilor" din Moscova o înştiinţare în care se arată că Niculae Gănescu pînă la acea dată a învăţat ruseşte şi latineşte la Harkov, iar că în septembrie acel an, cînd se vor începe cursurile „cu bună seamă va intra la vreo şcoală din cele înalte din Moscova".

De la această dată urmează iarăşi linişte şi nici o corespondenţa în pricina lui N. Gănescu, pînă la 27 octombrie 1833. Acum însa Marea logofeţie a trebilor bisericeşti, condusă de Barbu Ştirbei, trimite Eforiei şcoalelor o adresă la care se anexeaza jalba lui N. Gănescu către generalul Kiselev, rezoluţia acestuia, precum şi observaţiile Marii logofeţii.

In toamna anului 1833, N. Gănescu scrie că se află student regulat la Academia medico-hirurgicală din Moscova, la secţia farmacie, despre care fapt şi acea Academie a trimis înştiinţare oficială în Valahia.

Are însă o mare rugăminte ca, pe viitor, boierii ce conduc Eforia să nu-i mai trimită galbeni „proşti" ce-i pricinuiesc la schimb o paguba de peste 200 ruble, ci să-i trimită „galbeni grei şi buni" cu valoare de 12 ruble fiecare, iar nu mai mică. De asemenea, să nu se mai facă atîta întîrziere cu trimiterea banilor, ca în trecut, deoarece se află în mare nevoie. „Şi după făgăduiala mea din urmă, mă voi arăta folositor patrii mele şi credincios patriot, precum aceasta o va dovedi, pe tot anul, în-

credinţările Academiei ce mi să vor da, pînă la săvîrşirea cursului învăţăturilor mele".

Dar, cu toată lipsa de bani în care se găsea Gănescu şi după marea lui dorinţă de a i se trimite cît mai grabnic, Eforia, din ce motive nu ştim, întîrzie vreme îndelungată, pînă la 27 ianuarie 1834, cînd primeşte ordin de la Marea logofeţie în acest sens. Dar nici Marea logofăţie nu dăduse această dispoziţie din proprie iniţiativă, ci obligată fiind de intervenţia generalului Kiselev, care la rîndul lui fusese înştiinţat de vicepreşedintele Academiei medicale din Moscova că Gănescu se află într-o situaţie materială disperată.

In sfîrşit, de-abia la 11 martie 1834 Eforia dă dispoziţie casierului ei, stolnicul Dumitrache, sa trimită prin Karniev [5], directorul cancelariei civile a generalului Kiselev, suma de 85 galbeni împărăteşti studentului Niculae Gănescu „îngrijind a fi galbeni buni şi grei la cumpănă, iar nu ca aceia care i s-au mai trimis şi pentru care a fost reclamaţie".

Nefiind însă directorul Karniev în Bucureşti, prin care sa se trimită banii în Rusia, Marea logofeţie dă ordin Eforiei să-i trimită prin poşta ruseasca la Academia Medicală din Moscova pentru N. Gănescu „şi nu poate fi nici o temere de a să pierde".

In sfîrşit, de-abia pe ziua de 11 aprilie 1834 se fac două scrisori ce, prin poşta rusească, trebuiau să însoţească banii pînă la Moscova; una adresată vice-directorului Academiei medico-hirurgicale, şi alta către Niculae Gănescu. In prima scrisoare către vice-directorul Academiei, Petrache Poenaru, directorul şcolilor, scrie printre altele următoarele: „Ne connaissant pas l'adresse de ce monsieur à Moscou, j'ai pris la liberté de vous prier, monsieur, de vouloir bien le faire chercher et lui remettre la lettre ci-incluse et les ducats que j'ai l'honneur d'envoyer par la poste à votre adresse".

A doua scrisoare, fiind scurta şi fara prea multe detalii, deoarece Gănescu nu era considerat bursierul Eforiei, o reproducem în întregime. Astfel: „Domnule, după rugăciunea ce dumneata ai făcut înaltei excelenţii sale, deplin împuternicitului prezident gheneralului Kiselev, Eforia şcoalelor trimite dumitale şi acum, optzeci şi cinci galbeni împărăteşti.

Adresa lăcaşului dumitale în Mosca (sic) nefiindu-ne cunoscut, s-au adresat banii şi scrisoarea către domnul vice-director al Academiei medico-hirurghiceşti. Dumneata vei binevoi a trimite la Eforie adeverinţa de primirea acestor bani".

După cum se vede din acte, banii şi scrisorile n-au plecat la 11 aprilie 1834, fiindcă secretarul poştei ruseşti de-abia la 24 aprilie adevereşte ca a primit banii pentru Ganescu. Cît timp va mai fi trecut de la această dată pîna la ajungerea banilor la Moscova nu ştim; bănuim însa că în acea vreme lipsurile şi suferinţele lui Niculae Gănescu întrecusera orice răbdare.

Şi acum, o noutate, cunoaştem prima scrisoare trimisă de N. Gănescu către Eforia şcoalelor din Valahia. E scrisă din Moscova şi poartă data de 6 august 1834. Conducerea Eforiei a pus pe ea, pe prima pagină,

---

[5] Karniev, mai tîrziu, vice-consul rus la Brăila.

următoarea rezoluție: „să se îngrijească de a i să trimite la soroc suma hotărîtă, iar atestatul să va păstra".

Dar această scrisoare fiind foarte importantă n-o putem trece cu vederea, așa că vom reproduce cîteva fragmente din ea, lăsînd la o parte informațiile de puțină însemnătate, polilogia cu caracter filozofic și unele fraze cu o construcție aparte ce suna foarte greoi în romînește.

Caligrafia acestei scrisori ca și a celor de mai tîrziu, e destul de frumoasă, măruntă și cu multe litere în caractere rusești. Avem impresia că e una din primele scrisori trimise Eforiei de N. Gănescu, deoarece amintește unele fapte petrecute cu un an și jumătate mai înainte, pe care Eforia, desigur, nu le cunoștea; alte scrisori înaintea acesteia nu cunoaștem.

În scrisoarea de mai sus, Niculae Gănescu comunica Eforiei ca, la 13 mai 1833, a fost înștiințat de cancelaria luminăției sale cneazului Galițin papeciteliu (?) Universității din Moscova că generalul Kiselev a cerut ca Academia medico-hirurgicală să trimită, în fiecare an, arătare de felul cum învața și se poartă la Moscova, iar Eforia găsind aceste informații satisfăcătoare va avea grijă să trimită regulat suma trebuitoare întreținerii și învățaturii.

În urma acestei cereri, cancelaria Academiei a facut cuvenita aratare, iar Eforia școalelor a luat cunoștință; cu toate acestea în loc sa urmeze așa cum a promis și a garantat cu semnătura sa însuși generalul Kiselev, ea n-a trimis bani de cheltuiala și nici chiar răspuns timp de nouă luni. În acest timp, spune Niculae Ganescu „am petrecut într-o jalnică stare, dar făra să încetez a urma cu sîrguința învățaturile ce n-ași fi putut savîrși de n-iași fi fost ajutat de persoane cu simțiri blînde și la care totdeauna pociu nădăjdui ajutor și mîntuire spre a mea deplin desăvîrșită datorie".

Acum din nou, la sfîrșitul anului școlar, împlinind *porunca,* el trimite de la direcția Academiei încredințare de cele cerute de Eforie și socotește și nadăjduiește ,,că după atîtea întîmplări, cinstita Eforie nu va mai aștepta îndemnari de pe din afară, ci privind la obștescul bun și folos al patriei, la porunca stăpînirii și a atîtor obraze, gasi-va cu cale ca felu în care se poartă către mine e o încercare mie de mare nenorocire, e o ucidere, pe care a suferi nici de cum nu sînt vinovat. Aceasta este părerea multor însemnate obraze". Pentru acest motiv spera sa i se trimita la timp și înainte, pe fiecare an, cheltuiala de care este nevoie.

Arata apoi că pînă la acea data Eforia a facut mai multa cheltuială de cît folos a avut, de care el nu este răspunzător sau vinovat iar felul cum a procedat Eforia, pînă atunci, numai cinste nu-i face, fiindcă, după cum zice el în bataie de joc — *„bunii de neam boieri efori* — nu se sîrguiesc spre a-mi ajuta spre această învățătură, îmbunătațire și îndemnare a pricinii patriei, ci împotrivă, cu un cuvînt a ma prapadi, de care ca sa mă scap, mult, și vreme și bani am prapadit, în loc sa-mi urmez pă rînduială și așezat treaba". Și tot din această cauză, spune el, a plecat de la Harkov la Moscova.

Se plînge apoi ca cei 85 galbeni împărătești, echivalenți cu 1020 ruble, ce i se trimit anual nu-i sînt deajuns. Iar din această cauza, de-

nevoie, a trebuit sa locuiasca la o margine a oraşului, departe de Academie, la oameni simpli. Şi căutînd să facă economie cît mai mare a locuit într-o cameră mizerabilă, iar ca hrană n-a avut alta decît cea „care nu poate fi placută decît numai celor ce s-au crescut cu dînsa". Şi totuşi, pentru această mizerabila locuinţă şi hrană mediocră a trebuit să plătească lunar cîte 50 ruble asignaţii, iar pentru celelalte trebuinţe nu i-a mai ramas nimic, aşa că a îndurat lipsuri şi supărări nespuse.

Din cauza acestor rele condiţii de viaţă şi-a distrus sanătatea şi şi-a pierdut vremea cu drumurile lungi ce trebuia să facă de două ori pe zi, dus şi întors pînă la Academie.

Dar ne mai putînd suporta acest trai, de aici înainte doreşte să locuiască într-un pension (internat) din centrul oraşului „unde omul este odihnit întru toate". Viaţa însă în aceste internate este mai scumpă, deoarece ele se găsesc în plin centrul oraşului, lîngă Academie, iar în al doilea rînd, fiindcă ofera o hrana şi o întreţinere bună. Cu toate acestea, diferenţa de cost între internatul din centru nu e prea mare în comparaţie cu cele mai modeste de la periferie, unde şi acolo se plăteşte cîte 80 de ruble pe luna.

Pentru acest motiv, plecat se roagă cinstitei Eforii ca să-i hotarasca o sumă mai mare care sa-i ajunga pentru întreţinere, îmbracăminte şi învaţatură, iar el făgăduieşte din nou ca nu va lipsi de a se face folositor patriei „şi a fi mulţumitor şi osîrdnic slujitor ei".

Roagă apoi să nu i se mai trimită banii pe adresa stăpînirii, fiindca funcţionarii de acolo sînt lacomi şi îl „jefuesc simţitor". Niciodată nu-i poate mulţumi după pofta lor, iar din această pricină îi sînt duşmani de moarte. Cere sa i se trimită banii, de aici înainte, la Casa copiilor saraci din Moscova, fiindca acolo nu are nici paguba şi nici bătaie de cap.

În sfîrşit, Niculae Gănescu îşi încheie scrisoarea spunînd că aşteaptă cu bucurie şi graba răspunsul cinstitei Eforii „împreună şi cu cuviincioasa cheltuiala, pînă nu ma îngrop în datorii şi nevoi şi *pînă nu caut mijloc de mîntuire*".

Dar nici în urma acestei scrisori nu se vede o urmare grabnică. Cauza n-o putem şti ; a întîrziat scrisoarea sau Eforia n-a răspuns la timp. De-abia la 13 octombrie se da ordin casierului de la Eforie sa trimita banii la Moscova şi tot în aceeaşi zi i se răspunde şi lui Gănescu că Eforia a aflat că învaţătura la acea Academie durează numai trei ani. Aşa ca, în afară de aceşti bani trimişi pe 1834, ea nu va mai trimite decît pe viitorii doi ani 1835 şi 1836 şi apoi aşteaptă întoarcerea lui în ţara.

Două luni mai tîrziu, la 31 decembrie 1834, Marea logofeţie a trebilor bisericeşti, la intervenţia consulatului general al Rusiei, cere informaţii de la Eforia şcoalelor în legatura cu bursa anuala ce trebuie sa se trimita lui Niculae Ganescu pe toată durata studiilor sale. Răspunsul la aceasta hîrtie lipseşte.

Dintr-o scrisoare din Moscova, cu data de 10 martie 1835, trimisă de Ganescu Eforiei şcoalelor din Bucureşti, se vede că de-abia pe ziua de 9 martie acel an a primit banii şi scrisoarea ce Eforia trimisese pe data de 13 octombrie 1834 şi aceasta din cauza ca i s-a greşit adresa. Aproape nouăzeci de poştalioane l-au căutat, dar nu l-au găsit, fiindcă adresa era

greşită. Acum însă este foarte bucuros de primirea banilor şi rămîne îndatorat Eforiei. O anunță însă cu regret că din cauza aşteptării prea lungi a banilor şi a scrisorii şi neştiind nimic ce s-a întîmplat, în mare lipsa şi deznădejde a reclamat din nou ocîrmuirii, de data aceasta „fără dreptate, de care foarte îmi pare rău, căci aşa s-au întîmplat".

Îi pare de asemenea rău că Eforia a fost informata greşit de durata cursurilor la Farmacie, dar în curînd el va dovedi, cu acte oficiale, că durata amintită în scrisorile lui este cea adevarata.

Şi plin de venin, în urma atîtor suferințe, îşi descarcă din nou sufletul îndurerat împotriva Eforiei, care-l nesocoteşte cu totul şi-i pune la îndoială toate informațiile. Felul cum s-a purtat Eforia cu el nu se poate caracteriza, după cum spune el, decît cu „un nume foarte urît", fiindca în loc să-l ajute, s-a străduit să-i faca viața cît mai amară. Banii nu i-a trimis la timp şi la adresa exactă, iar de multe ori fiind defectuoşi a avut pierdere la schimbul lor. Aşa ca, de pe urma celor aratate mai sus, totdeauna a fost în lipsa, plin de datorii şi bolnav din cauza drumurilor lungi la Academie şi pe la diferite autorități şi persoane ca sa intervina a fi ajutat să nu-şi piardă viața; de asemenea jalbele şi judecațile l-au costat destui bani cu toate ca de multe ori nu avea nici pentru mîncare.

Iar din cauza ca nu i s-a acordat nici un spor locuieşte şi acum tot în periferia oraşului, în cameră sărăcăcioasă şi cu hrană proasta; drumurile lungi nu-i dau odihnă şi posibilitate de a studia mai cu temei. Aşa că se roagă Eforiei să binevoiască a lua în considerație dreptele sale cereri fiind confirmate *„şi mărturisite de persoane mari"*.

Cu toate acestea, cererile şi rugămințile lui N. Gănescu rămîn deşarte, Eforia nu vrea să le asculte, nici să le înțeleaga. Din martie 1835 şi pîna la sfîrşitul aceluiaşi an nu mai cunoaştem nici o scrisoare a Eforiei ca sa ştim cum a procedat față de el. Totuşi, dintr-o scrisoare din 26 decembrie 1835, trimisă din Moscova, aflam ca N. Ganescu a primit de la Petrache Poenaru, directorul şcolilor, ce scrie în numele conducatorilor Eforiei, un răspuns foarte dojenitor. La aceasta scrisoare şi el s-a grabit să răspundă *„cu amaruntu spre deslușită a sa încredințare de ființa adevărului"*. De data aceasta însa nu i s-a mai raspuns nimic. Drept urmare, el continua sa scrie Eforiei aducîndu-i la cunoştința ca greşit i-a aratat ca se afla de şase ani în străinătate, la învațătura farmaciei, deoarece el a plecat din țară la 16 martie 1831, după cum se vede din paşaportul eliberat de consulatul general al Rusiei din Bucureşti. În mai a ajuns la Harkov şi „dupa cuviință şi porunca" imediat a înştiințat Eforiei cît a cheltuit pe drum şi cît îl va costa anual întreținerea şi învatatura limbii ruseşti, în care se predau ştiințele, şi a limbii latineşti absolut necesare studiului farmaciei. Dar la această scrisoare, spune el, şi la altele de mai tîrziu n-a primit nici un răspuns din partea Eforiei.

Iar dacă într-adevăr a întîrziat întrucîtva cu studiile, aceasta se datoreşte numai neglijenței şi totalei părasiri în care l-a lăsat Eforia atîta timp. Fiindcă, dupa ajutorul ce i l-a dat ea, pierea de mult daca n-ar fi gasit sprijin în unele suflete miloase din Rusia. Cu aceasta ocazie, alătură scrisorii un certificat al Academiei de felul cum învața şi se poarta. Arată apoi că pentru studiul Farmaciei trebuie patru ani, iar nu trei

cum a fost informată sau crede Eforia; trei ani de teorie la Academie şi un an de practica la apotecă (farmacie) .

Şi dacă ar fi ştiut cît va avea de îndurat, cu toată dragostea lui cea mare pentru învăţătură, n-ar fi primit cu nici un chip a pleca din ţară. Şi aceasta cu atît mai mult acum, cînd s-a convins că Eforia nu dă nici o importanţă studiului farmaciei, cu toate că această ştiinţă este foarte raspîndită la toate popoarele civilizate. Iar dorinţa şi ambiţia lui a fost şi este ca şi în Principate sa fie cît mai multe farmacii, iar farmaciştii să fie pămînteni, nu numai străini ca pîna atunci.

În plus — spune el — „am nădajduit, ca prin ajutorul patriei să săvîrşesc acest curs de învăţătură, în urma căruia să se aşeze o apotecă prinţipală a patrii. Şi subt a mea îngrijire să se întîmpine (pregătească) leacurile atît spitalelor oraşului nostru, cît şi caselor boiereşti, împreună cu trebuinţa de rînd a publicului ce neapărat are [nevoie] de leacuri, spre dobîndirea cărora de la început au năzuit la streini".

Şi dacă statul ar face farmacii publice, ar avea venit de pe urma lor, iar nu cheltuială. Pe lîngă aceasta, o serie de tineri s-ar îndrepta spre studiul farmaciei, iar la terminare ar deschide farmacii prin diferite oraşe ale ţarii.

În sfîrşit, N. Ganescu, văzînd că Eforia nu dă prea mare atenţie ştiinţei farmaceutice, spune ca a urmat şi cursurile facultăţii de medicina, unde a dat şi cîteva examene. Şi ca o justificare, el arată că a urmat medicina fiindca a socotit că în felul acesta va fi de mai mare folos ţarii, iar banii ce se vor cheltui cu el nu vor fi în zadar; în plus, prin noua profesie, va putea mai uşor despăgubi patria „slujind la vreun spital de al oraşului, în locul streinului, şi socotindu-mi-se leafa în locul banilor cheltuiţi, pînă ma voi plăti".

Pentru acest motiv roagă să i se trimita banii regulat şi la timp, pînă va termina învăţătura medicinii, în plus să i se mai adauge cinci sute de ruble anual, fiindca celelalte o mie de ruble de-abia îi ajung pentru trai, viaţa fiind foarte scumpă.

De curiozitate arată ca pentru cameră, lumînari, spalat şi un pahar de ceai dimineaţa plateşte 45 de ruble lunar. Pentru masa de prînz, pe care o ia în altă parte, compusa din trei feluri de mîncare, pîine alba şi o litra de bere, plăteşte 50 de ruble asignate. De masa de seară nu vorbeşte nimic, poate ca îi era suficientă cea de la prînz.

Pentru îmbrăcăminte şi drumurile ce are de făcut în oraş nu-i mai ramîne nimic; aşa că şi aceste două nevoi îl necajesc foarte mult. „Şi traiu ce pîna acum am petrecut nu-mi mai este suferit şi nu este cu putinţă caci îmi trebuieşte multe şi de n-oiu avea al meu, nimenea nu-mi dăruieşte. Asemenea, ma rog ca vremea primirii de cheltuială sa fie hotărîtă, caci din pricina neorînduitei trimiteri totdeauna mă aflu în datorii, de unde urmează ca tot ce cumpăr să mă ţie mai scump ca de aşi cumpara cu bani gata ce să mărturiseşte de toţi ce traieşte (sic) cu datoriile. Hotărînd de soroc începutu acestui viitor an nou şi trimiţîndu-sa de-a-dreptu în a mea primire, căci prin ocîrmuire totdeauna patimesc necazuri, pă cum şi acum, că banii ce s-au trimis în urmă prin

consulat şi aici prin canţelaria excelenţei sale ministrului, pînă acum în ochi nu i-am văzut".

În încheierea scrisorii, Gănescu repetă rugămintea de a i se trimite bani cît mai grabnic, spre a nu mai fi obligat sa facă ceea ce nu doreşte, adică sa reclame.

La urma, pe un bileţel separat, îşi trimite ultima adresă, în ruseşte şi franţuzeşte. Reproducem pe cea din urmă: *„à la petite Lubeanca dans la maison du Borodina, chez l'étranger, locataire de la maison Gregoire Makarovitze"*.

Scrisoarea de mai sus, trimisă de Niculae Gănescu la 26 decembrie 1835, din Moscova, ajunge în Bucureşti, la Eforie, pe ziua de 9 ianuarie 1836; după ea urmează alta, scrisă în 13 ianuarie 1836.

În această din urmă, Gănescu arată pe scurt că Academia a trimis certificat de învăţătură şi purtarea lui *„în căile moraliceşti şi vîrtuoase"* şi e sigur că Eforia l-a şi primit.

Apoi se grăbeşte să anunţe că chiar în ziua în care trebuia să trimită scrisoarea a fost înştiinţat că i-au sosit banii însă a rămas foarte mirat că i s-a spus că nu are de încasat decît 766 ruble asignaţii, în loc de una mie ruble.

Prin aceasta trimitere în bani ruseşti, spune el, Eforia îl păgubeşte din nou, aşa cum l-a păgubit şi în trecut cînd i-a trimis galbenii *„ciopliţi şi opăciţi"*. Şi socotind că Eforia *„este o casă a averii patrii"* ea trebuie sa aibă, neapărat, numai *„monedă curată şi vicleşugurile zarafilor să nu o poată amăgi"*. Aşa că a rămas foarte decepţionat cînd a văzut că banii trimişi nu i-au fost socotiţi după cursul oficial din Rusia, ci dupa precupeţirea zarafilor.

Convins ca Eforia nu-l priveşte cu ochi buni o roagă totuşi şi de data aceasta să nu-i mai facă atîtea mizerii ca să poata să-şi urmeze învăţatura *„pa cum să cade"* şi să nu-i mai întinda laţuri, fiindca el tot nu cade în ele. Să aibă aceeaşi grijă de el cum a avut şi de ceilalţi *„trimişi compatrioţi"* ai săi.

La aceste două scrisori ale lui Gănescu, Eforia raspunde la 28 februarie 1836, în cuvinte puţine, ocolind ce nu-i convine şi mustrîndu-l pe alocuri de felul cum scrie şi se poartă faţă de această instituţie. De asemenea, îi raspunde categoric că nu-i mai acordă nici o prelungire de bursă deoarece „Statutele ce mărginesc lucrările aceştii Eforii, cît şi împrejurările bugetului şcoalelor, nu mai iartă pe Eforie ca sa facă cheltuieli pa o vreme nemărginită şi să (te) ţie pe dumneata acolo în oricîtă vreme vei dori să şezi. Eforia scrie dar dumitale, şi acum cu cea din urmă hotărîre, că nu poate a mai ţinea pă dumneata mai multă vreme decît numai într-acest an 1836. De aceea şi trimite dumitale acum, prin Casa poştii ruseşti de aicea, optzeci şi cinci de galbeni împărăteşti, *buni la cumpănă,* pentru cheltuiala curgătorului an, rămîind a ţi se mai trimite, încă la sfîrşitul anului, cheltuiala drumului pentru întoarcerea aici.

După chipul samei (dării de seamă) care dumneata arăţi, în scrisorile ce adresezi Eforiei, s-ar fi cuvenit să se înceteze de acum ajutorul

ce ți se dă, pentru că nu numai te arăți necunoscător de această facere de bine, ci faci și imputări necuviincioase Eforii.

Dumneata dar să te pătrunzi mai bine de datoriile ce trebuie să pazească un școlar, în sfera îndeletnicirilor sale, și să dai mai bună încredințare Eforii că te folosești de bune învățături atît în științe cît și în purtare de omenie".

Această scrisoare a Eforiei, scrisă la 28 februarie 1836, dar — după cum se vede dintr-un răspuns al lui N. Gănescu din 9 aprilie — pusă la poștă abia pe ziua de 13 martie, a ajuns la Moscova în 2 aprilie, iar el a primit-o pe ziua de 7 aprilie.

Pentru acest motiv, văzînd Gănescu că au trecut două luni de cînd trimisese ultima scrisoare fără să primească nici un răspuns și „avînd înaintea ochilor acel atît de împietrit obicei, despre partea Eforiei, a nu-mi răspunde și iarăși fiind în stare de desnădejduire" a făcut reclamație ocîrmuirii. Îi pare însă foarte rău dar nu se simte cu nimic vinovat, totuși va cauta s-o oprească, dacă va fi posibil.

Arată apoi că nu poate pricepe cum s-a pripit Eforia în hotărîrea luată de a-i trimite bani numai pînă la sfîrșitul anului 1836, cînd știut este că anul școlar început în toamna acelui an se termină în septembrie viitor (1837) *„după vacanție și cînd se sloboade de la Ministerium diplomele"*.

I se pare curios și faptul că i se aduce la cunoștință, ca ceva extraordinar, că i se va trimite bani pentru cheltuiala drumului, pentru a se întoarce în patrie, cînd acest lucru e de la sine înțeles. Le rabdă însă pe toate fiindcă „n-au rămas multă vreme pînă voiu putea să deslușim pe fața". La unele chestiuni pomenite în scrisoarea Eforiei nu răspunde, le trece cu vederea. Pomenește însă din nou, cu tot regretul, că n-a găsit nici o înțelegere de a i se majora bursa, iar din această cauză trebuie să trăiasca mai departe într-o odaie mizerabilă, băgată în pămînt, umedă, murdară și friguroasă.

De la începutul lui aprilie 1836 pînă în august același an nu mai cunoaștem nici o corespondență purtată între Niculae Ganescu și Eforia școalelor; la 3 august însă o nouă scrisoare de la Moscova este trimisă de nevoiașul student valah la București.

In această scrisoare, Gănescu spune că din copilăria sa a avut multe de îndurat, dar de cînd a plecat în străinătate, la învățătură, necazurile și lipsurile au devenit și mai mari, insuportabile. Și toate acestea nu se datoresc decît Eforiei ai cărei conducători n-au decît un singur scop — a-l dezamăgi și a-l pierde cu totul. Prin felul cum s-au purtat cu el, boierii efori au căutat să distrugă cu desăvîrșire „un mugur" ce-ar putea fi de mult folos patrii. Și dacă, uneori, în scrisorile sale Gănescu a răspuns altfel de cum ar fi trebuit, aceasta se datorește numai situației disperate în care se găsea. Dar și acum se găsește în aceeași situație, pentru care motiv nu regretă și nu retractează nimic din ceea ce a spus, ci își menține și de data aceasta toate afirmațiile și acuzările de mai înainte, fiindcă Eforia dintru început n-a avut decît un singur gînd *„adecă a mă rapune"*, iar prin această faptă urîtă să descurajeze și pe alți tineri care, ca și el, ar dori să învețe spre binele patriei. Boierii

efori se ostenesc *„a vătămă şi a zădărî"* activitatea lui. Din această cauză s-ar putea întîmpla într-o zi ca în toată truda şi osteneala ce depune să fie copleşit şi să nu reuşească a ajunge la scopul final, iar atunci „fără izbîndă şi ca o pradă a nenorocirii voi fi jertfit cruzimii ei, departe şi fără mărturia patrii, bunei mele patrii".

„Deosebit de aceasta îmi trimiteţi bani lipsă, socotindu-i ca deplin, din care mult păgubesc; nici odată nu mi-aţi trimis la vremea orînduită, ca să pociu să-mi ţin socoteala. M-aţi băgat şi în cheltuieli de prisos, ce au fost pe atîtea hîrtii şi celelalte ştiute şi [de] dumneavoastră, ce urmează în judecăţi, ce întrebuinţam ca să-mi scap viaţa de osîndirea dumneavoastră îngrozită".

Anunţă apoi că, la 9 iulie acel an (1836) în urma examenului dat, a trecut în anul al patrulea de studii şi cel din urmă. Dar despre aceasta însăşi Academia, din proprie iniţiativă, şi-a luat osteneala să anunţe Eforia spre *„a-mi apăra dreptatea* şi *a mă mîntui de necazuri"*. În scurtă vreme, înştiinţarea Academiei va ajunge la Bucureşti „prin mijlocirea excelenţei sale Ministrului trebilor din lăuntru, spre mai desăvîrşită încredinţarea dumneavoastră". „Deci rog pă dumneavoastră, ca pă acest după urmă an, să-mi trimiteţi ce-mi este de trebuinţă, şi pă cum am mai arătat; adecă pentru masă şi lăcaş ruble una mie, şi pentru ale îmbrăcămintei şi învăţăturii cinci sute, socotiţi în asignaţii, pă cum şi eu îi cheltuesc. Acesta este lucrul sfînt. Şi dumneavoastră nu veţi primi să mînaţi (întîrziaţi) treaba mai departe".

În ceea ce priveşte arătarea Eforiei că n-are posibilitatea să ţie cu cheltuială, vreme prea îndelungată, pe studenţii ei din strainătate, N. Gănescu dă o sugestie ironică acestei instituţii pentru *„a-i întrema acum dărăpănata ei stare"*. Şi anume cei care conduc Eforia, fiind oameni cu stare materială bună, să nu mai primească nici o leafă. Ba din contra, din venitul lor particular, să dăruiască Eforiei cît pot mai mult, fiindcă numai astfel această instituţie îşi va ajunge scopul propus de întemeietori. În acest fel, tinerii săraci, dornici de învăţătură, ar fi ajutaţi fără multa bătaie de cap. Şi numai în felul acesta, acei boieri conducători ai Eforiei ar putea să se numească buni patrioţi şi adevăraţi stîlpi ai ţării. Făcînd aşa ei vor fi într-adevăr o uşurare pentru cei nevoiaşi, o bună povaţă şi îndreptare spre dreptate, apropiindu-se astfel de nemurire şi devenind prin această faptă moştenitori ai *„fericirii veşnice"*.

În august 1836, N. Gănescu trimite o scrisoare în care arata că Eforia n-are dreptate cînd socoteşte că el e la învăţătură de şase ani şi nu i se mai poate trimite ajutor pe încă un an. Răspunde că a plecat din ţară la 16 martie 1831 şi a ajuns în mai la Harkov, iar în acel oraş a trebuit să stea pînă a învăţat limba rusă, deoarece ştiut este şi Eforiei ca în Rusia „lecţiile se citesc (învaţă) în limba norodului de aici, pa care de acolo (din ţară) nu o cunoşteam".

Şi numai după ce a învăţat limba rusă bine şi latineasca cît a putut, s-a dus la Moscova unde s-a înscris ca student regulat la Academia medico-hirurgicală, în septembrie 1833.

Iar vremea ce s-a scurs de la ajungerea la Harkov, unde a stat „spre învăţătura unei limbi" pînă la înscrierea în Academie nu trebuie să se pară

atît de lungă conducătorilor Eforiei, fiindcă ei ştiu destul de bine cît le-a trebuit lor cînd au fost la învăţătură în ţările apusene şi de cîte ori şi-au prelungit timpul învăţaturii. (Prin această frază se face aluzie chiar la Petrache Poenaru, conducătorul Eforiei, care a stat aproape zece ani în ţările apusene ale Europei).

Şi apoi, el nici nu se poate compara cu înaintaşii săi, deoarece aceştia au avut o altă pregătire din familie şi chiar din „pruncie" au fost educaţi, îngrijiţi şi îndestulaţi cu de toate — „condiţii neapărate spre dobîndirea înaltelor învăţături".

Aşa că, în această situaţie, nu-şi poate închipui cum atîţi oameni învăţaţi şi bogaţi, conducători ai Eforiei, nu pot îngriji de unul ca el ce a fost lipsit de binefacerile norocului, de care ei s-au bucurat din belşug.

În afară de cele de mai sus, el aminteşte că a pierdut multă vreme cu „desele boale" cauzate de lipsuri, supărări şi alergaturi în toate părţile spre „a-mi scăpa viaţa din osîndirea dumneavoastră. Căci în tot chipul v-aţi îmbărbătat ca sa mă răpuneţi şi să nu mai pociu nici să încep lucru, nici să-l prelungesc, acum nici să-l săvîrşesc, încurcîndu-mă cu felurimi de piedici ca să nu pociu fi odihnit şi să lucrez cu linişţire (cît din aceste pricini am pierdut) ; urmări desăvîrşit împotriva cuvinţii ce trebuia să urmaţi.

Mărturisiţi adevăru, vă rog, dacă eu din nevoie (lipsă) m-aş fi ratăcit pă vreo cale din acele ce-mi deschideţi şi mă împingeţi ca să pornesc, care v-ar fi fost îndreptările, nu este aşa ? Prinde orbu scoate-i ochii. Şi dacă banii prin care aţi fi savîrşit un astfel de lucru sînt ai Patriei, aţi fi cugetat să o despăgubiţi ? Din aceste arătări se poate înţelege multe, ce acilea nu să pot arăta".

În urma tuturor acestora, N. Gănescu spune că nu mai poate aştepta decît puţină vreme şi dacă nu primeşte în timpul cel mai scurt „cuviincioasa cheltuială" pentru ultimul an de învăţatură (septembrie 1836 — septembrie 1837) „mă jur pă numele cel sfînt că voi fi silit... sa mă jeluiesc împărăteştii sale măriri" (împăratului).

Şi în această jeluire el spune că va arăta tot, cu cifre şi date precise „prescriere din punct în punct, cu deosebite şi adevărate marturii, împreună cu hîrtia ce am de la Ocîrmuire a gheneralului Kiselev cu care mă încredinţează că vă îndatoraţi a-mi trimite cheltuiala pînă la sfîrşitu cursului".

Prin urmare, roagă pe conducătorii Eforiei ca văzînd cele pomenite în ultimele două scrisori să chibzuiască cum trebuie şi să-i trimită cheltuiala ce i se cuvine pîna în septembrie 1837 „să nu mă opriţi în mijlocu drumului, caci despre partea mea, nici o zminteală nu au fost". Iar dacă eforii nu vor urma cum trebuie în pricina lui, s-ar putea să cadă asupra lor *„vreun ponos mai însemnat"* din partea înaltei stăpîniri. Şi i-ar face deosebită plăcere, dacă, cel puţin acum la sfîrşitul studiilor, Eforia ar fi înţelegătoare şi mai omenoasă, ca să poată şi el a-i respecta „ca pă nişte de bun neam compatrioţi".

Dintr-o altă scrisoare a Eforiei, pe care n-o cunoaştem de fapt, dar pe care o deducem din răspunsul lui Gănescu, i se aduce la cunoştinţă că apoteca (farmacia) anume aranjată pentru el e gata şi îl aşteaptă să vie cît

mai degrabă în ţară. La aceasta, el se roagă de Eforie sa mai aibă puţină răbdare pînă va termina şi medicina care este *„mai de folos patrii"*. „Şi cu întoarcerea mea acolo, voiu primi şi mă voiu îndatora, ca pă amîndouă aceste slujbe să ocărmuesc".

In încheierea scrisorii roagă să i se dea răspuns cît mai în grabă — dacă este posibil chiar cu prima poştă — ca să ştie cum să procedeze, deoarece cursurile încep peste cîteva zile, bani de cheltuială nu are, iar vremea nu-l iartă ca să aştepte cu lunile.

Conducătorii Eforiei însă ambiţioşi ca întotdeauna să nu fie călcaţi pe picioare de nimeni şi cu atît mai puţin de „ucenicii" lor, nu înţeleg nevoia şi rugăminţile lui Gănescu, nu se grăbesc nici cel puţin să-i răspunda.

Trece destulă vreme pînă cînd, la 4 noiembrie 1836, Eforia îi răspunde lui Gănescu. Dar din nefericire pentru el şi această scrisoare e rece, aspra şi dureroasă ; nu cuprinde nici o veste bună, ba din contra mustrări, anunţarea că nu i se va mai trimite nici o bursă, decît bani de întoarcere, dar şi aceia cu o anumită obligaţie din partea lui.

Scrisoarea fiind un adevărat document al vremii de-atunci, în care se arată precis felul cum înţelegeau conducătorii Eforiei să ajute cu bani şi cu sentimente părinteşti pe studenţii săraci din strainătate, să ne fie permis a reproduce o bună parte din ea în rîndurile de mai jos.

Astfel, după ce i se arată că ambele scrisori trimise de el, la 3 şi 17 august, au fost primite de Eforie, i se spune că s-a constatat din cuprinsul lor că n-a dat nici o atenţie sfaturilor trimise, ba mai mult decît atît *„ai ieşit din scopul adevărat ce trebuia să aibă cererea ce făceai. Şi amăgindu-te din nişte păreri proaste ai îndrăznit a scrie astfel către această autoritate, încît citindu-să înfricoşările şi alte ameninţări ce faci Eforii, printr-acele adresuri, să judecă foarte rău despre întregimea minţii dumitale.*

De aceea, fiindcă toţi cei ce primesc ajutoare de la asemenea cale (?) făcătoare de bine, trebuie să fie cu respect şi recunoştinţă, aratînd semne de oameni cu caracter de cinste, iar nu de adăpare de (indescifrabil) imorale şi netrainice, Eforia îţi face ştiut, că de vei mai îndrăzni a te mai adresa şi altă dată cu asemenea scrisori, atunci va fi silită să scoaţă copii după acele scrisori şi să le trimită la gheneralicescul consulat rusesc de aici, ca de acolo să se înştiinţeze şi Academia unde te afli, ca să-ţi cunoască semeţia şi nemulţumirea ce arăţi la ajutorul ce ţi se face.

Eforia ţi-a arătat, în nenumărate rînduri, că statutele acestui aşezămînt nu iartă ca să sloboază casa şcoalelor o vreme nemărginită şi după voinţa studentului, mai vîrtos cînd nici rezultatul învăţăturii dumitale este potrivit cu dorinţa Eforii. Căci orice atestat s-a văzut trimis de acolo s-a cunoscut că este pentru un şcolar *volontaire,* adecă neregulat, ce nu urmează după orînduială cursurilor academice.

Fiindcă, dar, dumneata n-ai înţeles cele scrise de Eforie şi te-ai arătat cu astfel de nemulţumire, *Eforia îşi trage cu hotărîre mîna de la ajutorul ce-ţi da pînă acum.* Şi îţi hotărăşte, în cele din urmă, ca să nu mai aştepţi alt ajutor decît acela ce l-ai putea avea pentru cheltuiala drumului, la întoarcerea aici, dacă vei încredinţa cu chezăşie dată aici că

întoarcerea dumitale se va urma îndată ce vei primi banii pentru această cheltuială a drumului".

Această scrisoare trimisă în 4 noiembrie 1836, nu ştim precis cînd a ajuns la Moscova, presupunem că între 15—20 ale aceleeaşi luni. Dar înainte de a primi scrisoarea de mai sus, N. Gănescu scrie Eforiei, la 2 noiembrie, că şi-a dat seama, după îndelungată vreme de cînd n-a primit răspuns, ce intenţii are Eforia faţă de el. Arată apoi că n-a putut trimite, aşa cum a promis, prin Ministerul de interne certificatul în care se arata învăţătura şi purtarea lui, dar acest fapt nu se datoreşte unei neglijenţe, ci situaţiei politice din Rusia.

Trimite însă cu această scrisoare certificatul Academiei, din care se vor convinge conducătorii Eforiei că el nu pierde timpul în zadar la Moscova.

În cele din urmă îi roagă să se convingă o dată (nu cunoştea cuprinsul scrisorii din 4 noiembrie) că *„straşnic pătimesc din lipsa cheltuielii şi că am făcut multă datorie zălogindu-mi lucrurile. Sînt şi bolnav, a venit iarna, mi-a venit pieirea, clima de aici m-au prăpădit cu totu. Am trebuinţă de multe lucruri neaparate, lipsa cărora foarte îmi împiedică înaintarea, la care eu vinovat nu sînt"*.

În sfîrşit, îi anunţă că dacă în vreme de şase săptămîni de la data cînd trimite scrisoarea, nu va avea răspuns, cu bani sau fără bani, să fie încredinţaţi că, ca un om „desnădajduit de viaţă şi norocire, pă cum am arătat, voiu năzui la *Putere,* nu cu gînd de a face cuiva rău, ci cerînd milă spre a mea mîntuire; şi, cum vă va fi voia".

Niculae Gănescu n-a trebuit să aştepte şase săptămîni ca să primeasca răspunsul la această scrisoare, fiindcă răspunsul fusese dat la 4 noiembrie 1836, pe baza scrisorilor din august, şi pe care desigur îl primise la scurtă vreme după trimiterea ultimei sale scrisori din 2 noiembrie.

Nu ştim cum a procedat cînd a luat cunoştinţă de hotărîrea Eforiei de a nu-i mai trimite nici un ban de cheltuială. Desigur că a reclamat ocîrmuirii ruseşti, consulatului din Bucureşti şi poate chiar împăratului, aşa cum anunţase într-una din scrisorile sale.

Dar, pînă la îmbunătăţirea situaţiei, în urma presupuselor reclamaţii, N. Gănescu trebuie să fi suferit foarte mult, dacă, atunci la începutul lui noiembrie se gasea într-o stare jalnică: fără bani, cu lucrurile amanetate şi mai presus de toate şi bolnav.

Nu ştim cît a durat această perioadă de suferinţă; desigur că mult, fiindcă abia la jumătatea lui mai 1837, Secretariatul statului, la intervenţia consulatului rusesc, se adresează Eforiei şcoalelor să hotărască ce va crede de cuviinţă în pricina lui Niculae Gănescu. Şi aceasta cu atît mai mult cu cît însuşi preşedintele Academiei de medicină din Moscova propune, în trei puncte, ajutorarea lui Gănescu. Întîi să i se trimită bani de cheltuială pînă ce-şi va termina şi „cursul dohtorii la care se îndeletniceşte acum"; al doilea — cheltuiala drumului de la Moscova pînă la Bucureşti şi al treilea — să i se acorde o sumă *„cuviincioasă"* pentru cumpărarea anumitor cărţi absolut necesare ştiinţei medicale.

Eforia însă, în loc să se grăbească a satisface aceasta cerere propusa de atîtea autorităţi de seamă, începe o nouă corespondenţă cu Secretariatul Statului arătînd că, dintru început, ea n-a avut nici o obligaţie faţa de Gănescu, iar mai apoi că el a depăşit timpul cuvenit pentru învaţătura studiului farmaciei, nepomenind nimic de ştiinţa medicală pentru care, realmente, întîrzia N. Ganescu la Moscova.

La acea dată, Eforia putea face uşor acest istoric al lui N. Ganescu, fiindcă generalul Kiselev, de care ar fi trebuit să ţină seamă, nu se mai găsea în Valahia, Minciaki, consulul rusesc fusese schimbat prin Rückman, iar Secretariatul Statului era condus de un alt boier, care nu cunoştea situaţia şi întreaga suferinţă a lui Niculae Gănescu. Prin acest procedeu, Eforia căuta să convingă autorităţile mai sus amintite că singur Gănescu poartă toată vina; iar dacă, în caz contrar, s-ar hotarî ajutorarea lui din nou, atunci această binefacere să întîrzie cît mai mult.

Şi într-adevăr, la 21 mai, ajutorarea lui N. Gănescu rămîne de neactualitate şi lipsită de orice temei formal din partea Eforiei.

În acest timp, N. Gănescu, mîncat de mizerii, ros de boala, chinuit de nostalgie şi suparare, se lupta din greu cu clima nepotrivită pentru firea lui, cu drumurile lungi pîna la facultate şi învaţatura medicinii ce urma. Cu toate acestea, îşi termină cu bine anul şcolar şi la 4 septembrie 1837 obţine, în urma examenelor date, diploma de doctor şi calificarea de ajutor de spiţer.

În urma acestor fapte, preşedintele Academiei din Moscova înştiinţează consulatul general al Rusiei din Bucureşti că tînarul Ganescu şi-a terminat misiunea la Moscova şi nu ramîne decît să i se trimita banî pentru a se întoarce în patrie.

Pentru acest motiv, la 15 octombrie 1837, consulul Rückman anunţă Secretariatul Statului, iar acesta cu două zile mai tîrziu, trimite o adresa Eforiei şcoalelor rugînd-o să ia în serioasă consideraţie intervenţia consulatului rusesc, precum şi certificatul Academiei din Moscova şi sa trimită de urgenţa bani de drum lui N. Gănescu.

La această cerere, Eforia răspunde că, cu mare greutate şi numaî vazînd cele două anexe oficiale, s-a convins a trimite bani de drum lui Gănescu. Suma fixată este una suta galbeni care s-au depus la consulatul Rusiei spre a fi trimişi la Academia din Moscova. Face însă rugăminte insistenta catre Secretariatul Statului sa intervină, prin consulat, la prezidentul Academiei să nu dea banii în mîna lui Gănescu pînă ce nu va primi de la el „sigură încredinţare că îndată ce va primi arătata sumă de bani sa va scula şi va veni aici în patria sa. Iar de se va întîmpla ca Gănescu să primească aceşti bani şi sa-i cheltuiască în alte trebuinţe ale sale, să se ştie hotărît, precum i s-au mai făcut cunoscut şi în alte rînduri, că Eforia nici este împuternicită, nici are mijloace de a mai trimite alţi bani".

Dar de ce îi era frică Eforiei n-a scăpat. Consulatul rusesc, din ce cauză nu ştim, n-a înştiinţat Academia din Moscova de această dorinţă şi clauză a Eforiei, aşa că Academia a dat banii în mîna lui Gănescu; cu toate acestea, el n-a putut părăsi Moscova, deoarece era plin de datorii, iar

creditorii prinzînd de veste că vrea să se întoarcă în patrie, nu i-au dat posibilitatea să plece.

Dar nu ne putem închipui cum a crezut Eforia că un om poate să stea un an întreg într-o ţară străină fără nici un ajutor. Aşa că, desigur, cînd N. Gănescu a primit cei o sută de galbeni şi-a plătit din ei o parte din datoriile mai presante şi a intervenit apoi să i se trimită alţi bani şi pentru anul şcolar 1836—1837, adică pentru răstimpul în care făcuse toate datoriile.

Pentru acest motiv, la sfîrşitul lui martie 1838, Secretarul de Stat, la intervenţia consulului rusesc, roagă din nou Eforia şcoalelor să mai trimită 2250 ruble de hîrtie lui Gănescu pentru a-şi putea plăti datoriile, fiindcă altfel nu se poate întoarce în ţară, fiind şi bolnav. Iar dacă *„se va mai lăsa acel student acolo şi datoriile lui se vor înmulţi iar, ţara nu va dobîndi nici un folos de jertfele ce au făcut pînă acum Casa şcoalelor“.*

Eforia s-a făcut foc şi pară văzînd această nouă hîrtie prin care i se cere o altă sumă de bani pentru Gănescu. Ea răspunde Secretariatului Statului că e foarte nedumerită de întorsătura lucrurilor, iar în ceea ce priveşte datoriile lui Gănescu n-o interesează de loc şi dacă el vrea să dea altă destinaţie banilor, decît pentru cheltuiala drumului „acea suma sa rămîie nedată şi să se întoarcă la Casa şcoalelor“.

După părerea ei, este „o învederată mistificaţie din partea studentului care de se va mai lua în băgare de seamă, Eforia atunci va cădea în răspundere căci întrebuinţază fondurile aceştii case în ajutoare nepotrivite“.

De aceea, Eforia bazîndu-şi hotărîrile pe „starea bugetului şi pă socoteala ce i să cere pentru cea mai mică sumă“, anunţă categoric că nu mai poate trimite nici un ban pentru Gănescu, *„fiindcă numitul student uneltează felurimi de pricinuiri* şi cu aceste îşi arată dorinţa ce are de a se întoarce în patria sa“.

Cu aceasta ultimă hîrtie se încheie dosarul şi corespondenţa referitoare la N. Gănescu, dîndu-ne să înţelegem că nu i s-a mai trimis nici un ban.

Şi acum, din toate cele de mai sus ajungem la concluzia că ambele părţi au fost vinovate, atît Eforia cît şi Niculae Gănescu, dar acesta din urmă cu mult mai puţin, fiindcă, departe de ţară şi dornic de învaţătură, el trebuia sfătuit şi încurajat mai mult şi sub nici un motiv lăsat în voia soartei.

Dintru început şi pînă la sfîrşit Eforia nu l-a privit cu ochi buni; cauza adevarată nu o cunoaştem iar cea pomenită în scrisori nu corespunde totdeauna cu realitatea. Şi chiar atunci cînd a promis generalului Kiselev că-l va avea în grijă pînă la terminarea studiilor, Eforia nu s-a ţinut de vorbă. Bani nu i-a trimis la timp, ci cu foarte mare întîrziere; la unele scrisori i-a răspuns foarte vag, iar la altele de loc. Ba cîteodată, sub influenţa probabil a unor anumiţi funcţionari răuvoitori, întrebuinţa chiar şiretlicuri şi lucruri urîte: scria scrisorile la o anumită dată şi le punea la poştă cu 3—4 săptămîni mai tîrziu, iar atunci cînd le trimitea, cu mare întîrziere, le data cu o dată mult anterioară punerii lor la poştă, lăsînd să se creadă că scrisorile au fost trimise la timp.

La toate insistențele lui Gănescu de a i se majora bursa, pentru a duce un trai mai omenesc, nu i s-a acordat nici o înțelegere, ba din contra, de unde în primul an i s-a trimis 100 de galbeni, în ceilalți următori nu i s-a dat decît 85 de galbeni și aceștia de cîteva ori în stare proastă, pricinuindu-i destulă pagubă la schimb.

În această ordine de idei, după cum spune N. Gănescu, Eforia n-a privit cu ochi buni studiul farmaciei; dar acest fapt nu reiese de nicăeri. Ba din contra, în una din scrisori i se spune că s-a înființat în țară o *apotecă* oficială a statului, care așteaptă cît mai grabnic să-i vie conducătorul de la Moscova. Nu știm dacă această farmacie de stat era înființată sau nu, cu toate că ea fusese prevăzută încă din 1832 în proiectul de învățămînt medical, care cuprindea, pe lîngă altele, și o catedră de farmacie [6].

Cercetînd istoricul farmaciei [7] în Muntenia nu găsim pomenită nici o farmacie a statului în perioada de la 1837—1845. Și printre farmaciștii din acea vreme nu e amintit nici un conducător al ei, și cu atît mai puțin numele lui Niculae Gănescu, care studiase pe cheltuiala țării acest folositor meșteșug.

E adevărat că, în 1837, domnitorul Alex. Dim. Ghica, la propunerea Eforiei școalelor, a stabilit o bună rînduială acestei științe, alcătuind o comisie compusă din doctorii Capitalei și șapte farmaciști ca să întocmească statutul organic al farmaciilor. După acest statut nimeni nu putea practica arta farmaceutică dacă nu poseda un titlu și o diplomă de la una din școlile de farmacie din Europa. Textual, documentul spune următoarele: „Nimenea din spițeri nu va fi volnic a deschide spițărie în această țară, sau a întrebuința acest meșteșug pînă nu va înfățișa mai întîi la comisia dohloricească diploma doveditoare că au petrecut cursul învățăturii și al praxii la vreuna din Academiile statornicite în Europa".

După Statut, numărul farmaciilor din București se limita la 20; și tot atunci, în 1837, s-a înființat stărostia farmaciștilor cunoscută sub numele de *„gremiul spițerilor"*, schimbat în 1856 în *Colegiul farmaceutic* [8].

Și acum, un lucru curios și destul de dureros e faptul următor: în toamna anului 1836, Eforia anunța pe N. Gănescu că nu-i poate trimite nici un ban pentru cheltuială și învățătură pe *„o vreme nemărginită"* și aceasta cu atît mai mult că rezultatele învațăturii lui nu corespund cu dorința Eforiei.

Dar în timp ce-i trimitea această dureroasă veste lui N. Gănescu, aflăm din hîrtiile Eforiei că ea acordă, după dispoziția domnitorului, un ajutor de una sută galbeni unui oarecare student în medicină, Hariton Gheorghiadis. Tînărul acesta, deplin verificat pînă la acea dată că nu făcuse nici o ispravă în peregrinările lui aventuroase din Anglia și America, fusese totuși ajutat, deoarece mama lui, care înaintase cerere Domnitorului, era soția răposatului doctor ce pînă la sfîrșitul vieții a fost medicul

---

6 N. Iorga, Istoria învățămîntului romînesc, București, 1928, p. 201.

7 Dr. N. I. Angelescu, Acte și documente din trecutul farmaciei în Țările Romînești, București, 1904.

8 Dr. N. I. Angelescu, op. cit., p. 12—13, 15, 16, 85.

de casă al hatmanului Costache Ghica, fratele Domnitorului, cu care, desigur, vorbise înainte de a rezolva favorabil această cerere.

Prin urmare, Eforia avea bani pentru unii, iar pentru alţii nu. Ori, aceşti bani, după părerea noastră, mai cu dreptate trebuiau trimişi lui Gănescu, deoarece de bine de rău învăţase ceva, iar certificatele Academiei din Moscova confirmau acest fapt, pe cînd celălalt tînăr stătuse şapte ani pînă la acea data pe pămînt străin fără să facă nici o ispravă. Ba mai mult decît atît, mincinos, spunînd că dintr-un naufragiu de-abia a scăpat cu viaţă, pierzîndu-şi toate actele, este silit să înveţe din nou la un spital din Edimburg, pentru a-şi lua o altă diplomă.

Se vede dar din informaţiile de mai sus şi din multe altele[9], care vor forma subiectul unui studiu aparte, că acest tînăr care zicea că-şi face studiile în Anglia era un adevărat pierde-vară, care nu merita nici un ajutor din partea Eforiei, făcîndu-se în felul acesta o mare nedreptate lui Gănescu.

In tot timpul studiilor, Eforia nu i-a trimis niciodată bani din proprie iniţiativă şi dorinţa, ci numai din ordin şi ca să înlature atmosfera rea ce se crease în jurul ei.

Aceasta instituţie, care avea de scop să ajute pe studenţii săraci, oriunde şi-ar fi făcut studiile, în Răsarit sau Apus, s-a purtat cu el cît se poate de vitreg. Nu cunoaştem alte documente care sa ne arate dacă Eforia i-a mai trimis bani de drum sau nu. Aşa că multă vreme am socotit că Niculae Ganescu nu s-a mai întors în ţară. Oricît am cercetat Arhivele statului şi la Academia R.P.R., sau ne-am interesat la familii care poarta acest nume şi pe care i-am socotit descendenţi direct sau indirect, n-am putut afla nimic despre el.

Din aceasta cauză am fost sigur că s-a stabilit în Rusia sau s-a prăpădit acolo înainte de a putea ajunge să beneficieze de pe urma trudei şi învăţăturii lui. Această idee mi-am schimbat-o însă cu mulţi ani în urmă, cînd am gasit cîteva însemnari care amintesc de existenţa lui Niculae Gănescu în ţară.

Astfel, am aflat că, în 1838, doctorul Niculae Gănescu obţine libera practică în Bucureşti[10], ceea ce înseamnă că el s-a întors din Rusia îndată după terminarea studiilor şi a posibilităţii de a avea bani de drum. Intors în ţară, el s-a stabilit şi şi-a exercitat profesiunea în Bucureşti, după cum ne arată unele marturii din acea vreme.

In 1840 îl aflăm ca medic practician în Bucureşti şi tot atunci îl găsim pe „lista chirurgilor şi mamoşilor" din Muntenia[11]. Intre 1846—1849 funcţionează ca medic primar al Institutului de alienaţi şi neputincioşi de pe lîngă mănastirea Mărcuţa, în vechea clădire în care altădată Alexandru Ipsilante instalase o fabrică de testemeluri[12]. In iulie 1848, în timpul

---

[9] Arhivele Statului, Ministerul instrucţiunii, dosar 7776/1836; 6040/1838.

[10] Dr. V. Gomoiu, Repertor de medici, farmacişti, veterinari (personalul sanitar) din Ţinuturile Romîneşti, vol. I (înainte de anul 1870), Brăila, 1938, p. 158.

[11] Dr. V. Gomoiu, op. cit.; Almanah al Curţii şi al Statului din Principatul Valahiei, pentru anul 1840.

[12] Al. G. Gălăşescu, Eforia Spitalelor Civile din Bucureşci. Bucureşci 1899, p. 804, 816; Actele Eforiei, dosar nr. 31/47.

revoluţiei, doctorul Niculae Gănescu, în afară de slujba lui, este trecut cu leafă de 200 lei pe lună în calitate de colaborator la gazeta *Foaea Satului*[13], ce apărea în vremea guvernului provizoriu — redactor şef al acestei gazete era Nicolae Bălcescu, iar în calitate de colaboratori, alături de N. Gănescu, sînt amintiţi următorii: Petrache Poenaru, Marin Fontaninu, Creţescu, A. Zane, C. Aristia, A. Marinovici, An. Adamovici şi Radu Costea.

Din această informaţie rezultă că N. Gănescu făcea parte din categoria acelor oameni care voiau schimbarea lucrurilor din ţară şi era cunoscut, poate chiar amic, cu fruntaşii mişcării revoluţionare printre care se număra şi Petrache Poenaru, care fusese socotit altădată de el unul din persecutorii săi, deoarece pe vremea cînd îşi făcea studiile în Rusia Petrache Poenaru era directorul Eforiei şcoalelor, de care depindea trimiterea burselor la studenţii din strainătate.

In urma înăbuşirii revoluţiei, cercetîndu-se toate persoanele participante, Niculae Gănescu îşi pierde serviciul de la Marcuţa şi de-abia la 1850 este primit ca doctor în judeţul Muscel unde, probabil, a rămas multa vreme, obişnuindu-se cu viaţa liniştită de acolo şi nemai căutînd să se întoarcă în zgomotul şi intrigile Capitalei. Numele lui nu-l mai gasim nicăeri amintit pînă la 1869, cînd se publică în ziare[14], spre ştiinţa tuturor, lista medicilor care au dreptul de liberă practică în Romînia. Printre aceştia, alături de 291 medici romîni şi străini, e trecut şi Niculae Gănescu, fără sa se specifice pentru nici unul localitatea în care-şi exercită profesiunea.

Dintr-o lucrare a profesorului Valeriu Bologa[15] aflam, în afara de unele date pomenite pentru prima dată de prof. dr. V. Gomoiu, că Niculae Gănescu s-a nascut în 1799 şi a murit în 1875 la Braşov, unde a fost un mare binefăcător al liceului braşovean, a cărui dezvoltare fericită o urmărea cu drag şi căruia i-a lăsat întreaga lui avere, neavînd urmaşi.

Şi tot profesorul Valeriu Bologa mai spune despre el următoarele: „Cum a fost ca medic, cu ce a contribuit la înjghebarea medicinei romîneşti, nu ştim. Lucrări ştiinţifice nu au ramas de la el. După informaţiile pe care le-am obţinut de la persoane care l-au cunoscut (? !), nu-i prea plăcea să vorbească despre trecutul sau". „Deşi nu avea cabinet medical la Braşov, totuşi dădea consultaţii la prietenii săi romîni. Dupa felul cum trata pe bolnavi pare a fi fost aderent (?!) al metodelor terapeutice simple şi duşman al polifarmaciei. Astfel, într-un caz de cloroză, pe care toate tincturile şi mixturile medicilor braşoveni nu o puteau influenţa, a prescris o cură riguroasă la aer liber, care a şi avut efectul dorit".

Celelalte informaţii din lucrările prof. V. Bologa şi ale altor autori nu corespund cu realitatea şi nu au nici o bază documentara. De exemplu: de unde s-a scos data naşterii şi a morţii şi faptul ca a studiat şi la Londra, cînd el n-a avut ocazia nici să vadă acel oraş? Se spune apoi ca Niculae Ganescu a trăit înainte de Unire în Ardeal şi s-a stabilit la Braşov în 1861. Dar cum se poate ca să se fi stabilit în 1861, *înainte* de

---

13 Anul 1848 în Principatele Romîne, vol. II, Bucureşti, 1902, p. 543.
14 *Monitorul oficial* pe 1869, p. 1026.
15 V. Bologa, Contribuţiuni la istoria medicinii în Ardeal.

Unire, cînd ştim ca Unirea a fost în 1859, iar ca să fie înainte de Unire trebuia să fie în acel oraş (Braşov) cel puţin din anul 1858. Nici una din aceste date nu corespund documentelor, fiindcă după cum am văzut mai sus, el era în ţară în 1869.

O altă greşeală e următoarea „strămutarea sa la Braşov pare a fi fost determinată de o legătură sentimentală cu o săsoaică, dacă cumva n-a fost la mijloc şi un mobil politic, pe care noi nu-l mai cunoaştem". „De o legatură sentimentală" nu mai poate fi vorba la un om ursuz, care trecuse de mult de o anumită vîrstă ce nu-i mai permitea aventuri, iar în ceea ce priveşte mobilul politic necunoscut, după cît se ştie din înregistrarea faptelor, nu s-a întîmplat nimic grav ca să-l determine să-şi părăsească ţara de frica unei pedepse atît de mari.

În concluzie putem spune, în urma celor de mai sus, că viaţa lui Niculae Gănescu — primul doctor romîn din Muntenia [16] — în punctele ei mai importante este cunoscută şi precizată. Rămîne de aici înainte ca timpul şi împrejurările să ne rezerve posibilitatea de a şti cît mai mult despre activitatea lui profesională şi socială.

---

[16] Niculae Kreţulescu, care era socotit pînă acum primul medic romîn din Muntenia, şi-a luat doctoratul la 21 iunie 1839. Vezi, Nicolae Kreţulescu, Amintiri istorice (ediţie îngrijită de I. Lugoşianu), Bucureşti, 1940, p. 5.

Colaborarea militară romîno-rusă în 1877–78 și cîștigarea independenței de stat a Romîniei

I. FOCȘENEANU

In războaiele ruso-turce din secolul al XVIII-lea şi din prima jumătate a secolului XIX, Rusia a dat Imperiului otoman lovituri repetate, care au slăbit treptat stăpînirea turcească ce apăsa de veacuri poporul romîn, frînîndu-i dezvoltarea lui istorică.

Politica anti-turcească a Rusiei, dusă cu consecvenţă timp de un secol şi jumătate, ar fi putut determina să se ajungă mai de mult la independenţa de stat a Romîniei, dacă puterile apusene şi Austria nu s-ar fi aşezat în mod permanent de-a curmezişul acestei politici.

Urmînd politica aşa-zisului „echilibru european", aceste puteri luptau de fapt pentru păstrarea integrităţii Imperiului otoman,[1] format în veacurile negre ale evului mediu prin cotropirea şi jefuirea altor popoare. Ele sprijineau în mod faţiş Turcia să-şi menţină stapînirea asupra acestor popoare.

Aşa se explică faptul că, cu toate victoriile ruseşti asupra turcilor, numai grecii reuşiseră să obţină în 1830 independenţa lor de stat, dar fără Tesalia şi Epir care continuau să facă parte din vilaietele turceşti ale Ianinei şi Salonicului.

Celelalte popoare din Peninsula Balcanică şi Romînia continuau — aşa cum îi plăcea Porţii să afirme — să facă „parte integranta din Imperiul otoman".

Deşi ca urmare a victoriei armatelor ruse asupra turcilor în 1829 şi a păcii de la Adrianopole, Ţărilor Romîne şi Serbiei li se acordă *autonomia administrativă,* acestea rămăseseră sub suzeranitatea Turciei, căreia îi plăteau un tribut anual.

În afară de plata tributului, Romînia continua să fie lipsită de suveranitate. Ea nu putea întreţine relaţii diplomatice normale, nu putea să încheie tratate şi convenţii, nu putea bate monetă şi conferi decoraţii, nu putea dezvolta armata decît în limitele fixate de Poartă, iar începînd din 1856 — şi cu asentimentul celorlalte mari puteri europene.

Serbia suporta în plus, pînă la 1867, prezenţa unor garnizoane turceşti la Belgrad şi în alte cinci oraşe ale ţării.

---

[1] Amedée le Faure, Histoire de la Guerre d'Orient. Paris, 1878, p. 6—7.

Dar situaţia cea mai gravă o aveau populaţiile din Bosnia, Herţegovina şi Bulgaria. Nici victoriile ruseşti, nici răscoalele localnicilor nu reuşiseră să limiteze jugul turcesc în aceste provincii. Ei continuau să îndure cea mai apăsătoare exploatare şi cea mai sîngeroasă asuprire din întreaga Peninsulă Balcanică.

Această situaţie încordată a provocat aprinderea răscoalei pe la mijlocul anului 1875 în Herţegovina şi Bosnia, iar în anul 1876 — în Bulgaria.

Încurajat de diplomaţia apuseană şi de prezenţa flotei britanice în apele otomane, turcii trecură la reprimarea răscoalei cu o violenţă şi o cruzime puţin obişnuită chiar în Imperiul otoman. Ţinutul Filipopoli (azi Plovdiv) a fost supus unui adevărat măcel; başibuzucii turci au torturat şi masacrat 15000 oameni, prefăcînd în cenuşă 100 de localităţi.

Atrocităţile săvîrşite au avut un răsunet deosebit în Rusia, Serbia şi Muntenegru. Acestea din urmă chiar declarară război Turciei în vara anului 1876.

Rusia, după ce a luat parte la o serie de conferinţe internaţionale nereuşite, convocate în scopul de a găsi o soluţie aşa-zisă paşnică răscoalelor balcanice, a declarat şi ea război Turciei la 24 aprilie 1877. Guvernul rus anunţa Europa că acest război este întreprins pentru eliberarea creştinilor din lunga dominaţie otomană. În fond, adevărul istoric consta în faptul că lupta de eliberare a balcanicilor se împletea cu tendinţa de dominaţie a ţarismului asupra strîmtorilor.

Cu toată opunerea guvernelor burghezo-moşiereşti din Romînia în anii premergatori războiului, armata romînă a luat şi ea parte la războiul ruso-turc de la 1877—1878.

Din analiza politicii externe şi interne a acestor guverne (Lascar Catargi, general Florescu, Manolachi Epureanu şi Ion Brătianu) rezultă clar că toate s-au aşezat în aceşti ani pe poziţia *neutralităţii*, adică pe poziţia *trădării intereselor naţionale*. Numai siliţi de mişcarea pentru independenţă a poporului romîn şi de armata rusă concentrată pe Prut, reprezentanţii burghezo-moşierimii romîneşti au hotărît ieşirea din neutralitate, au semnat o convenţie pentru trecerea armatei ruse prin Romînia. iar mai tîrziu au acceptat ca armata romînă că coopereze la operaţiunile militare din lungul Dunării şi din Bulgaria.

Planul de campanie al comandamentului rus prevedea:

a) Ducerea unui prim eşalon de forţe format din 4 corpuri de armată [2], concentrate încă din ianuarie 1877 în zona Balta, Tiraspol, Gura Galbenă, Orhei — adică în afara teritoriului Romîniei — pe o nouă zonă de concentrare la sud-vest de Bucureşti. Schimbarea zonei de concentrare urma să se facă printr-un marş *strategic* executat prin Romînia, pe baza unei convenţii de trecere.

---

[2] Corpurile VIII, IX, XI şi XII.

b) Forţarea Dunării cu forţele principale la Zimnicea—Şistov, precedată de o trecere *demonstrativă* la Măcin, în Dobrogea.

c) După trecerea Dunării, dispunerea forţelor în trei grupări strategice: *armata principală* care trebuia să înainteze repede peste Balcani în direcţia Adrianopol, Constantinopol şi două *grupări secundare* destinate să asigure protecţia spre est, către Cadrilaterul bulgar şi spre vest, către Vidin[3]. Armata rusă trebuia să evite asedierea cetăţilor şi să meargă *repede*.

d) Concentrarea unui al doilea *eşalon de forţe* compus din 3 corpuri de armată,[4] destinat să opereze tot în Balcani. Concentrarea acestuia trebuia să înceapă după trecerea în întregime a primului eşalon în Romînia, adică în jurul datei de 25 aprilie.

Din studiul liniilor generale ale acestui plan se vede că încheierea convenţiei de trecere cu Romînia avea o deosebită importanţa pentru desfăşurarea operaţiunilor cu rapiditatea prevăzută şi în deplină siguranţă.

Textul convenţiei propriu-zise avea 4 articole şi se întregea cu o *convenţie specială* compusă din alte 26 articole.

În linii generale, convenţia prevedea că guvernul Romîniei acordă armatei ruse libera trecere prin ţara noastră, iar cheltuielile rezultate din efectuarea transporturilor şi a altor nevoi vor fi suportate de către guvernul rus. Prin articolul 2 al convenţiei Rusia „se obligă a menţine şi a face a se respecta drepturile politice ale statului romîn, astfel cum rezultă din legile interioare şi tratatele existente, precum şi a menţine şi a apăra integritatea actuală a Romîniei"[5].

Convenţia specială reglementa transporturile pe căile ferate, aprovizionările şi cantonamentele. Între alte înlesniri, se acordă armatei ruse o reducere de 40% pe căile ferate (art. VI) şi permisiunea de a face rechiziţii conform legii romîneşti a rechiziţiilor.

Din modul cum a fost redactată convenţia reiese clar ca Rusia a tratat atunci ţara noastră *de la egal la egal,* deşi Romînia nu era un stat suveran.

„Rusia — scrie Kogălniceanu — ne propuse într-un chip leal de a trata cu dînsa în privinţa trecerii armatelor imperiale pe teritoriul nostru. Limbajul său era al unei Puteri care, ca una ce concurase la edificarea Statului Romîn şi era părtaşe la garantarea existenţei sale politice, nu înţelegea să-şi dezmintă opera prin călcarea drepturilor noastre"[6].

Este de observat că textul convenţiei nu prevedea obligaţiuni militare pentru Romînia. Acestea decurgeau totuşi în mod fortuit din însăşi faptul că semnarea convenţiei constituia un act de ostilitate faţă de Imperiul otoman, deoarece asigura armatelor ruseşti importante avantaje de ordin strategic. De aici şi necesitatea ca armata romînă sa se mobilizeze şi să apere linia Dunării împotriva eventualelor încercări ale turcilor de a-şi stabili capete de pod la nord de fluviu.

---

[3] Grupul destinat să facă siguranţa armatei către Vidin era cel mai slab.

[4] Corpurile IV, XIII, XIV.

[5] Documente privind Istoria Romîniei (Războiul pentru independenţă), vol. II, Ed. Academiei R.P.R., Bucureşti, 1952, p. 112, nr. 191.

[6] Istoricul resbelului 1877—1878 (lucrare făcută de mai mulţi oficeri), vol. I, anexe, p. LVIII.

Fara a exista deci un document care sa concretizeze în drept alianţa militara dintre Romînia şi Rusia, aceasta a existat de fapt, astfel că pe baza unor înţelegeri ulterioare, armata romînă a colaborat cu armata rusă în urmatorele etape ale războiului :

a) În aprilie şi în prima decada a lunii mai a *acoperit* cu patru divizii ale sale, marşul strategic al armatei ruse prin Romînia, luînd dispozitiv de apărare în lungul Dunarii, de la Turnu Severin la gura Ialomiţei, pînă la sosirea avangardei ruseşti.

b) În mai—iunie s-a concentrat în Oltenia şi a făcut *siguranţa* flancului drept al dispozitivului strategic rus desfăşurat pe Dunăre ; a fixat importante forţe turceşti, împiedicîndu-le să intervină în sectorul unde ruşii forţau Dunarea ; a contribuit la distrugerea şi împrăştierea flotei turceşti.

c) În august a luat parte cu trei divizii la a treia bătălie a Plevnei, iar în septembrie şi octombrie — la încercuirea şi asediul acestei cetăţi de pămînt, pînă la capitularea ei.

d) La începutul lui noiembrie a făcut sforţarea principală pentru cucerirea cetăţii Rahova.

e) După trecerea forţelor ruseşti la sud de Balcani a continuat să facă *siguranţa* flancului drept şi a spatelui acestora, de data aceasta la sud de Dunăre, în regiunea Lom-Palanca, Vidin, Belogragic.

*
* *

Armata rusă a trecut Prutul la 12 aprilie 1877. Comandamentul rus a adresat atunci romînilor un manifest în care, printre altele, se spunea :

„Vestindu-va aceasta, va declar că venim la voi ca vechi prieteni şi voitori de bine. Nădăjduiesc a găsi la voi aceeaşi sufletească primire pe care au aratat-o strabunii voştri oştirilor noastre în trecutele războaie pe care le-au avut cu turcii“ [7].

În aceeaşi idee a prieteniei se adresa comandamentului rus şi ostaşilor ruşi : „Amintesc trupelor că, trecînd, noi intrăm în Romînia, ţară din timpurile cele mai vechi nouă prietenă, pentru libertatea căreia s-a vărsat nu puţin sînge rusesc. Sînt încredinţat că acolo noi vom întîmpina aceeaşi ospitalitate pe care au găsit-o străbunii şi părinţii noştri“ [8]. Prevederile comandamentului rus n-au greşit. Este grăitor raportul comandantului regimentului 29 al cazacilor de la Don, scris la 15 aprilie în tabăra de la Barboşi, care spunea că : „...numeroşi locuitori din Galaţi ne-au întîmpinat cu entuziasm, cu strigăte de ura şi ne-au însoţit mult în afara oraşului“ [9].

Aşa cum s-a arătat, armata romînă avusese ca primă sarcină, în cadrul cooperării militare, să apere, pînă la sosirea forţelor ruse, linia Dunarii.

---

[7] Documente privind Istoria Romîniei, vol. II, p. 200, nr. 342.

[8] Biblioteca Muzeului romîno-rus, Documentele războiului de independenţă ; copie după originalul în limba franceză.

[9] Culegere de materiale cu privire la războiul ruso-turc din 1877—78, vol. LXI, Petersburg, 1902.

Deci, întreaga desfăşurare a primelor patru corpuri de armată ruseşti s-a făcut pînă la 7—8 mai, la adăpostul armatei romîne, instalata în acoperire de-a lungul fluviului: cu diviziile 1 şi 2 în Oltenia şi cu diviziile 3 şi 4 în Muntenia. De la această data, mişcarea forţelor ruse a continuat la adăpostul diviziilor de cavalerie ruseşti,[10] care au luat locul trupelor romîne, dar numai pînă la vărsarea Oltului. Printr-o înţelegere între guvernul rus şi guvernul romîn se hotărîse ca în momentul cînd trupele ruse vor ajunge la Dunăre, diviziile noastre să se concentreze toate în Oltenia, iar rîul Olt sa constituie linia de demarcare între cele două armate aliate.

Ajungerea avangardelor ruseşti pe Dunăre şi înmulţirea acţiunilor duşmănoase ale turcilor împotriva trupelor şi oraşelor noastre siliră conducerea politică a ţării să treacă la o atitudine mai fermă. La 9 mai, ministrul nostru de externe, Mihail Kogălniceanu, a declarat în faţa Adunării deputaţilor că legăturile cu Poarta sînt rupte, că Romînia se consideră în stare de război cu Poarta şi că independenţa noastră naţională există de fapt.

Adunarea a votat şi a adoptat cu 79 voturi pentru şi 2 abţineri o moţiune prin care declară că: „Ia act că rezbelul între Romînia şi Turcia, că ruperea legăturilor noastre cu Poarta şi independenţa absolută a Romîniei a primit confirmarea oficiala" [11]. Senatul adoptă o moţiune asemănătoare, iar la 11 mai, Adunarea deputaţilor votă în unanimitate o lege prin care se ştergea din bugetul statului suma de lei 914 000, care figura „ca dare către Poartă" [12], sfărîmîndu-se astfel şi ultima verigă a robiei noastre de veacuri.

În aceste zile de cotitură, populaţia capitalei şi întreg poporul romîn salută cu mare însufleţire armata rusă, ca făuritor principal al acestor evenimente.

Iar pe linia Dunării, cu toate că nu se încheiase încă o înţelegere formală între guvernul romîn şi cel rus referitoare la cooperarea militara, întîlnim destule exemple cînd comandanţii ruşi şi romîni caută să se ajute reciproc şi cînd ostaşii ruşi şi romîni luptă cot la cot împotriva turcilor.

*
* *

Cele dintîi fapte de arme comune ruso-romîne au fost săvîrşite împotriva flotei turceşti de pe Dunăre, în luna mai. În această perioadă, forţele fluviale ruso-romîne („Alafcic", „Ghighit", „Xenia" şi „Rîndunica") au scufundat două vase de luptă inamice în faţa Brăilei, între care şi monitorul Chivai Rava. La distrugerea acestui monitor s-au distins: maiorul Murgescu din marina romînă [13], care a primit ordinul să atace direct cu

[10] Fălcoianu St. (general), Istoria războiului din 1877—78, Bucureşti, 1895, p. 49—50.

[11] Documente privind Istoria Romîniei, vol. II. p. 667—669, nr. 1343 şi 1344.

[12] Ibidem, vol. III, p. 49, nr. 101.

[13] *Le Nord* din 9 iunie 1877, ziarul oficial al armatei ruse („grace à l'energie et à la présance d'ésprit du major Murgescu...").

şalupa „Rîndunica“, şi locotenenţii Dubaşkov şi Testakov din marina rusă. In această acţiune — se arată într-un ordin de zi al M. C. G. rus — „Maiorul Murgescu a dat probă de mult curaj şi sînge rece şi a reprezentat bine armata romînă“ [14]. Comandamentul rus l-a decorat cu Ordinul Sf. Ana [15]. Tot în această perioadă, artileria ruso-romînă a avariat grav alte două monitoare turceşti în sectorul Nicopole. Un alt monitor a fost distrus mai tîrziu prin acţiunea de foc condusă de maiorul Dumitrescu Maican.

Astfel, marina şi artileria ruso-romînă au reuşit să anihileze într-un timp scurt flota turcească de pe Dunăre, superioară numeric celei ruso-romîne, distrugînd-o în parte şi împiedicînd-o să se concentreze pentru acţiuni importante. In treacăt fie-zis, flota turcească de pe Dunăre era comandată de un anume Hobart Paşa, ofiţer englez în serviciul marinei turceşti, care promisese că cu flota sa cuirasată va împiedica pe ruşi să treacă rîul.

Prin scoaterea din luptă a flotei turceşti se asigurase şi ultima condiţie de bază pentru forţarea Dunării. Conform planului rusesc, *forţarea Dunării* de catre gruparea principală urma să aibă loc la Zimnicea, fiind precedată de o trecere de diversiune, care trebuia să abată atenţia comandamentului otoman. Trecerea de diversiune de la Măcin a fost executată de corpul XIV rus în prima decadă a lunii iunie. La această acţiune au participat şi vasele romîneşti „Fulgerul“, „Ştefan cel Mare“ şi „Romînia“.

Trecerea forţelor principale ruse la Zimnicea şi Şistov a început în noaptea de 14/15 iunie cu 150 pontoane şi 60 de plute, sub protecţia unui foc viu al bateriilor ruso-romîne şi al trăgătorilor romîni.

Cu cîteva zile mai înainte, comandamentul romîn fusese invitat ca începînd de la 14 iunie bateriile noastre din Oltenia să bombardeze puternic Vidinul şi poziţiile inamice de pe celălalt mal [16], iar artileria romînă de la Islaz să coopereze cu cea rusă, spre a asigura protecţia pontoanelor şi plutelor care urmau să treacă din Olt în Dunăre.

Trecerea Dunării pe la Zimnicea—Şistov a avut un succes strălucit. Au trecut 4 corpuri de armată, o divizie de eclerori, comandată de generalul Skobelev şi legiunea bulgară.

Marele succes al acestei operaţiuni militare, atît de complexă şi grea, se datoreşte în primul rînd vitejiei soldatului rus. Abilitatea comandamentului rus a creat trupelor cele mai bune condiţii de luptă, iar sprijinul infanteriei şi mai ales al artileriei romîneşti a limitat posibilităţile de reacţiune ale duşmanului.

După trecerea Dunării, trupele ruse au început să se desfăşoare la sud de fluviu în trei grupe:

Armata principală avea misiunea să treacă Balcanii, să răscoale pe bulgari şi să dea o bătălie decisivă în care să zdrobească pe turci, după care să ocupe Adrianopolul şi Constantinopolul.

---

[14] Documente privind Istoria Romîniei, vol. III, p. 499—500, nr. 939.
[15] Botez şi Kiriţescu, Războiul pe Dunăre, vol. I, p. 58 şi urm.
[16] Fălcoianu, op. cit., p. 69.

Gruparea de est avea misiunea să cucerească Rusciucul şi să facă siguranţa flancului stîng al dispozitivului general.

Gruparea de vest, după cucerirea Nicopolului şi Plevnei, trebuia să treacă Balcanii şi să ia parte la bătălia decisivă, împreună cu armata principală.

Noi ne vom ocupa numai de operaţiunile grupării de vest, căci cu aceasta a cooperat strîns Armata Romînă.

* * *

După ce a ocupat cetatea Nicopole, capturînd peste 6000 de prizonieri,[17] această grupare, sub comanda generalului Krüdner a încercat să cucerească Plevna (la 8 iulie), dar fără succes. Cauza insuccesului s-a datorat îndeosebi faptului că ruşii atacaseră cu forţe insuficiente.

Situaţa de la Plevna a determinat guvernul romîn ca la cererea comandamentului rus să aprobe trimiterea diviziei a 4-a romînă la Nicopole. Aceasta în scopul de a schimba garnizoana rusă şi a da posibilitatea acesteia să participe la al doilea atac pentru cucerirea Plevnei.

În istoricul războiului se arată cum au fost întîmpinate primele unităţi romîneşti ale diviziei a 4-a, care au trecut Dunărea:

„Acest prim transport fu întîmpinat pe malul drept de două companii ruseşti, cu muzica şi drapelul din regimentul de Kostroma, care suferise mai mult la 8/20 iulie la Plevna. Ele primiră cu ceremonialul cuvenit primul detaşament romîn, care se coborî pe malul bulgar cu urale entuziaste. Atunci ambele trupe se salutară şi drapelele se înclinara de amîndouă părţile... După aceea, pavilionul rus fu coborît de pe cetatea Nicopole şi înlocuit cu cel romîn“ [18].

După sosirea trupelor romîne, Krüdner a scos noi forţe ruseşti din Nicopole şi la 18 iulie a încercat un al doilea atac pentru cucerirea Plevnei, dar care de asemenea a fost respins.

La acest nou insucces a contribuit foarte mult sistemul de fortificaţii ridicat în grabă de Osman Paşa. Aceste fortificaţii constau în trei linii, prevăzute cu peste 20 de redute aşezate pe înălţimi şi puncte importante. Redutele erau legate între ele cu şanţuri avînd în faţa tranşee bine întărite. Plevna prezenta de altfel o admirabilă poziţie naturală pentru o defensivă îndelungată.

Cererile repetate de cooperare ale comandanţilor ruşi, unele facute înainte de 18 iulie — data celei de-a doua lupte pentru Plevna — altele după această dată, duseseră la tratative pe care prinţul Carol le taragana. Deoarece acesta nu-şi dădea consimţămîntul ca şi forţele principale să treacă Dunărea, ofiţerii şi soldaţii romîni începuseră să murmure. „Iritaţiunea ajunse la culme; ofiţerii începură să strige în gura mare, iar într-una din zile se descoperi într-un regiment conspiraţiunea nebună că feciorii ar fi decişi a trece la Vidin înot, pe unde Dunărea e foarte îngustă. Iute se aduseră un regiment de călăraşi şi se postară de-a lungul pe mal,

---

[17] Documente privind Istoria Romîniei, vol. IV, p. 390, nr. 697.
[18] Istoricul rezbelului, p. 250.

spre a împiedica nebunia"[19]. Cauze fundamentale pentru întîrzierea cooperării militare nu au fost. Dimpotrivă, proclamarea independenţei impunea întărirea acestui act politic printr-o cît mai neîntîrziată acţiune militară. La această necesitate de ordin politic se adăuga voinţa unanima ca războiul să nu fie prelungit[20] şi mai ales dorinţa fierbinte a armatei romîne de a intra în acţiune alături de trupele ruse frăţeşti şi de a spala în sînge umilinţele seculare suferite de romîni.

Principala cauză a întîrzierii, de care istoriografia burgheză face mare caz, a fost pretenţiunea nejustificată a prinţului Carol de a constitui din diviziile romîneşti o grupare cu misiune şi linie de comunicaţie proprie şi de a fi voit să exercite o conducere absolut independentă pe un teatru de operaţiuni unde unităţile romîneşti nu reprezentau decît 12% din efectivele aliate, iar răspunderea strategică a operaţiunilor revenea în întregime comandamentului rus.

Cînd Brătianu şi Slaniceanu sînt trimişi la Gorni-Studen, cartierul general al ţarului, spre a stabili condiţiile cooperării, Carol i-a însărcinat să declare cu hotărîre că „el nu va lăsa din mîini comandamentul armatei sale"[21].

O astfel de atitudine nu putea servi în nici un caz operaţiunilor militare şi intereselor poporului romîn. În ceea ce priveşte prestigiul, aici era vorba mai mult de prestigiul prusac al prinţului, „de mîndria rasei lui"[22], decît de acela al Romîniei. Experienţa războaielor a arătat în mod permanent că prezenţa pe acelaşi teatru de operaţiuni a unor armate independente şi lipsa unităţii de conducere n-au dus niciodată decît la împrăştierea eforturilor şi la tărăgănarea operaţiunilor.

Încăpăţînarea prinţului era încurajată de clasele stăpînitoare romîneşti care se complăceau într-o atitudine care nu era decît o continuare a aceleia din timpul neutralităţii şi de cercurile conducătoare din Germania şi Austria. Acestea din urmă ne sfătuiau insistent să nu trecem Dunărea[23].

Colaborarea deplină a fost acceptată abia la 20 august. În această zi, forţele principale ale armatei noastre au început să treacă Dunărea pe la Siliştioara aproape de Corabia.

În vederea acestui eveniment, armata romînă căpătase o nouă ordine de bătaie, fiind grupată într-o *armată de operaţiuni* destinată să treacă Dunărea şi într-un *corp de observaţie,* format din diviziile 1 şi 2, rămase la nord de fluviu în faţa Vidinului.

Armata de operaţiuni era formată din diviziile 3, 4 şi de rezervă, avînd un afectiv de 38 000 oameni cu 108 tunuri. Ea va constitui, împreuna cu corpurile IV şi IX ruse, armata de Plevna.

După concentrarea trupelor ruso-romîne în jurul Plevnei au început preparativele în vederea ofensivei de la 30 august, intrată în istorie sub numele de *a treia bătălie de la Plevna.* Prima şi a două avuseseră loc,

[19] Prof. Alessi şi Pop, Războiul oriental, p. 463.
[20] Aus dem Leben König von Rumänien, vol. III, p. 217.
[21] Ibidem, II (ziua de 4/16 august).
[22] N. Iorga, Războiul pentru independenţa Romîniei, Bucureşti, 1927, p. 131.
[23] Ibidem, la notele pentru cap. 8, nota nr. 16 („C'était surtout la crainte de l'Autriche qui paralysait le mouvement de l'armée roumaine").

după cum s-a arătat, la 8 şi 18 iulie, cînd toate atacurile ruseşti fuseseră respinse.

Puternice fortificaţii ridicate de turci prin muncă de zi şi de noapte nu constituiau un inel închis în jurul Plevnei, ci o potcoavă cu deschiderea spre vest, formată din următoarele trei sectoare bine distincte.

Sectorul de nord, ţinea de la satul Opanez (pe malul drept al Vidului) pînă în valea Griviţei.

El cuprindea o serie de lucrări aşezate pe coama unor înălţimi cu povîrnişuri repezi, între care cele mai importante erau cele de la Opanez, Bucova şi Griviţa. În faţa acestui sector se pregătea de atac armata romînă.

Sectorul de est se întindea între văile Griviţa şi Tuceniţa. Era prevăzut cu numeroase lucrări de fortificaţie, cele mai puternice găsindu-se pe platoul Radişevo. În faţa acestui sector, care era cel mai întărit, trebuiau să acţioneze două corpuri de armată ruse: al IX-lea — la dreapta (vecin cu romînii) şi al IV-lea — la stînga.

Sectorul de sud se întindea între Tuceniţa şi malul drept al rîului Vid, cuprinzînd numeroase redute şi întărituri solide, construite pe crestele munţilor Verzi. Acest sector urma să fie atacat de trupele ruse ale detaşamentului prinţ Imertinski, dar care în ziua bătăliei va fi comandat de generalul Skobelev.

În zilele premergătoare celei de-a treia bătălii de la Plevna, cavaleria ruso-romînă a luptat împreună, înscriind în paginile glorioase ale acestui război numeroase exemple ale frăţiei de arme.

Încă de la 24 august, brigada de roşiori, o brigadă de călăraşi şi o baterie călăreaţă constituiseră prima divizie de cavalerie romînească, independentă, sub comanda colonelului Creţeanu. Această divizie se întrunise la 26 august, cu divizia 9-a cavalerie rusă în localitatea Riben şi formaseră împreună *un corp de cavalerie ruso-romîn* tare de 8 regimente şi 3 baterii călăreţe, sub comanda generalului Laskarev. Corpul de cavalerie ruso-romîn avea misiunea să închidă *golul potcoavei* de care am amintit, deschis spre vest.

Ofensiva generală ruso-romînă asupra lagărului întărit Plevna a fost hotărîtă pentru 30 august 1877.

Planul ei prevedea trei lovituri:

— prima, dată de trupele romîne dinspre nord-est asupra sistemului de lucrări de la Griviţa, a cărui osatură o formau redutele Griviţa nr. 1 şi Griviţa nr. 2;

— a doua dată de corpul IV rus dinspre sud-est;

— a treia dată dinspre sud, de către detaşamentul Skobelev.

Corpul IX rus avea misiunea să asigure legătura între armata rusă şi armata romînă; să facă siguranţa artileriei de asediu şi să sprijine atacul romînesc asupra Griviţei [24].

Iată prevederile ordinului de operaţii referitoare la misiunea forţelor romîne şi la sprijinul ce i se asigura de către corpul IX rus.

„Armata romînă va ataca întăririle de la Griviţa. Pentru sprijinirea acestui atac, o brigadă de infanterie din corpul IX rus, împreună cu două

[24] Documente privind Istoria Romîniei, vol. V, p. 658—659, nr. 1303.

baterii, va înainta dincolo de Griviţa spre a feri aripa stîngă a armatei romîne contra oricărei acţiuni a rezervelor turceşti. Două din batalioanele acestei brigade vor ataca Griviţa, o dată cu romînii, prin partea ei sud-estică" [25].

Artileria de asediu rusească avea misiunea să bombardeze redutele de la est de Plevna şi oraşul.

Brigada de cavalerie romînă Rosnovanu trebuia să asigure flancul drept al armatei romîne către Opanez, iar corpul de cavalerie ruso-romîn să închidă deschiderea potcoavei de la Plevna.

Atacul a început la 30 august ora 15, după o pregătire de artilerie care dura de la ora 6 dimineaţa şi care s-a intensificat şi s-a generalizat pe toată lungimea de 20 km a frontului. Era o zi ploioasă şi mohorîtă care acoperea toate văile din jurul Plevnei.

În sectorul armatei romîne, bătălia s-a desfăşurat astfel:

Divizia 3-a, dînd lovitura pentru cucerirea Griviţei nr. 2., a pornit, mişcarea din valea Bucovei. Înainte să ajungă la distanţa de asalt, eşalonul de atac întîlneşte o altă vale — numită mai tîrziu Valea Plîngerii — despre care trupele nu ştiau că există. Din cauza malurilor repezi ale acestei văi, batalionul din cap, comandat de maiorul Şonţu, s-a oprit sub focul ucigător al turcilor care ocupau şanţurile din coasta văii. Întărit imediat cu batalionul capitanului Valter Mărăcineanu, reiau atacul împreună, resping pe turci din şanţurile exterioare şi pătrund pînă în şanţurile redutei. Dar celelalte doua batalioane ale eşalonului de atac, neprimind impulsul necesar, se opresc înapoia crestei care despărţea Valea Plîngerii de Valea Bucovei şi nu mai intervin în luptă. Atacul romînilor este respins cu mari pierderi şi comandantul eşalonului de atac nu mai poate face altceva decît sa ordone retragerea.

Unităţile care au dus greul luptei pe această direcţie au fost regimentele 10 Dorobanţi şi 8 linie şi îndeosebi batalioanele comandate de maiorul Şonţu şi căpitanul Valter Mărăcineanu. Cu toate actele de eroism ale luptatorilor din aceste două batalioane şi cu toate că ambii lor comandanţi au căzut în luptă, împreună cu alte sute de viteji, reduta Griviţa nr. 2 nu a putut fi cucerită.

Divizia IV-a a atacat, dînd lovitura pentru cucerirea redutei Griviţa nr. 1. Eşalonul de atac a acţionat cu primul batalion răspîndit în tiraliori. Cu tiraliorii mergeau şi plotoanele ce purtau fascine, gabioane, scări de asalt şi saci umpluţi cu pamînt [26].

Turcii au rezistat primelor trei asalturi ale diviziei dar aceasta s-a aruncat din nou la atac în frunte cu batalioanele 2 Vînători şi 1 din 16 Dorobanţi. Acestea au atacat dinspre nord-est, sprijinite la flancul stîng de batalioanele ruseşti ale brigadei Radionov, care atacau dinspre sud-est.

Referindu-se la intervenţia ruşilor, Văcărescu spune că „apropierea

---

[25] Critici retrospective asupra războiului ruso-turc din 1877—78 (după memoriile lui Kuropotkin) de căpitanul Creangă Constantin, p. 271.
[26] Documente privind Istoria Romîniei, vol. V, p. 659, nr. 1304.

batalionului rusesc crescu în trupele romîne aprinderea şi mînia luptei cu orice preţ" [27].

Lovind cu o impetuozitate care înspăimînta pe duşman, umplînd şanţurile de gabioane şi fascine, urcînd pe scările de asalt pînă la parapetul redutei, vînătorii şi dorobanţii reuşesc ca după o luptă înverşunata, corp la corp, să pătrundă în Griviţa nr. 1 şi să o cucerească. Cu aceasta ocazie, soldatul Grigore Ion, sergentul Stan Gheorghe şi caporalul Nica Vasile — toţi din batalionul 2 Vînători — au capturat drapelul cu semilună al redutei.

Trupele romîne s-au bătut cu un elan deosebit pentru reduta Griviţa. La 2 septembrie, Monitorul oficial din Bucureşti arata că „după o luptă crîncenă în care ruşii şi romînii s-au purtat ca leii, marea reduta Griviţa, care domina toate poziţiile fortificate ale turcilor, a fost luată cu asalt" [28].

Iar comandamentul nostru aducea la cunoştinţă armatei romîne această victorie, în felul următor: „Regimentul al 14-lea de Dorobanţi şi batalionul al 2-lea de Vînători, împreună cu 3 batalioane din glorioasa armată imperială rusă, au luat din mîinile inamicului reduta ce el apara cu atîta înverşunare şi un drapel şi 3 tunuri au fost cucerite de trupele noastre" [29].

Această victorie se datoreşte eroismului cu care au luptat fraţii de arme ruşi şi romîni, deoarece ştiau că luptă pentru o cauză dreaptă. Lupta de la 30 august pentru Griviţa nr. 1 constituie o pagina glorioasă din istoria noastra şi din străvechea frăţie de arme ruso-romînă. Cei 1300 ostaşi romîni şi cei 1012 ostaşi ruşi, morţi şi răniţi, au pecetluit cu sîngele lor această strălucita pagină.

*
* *

În timp ce pe frontul romîn singurul succes al zilei era cel al Diviziei a 4-a, pe frontul trupelor ruse singura biruinţă era aceea a detaşamentului Skobelev, care cucerise cele două redute din marginea de sud-vest a Plevnei. Pe restul frontului ruso-romîn nu se mai înregistrase nici o biruinţă.

Cauzele insuccesului celei de-a treia bătălii a Plevnei se datoresc deopotrivă greşelilor comise în concepţia, execuţia şi conducerea bataliei, greşeli asupra carora nu vom insista.

În schimb, faptele de arme ale trupelor ruso-romîne au fost mărețe. Vorbind despre pierderile ruseşti din ziua de 30 august, generalul St. Fălcoianu nu se poate abţine de a-şi exprima admiraţia sa pentru armata rusă prin următoarele cuvinte: „oricît de dureroase ar fi aceste pierderi pentru armata rusă, nu este mai puţin adevărat că valoarea ei militară

---

[27] I. Gărdescu, Războiul ruso-turc din 1877—78 (traducere făcută cu autorizaţia Marelui Stat Major rus), V. Bucureşti, p. 141.

[28] *Rezbelul* nr. 52 din 12 septembrie, 1877, p. 2.

[29] T. Văcărescu, Luptele romînilor în rezbelul din 1877—78, Bucureşti, 1887, p. 341.

a fost tot ce se poate închipui mai măreţ şi brav. Şi generalul Skobelev a dat dovada unui model de agerime, iniţiativă şi devotament"[30]. Dar cu tot devotamentul lui Skobelev şi al vitejilor săi soldaţi, neprimind la timp ajutorul necesar, el n-a putut menţine cele două redute pe care le cucerise.

Armata romînă s-a luptat şi ea vitejeşte, a avut mari pierderi în luptele de la 30 august, dar în cele din urmă a putut totuşi să înfrîngă la Griviţa duşmanul ce ne asuprise secole de-a rîndul. Pentru faptele ei deosebite pe cîmpul de luptă, în preajma şi în ziua de 30 august, înaltul comandament rus a decorat 40 de ostaşi romîni cu crucea Sf. Gheorghe[31].

Ziua de 30 august este plină de nenumărate exemple în care ţăranii noştri luaţi de la coarnele plugului, dar care erau conştienţi că luptau contra duşmanului pentru independenţă şi — credeau ei — pentru pămînt, au dat pilde măreţe de eroism şi abnegaţie.

Prin pierderea Griviţei nr. 1, turcii au fost lipsiţi de una din cele mai importante poziţii ale sistemului de apărare al Plevnei. Tocmai din această cauză ei vor încerca în nenumărate rînduri să o cucerească.

Pentru a preveni o astfel de încercare, Marele Stat Major romîn transmite la 11 septembrie colonelului Angelescu A., comandantul garnizoanei Griviţa, următoarele: „Vi s-au trimis două companii din armata rusă pentru a vă ajuta la serviciile de pază ale redutei... In caz de atac însemnat din partea inamicului, afară de raport direct ce îmi veţi adresa, veţi preveni imediat şi pe comandantul trupelor ruse, generalul Krüdner, spre a vă da ajutor dacă veţi avea trebuinţă. La rîndul Dvs., veţi da ajutor trupelor ruse în caz de atac asupra lor"[32].

Intr-adevăr, turcii dau un atac furios în această direcţie la 13 septembrie, însă sînt înfrînţi de trupele ruso-romîne din redută; un regiment rus şi unul de dorobanţi formau garnizoana Griviţa[33].

Pentru Romînia, victoria tinerei noastre armate la Griviţa a însemnat un pas temeinic pe calea întăririi conştiinţei şi demnităţii naţionale, atît de brutal şi îndelung călcată în picioare de monstruoasa coaliţie a burghezo-moşierimii romîneşti.

In urma bătăliei de la 30 august, comandamentul rus şi-a dat seama că Plevna nu poate fi cucerită decît printr-un asediu mai îndelungat, care să silească pe Osman Paşa să se predea singur[34]. Se punea deci problema ca trupele acestui general turc să nu mai poată primi întăriri, dar nici să nu poată ieşi din Plevna[35].

Pentru atingerea acestui dublu scop era necesar:

1. Să se taie toate legăturile garnizoanei din Plevna cu Sofia şi Vidinul, de unde veniseră şi mai puteau veni ajutoare în oameni, muniţii şi hrană.

---

[30] St. Fălcoianu, Istoria războiului din 1877—78, Bucureşti, 1895, p. 159.
[31] Documente privind Istoria Romîniei, p. 651, nr. 1289.
[32] Ibidem, vol. V, p. 170, nr. 1325.
[33] I. Gărdescu, op. cit., vol. V, VII, p. 187—188.
[34] Istoria artei militare, p. 385, ed. rusă, 1951, vezi şi Fălcoianu, op. cit., p. 161.
[35] P. K. Fortunatov, Războiul din 1877—1878 şi eliberarea Bulgariei, p. 123, ed. rusă, 1950.

2. Să se închidă complet cercul în jurul Plevnei, transformînd potcoava într-un inel prevăzut cu puternice fortificații pe care turcii din fortăreață să nu-l poată străpunge.

Trupele romîne au colaborat la atingerea ambelor scopuri.

În cursul lunilor septembrie, octombrie și noiembrie, ele au luptat alături de trupele ruse și sub comandament rus pentru izolarea completă a Plevnei.

Astfel, în luna septembrie, cavaleria romînă a luptat pe rînd sub comanda generalilor ruși Kîrlov, Laskarev și Cernozubov. Iată aprecierile, generalului Kîrlov asupra comportării cavaleriei romîne în luptele pentru izolarea Plevnei către sud-vest:

„Luptele de la Teliș, Gorni Dubnic și Semenț-Trestenic precum și diferitele expediții încredințate de mine cavaleriei romîne, au dovedit în mod strălucit bravura, ținuta perfectă și exactitudinea în serviciu a brigăzilor și a bateriei de artilerie călăreață romînă“ [36].

În luna octombrie, aproape întreaga cavalerie romînă și o brigadă de infanterie din Divizia 4-a au luptat sub comanda generalului Gurko, bine cunoscut în istoriografia militară a războiului de la 1877, pentru meritele sale.

La Gorni Dubnic și Teliș, trupele ruso-romîne, sub comanda lui Gurko, s-au acoperit de glorie, zdrobind unitățile lui Sefket Pașa.

În aceste lupte au fost făcuți prizonieri 7000 soldați turci, 2 pașale și 200 ofițeri, între care 3 englezi și 1 francez. Dintre englezi, unul era colonel în serviciul Turciei, ceilalți 2 — chirurgi; francezul era voluntar.

Printre aceste acțiuni victorioase ruso-romîne, Plevna a fost complet izolată către sud-vest, liniile ei de comunicație cu Sofia fiind tăiate. Rămăsese ca fortăreței să-i fie tăiate și comunicațiile cu Vidinul, prin cucerirea cetății Rahova.

Misiunea principală în cucerirea acestei cetăți a revenit trupelor romîne. Intr-adevăr, Rahova urma să fie atacată dinspre est de unitățile detașamentului colonel Slăniceanu (6 batalioane, 10 escadroane și 4 baterii, toate romînești), [37] iar dinspre vest — de unitățile detașamentului general Meyendorf (1 batalion, 11 escadroane și 2 baterii); din acestea numai 4 escadroane de ulani și o baterie erau rusești [38]. Deci majoritatea trupelor care au atacat și cucerit Rahova erau romînești.

Atacul a început la 7 noiembrie din cele două direcții și după lupte înverșunate care au durat două zile, cetatea a fost ocupată în ziua de 9 noiembrie.

Oștile eliberatoare ruso-romîne au fost primite cu aclamații de populația bulgară.

Cavaleria ruso-romînă a urmărit forțele turcești care au fugit din cetate, de la 3 noaptea pînă la 10 dimineața, luînd numeroși prizonieri, întregul convoi de provizii și convoiul de artilerie format din 150 chesoane.

Prin ocuparea Rahovei, s-a tăiat legătura între Plevna și Vidin.

---

[36] *Războiul* din 17 octombrie 1877.
[37] Fălcoianu, op. cit., p. 185.
[38] Văcărescu, op. cit., p. 562.

Misiunea încredinţată trupelor ruso-romîne care au luptat eroic cot la cot, fusese încununată de succes.

„Aceste succese ale trupelor ruso-romîne aliate — spune istoricul sovietic P. K. Fortunatov — au fost importante atît din punct de vedere militar, cît şi prin faptul că toată partea de nord-vest a Bulgariei a fost curăţată de turci, iar populaţia scăpată de jafurile şi violenţele başibuzucilor“ [39].

* * *

Blocada apropiată a Plevnei se intensifica şi ea cu fiecare zi. Rezultatul unei munci metodice a făcut să apară în jurul ei un inel de poziţii continue însumînd aproximativ 500 km.

Către 1 noiembrie, următoarele trupe şi guri de foc ruso-romîne se găseau în jurul Plevnei [40]:

Batalioane	Escadroane	Baterii	Efective	Tunuri de cîmp	Tunuri de asediu	Observ.
125	88	64	122 254	490	24	ruşi
45	38	19	33 606	114	4	romîni
170	126	83	159 860	604	28	total

Comandantul forţelor de încercuire luase toate măsurile spre a împiedica o ieşire a turcilor. Lucrările de investire reprezentau trei linii de apărare, iar dispozitivul trupelor era constituit din 6 sectoare.

1. Sectorul comandat de generalul Cernat, ocupat de diviziile 2 şi 3 romîne, se întindea de la Susurlu pe Vid pînă la reduta Griviţa nr. 1.
2. Sectorul corpului IX rus, comandat de generalul Krüdner, de la Griviţa la drumul spre Pelişat.
3. Sectorul corpului IV rus, comandat de generalul Zotov de la drumul Pelişatului la rîpa Tuceniţei.
4. Sectorul batalioanelor de vînători şi cazaci de Don, sub comanda generalului Skobelev, de la Tuceniţa la reduta Krişin.
5. Sectorul diviziei a 3-a infanterie de garda cu regimentul 9 lăncieri, sub comanda generalului Kataley, de la Krişin la rîul Vid.
6. Sectorul ruso-romîn comandat de generalul Ganeţki, din care făcea parte Divizia 4-a romînă şi Brigada de călăraşi Formak (reg. 5 şi 6 călăraşi) se întindea pe malul stîng al Vidului, adică tocmai în raionul pe unde Osman Paşa putea încerca o ieşire către Sofia sau Vidin [41].

În cursul lunii noiembrie se aştepta o ieşire a turcilor. Bulgarii, dezertorii şi soldaţii turci căzuţi prizonieri descriau situaţia critică a trupelor turceşti, arătînd că raţiile de alimente s-au redus, iar trupa era demoralizată.

---

[39] Fortunatov, op. cit., p. 125—126.

[40] Descrierea războiului ruso-turc din 1877—78, vol. VII, partea I-a, Petersburg, 1911, p. 494.

[41] Fălcoianu, op. cit., p. 207.

În ziua de 26 noiembrie, dezertorii și bulgarii fugiți din Opanez fac cunoscut că ieșirea lui Osman a fost decisă; toate proviziile au fost împărțite, s-au dat cîte 150 cartușe fiecărui om, s-a început construirea a 2 poduri peste Vid. Văzînd că prelungirea rezistenței este fără nădejde, comandantul Plevnei hotărîse să încerce o ieșire spre vest, peste rîul Vid, retrăgîndu-se pe drumul ce ducea spre Sofia [42].

După toate probabilitățile, atacul pentru străpungerea cercului ruso-romîn urma să fie îndreptat asupra sectorului 6, pe unde treceau șoseaua Plevna—Sofia și drumul spre Vidin. Acest sector dispunea de două divizii și jumătate de infanterie rusă, de o divizie romînă și de 6 regimente de cavalerie ruso-romînă [43].

În acest scop, comandamentul turc își grupase forțele în două eșaloane aproape egale.

Primul eșalon, în compunerea căruia intrau aproximativ 20 000 turci, constituia elementul de ruptură și avea misiunea să se arunce asupra liniilor ruso-romîne de peste Vid, să le străpungă și să deschidă drumul spre Sofia întregii garnizoane încercuite.

Acestui prim eșalon, comandat direct de Osman-Pașa, îi urma imediat imensul convoi din samare și 1000 de trăsuri.

Al doilea eșalon, cam de aceeași valoare numerică cu primul, avea misiunea ca inițial să apere flancurile și spatele coloanelor care executau străpungerea, iar după două ore să se încoloneze în coada convoiului de trăsuri.

Din acest eșalon făcea parte și ariergarda, tare de 6000 oameni, cu artilerie, care trebuia să reziste în redutele de la Opanez și Crișin, împiedicînd trupele ruso-romîne din acele raioane să înainteze spre Plevna, pentru a asigura eșalonului de ruptură posibilitatea să străpungă liniile de împresurare, iar întregii coloane turcești — timpul necesar ca sa se strecoare afară din încercuire [44].

Atacul a început în zorii zilei de 28 noiembrie, împotriva regimentului 9 grăniceri siberian, aflat în sectorul 6 al frontului. La început, succesul a fost de partea lui Osman, într-o oră de luptă primele două linii de aparare ale sectorului 6 ruso-romîn fusesera străpunse de inamic. Dar Osman-Pașa n-a putut să desăvîrșească acest succes inițial deoarece, pe la orele 11 dimineața, au fost aruncate în luptă puternice rezerve rusești, care au schimbat complet situația [45]. Turcii au început să se predea.

Către orele 14, văzînd că totul este pierdut, Osman a dat ordin de capitulare pentru întreaga armată. Epopeea sîngeroasă de la Plevna se terminase. Ea a costat pe turci: 6000 morți și răniți, 77 tunuri capturate și 34 000 prizonieri în frunte cu mușirul (mareșalul) Osman-Pașa [46].

În luptele pentru Plevna, trupele ruso-romîne au dat un exemplu admirabil de înaintare metodică în sistemul de fortificații ale inamicului.

---

[42] Fortunatov, op. cit., p. 130.
[43] Văcărescu, op. cit., p. 494.
[44] Ibidem.
[45] Fortunatov, op. cit., p. 130—131.
[46] Ibidem, p. 131.

Pe acest front de mici proporţii a fost dat exemplul introducerii războiului de poziţii, care mai tîrziu, în 1914—1918, a căpătat o largă răspîndire [47].

Căderea Plevnei a avut un răsunet enorm atît pe front, cît şi în Rusia şi în Romînia. Toţi ştiau că greutatea cea mai mare a războiului a trecut. Îndeosebi capitularea întregii armate a lui Osman era considerată ca evenimentul cel mai marcant al războiului, eveniment care nu putea fi comparat cu nici o altă victorie a ruşilor din campania anului 1877 [48].

Luarea Plevnei a fost sărbătorită la Bucureşti printr-o mare manifestaţie a poporului în faţa consulatului general rusesc [49].

Între 1 septembrie, cînd a început asediul Plevnei, şi pînă la 29 noiembrie, soldaţii ruşi şi romîni, înfruntînd toate privaţiunile războiului, au luptat cot la cot, pentru înfrîngerea duşmanului. În această perioadă s-au înfrăţit, împărtăşind durerile şi bucuriile comune. Aceste relaţii au fost denaturate de istoriografia burgheză.

Soldaţii noştri s-au comportat eroic, au luptat sfidînd moartea după exemplul bravilor aliaţi ruşi. „Pe vreme bună sau rea şi chiar sub focurile duşmanilor, soldaţii veşnic glumeau, iar cazacii şi caucazienii cîntau într-una“ [50]. Alaturi de soldatul rus Ivan Oveiunikov, care a cucerit steagul turcesc în timpul luptei pentru Gorni Dubnic, s-au distins sergenţii şi soldaţii romîni ca Bălan Constantin, Oprişan Dimitrie şi Bilciu Stoica [51].

În noaptea de 8 octombrie, artileria rusă, susţinută de cea romînă, bătea tranşeele turceşti, deoarece turcii se furişau din tranşee spre a dezbrăca răniţii romîni [52]. După o luptă, subofiţerii ruşi Naletov şi Anisimov şi soldaţii Muratov, Osetzov şi Grigorenko au salvat cu preţul vieţii lor cîţiva răniţi romîni aflaţi în bătaia focului turcesc [53].

La rîndul său, sergentul major Giurcă din regimentul dorobanţi, furişîndu-se în noaptea de 8—9 octombrie în spaţiul ce despărţea reduta inamicului de tranşeele noastre, cu preţul vieţii scapă 2 răniţi [54].

Iată ce spune un participant la campania din 1877—78 în memoriile lui: „Ma împrietenisem cu vreo cîţiva (ruşi) şi nu trecea zi la mijloc fără să nu ne vedem. Dacă nu mă duceam eu în tabăra lor, ei negreşit trebuiau să vină la mine să mă vadă şi stam lîngă foc, vorbind fiecare în limba lui. Ori de cîte ori ne întorceam de la vreo luptă, îndată ne cercetam unul pe altul“ [55].

---

[47] Fortunatov, op. cit., p. 131.
[48] Documente privind Istoria Romîniei, vol. VIII, p. 42, nr. 75.
[49] Memoriile lui Carol I, XII, p. 12.
[50] St. Georgescu (sergent) Memorii din războiul pentru independenţă, Bucureşti, 1899, p. 29—30.
[51] Documente privind Istoria Romîniei, vol. VII, p. 27 şi 61, nr. 49 şi 119.
[52] „Culegere de materiale“, vol. XLVIII, Petersburg, 1906, p. 101—102.
[53] Fortunatov, op. cit., p. 60.
[54] Documente privind Istoria Romîniei, vol. VII, p. 692, nr. 1178.
[55] Ibidem, p. 278, nr. 518.

Soldații romîni își faceau datoria fără excepție; o confirmă toate ordinele de zi și documentele. „Generalul Moller, comandantul artileriei, a venit în bateria 7 (romînă) și după inspectarea ei, cu care ocazie a constatat precizia tragerii tunurilor noastre, a dat tuturor șefilor de tunuri... o gratificație de cîte 2 poli imperiali“ [56].

Dar în timp ce cei mai buni fii ai poporului își vărsau sîngele pentru patrie, burghezo-moșierimea săvîrșea cele mai diferite nelegiuiri împotriva populației din spatele frontului. Astfel, cu ocazia concentrărilor „...se aduc la serviciu oameni care încă nu sînt înscriși în controale și nu... se pun în libertate decît după ce li s-a luat mită“ [57]. În timp ce mii de căruțe sînt rechiziționate, luate împreună cu țăranii și purtate luni de-a rîndul pe drumuri, mulți moșieri au fost scutiți de diferite obligațiuni [58].

Capitaliștii romîni, împreună cu cei străini, obțin profituri uriașe pe spinarea poporului muncitor; legile decretate în acest timp de burghezie și moșierime sînt edificatoare.

Cele 10 volume de documente publicate în Editura Academiei R.P.R., privind războiul pentru independență, demască atitudinea burgheziei și moșierimii în timpul războiului din 1877—1878, demască istoriografia burgheză, care a denaturat adevărul istoric. Ele arată că victoria de la Plevna și înfrîngerea lui Osman-Pașa au fost rezultatul eforturilor exclusive și îndelungate ale ofițerilor ruși și romîni patrioți; au fost rezultatul eroismului și sacrificiilor de sînge pe care le-au făcut ostașii ruși și romîni, sprijiniți de masele populare.

Căderea Plevnei a cuprins de bucurie pe ostașii ruși și romîni. Frăția de arme ruso-romînă, veche de secole, se întărise prin jertfe comune. Poporul romîn își da seama că toate interesele lui îl legau de puternicul popor rus, a cărui luptă determinase victoria de la Plevna și independența de stat a Romîniei.

*
* *

După victorie, Statul Major al armatei ruse a luat hotărîrea categorica și justă, cum s-a văzut mai tîrziu, să atace mai departe dușmanul pe un front larg, în vreme de iarnă, să treacă Balcanii și în timpul cel mai scurt să termine războiul. Pentru îndeplinirea acestui scop, catena de vest a Balcanilor urma să fie forțată de gruparea comandată de Gurko; sectorul Sipca — de către corpul de armată Radețki, întarit cu cîteva divizii; iar pasul Troian — de grupul secundar al generalului Karțov [59].

În cadrul acestui plan general, armata romînă primea următoarele misiuni: să încercuiască cetatea Vidin, de unde putea fi amenințat atît flancul drept al rușilor, cît și teritoriul nostru. Cetăților Nicopole, Rahova, Lom-Palanca și Arcer-Palanca, să li se asigure garnizoane romînești, dîndu-se posibilitatea trupelor rusești din aceste cetăți să parti-

[56] Documente privind Istoria Romîniei, vol. VII, p. 280—281, nr. 522.
[57] Ibidem, VII, p. 53—54, nr. 105.
[58] Ibidem, nr. 66, 150, 671, 1193.
[59] Fortunatov, op. cit., p. 133.

cipe la operaţiunile din Balcani. Escortarea prizonierilor turci peste Dunare revine armatei romîne şi diviziei 9 de cavalerie rusă [60].

Din ordinul comandamentului suprem urmau să fie puşi la dispoziţia romînilor şi să rămînă în Romînia, următorii prizonieri luaţi la Plevna: 2 paşale, 25 ofiţeri de stat major, 9000 grade inferioare; în plus, toţi prizonierii bolnavi şi răniţi din oraşul Plevna [61], precum şi cei răniţi rămaşi în satul Griviţa sub îngrijirea medicului şef al armatei romîne, Davila [62].

După căderea Plevnei, ofensiva către Constantinopol a mers repede. Forţele principale ale armatei ruse au forţat Balcanii, conform planului stabilit.

Pierzînd reazimul Balcanilor — care era o barieră puternică — s-a creat o situaţie catastrofală pentru turci. Unica speranţă era amestecul Angliei şi Austriei. Englezii voiau să salveze Turcia de la un dezastru total. Diplomaţii încep să devină mai agresivi. Nu degeaba preşedintele consiliului de miniştri rus, Valuev, îşi însemna următoarele în jurnalul său. „Orizontul politic se întunecă, cu toate victoriile noastre" [63]. Turcii, sperînd în ajutorul străin, se străduiau să continue lupta. Unica lor soluţie era să-şi retragă trupele peste Mariţa şi Tundja, ca, sprijinindu-se pe 2 puncte tari — Filipopoli (Plovdiv) şi Adrianopol — să poată opri înaintarea ruşilor [64].

La rîndul lor, ruşii aveau planul următor: să urmărească simultan pe turci cu mai multe detaşamente ce vor înainta paralel: la dreapta Gurko, pe direcţia Filipopoli-Adrianopol; la centru, Skobelev şi Ganeţki, pe direcţia Adrianopol; iar la stînga, Radeţki pe direcţia Iambol-Adrianopol. Sîrbii, care ocupaseră Nişul, trebuiau să înainteze spre Macedonia. Acest plan avea sorţi de izbîndă, deoarece acum ruşii erau superiori numericeşte la sud de Balcani. Punerea în aplicare a acestui plan a dus la distrugerea armatei comandată de Suleiman Paşa, după o luptă ce a durat 3 zile; retragerea spre Adrianopol a acestei armate a fost tăiată, iar rămăşiţele ei au fost împinse în munţii Rodope [65].

Drumul spre Constantinopol era acum aproape liber. Unicul punct care mai bara drumul spre capitala Imperiului otoman era Adrianopolul. Turcii voiau să facă din el o nouă Plevnă. Nu le-a reuşit acest lucru datorită repeziciunii cu care au înaintat ruşii. Un grup de cavalerie puţin numeros, sub comanda generalului Strukov, a parcurs în 40 ore distanţa de 88 km şi a ocupat Adrianopolul, înainte de a fi pus în stare de apărare, adică la 8 ianuarie orele 10 noaptea [66].

Intrarea ruşilor în Adrianopol a avut loc în mijlocul entuziasmului şi mulţumirilor generale ale populaţiei. S-a stabilit acolo un guvern provizoriu, în care sînt reprezentate toate naţionalităţile [67].

---

[60] Fălcoianu, op. cit., p. 217—219.
[61] „Culegere de materiale", l.c. LXVIII, p. 25, Petersburg, 1906.
[62] Ibidem, p. 41 (raportul generalului Skobelev din 3 decembrie 1877).
[63] Fortunatov, op. cit., p. 148.
[64] Ibidem, p. 149.
[65] Ibidem, p. 150.
[66] *Dorobanţul* din 12 ianuarie 1878.
[67] Ibidem.

La 13 ianuarie este ocupat Liule-Burgasul, iar la 17 ianuarie, aceeaşi cavalerie a lui Strukov ajunsese la Ciorlu, la 80 km de Constantinopol. Faţă de acest dezastru militar, guvernul turc a cerut armistiţiu, care s-a semnat la 19 ianuarie orele 7 seara [68].

În timp ce trupele ruse înaintau peste Balcani spre Constantinopol, trupele romîne îşi îndeplineau misiunea ce le fusese încredinţată. Ele făceau siguranţa flancului drept al dispozitivului strategic rus, încercuind şi atacînd Vidinul şi Belogragicul. Cele mai înverşunate şi importante lupte din jurul Vidinului au fost acelea care au dus la cucerirea Smîrdanului, la 12 ianuarie 1878.

La 11 februarie 1878 s-a încheiat între Izzet Paşa, comandantul cetăţii Vidin şi colonelul Fălcoianu, din partea trupelor romîne, o convenţie care regula evacuarea cetăţii şi ocuparea ei de trupele romîne [69]. Romînii ocupară Vidinul şi Belogragicul la 13 şi 14 februarie [70]. Linia de retragere a trupelor turceşti din Vidin era fixată spre Serbia. Turcii îşi pot lua bagajele şi tunurile de cîmp, dar vor lăsa în cetate tunurile grele de poziţie [71]. Trupele romîne au fost primite cu mare entuziasm de populaţia bulgară a Vidinului şi Belogragicului [72].

La 16 februarie 1878, toate cetăţile au fost curăţate de turci [73]. Prin plecarea turcilor din Rusciuc s-a deschis şi comunicaţia pe apă cu Giurgiul.

După un război de 9 luni, asupritorii de veacuri ai popoarelor balcanice au fost înfrînţi. O mare parte din teritoriul Peninsulei Balcanice a fost eliberat.

În acest război, spune Fortunatov, Rusia a învins „nu datorită superiorităţii numerice a armatei, ci datorită eroismului şi a conştiinţei datoriei militare a soldatului rus, susţinut de tovarăşii săi bravi — voluntarii bulgari, soldaţii romîni, sîrbi şi muntenegreni. A învins armata militară a generalilor şi ofiţerilor ruşi înaintaţi, care s-a arătat a fi cu un cap mai sus decît arta militară a oricărei ţari, în ciuda rezistenţei elementelor reacţionare" [74].

Cu toate lipsurile în pregătirea de luptă şi în dotarea materială a armatei romîne, ostaşii romîni — urmînd exemplul străbunilor eroi, care au căzut de-a lungul veacurilor apărînd libertatea poporului şi independenţa patriei — au făcut minuni de vitejie; armata romînă a adus o contribuţie importantă şi permanentă în cumpăna victoriei.

Frăţia de arme ruso-romînă, veche de secole, se întărise şi mai mult prin jertfele comune din timpul războiului. Cu tot frînajul de sus şi

---

[68] *Dorobanţul* din 23 ianuarie 1878.
[69] Documente privind Istoria Romîniei, p. 202, nr. 416.
[70] „Culegere de materiale", XV, p. 249.
[71] *Dorobanţul* din 13 februarie 1878.
[72] Fălcoianu, op. cit., p. 234—236.
[73] „Culegere de materiale", XV, p. 271, (raportul comandamentului suprem).
[74] Op. cit., p. 101.

ambiţia lui Carol, a existat o puternică şi strînsă colaborare între masele ostăşeşti şi între micii comandanţi din armata rusă şi romînă.

Poporul romîn îşi da seama că toate interesele lui îl legau trainic de puternicul popor rus. Prin lupta lui seculară împotriva turcilor, poporul rus ruinase treptat jugul otoman, iar prin această nouă şi strălucită victorie determinase, împreună cu poporul nostru, independenţa de stat a Romîniei, ieşirea ei la Marea Neagră şi creşterea prestigiului ei politic şi militar în Europa şi în întreaga lume.

*

Dar istoricii burghezo-moşierimii au trecut repede peste acest adevăr istoric, străduindu-se să păstreze o tăcere cît mai completă asupra colaborării militare şi asupra frăţiei de arme ruso-romîne.

Lipsa de probitate ştiinţifică şi patima politică a unora din ei a mers atît de departe încît au putut ajunge să afirme că nu Rusia ne-a ajutat să ne cucerim independenţa noastră de stat, ci prinţul prusac Carol şi guvernul său au salvat armata rusă de la înfrîngere. Mergînd pe linia naţionalismului şovin, care nu se împiedică niciodată de adevărurile istorice, voind să înalţe clasa stăpînitoare, ei au lovit de fapt în cinstea şi în tradiţiile poporului nostru, au înecat adevăratele lui jertfe de sînge în noianul exagerărilor şi au frînt pentru multă vreme în sufletul oştirii dorinţa şi avîntul de a se ţine la curent cu progresul ştiinţei militare. Iată mărturisirile unui istoric al burgheziei — generalul Rosetti — în aceasta privinţă [74].

„O poruncitoare cerinţă politică a făcut să fie nevoie să se arate lumii cum că armata romînă a fost mai presus decît aceea a puternicei ei aliate. Şi în puterea inerţiei s-a repetat mereu acest lucru. Laudele astfel veşnic reînnoite au avut drept urmare că, încetul cu încetul, şi armata şi ţara au căpătat credinţa că armata era la înălţimea nevoii", ceea ce era cu totul neadevărat.

In fond, prin această „poruncitoare cerinţă politică" se urmărea ascunderea nepregătirii războiului şi a oştirii, întărirea clasei stăpînitoare, înlocuirea străvechilor legături de prietenie dintre poporul romîn şi poporul rus prin raporturi de neîncredere şi duşmănie, împingerea Romîniei în orbita capitalismului apusean.

Astăzi însă — cînd revoluţia poporului a măturat pentru totdeauna clasele care formulau astfel de porunci, contrare intereselor patriei şi cînd ştiinţa istorică romînă se dezvoltă sub lumina călăuzitoare a materialismului istoric — sarcina noastră de căpetenie este ca, cercetînd şi folosind ştiinţific documentele vremii, să redăm ceea ce se cuvine adevăraţilor făuritori ai independenţei noastre de stat: ostaşul romîn şi ostaşul rus, ca exponenţi ai celor două popoare prietene de veacuri. Este ceea ce am încercat să facem, în limita spaţiului de care am dispus pentru această evocare istorică.

---

[74] Mărturisiri, vol. I, Bucureşti, 1940, p. 121.

Revoluționari ruși în Romînia în a doua jumătate a veacului al XIX-lea

Gh. HAUPT

Istoria legăturilor dintre mişcările revoluţionare din diferite ţări în epoca modernă îşi are o bogată şi vastă literatură ştiinţifică. Spre sfîrşitul veacului al XVIII-lea şi mai ales în veacul al XIX-lea, pe măsură ce mişcările revoluţionare primeau un caracter mai organizat, s-au lărgit şi relaţiile între luptătorii diferitelor ţari şi continente care militau împotriva tiranilor, pentru progres. Totodată măsurile represive ale reacţiunii au obligat pe cei prigoniţi să emigreze, iar situaţia lor, prin însăşi natura lucrurilor, a contribuit şi înlesnit conlucrarea nemijlocită a revoluţionarilor din diferite ţări, închegîndu-se multiple şi vaste legături internaţionale.

O asemenea situaţie a devenit caracteristică mai ales mişcării revoluţionare ruse, ai cărei militanţi, din cauza prigonirilor autocraţiei ţariste, au fost nevoiţi să-şi continue activitatea peste hotarele patriei lor, creîndu-şi astfel multilaterale cunoştinţe şi legături cu mişcările şi spiritele progresiste din lumea întreagă.

Istoricul legăturilor revoluţionare romîno-ruse din veacul al XIX-lea constituie un domeniu de cercetare relativ recent ; pe măsură însă ce apar documente şi studii noi se conturează din ce în ce vastitatea acestei problematici.

In ultimii ani, în literatura noastră ştiinţifică s-a cercetat mai ales problema influenţei exercitate de mişcarea şi gîndirea revoluţionară rusă în Romînia. Studiile apărute au scos în evidenţă rolul unor revoluţionari emigraţi din Rusia ca Zubcu-Codreanu, dr. Russel şi alţii în dezvoltarea mişcării socialiste din ţara noastră, importanţa pe care a avut-o mişcarea revoluţionară rusă în formarea ca luptător a lui Dobrogeanu-Gherea, în răspîndirea literaturii progresiste ruse în ţara noastră etc. Toate acestea reprezintă aspecte importante, dar nu unice, ale acestor legături ; cu ele, cercetările nu sînt epuizate. De exemplu, prea puţin ne-a preocupat răspunsul la o întrebare firească, organic legată de cele relatate mai sus şi anume : în ce măsură s-au creat în Romînia posibilităţi ca revoluţionarii ruşi siliţi să emigreze să-şi poată continua lupta pentru dărîmarea autocraţiei ţariste.

Luînd în discuţie această problemă vastă voi încerca să schiţez în

articolul de față doar conturile unei lucrari de proporții mai ample, la elaborarea căreia sînt necesare încă multe cercetari în arhivele și bibliotecile noastre cît și în cele sovietice.

Sînt îndeobște cunoscute condițiile grele în care, în veacul trecut, și-au desfașurat activitatea plina de abnegație revoluționarii ruși. Teroarea cruntă a autocrației despotice reprima orice manifestare a cugetului liber, a ideilor înaintate, a tendințelor și nazuințelor spre lumină și progres, silind spiritele înaintate ale Rusiei să caute cele mai variate mijloace pentru ca cuvîntul liber să poată răsuna. „Graiul liber deschis e un lucru mare; fără grai liber nu există om liber“ [1] scria Herțen care, și-a ales singur refugiul în strainătate socotind că aceasta îi oferea posibilitatea cea mai eficace de a scapa de lanțurile cenzurii, făcîndu-și astfel auzită vocea-i liberă despre și pentru Rusia. Lupta — dusă de Herțen în exil, de Cernîșevski și Dobroliubov, în Rusia a dat în curînd roade; s-a format o pleiadă de luptatori, s-au creat organizații revoluționare secrete. În condițiile avîntului mișcării eliberatoare, rolul emigrației continua să crească. În locul unui mic grup de combatanți s-au adăpostit vremelnic în Occident zeci și zeci de revoluționari ruși, ca, deși departe de patria lor, să-și poată continua în condiții mai prielnice lupta în vederea eliberarii poporului lor, ce zăcea sub jugul celei mai crunte autocrații.

Înaintea lui Herțen se mai ridicase problema, pe cît de grea pe atît de importanta, a găsirii căilor celor mai sigure prin care literatura revoluționară sa poată pătrunde din străinătate — unde era tipărită — în Rusia, căreia îi era destinată. Pe măsura creșterii mișcării eliberatoare ruse, la aceasta s-a adăugat și necesitatea găsirii de locuri noi pentru refugiul revoluționarilor, în măsura posibilității în apropierea patriei lor. În aceste împrejurări, refugiul ideal ar fi fost acela care putea asigura atît siguranța celor emigrați cît și posibilitatea comunicării lor nestingherite și mai ales rapide cu cercurile secrete din Imperiu. Romînia corespundea în cea mai mare măsură tuturor acestor condiții. Trei linii de frontieră asigurau comunicația dintre Romînia și Rusia: linia Prutului; drumul prin porturile dunărene pe Marea Neagră la Odesa și, în sfîrșit delta Dunării, accesibilă prin Tulcea.

Așezarea geografică în imediata apropiere a Rusiei, la care se adăugau anumite condiții politice, a favorizat ca Romînia să devină în cea de-a doua jumătate a veacului trecut la început punct de comunicație și tranzit al literaturii, iar mai tîrziu — un centru al emigrației revoluționare ruse.

Însăși Herțen și-a dat seama de importanța Principatelor Dunărene în asigurarea unuia din drumurile pe care să fie transportată literatura „tipografiei libere ruse“. În luna martie 1853, în primele săptamîni ale existenței acestei tipografii, el își anunța prietenii că baloturile cu cărți și broșuri vor fi transportate în mare parte prin Moldova [2]. După cîteva săptămîni, Herțen comunica lui Reichel, care avea legături apropiate cu acest transport: „Vreau să trimit mici foi volante în Moldova. E

[1] А. І Герцен, Полное собрание сочинений и писем, vol. VII, p. 186.
[2] Ibidem, vol. VII, p. 191.

mai ușor decît vi le-aș trimite dv."[3]. Ani de-a rîndul se introduceau pe linia de frontieră a Prutului în Rusia publicațiile „tipografiei libere ruse". In Iași exista în 1862 un centru de transport al literaturii legat de Bakunin, organizat de o persoana deocamdata neidentificată, care se ascundea sub pseudonimul Ionescu Manon Lescaut[4].

In 1862, problema căilor de comunicație devenise o problemă de o importanță vitală, deoarece, în urma masurilor luate de guvernul țarist, *Kolokol* nu mai putea pătrunde în Rusia. „Căi! Cai!" se intitula un articol al lui Herțen. Era necesar să se gasească noi legături, noi rețele de comunicație. Emigranții din Londra presupuneau ca asigurarea trecerii nestingherite a literaturii se putea realiza întărindu-se drumul dinspre răsărit, organizîndu-se acolo depozite și eventual colonii permanente. Pentru realizarea acestei soluții este trimis V. I. Kelsiev, care va găsi un punct favorabil în delta Dunării, el organizînd aci în colaborare cu emigranții polonezi o mică colonie de revoluționari ruși[5]. Deși misiunea lui Kelsiev la Tulcea s-a terminat cu un eșec, drumul gasit prin delta Dunării va fi folosit din plin în deceniile urmatoare de catre revoluționarii ruși. Despre modul în care se transporta literatura cu ajutorul pescarilor localnici ne informează în 1880 consulul din Tulcea, care într-unul din rapoartele sale scria: „cărțile interzise se introduc prin delta Dunării acolo unde Dunărea se desparte în două brațe: unul curge pe lîngă Tulcea, al doilea pe lîngă Ismail și formeaza o insula; de pe această insulă, locuitorii din împrejurimi aduc iarna trestia, iar o dată cu aceasta transportă uneori și cărți care sînt pregătite din timp de către emigranții din Tulcea"[6]. Tot prin anii 1862—1864, Bakunin, prin intermediul adepților săi, va organiza un „depozit de cărți" la Galați[7], de unde, pe bordul vapoarelor, materialul propagandistic lua calea ilegală, fiind dus mai departe la Constanța, de acolo la Odesa și în alte porturi ale Mării Negre. Acest drum va primi o mai largă dezvoltare și folosire în ultimele decenii ale secolului trecut.

Oare situația geografică să fi fost singura condiție care permitea ca Romînia să devină o importantă cale de trecere a literaturii revoluționare ruse? S-ar fi putut oare în condițiile unei atmosfere ostile asigura funcționarea liniei de comunicație cu Rusia, și apoi crearea unui centru de emigrație?

Desigur că nu. Condițiile politice, ajutorul oamenilor înaintați din

[3] A. I. Герцен полное собрание сочинений и рисем, p. 247.

[4] A. I. Герцен Билое и Думи том V, 1939 p. 232, 238.

[5] Vezi Gh. H a u p t, Din istoricul legăturilor revoluționare romîno-ruse (1849—1861) Ed.. Academiei R.P.R., București, 1955, p. 90—95. Personalitatea și activitatea lui V. Kelsiev nu erau cunoscute în literatura istorică romînească. I. Minea, care într-un articol a expus cuprinsul cărții lui Kelsiev apărută în 1868 Галичина и Молдавия, Путевое письмо, — a socotit autorul acestei scrieri drept „agent panslav". Vezi I. M i n e a, Opinia publică din Iași și Principele Carol în 1867. In legătură cu impresiile unui agent panslav, în *Comunicări istorice*, 1942, nr. 3, Iași, p. 54—66.

[6] Gh. H a u p t, op. cit., p. 235. Această cale a fost folosită peste două decenii și pentru transportarea *Iskrei* leniniste cf. V. B o n c i - B r u e v i c i, *Большевитскавя печат* 1940, nr. 23, p. 19.

[7] Vezi пасьма M. A. Бокунина A. I. Герцен и H. П. Огореву, Спб. 1907, p. 205, 257, 258.

Romînia, existenţa în rîndurile opiniei publice progresiste din ţara noastră a unui climat favorabil revoluţionarilor ruşi erau condiţiile esenţiale care au permis ca prielnica aşezare geografică să poată fi folosita. Încă Herţen, în preajma războiului din Crimeea scria: „dacă începe războiul... moldovenii şi muntenii vor răspîndi cu entuziasm cărţile ruseşti“ [8]. Facînd aceasta afirmaţie, el se baza pe cunoaşterea unor fapte şi a situaţiei. El era informat şi ajutat de emigranţii romîni pe care îi cunoştea din mai multe împrejurări: astfel unii dintre ei (C. A. Rosetti) au fost după 1848 oaspeţi în casa lui din Paris [9]; cu D. Brătianu lucra împreună, în Comitetul central democratic european [10]; cu alţii stabilise legături prin intermediul admiratorului său care era totodată şi un susţinător al romînilor, istoricul democrat Michelet.

Opinia publică progresistă din Romînia, spiritele înaintate, revoluţionarii care pregăteau eliberarea socială şi naţională a poporului romîn, încă din preajma revoluţiei din 1848, priveau cu ură autocraţia ţaristă, numită pe drept cuvînt „jandarmul Europei“. Această stare de spirit antiţaristă se va întări mai mult după 1848, cînd trupele ruse contrarevoluţionare au contribuit la înabuşirea revoluţiei din Ţara Romînească şi Transilvania. Aversiunea faţa de ţarism, faţă de despotismul sîngeros asiatic, care subjuga poporul rus şi tindea să înăbuşe orişice manifestare de libertate în Europa, a apropiat pe plan ideologic pe revoluţionarul democrat Nicolae Balcescu şi pe alţi fruntaşi ai emigraţiei paşoptiste de Herţen, Belinski, Cernîşevski, Dobroliubov, care duceau o luptă susţinută pentru răsturnarea autocraţiei. Iată motivul pentru care erau priviţi cu multă simpatie încă de la generaţia paşoptistă aceşti luptători şi gînditori ruşi care se ridicaseră împotriva duşmanului comun. Emigranţii romîni, ca de altfel, întreaga opinie europeană, au fost puternic impresionaţi de articolele şi cărţile lui Herţen îndreptate împotriva ţarismului în care cu o deosebită vigoare era demascată starea de lucruri înapoiată din imperiul de la nord.

Simpatia emigranţilor romîni faţă de Rusia revoluţionară nu se mărginea numai la declaraţii de solidarizare, ea concretizîndu-se în diferite iniţiative, în multiple acţiuni comune, rămase deocamdată puţin cunoscute istoricilor. N. Bălcescu, aflîndu-se la Londra, în ianuarie 1850, încearcă să făurească un comitet revoluţionar al tuturor popoarelor din sud-estul şi răsăritul Europei în care pentru prima oară urma să intre şi un reprezentant al Rusiei revoluţionare, în persoana lui Golovin [11]. C. A.

---

[8] A. I. Herţen, Opere, vol. VII, p. 247.

[9] „Din istoricul legăturilor revoluţionare romîno-ruse“, p. 76—77.

[10] Despre D. Brătianu, Herţen vorbeşte în Былое и думы, XIV, p. 15, 281, 287. Despre D. Brătianu pomeneşte Herţen şi într-o scrisoare din 20.XII.1853 către V. Linton; vezi *тератугрное наследство,п* vol. 63, M., 1957.

[11] Scrisoarea lui Bălcescu către I. Ghica din 26.I.1850, în I. Ghica, Amintiri din pribegie după 1848, Bucureşti, 1889, p. 61. O mărturie care vine în parte să confirme aceste legături o constituie o scrisoare a lui Golovin către Pulsky, scrisă din Paris la 21 iunie 1850, unde emigrantul rus sosise nu de mult din Londra cu Lubomirski, care reprezenta Polonia în comitetul menţionat. Scrisoarea se termina cu întrebarea „La saison ne vous a-t-elle pas ramené Teleki ou Balcesco?“ Originalul scrisorii se află în Biblioteca de stat „Széchenyi“ din Budapesta, secţia de mss. Pulsky

Rosetti, care în 1849 fusese oaspetele casei primitoare a lui Herţen, scrie în 1852 un ascuţit pamflet îndreptat împotriva autocraţiei intitulat: „Rusia". Acest pamflet purta amprenta contactului dintre autorul său şi scrierile lui Herţen. Rosetti urmărea prin această scriere nu numai întărirea celor relevate în cărţile lui Iskander, ci arătînd ce reprezintă cu adevărat autocraţia ţaristă, el scotea totodată în evidenţă puternica nemulţumire existentă în sînul poporului rus. Ca motto la broşură figurau cuvintele lui Pestel, căzut jertfă ţarismului: „Tristă ţară aceea unde nu ştiu *nici măcar spînzura un om*". In această broşură, Rosetti cita raportul englezului Sanders, trimis al guvernului provizoriu în 1848 pentru cercetarea stării de spirit a armatei ţariste, în care acesta sublinia starea de nemulţumire din armata rusă, sentimentele de solidaritate cu revoluţionarii polonezi şi cu revoluţia din Ungaria, chiar în rîndurile ofiţerilor. „In Bucureşti, mulţi din ofiţeri şi căpitani chiar, conspirau cu unii din prizonierii romîni, le luau şi le aduceau scrisori şi-i asigurau că o mare parte din armie, dacă ungurii vor fi în adevăr tari şi vor ţine cîtva timp, vor trece în tabăra maghiară.

Muscalii ruşinaţi de naţionalitatea lor, se ziceau că sînt poloni. Mulţi din romîni pot da mărturie. Mulţi din romîni asemenea au văzut cum plîngeau ostaşii muscali cînd se duceau contra ungurilor" [12].

Presa romînească din perioada unirii şi a celei imediat ulterioare ei relata cu simpatie lupta mereu crescîndă a revoluţionarilor din Rusia, iar în 1864, inginerul hotarnic craiovean Mihail Roskovski a dedicat broşura sa lui Herţen şi Ogariov „Comunii ruse din Londra", în care de pe poziţia de stînga critica proiectul reformei agrare [13].

Nu vom recurge la spicuiri din presa vremii, ci ne vom mărgini la a caracteriza starea de spirit a opiniei publice romîneşti din anii 1870—1880, prin următoarele rînduri grăitoare ale lui Eminescu: „Dacă aş trăi în Rusia — scria el — şi poporul într-un moment generos ar închide tiranii spre a-i decapita, de n-ar găsi carnefice m-aş face eu. Cine mi-ar imputa de crimă? Cine ar putea zice că nu îndeplinesc datoria".

Ar fi exagerat şi departe de adevăr, să presupunem că toţi acei ce priveau cu simpatie şi făceau front comun cu lupta revoluţionarilor ruşi ar fi fost conduşi de sentimentele înţelegerii şi acceptării ideilor înaintate ale acestor revoluţionari. Opinia publică romînească, în sensul larg al cuvîntului, simpatiza cu tendinţele antiţariste ale mişcării revoluţionare ruse, de multe ori însă fără a cunoaşte sau fiind chiar adversara ideilor

---

annalecta. Despre persoana lui Golovin vezi şi B. Koliusakin. Император Николай I по характеристике его современика эммигранта публициста, *Русская старина*, 1918 т. 173, p. 163-180. Первая революционная брошюра русской эммиграции, «Катехизиз русского народа» 1849, „*Звенья*" М. Л. 1932, Кн. I. p. 195-217

[12] Scrierile lui C. A. Rosetti, publicate sub direcţiunea lui Vintilă C. A. Rosetti, 1887, vol. I, p. 69—70. In acelaşi raport a lui Sanders se menţionau şi următoarele: „Muscalii aici nu ştiu nimic din glorioasele evenimente care răsturnaseră acum tronuri. Le-am dat lor jurnalurile şi hîrtiile ce ne-aţi dat şi Polonii le dau acum mereu publicaţiile societăţii democratice".

[13] In cartea „Din istoricul legăturilor revoluţionare romîno-ruse" unde am analizat conţinutul acestei broşuri (p. 85—87) am socotit greşit că Roskovski ar fi un pseudonim. Recent, V. Maciu a identificat persoana lui Roskovski, *Studii*, nr. 6, 1956, p. 121—130.

revoluţionare şi utopist-socialiste ale pleiadei luptătorilor ruşi din 1850—1880.

Pe lîngă starea de spirit favorabilă a opiniei publice exista o condiţie obiectivă politică care crea posibilităţi prielnice refugiului politic în Romînia. Inca în şedinţa din 15/27 decembrie 1860 a Adunării Moldovei, primul ministru M. Kogălniceanu refuzînd extrădarea patrioţilor unguri emigraţi în Principate, declara: „Vroim ca pămîntul romînesc să urmeze a fi un pămînt de ospitalitate. Orice străin respins din patria sa de restriştiile politice cîtă vreme va respecta legile noastre, cîtă vreme nu va lua parte la uneltirile revoluţionare, va găsi un azil sigur în ţara noastră!". Adapostirea refugiaţilor politici era pentru Kogălniceanu o „datorie de recunoştinţa" căci „şi parinţii noştri şi noi nu o dată am găsit refugiu în alte ţări"[14].

Cele cerute de Kogălniceanu, principii pentru care vor milita de altminteri toate grupările radicale, au fost parţial asigurate prin obţinerea unor drepturi constituţionale. Cu toate că autorităţile nu le vor fi respectat întocmai, constituţia nu prevedea nici o clauză care ar fi permis extrădarea refugiaţilor politici care-şi căutau azil în Romînia. Mai ales în timpul lui Cuza s-a format în Romînia un puternic centru de emigraţie slavă. Aceşti refugiaţi, după cum se sublinia în 1872 într-un articol apărut în revista democratica rusă *Дело,* se bucurau de ajutorul şi simpatia deplină a populaţiei Romîniei, datorită intereselor şi năzuinţelor comune de luptă împotriva asupririi naţionale, pentru cucerirea independenţei.

După 1870, transportul prin Romînia al literaturii publicate în străinătate şi destinată Rusiei a luat o amploare deosebită, mişcarea revoluţionară rusă fiind ajutată în această privinţă atît de unii emigranţi, revoluţionari polonezi şi bulgari aflaţi în ţara noastră, ca şi de elementele înaintate ale societăţii romîneşti.

La graniţa Romîniei veneau din Odesa, Kiev, Petersburg şi Moscova numeroşi revoluţionari pentru a asigura bunul mers al transporturilor, parte din ei stabilindu-se chiar în Romînia. Astfel, Nicolai Filipovici Meledin, care sub pseudonimul Florescu şi Glavko trăia la Galaţi, va fi arestat în mai 1872 de autorităţile romîne, la el găsindu-se o cantitate considerabilă de publicaţii interzise pe care le transporta în Rusia[15]. Acest Meledin era reprezentantul faimosului S. Neciaev, care stătuse un scurt timp în Romînia, trăind în rîndul revoluţionarilor bulgari, şi care se folosise de asemenea de actele false făcute pe numele lui Florescu. In 1874, sarcina asigurării transportului literaturii prin Romînia a primit-o reprezentantul cercului revoluţionar din Moscova, Gheorghi Feliksovici Zdanovici, originar din Caucaz[16]. El avea legături cu gruparea „Rabotnik", din care făcea parte cunoscutul bakunist Ar-

---

[14] *Monitorul oficial al Moldovei,* an. III, nr. 62, 19 octombrie 1860, p. 245—246

[15] Деятели революционного движения в России, био-библиографический словарь, tom. 2, partea 3, M., 1930, p. 910.

[16] Ibid. partea 2-a, p. 453—454.

bore Ralli[17], care făurise contactul între Zdanovici și studentul Universității din Iași, Eugen Lupu. Acesta, împreună cu alți tineri din Iași, încă din 1873[18] ajuta în mod eficace pe revoluționarii ruși în transportarea literaturii ilegale peste Prut. În vara aceluiași an, Zdanovici fu rechemat la Moscova și în locul lui trimis studentul din Petersburg, Nicolae Zubcu, care va întări mai mult legăturile cu grupul tineretului revoluționar din Iași.

Evenimentul care va atrage după sine puternice repercusiuni, atît în mișcarea revoluționara din Rusia, cît și implicit asupra legăturilor revoluționare romîno-ruse, va fi eșecul „mersului în popor" din 1874—1875, în urma căruia Ohrana țaristă s-a napustit asupra revoluționarilor; arestările se țineau lanț, organizațiile secrete erau distruse. Pentru a scăpa de arest și a asigura continuitatea luptei revoluționare, zeci de militanți au fost nevoiți să caute adăpost în străinătate.

În februarie 1875 a fost nevoit să se ascundă în Romînia, Nicolae Zubcu, trăind pentru început la Iași apoi din primăvara anului 1875 la București, unde-și va continua studiile de medicină. Cunoscînd limba țării, avînd și relații, Zubcu-Codreanu va reuși nu numai să asigure funcționarea unui „depozit" de literatura revoluționară rusă la Iași, dar devenise și o verigă importantă între emigrație și organizațiile din Rusia. Revoluționarii ruși în trecere prin Romînia ca de exemplu N. Kuliabko-Korețki, i se adresau pentru ajutor primindu-i adresa prin intermediul bibliotecarei Ana Grișcenko din Chișinău[19].

În urma situației grele în care s-a ajuns la începutul anului 1875, problema asigurarii căilor de comunicație cu Rusia se punea cu o forță deosebită în fața militanților mișcarii ruse. Refugiile din străinătate nu aveau ca scop doar siguranța individuala a revoluționarilor, ci erau necesare pentru asigurarea continuității activității. Comunicația directă dintre centrele din Elveția, din Anglia, Franța și cele din Rusia erau îngreunate din cauza distanțelor mari. Se impunea necesitatea înființării unor mici centre de emigrație, în imediata apropiere a Rusiei, de unde să se efectueze de fapt trecerile clandestine. Pornind de la aceste considerente, atenția unui militant de seamă al mișcarii revoluționare ruse, N. K. Sudzilovski, cunoscut ca dr. Russel, emigrat în Occident pe la sfîrșitul anului 1874, s-a oprit asupra Romîniei. Astfel în mai 1875, în Elveția a însărcinat pe tînărul refugiat politic din Harkov, Cass, cunoscut ulterior, Constantin Dobrogeanu-Gherea, cu misiunea de a crea la Iași un punct de trecere al literaturii și totodata să pregatească în Moldova terenul pentru formarea aci a unui mic centru al emigrației ruse. Răspunsul primit atît din partea lui Dobrogeanu-Gherea (care trăia vara și toamna anului 1875 la Iași sub numele Andreev) cît și a lui Zubcu-Codreanu erau favorabile. După părerea lui Zubcu-Codreanu, care cunoștea mai bine situația, pentru formarea unei mici colonii de revoluționari în Romînia era necesară o oarecare prudență. «După cît se pare — informa Zubcu pe Russel, nu există nici un fel de motive,

---

[17] P Axelrod, Пережитое и передуманное, Berlin, 1923, p. 147.

[18] Zamfir C. Arbore, În exil. Din amintirile mele, Craiova, 1896, p. 115.

[19] N. Kuliabko-Korețki, Из давных лет, M., 1931, p. 152. Adresa Ana Grișcenko și în „Documente privind războiul de independență", vol. I, partea I, p. 816.

pentru a te teme de extrădarea către Rusia, dacă te ţii cuminte, nu te amesteci în „politică"» [20]. Iar „Andreev" (Dobrogeanu-Gherea), care la început dădea crezare unor relatări inexacte despre puterea excesivă ce ar fi avut-o consulul rus în Moldova, scrie după ce se convinge de situaţia reală tot lui Russel: „In general trebuie să vă spun că Moldova este o ţară constituţională, cu constituţie destul de liberă, astfel presa de pildă se bucură de mare libertate, refugiaţii politici nu pot fi extrădaţi etc." [21].

In vara anului 1875 sosesc din Elveţia la Iaşi refugiaţii ruşi Ştefan Kulaşko, fraţii Arkadski, Nicolae Jebunov cu soţia, iar la începutul lunii octombrie — însuşi dr. Russel [22]. Astfel că, la sfîrşitul anului 1875 se închega o colonie de refugiaţi revoluţionari ruşi în Romînia. Aceasta era în strînsă legătură cu grupul gazetei lavriste *Vperiod,* îndeplinind totodată diferitele însărcinări ale cercului de orientare bakunistă din jurul ziarului *Работник,* cerc din care făcea parte Arbore Ralli. In scurt timp, colonia revoluţionară rusă a creat prin Romînia un puternic drum de tranzit pe care treceau nu numai literatură ilegală, tipografii, ci şi numeroşi revoluţionari refugiaţi.

Trăind în Romînia, această mică colonie n-a rămas izolată şi indiferentă în faţa realităţilor sociale din ţara, în care-şi găsiseră un vremelnic adăpost. Din numeroasele scrisori şi scrieri ale emigranţilor ruşi se vede clar că situaţia în care se aflau masele asuprite din Romînia au produs asupra lor o impresie profundă, apropiindu-i de frămîntările şi lupta elementelor înaintate din ţara noastră. La început, mai ales Zubcu-Codreanu, care pe drept cuvînt a fost socotit ulterior de către socialiştii romîni pionierul socialismului în Romînia, a stăruit în această direcţie, fiind convins că „spre deosebire de tineretul intelectual, masele muncitoare de aici prezintă o bază favorabilă pentru propovăduirea revoluţiei sociale" [23].

Pe de altă parte, tinerii socialişti romîni, deşi puţini la număr, încă de la bun început au acordat un preţios ajutor mişcării revoluţionare ruse, contribuind activ la transportarea literaturii prin Romînia. Felul în care se desfăşura această activitate este greu de urmărit, conspiraţia fiind una din condiţiile de bază a bunei desfăşurări a acestei acţiuni şi ea cerînd ca orişice material compromiţător să fie distrus. Totuşi, din puţinele documente rămase ne putem face o oarecare imagine şi în această privinţă este concludentă o scrisoare datînd probabil din toamna 1875 [24]. Cărţile din Elveţia erau trimise pe adresa socialiştilor romîni, studentului în medicină din Bucureşti, Constantin Stăuceanu, studenţilor din Iaşi, Gheorghiu şi Eugen Lupu, care le luau în păstrare şi le asigurau trecerea peste graniţă. De multe ori din proprii lor bani, amanetîndu-şi

---

[20] D. R. I., v. I, part. 1, p. 479 (Documente privind războiul pentru independenţă).

[21] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului, dos. 2, doc. 354. Această problemă e pe larg analizată în studiul nostru „Inceputurile activităţii revoluţionare a lui C. Dobrogeanu-Gherea, în Studii, X, 1957, Nr. 3.

[22] D.R.I., vol. I, part. I, p. 484.

[23] Ibidem, p. 734—735.

[24] D.R.I., vol. I, part. I, p. 639.

lucrurile personale, ei plăteau vamă pentru a putea scoate aceste cărţi. De la Iaşi, cu ajutorul contrabandiştilor, cartile erau trimise mai departe la locul lor de destinaţie, în Rusia.

Micul grup al revoluţionarilor ruşi din Romînia a căpătat o importantă deosebită în timpul războiului de independenţă, atunci cînd prezenţa trupelor ruse în ţara noastra creează o larga posibilitate de ducere a propagandei în condiţii optime în chiar rîndurile armatei ţariste. In literatura noastră ştiinţifică această problemă s-a dezbătut, arătîndu-se amploarea şi eficacitatea acestei activităţi duse de grupul de revoluţionari ruşi, ajutaţi de socialiştii romîni [25]. Ne mărginim doar să reproducem scrisoarea cunoscutului revoluţionar narodnic Stepneak-Kravcinski, publicată în ziarul englez *Pall Mail Gazette,* în care printre altele se spunea: „pînă în anul 1877—1878, armata rusa era foarte departe de mişcarea revoluţionară. Inceputul războiului balcanic, şederea multor ofiţeri ruşi în oraşele mari din Moldova şi Muntenia au schimbat această situaţie... Ofiţerii ruşi au găsit în vitrinele librăriilor din Iaşi şi Bucureşti toate cărţile interzise în Rusia, a căror lectura avea gustul fructului oprit" [26].

Ohrana ţaristă avea cunoştinţă încă din momentul înfiinţării „tipografiei libere ruse" a lui Herţen, că şi prin Principatele Unite se transportă clandestin în Rusia literatura revoluţionară, ba chiar că aci îşi găsesc refugiul şi unii emigranţi revoluţionari ruşi. S-au luat măsuri fără însă ca această situaţie să devină obiectul unor preocupări speciale ale faimoasei secţii a III-a. Comparativ cu activitatea emigraţiei revoluţionare ruse din alte ţări ale Europei, Romînia ocupă un rol nu prea însemnat sau în tot cazul situaţia de aci nu era încă neliniştitoare.

In condiţiile puternicului avînt social din Rusia de dupa războiul cu turcii, dar mai ales către sfîrşitul anului 1878, situaţia se schimbă brusc. Protipendada, vîrfurile politice ale imperiului, cuprinse de spaima ofensivei „nihiliştilor" — care deschiseseră seria acţiunilor teroriste — se alarmează de faptul că în mica ţară aflată în vecinătatea-i nemijlocita, s-a format un puternic punct, centru de comunicaţie între emigraţie şi organizaţiile revoluţionare din sînul Rusiei, că peste Prut şi delta Dunării trec nu numai cantităţi mari de literatură propagandistică tipărită în Elveţia şi Franţa, dar circulă aproape „nestingherit" un număr din ce în ce mai mare de revoluţionari ruşi. Inseşi cercurile reacţionare romîne s-au alarmat de această întorsătură a lucrurilor. Vorbind despre faptul că în Romînia s-au adăpostit numeroşi revoluţionari ruşi, ziarul *Războiul* scria la 19.I.1879, revoltat: „Cînd un stat ca al nostru devine cuibul şi adăpostul conspiratorilor marilor state vecine, el pune în pericol existenţa sa".

Guvernul însăşi s-a sezisat de această situaţie şi nu manifesta nici pe departe dorinţa de a deveni un adăpost în genul Elveţiei pentru refugiaţii politici ruşi. Prefectul din Argeş, Racoviţă, cu ocazia scandalului ivit în jurul înmormîntării lui Zubcu-Codreanu, (cînd a început să devină evidentă influenţa revoluţionarizatoare a refugiaţilor ruşi asupra tine-

[25] „Din istoricul legăturilor revoluţionare romîno-ruse", p.. 180—183.
[26] *Dacia viitoare,* I, 1883, nr. 11, p. 168.

retului înaintat romîn), informa în ianuarie 1879 pe Russel că el a primit oficial veşti „ca întreaga Elveţie s-a mutat aici" (adică în Argeş) [27]. Reacţiunea era neliniştită mai ales din pricina acţiunilor teroriste ale „nihiliştilor" ruşi, al căror eroism şi curaj îi uimise şi pe contemporanii romîni. Presa vremii, nu figurativ ci în adevăratul sens al cuvîntului, colcăia de ştiri în legătură cu acţiunile mereu crescînde ale nihiliştilor. Dacă însă presa reacţionară prin exemplul atentatelor şi acţiunilor teroriste mereu crescînde ale narodnicilor spera să-şi înspăimînte cititorii, ziarele de orientare progresistă îşi exprimau simpatia faţă de aceşti adversari ai ţarismului. Evenimentele din Rusia erau pe larg comentate; se scria des despre atentate, despre activitatea organizaţiilor revoluţionare, despre răscoalele ţărăneşti, despre atmosfera revoluţionara din Rusia şi despre pericolul unei revoluţii în imperiul vecin, se publicau numeroase articole de istorie a mişcărilor eliberatoare din Rusia începîndu-se cu decembriştii, cu Herţen şi Cernîşevski şi terminîndu-se cu organizaţiile existente. Pentru înţelegerea atmosferii vremii caracteristic este următorul pasaj dintr-o „corespondenţă particulară" din Petersburg şi apărută în ziarul *Telegraful*. „Astăzi dacă se vorbeşte de politica noastră internă, de starea noastră economică, fatalmente convorbirea se ţine asupra chestiunii de terorismul guvernamental, de o parte, şi de terorismul revoluţionar de altă parte, care sînt nişte forme originale ale revoluţiunii ce vine şi care constrînge imperiul rus". Această corespondenţă relata că „inteligenta junime rusă a avut buni dascali, plini de abnegaţiune, plini de curajul civic, care ca Teschernisevschi, Sceapov, Bakunin, Mihailoff, Herţen, au sacrificat viaţa lor, pentru a forma această elită a junimii, ieşită din societatea rusă, şi sprijinită de dînsa" [28].

Atitudinea favorabila faţă de evenimentele din Rusia s-a răsfrînt în mod nemijlocit asupra situaţiei revoluţionarilor ruşi aflaţi în Romînia. Atacurile vehemente ale presei conservatoare împotriva „cuibului nihilist" infiripat în ţara noastra şi împotriva lui Russel personal nu le puteau periclita deocamdată în mod serios situaţia din Romînia, cu atît mai mult cu cît ei se bucurau de simpatia şi sprijinul opiniei publice înaintate, al unor persoane progresiste influente ca C. A. Rosetti, dr. Davilla, prefectul din Argeş, Racoviţă, prefectul poliţiei din Bucureşti, Radu Mihai, familia profesorului Lupaşcu şi alţii [29], care în numeroase cazuri interveneau pentru ei, le dădeau ajutor material şi în caz de nevoie le primeau corespondenţa din Rusia pe adresa lor.

Guvernul liberal în aceşti ani nu adoptase încă măsuri represive împotriva refugiaţilor ruşi, ceea ce nu excludea însă ca în acelaşi timp să închidă ochii atunci cînd era vorba de acţiunile agenţilor departamentului poliţiei ţariste pe teritoriul Romîniei. Astfel că în Romînia acţionau liberi numeroşi spioni şi agenţi ai faimoasei secţii a III-a, refugiaţii ruşi fiind expuşi persecuţiilor permanente ale acestora. În toamna anului 1878, Dobrogeanu-Gherea este răpit de agenţii departamentului poliţiei, fapt

---

[27] D.R.I., vol. I, part. I, p. 696.

[28] Z. A. Din Rusia (corespondenţă particulară a Telegrafului) SPb., 21 noiembrie 1880, *Telegraful*, X, 1880, nr. 2579 decembrie 4.

[29] D.R.I., vol. I, partea I-a, p. 601, 611, 650 etc.

care va provoca o serie de proteste, printre care cele lui C. A. Rosetti. In același timp Zubcu-Codreanu, pentru a evita aceeași soartă, se vede silit să se refugieze la Curtea de Argeș, de unde numai cu cîteva zile înainte de moarte, scria: „Tare m-am săturat de zbuciumări, de neliniște și de persecuții. De cinci ani eu sufar de această stare"[30]. În anii ce au urmat, activitatea d-rului Russel la Iași va fi aceea care va atrage atenția departamentului poliției. După relatarile din 1880 ale lui Eugen Lupu, agenții poliției țariste, cu sprijinul consulului, staruiesc „din toate puterile a-l alunga din Iași" pe Russel[31], trimițînd agenți iscusiți care însă nu reușeau să ducă în eroare pe acest revoluționar cu experiență.

Pentru a se pune capăt acestei stări de lucruri, devenită neliniștitoare, se hotărăște la Petersburg înființarea unei agenții speciale a departamentului poliției din Romînia. În septembrie 1880 este trimis la București un agent polițienesc pentru ca, la fața locului, împreună cu trimisul Rusiei la București N. Giers, să găsească măsuri potrivite de oprire a „afluenței socialiștilor ruși în Romînia" [32]. Drept rezultat al acestei deplasări urmate de pregătiri multilaterale s-a înființat în 1881, cu concursul guvernului romîn, o agenție a Ohranei țariste în Romînia, care în decurs de trei decenii se va ocupa cu spionarea și urmărirea polițienească a revoluționarilor ruși stabiliți sau numai în trecere prin țara noastră.

La sfîrșitul anului 1880, revoluționarii ruși aflați în Romînia au sezisat aceste pregătiri. Astfel că într-o scrisoare din Tulcea, datata 15 ianuarie 1881, se relata: „Toate informațiile referitoare la revoluționarii din Romînia obținute prin spioni, poliție, consuli vor fi concentrate la guvernatorul Basarabiei, care și-a întărit efectivul, mituind poliția romîna și luînd măsuri de paza frontierei"[33].

Într-adevăr, în toamna anului 1880 consulii ruși din Romînia și Bulgaria au primit o circulară din partea departamentului asiatic al Ministerului de externe, prin care referindu-se la instrucția șefului Corpului de jandarmi erau solicitați să întocmească urgent lista emigranților ruși care trăiesc în raza consulatului lor [34].

Cu un zel deosebit răspunde acestei însărcinări consulul din Tulcea. Raportul său secret din 22 noiembrie 1880 conținea numele emigranților ruși revoluționari aflați în Romînia[35]. La prima vedere, această listă pare a fi întocmită din dorința consulului de a produce „efect" la forurile superioare, din ea reieșind că în apropierea nemijlocită a Rusiei s-a format unul din centrele puternice ale emigrației revoluționare ruse. Lista conținea numele a 18 revoluționari ruși aflați în Romînia, fără a pomeni de cei ce treceau prin țara noastră.

Analiza acestui document dovedește că consulul rus din Dobrogea, nu numai că n-a exagerat, dar că nu ar fi fost nici cel mai bine informat,

---

[30] D.R.I., vol. I, partea I-a, p. 583.
[31] Ibidem, p. 829.
[32] „Din istoricul legăturilor revoluționare romîno-ruse", p. 235.
[33] D.R.I., vol. I, partea I, p. 839.
[34] G. Bakalov, Русская эммиграция среди болгар, *Каторга и ссылка,* vol. 3, (64) 1930, p. 109.
[35] Ibidem, vol. 2 (63), 1930, p. 136.

raportul întocmit de el necuprinzînd numele tuturor refugiaţilor politici aflaţi în acea perioadă în Romînia, el mărginindu-se mai ales la cei care trăiau în jurul Tulcei.

Nu cunoaştem valoarea pe care a avut-o raportul pentru cei cărora le era destinat, însa pentru cercetători acest document este de un real folos în stabilirea istoricului formării în Romînia între anii 1878—1880 a unei importante colonii de emigraţie revoluţionară rusă, care ca mărime şi importanţa se situează după cele din Elveţia, Franţa şi Anglia.

În literatura istorică s-a menţionat demult faptul că în perioada războiului de independenţă şi în anii ce i-au urmat, în Romînia şi-au găsit adăpost numeroşi revoluţionari ruşi; volumul I al Documentelor privind războiul de independenţă ne-a lărgit cunoştinţele în legătură cu acest domeniu. Însà, cu excepţia unui număr redus de revoluţionari, nu sînt prea cunoscuţi cei pomeniţi în aceste documente, deoarece, din cauze conspirative lesne de înţeles, revoluţionarii în corespondenţele lor se ascundeau sub pseudonime. Cu ajutorul listei consulului din Tulcea pot fi descifrate numeroase pseudonime şi astfel identificaţi mulţi dintre cei ce figurează în documentele cuprinse în această publicaţie[36].

Dintre numele cuprinse de această listă, doar cei doi Arkadski, Constantin şi Aleksei, şi Nikolai Sudzilovski, alias dr. Russel au venit în Romînia încă din 1875. Ceilalţi se refugiaseră aci în timpul războiului şi mai ales în anii 1878—1879. Astfel, la sfîrşitul anului 1877, fugind din închisoare, emigrează în Romînia un participant de seamă al mişcării revoluţionare ruse — Vasili Seminovici Ivanovski — cunoscut ulterior sub numele dr. Petre Aleksandrov. În acelaşi an trece ilegal în Romînia Constantin Popovici, ascunzîndu-se sub porecla de Surdu.

Numele adevărat al lui Vladimir Kaliandrov, care împreună cu soţia sa Olga se refugiază în ţara noastră la sfîrşitul anului 1877, era P.P. Obedov. Urmăriţi de Ohrana ţaristă pentru participarea la cercul revoluţionar şi pentru trecerea literaturii interzise din străinătate, se refugiaseră la Tulcea, Filip Kodrean, A. Frunze, C. Ursu. Acesta din urmă se ascundea sub pseudonimul Gulaev şi Muntenescu. Sub numele Ivan Vasilevici trăia tot la Tulcea, revoluţionarul rus I. I. Basov, iar Ivan Ivanovici Gluşkov sub acela de Skrakli. Sub porecla de Himic trăia cunoscutul revoluţionar L. N. Gartman.

În corespondenţa publicată a lui dr. Russel este pomenit un oarecare Nikolai Maikov. Sub acest pseudonim se ascundeau de fapt concomitent doi refugiaţi: activul participant al mişcării revoluţionare ruse Leonid Dicescul (care mai purta şi numele conspirativ Leonid Nikolaevici Danilov) şi Victor Krasiuk viitorul prozator şi cunoscut colaborator al revistei *Contemporanul,* unde semnează St. Basarabeanu.

Pe lîngă aceşti refugiaţi, venind din Rusia în aceşti ani se mută în Romînia şi emigranţii ruşi din centrele occidentale. Astfel, din Elveţia soseşte în august 1878, unde trăieşte la început sub pseudonimul Aivazov[37], cunoscutul bakunist, Zamfir Ralli (C. Arbore Ralli). El se mută în

---

[36] În comunicarea de faţă ne mărginim doar la descifrarea pseudonimelor. Biografia acestor revoluţionari va forma obiectul unui alt studiu.

[37] D.R.I., vol. I, partea I, p. 574.

Romînia solicitat fiind de socialiştii romîni prin intermediul lui Zubcu-Codreanu şi al lui Mircea C. Rosetti, pe care îl cunoscuse în străinătate. Ei sperau ca Ralli prin experienţa şi legăturile sale va putea contribui la intensificarea activităţii cercurilor socialiste din Romînia. Tot din Elveţia vine în 1880, la chemarea dr. Russel în scopul organizării la Iaşi a unei tipografii, L. Goldenberg, care în corespondenţa revoluţionarilor este numit Minkov [38]. La sfîrşitul anului 1879, se va stabili la Iaşi sub numele de Kislorod, Pavel Akselrod, pe atunci unul dintre fruntaşii organizaţiei narodnice „Cernîi peredel".

Pe lista consulului din Tulcea găsim pomenite şi numele lui Volkov (pseudonim Volk), „Graf" Ivan Makorov şi Appolon Vasilevici Treilenberg.

Înşiruirea aceasta de nume şi pseudonime ar mai putea fi completată cu acelea ale multor revoluţionari ruşi, printre care şi a lui Dobrogeanu-Gherea, reîntors din deportare în septembrie 1879 şi care nu era menţionat în raportul consulului rus.

Revoluţionarii aceştia nu trăiau izolat şi, ca şi în celelalte ţări ale Europei occidentale în care îşi găsiseră refugiu, ei închegaseră şi în Romînia un colectiv puternic. Ca rezultat al acestui fapt, între anii 1878-1880 s-au format în ţara noastră două colonii mai importante ale emigranţilor ruşi: una la Tulcea, cealaltă la Iaşi. Pe lîngă aceste două centre, un număr restrîns de revoluţionari ruşi— unii doar în trecere prin Romînia — se aflau la Bucureşti, Ploeşti şi Galaţi.

Cum însă înşiruirea unor nume de revoluţionari ruşi trăind în Romînia cu 80 de ani în urmă nu mulţumesc pe istoric, accentul cercetărilor viitoare va trebui pus pe studiul vieţii şi activităţii acestor colonii. Colonia „nihiliştilor" din Tulcea — cum o numea presa vremii — a fost fondată în 1877 de cumnatul lui Korolenko, Ivanovski (Aleksandrov) căreia i s-a alăturat în curînd P.P. Obedov. Acesta din urmă va cumpăra la Armaclia lîngă Babadag o fermă, organizînd o întovărăşire agricolă[39] unde se vor adăposti revoluţionarii ruşi, mulţi dintre ei fiind doar în trecere prin Romînia. La ferma lui Obedov, dar mai ales în cocioabele pescăreşti — în această „colonie studenţească" cum o numeau locuitorii deltei — locuiau în permanenţă 15—20 revoluţionari ruşi printre care L. Dicescul, Basov, Ursu, Gluşkov, C. Popovici, Obedov şi Krasiuk împreună cu soţiile ş.a.m.d.

Colonia din Tulcea urmărea însă scopuri cu mult mai largi decît asigurarea traiului în colectiv al unui grup de revoluţionari. Prin intermediul membrilor ei se făcea legătura dintre emigranţii din Occident şi diferitele grupări revoluţionare din oricare punct al Rusiei. Aci îşi găseau adăpost revoluţionarii nevoiţi să emigreze şi care după ce se refăceau primeau documente şi sursele de bani necesare plecării lor mai departe către Apus sau înapoi în patrie. „Visul celor de aci era — după cum relatează în amintirile sale A. Frunze — ca la Tulcea să se pună

[38] D.R.I., vol. I, partea 1, p. 665.

[39] O interesantă scrisoare care aruncă lumină asupra felului cum a luat fiinţă colonia din Tulcea a fost publicată (cu unele greşeli de transcriere) în D.R.I., vol. I. Prima parte a scrisorii reprezintă doc. 537 (p. 719—720), iar continuare doc. 582 (p. 532).

bazele unui refugiu al tuturor emigranţilor care s-ar opri în Romînia"[40]. Deşi planul nu li s-a realizat pe deplin, prin această colonie din Dobrogea treceau zeci de revoluţionari ruşi, printre ei aflîndu-se însuşi G. Plehanov, care în ianuarie 1880, fiind nevoit să emigreze, după ce trece graniţa se opreşte pentru un timp la Tulcea, de unde cu ajutorul socialiştilor romîni va pleca mai departe, în Elveţia[41].

Tot prin mijlocirea coloniei din Tulcea se transporta literatura revoluţionara din străinatate în Rusia. Această acţiune le era înlesnită de pescarii din deltă în rîndurile carora, datorită activităţii de medic şi filantrop, doctorul P. Aleksandrov se bucura de o caldă simpatie.

O lumină asupra activităţii acestei colonii îl proiectează şi următorul fapt inedit. La sfîrşitul anului 1879, Ohrana descoperă că felcerul Steblov de pe o şalupă „Utka" care circula pe Dunăre a intrat în contact cu emigranţii politici din Tulcea, aducîndu-se pe bordul navei o valiză cu literatura interzisă. Cu ocazia unei percheziţii s-a aflat că de pe această şalupă în vara anului 1879, fugiseră din Ismail la Tulcea marinarii Zagnoi şi Pogmoghilnîi avînd asupra lor o scrisoare de recomandare din partea lui Steblov în care erau recomandaţi ca fiind „oameni fideli, gata să îndeplinească orice însărcinare"[42].

Intre colonia din Tulcea şi cea formată concomitent la Iaşi au existat strînse legături; însă în orientarea lor se manifestau puternice deosebiri. In vreme ce emigranţii din Tulcea se mărgineau doar la servirea intereselor mişcării revoluţionare ruse, emigranţii aflaţi la Iaşi şi în alte oraşe concepeau această sarcină paralel cu o susţinută activitate în cercurile socialiste din Romînia. Mai ales după războiul de independenţă, în noile circumstanţe create una din preocupările centrale ale lui Zubcu-Codreanu, Dobrogeanu-Gherea, dr. Russel era înfiinţarea unei organizaţii socialiste legale, intensificarea propagandei prin publicarea broşurilor şi a unei reviste. In urma eforturilor depuse, aceste obiective începuseră a fi realizate între anii 1879—1880.

Existenţa a două tendinţe în rîndurile emigranţilor ruşi din Romînia privind orientarea lor, felul de a-şi concepe activitatea a ieşit în evidenţă cu ocazia unui congres din octombrie 1879, la care au participat atît reprezentanţii cercurilor socialiste din Romînia, cît şi cei ai emigranţilor ruşi. Puţinele date pe care le cunoaştem în legătură cu acest congres, din amintirile Sofiei Nădejde, sînt concretizate prin informaţiile cuprinse în documentele publicate recent. Motivele ce au dus la ţinerea acestei consfătuiri fuseseră determinate atît de unele frămîntări din cadrul mişcării revoluţionare ruse pe plan general cît şi de necesităţile dezvoltării mişcării socialiste din Romînia în special. Unii şi-au exprimat părerea că revoluţionarii ruşi aflaţi în Romînia trebuie să servească doar interesele mişcarii revoluţionare ruse. Ei trebuie să se abţină de la propaganda în rîndurile socialiştilor romîni „ca să nu compromită locul acesta de unde

[40] Amintirile lui A. Frunze publică G. Bezviconi, în Studii şi materiale de istorie modernă, vol. II, (sub tipar).

[41] Vezi, Gh. Haupt, Date privind legăturile lui G. V. Plehanov cu Romînia, în „Analele Romîno-Sovietice" seria istorie, Nr. 4, 1956, p. 136—137.

[42] Arhiva centrală istorică de stat din Moscova, fond 109, secţia 3-a, dos. 291, partea 2, fila 22.

pot da ajutor mişcării din Rusia"[43]. Majoritatea celor prezenţi s-au opus acestei orientări înguste. Promotorul tendinţei îmbinarii activitaţii în interesul mişcării ruse cu aceea din cadrul cercurilor socialiste romîne era dr. Russel. Acesta din urmă, în anii de după războiul de independenţă, continuă să se bucure nu numai de o mare autoritate în rîndurile mişcării revoluţionare ruse, dar devenise şi conducătorul recunoscut al cercului socialist din Iaşi[44]. Un contemporan şi prieten al dr. Russel il caracteriza astfel: „Pretutindeni unde soarta l-a aruncat pe Russel, el s-a acomodat cu locul şi împrejurarile, îşi însuşea repede limba acelei ţări şi se pătrundea de interesele şi nevoile ei"[45]. Acţiunea multilaterală din Romînia a acestei interesante figuri, insuficient studiată, confirmă pe deplin justeţea acestei observaţii. Legăturile strînse dintre grupul de revoluţionari din Iaşi şi socialiştii romîni au avut o importanţa şi influenţă pozitivă nu numai asupra mişcării socialiste din Romînia, dar şi asupra activităţii mişcării revoluţionare ruse. Ajutorul eficace acordat de socialiştii romîni a fost consemnat şi de amintirile unui contemporan — Sofia Nădejde — care nota ulterior referitor la activitatea cercului din Iaşi între anii 1878—1880: „Treceau peste Prut broşuri ruseşti tipărite la Geneva. Pe lîngă aceasta s-a mai trecut şi o tipografie în lădiţe mici de lemn, spre a fi mai uşor de mînuit. Tot prin Iaşi era drumul de trecere al nihiliştilor compromişi, fugind de persecuţia ţaristă, cei cîţiva socialişti romîni aveau de lucru. Solidaritatea internaţională era cuvîntul de ordine. Nihiliştilor refugiaţi trebuia să li se scoată paşapoarte şi să li se procure ajutoarele băneşti la nevoie, ca sa poată pleca mai departe în Europa, de obicei la Geneva sau Zürich"[46]. Pentru atitudinea socialiştilor romîni sînt caracteristice cele cuprinse într-un apel de solidaritate publicat de cercul din Iaşi la 9 noiembrie 1880, către revoluţionarii ruşi. In apelul ce începea cu cuvintele „Fraţi socialişti din Rusia. Fraternitate, libertate şi solidaritate" se arăta: „Cu inimile palpitînd de speranţe pentru sfînta voastră cauză a Drepturilor omului şi plini de o admiraţie fără margini asistăm de cîţiva ani la luptă fără seamăn ca energie şi sacrificiu a eroicei junimi Russe, pentru a sfarîma infamele lanţuri ale despotismului care vă sfîrşeşte şi va ucide; la lupta voastră supranaturală şi nemuritoare, a cărei finit trebuie să fie şi va fi victoria Dreptului contra supremaţiei şi tiraniei. Toate sufletele loiale şi toate inimile fraţilor noştri în Revoluţiune din toate unghiurile pămîntului, sînt cu voi!". Socialiştii romîni asigurau pe revoluţionarii ruşi „ca şi voi vom lupta şi vom învăţa de la voi, a ne sacrifica şi a muri"[47].

*
* *

---

[43] Sofia Nădejde, Amintiri, *Adevărul,* Bucureşti, 49 (1935), nr. 15680 (februarie 24), p. 3.

[44] Sofia Nădejde, Art. cit., de asemenea amintirile lui C. Mille, dr. Russel, în *Lumina* (Iaşi) 1896, nr. 8, p. 58.

[45] Л. Г. Дейч, 16 лет в Сибири, ediţia 3, M., 1924, p. 316.

[46] Sofia Nădejde, Amintiri, în *Adevărul,* 49 (1935), nr. 15680 (februarie 24), p. 3.

[47] *Inainte,* 1880, nr. 7, noiembrie 20.

Atentatul din 1 martie 1881 împotriva împăratului Alexandru al II-lea n-a rămas fără repercusiuni în viaţa emigranţilor ruşi din Romînia. Teama resimţită de noul ţar Alexandru al III-lea în faţa „nihiliştilor“ va fi folosită în scopuri politice nu numai de domnitorul Bulgariei A. Batenberg, dar şi de Carol Hohenzollern. Autorităţile ţariste au cerut stăruitor şi guvernului romîn lichidarea centrului de emigraţie rus din nemijlocita apropiere a imperiului. Guvernanţii Romîniei şi-au dat seama că îndeplinind această cerinţă vor reuşi să obţină cu mai multă uşurinţă de la curtea imperială (cu care relaţiile deveniseră după 1878 din ce în ce mai încordate) consimţămîntul pentru proclamarea regatului.

Totodată, se spera că astfel va putea fi lichidat şi acel centru socialist înfiinţat la Iaşi. Guvernul folosindu-se de sărbătorirea de către socialiştii din Iaşi a aniversării Comunei din Paris în martie 1881, arestează un grup de revoluţionari ruşi în frunte cu dr. Russel, iar după două săptămîni parlamentul votează „legea străinilor“, expulzînd din ţară un grup de cinci revoluţionari printre care acelaşi dr. Russel, P. Akselrod, L. Goldenberg. Această încălcare făţişă a constituţiei şi persecuţiile ce i-au urmat au pus semn de întrebare posibilităţilor existenţei în Romînia a coloniei de emigranţi ruşi. Gruparea din Iaşi era lichidată, iar cea din Tulcea slăbită simţitor pentru o vreme, marea majoritate a refugiaţilor aflaţi acolo plecînd în decursul anilor 1881—1883, iar alta pregătindu-şi întoarcerea în Rusia [48].

Măsurile luate de guvernul Brătianu — nu fără amestecul autorităţilor ţariste — făceau parte din prigonirile dezlănţuite împotriva emigraţiei revoluţionare ruse pe scară internaţională, ca rezultat al stăruinţelor deosebite ale noului împărat, care era ferm convins că centrul principal al teroarei se află în străinătate, în emigraţie. Un contemporan descria situaţia grea a emigraţiei ruse după 1881 astfel: „Viaţa emigraţiei în acea perioadă era foarte grea; izolarea completă de patrie, mizeria apăsătoare, existenţa fără scop şi perspectivă, deoarece reacţia cruntă din Rusia începută prin înscăunarea lui Alexandru al III-lea, sugruma orişice iniţiativă“ [49].

Situaţia în aceste împrejurări poate fi mai preţuită prin faptul că, în ciuda condiţiilor vitrege, comunicarea revoluţionarilor ruşi prin ţara noastră, după un scurt timp de slăbire, a primit din nou amploare crescîndă spre 1883, înseşi revoluţionarii ruşi denumind Romînia în aceşti ani „mica Elveţie“ [50]. Aceasta s-a datorat în bună măsură activităţii pline de sacrificii a lui Dobrogeanu-Gherea.

La începutul anului 1881, după numeroase intervenţii şi serioase eforturi materiale atît din partea unor revoluţionari ruşi cît şi a socialiştilor romîni, Dobrogeanu-Gherea a obţinut concesiunea restaurantului de cale ferată din gara Ploeşti. De data aceasta nu era vorba de o obişnuită antrepriză comercială a lui Gherea, care în majoritatea ca-

---

48 Группа „Освобождение труда“, culegerea 1, M., 1923, p. 152.

49 Ibidem, culegerea 2, Moscova, 1924, p. 153, M. Viskotin. Члены группы Освобождения труда (воспоминания).

50 A.C.I.S. (Moscova) fondul departamentului poliţiei, dosarele 3, dosarul 659—1885, fila 48.

zurilor se terminau cu eșec. Cînd Dobrogeanu Gherea a închiriat restaurande cale ferată unde după mărturiile unui contemporan „în primii ani de exploatare... a îndunat multe și zilnice mizerii"[51], căci pe lîngă gîndul procurării mijloacelor materiale de trai avea în vedere și interesele, nevoile mișcării revoluționare ruse. Însăși așezarea gării de la Ploești, nod de cale ferată aproape de București și de graniță, îi favoriza planurile. La Ploești, în jurul bufetului, între anii 1881—1890 s-a format o mică colonie compusă din 7—8 emigranți,[52] constituind un puternic sprijin al mișcării eliberatoare ruse. Intre anii 1883—1886 aici trăiau Dicescu, Krasiuk (Basarabeanu), Filip Codreanu, soții Obedov și alții.

Încă din primul an de existență și apoi decenii de-a rîndul, activitatea lui Gherea din gara Ploești a fost supravegheata de agenții departamentului de poliție. „Mai totdeauna cîte un agent lunar venea în gară de dimineață și rămînea pînă seara", scria în amintirile sale un fost angajat la acest restaurant [53]. Gherea, într-o scrisoare cu caracter autobiografic către P. Zarifopol, mărturisește că restaurantul gării a fost „în timp de 15 ani un fel de azil al nihilismului rusesc. Nihiliștii care fugeau din Rusia găseau un azil aice pînă ce își găseau ocupația în altă parte, iar nihiliștii cari se întorceau din străinătate în Rusia pentru a intra ear în luptă se opreau ear aice păzind momentul cînd pot să treacă în Rusia. Era un veșnic va et vient și uneori, cum era după detronarea prințului Bantenberg din Bulgaria colonia nihilistă din gara Ploești ajungea la 16 inși și 18 inși să înțelege că toate acestea dădeau enorma muncă și istovitoare grijă. Din cauză că în gara Ploești s-a făcut un fel de centru nihilist, restaurantul a fost absolut asediat de spionii consulatului rusesc, supravegheat de poliția romînească. Era o continuă luptă cu spionii ruși, mai ales periculoasă în cazurile acele cînd trecea cineva în Rusia și deci dacă ar fi fost urmărit păn la trecerea graniței prin contrabandă, risca viața. Era o luptă continuă cu acest spionagiu, și ca să vezi că lupta aceasta n-a fost o glumă îți citez următorul fapt: Unul din șefii spionilor ruși din București a propus unui cunoscut al meu polonez Wonsovici 10.000 lei ca să ascundă în casa la moi o mașină de făcut bani falși. Și au fost nenumărate aceste încercări de a provoca un scandal asemănător cu scop de a ne compromite și astfel a provoca și expulzarea mea. A trebuit a continua paza și o vigilență colosală pentru a scăpa de aceste intrige mizerabile" [54].

Raporturile agenților departamentului poliției țariste aflați în Romînia, care devin frecvente mai ales după 1883, conțin numeroase informații prețioase, semnalînd printre altele că prin restaurantul din Ploești trec zeci de revoluționari ruși venind din răsărit spre Occident, sau din centrele de emigrație spre Rusia avînd misiuni secrete. Acești

[51] C. Păcurariu, Cîteva amintiri despre C. Dobrogeanu Gherea, București, 1936, p. 6.

[52] După informațiile agenturii departamentului poliției, cercul emigranților din Ploești, în frunte cu Dobrogeanu Gherea, cuprinde 7 persoane, A.C.I.S. (M) D.P.d. 3-vo. dos. 695—1885, fila 31.

[53] C. Păcurariu, Cîteva amintiri despre C. Dobrogeanu Gherea, București, 1936, p. 19.

[54] Publicat de I. Vitner în *Viața romînească*, IX, 1956, nr. 12, p. 155.

revoluţionari găsesc la Gherea adăpost, bani şi documente[55]. După unele relatări, D. Gherea închiria revoluţionarilor ruşi în trecere şi o sală de dormit la Bucureşti, în piaţa Amzei. Intr-un raport amănunţit trimis de agenţia departamentului poliţiei din Romînia în 1886 la Petersburg, se relata pe larg felul în care circulau în Romînia revoluţionarii şi modul trecerii literaturii interzise peste graniţă. Raportul sublinia că revoluţionarii ruşi primeau primul adapost la Ploeşti. Aici, după ce se odihneau, plecau mai departe, primind de la Dobrogeanu Gherea toate cele necesare. Autorul raportului făcea pe marginea acestor fapte următoarea apreciere: „Romînia reprezintă un mediu educativ, care face sa se ivească din rîndurile emigranţilor — des lipsiţi de scop şi nehotărîţi — forţe pentru activitatea revoluţionară“[56].

Pe lîngă revoluţionari, la Ploeşti soseau şi baloturi de cărţi cărora viitorul ilustru critic literar Gherea le asigura expedierea la destinaţie.

Cu centrele emigraţiei ruse din Elveţia, Franţa şi Anglia, Gherea purta o vastă corespondenţă de urma căreia însă cercetătorii n-au reuşit să dea nici pînă astăzi; se presupune că aceste scrisori vor contribui la elucidarea numeroaselor aspecte ale legăturilor revoluţionare romîno-ruse.

După cum raportau agenţii departamentului poliţiei, revoluţionarii care treceau prin Romînia aveau sprijinul emigranţilor polonezi şi al socialiştilor romîni[57].

Pe lîngă îndeplinirea misiunilor menţionate, Dobrogeanu Gherea trimitea încă din aceşti ani şi ajutor material organizaţiilor revoluţionare ruse. Toate acestea necesitau jertfe imense din partea lui Gherea, care depunea concomitent o vastă activitate politică, ştiinţifică, publicistică, de critica literara, fiind totodată unul din conducătorii cercurilor socialiste, a revistelor *Contemporanul* şi *Revista socială*. Apoi situaţia sa materială din aceşti ani era departe de a fi ceea ce se numeşte satisfăcătoare. Astfel că însăşi şeful agenţiei departamentului poliţiei din Romînia este nevoit să constate într-un raport din 12 februarie 1886: „Situaţia materială a celor din Ploeşti nu se poate socoti asigurată şi plata înalta pentru întreţinerea bufetului nu le poate aduce venitul“[58].

De remarcat că legăturile cu mişcarea revoluţionară rusă s-au răsfrînt în mod pozitiv asupra concepţiei şi orientării lui Dobrogeanu Gherea. Astfel, reuşind să intre de la început în legătura cu grupul „Eliberarea muncii“, aceasta îi influenţează şi accelerează trecerea pe poziţii marxiste.

Avînd legături strînse cu toţi revoluţionarii ruşi aflaţi în Romînia şi bucurîndu-se de o prietenie statornică cu Aleksandrov, Gherea a putut contribui şi la reactivizarea în 1884 a coloniei de la Tulcea, care devine acum din nou un punct important de tranzit şi refugiu al unor revoluţionari persecutaţi.

---

[55] A.C.I.S. (M), Informaţiile şefului agenţiei din Romînia, D. P. dosarele 3 deloproizvodstvo dos. 96—1886, fila 1—380.

[56] Gh. H a u p t, op. cit., p. 230.

[57] Această problemă necesită încă cercetari, motiv pentru care în comunicarea de faţă nu stăruim asupra ei.

[58] A.C.I.S. (M), fondul D.P.d., dosarele 3 deloproizvodstvo, dosarul 96—1886, fila 12, raportul lui Serakovski din 16.II.1886.

Activizarea emigrației revoluționare din Romînia produce din nou griji permanente departamentului poliției din Petersburg, care-și va intensifica persecuțiile și uneltirile împotriva acestui mic grup[59]. În 1886, agentura din Romînia a fost întărită primind un caracter permanent. În locul viceconsulului din Sulina, Sapirov a fost trimis consilierul de stat Serakovski, care luînd contact cu prefectul poliției din București Moruzzi, reorganizează agentura,[60] șeful ei rămînînd mai departe L. Mișcenko. Măsurile luate erau explicate prin „intensificarea afluenței revoluționarilor ruși din Peninsula Balcanică“ [61]. Dar cu toate acestea, revoluționarii ruși ajutați de compatrioții lor emigrați în Romînia și stabiliți la Ploești, București, Tulcea continuau să circule prin țara noastră iar transporturile de literatură își aveau în continuare drumul asigurat[62]. Acest lucru a fost recunoscut și de conducerea departamentului poliției. Intr-un raport întocmit în 1890 se arăta că: „Înființarea agenturii în Romînia și Bulgaria a fost încă din 1881 obiectul unor preocupări deosebite a departamentului poliției, dar trebuie recunoscut că pînă în ultimul timp, în ciuda energiei cheltuite, aceste eforturi nu s-au încununat cu succes“. Din această cauză, sumele destinate susținerii agenturii din Romînia și Bulgaria au fost mărite ajungîndu-se la suma de 90 000 de franci anual. Totodată, conducerii agenturilor li s-a propus concentrarea atenției asupra recrutării unor agenți din rîndurile emigranților aflați în țările respective.

Despre starea „anormală a lucrurilor din Romînia și Bulgaria“ ministrul Afacerilor Interne l-a înștiințat pe secretarul de stat de la externe Giers, printr-un raport secret din 20 noiembrie 1890, în care făcîndu-se un scurt istoric a formării emigrației revoluționare ruse din Romînia se arăta că în momentul respectiv aici își desfășoară activitatea Zamfir Arbore Ralli, medicul Vasili Ivanovski (Aleksandrov) care „sub numele de Petrovski ocupă postul de medic de district la Babadag“. La Tulcea se afla Nicon Volianski, care sub numele de Belov a fost pînă în 1889 învățător în școala bulgărească din Tulcea, precum și A. Frunze. La București locuiau Vitold Pekkarski, Victor Krasiuk „care a audiat cursurile de la Academia de medicină sub numele de Basarabeanu“ și Nicolae Poluzakov, care de asemenea „frecventa cursurile facultății de medicină“. La Ploești întreține bufetul gării Constantin Dobrogeanu Gherea „în jurul căruia se grupează emigranți de mîna a doua, acest bufet servind ca un prim punct de etapă pentru toți revoluționarii care fug din Rusia“[63]. Luînd cunoștință de aceste informații, după numai 8 zile, la 28 noiembrie 1890, Giers adresa lui Suvalov o scrisoare confidențială în care arăta că pentru a pune capăt activității emigrației din

---

[59] Pentru uneltirile Ohranei țariste date interesante găsim într-o scrisoare păstrată la Biblioteca Academiei R.P.R., secția mss, Achiziție 44/1954, II, 8—14 „Corespondența sec. al XIX-lea“ de asemenea I. Negreanu, Amintiri, *Adevarul literar*, 1930, mai 25, p. 4.

[60] Arh. centr. istorică de stat din Moscova, Fondul departamentului poliției, dos. 3, deloproizvodstvo, dos. 95—1886, fila 5—6.

[61] Ibidem, fila 243.

[62] Ibidem, dos. 595—1890 fila 7—16.

[63] Ibidem, dosarul 595—1890, fila 5—13.

Peninsula Balcanică „unde ei nu numai că se bucură de deplină activitate de acțiune ci și reușesc a obține ocupații mult sau mai puțin bine plătite și chiar funcții de stat", „trebuie preconizate măsuri severe, atrăgîndu-se atenția guvernelor din țarile respective asupra imposibilității tolerarii acestei stări de lucruri". Pentru aceasta „Ministrul nostru de la București va fi însarcinat să aibă o explicație cu privire la același subiect cu guvernul Romîniei, unde însă răul indicat nu a luat aceleași proporții pe care le-a luat în Bulgaria"[64]. Această corespondență a înalților demnitari, fără a fi ferită de exagerări, expunea totuși o situație care în mod firesc i-a îngrijorat. După 1881, Romînia ca centru al emigrației n-a mai jucat rolul din scurtul interval de după războiul de independență dar ca drum de trecere, cu toate măsurile energice luate de autoritățile țariste împotriva revoluționarilor ruși, granița romîno-rusă prin Tulcea, porturile dunărene, precum și peste Prut, au primit o folosire cu mult mai largă, fenomen explicabil prin creșterea amploarei mișcării revoluționare ruse.

---

[64] G. Bakalov, articol cit., *Каторга и ссылка,* 1930, vol. 4. (65), p. 133—134

Ecoul revoluţiei populare ruse din 1905 în Transilvania

I. CICALĂ, A. EGYED

Luptele eroice din anii 1905—1907, duse de către muncitorii şi ţăranii din Rusia împotriva ţarismului şi a rămăşiţelor feudale, pentru drepturi democratice şi revendicările clasei muncitoare, au situat proletariatul din Rusia, condus de partidul marxist-revoluţionar, în avangarda mişcării muncitoreşti internaţionale. Revoluţia din 1905—1907 a dovedit astfel că centrul mişcării revoluţionare mondiale s-a mutat în Rusia.

Începutul revoluţiei l-au constituit evenimentele din 9 (22) ianuarie 1905. În această zi, guvernul ţariist, în speranţa că va putea intimida masele de muncitori şi ţărani şi va putea opri creşterea mişcării revoluţionare din Rusia, a pus armata să tragă asupra unei demonstraţii paşnice a muncitorilor. Peste 1000 de oameni au fost ucişi şi cîteva mii răniţi. „Duminica sîngeroasă" din 9 ianuarie 1905 a servit drept punct de plecare pentru un avînt puternic al mişcării revoluţionare.

Rusia întreagă a fost cuprinsă de greve de protest. Pe măsură ce revoluţia ia un avînt tot mai mare, mişcarea grevistă a muncitorilor industriali devine principala forţă a revoluţiei. Numai în 1905 au participat la greve aproape 3 milioane de muncitori industriali. Legătura strînsă şi indestructibilă creată prin împletirea grevelor politice şi economice a imprimat o forţă deosebită mişcării muncitoreşti.

Între cele mai importante mişcări greviste s-au situat cunoscuta grevă de la Ivanovo-Voznesensk, greva generală din Lodz, ciocnirile armate de la Varşovia, Odesa, Riga, Libova şi alte oraşe. Greva politică pe întreaga Rusie, pornită în octombrie 1905, la iniţiativa muncitorilor din Moscova şi Petersburg, s-a transformat într-o puternică manifestare politică a proletariatului. Ea s-a desfăşurat sub lozincile: „Jos autocraţia!", „Trăiască republica democrată!". Numărul participanţilor la grevă pe întrega Rusie a depăşit cifra de 2 milioane de oameni.

În decursul acestor lupte, geniul revoluţionar al maselor proletare din Rusia a făurit o organizaţie politică de masă fără precedent în istoria mondială — sovietele de deputaţi şi muncitori.

Un eveniment remarcabil al revoluţiei, cu mare răsunet în celelalte ţări, a fost răscoala din iunie 1905 de pe crucişătorul „Potemkin". Apreciind pagina glorioasă înscrisă de răscoala de pe „Potemkin" în istoria mişcării revoluţionare, V. I. Lenin scria că «„Crucişătorul Potemkin" a

rămas un teritoriu de neînvins al revoluției și, oricare ar fi soarta sa, ne aflăm în fața unui fapt neîndoielnic și de cea mai mare importanță: încercarea de a constitui *un nucleu al armatei revoluționare*» [1].

Manifestările cu caracter de masă din decursul întregului an 1905 au pregătit punctul culminant al primei revoluții ruse: insurecția armată din decembrie.

Steagul insurecției armate împotriva țarismului a fost ridicat de muncitorii din Moscova, care încep în ziua de 9 (22) decembrie luptele pe baricade. Timp de nouă zile, muncitorii înarmați au luptat împotriva trupelor țariste, dînd dovadă de mult eroism, curaj și sacrificiu de sine, păstrîndu-și pînă la capăt spiritul de luptă. Înfrîngerea insurecției n-a adus însă și sfîrșitul revoluției. În ciuda condițiilor grele, revoluția continua. Proletariatul, care s-a ridicat primul la lupta împotriva țarismului, se retrăgea ultimul, luptînd.

Revoluția din 1905—1907 din Rusia a fost prima revoluție populară din epoca imperialismului care a deschis o perioadă revoluționară furtunoasă. „Revoluția din anii 1905—1907 a fost o școală serioasă de educare politică a maselor; ea a deșteptat la viață politică și la luptă milioane de muncitori și țărani și a dat exemple eroice de luptă revoluționară plină de abnegație, care au educat masele muncitoare și au fost urmate de mase, nu numai în Rusia, ci și în multe alte țări ale lumii. Prima revoluție rusă a deschis o nouă pagină în istoria omenirii — epoca celor mai adînci zguduiri politice și furtuni revoluționare, a pus baza avîntului mișcării muncitorești din Europa și a mișcării de eliberare națională a popoarelor înrobite din Asia“ [2].

Răsunetul primei revoluții ruse în țările europene a provocat o mișcare de solidaritate a oamenilor muncii cu popoarele din Rusia. În sprijinul poporului rus a protestat împotriva atrocităților sîngeroase ale țarismului proletariatul internațional. În același timp, exemplul luptei eroice a proletariatului din Rusia a fost un îndemn serios pentru intensificarea luptei proletariatului din celelalte țări împotriva exploatării.

În Transilvania, aflată pe atunci sub dominația imperiului austro-ungar, masele muncitoare au urmărit cu deosebit interes și simpatie lupta revoluționară a poporului rus și au protestat prin presă sau prin diferite acțiuni împotriva atrocităților țarismului.

Ecoul stîrnit aici de revoluția populară din Rusia se explică nu numai datorită apropierii geografice de Rusia, cea ce a ușurat pătrunderea și răspîndirea știrilor despre mersul revoluției, dar și prin situația economică și socială asemănătoare din imperiul austro-ungar cu cea din imperiul țarist.

*
* *

Imperiul dualist austro-ungar, creat prin pactul încheiat în 1867 între clasele dominante austriece și maghiare, era ros de puternice contra-

---

[1] V. I. Lenin, Opere, vol. 8, p. 525.

[2] A 50-a aniversare a primei revoluții ruse. Tezele Institutului de marxism-leninism de pe lîngă C. C. al P.C.U.S.

dicţii sociale şi naţionale. Izvorul acestor contradicţii era însuşi sistemul dualist.

Pactul dualist din 1867 a încercat să „rezolve" de sus problemele rămase nerezolvate ale revoluţiei burghezo-democratice din 1848—1849. Clasele dominante maghiare au renunţat la independenţa totală a ţării, în schimb şi-au asigurat dominaţia asupra popoarelor nemaghiare din regatul Ungariei. Prin dualism, moşierii maghiari şi-au putut consolida poziţiile, păstrîndu-şi latifundiile, ameninţate de setea arzătoare pentru pămînt a milioanelor de ţărani lipsiţi de pămînt. În esenţa, dualismul ar fi trebuit să „rezolve" trei probleme : independenţa Ungariei, problema agrara şi cea naţională, dar aceste probleme nu au fost rezolvate în spiritul revoluţiei din 1848—1849, ci în mod reacţionar, în spiritul intereselor înguste ale claselor dominante austriece şi maghiare.

Austro-Ungaria era întruchiparea intereselor burgheziei austriece şi ale moşierimii maghiare, precum şi ale unei paturi subţiri a marei burghezii maghiare legată de moşierime. În imperiul dualist austro-ungar, burghezia austriacă şi-a asigurat valorificarea superioritaţii industriale a Austriei, dispunînd de Ungaria, Transilvania şi de celelalte provincii ale imperiului, atît ca pieţe de desfacere, cît şi ca izvoare de materii prime. Pe seama moşierimii maghiare, dualismul a asigurat o piaţă pentru desfacerea cerealelor şi a altor produse alimentare.

Toate acestea însă nu înseamnă că prin compromisul din 1867 s-au putut şterge toate contradicţiile între clasele dominante austriece şi maghiare. Numai teama de mişcările tot mai puternice ale naţionalităţilor asuprite şi ale muncitorilor şi ţăranilor a facut clasele dominante să-şi unească forţele pentru menţinerea sistemului dualist. Aşa se explica de ce în primele trei decenii dupa pactul dualist, cu toate ca acest sistem era artificial şi ros de contradicţii, viaţa imperiului a fost relativ liniştită. Imperialismul va scoate la suprafaţă şi va ascuţi la maximum toate racilele sistemului dualist.

În cea de-a doua jumatate a secolului al XIX-lea şi în special în ultimul său deceniu asistăm la o revoluţie industriala. Cu toate piedicile existente, revoluţia industrială a transformat unele regiuni din Transilvania în mari centre muncitoreşti. Dacă în 1890 în Transilvania istorică existau 80 de fabrici cu peste 20 de muncitori fiecare, în anul 1900 numărul acestor întreprinderi creşte pînă la 229, un numar aproape triplu numai în 10 ani. Faptul că aceasta dezvoltare are loc mai ales cînd capitalismul intrase deja în faza imperialistă a contribuit mult la o centralizare de la început a industriei din Transilvania. Fostele judeţe Caraş-Severin, Hunedoara, Timiş, Baia Mare au devenit în decursul acestor zece ani puternice centre industriale şi de concentrare a proletariatului în mase compacte. După datele recensămîntului din 1900, pe teritoriul judeţului Hunedoara erau concentraţi 15 528 muncitori industriali [3], în judeţul Caraş-Severin 21 508 muncitori şi mineri [4]. Din numărul total al muncitorilor din aceste două judeţe, aproximativ 25 000 muncitori lucrau în industria mare.

---

[3] Magyar statisztikai közlemények, vol. 9, Budapest, 1905, p. 260—261.
[4] Ibidem, p. 236.

În acest timp, forţa mereu crescîndă a clasei muncitoare se resimte şi în diferite oraşe din Transilvania. Astfel, în Timişoara lucrau 8199 muncitori[5], dintre care 6409 lucrau în industrie; în Arad lucrau 9117 muncitori[6], urmează Clujul cu 7112 muncitori şi Oradea cu 6497[7]. Numărul total al muncitorilor din Transilvania, în industrie, minerit şi transport se ridică la aproximativ 173 000[8]. Numărul mare al muncitorilor dovedeşte că o nouă forţă socială — proletariatul— îşi avea locul şi rolul său în zdruncinarea sistemului dualist austro-ungar, urît de mase.

În primul deceniu al secolului al XX-lea, contradicţiile care mocneau pînă acum izbucnesc în ascuţite conflicte între clasele stăpînitoare maghiare, pe de o parte şi cele austriece, pe de altă parte. Între timp se ascut şi contradicţiile din sînul diferitelor pături ale clasei dominante maghiare. În cea de-a doua jumătate a secolului trecut burghezia mijlocie maghiară s-a întărit considerabil. Interesele acestei pături veneau, în multe privinţe, în contradicţie cu interesele burgheziei austriece. Burghezia mijlocie maghiară dorea să micşoreze forţa şi influenţa burgheziei austriece în Ungaria. În acest scop, ea pretinde un teritoriu vamal independent, bancă independentă şi altele. Aceste interese ale burgheziei mijlocii veneau în contradicţie şi cu interesele moşierimii maghiare, legată de curtea din Viena şi ale oligarhiei financiare maghiare, legate de capitalul austriac, ale căror interese erau asigurate prin dualism. Aceste contradicţii au slabit simţitor poziţiile dualismului, slabire care şi-a găsit expresie în slăbirea pînă la destrămare a partidului liberal condus de contele Tisza, stîlp al dualismului şi în creşterea vertiginoasă a influenţei opoziţiei.

În Transilvania, situaţia era şi mai încordată la începutul secolului nostru. Aici contradicţiile mai erau agravate şi de asuprirea naţională. Burghezia romînă întărită intră şi ea în luptă pentru interesele sale economice. Ascuţirea continuă a tuturor acestor contradicţii a pecetluit soarta monarhiei Austro-Ungare.

În această noua perioadă imperialistă, principala contradicţie şi în Transilvania, rămîne contradicţia între muncă şi capital, care dă naştere unei lupte hotărîte a proletariatului împotriva exploatării capitaliste. La această luptă se alatură marea masă a proletariatului agricol. Lupta maselor populare a fost principalul factor al zdruncinării şi apoi al nimicirii imperiului dualist austro-ungar.

Lupta proletariatului s-a desfăşurat la începutul secolului al XX-lea, în condiţiile crizei economice (1900—1903). Creşterea continuă a şomajului, scăderea salariului real al celor ce muncesc ca o urmare a crizei au agravat şi mai mult situaţia şi aşa destul de grea a muncitorilor din Ungaria. Este suficient să amintim că salariul real al unui muncitor din Ungaria abia dacă atingea în acest timp 50% din salariul real al unui muncitor din Germania. Voinţa şi hotărîrea de luptă a proletariatului a crescut şi ca urmare a faptului că oamenii muncii din Ungaria erau lipsiţi de cele mai elementare drepturi politice.

---

[5] Magyar statisztikai közlemények, vol. 9, Budapest, 1905, p. 241.
[6] Ibidem, p. 232.
[7] Ibidem, p. 266, 267, 212, 213.
[8] Ibidem, p. 210—281.

Spre a împiedeca înrăutățirea și mai mult a situației sale, proletariatul a intrat în luptă. Mișcările greviste iau o amploare mereu crescîndă. In 1900, la Reșița au intrat în grevă aproape 4000 de muncitori, iar în 1901, în aceeași localitate împotriva celor 4000 mineri greviști a fost folosită jandarmeria. Tot în 1901, la Cluj, muncitorii șomeri organizează mai multe demonstrații, cu ocazia cărora au eliberat din închisoare pe unii arestați politici. În anul 1903, minerii din Anina au rezistat în grevă timp de două luni și jumătate. În aprilie 1904 are loc o puternică mișcare grevistă a muncitorilor de la căile ferate, care a paralizat întreaga viața a statului. În același an, la Timișoara, toți muncitorii din întreprinderi au declarat grevă în semn de solidaritate cu muncitorii constructori greviști. Autoritățile au recurs la forța armată pentru înăbușirea ei.

Creșterea impetuoasă a mișcării muncitorești a avut răsunet și în rîndul maselor țărănești, care desfășoară o luptă activă împotriva jugului moșierilor. Cei care s-au ridicat mai întîi au fost țăranii de pe moșiile bisericii din județul Bihor. În acest județ, episcopia romano-catolică din Oradea și cea greco-catolică aveau în stăpînire 350 515 jugăre de pămînt (în afară de păduri) în timp ce aproape 50% din totalul populației care se ocupa cu agricultura nu dispuneau de pămînt [9]. În spatele mișcărilor agrar-socialiste, care iau amploare în acești ani, se ascunde de fapt lupta țaranilor pentru pamînt. Mișcările agrar-socialiste manifestate sub diferite forme (greve în timpul secerișului, ciocniri cu autoritățile, nesupunere față de acestea, răscoale răzlețe și în special organizarea țăranilor) s-au extins mai ales în județele Bihor, Arad, Timiș, Satu Mare, Sălaj, unde au și avut loc în 1903 cele mai numeroase greve în timpul secerișului. În aprilie 1904 are loc la Aleșd o acțiune comună a țăranilor romîni și maghiari, cu ocazia căreia jandarmii au tras în mulțimea neînarmata omorînd 33 de țărani. Muncitorii din Oradea au organizat manifestații de protest împotriva acestui masacru.

Creșterea nemulțumirilor și a luptei maselor muncitoare a oferit teren prielnic acțiunii dusă de partidul social-democrat din Ungaria pentru organizarea muncitorilor. Condițiile obiective ale dezvoltării istorice, care mergeau în acești ani spre revoluția burghezo-democratică, înfrîntă în 1849, impuneau o anumită organizare politică a proletariatului, ca singura forță socială menită să pregătească și să conducă transformările revoluționare. Dar pentru ca proletariatul, în strînsă legătură cu țărănimea, să poată înfăptui această sarcină istorică, avea nevoie pe lîngă elanul și hotărîrea de luptă, pe lîngă revoluționarismul său și de un anumit grad de organizare. În această privința însă proletariatul din Ungaria, respectiv și Transilvania, a ramas mult în urma cerințelor vremii.

Partidul social-democrat din Ungaria a luat ființă în 1890, avînd la bază unele din principiile rezoluției congresului din Paris a Internaționalei a II-a, condusă încă de Engels. Aceasta a constituit primul pas important spre unirea socialismului cu mișcarea muncitorească, mai ales că la scurt timp după înființarea partidului au luat naștere sindicatele moderne, care conduceau lupta economică a muncitorilor. Partidul a

---

[9] Magyar statisztikai közlemények, vol. XVIII, p. 154—156.

început sa duca în ultimul deceniu din secolul trecut o muncă apreciabilă în sînul celor ce muncesc. Aceasta a fost însă de scurtă durată, căci conducătorii partidului nu s-au străduit să înlăture din program și din activitate părțile negative. Acestea au luat proporții și în primii ani ai secolului al XX-lea în partidul social-democrat începe să predomine tot mai mult linia de orientare oportunistă caracteristică tuturor partidelor Internaționalei a II-a.

In noile condiții de la începutul secolului al XX-lea, nici teoria și nici sistemul de organizare al partidului nu mai corespundeau. Ideologia era cea a oportuniștilor din sînul partidului social-democrat din Austria, iar din punct de vedere organizatoric partidul social-democrat din Ungaria a ramas chiar și în urma partidelor Internaționalei a II-a. Partidul nu a înființat organizații locale și în mod automat membrii sindicatelor deveneau membrii ai partidului social-democrat. Pe lîngă aceste organizații sindicale locale au mai luat ființă și așa-zisele „organizații libere" (fără statut), care erau socotite tot organizații de partid. Singurul for al P.S.D. independent de sindicate era conducerea centrală, în rest partidul era contopit cu sindicatele. In aceste condiții, P.S.D. din Ungaria nu putea îndeplini rolul unui partid de avangardă al clasei muncitoare.

Problemele organizatorice au fost subordonate țelului principal urmărit de P.S.D. din Ungaria : cucerirea votului universal. Principiul împărțirii organizatorice după districtele electorale, preluat de la partidul social-democrat austriac, se încetățenește definitiv și în sînul partidului social-democrat din Ungaria. Conform acestui principiu, Transilvania istorică (cu excepția Hunedoarei) era condusă de un centru teritorial cu sediul în Cluj. Județele Arad și Hunedoara făceau parte din districtul Arad, de districtul Timișoarei aparțineau organizațiile social-democrate din județele Timiș-Torontal și Caraș-Severin ; de districtul Oradea aparțineau județele Bihor și Sălaj, iar Maramureșul și Sătmarul aparțineau districtului Debrețin [10]. Acestea erau organizațiile social-democrate din Transilvania.

Acțiunile organizățiilor districtuale și îndrumarea politico-ideologică a muncitorilor din Transilvania era sprijinită de presa muncitorească destul de numeroasa. In afară de organul central *Népszava* (Cuvîntul poporului), răspîndit și în Transilvania, aici mai apăreau : la Cluj *Kolozsvári Munkás,* respectiv *Erdélyi Munkás,* la Timișoara — *Volkswille,* iar secția romînă a P.S.D. avea organul său în limba romînă *Adevărul* (Glasul poporului).

La începutul secolului al XX-lea, clasa muncitoare s-a dovedit a fi elementul cel mai revoluționar din cadrul imperiului austro-ungar. In momentul în care în Rusia izbucnește prima revoluție populară, clasa muncitoare din Ungaria era în plina ofensivă împotriva exploatării capitaliste. Criza politică care a izbucnit în ianuarie 1905, prin căderea guvernului Tisza, a favorizat creșterea acțiunilor maselor populare.

Anul 1905 începe în Ungaria cu evenimente politice furtunoase. In ianuarie 1905 au avut loc alegerile parlamentare. In vederea acestui eveniment, pentru a zădărnici lupta maselor populare pentru drepturi

[10] Arhiva M.I.U. (Arhiva Ministerului de Interne din Ungaria. Din fragmentele aflate în posesia Acad. R.P.R filiala Cluj), doc. nr. 23/res., 1907.

politice, întreaga forţă militară este pusă în slujba partidului liberal, condus de contele Tisza Istvan, primul ministru al Ungariei. Acest partid, care era la putere fără întrerupere timp de trei decenii, era stîlpul dualismului austro-ungar. Sînt astfel explicabile măsurile militare luate pentru a putea fi menţinut acest sprijin politic al dualismului.

In Transilvania, unde contradicţiile naţionale erau mai ascuţite, nu a existat aproape nici o localitate în care autorităţile alarmate de spiritul revoluţionar al maselor să nu întărească forţele poliţieneşti cu armata [11]. Măsurile represive au fost luate cu scopul ca „elementele a căror prezenţă poate să ducă la tulburări, să nu fie lăsate în raza unde se desfaşoară alegerile" [12]. Aceste „elemente" erau masele lipsite de dreptul de vot. Cu toate acestea, numeroase documente de arhiva confirmă că masele muncitoare au avut, prin presiunea lor, un rol însemnat în rezultatul alegerilor. Astfel, un document arată că în satele Săseşti, Suveica, Roteni, Mădăraş din judeţul Mureş de atunci, cu ocazia alegerilor, tineretul fără drept de vot s-a adunat în cimitir, organizînd o adevarată „conjuraţie" cu scopul de a împiedica să se dea votul partidului guvernamental [13]. La Măgăran, deputatul partidului guvernamental a fost bătut şi alungat din sat de ţărani [14].

Guvernul lui Tisza a căzut, alegerile fiind cîştigate de partidele burgheze din opoziţie, care în propaganda lor electorală au făcut unele concesii maselor populare nemulţumite. De teama acestor promisiuni, făcute de partidele opoziţioniste, împăratul Austriei şi rege al Ungariei Franz Iosif, trecînd peste rezultatul alegerilor, a numit un guvern militar în frunte cu generalul Fejérváry. S-au adîncit astfel contradicţiile în sînul claselor dominante din imperiu, care au mers pînă la o criză politică, creîndu-se un teren favorabil lărgirii acţiunii revoluţionare a maselor.

In aceste condiţii au sosit primele ştiri despre dezlanţuirea revoluţiei populare din Rusia. Intreaga situaţie din Ungaria a fost prielnică pentru pătrunderea cît mai rapidă a influenţei revoluţiei ruse în sînul maselor. Nu este întîmplător deci faptul că încă la sfîrşitul lunii ianuarie, cu ocazia alegerilor amintite, asistăm la acţiuni de solidarizare a maselor muncitoare cu lupta revoluţionara a popoarelor din Rusia. In unele parţi, ca de pildă la Tg. Secuiesc, poporul s-a ridicat cu hotărîre împotriva candidatului guvernamental, după ce s-a aflat că Viena ar avea de gînd sa trimită regimentele maghiare în sprijinul ţarismului. Iată ce scrie *Budapesti Hirlap* despre acest lucru: „Din Tg. Secuiesc ni se raportează de către corespondentul nostru că starea de spirit prielnică candidatului partidului liberal a devenit defavorabilă imediat ce s-a răspîndit ştirea că regimentele maghiare vor fi trimise în ajutorul ţarului rus. Această împrejurare de-a dreptul a fanatizat mulţimea împotriva guvernului..." [15].

---

11 Vezi Arhivele sfat. pop. al reg. Cluj, doc. nr. 0677/905, doc. nr. 485/905 şi Arh. sfat. pop. Reg. Aut. Magh., doc. nr. 360/1905, doc. nr. 432/1905, doc. nr. L/360—644/1905 şi doc. nr. 687/1905.

12 Arhivele sfat. pop. Reg. Aut. Magh., doc. nr. 687/1905.

13 Ibidem, doc. nr. L/360—644/1905.

14 Ibidem, doc. nr. 687/1905.

15 *Budapesti Hirlap*, 28 ianuarie, 1905.

Se poate deci afirma ca, datorită unor condiţii obiective ale stării de spirit din Ungaria, revoluţia rusa din 1905—1907 a devenit, pe drept cuvînt, îndrumatorul luptelor politice şi sociale ale maselor populare largi din Transilvania.

Ecoul izbucnirii revoluţiei populare ruse din 1905 în presa din Transilvania

Cu evenimentele sîngeroase din 9/22 ianuarie 1905 din Petrograd s-a dezlănţuit revoluţia din Rusia. Muncitorii, ţaranii şi intelectualitatea progresistă din Rusia, în loc ca să fie intimidată — cum spera ţarismul — a început lupta eroică împotriva despotismului. Începînd din această zi, îndeosebi presa muncitorească, dar şi presa burgheză din Transilvania a consacrat rubrici întregi evenimentelor din Rusia. „Atenţia lumii întregi s-a îndreptat spre Rusia — constată ziarul organizaţiei din Transilvania a partidului social-democrat din Ungaria, *Erdélyi Munkás*. Suspinul milioanelor de proletari însoţeşte gemetele de moarte ale tovarăşilor asasinaţi pe străzile Petrogradului“ ! Pentru muncitorii conştienţi din Ungaria a devenit clar, ca muncitorîmea din Rusia a păşit pe calea luptei revoluţionare. Ziarul secţiei romîne a partidului social-democrat din Ungaria, comentînd evenimentele din Petersburg din 9/22 ianuarie 1905, constată că „numai linişte nu va fi curînd în Rusia, caci muncitorii nu se lasă pînă cînd nu li se împlinesc dorinţele. Căci destul au stat supuşi şi robi trîntorilor“ [16].

Imperiul austro-ungar era propice exercitarii unei adînci influenţe, avînd o situaţie din cele mai apropiate de situaţia din Rusia. Contradicţiile de clasă şi naţionale care măcinau Austro-Ungaria au provocat o criză economică şi politică în întreaga ţară. Acest lucru este valabil şi pentru Transilvania, unde condiţiile economice şi sociale şi contradicţiile care izvorau din ele erau prielnice pentru ca vestea luptei revoluţionare de eliberare de sub jugul ţarist, pe care masele asuprite din Rusia o duceau sub conducerea proletariatului, să razbată aici grabnic. Sînt semnificative în acest sens cuvintele ziarului burghezo-radical *Nagyváradi Napló,* atunci cînd vorbeşte de acţiunile de solidaritate cu revoluţia rusă, manifestate de muncitorii din Transilvania : „Influenţa revoluţiei ruse se resimte pretutindeni... şi a ajuns şi la noi, unde rămăşiţele feudale, clericalismul sînt duşmanii periculoşi ai drepturilor omeneşti, ca şi în Rusia ţaristă“ [17].

Încă din primele zile ale revoluţiei, lupta eroică a proletariatului rus a constituit pentru muncitorii din Transilvania un exemplu viu şi un puternic imbold revoluţionar. Masele populare din Transilvania aveau puternice motive să urască ţarismul, care nu o dată sprijinise pe habsburgi pentru înăbuşirea aspiraţiilor lor de libertate şi să privească deci lupta revoluţionară împotriva ţarismului ca propria lor luptă. Prima revoluţie rusă a întărit încrederea proletariatului din Transilvania în propriile sale forţe şi convingerea că victoria proletariatului rus va însemna zorile unei noi ere pentru întreaga omenire. „Despotismul din Rusia va trebui să

---

[16] *Adevărul,* 1 martie 1905.
[17] *Nagyváradi Napló,* 20 ianuarie 1906.

fie urmat de o nouă societate, care va fi un îndrumator al schimbării Europei şi care va aduce sfîrşitul pseudo-liberalismului" se spunea în articolul „Ultimele zile ale despotismului", apărut la începutul anului 1905 în ziarul *Erdélyi Munkás* [18].

Această convingere era adînc înrădăcinată în masele muncitoare transilvănene, care considerau lupta poporului rus împotriva despotismului ţarist ca o luptă pentru apărarea propriilor lor interese. „Fiecare ştie cît se poate de bine — scria ziarul *Erdélyi Munkás* — că această luptă nu este numai lupta poporului rus, ci este lupta tuturor popoarelor lumii" [19].

Din această cauză, pe măsură ce revoluţia creşte în amploare şi adîncime, oamenii muncii din Transilvania se simţeau nu numai solidari cu luptătorii revoluţiei, dar manifestau şi hotărîrea de a urma pilda acestora. Intr-un articol din *Kolozsvári Munkás,* prin care muncitorii erau chemaţi să intensifice agitaţia politică, se afirma în mod hotărît necesitatea de a urma pas cu pas şi a aplica imediat învăţămintele revoluţiei ruse. „Fiecare muncitor are datoria să agite — scria ziarul — ca să putem arăta duşmanilor noştri că de-acum ne-am întărit în lupta noastră cu toate calomniile lor. Să luăm pildă de la muncitorii ruşi, ai căror martiri şi-au jertfit viaţa şi sîngele lor pentru un viitor mai bun şi mai fericit. Sumbra fortăreaţă a absolutismului rus e în ruină, ceea ce dovedeşte tăria de voinţă şi forţa muncitorilor. Insufleţiţi de acest exemplu, trebuie să ne folosim de fiecare ocazie ce se va ivi pentru răsturnarea dominaţiei de clasă maghiare..." [20]. Acelaşi ziar scria mai tîrziu: „Ţarismul din Rusia a suferit o puternică înfrîngere din partea proletariatului rus. Nimic nu poate dovedi mai bine viitorul proletariatului decît uriaşa revoluţie a poporului rus împotriva căreia ţarismul este neputincios" [21]. Aceste cuvinte entuziaste sînt o minunată dovada a simpatiei de care se bucura proletariatul rus în rîndurile muncitorilor din Transilvania. Muncitorimea de aci vedea în succesele luptei revoluţionare a muncitorimii din Rusia chezăşia propriei sale eliberări. „Dorim cît mai curînd — scria *Erdélyi Munkás* — să răsară ziua libertăţii... căci dacă Rusia va renaşte în zodia libertăţii, atunci nici Ungaria nu va mai rezista curentelor revoluţionare eliberatoare" [22].

Avîntul revoluţionar al maselor din Transilvania a imprimat şi presei muncitoreşti o anumită linie de conduită, mai apropiată ca oricînd de năzuinţele acestora. Astfel, cu toate că aceste ziare erau organe ale partidului social-democrat din Ungaria, partid care în general urmărea linia oportunistă a Internaţionalei a II-a, presa social-democrată oglindea totuşi starea de spirit revoluţionară a maselor. Evenimentele anului 1905 confirmă faptul că — în condiţiile unei puternice crize interne, cînd influenţa revoluţiei ruse era atît de puternică, iar voinţa de luptă a proletariatului şi simpatia faţă de revoluţionarii ruşi se manifestă cu o forţă atît de deosebită — chiar şi conducătorii social-democraţi de dreapta au fost siliţi

[18] *Erdélyi Munkás,* 1 februarie 1905.
[19] Ibidem.
[20] *Kolozsvári Munkás,* 15 noiembrie 1905.
[21] Ibidem, 1 aprilie 1906.
[22] *Erdélyi Munkás,* 1 august 1906.

să țină într-o anumită măsură seama de starea de spirit a maselor și să acționeze în consecință.

Între alte materiale cu conținut revoluționar publicate din abundență în presa social-democrată din Transilvania s-a bucurat de o largă răspîndire chemarea adresată în primăvara anului 1905 de către muncitorii greviști din Rusia, muncitorilor din celelalte țări. Un astfel de apel la solidaritate a constituit, în același timp, prin conținutul său și un îndemn la luptă. „Noi, muncitorii din Rusia — scria chemarea — ne-am hotărît să pornim la luptă împotriva celui mai mare dușman al nostru, monarhia și capitalismul, împotriva căruia a trebuit să luptați și voi și contra căruia trebuie să mai luptați și astăzi“ [23]. Apelul se încheia printr-o chemare la solidaritate adresată tuturor muncitorilor. «Tovarăși! În viața popoarelor a sosit acum momentul, cînd cuvintele lui Marx „Proletari din toate țările, uniți-vă!“ au devenit lozinca tuturor muncitorilor... să ne ajutați pentru a apăra dreptul sfînt la viață» [24]. Acest apel a avut ca rezultat intensificarea luptei greviste și a acțiunilor de solidaritate și sprijinire directă materială a revoluționarilor ruși.

Grandioasa mișcare revoluționară din Rusia din 1905—1907 împotriva despotismului țarist a pus în mișcare toate straturile sociale din Transilvania. Nici un ziar, de orice nuanță politică ar fi fost și oricărei pături sociale ar fi aparținut, nu s-a putut sustrage de a comenta evenimentele din Rusia. Bineînțeles că aceste comentarii erau conforme poziției sociale a clasei respective. Fiecare clasă sau pătură socială, fiecare partid sau grupare politică trebuia, într-un fel sau altul, să-și precizeze poziția față de acest eveniment de importanță mondială.

Moșierimea, de care era legată și burghezia mare, nu putea privi cu ochi buni revoluția populară din Rusia. În ziarele care reflectau poziția acestor clase sociale se vădește ostilitatea față de revoluția rusă. Ziarul reacționar *Ellenzék* (Opoziția) din Cluj se grăbește să declare după „duminica sîngeroasă“ că revoluția din Rusia „...poate fi considerată înfrîntă“ [25]. Ziarul clerical din Oradea *Tiszántul* (Dincolo de Tisa) începe în 1905 o campanie vehementă împotriva muncitorimii. Din această cauză, în decembrie 1905, muncitorimea organizează o demonstrație împotriva acestui ziar, devastînd întreaga tipografie [26]. Săptămînalul burghez *Beszterce* (Bistrița) consideră necesar ca autoritățile să ia măsuri preventive, care să înfrîngă încă în germene „...o asemenea mișcare ca în Rusia“. Acest ziar caracterizează revoluția din Rusia drept „o groază roșie“ [27].

Burghezia mică și mijlocie, liberală și presa acesteia a manifestat simpatie vădită față de lupta revoluționară a popoarelor Rusiei, reducînd-o însă de obicei la limitele unei lupte pentru un constituționalism de tip occidental. Această atitudine a avut un important rol pozitiv, căci a contribuit la o largă răspîndire în mase a știrilor despre revoluția rusă. Săptă-

---

[23] Din „Chemarea muncitorilor din Rusia“, apărută în *Népszava*, 4 martie 1905.

[24] Ibidem.

[25] *Ellenzék* (Cluj), 27 ianuarie 1905.

[26] *Adevărul* (Budapesta), 1 ianuarie 1906.

[27] *Beszterce* (Bistrița), 19 decembrie 1905.

mînalul progresist din Tg. Mureş *Egyetértés* (Armonia), în numărul său din 3 martie 1905 face, într-un articol intitulat „Revoluția din Rusia", următoarele constatări : „Incetul cu încetul va ajunge şi în ultimul sat rus ştirea că muncitorii din oraşe au intrat în luptă şi ca urmare se vor pune în mişcare masele de milioane ale poporului. Împotriva acestor mase, nici forța armată nu va putea apăra pe țar" [28]. Ziarul burghezo-radical *Ujság* din Cluj consideră că lupta poporului rus este o „luptă sfîntă care se duce pentru libertate" [29].

Acele pături burgheze romîne din Transilvania care erau excluse de la viața politică şi care se sprijineau pe masele populare, nu puteau să se arate ostile luptei maselor populare din Rusia împotriva despotismului. Atitudinea ziarelor burgheze romîne din Transilvania față de revoluția rusă reflectă atitudinea diferitelor cercuri ale acestei burghezii. Dintre acestea, *Tribuna* din Arad manifestă de la început o atitudine consecventă de simpatie pentru masele populare din Rusia, răsculate împotriva tiraniei despotice. Măcelul din „duminica sîngeroasă" a fost viu comentat în numeroase articole din care răzbate simpatie pentru răsculați şi ură împotriva țarismului. Astfel, într-un articol intitulat „Revoluția în Rusia", *Tribuna* scrie :

„Duminecă pe străzile Petersburgului au sunat detunăturile de foc ale şirurilor de militari în contra poporului şi mulțimii imense de lucrători şi a sunat nu o dată, de două ori, ci de nenumărate ori. Incepe o baie de sînge ca revoluția franceză sau poate şi mai mare ca aceea, fără de care însă — destulă durere — poporul nu-şi poate eluda drepturile sociale şi politice" [30].

Vorbind mai departe de amploarea şi perspectivele unei astfel de mişcări revoluționare cum este cea din Rusia, acelaşi ziar ajunge la următoarea concluzie: „Cu o astfel de mişcare nu poate să lupte nici o putere pămîntească, fie chiar țar" [31]. Ziarul subliniază rolul important pe care îl joacă clasa muncitoare din Rusia în revoluția burghezo-democratică : „Cu ziua de azi, sute de mii de lucrători şi-au dus trupele ajutătoare celor care se adună pentru constituție. Mulțumire pentru ajutor a avut-o deja : botez de sînge, căci şiruri de gloanțe i-a întîmpinat în calea spre palatul țarului" [32].

Tribuna demască fățărnicia ştirilor răspîndite de regimul țarist în legătură cu măcelul din 9/22 ianuarie, prin care se încerca inducerea în eroare a opiniei publice din străinătate.

„Din ştirile pe care le-a trecut la noi agentura rusească, abia ne putem face icoană clară despre starea lucrurilor în Rusia. In Petersburg, volnicia țarului a aranjat o puternică baie de sînge. Pentru ce atîtea puşcături şi — cinci răniți ? După a noastră părere aceasta este o minciună oficioasă în dosul căreia puterea ce tremură avea nevoie să se ascundă..." [33].

---

[28] *Egyetértés* (Tg. Mureş), 3 martie 1905.
[29] *Ujság* (Cluj), 20 ianuarie 1906.
[30] Ibidem.
[31] Ibidem.
[32] Ibidem.
[33] Ibidem.

Intr-un alt număr, acest ziar publică pe prima pagină un articol redacţional închinat revoluţiei ruse, în care răzbate simpatie şi încredere în forţa revoluţiei: „E revoluţie în puternica Rusie şi în curînd Răsăritul se încinge în flacări. Focul se aprinde, flăcările se înalţă fîlfîitoare spre nori şi lumina lor va roşi cerul care acoperă popoarele îmbătrînite ale Europei.

Şi din sfînta cetate a lui Petru pata se lăţeşte cu iuţeală pe stepele îngheţate. Moscova se cutremură, Kievul se mişcă, în ocnele munţilor Urali, îngălbeniţi, bărbaţii aud murmurul fraţilor sculaţi pentru libertate şi braţele lor goale se vor repezi să scuture cu tărie lanţurile mucezite ale robiei de veacuri. Ţările şi tronurile se surpă dacă se împotrivesc dorului de fericire al neamurilor..." [34].

Şi *Gazeta Transilvaniei,* care era foarte răspîndită, a consacrat nu numai rubrici speciale cu ştiri despre revoluţia rusă, ci şi articole redacţionale despre importanţa revoluţiei ruse. Astfel, într-un articol intitulat „Dintr-o catastrofă în alta", scrie următoarele despre măcelul din 9 ianuarie:

„S-a întîmplat ceva ce nu are pereche în istorie. Mii şi mii de supuşi ai ţarului, oameni neînarmaţi din capitalele împărăţiei, s-au ridicat cu gîndul şi cu scopul ca să facă sfîrşit unei stăpîniri nemai suportabile şi să răstoarne tirania unui birocratism corupt, fără de simţ pentru popor, neîndurat pentru suferinţele lui şi laş şi tîrîtor dinaintea autocraţiei, căreia e totdeauna gata a aduce jertfă avutul şi sîngele poporului.

Lucrătorii din cartierele industriale ale Petersburgului, amărîţi de necazurile lor cele multe, au deschis campania contra regimului despotic şi pentru drepturile poporului, campanie ce ameninţă cu căderea stăpînirea autocrată, îmbuibată, pregătind catastrofa Port-Arthurului intern al Rusiei" [35].

Reproducînd un articol dintr-un ziar german, despre izbucnirea revoluţiei, acelaşi ziar scrie: „Mulţimea de lucrători paşnici, care mergeau cu cruci şi prapori spre palatul de iarnă, a putut s-o respingă forţa armatei, spiritul acela de rezistenţă însă ce a răsărit din sîngele celor ucişi, nu-l va putea reprima dictatura" [36].

Toate acestea denotă că izbucnirea revoluţiei populare din Rusia a stîrnit simpatie nu numai în sînul clasei muncitoare şi al maselor populare largi, dar şi în unele pături sociale ale burgheziei romîne din Transilvania. Buna parte a presei romîne din Transilvania, pe lîngă diferite articole, avea şi rubrici zilnice speciale intitulate „Evenimentele din Rusia", sau „Revoluţia rusă".

Comentariile presei erau importante şi prin concluziile la care ajung unele ziare. Astfel, într-un articol din *Tribuna,* consacrat revoluţiei ruse, se afirmă că: „Societatea veche e pe punctul de a dispare; o nouă societate se anunţă. Aceasta ne-o arată semnele timpului" [37].

---

[34] *Tribuna* (Arad), an. IX, nr. 9, 13/28 ianuarie 1905, p. 1.
[35] *Gazeta Transilvaniei,* an. LXVIII, nr. 8, 13/26 ianuarie 1905.
[36] Ibidem, 15/28 ianuarie 1905, p. 2.
[37] *Tribuna,* an. IX, nr. 15, 4 iulie (21 iulie) 1905, p. 5.

Izbucnirea revoluţiei populare în Rusia a trezit încrederea popoarelor în lupta revoluţionară pentru democraţie. În Ungaria, ţară în care în acest timp începe o epocă de mari frămîntări revoluţionare, acest rol jucat de revoluţia rusă avea o importanţă deosebită. Crescînd încrederea în victoria luptei pentru democraţie, creşte şi armata luptătorilor. Aşa se explică amploarea mare a mişcărilor populare din aceşti ani în Transilvania.

Criticile aspre pe care presa romînească din Transilvania le făcea ţarului nu puteau să nu ştirbească în sînul maselor influenţa teoriilor despre credinţa şi „loialitatea" faţă de împăratul din Viena, prin care vîrfurile burgheziei romîne din Transilvania caută să adoarmă conştiinţa maselor populare şi să le îndepărteze de la lupta revoluţionară. Astfel, *Tribuna,* într-un articol în care parodiază cele două manifeste contradictorii ale ţarului, pe care-l consideră „... spirit mistic, incult şi fără voinţă proprie", ajunge la concluzia că nici ţarul şi nici sfetnicii săi nu sînt în stare să oprească mersul istoriei cu toate sforţările lor. Vorbind de ţar şi oamenii din jurul său, ziarul scrie: „Dar evoluţia istorică nu se va opri din mersul ei nici de aceste fosile politice, nici de jurămîntul lui Nicolae al II-lea către părintele său (de a păstra neatinsă autocraţia — *n. aut.).* Roata istoriei va zdrobi tot ce-i stă în cale, cum a zdrobit şi pînă acum sceptre şi idei putrede. Lichidarea Rusiei ţariste a început. Procesul de disoluţie nu se va mai opri" [38].

Aceste cuvînte sînt cu atît mai semnificative, cu cît în această perioadă sistemul dualist austro-ungar intrase într-o criză puternică, care crea un teren favorabil pentru lărgirea acţiunii revoluţionare a maselor populare.

Desigur că au fost ziare, ca de ex. *Telegraful romîn* din Sibiu, ziar de nuanţă clericală, care, prin trecerea sub tăcere sau publicarea evenimentelor revoluţionare din Rusia sub forma unor scurte ştiri la rubrica „Noutăţi", sperau să poată feri masele populare de aici de influenţa unei revoluţii ca cea din Rusia. În timp ce „duminica sîngeroasă" este doar amintită în *Telegraful romîn,* fără nici un comentar din partea ziarului, atentatului împotriva marelui duce Sergiu îi sînt consacrate două articole redacţionale. Săptămînalul *Libertatea* din Orăştie, care exprima interesele vîrfurilor burgheziei romîne participante la viaţa politică, trece cu totul sub tăcere evenimentele revoluţionare din Rusia, făcînd sforţări disperate să atragă întreaga atenţie a opiniei publice romîne spre alegerile parlamentare din ianuarie 1905. Alte ziare, ca de exemplu *Gazeta Transilvaniei,* care arăta un viu interes pentru revoluţia din Rusia, îşi va schimba atitudinea imediat ce forţele revoluţionare ajung în direct contact cu Romînia prin prezenţa crucişătorului „Potemkin" la Constanţa. Ziarul vorbeşte cu mai puţină simpatie de „răzvrătiţii" de pe vas şi laudă în schimb măsurile energice ale guvernului romîn.

Ştirile despre lupta eroică a clasei muncitoare din Rusia au mobilizat zeci de mii de oameni ai muncii din Transilvania la luptă revoluţionară, dîndu-le imbold şi încredere în propriile lor forţe. Dacă noua metodă de luptă a proletariatului rus, insurecţia armată, nu a fost imitată şi în Un-

---

[38] *Tribuna,* an. IX, nr. 46, 9/22 martie 1905, p. 6 (Dilema rusă).

garia, datorită lipsei unui partid revoluţionar de aici, în schimb ideea grevei generale politice a pătruns din primul moment în arsenalul metodelor de luptă ale proletariatului din aceste părţi.

Pătrunderea ideii grevei generale în sînul muncitorilor vădeşte influenţa roditoare a primei revoluţii ruse exercitată asupra mişcării muncitoreşti din Transilvania. E drept că şi pînă în 1905 ne întîlnim cu cîteva greve generale în Transilvania, dar această metodă de luptă primeşte acum un caracter politic, după pilda din Rusia, fiind tot mai direct îndreptată împotriva regimului politic de-atunci şi totodată ea devine populară în adevăratul înţeles al cuvîntului.

Sînt semnificative în acest sens cuvintele muncitorului Moravsky Matei din fostul judeţ Arad, rostite la cel de-al XII-lea congres al partidului social-democrat din Ungaria, în aprilie 1905. „Muncitorii simpli, cei care nu ştiu decît să are pămîntul, să cosească şi să sape, nu se tem de declararea grevei generale şi de eventualele ei urmări de mizerie, căci mai mare mizerie decît cea în care trăiesc acum, nici nu se poate închipui. Muncitorii din Arad şi mai ales ţăranii sînt serios organizaţi şi ei cer ca să fie declarată greva generală în timpul secerișului“ [39]. La același congres, delegatul muncitorilor din Cluj a declarat: „...muncitorii din Cluj sînt gata pe deplin ca în acel moment în care conducerea partidului va lansa chemarea pentru grevă generală să depună uneltele de muncă“ [40]. Este firesc deci ca atunci cînd s-a aprins flacăra revoluţiei într-o ţară puternică, cum era considerată Rusia ţaristă, şi muncitorimea din Transilvania să se simtă mai tare; voinţa de luptă a muncitorilor împotriva exploatării capitaliste şi moşiereşti s-a intensificat.

Înviorarea mişcării muncitoreşti din Transilvania în 1905

Începînd cu primele luni ale anului 1905 şi pînă în ultimele luni ale anului 1906, mişcările greviste cresc în număr, în intensitate şi amploare. Din statistica oficială a Ministerului comerţului reiese că în anul 1905 au avut loc acţiuni greviste în 372 întreprinderi din Transilvania, iar în anul 1906 acţiunile greviste cuprind 1211 întreprinderi industriale, comerciale, de construcţii, diferite ateliere etc. [41]. Astfel, putem afirma că în anii primei revoluţii ruse aproape n-au existat în Transilvania întreprinderi — fie mari, fie mici — în care muncitorii să nu fi întreprins acţiuni greviste.

Mişcarea grevistă s-a extins aproape la fiecare ramură industrială. Totuşi, sînt perioade cînd predomină luptele muncitorilor din anumite ramuri ale industriei. Astfel, în primele luni ale anului 1905 amploarea cea mai mare o iau grevele muncitorilor constructori. Situaţia muncitorilor constructori era deosebit de grea, ziua de muncă era de 14 ore; o muncă de lungă durată în condiţii extrem de grele. Salariul îndeosebi al muncitorilor auxiliari, era extrem de redus. De aceea, revendicările de bază ale greviş-

---

[39] *A magyarországi szocialistikus munkásmozgalmak az 1905 évben*, p. 226.

[40] Idem.

[41] Ipari sztrájkok és munkából való kizárások Magyarországon az 1905/1906 évben, 1908, p. 116—502.

tilor erau: reducerea timpului de lucru şi mărirea salariilor. Tot mai des apare însă şi revendicarea dreptului de organizare, recunoaşterea de către patroni a sistemului bărbaţilor de încredere etc. In cele mai multe cazuri, patronii, după cum recunoaşte însăşi oficialitatea, se opuneau ca muncitorii să activeze în uniuni muncitoreşti. Muncitorimea devine însă tot mai hotărîtă în apărarea drepturilor sale de organizare. Semnificativ pentru luptele desfăşurate în anii 1905—1906, este faptul că muncitorimea din alte ramuri ale industriei se asociază, ori de cîte ori este nevoie, muncitorilor care erau în luptă cu patronii. Aşa s-a întîmplat de exemplu şi la Oradea, unde s-a declanşat prima grevă generală din acest an.

La Oradea, muncitorii constructori au intrat în luptă pentru apărarea sindicatului constructorilor din Oradea, care în acel timp era cea mai puternică organizaţie din Transilvania. Sindicatul constructorilor din Oradea era o organizaţie de luptă a muncitorilor, care a fost prezentă totdeauna cînd era cazul să apere drepturile muncitorilor. Din această cauză, patronii din industria construcţiilor căutau cu orice preţ să submineze această organizaţie. O astfel de manevră a fost încercată prin „Uniunea muncitorilor agricoli" a cărei conducere, căzînd în mîna unor elemente oportuniste, a impus membrilor săi obligaţia de a nu participa la grevă.

Pentru a sparge unitatea de acţiune a muncitorilor constructori, patronii au pretins ca muncitorii auxiliari din construcţii să facă parte nu din Uniunea constructorilor, ci din Uniunea muncitorilor agricoli, astfel ca în caz de grevă muncitorii auxiliari să poată fi folosiţi ca o masă de spărgători de grevă.

Cînd patronii au încercat, în luna aprilie 1905, să-şi pună planul în aplicare, muncitorii constructori au intrat în grevă.

La 11 aprilie 1905 o adunare muncitorească a proclamat greva generală. Greviştii au organizat demonstraţii de stradă sub lozinci revoluţionare. Prin amploarea pe care a luat-o, această grevă a constituit un semnal de alarmă pentru deslănţuirea luptei greviste din toată ţara.

După greva generală din Oradea au intrat în luptă muncitorii constructori din Timişoara, Tîrgu-Mureş, Sfîntul Gheorghe, Caransebeş, Cluj şi alte centre muncitoreşti. La Cluj patronii s-au opus satisfacerii revendicărilor timp de 4 săptămîni, pînă cînd toţi muncitorii din oraş s-au solidarizat cu greviştii declarînd că vor intra în grevă generală. In faţa acestei forţe patronii au cedat.

Lupta dîrză a muncitorilor constructori din Transilvania le-a adus în anul 1905 reducerea zilei de lucru de la 13—14 ore, cît era înainte, la 10 ore în aproape toate regiunile [42].

Mişcarea grevistă a cuprins şi alte ramuri de producţie. La Arad au intrat în grevă pe rînd muncitorii metalurgişti, lăcătuşi, calfele de croitori şi alte categorii; la Timişoara au intrat în grevă muncitorii uzinei de maşini, muncitorii de la fabrica de chibrituri şi alţii. O mare amploare au luat grevele muncitorilor tipografi din Sibiu, Braşov, Lugoj, Oradea, Timişoara.

La creşterea combativităţii oamenilor muncii din Transilvania a con-

---

[42] Jászai Samu, A magyarországi szakszervezeti mozgalom történetéhez. Bp. 1909, p. 23.

tribuit în mare măsură ecoul produs aici de răscoala marinarilor de pe Potemkin şi contactul direct cu aceşti revoluţionari. Întreaga presă din Transilvania era plină de comentarii la adresa acestui eveniment. În articolul „Incendiul rusesc" ziarul *Tribuna* din Arad consideră că această răscoală înseamnă pecetluirea soartei ţarismului: „Sistemul ruginit pierzîndu-şi ultimul reazim, va trebui să piară, fiindcă pierzania i-o aşteaptă sute de milioane" [43]. Acelaşi ziar consideră că: „Potemkin a făcut fericitul pocinog de a curăţi pata de pe corpul Europei, ce pînă acum a permis încătuşarea atîtor conştiinţe. S-au ridicat furcile caudine: judecător e poporul rus, iar pe sub ele trebuie să treacă ţarul şi suita, ce-i reprezintă sistemul de pînă acum de ocîrmuire... [44].

În urma acţiunii de expulzare a potemkiniştilor din Romînia, mulţi dintre aceştia au trecut prin Transilvania. Numeroase ziare vorbesc de un grup de 46 marinari care s-au oprit la Dej. Un alt grup a trecut prin Timişoara, unde au fost primiţi cu mult entuziasm de oamenii muncii. Dintre aceştia o parte s-au stabilit la Timişoara, Anina şi Reşiţa [45]. Autorităţile recunosc că era deajuns ca cineva să se dea drept potemkinist şi lumea îi sărea imediat în ajutor cu bani, alimente, atît era de mare popularitatea lor. Răspîndiţi prin Transilvania, prin relatările evenimentelor din Rusia, aceşti emigranţi au contribuit în mare măsura la sporirea interesului şi a simpatiei oamenilor muncii de aici faţă de revoluţia din Rusia.

În aceste condiţii muncitorimea din Transilvania păşeşte cu şi mai multă hotărîre la luptă. Au loc numeroase acţiuni pentru cucerirea votului universal. În 25 august 1905 la Lugoj a fost organizată o grevă generală şi demonstraţii de stradă în chestiunea votului universal. În decembrie 1905 tot la Lugoj are loc o adunare populară a muncitorilor romîni şi maghiari, la care ambii oratori au accentuat că muncitorii de aici „... nu pot să rămînă în urma fraţilor lor din Rusia şi vor trebui să folosească toate mijloacele pentru cucerirea dreptului de vot universal" [46]. Tot în luna decembrie la Timişoara a fost organizată o puternică demonstraţie cu drapele roşii în frunte şi lozinci revoluţionare. Au participat cca 9—10.000 de oameni.

Luptele din anul 1905 au însemnat o înviorare fără precedent a mişcării muncitoreşti din Transilvania. „În decursul unui singur an partidul nostru a realizat un progres atît de mare pe care înainte nu-l putea realiza nici într-un deceniu..." [47].— constată raportul asupra anului 1905 al organizaţiei din Transilvania a P.S.D.

1906 — anul marilor greve muncitoreşti

Însufleţiţi de avîntul şi succesele obţinute în anul 1905 de mişcarea muncitorească, ca şi de ştirile despre eroicele lupte ale proletariatului rus din octombrie—noiembrie 1905 şi îndeosebi de ştirile despre insurecţia

[43] *Tribuna*, an. IX, nr. 17 din 6 iulie/23 iunie 1905, p. I.
[44] Idem.
[45] Hanák P., Az 1905-ös orosz forradalom hatása Magyarországon, în vol. A Magyar Történész Kongresszus, Bp. 1954, pag. 383.
[46] *Volksstimme* din 7 decembrie 1905.
[47] *Kolozsvári Munkás* din 15 aprilie 1906.

armată din decembrie din Moscova, muncitorii din Transilvania pornesc în anul 1906 un adevărat asalt împotriva exploatării capitaliste.

Incepînd încă din ultima lună a anului 1905, dar mai ales o dată cu primele luni ale anului 1906, mişcarea grevistă se intensifică atingînd punctul său culminant din perioada de avînt revoluţionar 1905—1907. Mişcarea grevistă se transformă uneori în adevărate mişcări populare cu un pronunţat caracter politic.

Fondul pe care s-a grevat influenţa primei revoluţii ruse a fost şi în acest an adîncirea crizei dualismului austro-ungar, care a creat un teren prielnic activităţii revoluţionare a maselor populare. In speranţa că va înăbuşi mişcarea revoluţionară mereu crescîndă a maselor populare, guvernul Fejérváry şi curtea din Viena numesc comisari guvernamentali şi regali într-o serie de judeţe din Transilvania, care erau „periclitate“ de acţiunea revoluţionară a maselor. Astfel, în judeţul Mureş, Turda şi Satu Mare au fost numiţi comisari regali, iar în judeţele Ciuc, Cluj, Solnoc-Dobîca, Turda-Arieş — comisari guvernamentali [48]. Aceşti comisari erau împuterniciţi cu puteri depline, dîndu-li-se mînă liberă din partea guvernului să ia orice măsuri ar crede ei de cuviinţă, chiar să dispună şi să folosească forţa armată împotriva maselor. Ministerul de interne al Ungariei a adresat telegrame urgente prin care cerea ca toate forţele jandarmereşti „...să fie puse la dispoziţia comisarilor guvernamentali“ [49]. Comisarii guvernamentali au introdus în oraşele din Transilvania o adevărată stare de asediu.

Masele populare, pătrunse de noul spirit revoluţionar, nu s-au lăsat înfrînte de aceste măsuri opresive ale guvernului, dimpotrivă îndîrjirea lor creşte. Acţiunile antiguvernamentale erau fapte la ordinea zilei. Cu ocazia sosirii comisarului guvernamental la Cluj a fost organizată o mare demonstraţie de stradă, comisarul fiind întîmpinat cu fluierături şi pietre de mulţimea adunată la gară. Masele au facut încercări de a împiedica intrarea comisarului în oraş şi acesta numai cu mare greutate şi însoţit de un mare numar de soldaţi a putut să răzbata în oraş. Soldaţii au primit în repetate rînduri ordinul sa tragă în demonstranţi. Soldaţii nu s-au grăbit însă să dea ascultare. La un moment dat, în speranţa că va îmbărbăta pe soldaţi, comisarul însuşi a ridicat arma şi a comandat foc împotriva demonstranţilor, dar cu toate somaţiile mulţimea nu s-a împrăştiat. Ziarul burghez-liberal *Ujság* constată cu multă ironie că ordinul comisarului de a se trage în demonstranţi nu s-a îndeplinit, dar „în nici un caz din vina comisarului“.

In oraş a fost introdusă starea de asediu, a fost interzisă apariţia mai multor ziare, orice întruniri şi adunari au fost oprite, dar cu toate acestea situaţia s-a înrăutăţit tot mai mult autorităţile nefiind în stare să oprească demonstraţiile de stradă. In raportul său personal adresat ministrului de interne, comisarul guvernamental recunoaşte că el nu a mai putut străbate în oraş chiar şi însoţit de armată, din cauză că timp de patru zile fără întrerupere Clujul era în mare fierbere, demonstraţiile de stradă se

---

[48] Arhiva M.I.U., doc. nr. 111/res. 1906 şi doc. nr. 202/res. 1906.
[49] Ibidem, nr. 112/res. 1906 şi doc. nr. 170/res. 1906.

ţineau lanţ [50]. Nimic nu a putut determina poporul să renunţe de a-şi manifesta deschis ura şi indignarea faţă de politica teroristă a guvernului. Pînă la urmă, acesta a fost silit de mişcarea maselor să retragă comisarii trimişi în oraşele din Transilvania.

Demonstraţiile din Cluj şi din alte oraşe ale Transilvaniei au avut un caracter politic, fiind îndreptate împotriva guvernului existent şi prin amploarea lor au atras în orbita valului revoluţionar şi pături sociale care oscilau. La mişcările împotriva comisarilor guvernamentali, care au avut un caracter larg de masă, un caracter popular, au participat alături de muncitori şi diferite pături ale burgheziei mici şi mijlocii. Succesele obţinute în lupta împotriva comisarilor guvernamentali au întărit şi mai mult hotărîrea de luptă a proletariatului.

Un rol însemnat în promovarea spiritului revoluţionar în masele de oameni ai muncii l-au jucat adunările convocate în ianuarie 1906 pentru comemorarea unui an de la izbucnirea revoluţiei populare din Rusia. Aceste adunări, care s-au desfăşurat sub semnul solidarităţii cu proletariatul din Rusia, au contribuit la răspîndirea în masele de muncitori a experienţei revoluţiei ruse. După cum scrie ziarul *Népszava,* la aceste adunări muncitorii nu numai că au trimis salutul lor eroicului popor din Rusia, dar şi-au luat şi angajamentul că atunci cînd va sosi momentul prielnic nu vor pregeta să urmeze exemplul de luptă al fraţilor lor din Rusia. O astfel de adunare, spune ziarul, a avut loc în 9/22 ianuarie 1906 la Oradea.

Sub titlul „Comemorarea izbucnirii revoluţiei ruse" ziarul burghez-liberal *Nagyváradi Napló,* comentînd desfăşurarea acestei adunări, ajunge la următoarea concluzie: „Muncitorimea din lumea întreagă se simte tovarăşe cu eroii revoluţiei ruse. Aceeaşi hotărîre, aceeaşi luptă crîncenă care acum subminează ţarismul, adună într-o tabără toate partidele radicale şi muncitoreşti pentru ultima izbîndă împotriva clericalismului, împotriva feudalismului, care continuă să dăinuie încă şi acum" [51].

La această serbare de aniversare a izbucnirii revoluţiei, prin care, după cum scrie acelaşi ziar, „muncitorimea din Oradea a glorificat pe eroii revoluţiei", Bokányi Dezső, viitorul comisar al poporului din revoluţia proletară din Ungaria din 1919, a ţinut o conferinţă în care a făcut un scurt istoric al mişcarii revoluţionare ruse, scoţînd în evidenţă rolul de avangardă revoluţionară pe plan mondial al proletariatului rus. Vorbind despre anii premergători izbucnirii revoluţiei, conferenţiarul a expus metodele de luptă ale proletariatului rus cu scopul de a fi urmate şi de muncitorii de aici: „Puterea de stat a făcut totul pentru a împiedica revoluţia prin teroare. Muncitorii însă nu au dat îndărăt, au început să ţină adunări secrete, să facă agitaţii din casă în casă... muncitorii din Ungaria pot să înveţe din această experienţă". Tot cu ocazia acestei adunări le-a fost prezentat muncitorilor din Oradea partidul social-democrat revoluţionar rus, e vorba desigur de bolşevici, ca un model de partid muncitoresc. Despre acest partid, oratorul a spus că este „sufletul revoluţiei". La sfîrşitul conferinţei, oratorul a tras unele concluzii care erau

---

[50] Arhiva M.I.U., doc. nr. 111/res. 1906 şi doc. nr. 157/res. 1906.
[51] *Nagyváradi Napló,* 23 ianuarie 1906.

deosebit de preţioase pentru muncitorimea din Transilvania. Aceste concluzii erau următoarele:

1. Numai revoluţia organizată poate atrage de partea sa şi armata.
2. In faţa unei astfel de revoluţii, puterea de stat devine neputincioasă.
3. Revoluţia actuală pune în imposibilitate ţarismul de a mai interveni în viitor împotriva mişcărilor de eliberare ale altor popoare.

In aceeaşi zi, la Cluj, au avut loc trei adunări închinate aniversării revoluţiei ruse, adunări care au fost ţinute la sediile uniuniii constructorilor, uniunii pantofarilor şi metalurgiştilor şi la uniunea muncitorilor croitori. La adunarea de la sediul muncitorilor constructori, unul dintre muncitori luînd cuvîntul a spus printre altele: „Proletariatul rus cere sprijin proletariatului din lumea întreagă şi astfel nici noi nu putem să rămînem în urmă, fiindcă lupta proletariatului rus este în acelaşi timp şi propria noastră luptă".

Tot în aceeaşi zi şi muncitorii din Tîrgu Mureş au aniversat izbucnirea revoluţiei ruse în cadrul unei mari adunări populare. Au fost ţinute mai multe cuvîntări despre lupta eroică a proletariatului rus, iar seara a fost organizată o serbare, fondurile fiind destinate ajutorării luptătorilor revoluţionari ruşi. Despre discursurile ţinute aici, ziarul *Népszava* scrie că au tratat revoluţia rusă în comparaţie cu situaţia politică din Ungaria şi au scos în evidenţă în special drumul glorios pe care l-a parcurs „eroicul popor rus".

Adunările de solidarizare au luat o astfel de amploare încît autorităţile cuprinse de panică iau măsuri pentru interzicerea lor. După cum scrie însă organul central al partidului, adunările au continuat să se ţină, fiind anunţate de muncitori ca şedinţe profesionale.

Redacţia ziarului *Népszava* a scos un manifest comemorativ cu titlul „Cele două ianuarii ale revoluţiei ruse". Acest manifest a fost răspîndit şi în Transilvania, cu care ocazie ziarul *Erdélyi Munkás* scria că „este sarcina muncitorimii din lumea întreagă să contribuie la victoria revoluţiei ruse".

Interesul pentru revoluţia rusă este ilustrat şi de faptul că în acest an s-au ţinut la Cluj, Oradea, Satu Mare şi alte oraşe ale Transilvaniei conferinţe care tratau revoluţia rusă şi care erau organizate în cadrul unor cursuri muncitoreşti.

Toate acestea au contribuit la o creştere a avîntului revoluţionar. Proletariatul din diversele centre muncitoreşti din Transilvania a desfăşurat în anul 1906 o puternică mişcare grevistă. In acest an se evidenţiază şi mai mult ca o trăsătură caracteristică a mişcării greviste împletirea grevelor economice cu cele politice.

Unul din evenimentele importante din acest an, care demonstrează cele afirmate mai sus, este greva din ianuarie 1906 de la Ferdinand (azi Oţelul roşu). Cauza imediată a izbucnirii acestei greve a fost concedierea unui muncitor denunţat direcţiunii că se ocupă cu organizarea muncitorilor din uzină. Imediat ce acest muncitor a fost concediat, 750 de muncitori din uzină încetează, ca la un singur semnal, lucrul şi fără a părăsi uzina cer cu hotărîre reprimirea celui concediat. Nici la somaţiile jandar-

milor chemaţi la faţa locului muncitorii grevişti n-au părăsit uzina şi au eliberat din mîna jandarmilor pe conducătorul lor arestat. Jandarmii, crezînd că pot înfrînge dîrzenia greviştilor, au uzat de arme. A avut loc un măcel sîngeros, 7 muncitori au fost omorîţi pe loc, unul a murit peste o oră, 3 au fost grav răniţi şi alţi 7 mai uşor [52]. Aceasta e cifra dată de autorităţi, care erau întotdeauna dispuse să-şi ascundă crimele săvîrşite, dar desigur că realitatea era alta. O corespondenţă către ziarul *Adevărul* vorbeşte de 30 de raniţi în afara de morţi. Represaliile sîngeroase n-au putut înfrînge dîrzenia şi curajul muncitorilor, care nu s-au dat bătuţi pînă ce nu le-au fost satisfacute revendicările.

Particularităţile acestei greve aruncă o lumină puternică asupra dezvoltării conştiinţei de clasă şi a solidarităţii proletare în sînul oamenilor muncii din Transilvania. Faptul că principala revendicare, care a constituit şi motivul imediat al declanşarii grevei, a fost solidaritatea cu un muncitor concediat este o mărturie graitoare a creşterii gradului de conştiinţă proletară a muncitorilor.

Indignarea împotriva reprimarii sîngeroase a grevei din ianuarie nu s-a şters uşor din mintea muncitorilor din această regiune. În iunie 1906 izbucneşte la aceeaşi uzina o nouă grevă, nu numai din cauză că întreprinderea voia să retragă dreptul de organizare smuls prin jertfele de sînge din ianuarie, dar dupa cum recunoaşte un document şi din cauză că muncitorii din uzină nu au vrut să mai lucreze împreună cu denunţătorul din ianuarie, pe care-l considerau principalul vinovat al vărsării de sînge al muncitorilor.

Şi de data aceasta, autorităţile au recurs la obişnuita metodă: linîştirea greviştilor cu ajutorul forţei armate. Au fost arestaţi conducătorii sindicali, organizaţia locală a sindicatului metalurgiştilor a fost dizolvată. Împotriva acestor samavolnicii s-au ridicat însă ca un singur om toţi muncitorii din Lugoj şi Caransebeş, unde izbucneşte simultan o grevă generală în ziua de 25 iunie. În ambele oraşe au fost organizate puternice demonstraţii de stradă, cu ocazia cărora au avut loc ciocniri cu forţele poliţieneşti. La Lugoj au participat la demonstraţie aproximativ 5000 de oameni, iar la Caransebeş numărul mare al demonstranţilor a făcut încercări de a elibera din închisoare pe conducătorul lor arestat Comentînd aceste două greve, ziarul *Népszava* scrie următoarele: „Au fost două pilde măreţe ale solidaritaţii proletare, două pilde de conştiinţă de clasă şi de luptă organizată ...“.

Acţiunea hotarîta a muncitorilor din Lugoj şi Caransebeş a fost încununată de succes. Greva generala s-a dovedit a fi o metoda eficace de luptă, datorită căreia chiar şi subprefectul judeţului Caraş-Severin, după cum singur recunoaşte, a declarat că „...în viitor va respecta libertatea de organizare a muncitorimii, libertatea de asociere şi întrunire“ [53]. Imediat a şi fost pus în libertate secretarul organizaţiei locale de partid arestat cu ocazia grevei, iar ordinul de interzicere a activităţii sindicatului metalurgist a şi fost anulat.

---

[52] Arhiva M.I.U., doc. 108 fk. eln. res. 1906.

[53] A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai, vol. 3, p. 457.

Acest succes a dat muncitorilor mult curaj și încredere în noile metode de luptă. Muncitorii din această regiune au înaintat Ministerului de interne un memoriu în care cer să fie retras ordinul de expulzare a greviștilor sau activiștilor din orașul sau regiunea cuprinsă de grevă, amenințînd că în caz contrar va izbucni din nou greva generală în Lugoj și Caransebeș.

Greva generală s-a dovedit astfel a fi un puternic mijloc de educare a muncitorilor în spiritul luptei active împotriva exploatării. Acest lucru este ilustrat de numeroasele greve generale care au avut loc în anul 1906 și de spiritul revoluționar promovat de acestea în sînul clasei muncitoare. În acest an, în centrele muncitorești grevele se țin lanț. Astfel, în Cluj, numai în decursul lunii aprilie au fost în grevă muncitorii din șase ramuri industriale. Printre aceste numeroase greve se remarcă lupta muncitorilor constructori, care a durat din aprilie pînă în august. Această grevă a fost una din manifestările frăției de luptă a muncitorilor de diferite naționalități din Cluj. Pînă și muncitorii aduși tocmai din Moravia s-au solidarizat cu greviștii din Cluj, la care aceștia ca răspuns au organizat o demonstrație de simpatie. Demonstranții au fost însă atacați de jandarmi și în urma acestui atac a fost omorît muncitorul romîn Petre Dan și alți mulți muncitori au fost răniți. Drept răspuns, toți muncitorii din Cluj, ca la un singur semnal, au încetat lucrul în semn de protest pentru asasinarea muncitorului Petre Dan. Iată cum descrie ziarul *Népszava* izbucnirea acestei greve de protest: „Fară nici un apel, ba chiar împotriva intervenției hotărîte a conducerii, muncitorii din toate branșele, ca la un singur semnal, au încetat lucrul...“. Muncitorii au hotărît să continue greva generală pînă ce vor fi satisfăcute revendicările muncitorilor constructori aflați de cîteva luni în greva. Numai cu mari greutăți partidul a putut determina pe muncitori sa renunțe la continuarea grevei, făcîndu-le o serie de promisiuni.

În Arad, hotarîrea fermă și perseverența în lupta grevistă a adus muncitorimii numeroase succese. Un raport al căpitanului de poliție din Arad recunoaște că în anul 1906 au fost 12 greve, dintre care remarcă greva muncitorilor de la fabrica de vagoane din 17 februarie—5 martie. În majoritatea cazurilor, spune același raport, grevele s-au terminat prin victoria muncitorilor.

Creșterea avîntului revoluționar al clasei muncitoare este deosebit de viu ilustrat de mișcarea grevistă din Timișoara. In raportul său asupra dezvoltării mișcării muncitorești din anul 1906, căpitanul poliției din Timișoara afirmă despre mișcarea grevista urmatoarele: „Niciodata n-am putut observa atît de multe greve, de proporții atît de mari și atît de rezistente ca în anul trecut“ [54].

Între aceste greve se remarca îndeosebi greva generală din 21 mai, precedată de numeroase demonstrații antiguvernamentale organizate de muncitorii din oraș. O caracteristică importantă a acestor mișcari este participarea la demonstrații — alături de muncitorii romîni, germani, sîrbi, maghiari — și a țaranilor. Una din manifestații, la care au luat parte

[54] Arhiva M.I.U., doc. nr. 191/fk. eln. res. 1907.

peste 1500 muncitori şi ţărani din împrejurimi, a fost organizată pentru eliberarea unui conducător al ţărănimii sărace. Protestul muncitorilor a adus eliberarea celui arestat. Incurajaţi de acest succes, muncitorii au organizat o nouă demonstraţie îndreptată de astă dată împotriva ministrului de interne Andrássy.

In acest climat a izbucnit greva generală din 21 mai ca semn de solidaritate cu muncitorii constructori concediaţi de patroni. Doar în cîteva ore manifestele răspîndite de muncitorii constructori au făcut ca toţi muncitorii din oraş să părăsească lucrul. Peste 20 000 de oameni ai muncii au organizat demonstraţii pe străzile oraşului. Greviştii şi-au organizat o tabără de unde pornesc demonstranţii purtînd în frunte steaguri roşii şi lozincile: „Proletari din toate ţările, uniţi-vă!", „Trăiască greva generală!", „Jos cu exploatatorii muncitorimii!". In timpul demonstraţiilor, muncitorii tineri şi muncitoarele, care mergeau în fruntea demonstranţilor, au dat dovadă de mult curaj şi fermitate. Astfel, cînd armata barase la un moment dat drumul demonstranţilor încercînd să-i împrăştie, muncitoarele trec în primele rînduri strigînd soldaţilor: „Trageţi în piepturile noastre dacă aveţi curaj!". Aceste acte de curaj intimidează pe soldaţi, care deschid drum liber demonstranţilor. Prin dîrzenia lor, muncitorii îşi ating pînă la urmă ţelul imediat: reprimirea la lucru a celor 660 de muncitori concediaţi, mărirea salariilor şi libertatea de organizare

Cu toate că această grevă generală a fost de scurtă durată, ea a constituit o grandioasă manifestare a voinţei de luptă a muncitorilor, a combativităţii şi elanului lor revoluţionar.

La scurt timp după greva generală intră în luptă muncitorii de la fabrica de pălării din Timişoara pentru libertatea de organizare, ridicarea salariilor, reducerea timpului de lucru, recunoaşterea zilei de 1 mai etc. Conducerea întreprinderii aduce spărgători de grevă, dar imediat muncitorii din celelalte întreprinderi organizeaza o demonstraţie în faţa fabricii. A intervenit poliţia care a atacat pe demonstranţi. Muncitorii s-au apărat cu dîrzenie; din rîndurile lor au căzut mai mulţi răniţi şi un mort. Pînă la urmă, victoria a fost tot de partea muncitorilor cu toată intervenţia armatei.

Muncitorii nu pierdeau nici o ocazie pentru a-şi uni forţele împotriva exploatării capitaliste. La Satu Mare, în iunie a avut loc o grevă generală. Muncitorii grevişti de la fabrica de cherestea îşi organizaseră o tabără pe care poliţia a încercat s-o împrăştie, arestînd şi pe conducătorul sindical din întreprindere. N-au trecut însă decît cîteva ore şi toţi muncitorii din oraş (aproximativ 4000) au declarat grevă generală, obligînd autorităţile să retragă ordinul de dizolvare a taberei greviştilor şi să nu se mai amestece în lupta dintre muncitori şi patroni. A fost eliberat şi muncitorul arestat. Desigur că aceste succese obţinute prin solidaritatea tuturor muncitorilor au contribuit foarte mult la sporirea combativităţii în lupta pentru îmbunataţirea condiţiilor de trai. Vorbind de greva generală din Satu Mare, ziarul *Népszava* constată că din această grevă au crescut alte trei greve, care au izbucnit în acelaşi timp. E vorba de greva muncitorilor dulgheri, a muncitorilor de la o moară şi de la o fabrică de spirt.

Aceasta constituie o dovadă a rolului pe care grevele generale l-au jucat în educarea muncitorilor.

Un loc de frunte în mişcarea grevistă din acest an îl ocupă lupta minerilor pentru revendicări de importanţă vitală ca: ziua de muncă de opt ore, ridicarea salariului, dreptul de organizare şi altele. La 5 februarie a izbucnit o grevă la Lupeni, pe care n-au putut-o înfrînge nici procedeele barbare luate de conducerea întreprinderii, care împiedica ieşirea din mine a unui schimb pentru a nu se alătura şi aceştia greviştilor şi nici intervenţia obişnuită a jandarmilor. „Muncitorii au ieşit învingători — scrie ziarul muncitoresc *Adevărul*. — Prin solidaritatea, prin unirea lor au fost atît de puternici încît au silit şi pe această direcţiune a-şi pleca capul înaintea lor şi a le da dreptele pretinderi". Şi aici solidaritatea muncitorilor a fost factorul care a hotărît victoria.

In cursul lunii iulie şi august a avut loc o grevă de 25 de zile a minerilor de la minele de aur şi argint din Ruda Barza, Musariu şi Valea Morii din regiunea Zarand. Cea mai puternică ciocnire economică şi politică între muncă şi capital a fost însă greva generală a minerilor din Valea Jiului.

Această grevă ocupă locul de frunte în lupta proletariatului transilvănean. Ea a fost o mişcare de masă în care caracterul politic a ieşit la iveală ca o trăsătură specifică. Minerii s-au ridicat împotriva legii care le interzicea dreptul de organizare. Ei au înfiinţat chiar, în ciuda legii existente, o organizaţie care a fost însă imediat dizolvată de către autorităţi. Acesta a fost motivul imediat al izbucnirii grevei în ziua de 29 august 1906. Intr-un timp foarte scurt au aderat la grevă toţi minerii, peste 7000 [55].

Acţiunile întreprinse de mineri împotriva măsurilor antimuncitoreşti ale autorităţilor au atras atenţia întregii opinii publice asupra acestei greve. Ca răspuns la somaţia autorităţilor poliţieneşti de a relua lucrul, minerii atacă instalaţiile telefonice şi electrice şi smulg de pe ziduri toate ordonanţele poliţiei. Sub lozinca „muncitorii reprezintă puterea", minerii au ţinut piept cu curaj armatei chemate împotriva lor. Cu ocazia unei ciocniri sîngeroase între greviştі şi armată au fost omorîţi 4 mineri şi 200 au fost răniţi. Măcelul ar fi fost şi mai îngrozitor dacă dîrzenia greviştilor n-ar fi stîrnit şovăială în rîndurile soldaţilor. Sînt grăitoare în această privinţă afirmaţiile presei burgheze, care constată că soldaţii „... au făcut uz de arme cu o moderaţie destul de mare, care nu poate în nici un caz să fie aprobată" [56].

Dar nici o samavolnicie poliţienească, nici starea de asediu şi nici folosirea celei mai necruţătoare forme de teroare, evacuarea cu forţa a greviştilor şi a familiilor lor din locuinţe n-au putut înfrînge rezistenţa minerilor. Ceea ce a putut submina tăria grevei a fost lipsa unei conduceri revoluţionare. Prin atitudinea fracţionistă a unora dintre conducători, care se mărgineau doar la tratative, a început fărîmiţarea tăriei interne a mişcării şi astfel această mare manifestare de luptă a minerilor a luat sfîrşit doar cu rezultate parţiale.

---

[55] *Petrozsény és vidéke*, 9 septembrie 1906.
[56] Ibidem.

Greva generală a avut însă urmări importante căci minerii căliţi în această lupta nu vor renunţa la revendicările ridicate în 1906. După cum recunoaşte într-un raport însuşi prefectul judeţului Hunedoara, continuarea luptei de către mineri şi după 1906 a impus conducerii minelor să satisfacă revendicările ridicate în 1906.

Greva generală din Valea Jiului este una din măreţele tradiţii ale luptei revoluţionare ale proletariatului din ţara noastră şi o ilustrare vie a creşterii avîntului revoluţionar în Transilvania în anii primei revoluţii populare din Rusia. Minerii din Valea Jiului nu numai că au dat una din cele mai mari bătălii din această perioadă, dar prin disciplina şi hotărîrea lor în luptă, prin curajul lor revoluţionar au constituit un exemplu pentru toţi muncitorii.

Creşterea combativităţii şi a spiritului revoluţionar al muncitorilor explică şi faptul că în anul 1906 majoritatea grevelor s-au soldat cu victoria deplină sau aproape deplină a muncitorilor. Succesul s-a datorat în bună parte şi minunatelor pilde de solidaritate proletară de care a dat dovadă muncitorimea din Transilvania. Încercările patronilor de a recruta spărgători de grevă au eşuat chiar şi atunci cînd aceştia erau aduşi de peste graniţa. De obicei, acestora nu li se spunea cînd erau angajaţi că vor lucra în locul muncitorilor în grevă. După ce erau astfel înşelaţi, patronii mai primeau şi ajutorul permanent al poliţiei şi jandarmeriei pentru a-i izola pe aceştia de greviştii din localitatea respectivă, fiind ţinuţi mereu sub escortă, atît la lucru cît şi la locul de cazare. Aproape de fiecare dată însă, în ciuda acestor măsuri poliţieneşti, greviştii din localităţile respective au reuşit să zadărniceasca spargerea grevelor. Internaţionalismul proletar s-a dovedit a fi o armă mai puternică decît teroarea jandarmerească.

Aceste fapte, care presupun din partea muncitorilor o înaltă conştiinţă de clasă, sînt o mărturie vie a rolului pe care prima revoluţie rusă l-a jucat în procesul de consolidare a mişcării muncitoreşti din Transilvania. Din această cauză, nu s-a mai putut pune capăt grevelor muncitorilor prin simple promisiuni. Burghezia a folosit înăsprirea teroarei poliţieneşti, arestarea conducătorilor locali ai organizaţiilor muncitoreşti şi cea mai inumană măsura — evacuarea în masa şi cu forţa a greviştilor şi a familiilor lor din locuinţe şi expulzarea lor din regiunea cuprinsă de grevă.

Anul 1906 reprezintă o serioasă cotitură în lupta clasei muncitoare din Transilvania în special în sensul întaririi caracterului politic al luptei sale. Acest fapt este o urmare a folosirii pe o scară larga a grevei generale de masă preluata din arsenalul de luptă al revoluţiei ruse. Greva generală, ca mijloc de luptă a proletariatului, a avut urmări din cele mai importante pentru educarea politică a clasei muncitoare din Transilvania, fapt care a contribuit la întarirea elanului revoluţionar al maselor. Amploarea luptei oamenilor muncii a provocat o adîncire necunoscută înainte a contradicţiilor sociale. Autorităţile sînt speriate de amploarea luptelor muncitoreşti din anul 1906 şi de urmările pe care acestea le pot crea pentru însăşi existenţa statului burghezo-moşieresc. Astfel, într-un raport confidenţial adresat ministrului de interne, căpitanul poliţiei din Braşov scrie: „Se poate spune că anul trecut (1906) a fost foarte agitat şi par-

tidul social-democrat a obţinut cele mai multe succese. Noi, autorităţile, trebuie să tragem învăţăminte din aceste frămîntari şi anume ca, faţa de tactica partidului social-democrat şi politica introdusă în uniunile profesionale sindicale, sîntem neputincioşi şi dacă înaltul guvern nu va lărgi şi intensifica activitatea şi atribuţiile organelor poliţieneşti, întreaga noastră viaţă economică va suferi o astfel de zguduitura mare care nu va mai putea fi remediată[57]. Cu toate că autorităţile atribuie, greşit noua tactică partidului social-democrat, cînd ea este opera oamenilor muncii şi a unor organizaţii locale, totuşi cele afirmate mai sus de unul din reprezentanţii autorităţilor poliţieneşti sînt o dovadă că în mişcarea muncitorească s-a produs o cotitură care nu prevestea nimic bun claselor dominante.

Mişcări ţărăneşti în Transilvania în anii 1905—1906

Creşterea impetuoasă a mişcării muncitoreşti a avut un puternic răsunet la sate, a contribuit la desfaşurarea luptei revoluţionare a ţărănimii împotriva exploatării moşiereşti. Baza acestei lupte este situaţia deosebit de grea a ţărănimii. Suferinţele şi mizeria care dominau la sate îşi aveau izvorul în dezvoltarea capitalismului într-o agricultura în care marea proprietate s-a menţinut şi o dată cu ea se păstrasera şi numeroase rămăşiţe feudale. Ruinarea ţaranimii a fost grabită şi de tehnica agricolă înapoiată, de sistemul fiscal regresiv şi de camatarie.

Datorită acestor fapte, proletarizarea ţărănimii s-a accentuat din an în an, proces care a atins în Transilvania pîna la începutul veacului al XX-lea un grad uimitor. Proletariatul satelor a crescut pîna la 1900 la peste 1.000 000 de oameni. Trăind din cîştiguri provenite din munci ocazionale ca zilieri sau argaţi pe moşiile întinse, îndeosebi din Banat, Bihor şi părţile de şes ale Transilvaniei, acest număr masiv de oameni erau în permanentă migraţiune pe întreg cuprinsul ţarii. Fiind angajaţi în grupuri mai mari la diferite munci sezoniere, aceşti oameni fără cîştig permanent au folosit orice ocazie ivită pentru a obţine un cîştig şi un trai mai omenesc. Forma lor principală de luptă în aceşti ani a fost greva, împrumutată din arsenalul metodelor de luptă a proletariatului industrial.

În anul 1905 şi mai ales în 1906, în sînul proletariatului agricol se aprinde flacăra răzvrătirii. În această privinţă nu putem vorbi în aceeaşi măsură despre întreaga Transilvanie. Luptele ţărăneşti, oricare din forme ar fi îmbrăcat, aveau un substrat socialist în judeţele Timiş, Torontal, Arad, Bihor, Satu Mare şi mai puţin în judeţul Mureş. Luptele ţaranilor din aceste judeţe erau rabufniri ale mişcării agrar-socialiste care a cuprins întregul teritoriu de şes al Ungariei, unde existau moşii întinse de sute şi chiar de mii de ha.

Se pune întrebarea dacă există vreo legătură între înviorarea mişcării ţărăneşti din Transilvania şi între revoluţia din Rusia? Raspunsul este pozitiv. Revoluţia rusă şi mai ales mişcările ţărăneşti din Rusia au avut un răsunet şi în rîndurile ţărănimii din Transilvania, în special prin Mara-

---

[57] Arhiva M.I.U., doc. nr. 181/fk. eln. res. 1907.

mureş. Semnificativ pentru acest fapt este urmărirea cu mult interes a mersului evenimentelor din Rusia. Ziarul *Magyar Földmüvelő*, care a început să apară în 1905 la Satu Mare, arată că în urma scrisorilor primite din partea cititorilor de la sate care manifestă un interes deosebit pentru mersul revoluţiei ruse. şi pentru a satisface acest interes publică ştiri amănunţite despre revoluţie. În afară de aceasta, ziarele muncitoreşti care aveau în permanenţă rubrici despre evenimentele din Rusia erau citite şi la sate mai ales de către membrii „Uniunii muncitorilor agrari", sindicat al proletariatului agricol. În sfîrşit, avîntul mişcării muncitoreşti din oraşe a fost un imbold în plus şi pentru ţărănimea muncitoare spre o luptă mai hotărîtă.

După cum arată ziarul muncitoresc *Népszava*, în vara anului 1905 mişcarea grevistă a proletariatului agricol a luat mari proporţii în judeţele Bihor şi Satu Mare, unde a cuprins aproape toate moşiile existente. În cele mai multe cazuri, grevele au fost înăbuşite de forţa armată, cum a fost cazul în satele din plasa Săcueni şi Gepiu din Bihor şi într-o serie de sate din Banat.

În anul 1906, grevele izbucnesc încă din primăvară, dar mai ales în timpul muncilor de vară, încît moşierii numai cu ajutorul jandarmilor au putut sili pe ţărani să meargă la lucru. În plasa centrală a judeţului Timiş nu a existat aproape nici o moşie pe care muncitorii agricoli să nu fi intrat în grevă în timpul secerişului. În general, grevele au durat între 1—8 zile şi s-au soldat în cele mai multe cazuri cu mărirea simbriei. La aceste greve au participat numai în această plasă 1430 muncitori. Faţă de anii precedenţi, ei au obţinut o sporire a simbriei cu 25—75% pînă la 100%. O situaţie asemănătoare a fost în plasele Recaş şi Banloc. Numai în plasa Banloc la două greve au participat 660 de slugi. În cursul lunii iulie, grevele au cuprins şi satele din judeţul Arad. „Aceste greve în cele mai multe cazuri au avut rezultate pozitive întrucît salariile au fost sporite" — spun rapoartele poliţieneşti. Situaţii asemănătoare au fost şi în judeţele Bihor şi Satu Mare.

Ţinînd cont de numărul mare al greviştilor, se poate afirma că temerile autorităţilor încă înainte de vara acestui an s-au adeverit. Încă din toamna anului 1905 şi mai ales din iarnă, guvernul s-a gîndit să asigure la timp toate condiţiile în vederea secerişului, pentru aplicarea măsurilor „opresive" cum le numeşte însuşi ministrul de interne într-un ordin adresat tuturor posturilor de jandarmi, cărora le cere să stea la dispoziţia moşierilor. Într-un ordin strict confidenţial se pune în vedere posturilor de jandarmi să pregătească localuri corespunzătoare pentru deţinerea muncitorilor care vor intra în grevă, obligînd în acelaşi timp ca fiecare post de jandarmi să răspundă la cererile de ajutor împotriva acelor muncitori agricoli care nu vor respecta contractele [58].

Aparatul represiv la sate creat după instrucţiunile Ministerului de interne a fost în plină acţiune în anul 1906. Aşa de exemplu, numai în plasa Banloc 336 de muncitori agricoli au fost pedepsiţi la cîte 30 zile închisoare fiecare şi alţi 144 între 5 şi 10 zile închisoare. În plasa Recaş,

[58] Circulara Ministerului de interne către toţi comandanţii districtelor jandarmereşti, Arhiva M.I.U., doc. nr. 368/res. 1906.

cu ocazia grevelor din vara anului 1906 au fost pedepsiţi 1182 muncitori la cîte 30 de zile de închisoare şi 656 au fost puşi cu forţa să muncească. În Bihor, pe moşia din Bicaci a episcopiei catolice din Oradea, jandarmii au atacat pe grevişti şi prin forţa armelor au reuşit să-i aresteze şi să-i transporte în închisoarea de la Oradea.

Acestea sînt doar cîteva exemple din numeroasele mişcări greviste ale proletariatului agricol care au avut loc în vara anului 1906, înăbuşite de baionetele jandarmilor, ceea ce a făcut să crească şi mai mult nemulţumirea ţărănimii. Aceste nemulţumiri mocneau ca un vulcan şi pîndeau orice moment prielnic pentru a izbucni.

Ultimele valuri ale avîntului revoluţionar

Clasele dominante, speriate de avîntul revoluţionar în continuă creştere, intensifică măsurile represive îndreptate împotriva clasei muncitoare şi a organizaţiilor acestora. Astfel de măsuri au putut fi luate datorită consolidării poziţiei guvernului. Partidele de opoziţie s-au înţeles în 1906 cu Viena, debarasîndu-se cu totul de programul lor demagogic din timpul alegerilor din 1905. Clasele dominante din Austro-Ungaria, măcinate de contradicţii interne, şi-au unit forţele, trecînd peste divergenţele dintre ele pentru a putea porni ofensiva împotriva mişcării revoluţionare a maselor muncitoreşti.

Lipsită de un partid revoluţionar, mişcarea muncitorească ţine cu greu piept ofensivei claselor dominante. În 1907 începe o perioadă de declin revoluţionar, dar mişcarea muncitorească nu putea fi sugrumată. Muncitorii, care au stat în fruntea mişcărilor revoluţionare din aceşti ani, se retrăgeau ultimii. Şi în anul 1907, clasa muncitoare continuă lupta pentru interesele sale de clasă, împotriva politicii de oprimare a guvernului. Au avut loc numeroase demonstraţii cu ocazia zilei de 1 Mai, precum şi greve de mari proporţii, cum au fost grevele de la Lupeni, de la Baia Mare şi greva generală din 10 octombrie 1907.

În ciuda măsurilor poliţieneşti care au fost luate în anul 1907, demonstraţiile de 1 Mai au avut loc în toate oraşele din Transilvania. La Braşov, cu ocazia acestei sărbători au fost publicate manifeste în trei limbi, romînă, germană şi maghiară cu titluri revoluţionare: „Jos militarismul!“, „Jos despotismul!“. În ziua de 1 Mai, muncitorii din Braşov, purtînd lozinci revoluţionare ca cele din manifestele amintite mai sus, au demonstrat pentru elaborarea unei legislaţii de ocrotire a muncii, pentru ziua de lucru de opt ore şi pentru introducerea votului universal [59]. Demonstraţii similare au avut loc şi în alte oraşe din Transilvania.

Lupta grevistă, deşi de o amploare mai redusă ca în anul 1906, continuă şi în acest an. În aprilie a izbucnit o grevă la Lupeni, care s-a extins la Petroşani şi alte centre din valea Jiului. Această grevă era o continuare a grevei generale din anul precedent, deoarece chiar unele

---

[59] Raportul prefectului judeţului Braşov către ministrul de interne, Arhiva M.I.U., doc. nr. ad. 319/res. 1907.

dintre revendicările acceptate cu această ocazie n-au mai fost îndeplinite. Au fost aduse trupe împotriva greviştilor, au fost scoşi din locuinţă şi aruncaţi în stradă împreună cu familiile lor, dar nimic nu i-a putut înfrînge pe mineri. Conducerea minelor a fost nevoită să satisfacă cererile muncitorilor.

Tot în luna aprilie a fost o grevă a minerilor de la Baia Mare, iar în iunie au intrat în grevă muncitorii de la societatea de mine şi topitorie din Călan, precum şi minerii din Brad şi împrejurimi în număr de cîteva mii.

Încercările puterii de stat de a împiedica organizarea minerilor şi participarea lor la viaţa politică au determinat izbucnirea unei greve generale la Baia Mare. Muncitorii de aici au pregătit o întrunire pentru a dezbate chestiunea votului universal şi problema emigrărilor, dar căpitanul poliţiei a interzis această adunare sub pretext că „muncitorii nu sunt competenţi să se ocupe cu astfel de probleme". Muncitorii au cerut ajutorul organelor centrale de partid, iar cînd delegaţii trimişi la Baia Mare au fost arestaţi, atît minerii cît şi muncitorii din oraş au declarat grevă. Au fost organizate demonstraţii prin care muncitorii au obligat autorităţile să-i elibereze pe cei arestaţi.

Greve de proporţii mai mici au avut loc în acest an şi la Arad, Timişoara, Cluj.

Cel mai important eveniment din istoria patriei noastre din primul deceniu al secolului al XX-lea — răscoala ţăranilor din 1907 — a avut un răsunet adînc în sînul ţărănimii de dincoace de Carpaţi, care gemea sub un jug aproape tot atît de apăsător ca şi cel al moşierilor de peste Carpaţi.

În primăvara anului 1907, în Transilvania au luat naştere la sate numeroase comitete de organizare a luptei ţărănimii sărace. Apelul lansat de unul din aceste comitete şi anume de cel din Zalău în martie 1907, începe cu următoarele cuvinte semnificative: „Fraţilor! Dacă v-aţi săturat de mizerie, de foamete, atunci acum este timpul să ne ajutăm...".

Cu toate că valul revoluţionar era în declin şi puterea de stat a trecut la o puternică ofensivă împotriva maselor populare, lupta ţărănimii sărace n-a putut fi înăbuşită cu totul. Autorităţile austro-ungare au mobilizat toate forţele armate, temîndu-se ca nemulţumirea ţărănimii din Transilvania să nu facă ca răscoala din Romînia să se extindă şi aici. Un raport al căpitanului posturilor grănicereşti din Orşova a cerut ministerului ca „pe o adîncime de 40 de km în jurul graniţei cu Romînia posturile de jandarmi să fie bine întărite" [60]. În acelaşi timp, prefecţii din ţinuturile mărginaşe raportează Ministerului de interne că au luat toate „măsurile necesare" pentru prevenirea tulburărilor. De aceste măsuri militare luate de autorităţile maghiare şi care erau îndreptate în primul rînd împotriva ţăranilor din satele romîneşti, n-a fost străin nici guvernul Romîniei. Prin intermediul cabinetului din Viena, însărcinatul cu afaceri al Romîniei la Viena solicită guvernului maghiar sprijin pentru întărirea militară a graniţei dinspre Romînia [61].

[60] Arhiva M.I.U., doc. nr. 240/res. 1907.
[61] Ibidem, doc. nr. 264/res. 1907.

Teama de izbucnirea unor revolte interne a şters pentru un moment „duşmănia naţională" între grofii maghiari şi moşierii romîni. Moşierii romîni, fugiţi din faţa răzbunării legitime a ţăranilor exploataţi de veacuri, sînt adăpostiţi în Transilvania şi trataţi cu multă atenţie de autorităţile maghiare. Imediat ce răscoala a izbucnit în Romînia, Ministerul de interne al Ungariei trimite telegrame prin care cere autorităţilor din apropierea graniţei romîne „să se poarte cît mai uman posibil cu emigranţii din Romînia". Numai în decurs de trei zile, la Braşov au şi venit 300 de moşieri şi arendaşi din Romînia.

Urmarea cea mai firească a răscoalei a fost însă, în ciuda tuturor măsurilor militare luate şi a legilor antiţărăneşti promulgate în acest an (legea lui Darányi), creşterea agitaţiei în sînul ţărănimii din Transilvania. In judeţele Timiş şi Bihor, ca şi în celelalte regiuni de şes ale Transilvaniei, au avut loc în primăvara şi vara anului 1906 numeroase acţiuni greviste în timpul muncilor sezoniere. Consacrînd un articol grevelor din Bihor din acest an, ziarul *Nagyvárady Munkásujság,* scrie următoarele: „In multe locuri nici nu s-au copt grînele şi deja sînt greve peste greve". Datorită spiritului revoluţionar de care era pătrunsă ţărănimea în acest an, după cum constată acelaşi ziar, nici forţa armată nu va putea folosi la nimic, pentru că „în cazul că vor încerca să pună pe muncitori la lucru cu ajutorul baionetelor jandarmilor se vor găsi în faţa coaselor îndreptăţit ridicate". Pînă şi un ziar burghez — *Nagyváradi Náplό* — constată că în cele mai multe cazuri proprietarii au fost siliţi să cedeze în faţa ţăranilor pentru că „nici baionetele jandarmilor şi nici muncitorii aduşi din alte părţi nu le-au folosit la nimic".

In acest an au avut loc chiar şi unele încercări de răscoale locale, cum a fost cazul în Maramureş, unde ţăranii din Săplanca şi Sărvăsău, înarmaţi cu coase şi alte unelte, au pus pe fugă pe reprezentanţii autorităţilor trimişi pentru a comasa o parte din pămîntul acestor ţărani. Marele poet maghiar Ady Endre a scris următoarele cuvinte entuziaste despre această încercare de răscoală: „Ştirea care ne vine din Maramureş este pur şi simplu strălucitoare. Ţăranii au pus mîna pe coase fiindcă au comasat de la ei 120 de jugăre de pămînt. Dar de pe Köhat (deal în apropierea satului Săplanca — *N. R.*) domnii comasori s-au rostogolit ca lavina în timpul iernii. Bravo! Ura! Maramureş poate unicul colţ revoluţionar din Ungaria" [62].

Răscoala ţăranilor din Romînia n-a fost numai un prilej de îndemn la luptă pentru ţăranii din Transilvania, ci şi un prilej de manifestare a solidarităţii celor oropsiţi de o parte şi alta a Carpaţilor. In Ungaria au avut loc manifestări de solidaritate cu muncitorimea romînă şi de protest împotriva atrocităţilor sîngeroase ale guvernului liberal. Astfel, la 16 august 1907 în Budapesta a avut loc un miting la care, în faţa unei mari mulţimi de muncitori maghiari, germani şi romîni, vorbitorii au descris situaţia din Romînia, referindu-se la răscoala ţăranilor şi la prigoana dezlănţuită de guvernul liberal împotriva muncitorilor. In anul 1907, ziarul muncitoresc social-democrat *Népszava* publică aproape în fie-

---

[62] *Budapesti Napló,* nr. 188 din 1907 („Pelagra istorică" de Ady Endre).

care număr o rubrică intitulată „Romînia". Intr-un articol din această rubrică intitulat „Mania expulzărilor", ziarul demască substratul comun al politicii de prigoniri antimuncitorești dusă atît de guvernul Romîniei cît și de cel al Ungariei : «Nu în zadar Ungaria și Romînia au graniță comună și aici și acolo autoritățile recurg la aceleași măsuri cînd e vorba de prigonirea „agitatorilor" socialiști. Dar, după cum se vede, Romînia a învățat foarte mult de la Ungaria în ceea ce privește perfidia guvernării fiindcă depășește deja patria noastră iubită» [63].

Același ziar înfierează într-un alt număr măsurile de teroare și masacrele săvîrșite de guvernul liberal împotriva țărănimii răsculate : „Scurtul timp de guvernare a regimului liberal a fost caracterizat prin acte de brutalitate nemaipomenite. Deși mai toate partidele din Romînia s-au perindat pe rînd la cîrma statului, sub nici un guvern... drepturile muncitorilor n-au fost călcate în picioare ca sub guvernul Sturdza, care a liniștit cu tunurile pe țăranii împinși de mizerie la răscoale" [64].

Răscoala din 1907, masacrele și prigoana care i-a urmat au avut, după cum s-a văzut, un puternic răsunet în sînul maselor muncitoare din Transilvania și Ungaria, care s-au alăturat prin protestul lor luptei muncitorilor și țăranilor din Romînia, întărind astfel legăturile frățești între masele oprimate de dincoace și de dincolo de Carpați. Comemorînd izbucnirea rascoalei în martie 1909, ziarul *Adevărul* scria : „La fel ca întregul popor romîn și muncitorimea din Ungaria va păstra memoria martirilor picați jertfă în urma răzbunării călăilor guvernanți romîni".

Ultima mare manifestare de luptă, cu care se poate spune că se încheie perioada de avînt revoluționar din anii 1905—1907, a fost greva generală politică din 10 octombrie 1907. La această greva, care a cuprins toată Ungaria de atunci, a participat cu multă însuflețire și muncitorimea din Transilvania.

Imediat ce revoluția din Rusia a izbucnit în toată amploarea sa și influența ei s-a făcut simțită peste graniță, muncitorimea din aceste părți cerea cu insistență conducerii partidului social-democrat să organizeze o grevă politică generală pentru cucerirea votului universal. Conducerea partidului a tărăgănat mereu fixarea datei grevei, pînă ce masele n-au mai putut fi ținute în frîu. Un raport confidențial primit de către Ministerul de interne din partea unui agent strecurat în conducerea partidului arată că greva generală cerută de muncitori nu mai poate fi amînată căci masele „numai cu greu mai puteau fi ținute în frîu din cauza nemulțumirilor față de conducători (mai ales de conducătorii vechi). Această masă de nemulțumiți cere fapte hotărîte" [65]. Din această cauză, conducerea partidului nu mai putea amîna declanșarea grevei generale și o fixează pentru 10 octombrie 1907.

Popularitatea grevei generale ca armă eficace de luptă explică entuziasmul cu care muncitorii din Transilvania au îmbrățișat ideea unei astfel de acțiuni imediat ce ea a fost acceptată de către conducere. Organizațiile

---

[63] *Nepszava,* 16 august, 1907.
[64] *Nepszava,* 30 august, 1907.
[65] Arhiva M.I.U., doc. nr. 47/25, 1907.

locale din Transilvania ale partidului social-democrat au lansat apeluri prin care chemau muncitorimea „la luptă revoluționară fără cruțare". Din această cauza, guvernul din Budapesta se temea ca muncitorimea să nu ajungă pînă la o insurecție armată mai ales în Transilvania, unde situația era foarte critică și a cerut autoritaților din județele Timiș, Arad, Oradea, Cluj, Lugoj, Brașov, Satu-Mare, precum și forurilor competente ale minelor și uzinelor să confiște de la muncitori toate armele[66].

In ziua de 10 octombrie, greva generală a izbucnit. In Transilvania, muncitorimea a pornit cu un entuziasm deosebit de viu. Numai în 10 localități despre care dispunem de date privitoare la numărul participanților au luat parte la demonstrații peste 58 900 de oameni. Este foarte semnificativ faptul că în multe orașe la demonstrații au luat parte și țăranii muncitori din împrejurimi. Masele uriașe de oameni ai muncii, participanți la aceste demonstrații, au votat diferite rezoluții prin care cereau cu hotărîre să fie imediat legiferat votul universal.

Greva generală din octombrie a scos în evidență unitatea de acțiune a muncitorilor de diferite naționalități din Transilvania. La demonstrații au mers umăr la umăr muncitori romîni, maghiari, germani și sîrbi. Discursurile au fost ținute ca de obicei în mai multe limbi. Autoritățile din Arad au încercat să semene disensiuni între romîni și maghiari sperînd că vor putea zădărnici o acțiune unitară în timpul grevei generale, dar nu au reușit.

Pentru ca această grandioasă mișcare să-și atinga scopul nu era suficient numai elanul revoluționar al maselor. Acum s-a resimțit mai mult ca oricînd lipsa unui partid revoluționar. In anul 1906, cînd lupta maselor populare zdruncinase mult poziția claselor dominante, partidul a refuzat să cheme muncitorimea la grevă generală, dar în schimb a acceptat să pornească aceasta lupta cînd valul revoluționar era în declin și reacțiunea statului burghezo-moșieresc maghiar în plină ofensivă împotriva maselor populare. Prin aceasta, greva generală a fost condamnată de la început unui eșec.

Cu tot insuccesul ei, greva generală din 10 octombrie rămîne o manifestare grandioasă a voinței de luptă a proletariatului și a scos în evidență rolul său revoluționar în lupta împotriva regimului existent.

In același timp, aceasta grevă a constituit pentru muncitori cea mai elocventă dovadă a incapacității conducerii partidului social-democrat de a face față noilor condiții de dezvoltare a mișcării muncitorești de la începutul sec. al XX-lea. In diferite conferințe și congrese ale partidului se ridică tot mai multe voci, în special delegații din provincie, care critică poziția luată de conducătorii în problema agrară, în chestiunea națională, atacă și resping tactica greșită a acestor conducători, pe care-i acuză direct de insuccesul grevei din 10 octombrie 1907.

Astfel, la congresul din 1908 numeroși delegați ai centrelor din Transilvania s-au ridicat cu hotărîre împotriva politicii dusă de partid în anul precedent. Criticînd conducerea centrală că nu se prea interesează de regiunile marginașe unde trăiesc alte naționalități, delegatul din Arad a spus: „Tovarăși, știm bine că la Timișoara, Arad și Oradea mișcarea

[66] Arhiva M.I.U., doc. nr. 47/25, 1907.

stagnează din indolenţa conducerii partidului social-democrat...". Acelaşi delegat atrage atenţia că „într-o ţară ca Ungaria nu se poate neglija problema organizării muncitorilor de diferite naţionalităţi" [67].

La acelaşi congres, delegatul muncitorilor din Timişoara a criticat îndeosebi tactica partidului cu ocazia grevei generale din octombrie 1907, tactică pe care o consideră „cu totul nefericită". Acest delegat, vorbind în general de tactica oportunistă şi în special de tactica care a determinat eşecul grevei generale din 1907 din cauza lozincii desfaşurării paşnice, cere conducerii să nu se mulţumească cu simple promisiuni din partea guvernului. „Nu pot să nu condamn cu toată tăria această tactică a partidului social-democrat" — spune el. Acest delegat exprimă în acelaşi timp şi noua orientare revoluţionară a maselor. Vorbind în numele muncitorilor timişoreni, el a spus: „Să nu ne ferim să ieşim în stradă. Nu trebuie să ne temem nici de moarte: mereu înainte. Cunosc spiritul muncitorilor din Ungaria de sud, de la Timişoara, Reşiţa, Anina. Ei vor şti ce au de făcut [68]. Astfel au vorbit aproape toţi delegaţii centrelor muncitoreşti din Transilvania. Ei exprimă voinţa membrilor de rînd ai partidului. Muncitorimea este conştientă de ţelurile sale, de forţa sa şi nu mai este dispusă să accepte fără murmur linia oportunistă a conducerii, care le frîna entuziasmul de luptă.

Luptele revoluţionare duse în aceşti ani cot la cot de către muncitorii şi ţăranii din Transilvania, fără deosebire de naţionalitate, au constituit o puternică şcoală a internaţionalismului proletar. Urmarea firească a solidarităţii proletare era o eşuare tot mai vădită a politicii de aţîţare şovină între populaţia muncitoare maghiară şi celelalte naţionalităţi dusă de guvernul maghiar. Rapoartele poliţieneşti, vorbind de organizarea care a avut loc în focul luptelor revoluţionare din aceşti ani, recunosc că: „ciocnirile ivite ici colo în anii trecuţi între unguri şi naţionalităţi în urma organizării au încetat cu totul" [69].

Muncitorii şi ţăranii muncitori romîni din Transilvania, care reprezentau forţa principală a mişcării naţionale de eliberare, au devenit conştienţi că nu au nici ei nimic comun cu politica burgheziei de învrăjbire între naţionalităţi. La congresul secţiei romîne din 1908, ţinut la Arad, unde au participat şi delegaţi din Romînia în frunte cu I. C. Frimu, unul dintre conducătorii muncitorilor romîni din Transilvania a spus răspicat: „Nedreptăţile care privesc pe muncitorii romîni sînt nedreptăţi de clasă. Nu naţiunea maghiară stă faţă în faţă cu naţiunea romînă, ci burghezul cu proletarul". La acest congres a fost combătută politica naţionalistă şovină a burgheziei romîne şi maghiare.

Revoluţia rusă, prin luptele pe care le-a stîrnit şi în Transilvania, prin înrădăcinarea internaţionalismului proletar, a avut şi acest rol de a grăbi procesul de cristalizare a raporturilor de clasă în sînul populaţiei romîneşti din Transilvania. Dezvoltarea mişcării muncitoreşti în sînul

---

[67] A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1908 évben, Budapesta, 1909, p. 248—249.
[68] Ibidem, p. 452.
[69] Ibidem, p. 219—220.

romînilor contribuie la întărirea curentului democratic al mișcării de eliberare națională a romînilor din Transilvania, căreia i-a imprimat un caracter popular și revoluționar.

Insemnătatea luptelor revoluționare din anii 1905—1907

Aruncînd o privire de ansamblu asupra evenimentelor revoluționare din acești ani putem observa că urmarea imediată a exemplului pe care l-a oferit prima revoluție rusă a fost intensificarea luptei clasei muncitoare și atragerea maselor largi ale poporului la lupta împotriva asupritorilor. Faptul că instituțiile care personificau sistemul politic existent își pierdeau tot mai mult autoritatea morală și politică în ochii maselor a constituit o serioasă premisă pentru lărgirea activității revoluționare a maselor. Situația obiectivă din Ungaria a dus la o criză politică generală.

In această situație, clasa muncitoare din Transilvania a fost tot mai mult împinsă de condițiile vieții economice și sociale, de avîntul internațional stîrnit de revoluția rusă, spre lupta politică directă. Chiar și cele mai mici și neînsemnate greve din acești ani au pus tot mai deschis, pentru muncitori, chestiunea lipsei lor de drepturi politice, au făcut să se ciocnească cu puterea de stat și forța armată, demonstrîndu-le în mod elocvent insuficiența luptei exclusiv economice.

Sub influența revoluției ruse, lupta de clasă s-a manifestat deosebit de ascuțit, impetuozitatea mișcării greviste a crescut. Clasa muncitoare, după cum recunoaște însăși ziarul *Népszava* „s-a răsculat fără chemări și fără conducători", deci împotriva voinței conducătorilor reformiști.

Influența primei revoluții ruse a adus o serioasă schimbare în formele și metodele de luptă ale proletariatului, a ridicat la o treaptă superioară lupta clasei muncitoare și a țărănimii împotriva jugului burghezo-moșieresc. Muncitorii, care trec de la greve răzlețe la puternice demonstrații, și-au unit forțele, reușind astfel prin demonstrații să creeze o agitație de stradă sub a cărei influență a fost atrasă în mișcare o mare parte a populației, chiar și păturile cele mai înapoiate și mai pasive ale societății.

Grevele generale și demonstrațiile politice au împins puterea de stat la folosirea unor metode extreme, fapt care determină o ascuțire a contradicțiilor de clasă și o cristalizare a raporturilor de forțe și de interese ale claselor sociale. Grevele generale și ciocnirile armate care au avut loc cu aceste ocazii au scos și mai mult în evidența împărțirea societății în două tabere distincte: de o parte — capitaliștii exploatatori cu puterea lor de stat, de altă parte — proletariatul exploatat, care începe să atragă tot mai mult în orbita sa și păturile sociale care oscilau între cele două tabere. Așa se explică faptul că acțiunile îndreptate împotriva guvernului, ca de exemplu lupta împotriva comisarilor guvernamentali și demonstrațiile pentru votul universal, s-au transformat într-o mișcare populară. Era nevoie doar de un partid bine închegat, un partid revoluționar care să conducă, să organizeze, să unifice și să lărgească luptele clasei muncitoare și a țărănimii prin lozinci capabile să facă acest lucru. Un asemenea partid n-a existat. A lipsit astfel o conducere cu experiență în luptă, care să

poată aplica în întregime învățămintele trase din prima revoluție rusă. Grevele şi demonstrațiile politice din Ungaria de atunci n-au fost îndreptate nemijlocit împotriva puterii de stat; ele n-au urmărit răsturnarea regimului existent, ci au fost îndreptate împotriva formelor de manifestare mai accentuate ale exploatării capitaliste.

Constituirea partidului social-democrat din Ungaria, ca şi constituirea organizațiilor sale în Transilvania, n-a fost precedată de un proces de clarificare ideologică, aşa cum s-a întîmplat în Rusia; strînsa legătură cu social-democrații oportunişti din Austria a avut urmări negative pentru lupta clasei muncitoare din Transilvania şi Ungaria. Acest balast oportunist a facut ca şi organizațiile sociale-democrate din Transilvania, lipsite de o justa orientare ideologică, să nu fie în fruntea evenimentelor. „Deviaționismul sau lipsa de principialitate în problemele teoretice — scrie V. I. Lenin — sînt echivalente tocmai în epoca revoluționară cu falimentul ideologic total, căci tocmai acum este necesară o concepție chibzuită şi fermă despre lume, pentru ca socialistul să fie stăpîn pe evenimente, iar nu evenimentele sa-l stăpînească pe el“ [70]. Partidul social-democrat din Ungaria a alunecat definitiv pe panta oportunismului. Evenimentele revoluționare din aceşti ani au scos la iveală acest lucru. Partidul social-democrat a fost depăşit de mase fiindcă era lipsit şi de un plan strategic care sa-i indice direcția loviturii principale a forțelor revoluționare; călăuzindu-se numai după obiective de moment şi de considerente de efect politic imediat, el a pierdut contactul cu realitatea social-politică.

Fără o strategie şi o tactică corespunzătoare, organizațiile social-democrate din Transilvania n-au putut defini nici formele şi nici metodele de luptă corespunzătoare momentului istoric; or, sarcina unui partid muncitoresc revoluționar este tocmai aceea de a stăpîni toate formele de luptă şi de a şti sa pună accentul pe formele de luptă cele mai potrivite pentru situația dată. După cum am văzut însă conducătorii social-democrați au căutat să tărăgăneze chiar şi unele metode pe care masele le-au îmbrățişat, cum a fost cazul grevei generale politice, pe care au organizat-o într-un moment neprielnic pentru mişcarea muncitorească.

Totuşi au existat organizații social-democrate, cum au fost cele din Timişoara, Reşița, Oradea sau organizația din Sibiu a secției romîne, care s-au dovedit a fi legate de mase şi care de multe ori inițiau şi conduceau luptele locale şi se străduiau să organizeze cît mai temeinic muncitorimea şi țărănimea săracă. Ele n-au putut însa substitui lipsa unui partid revoluționar.

Inexistența unui partid cu adevărat revoluționar, predominarea elementelor oportuniste în sînul conducerii partidului social-democrat, lipsa alianței între clasa muncitoare şi țărănime, precum şi faptul că atît muncitorimea cît şi țărănimea au acționat uneori răzleț şi neorganizat şi nu îndeajuns de ofensiv au permis burgheziei să înăbuşe valul revoluționar şi să iasa din criză.

Aceşti ani au fost însă o adevărată şcoală a revoluției pentru muncitorimea şi țărănimea din Transilvania, căci procesul luptelor de clasă

---

[70] V. I. Lenin, Opere, vol. 8, p. 287.

Măcelul de la Ferdinand (1906) *v. p. 230*

1 kr.

KIS UJSÁG

2 fillér.

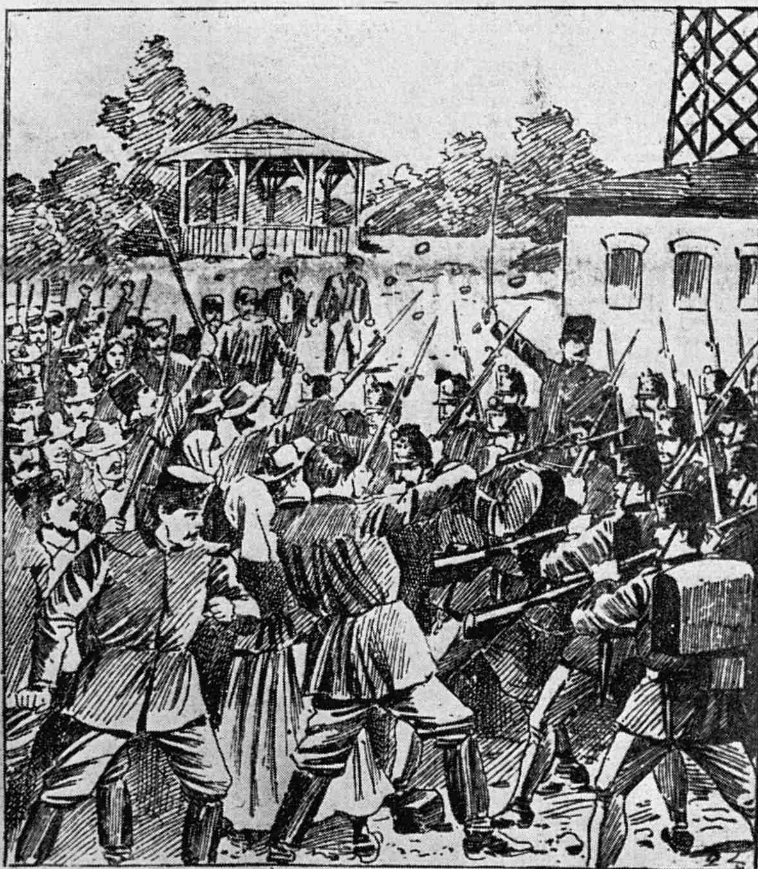
Képes politikai napilap

Kiadóhivatal és szerkesztőség: Budapest, Sarkantyus-utca 5.

Előfizetési árak helyben:		Előfizetési árak vidéken	
Egész évre	14 kor. 40 fill. (7.20)	Egész évre	18 kor. — fill. (9.—)
Fél évre	7 kor. 20 fill. (3.60)	Fél évre	9 kor. — fill. (4.50)
Negyed évre	3 kor. 60 fill. (1.80)	Negyed évre	4 kor. 50 fill. (2.25)
Egy hónapra	1 kor. 20 fill. (—.60)	Egy hónapra	1 kor. 50 fill. (—.75)

Munkások és katonák harca:

— A petrozsényi bányászok sztrájkja. —

Az első minisztertanács. — Törvény a munkások biztositásáról.

Lupta între minerii greviști și jandarmi la Petroșani în 1906 — v. p. 234.

este marea şcoală în care conştiinţa revoluţionară a poporului creşte văzînd cu ochii. Avîntul larg al mişcării greviste constituie o mărturie a creşterii activitaţii revoluţionare a muncitorimii. De la greve răzleţe s-a ajuns, sub imboldul revoluţiei ruse, la greve de mase şi demonstraţii de stradă.

Revoluţia rusă a pus în mişcare largi mase populare şi le-a îndrumat spre organizarea rîndurilor lor, îndemnînd în acelaşi timp muncitorimea spre o luptă hotărîtă împotriva duşmanilor din propriile sale rînduri. In aceşti ani se înfiripează o opoziţie împotriva vechii conduceri a partidului social-democrat.

Revoluţia rusă a demonstrat necesitatea unităţii de luptă a clasei muncitoare şi a ţărănimii şi a arătat muncitorilor şi ţăranilor din aceste părţi cît este de necesar să lupte neîntrerupt pentru organizarea rîndurilor lor, pentru făurirea unei puternice alianţe sub conducerea clasei muncitoare. Organizaţiile sindicale se înmulţesc în ciuda tuturor piedicilor puse de reacţiunea statului burghezo-moşieresc maghiar.

Prima revoluţie rusă, atît prin exemplul pe care l-a dat, cît şi prin declanşarea unor puternice mişcări de masă în Transilvania, a avut drept urmare întărirea sentimentelor internaţionaliste, a frăţiei oamenilor muncii de diferite naţionalităţi de pe întreg cuprinsul Transilvaniei. Istoria mişcării revoluţionare din Transilvania din aceşti ani constituie o mărturie mereu vie a măreţelor tradiţii de luptă frăţească a popoarelor romîn şi maghiar împotriva exploatatorilor comuni.

Luptele eroice ale clasei muncitoare şi experienţa cîştigată în anii de avînt revoluţionar din perioada primei revoluţii populare din Rusia au pregătit terenul pentru marile acţiuni revoluţionare care vor avea loc în anii 1918—1919, sub influenţa Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie.

Textele slavo-romîne în lumina cercetărilor rusești

DAMIAN P. BOGDAN

I

Despre manuscrise și documente[1]

Printre nu puținele capitole deosebit de importante ale legăturilor romîno-ruse se situează și cel al contribuției rusești la studiul textelor slavo-romîne, adică al manuscriselor, documentelor, inscripțiilor și tipăriturilor cari s-au lucrat pe teritoriul patriei noastre în limba slavă.

Vom căuta ca în cele ce urmează să prezentăm — cu mijloacele bibliografice ce ne-au stat la îndemînă — contribuția rusească la studiul textelor slavo-romîne, să înfățișăm astfel: cataloage, studii și ediții de manuscrise, cataloage și ediții de documente, o bibliografie a edițiilor de documente, studii și albume de paleografie, studii despre: diplomatică, epigrafie și artă, cataloage și studii despre tipărituri, cercetarea noastră încheindu-se cu referirea la studiile despre limbă și ortografie.

Cataloage, studii și ediții de mss. Primul catalog în care se descrie și tetraevanghelul lui Ștefan cel Mare din anul 1492 aflat în Biblioteca Națională din München aparține lui P. I. Keppen, lucrarea fiind publicată la Petersburg, în anul 1827 sub titlul: Собрание словенских памятников, находящихся вне России, unde se dau și facsimile după mss citate[2]. Al doilea catalog, în care se descriu cîteva manuscrise slavo-romîne, îl datorăm bibliografului P. M. Stroev, învățat rus cunoscut prin scrupulozitatea sa științifică așa cum spune și Ioan Bogdan[3]. Lucrarea lui P. M. Stroev: Описание памятников славянской литературы, хранящихся в библиотеках Германиии, Франции, apărută la Moscova în anul 1841, cuprinde descrierea a o serie de mss slavo-romîne aflate în bibliotecile din Münehen, Dresda, Viena

[1] Din lipsa de spațiu înfațișăm, în acest volum numai prima parte a studiului nostru, urmînd ca părțile în continuare să fie expuse în numerele viitoare ale revistei: *Analele Romîno-Sovietice,* seria istorie.

[2] Cu subtitlul: книга I: Памятники, собранные в Германии, p. 87—89. Neavînd la îndemînă lucrarea, cităm după A. I. Iațimirski, Описание южнославянских и русских рукописей заграничных библиотек, vol. I, 1921, p. 568.

[3] I o a n B o g d a n, O evanghelie slavonă cu traducere romînă din secolul al XVI-lea, Convorbiri literare, XXV, 1891, p. 194. Pentru munca și caracterizarea lui P. M. Stroev vezi și atît de bine prezentata lucrare a lui L. V. C e r e p n i n, Русская палеография, Moscova, 1956, p. 41—44.

şi Paris [4]. A doua lucrare în acest domeniu aparţine lui A. K. Vostokov şi ea a apărut în anul următor la Petersburg şi sub titlul: Описание русских и словенских рукописей Румянцевского музеума — lucrare socotită ca un model clasic de descriere a manuscriselor [5] — unde se dă descrierea a trei manuscrise slavo-moldoveneşti, primul un octoih din sec. al XV-lea, al doilea o palie din 1537 şi al treilea un tetraevanghel din secolul al XVI-lea [6].

Din anul 1844 este catalogul lui I. I. Berednikov — colaborator al lui P. M. Stroev, cunoscut şi prin publicarea actelor lui Dimitrie Donskoi — acte ce alcătuiesc o raritate din punct de vedere paleografic şi diplomatic [7] — descriere publicată în anul 1844 sub titlul: О славянских рукописях, хранящихся в германских и французских библиотеках [8] unde între mss de la Viena se descrie un Apostol moldovenesc de la începutul sec. al XVII-lea şi o psaltire de aceeaşi provenienţă, între mss de la Dresda este cel scris la 1622 în mănăstirea Dragomirna cuprinzînd operele lui Ioan Damaskin iar între mss de la Paris — o evanghelie şi un apostol de la sfîrşitul sec. al XV-lea sau începutul sec. al XVI-lea — moldovenesc şi un mineu pe februarie din sec. al XV-lea scris în Ţara Romînească.

Date despre mss slavo-romîne găsim apoi în lucrarea lui V. I. Lamanski: О некоторых славянских рукописях в Белграде, Загребе и Вене с филологическими и историческими примечаниями, apărută în 1854 [9].

Despre mss slavo-romîne aflate în mănăstirile de pe muntele Athos găsim date bogate în lucrarea din 1865 a lui K. Dmitriev Petkovici: Обзор Афонских древностей [10] — studiu [11] despre care T. Florinski avea următoarele aprecieri: „Comunicînd ştiri scurte însă uneori foarte preţioase despre mss slave ale cîtorva mănăstiri, Petkovici dă cîteva date şi asupra hrisoavelor. Ştirile lui din acest punct de vedere sînt uneori mai complete ca indicaţiile lui Porfirii (Uspenski) cu toate că nu sînt aşa de exacte" [12].

Multe mss slavo-romîne aflate în mănăstirile: Hilandar şi sfîntul Pavel tot de pe muntele Athos sînt descrise de arhimandritul Leonid —

---

[4] Vezi şi referinţele lui Ioan Bogdan din „Cîteva manuscripte slavo-romîne din Biblioteca curţii imperiale de la Viena", în *Analele Academiei Romîne,* seria II., tom. XI, 1890, p. 3,4 şi 21 nota 1.

[5] Vezi în acest sens de pildă recenzia lui A. N. Robinson din *Известия Академии Наук,* Отделение литературы и языка, XIII fasc. 2, 1954, p. 194. la lucrarea cercetătoarei E. E. Granstrem, Описание русских и славянских пергаментных рукописей, Leningrad, 1953 şi L. V. Cerepnin, op. cit., p. 41, 42 şi 45.

[6] Vezi în acest sens, p. 408—409, 33—34 şi 190—191.

[7] Vezi în acest sens, L. V. Cerepnin, op. cit., p. 44 şi 196.

[8] In Журнал Министерства Народного Просвещения, partea XLII, 1844 отд. II p. 73 şi urm.

[9] In *Записки имп. Академии Наук.*

[10] In *Записки имп. Академии Наук,* vol. VI, nr. 4, p. 1—69.

[11] Studiul lui Petkovici este folosit pentru prima oară la noi de Gr. Tocilescu — dar prea puţin (vezi Damian P. Bogdan, Despre daniile romîneşti la Athos extras din *Arhiva Romînească,* VI, 1941, p. 5, nota 2) — din plin l-am utilizat noi în op. cit., p. 5—47.

[12] Vezi Damian P. Bogdan, op. cit., p. 10, nota 2.

în viaţa mirenească L. A. Kavelin — în: Славяно-сербские книгохранилища на св. Афонской горе в монастырях Хиландара и св. Павла, studiu apărut în 1875[13], iar doi ani mai tîrziu şi în traducere sîrbă[14].

La cel de-al treilea congres al arheologilor, ţinut la Kiev în luna august a anului 1874, E. I. Kalujniaţki prezintă un studiu al vestitei sintagme a lui Matei Vlastaros, tradusă în limba slavă şi prelucrată de cărturarul moldovean episcopul Macarie de Roman, sintagmă ce se solicitase domnului Moldovei, lui Alexandru Lăpuşneanu, de către ţarul Ivan Groznîi. Şi tot la acelaşi congres Kalujniaţki înfăţişează o descriere a unui tetraevanghel scris la 1615 din porunca mitropolitului Anastasie Crimcovici, cum şi diferite însemnări slavo-romîne din mss slave, toate textele descrise aflîndu-se în biblioteci şi arhive din Liov. Textul comunicării este apoi publicat, patru ani mai tîrziu, sub titlul: Обзор славяно-русских памятников языка и письма, находящихся в библиотеках и архивах львовских[15].

Mss romîneşti din Britisch Museum şi din Biblioteca Bodleiană de la Oxford formează în anul 1878 titlul unui capitol din lucrarea lui F. I. Uspenski: О некоторых славянских и по славянски написанных рукописях, хранящихся в Лондоне и Оксфорде[16] unde între altele este prezentat unul dintre cele mai remarcabile mss de artă din întreaga literatură slavă a evului mediu[17]: tetraevanghelul scris din porunca doamnei Marina a lui Alexandru cel Bun în anul 1429 de vestitul caligraf moldovean Gavriil de la Neamţ, fiul uricarului Paisie.

În Отчет Московского публичного и Румянцевского музеев за 1876—1878 г., apărut la Moscova în anul 1879 se descrie sumar un sbornic cu texte apocrife din sec. al XVI-lea provenit din mănăstirea Bistriţa a Ţării Romîneşti — a ajuns în muzeul Rumianţev — astăzi Biblioteca de stat Lenin — din colecţia lui V. I. Grigorovici, ms socotit ca moldovenesc. Acelaşi ms este apoi menţionat şi în recenzia ce în 1880 A. A. Kociubinski o face lucrării lui A. E. Viktorov: Собрание рукописей В. И. Григоровича apărută la Moscova în anul 1879[18].

Citarea unui ms slavo-romîn ajuns la Athos se află şi în lucrarea lui Porfirii Uspenski: Второе путешествие по святой горе Афон-

[13] În Чтения в имп. Обществе Истории и Древностей Российских при Московском Университете, IV, 1875, p. 1—138.

[14] În Гласник српског ученог друштва, XLIV (1877) p. 232—304. Neavînd la îndemînă ediţia rusească, am folosit în op. cit., p. 8, nota 7, p. 22, nota 5, p. 23, nota 5, p. 24, nota 1-4, 7 şi 8 pentru mss, indicatul catalog.

[15] În Труды третьего археологического съезда в России, бывшего в Киеве в августе 1874 года, vol. 2, Kiev, 1878, supliment p. 258—262, p. 308, nota 2, p. 281, nota 9, p. 217 şi 252.

[16] În Журнал Министерства Народного Просвещения, vol. CXCIX (1878), sept., p. 21, iar cap.: Румынские рукописи Британского музея и Бодлеевской библиотеки, în vol. CC (1878), noiembrie, p. 70—94.

[17] Caracterizarea lui Émile Tourdeanu din La broderie religieuse en Roumanie. Les epitaphioi moldaves au XV-e et XVI-e siècles, *Cercetari literare*, IV, 1940, p. 177, nota 2.

[18] Recenzia e în Русский филологический вестник, vol. III, 1880, p. 310—325, sub titlul: Рукописи В. И. Григоровича.

ской архимандрита, ныне епископа Порфирия Успенского в годы 1858, 1859 и 1861 и описание скитов афонских, publicata la Moscova în anul 1880[19].

Un ms moldovenesc este apoi descris de preotul M. Ganiţki în Кишиневские Эпархиальные Ведомости din acelaşi an[20].

În anul 1882 apare lucrarea lui G. A. Voskresenski: Славянские рукописи хранящихся в заграничных библиотеках Берлинской, Пражской, Венской, Люблянской, Загребской и двух Белградских[21], lucrare prezentată la noi încă în 1890 de Ioan Bogdan[22] şi în care sînt descrise unele din mss slavo-romîne aflate în bibliotecile din titlul lucrării.

În recenzia ce P. A. Sîrcu o publică în anul 1884 sub titlul: К истории славянской письменности у Румынов. Посещение некоторых буковинских монастырей и старых церквей епископом Мелхиседеком[23] — este vorba de lucrarea episcopului Melhisedec: O vizită la cîteva mănăstiri şi biserici antice din Bucovina[24] — Sîrcu arată că lucrarea lui Melhisedec „aduce prea puţine date cu privire la caracteristica mss" [25].

Mss slavo-romîne aflate în Biblioteca publică din Leningrad sînt descrise în lucrarea lui A. F. Bîcikov — cunoscut şi prin începerea marei şi importanţei colecţii de documente: Письма и бумаги Петра Ве³ ликого colecţie continuată şi în epoca sovietică[26] — şi anume în partea I-a, tipărită în 1882 la Petersburg sub titlul: Описание церковно-славянских и русских рукописей сборников императорской Публичной библиотеки. Şi această descriere a fost prezentată în 1924 de Ştefan Ciobanu în Anuarul Comisiunii Monumentelor istorice, Secţia din Basarabia

La 1883. P. A. Sîrcu descrie în vol. I din revista: Филологические записки ce apărea la Voronej un ms slavo-romîn de la sfîrşitul secolului al XVI-lea — un sbornic — ce se află la Arhivele statului din Bucureşti sub cota 740.

Fiul lui A. F. Bîcikov, care continuă opera tatălui său: Письма и бумаги Петра Великого, I. A. Bîcikov[27], descrie mss slavo-romîne în: Краткий обзор собрания рукописей принадлежащего еп. Порфирию- studiu apărut la Moscova în 1885.

Un număr de 25 mss slave între care şi slavo-romîne şi anume din cele provenind din biblioteca episcopului Melhisedec şi de la mănăstirile Neamţ şi Secul au format obiectul unei descrieri a lui I. S. Palmov, descriere făcută cu prilejul călătoriei sale în ţara noastră în

---

[19] Vezi Damian P. Bogdan, op. cit., p. 15, nota 4.

[20] Vezi p. 1094.

[21] În Сборник отделения русского языка и словености имп. Академии Наук vol. XXXI, nr. 1 şi în extras, S. Peterburg, 1882.

[22] Ioan Bogdan, op. cit., p. 3 şi 25.

[23] În Известия С. Петербургского славянского благотворительного общества noiembrie, 1884, vezi Damian P. Bogdan, Basarabeanul Polihron Sîrcu şi contribuţia lui la cultura romînească veche, extras din *Arhiva Romînească,* VIII, Bucureşti, 1942, p. 39.

[24] Publicată în *Analele Academiei Romîne,* Secţiunea II, vol. VII.

[25] Vezi Damian P. Bogdan, studiul citat în nota 23 de mai sus.

[26] Vezi L. V. Cerepnin, op. cit., p. 443.

[27] Ibidem.

anul 1884, studiul fiind apoi publicat sub titlul: Отчет о научных занятиях за границею во время пребывания в Румынии (с 10 июня по 10 июля 1884 г.) într-o revistă din 1890[28] apoi şi într-un volum mai cuprinzător ce cuprinde şi rapoartele cercetărilor ce Palmov a întreprins în arhivele şi bibliotecile din: Liov, Praga, Bantzen, Herngut, Belgrad, Viena, Zagreb, Leibach, Bulgaria, Constantinopol, Atena, Athos, insula Patmos şi în Romînia, volumul fiind intitulat: Из путешествия по греко-славянским землям din acelaşi an. Subliniem faptul că această descriere este necunoscută catalogului clasic din 1905 al lui A. I. Iaţimirski despre care va fi vorba mai departe.

Doi ani mai tîrziu apare partea I vol. III, din История Афона a episcopului Porfirii Uspenski unde într-un capitol special intitulat: *Ajutor Athosului de la domnii şi boierii Valahiei,* se descriu mss, doc., obiecte de artă şi construcţii ce domnii Ţării Romîneşti şi ai Moldovei au destinat mănăstirilor de la Athos[29].

In anul 1896, V. M. Istrin descrie aşa-numita evanghelie a lui Dobrovski, ms moldovenesc de la începutul veacului XVI — aflat în Muzeul din Praga[30].

In anul 1897 N. I. Petrov publică al său: Указатель церковноархеологического музея при Киевской Духовной Академии în ediţia a 2-a, la Kiev, unde indică două evangelii moldoveneşti, una din 1546 şi alta din 1576.

A. I. Iaţimirski — care, după cum scria Ioan Bogdan era „un foarte bun cunoscător al manuscriselor slavo-romîne şi al literaturii noastre vechi“[31] informa publicul rusesc în chip obiectiv despre mişcarea literară de la noi — şi Ioan Bogdan făgăduia chiar să dea o bibliografie a lucrărilor respectivului învăţat[32] — publică în 1897 Музей Древностей в Бухаресте[33] unde dă o privire generală asupra tezaurului slav a respectivului muzeu, printre care şi despre mss slavo-romîne.

Acelaşi va publica tot în anul 1897 Опись старинных славянских и русских рукописей собрания Щукина, том II, unde descrie o serie de mss slavo-romîne[34] ce astăzi se află în Biblioteca Lenin din Moscova.

Din anul următor este lucrarea lui A. I. Iaţimirski: Славянские рукописи Нямецкого монастыря в Молдавии[35] apărută apoi din nou

[28] In Христианское чтение 1890, partea I, supliment, p. 257—275.

[29] Extrase din acest capitol — însă cu oarecare greşeli — a publicat St. Nicolescu în 1902, vezi Damian P. Bogdan, op. cit., p. 2, nota 2.

[30] Vezi al său Отчет în Журнал Министерства Народного Просвешения, 1896, IX p. 7—8 — la V. M. Istrin manuscrisul e din sec. al XVII-lea, vezi A. I. Iaţimirski, Описание, южнославянских и русских рукописей заграничных библиотек, t. I, p. 593.

[31] Ioan Bogdan, Letopiseţul lui Azarie, în *Analele Academiei Romîne,* seria II, tom. XXXI, 1908—1909, Memoriile Secţiei istorice, Bucureşti, 1909, p. 62, nota. 1.

[32] Ibidem.

[33] In Археологические известия и заметки, 1897, nr. 4.

[34] Unul dintre mss respective, cel al protopsaltului Eustratie de la Putna din 1511, este de aici prezentat de P. P. Panaitescu în La littérature slavo-roumaine (XV-e—XVII-e siècles) et son importance pour l'histoire des littératures slaves, zlavstni otisk ze sborniku praci I syezdu slovanskych filologu v Praze, 1929, svazek II v Praze, p. 5.

[35] In Древности. Труды Славянской комиссии имп. Московского археологического общества, tom. 2, p. 1—109, unde sînt descrise şi 30 mss de la mănăstirea Noului Neamţ, pe lîngă cele 105 de la Neamţ.

într-o formă întrucîtva îndreptată[36], lucrare ce completează lacuna ce exista în literatura ştiinţifică de specialitate cu tot catalogul din 1884 al episcopului Melhisedec[37].

Lucrarea pomenită a lui Iaţimirski — al cărei material autorul l-a cules în 10 zile din vara anului 1895, fiind pe atunci student în anul II al Universităţii din Moscova, lucrare despre care însuşi autorul ei va scrie în 1905 că este departe de a fi satisfăcătoare[38] — descrie 45 mss slavo-romîne care în anul 1897 se aflau în mănăstirea Neamţ, iar acum în bună parte în Biblioteca Academiei R.P.R., cum şi 8 mss slavo-romîne ce în vremea descrierii lui Iaţimirski se aflau în mănăstirea Noului Neamţ. Subliniem faptul că însemnările din manuscrisele slavo-romîne publicate în cartea lui Iaţimirski au fost prezentate în romîneşte de Ştefan Berechet[39]. Dar în lucrarea lui Iaţimirski sînt şi aprecieri asupra catalogului amintit al episcopului Melhisedec, care e departe de a fi satisfăcător — spune Iaţimirski — căci nu se arată datele mss, denumirile mss sînt sau de caracter general ori inexacte, nu se indică totdeauna formatul, iar numărul foilor nu se arată nici măcar aproximativ, de cele mai multe ori nu se dă nimic despre conţinutul mss, iar articolele din miscelanee nu sînt descrise de fel, însă chiar de la început Iaţimirski arată că Melhisedec a lucrat la catalogul său numai 4 zile[40].

Din anul 1899 este lucrarea lui P. A. Sîrcu Рукописные проложные отрывки в собрании Шафарика[41] unde e descris un ms slavo-romîn[42], cît şi cea a lui A. I. Iaţimirski: *Из славянских рукописей* unde aflăm între altele şi o listă a mss scrise sau dăruite de Anastasie Crimca, mitropolit al Sucevei în nou zidita lui mănăstire Dragomirna[43].

---

[36] In Сборник 2-го отделения имп. Академии Наук, tom. 79, p. 615—794, o spune E. Kalujniaţki în Сборники Нямецкого монастыря № 20 и № 106 din Сборник отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук, tom. 83, nr. 2 (1907), p. 1, care semnalează şi unele lipsuri.

[37] Este vorba de următoarea lucrare a episcopului Melhisedec: Catalog de cărţile sîrbeşti şi ruseşti manuscrise vechi ce se află în Biblioteca sfintei mănăstiri Neamţul... în *Revista pentru istorie, arheologie şi filologie,* II (1884).

[38] Vezi A. I. Iaţimirski, Славянския и русския рукописи румынских библиотек, în Сборник отделения руского языка и словесности имп. Академии Наук, tom, 82 (1905) ca volum aparte, p. 609—610.

[39] Ştefan Berechet, Spicuiri de note istorice de prin manuscriptele slave ale bibliotecilor noastre, în *Picături mărunte* I şi II.

[40] A. I. Iaţimirski, op. cit., p. 2 din Древности. Aprecierea lui Iaţimirski cu privire la catalogul lui Melhisedec despre care şi Kalujniaţki s-a pronunţat (în *op. cit.,* în nota 36) este justă şi în acest sens se poate vedea şi un exemplar din respectivul catalog ce se află adnotat de Ioan Bogdan — într-un ms. romînesc din Biblioteca Academiei R.P.R. (vezi în acest sens Damian P. Bogdan, Ioan Bogdan şi manuscriptele lui din Biblioteca Academiei Romîne, în *Raze de lumină,* VII (1935) p. 24).

[41] In Сборник отделения русского языка и словесности имп. Академии наук tom. 64 (1899), приложения, art. 3.

[42] Vezi Damian P. Bogdan, Basarabeanul Polihron Sîrcu şi contribuţia lui la cultura romînească veche, extras din *Arhiva Romînească,* VIII, Bucureşti, 1942, p. 16—17.

[43] Cu subtitlul: Тексты и заметки, in Ученые Записки имп. Московского Университета, отд. истор. филолог. fasc. 24 (1898), приложение 1 p. 67—70.

Din acelaşi an sînt şi referinţele lui P. A. Lavrov[44] despre Invăţăturile lui Neagoe Basarab, prezentate în Записка о путешествии по славянским землям[45], Очерки из истории сношений болгар и сербов в XIV—XV вв. Житие св. Николая нового Софийского по единственной рукописи[46] — alcătueşte lucrarea lui P. A. Sîrcu în care — între altele — descrie cîteva mss slavo-romîne[47].

O pagină dintr-un ms lucrat în a doua jumătate a secolului al XV-lea de mîna caligrafului Gavriil de la Neamţ este menţionată în Отчет императорской публичной библиотеки за 1897 г. apărut la Petersburg în 1902[48].

Din acelaşi an şi apoi continuate în 1907 sînt Заметки о славянских и русских рукописей в Bodleian Library в Оксфорде[49] ale lui P. A. Sîrcu unde descrie pe larg tetraevanghelul moldovenesc scris de caligraful Gavriil, din porunca doamnei Marina a lui Alexandru cel Bun în anul 1429. Această lucrare a lui P. A. Sîrcu are o prefaţă şi note semnate de A. I. Iaţimirski[50].

Două mss slavo-romîne ce se aflau în 1904 în Biblioteca publică a instituţiei Narodni dom din Liov sînt descrise de I. S. Svenciţki în Церковно и русско-славянския рукописи Публичной библиотеки Народного Дома во Львове[51].

Tot din anul 1904 este şi catalogul lui N. I. Petrov, Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве, выпуск II: Библиотека Киево-Софийского собора apărut la Moscova în care se descriu pe larg următoarele mss slavo-romîne: tetraevangheliar moldovenesc cu ornamentaţie artistică scris de diaconul Mihail în anul 1546 şi ceaslov de aceeaşi provenienţă din anul 1575[52].

Din anul următor avem lucrarea lui A. I. Iaţimirski: Из истории культурных и литературных сношений Румын с Сербами[53] unde pe lînga prezentarea cîtorva mss slavo-romîne se dă şi un repertoriu sumar al mss sîrbeşti trecute în decursul vremii în ţările romîne[54].

---

[44] Vezi despre P. A. Lavrov, mai departe, p. 264.

[45] In Сборник отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук, vol. 64, (1899).

[46] In aceeaşi colecţie din nota 45, vol. LXXI (1901).

[47] Vezi Damian P. B o g d a n, op. cit., p. 17 şi 18.

[48] Vezi recenzia din аписки наукового товариства им. Шевченка, vol. LVII (19?4) cartea I, p. 53.

[49] Extras din *Известия отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук*, VII (1902), cartea IV, p. 325—349 şi vol. XII (1907), cartea IV, p. 122—175.

[50] In prefaţa sa, Iaţimirski arată că uneori sînt descrise amănunţit de Sîrcu tipuri de mss binecunoscute sau puţin interesante, cele mai importante — adaugă Iaţimirski — sînt descrise superficial — deosebit de slab sînt descrise mss glagolitice (notele lui Iaţimirski, se află pe p. 22, 25 şi 32).

[51] In *Известия отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук за 1904 г.*, vol. IX, cartea 3, p. 358—359, nr. 17 (67) şi p. 377, nr. 55 (92).

[52] Vezi în acest sens p. 11—33, primul ms moldovenesc citat, după lucrarea lui Petrov a fost descris şi de Ştefan Berechet în Două evanghelii slavo-romîne din sec. XVI din *Foaia Literară a Jiului*, 1910, 47.

[53] In *Славянския Известия*, VII (1905).

[54] Neavînd la îndemînă lucrarea lui Iaţimirski, citām după Emil T u r d e a n u, Legăturile romîneşti cu mănăstirile Hilandar şi Sfîntul Pavel de la Muntele Athos în *Cercetari literare*, IV, 1940, p. 70, nota 3.

Ajungem astfel în anul 1905 cînd apare cea mai cuprinzatoare descriere de mss slavo-romîne, căci în acest an A. I. Iaţimirski publică Славянския и русския рукописи румынских библиотек — în întindere de 876 pagini, materialul lucrării fiind cules „într-un termen extrem de scurt — cu una cu alta cam în trei luni" [55], restul fiind scris de autor în Rusia. În această lucrare, Iaţimirski descrie peste 350 mss din care peste 160 sînt mss slavo-romîne [56]. Această lucrare *imensă* — cum o numeşte atît de plastic H. M. Loparev [57], — folosită mult şi de către cercetători romîni datorită bogatelor date ce conţine şi în lipsa alteia similare [58], a fost în general bine primită de critica rusească de specialitate [59], semnalîndu-se totuşi unele lipsuri [60], iar cel care a fost mai categoric, din acest punct de vedere, este H. M. Loparev, care încheie extrem de documentata şi întinsa sa recenzie de 16 pagini prin următoarele cuvinte: „Cartea lui Iaţimirski poate sluji în general ca un foarte folositor manual informativ pentru cel care începe să se ocupe de limba literară... însă în această lucrare, cum am spus, nu este ordine, nu este ţinuta metodei ştiinţifice şi sînt neclarităţi în preciziuni, inexactităţi în limbă, asprimi în stil şi neglijenţe în redactare" [61]. Dar lipsurile lucrării lui A. I. Iaţimirski se pot explica şi prin faptul că respectiva lucrare s-a scris în fragmente, s-a tipărit timp de cinci ani, corectura nu totdeauna s-a citit de autor, exemplarele tipărite ale unor pagini nu le-a văzut de fel — cum ne spune însuşi Iaţimirski [62]. Adaugăm că

---

55 Vezi în acest sens p. XXXIX din lucrare.

56 Vezi pentru mss descrise de Iaţimirski şi aflate astăzi în Biblioteca Academiei R.P.R. cît şi pentru mss slavo-romîne descrise de acelaşi, Damian P. Bogdan, Despre manuscrisele slavo-romîne din Biblioteca Academiei Romîne, extras din *Arhiva Romînească* IV, Bucureşti, 1940, p. 14 şi 2, notele 3—5.

57 H. M. Loparev, recenzie la cartea respectivă a lui A. I. Iaţimirski în Сборник отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук, tom. 82 (1907) cartea a 3-a, p. 38.

58 Vezi Damian P. Bogdan, O critică rusească despre catalogul de manuscrise slave din Bibliotecile romîneşti a lui A. I. Jacimirsky, în *Hrisovul*, I., 1941, p. 666.

59 Vezi în acest sens recenzia lui V. N. Peretz din Журнал Министерства Народного Просвещения, seria nouă, 1906, partea I-a, ianuarie, p. 332—344 şi cea a lui E. F. Karski din Русский Филологический Вестник, LIV (1905), p. 234, „în general descrierea este foarte preţioasa".

60 Vezi, de pildă, cele spuse de Karski în recenzia citată în nota 59 că excursurile îngreuiază întrucîtva folosirea descrierii (p. 233 din recenzia citata în nota 59). Aceeaşi lipsă o semnalează ca fiind proprie cataloagelor lui Iaţimirski şi Vladimir Ćorović în recenzia ce o face în ужнословенски филолог III (1922—1923), p. 165—170 a cărţii lui Sava Petković, Опис рукописа манастира Крушедола, fasc. I, 1914, Sremski Karlovici. Cîteva greşeli mărunte notează şi V. N. Peretz în recenzia citată în nota 59 de mai sus. Unele greşeli şi omisiuni le semnalăm şi noi în Despre manuscrisele slave din Biblioteca Academiei Romîne, extras din *Arhiva Romînească*, IV, Bucureşti, 1940, însă corectăm aici afirmaţia în ceea ce priveşte plinitatea greşelilor şi omisiunilor, aceeaşi plinitate să se socotească nevalabilă şi pentru prezentarea noastra: O critică rusească despre catalogul de manuscrise slave din bibliotecile romîneşti al lui A. I. Jacimirsky din *Hrisovul* I, 1940, p. 666.

61 H. M. Loparev, recenzia citată în nota 57 de mai sus. Aceasta recenzie a fost prezentată pe larg de noi în ultimul articol propriu ce l-am citat în nota de mai sus din *Hrisovul* I, 1940, p. 666—669.

62 Vezi A. I. Iaţimirski, op. cit., p. 956.

S. B. Bernştein socoteşte această lucrare a lui A. I. Iaţimirski ca extrem de preţioasă [63].

Despre mss slavo-moldoveneşti ce se aflau în 1906 în bibliotecile din Rusia subcarpatică scrie A. L. Petrov în Статьи об Угорской Руси[64].

16 mss moldoveneşti aflate în colecţia M. P. Pogodin — cunoscut prin lucrările de paleografie din prima jumătate a veacului trecut [65] — din Biblioteca Lenin din Moscova sînt descrise în 1907 tot de A. I. Iaţimirski în Мелкие тексты и заметки по старославянской, южнославянской и русской литературам[66].

Din anul următor e lucrarea cunoscutului lingvist G. A. Ilinski, Рукописи Зографского монастыря на Афоне[67], unde se descriu 6 mss slavo-romîne, parte din cele descrise şi de I. A. Bîcikov în 1885 [68], din care primul este un tetraevanghel poruncit de Ştefan cel Mare pentru biserica din satul Borzeşti; al 2-lea — cu acelaşi caracter şi tot moldovenesc, dar din anul 1543, al 3-lea — exact cu acelaşi caracter şi origine însă din 1544, al 4-lea — poruncit de Neagoe mare ban al Craiovei, din 1563, al 5-lea — o psaltire scrisă de un moldovean la 1640 şi al 6-lea — un mineiu pe luna mai din acelaşi an scris de acelaşi moldovean care scrie şi pe cel precedent: Chiril Hlubocianu, feciorul lui Ursul din neamul hatmanului Vasile Orîş [69].

În clasica lucrare a lui V. I. Sreznevski şi T. I. Pokrovski: Описание рукописного отделения Библиотеки имп. Академии Наук tom I şi II, se descriu cîteva mss şi tipărituri slavo-romîne, a căror prezentare noi am făcut-o în 1938 [70].

În Выставка древне-русского искусства, устроенная в 1913 году в ознаменовании чествования 300-летия царствия дома Романовых se află descris un minunat apostol comandat în anul 1463 de Ştefan cel Mare pentru mănăstirea atonită Zograf [71].

Cinci mss slavo-romîne ce în 1908 se aflau în bibliotecile mănăstirii Sf. Avram — cele mai multe — şi a patriarhului grec din Ierusalim — numai unul — sînt descrise de Vladimir Rozov [72], cunoscut şi prin îngrijita ediţie de documente ucrainene din secolul al XIV-lea şi prima

[63] S. B. Bernştein, Разыскания в области болгарской исторической диалектологии, том I Язык валашских грамот XIV—XV веков, Академия Наук СССР, Институт славяноведения, Ленинград 1948, p. 42.

[64] În Записки историко-филологического факультета имп. С. Петербургского Университета, приложение к выпуску LXXXI, 1906, p. 10; Vezi pentru lucrarea lui A. L. Petrov şi Ştefan Ciobanu, Începuturile scrisului în limba romînească, extras din *Analele Academiei Romîne,* Mem. Secţ. Lit., Seria III, tom. X, Bucureşti, 1941, p. 33 şi notele 3—4.

[65] Vezi L. V. Cerepnin, *op. cit.*, p. 42.

[66] În Известия отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук XIII (1907) cartea II, p. 196 şi urm.

[67] În Известия русского археологического института в Константинополе titlul şi în limba franceză, XIII (1908), Sofia, p. 253—276.

[68] În lucrarea ce am pomenit-o mai sus, descriere pe care o citează şi Ilinski.

[69] Vezi în acest sens p. 257—268 din op. cit.

[70] Vezi Damian P. Bogdan, Biblioteca şi Institutele Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. în *Revista istorică romînă,* VIII (1938), p. 349—350.

[71] Prezentat la noi de Virgil Drăghiceanu în 1924, vezi Damian P. Bogdan, *Despre daniile romîneşti la Athos,* p. 13, nota 7.

[72] În Болгарския рукописи Иерусалима и Синая din Минало, III, 8 (1914), p. 16—37.

în 1923 de A. V. Mihailov, întîi pentru excursurile lui Iaţimirski prezente şi în catalogul din 1905, apoi recenzentul arată că autorul trebuie să dea cele cuvenite predecesorilor, să evite orice bănuială în a-şi atribui prioritatea şi să arate contribuţia sa la tezaurul ştiinţific, ce a adus el ca ceva nou sau cu totul nou, sau a dat o nouă interpretare. Din acest ultim punct de vedere, catalogul lui Iaţimirski prezintă lipsuri masive — scrie textual Mihailov. Şi în acest sens Mihailov arată că M. N. Speranski[82] nu rareori descrie mai amănunţit mss decît Iaţimirski şi tot pe atît de des dă o altă datare decît Iaţimirski, Mihailov exemplificînd cele afirmate. De asemenea, nu există precizarea la Iaţimirski dacă a descris toate mss slave sau numai parte din ele. Dar Iaţimirski a schimbat un şir întreg de datări ale mss faţă de predecesorii lui şi, din acest punct de vedere, Iaţimirski chiar detaliază datările operînd în chip liber, cum spune Mihailov, nu numai cu jumătăţi de veac, dar chiar cu pătrare de veac sau chiar şi cu începutul sau sfîrşitul cutărui pătrar de veac. Astfel de datări trebuiau urmate de motivări, lucruri ce lipsesc la Iaţimirski şi astfel de datări nu numai că nu sînt admise în paleografia chirilică, ci sînt chiar imposibile. La fel, Iaţimirski detaliază şi ortografia, căci Mihailov nu se împacă nici cu termenii ortografiei „tîrnoveană" şi „resaviană" iar delimitările: susţinută, nesusţinută, la care recurge Iaţimirski, trebuiau precizate în chip exact. In continuare, Mihailov arată că termenii : izvod tîrnovean şi izvod resavian sînt de mult cunoscuţi în ştiinţă, dar că Sîrcu şi apoi Iaţimirski folosesc aceste denumiri numai în sens ortografic cînd de fapt aceste denumiri includ şi conţinutul mss religioase de la Tîrnova din Bulgaria şi de la Resava din Serbia. Şi această precizare era cu atît mai necesară, cu cît în paleografia slavă nu este încă stabilit care anume ortografie a creat şcoala de la Tîrnova şi care pe cea de la Resava. Apoi, din punctul de vedere al descrierii, cartea lui Iaţimirski nu satisface cerinţele ştiinţifice ale slavistului secolului al XIX-lea, Iaţimirski neapropiindu-se de fel de modelul unei atari lucrări — cea a lui Gorski şi Nevostruev. Şi A. V. Mihailov îşi încheie recenzia sa întinsă prin următoarele cuvinte : „Cartea lui Iaţimirski este indiscutabil o lucrare foarte folositoare şi importantă, pe care orice slavist n-o poate decît saluta, deşi autorul a dat mai puţin decît ar fi putut da şi a scăpat din vedere acel model pe care noi slaviştii sîntem datori totdeauna a-l imita în numele cerinţelor slavisticii — Описание славянских рукописей a lui Gorski şi Nevostruev"[83]. Atît acest catalog al lui Iaţimirski din 1921, cît şi cel al aceluiaşi învăţat din 1905 ne dau o cantitate de materiale noi şi interesante şi ele vor sluji multă vreme ca instrumente de lucru indispensabile istoricilor literaturii slave vechi — lucrări pe care apoi Iaţimirski le-a completat prin mai

[82] Vezi despre M. N. Speranski, cap. Studii şi albume despre paleografie. Vezi pentru mss slavo-romîne descrise de Iaţimirski, p. 2—5, 12—16, 17—20, 34—44, 67—70, 90—91, 93—94, 166—168, 272, 287, 496—500, 502—504, 564—569, 587, 590—595, 626—627, 635—645, cel mai vechi fiind din 1492 (p. 564—569) iar cel mai nou din sec. al XVII-lea.

[83] Vezi recenzia lui A. V. Mihailov în Известия отделения русского языка и словесности Российской Академии Наук, tom. XXVIII (1923), Leningrad, 1924, p. 399—413, cele citate între ghilimele la p. 412—413.

multe repertorii de opere cunoscute şi necunoscute ale literaturii respective — scrie în 1925 G. A. Ilinski [84].

Un tetraevanghel slav comandat de Matei Basarab în anul 1651, care apoi în anul 1862 sau în 1868 a fost adus la Muzeul de antichităţi din Bucureşti [85] este descris de Petre Kolomoiţov în Килийская Николаевская церковь и ея памятники [86].

Ultima descriere rusească de mss slavo-romîne aparţine cercetătoarei sovietice E. L. Granstrem — cunoscută prin cîteva lucrări în domeniul priorităţii alfabetului chirilic faţă de cel glagolitic [87] şi în cel al paleografiilor rusă şi slavă, în genere [88], un mare interes prezentînd indicaţiile cercetătoarei Granstrem cu privire la necesitatea studierii în amănunt a problemelor paleografiei, căci „insuficienta atenţie faţă de istoria scrisului în genere şi preţuirea neîndeajuns a importanţei paleografiei" constituie o piedică în lămurirea, de pildă, a rolului cultural pe care l-a jucat scrisul rus [89]. Lucrarea care ne interesează aici pe noi, E. L. Granstrem a publicat-o în anul 1953 la Leningrad, sub titlul Описание русских и славянских пергаменных рукописей ca volum din Труды Отдела рукописей Государственной публичной библиотеки имени М. Е. Салтыкова — Щедрина — unde într-un capitol special — al 3-lea în ordine — în total sînt şase capitole, primul fiind al mss ruseşti, al 4-lea al celor sîrbeşti şi ultimul al mss false — se descriu mss slavo-romîne — autoarea descrierii le spune Рукописи молдовлахийские — ce sînt scrise pe pergament, aflătoare în marea bibliotecă Saltîkov-Şcedrin din Leningrad. Lucrarea cercetătoarei Granstrem este socotită un model de descriere a mss [90], iar unele lipsuri ale ei — ce se semnalează în recenzia lui A. N. Robinson — „nu scad impresia generală foarte pozitivă a descrierii E. L. Granstrem, ce, desigur, va fi un auxiliar util pentru

---

84 Vezi G. A. Ilinski necrolog despre Iaţimirski, *Revue des études slaves*, V, (1925), p. 317.

85 In studiul lui Kolomoiţov, din revista citată în nota 86 de mai jos, e data 1862, iar în cel al lui V. Kurdinovski, Древнейшия типичныя православныя церкви Бессарабии în Труды Бессарабского церковного историко-археологического общества, 10 (1918), partea I, p. 90, este 1868.

86 In Труды Бессарабского церкновного историко-археологического общества XIV (1922), p. 9—11.

87 Vezi în acest sens E. L. Granstrem, О связи кирилловского устава с византийским унциалом în Византийский временник, III (1950), p. 218—229, idem, К вопросу о происхождении глаголической азбуки, în Труды Отдела древнерусской литературы, IX (1953), p. 427—442 şi idem, О пронсхождении глаголической азбуки, în aceeaşi colecţie, XI (1955), p. 300—311. Vezi pentru penultimul studiu şi cele scrise de noi în „Din paleografia slavo-romînă" extras din „Documente privind istoria Romîniei", introducere, vol. I, Bucureşti, 1956, p. 23, nota 5.

88 Vezi în acest sens, studiul prescurtărilor cu o listă a lor din mss slave vechi şi ruse ale sec. al XI-lea şi al XII-lea, publicat sub titlul Сокращения древнейших славяно-русских рукописей în Труды Отдела древнерусской литературы, X (1954), p. 427—431. Lista prescurtărilor din mss ruseşti este reprodusă de L. V. Cerepnin în op. cit. p. 152, apoi catalogul despre care ne ocupăm noi.

89 Vezi în acest sens L. V. Cerepnin, op. cit., p. 110.

90 Vezi recenzia lui A. N. Robinson din nota 91, şi cele scrise de L. V. Cerepnin în op. cit., p. 562—563, care la p. 563 reproduce şi metodologia descrierii mss, preconizată de E. L. Granstrem.

reprezentanţii tuturor disciplinelor ştiinţifice care au cea mai apropiată legătură cu istoria, literatura şi limba Rusiei vechi"[91].

Primul studiu despre mss, slavo-romîne aparţine lui P. A. Sîrcu, care în К истории исправления книг в Болгарии в XIV веке[92] studiază un liturghier moldovenesc din anul 1532.

În anul 1896 apare *Из истории сношений русских с румынами*[93] a aceluiaşi învăţat, lucrare ce e socotită printre studiile critice cele mai importante despre cronicele moldoveneşti scrise în limba slavă[94]. În această lucrare, Polihron Sîrcu dovedeşte în ceea ce priveşte identitatea cronicarului Eftimie că acesta nu este episcopul de Rădăuţi Eftimie, cum a crezut Ioan Bogdan în *Vechile cronici moldoveneşti pînă la Ureche*, ci omonimul său egumenul mănăstirii Căpriana, ucenic al episcopului de Roman Macarie, egumen care a avut misiuni diplomatice din partea lui Alexandru Lăpuşneanu la ţarul de atunci al Rusiei[95] — punct de vedere admis în literatura romînească de specialitate[96].

În anul următor, A. I. Iaţimirski recenzează studiul lui Ioan Bogdan *Vlad Ţepeş şi naraţiunile germane şi ruseşti asupra lui*, în care se redau in extenso cele mai multe din mss referitoare la Vlad Ţepeş, lucrare despre care Iaţimirski spune că este un studiu critic foarte interesant şi la mss cunoscute de Ioan Bogdan, Iaţimirski mai comunică încă trei mss. Şi recenzia lui Iaţimirski poartă următorul titlu: Повесть о мунтянском воеводе Дракуле в исследовании румынского ученого[97].

În *Из славянских рукописей*, A. I. Iaţimirski cercetează la 1898 polileul compus de Filotei (Filos) marele logofăt al lui Mircea cel Bătrîn şi un ms moldovenesc din 1534[98].

În acelaşi an, P. A. Sîrcu cercetează sbornicul de la Vidin din 1360, pe care-l crede slavo-romîn, acest ms fiind comandat de Ana, fiica lui Nicolae Alexandru Basarab, admite apoi parerea lui Ioan Bogdan cu privire la izvoarele lui Moxa[99], dar că „e, totuşi, îngăduit

---

[91] Nu am avut la îndemînă catalogul cercetătoarei E. L. Granstrem, aşa că datele de mai sus despre mss slavo-romîne sînt după recenzia lui A. N. Robinson din *Известия Академии наук*, *Отделение литературы и языка*, XIII, fasc. 2, 1954, p. 194—197. Cele citate sînt la p. 197.

[92] Vol. I, 2 din Литургические труды патриарха Евфимия Терновского, extras din Записки историко-филологического факультета имп. С.—Петербургского Университета, 1890, vezi Damian P. Bogdan, Basarabeanul Polihron Sîrcu şi contribuţia lui la cultura romînească veche, p. 12.

[93] In Известия отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук, III (1896), p. 495—542.

[94] Vezi P. P. Panaitescu, op. cit., p. 7, nota 23.

[95] Vezi *op. cit.*, p. 495—500 şi referinţele noastre din Basarabeanul Polihnon Sîrcu şi contribuţia lui la cultura romînească veche, p. 31—32.

[96] Vezi P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 7—8.

[97] În Известия отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук t. II, cartea 4, p. 940—963 şi în extras, 24 pag.

[98] Cu subtitlul: Тексты и заметки în Ученыя записки имп. Московского Университета, отд. ист. филолог., XXIV (1898), vezi prezentarea la P. P. Panaitescu, op. cit., p. 5—6.

[99] Este vorba de lucrarea lui Ioan Bogdan, Ein Beitrag zur bulgarischen und serbischen Geschichtsschreibung din *Archiv für slavische Philologie*, XIII (1890), vezi Damian P. Bogdan, Ioan Bogdan, ce va apare în *Anuarul asociaţiei slaviştilor din R.P.R.* pe anul în curs.

a crede că M. Moxa a avut şi alte izvoare, în genul aceloraşi cronici scurte publicate de Grigorovici, Šafařik şi, în ultimul timp, de Liub. Stojanovič", în care — adaugă Sîrcu „sînt aceleaşi ştiri ca şi în adnotările marginale din codicele ilustrat de la Vatican al cronicii lui Constantin Manases". Studiul în care Sîrcu tratează toate aceste lucruri constituie un alt volum din К истории исправления книг в Болгарии в XIV веке[100].

In 1900, acelaşi învăţat studiază învăţăturile lui Neagoe Basarab în К вопросу о подлиннике поучения Волошского господаря Иоанна Нягоя к своему сыну Феодосию[101] unde relatează că despre fragmentele din Biblioteca Naţională de la Sofia ce conţin Invăţăturile lui Neagoe Basarab a scris profesorul sîrb. Sv. Vulovič, iar Sîrcu a văzut ms încă în 1877 şi l-a cercetat în 1899[102]. Invăţatul respectiv scrie apoi că sînt 2 fragmente ale Invăţăturilor amîndouă scrise de aceeaşi mînă în sec. al XVI-lea, destul de frumos, în semiuncială, redacţia bulgară, izvod tîrnovean, iar prof. Vulovič greşit raportă fragmentul cu 8 foi sec. al XV-lea şi cel cu 90 foi — sec. al XVI-lea. Crede că ms complet era pregătit pentru biblioteca domnului Ţării Romîneşti, cum se poate conchide — scrie Sîrcu — după lucrătura destul de luxoasă a ms. Arată că P. A. Lavrov nu dă o descriere amănuntă a celor două fragmente[103] şi Sîrcu susţine că Invăţăturile au fost scrise în limba slavă, iar nu în romîneşte cum credea Haşdeu şi nici în greceşte cum susţinea Xenopol şi că au existat două redacţii: una scurtă şi alta dezvoltată. El adaugă că intenţiona publicarea unei ediţii în colaborare cu M. Gaster — care poseda 2 mss romîneşti din Invăţături — ediţie publicată în 3 limbi. Şi în final Sîrcu scrie că Invăţăturile s-au tradus în romîneşte „după vreun secol şi jumătate după scrierea lor". Dar, ceea ce este iarăşi deosebit de important este faptul că Sîrcu este cel

---

[100] Tom I., 1 din Время и жизнь патриарха Евфимия Терновского, vezi Damian P. Bogdan, Basarabeanul Polihron Sîrcu şi contribuţia lui la cultura romînească veche, p. 10—11. Vezi despre studiul lui Sîrcu şi P. P. Panaitescu, Invăţăturile lui Neagoe Basarab, cu subtitlul: Problema autenticităţii. Institutul de studii şi cercetări balcanice, Seria istorică, nr. 8, Bucureşti, 1946, p. 5, nota 3, p. 41, sfîrşitul notei 4 de pe p. 40, p. 44, nota 1. Prof. P. P. Panaitescu e împotriva majorităţii părerilor de pînă acum şi pornind de la cele exprimate de Demostene Russo contestă autenticitatea Invăţăturilor şi stabileşte că traducerea romînească s-a făcut în sec. al XVII-lea (vezi în acest sens P. P. Panaitescu, op. cit. p. 68, nota 1).

[101] In Известия Отделении русского языка и словесности имп. Академии Наук V (1900), cartea 4, p. 1284—1037 şi în extras, S. Petersburg, 1901.

[102] Dar, în 1899, cînd P. A. Sîrcu s-a prezentat la Biblioteca Naţională din Sofia să cerceteze ms Invăţăturilor, n-a mai găsit ms. Acest fapt l-a adus la cunoştinţa prof. L. Miletič, care, la rîndul său, a informat pe Slaveikov, ministrul Instrucţiunii. Acesta din urmă a numit o comisiune specială pentru revizuirea bibliotecii şi în urma acestei revizii ms Invăţăturilor s-a găsit pus într-un alt ms (vezi în acest sens, relaţia lui P. A. Lavrov din *Журнал Министерства Народного Просвещения*, 1901, aug., p. 474, nota 1).

[103] Este vorba, probabil, de două comunicări în acest sens ale lui P. A. Lavrov, din care am citat mai sus pe cea din 1896, căci pe cea dinaintea acesteia despre care Lavrov se pare că face aluzie în ediţia Invăţăturilor — ce o dă în 1904 — nu o cunoaştem.

dintîi învățat slav care atrage atenția asupra textului grecesc al Învățăturilor, text descoperit de profesorul Spir. Lambros [104].

În același an — 1900 — A. I. Iațimirski prezintă un referat intitulat: Известия Воскресенской летописи о молдавских господарях[105] unde e vorba de cronica moldovenească în versiunea rusă din Voskresenskaia letopis, publicată de învățații ruși în 1851, referat ce apoi este dezvoltat în studiul din 1901 intitulat: Сказание вкратце о молдавских господарях в Воскресенской летописи[106] — studiu comparativ al tuturor cronicilor vechi moldovenești, o analiză a părerilor romînești exprimate pînă atunci despre respectivele cronici și o semnalare a lipsurilor ediției acestei cronici la Ioan Bogdan. Și această lucrare a lui A. I. Iațimirski este socotită printre studiile critice cele mai importante despre cronicile vechi moldovenești [107].

În același an, P. A. Lavrov prezintă stadiul lucrării sale cu privire la Învățăturile lui Neagoe Basarab „acest extrem de interesant — după cuprins — monument [108].

Din anul 1904 este masiva lucrare a lui A. I. Iațimirski: Григорий Цамблак cu subtitlul Очерк его жизни, административной и книжной деятельности publicată de Academia rusă într-un total de 501 pagini, cu 14 facsimile, pentru care lucrare Iațimirski a obținut titlul de doctor la Universitatea din Kazan [109]. În această lucrare, Iațimirski studiază, în chip temeinic, mss slave moldovenești ce au fost lucrate de vestitul caligraf Gavriil de la Neamț, care a activat în prima jumătate a secolului al XV-lea [110], fondul însă al lucrării îl constituie identificarea caligrafului respectiv cu mitropolitul Kievului, Grigore Țamblac [111], Identitatea Gavriil de la Neamț—Grigore Țamblac — preconizată de A. I. Iațimirski — adoptată de unii cercetători romîni, din care nu lipsesc nume ca: Ștefan Berechet, Nicolae Cartojan, Iulian Ștefănescu, Victor

[104] Vezi pe larg prezentarea celor scrise de P. A. Sîrcu la Damian P. Bogdan, op. cit., p. 33—34 și p. 47.

[105] Referat citit la 31 oct. 1900 în ședința Comisiei slave a Societății arheologice din Moscova și publicat apoi în Древности. Труды славянской комиссии имп Московского археологического общества, III (1902), Протоколы, p. 29.

[106] Extras din Известия отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук, t. VI (1901), cartea I, S. Petersburg, 1901, p. 30

[107] Vezi P. P. Panaitescu, La littérature slavo-roumaine (XV-e—XVII-e siècles) et son importance pour l'histoire des littératures slaves, p. 7 nota 23.

[108] Vezi această prezentare în *Журнал Министерства Народного Просвещения* 1901, aug., p. 474 și urm.

[109] Vezi G. A. Ilinski, necrologul citat, p. 316—317.

[110] Însă din totalul de 28 mss ce Iațimirski socotește că le-a scris caligraful Gavriil numai 15 pot fi atribuite lui Gavriil. Vezi cele spuse de K.F. Radcenko la Damian P. Bogdan, Despre manuscrisele slave din Biblioteca Academiei Romîne, p. 23. Ms din anul 1389 în nici un caz nu aparține lui Gavriil, vezi cele spuse de Radcenko, Lavrov și Karski în recenziile menționate în notele ce urmează și anume în 113, 115 și 117.

[111] Și din acest punct de vedere Iațimirski a mers atît de departe încît a trunchiat în lectură mențiunea lui Gavriil și a tatălui său monahul Paisie uricul (uricarul) din pomelnicul mănăstirii moldovenești Bistrița (vezi Damian P. Bogdan, Despre manuscrisele slave din Biblioteca Academiei Romîne, p. 20 și idem, Pomelnicul mănăstirii Bistrița, București, 1941, textul în cauză la p. 52, rîndurile 17—18, iar referințele la p. 32).

Brătulescu [112], nu a fost admisă de către învăţaţii ruşi şi slavi de specialitate ca: K. F. Radcenko [113], M. S. Hruşevski [114], P. A. Lavrov [115], E. Kalujniaţki [116] şi E. F. Karski [117]. Lucrarea lui Iaţimirski este „o operă erudită, însă lipsită de spirit critic" [118] iar un rezumat al unei atari monografii a fost dat şi în romîneşte [119]. Insă lucrarea lui Iaţimirski nu cuprinde numai studiul mss caligrafului Gavriil, ci şi a altor mss slavo-romîne, ca de pildă traducerea şi prelucrarea sintagmei lui Matei

[112] Vezi în acest sens, Damian P. Bogdan, Iarăşi despre identitatea Grigore Ţamblac-Gavriil de la Neamţ, preconizată de A. I. Iaţimirski în *Hrisovul* I, 1941, p. 465, şi nota 4. Aceeaşi identitate adoptată şi de Ecaterina St. Piscupescu în teza de doctorat: Literatura slavă din Principatele Romîne în veacul al XV-lea după manuscrisele slave din Biblioteca Academiei Romîne, vezi Damian P. Bogdan, Despre manuscrisele slave din Biblioteca Academiei Romîne, p. 17, 20, 26—30 şi recenzia P. P. Panaitescu, extras din *Revista istorică romînă*, IX (1939).

[113] Vezi recenzia lui K. F. Radcenko, la studiul citat al lui Iaţimirski în Журнал Министерства Народного Просвещения, CCCLV, octombrie 1904, p. 419—435, la care Iaţimirski a răspuns în Ответ К. Ф. Радченку, din aceeaşi revistă, CCCLVIII, aprilie 1905, p. 419—431 şi răspunsul lui Radcenko: По поводу «ответа» г. Яцимирского, în aceeaşi revistă, CCCLVIII, aprilie 1905, p. 432—437. Recenzia şi răspunsurile lui Iaţimirski şi Radcenko sînt prezentate de noi în Despre manuscrisele slave din Biblioteca Academiei Romîne p. 21—24.

[114] Vezi recenzia lui M. S. Hruşevski în Записки наукового товариства имени Шевченка LXVIII (1905) cartea V, cap. bibliografie, p. 1—15, prezentată de noi în op. cit., p. 25—26.

[115] Vezi recenzia lui P. A. Lavrov în Сборник отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук, tom. 81 (1906), cartea I, p. 23—40, prezentată de noi în Iarăşi despre identitatea Grigore Ţamblac-Gavriil de la Neamţ, preconizată de A. I. Iaţimirki în *Hrisovul* I, (1941) p. 463—465.

[116] Vezi referinţele lui E. Kalujniaţki din Сборники Нямецкого монастыря, No No 20 и 106 din Сборник отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук, tom. LXXXIII (1907), cartea 2, p. 3, nota 2, prezentate de noi în articolul citat mai sus, în nota 115, p. 465.

[117] Vezi recenzia lui E. F. Karski în Русский Филологический Вестник, LI p. 329—332, în care recenzentul spune că ideea de bază a lucrării — a dovedi identitatea monahului Gavriil şi a lui Grigore Ţamblac — este destul de ingenioasă şi se expune dibaci, însă unele obiecţiuni se ridică de la sine şi anume: a) se poate admite că un „aventurier aşa de îndrăzneţ, cum îl ştim pe Grigore Ţamblac în timpul activităţii lui în Rusia apuseană, s-a prefăcut într-un scrib paşnic al mănăstirii Neamţ, nemaipomenind niciodată chiar fără să vrea de mărirea lui dinainte ca mitropolit al Rusiei apusene; b) de ce să se creadă că în mănăstirea Neamţ Grigore a devenit schimnic pentru că el astfel nicăieri nu-şi spune: peste tot e monah; stareţ. Ierosimonahul Gavriil din pomelnicul mănăstirii Neamţ probabil nu e aceeaşi persoană cu ierarhul Grigore; c) nu ştiu dacă canoniceşte se poate ca devenind monah să primeşti vechiul nume *mirean* şi d) pentru stabilirea identităţii Gavriil-Grigore o mare importanţă au datele paleografice, însă nu cunoaştem nici un autograf al lui Ţamblac. La recenziile citate să se adauge şi cele scrise de noi în Despre manuscrisele slave din Biblioteca Academiei Romîne, p. 17—26. Din recenziile şi referinţele citate mai sus se desprinde clar că punctul de vedere al lui A. I. Iaţimirski — identitatea Gavriil de la Neamţ — Grigore Ţamblac — n-a fost admis de învăţaţii amintiţi şi atunci e curios faptul cum această identitate poate apărea într-un studiu de la mijlocul veacului nostru (ne referim în acest sens la lucrarea colectivă: История Молдавии), tom. I, Chişinău, 1951, p. 521).

[118] Vezi P. P. Panaitescu, La littérature slavo-roumaine (XV-e—XVII-e siècles), et son importance pour l'histoire des littératures slaves, p. 6, note 20.

[119] Vezi P. P. Panaitescu, Recenzii, extras din *Revista Istorică Romînă* IX (1939), p. 4, unde e vorba de lucrarea ce am citat-o noi mai sus, în nota 112, a Ecaterinei Piscupescu.

Vlastaros, de către episcopul de Roman, Macarie, „un cărturar şi minunat stilist“ [120], cum îl numeşte Iaţimirski, în aceeaşi lucrare găsim referinţe cu privire la Invăţăturile lui Neagoe Basarab „opera originală a unuia dintre cei mai culţi domni ai Ţării Romîneşti“, unde Iaţimirski, pe lîngă citarea celor spuse de Ioan Bogdan cu privire la aceleaşi Invăţături, completează lista dată de învăţatul romîn cu privire la izvoarele Invăţăturilor, adăugînd astfel pe: Eftimie, patriarhul de Tîrnova, Grigore Ţamblac, Kiril al Alexandriei şi alţi părinţi ai bisericii ortodoxe [121]. Apoi Iaţimirski dă şi o bogată listă a mss ce se cred slavo-romîne, începînd cu sec. al XII-lea şi pînă în secolul al XV-lea [122]. Şi tot în Григорий Цамблак, Iaţimirski susţine că Gavriil — Grigore Ţamblac a alcătuit partea a doua din „letopiseţul de la Bistriţa“, fapt combatut de K. F. Radcenko, iar P. A. Lavrov spune despre această părere că este „numai o deducţie a lui Iaţimirski“ [123].

In anul 1906 apare lucrarea postumă a lui P. A. Sîrcu: Карансебешский октоих второй половины XIII века [124], prefaţată de A. I. Iaţimirski, unde se studiază, cu toată rigurozitatea ştiinţifică, um ms slavo-romîn, care şi după Iaţimirski „s-a copiat după toată probabilitatea în localităţi cu populaţie romînească“ aşa că nota romînească din anul 1641 ce se află în ms nu e de fel întîmplătoare, adaugă Iaţimirski [125].

Din anul 1907 avem lucrarea lui E. Kalujniaţki, Сборники Нямецкого монастыря No No 20 и 106 [126], unde se studiază, cu cel mai adînc discernămînt, aşa cum Kalujniaţki era în deplină măsură s-o facă, sbornicele 20 şi 106 din Biblioteca mănăstirii Neamţ, scrise de caligraful Gavriil, aceste mss miscelanee [127], conţinînd cele mai vechi şi cele mai corecte texte ale operelor a doi renumiţi scriitori sudslavi: Eftimie patriarh de Tîrnova şi Grigore Ţamblac — spune Kalujniaţki [128]. Din anul 1909 este studiul socotit printre cele mai importante lucrări critice

---

[120] Vezi Григорий Цамблак p. 279—290.

[121] Ibidem, p. 335—337 şi nota 1.

[122] Ibidem, p. 337 şi urm.

[123] Vezi Damian P. Bogdan, Despre manuscrisele slave din Biblioteca Academiei Romîne, p. 23 şi idem, Iarăşi despre identitatea Grigore Ţamblac-Gavriil de la Neamţ, preconizată de A. I. Iaţimirski în *Hrisovul* I (1941), p. 464.

[124] In Сборник Отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук t. LXXXII, nr. 1, 1906.

[125] Vezi prefaţa lui A. I. Iaţimirski, p. X.

[126] In Сборник отделения русского языка и словесности имп. Акедемии Наук t. 83, nr. 2 (1907), p. 1—61.

[127] In ceea ce priveşte locul unde se află mss respective deosebit de preţioase, Alexandru Ştefulescu scrie în *Mănastirea Tismana*, ediţia din 1909, p. 15, nota 2, că ms nr. 20 a dispărut de la mănăstirea Neamţ; precizăm însă că acest ms l-am văzut în august 1952 în tezaurul mănăstirii Dragomirna, cînd am atras atenţia părintelui stareţ arhimandrit Gherman Melinte ca să aibă grijă de ms în chip deosebit, ceea ce arhimandritul Gherman Melinte a şi făcut. Ulterior, am aflat că ms a fost ridicat din tezaurul Dragomirnei şi adus la Patriarhia din Bucureşti. Ms. 106 se află în Biblioteca Academiei R.P.R.

[128] Emil Kalujniaţki, op. cit., p. 2.

despre cronicile moldoveneşti — al lui A. I. Iaţimirski [129] Романский митрополит Макарий и ново—открытая его славяно—молдавская летопись, 1541—1551 г. [130]. Este vorba de cronica publicată de Ioan Bogdan sub titlul de: Letopiseţul lui Azarie. In acest studiu, Iaţimirski cercetează cu mult mai temeinic ca Ioan Bogdan biografia şi operele episcopului de Roman, Macarie [131].

Din acelaşi an e apoi şi studiul marelui învăţat A. A. Şahmatov Несколько заметок об языке псковских памятников XV века, care studiază şi tetraevanghelul moldovenesc de la sfîrşitul veacului al XVI-lea aflat în Muzeul din Praga [132].

Prima ediţie a unui ms slavo-romîn, care în variantă rusească a ajuns în cronica rusească cunoscută sub numele de *Voskrenskaïa letopis*, o datorăm redactorilor masivei colecţii ruseşti Полное собрание русских летописей, în care în anul 1851, şi anume în tomul VII, se publică o cronică moldovenească din secolul al XVI-lea căreia Ioan Bogdan i-a spus cronica anonimă.

Este apoi lucrarea lui P. A. Sîrcu, care în Византийская повесть об убиении императора Никифора Фоки в старинном болгарском пересказе [133] din anul 1883 publică un articol [134] din sbornicul ms miscelaneu-slavo-romîn de la sfîrşitul sec. al XVII-lea, aflat la Arhivele statului din Bucureşti, sub cota 740. In acelaşi an, P. A. Sîrcu va publica din acelaşi ms: Отрывок малорусского простонародного лечебного травника — deci e vorba de fragmentul unui travnik — tratat popular de plante tămăduitoare.

Incepînd cu anul 1885, neuitatul Vatroslav Jagič începe să publice studiul său atotcuprinzător Изследования по русскому языку unde, în tomul I, editează texte din mss slavo-romîne [135].

---

[129] Vezi P. P. Panaitescu, La littérature slavo-roumaine (XV-e—XVII-e) et son importance pour l'histoire des littératures slaves, p. 7, nota 23.

[130] In Журнал Министерства Народного Просвещения, seria a II-a, XXI (1909), mai, p. 133—167.

[131] Cităm aici şi studiul lui Iaţimirski, Die ältesten slavischen Chroniken moldauischen Ursprungs din *Archiv für Slavische Philologie*, 30 (1909), 481—533, socotit de asemenea printre cele mai însemnate studii critice despre cronicile moldoveneşti. (vezi P. P. Panaitescu, op. cit., p. 7, nota 23).

[132] In Журнал Министерства Народного Просвещения, 1909, отд. II, după A. I. Iaţimirski, Описание южнославянских и русских рукописей заграничных библиотек, I, p. 595.

[133] Este fasc. 3, tom. II din colecţia История советских сказаний, повестей и сказок в старинной болгарской литературе ce intenţiona să publice Sîrcu.

[134] Este vorba de omorîrea împăratului bizantin Nicephoras II Phocas (963—969) şi a fraţilor lui de cîroiumăriţa Teofana, vezi titlul articolului şi prezentarea studiului respectiv al lui Sîrcu la Damian P. Bogdan, Basarabeanul Polihron Sîrcu şi contribuţia lui la cultura romînească veche, p. 8, nota 3 (corectăm aici şi greşeala de tipar — anul 1882 în loc de 1883 — ce s-a strecurat la bibliografie, p. 56, articolul de sub n. 7). Atît acest studiu al lui Sîrcu, cît şi cel publicat în anul următor în *Archiv für Slavische Philologie* (vezi cuprinsul lui la Damian P. Bogdan, op. cit., p. 8, notele 5 şi 6 şi p. 56 nr. 10) vor forma obiectul unei recenzii cuprinzătoare a lui Aleksandr Veselovski din Журнал Министерства Народного Просвещения CCXXXI, ian. 1884, отдел критики и библиографии, p. 76—90, unde e vorba şi de textele publicate de B. P. Haşdeu în Cărţile poporane ale Romînilor în secolul XVI, p. 181—184.

[135] Vezi op. cit., p. 535—553, 563—568 şi 576—581.

În anul 1896, P. A. Lavrov — cunoscut printr-o activitate științifică considerabilă, lucrarea lui capitală fiind studiul și în mare parte ediția textelor slave referitoare la activitatea lui Chiril și Metodiu [136] — publică extrase din textul slav al Învățăturilor lui Neagoe Basarab [137].

Din anul 1899 datează studiul lui A. I. Iațimirski Из славянских рукописей, cu subtitlul: Тексты и заметки[138], unde se publică însemnări și texte din mss slavo-romîne [139], între care și un fragment de cronică moldovenească aflată în ms slav nr. 280 din Biblioteca Academiei R.P.R. [140].

Același va edita în 1902 viața Sf. Dumitru de Salonic, după un ms moldovenesc din sec. al XVI-lea [141], iar P. A. Sîrcu, în descrierea tetraevanghelului caligrafului Gavriil ce o dă în 1902 [142], reproduce și părți din ms respectiv.

În anul următor, sub titlul: Книжное влияние славянского языка на румынский[143] A. I. Iațimirski publică texte din mss slavo-romîne.

Din anul 1904 avem temeinica ediție a textului slav al Învățăturilor lui Neagoe Basarab, publicată de învățatul P. A. Lavrov sub titlul: Слова наказательныя воеводы валашскаго Иоанна Негоя к сыну Феодосию[144] despre care operă Lavrov se ocupă mai mulți ani în șir, începînd cu 1894 [145]. Acest studiu cuprinzător al lui Lavrov începe cu o introducere în care, între altele, se studiază izvoarele și limba Învățăturilor, după care urmează un glosar ales și, în sfîrșit, textul publicat cu toată rigurozitatea unei ediții filologice [146]. Acest studiu folosit din plin în

---

[136] E vorba de lucrarea Материалы по истории возникновения древнейшей славянской писменности din Труды славянской комиссии, t. I, Leningrad,1930 (vezi în acest sens André Mazon, *Revue des études slaves,* 10, p. 98) studiu pe care L. V. Cerepnin îl folosește din plin, pe pagini întregi (Vezi L. V. Cerepnin, op. cit. p. 85—89).

[137] P. A. Lavrov, Слова наказательныя воеводы Валашского Негоя к сыну своему Феодосию în Чтения в обществе истории и древностей Российских, протоколы cartea a IV-a, 1896, 12 p. Și acest studiu a lui P. A. Lavrov este adus la cunoștința cercetătorilor romîni prin următoarele cuvinte ale lui Iațimirski: „Ms. (Învățăturilor) conține o foarte lungă și interesantă învățătură de zece ori mai lungă ca textul romînesc publicat de d-l Hașdeu în Arhiva Istorică. Lavrov a făcut o scurtă prefață și a publicat trei fragmente... În curînd dl. Lavrov va publica ms. întreg, cu o prefață din partea mea" (vezi în acest sens scrisoarea lui A.I. Iațimirski în *Revista critică literară,* Iași IV (1896) p. 216 publicată sub titlul Învățăturile lui Neagoe Vodă (Notiță istorică). Studiul de mai sus al lui P. A. Lavrov este citat și de P. P. Panaitescu, Învățăturile lui Neagoe Basarab, p. 5, nota 3.

[138] În Ученыя записки имп. Московского Университета, отдел историко-филологический, выпуск двадцать четвертый, Moscova, 1899.

[139] Vezi op. cit., p. 33—92.

[140] Vezi op. cit., p. 76. În același studiu și o listă a mss copiate de caligraful Gavriil (p. 31—33).

[141] În Известия отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук- VII (1902), p. 101—107.

[142] Vezi mai sus, p. 253 și nota 49.

[143] În Русский филологический Вестник, L (1903), p. 191—195, la p. 187—190, dă extrase din mss romînești, bilingve (slave și romînești).

[144] În colecția: Памятники древней письмености и искусства, CLИ.

[145] Vezi P. A. Lavrov, op. cit., p. I.

[146] Introducerea e pe p. I — XXVII, glosarul — p. XXIX—XXXVII și textul — p. 1—62 cu 1 facsimil ce l-am reprodus și noi în *Din paleografia slavo-romînă,* extras

ceea ce priveşte textul şi în literatura romînească de specialitate[147] — căci pînă acum nu avem o ediţie romînească a acestui izvor narativ-slavo-romîn — a fost urmat şi de două cercetări cu acelaşi obiect: a lui A. I. Iaţimirski Валашский Марк Аврелий и его поучения[148] şi a lui St. M. Romanski Българска книжнина в Ромъния и едно произведение[149].

Din anul 1906 sînt două lucrări ale aceluiaşi învăţat, şi anume *Из истории славянской письменности в Молдавии и Валахии* XV—XVII вв., cu subtitul: Введение к изучению славянской литературы у румын. Терновские тексты молдавского происхождения и заметки к ним[150] şi *Из истории славянской проповеди в Молдавии*, cu subtitlul: Неизвестныя произведения Григория Цамблака, подражания ему и переводы монаха Гавриила[151]. Astfel, în cea dintîi lucrare publică texte din ms scris în Ţara Romînească în sec. al XVI-lea, ce pe vremea cînd Iaţimirski şi-a scris lucrarea se afla sub cota 92 la mînăstirea Neamţ[152], mss slavo-romîne aflate în Biblioteca Academiei R.P.R. sub cotele 154, 119, 72, 171, cum şi din alte mss slavo-romîne. In a doua lucrare editează texte din mss ce se aflau în mînăstirea Neamţ sub cotele 106 şi 20, un ms aflat în Biblioteca Academiei R.P.R., cum şi din cîteva mss slavo-romîne aflate în biblioteci din U.R.S.S.[153]. Subliniem apoi faptul că amîndouă lucrările sînt precedate de întinse studii introductive, din care cel din lucrarea a doua are nu mai puţin de 166 pagini.

Şi tot A. I. Iaţimirski este cel care în anul 1909 va edita letopiseţul lui Azarie şi acesta sub titlul Славяно-молдавская летопись монаха Азария[154]. In acest studiu, socotit printre principalele ediţii de cronici

---

din *Documente privind istoria Romîniei* introducere, vol. I, Bucureşti, 1956, fig. 9. Citām spre documentare şi un exemplar al lucrării Lavrov — adnotat de Ioan Bogdan şi aflat în Biblioteca Academiei R.P.R. ms rom. nr. 5217 (vezi în acest sens Damian P. Bogdan, Ioan Bogdan şi manuscriptele lui din Biblioteca Academiei Romîne în *Raze de lumină*, VII (1935) p. 24).

[147] Vezi P. P. Panaitescu, Invăţăturile lui Neagoe Basarab, p. 5, notele 1 şi 3, p. 23, nota 3, p. 24, notele 1—3, p. 28, nota 3, p. 30, notele 2 şi 4, p. 34, nota 6 şi p. şi notele urm.

[148] In Известия отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук за 1905 год, cartea IV, p. 339—374 unde Iaţimirski, între altele, susţine că Despina nu e un nume propriu, ci grecescul Δεσποῖνα, деспотица adică fiica despotului (vezi p. 347), combate părerea lui Sîrcu că au existat trei redacţii ale Invăţăturilor (p. 355) şi că Sîrcu a tradus greşit писанiе prin diată (p. 359, nota 1). Studiul lui Iaţimirski este folosit de P. P. Panaitescu, op. cit., p. 5, nota 3 şi p. 6, nota 1.

[149] In Известия на семинара по славянска филология при Университета в София за 1904 и 1905 год., Sofia, 1905, p. 1—100. Insă studiul lui Romanski este o compilaţie (vezi S. B. Bernştein, Разыскания в области болгарской исторической диалектологии, том 1, Язык валашских грамот XIV—XV веков, Moskova, 1948, p. 40).

[150] Ca vol. CLXII însă aparte din Памятники древней письменности и искусства.

[151] Ca vol. CLXIII însă aparte din Памятники древней письменности и искусства

[152] Vezi p. LXXX—LXXXI şi XCVI.

[153] Vezi textele respective la p. 1—109; pentru redarea exactă a textului vieţii Sf. Ioan cel Nou, faţă de acelaşi text editat de episcopul Melhisedec Ştefănescu să se vadă Ioan Bogdan, Inscripţiile de la Cetatea Albă şi stăpînirea Moldovei asupra ei, extras din *Analele Academiei Romîne*, seria II, tom. XXX, Mem. Secţ. istorice, Bucureşti, 1908, p. 31, nota 2.

[154] In Известия отделения русского языка и словесности имп. Акад. Наук, XIII (1908), cartea IV, p. 23—80, şi în extras, St. Petersburg, 1909.

moldoveneşti[155], Iaţimirski, pe lîngă date complimentare faţă de ediţia aceleeaşi cronici, publicata de Ioan Bogdan în 1909, dă şi o descriere mai completa a cronicii respective.

Din anul 1911 avem un alt studiu al lui A. I. Iaţimirski[156], unde publica atît însemnarea dintr-un tipic slav moldovenesc scris la 1533 şi aflat într-o colecţie particulară, cît şi textul cu acelaşi caracter aflat în tetraevanghelul Homorului din 1473, în care e vorba de năvala turcilor în Moldova în cursul anului 1538[157].

Ultimul studiu în care aflăm ediţia unui text slavo-romîn ajuns în versiunea rusească printre textele ruseşti datează din epoca sovietică şi ediţia aparţine lui A. D. Sedelinikov, care în 1929 publică Литературная история повести о Дракуле[158]. A. D. Sedelinkov publică a 18-a copie[159] — aceasta necunoscuta — e din anul 1490 şi a aparţinut mînăstirii Kiril-Beloozersk, iar în studiul introductiv autorul ediţiei cercetează originea Povestirii despre Draculea.

Cataloage şi ediţii de documente

Prima lucrare în care aflăm menţiunea unui document slavo-romîn se datoreşte pelerinului rus Vasile Grigorovici Barski, care în anul 1723 face prima călătorie la mînăstirile de la Athos şi în alte locuri, iar în 1745 o a doua, rezultatele călătoriei fiind consemnate în cartea sa Путешествие к святым местам в Европе, Азии и Африке[160] unde aflăm un repertoriu al documentelor slavo-romîne ce s-a destinat următoarelor mînăstiri de la Athos: Marea Lavră a sfîntului Athanasie, Cutlumuş, Vatopedi, Simopetra, Hilandra, Kostamonit, Dohiar, Xenofon, Xiropotam şi Dionisiu, cum şi un act dat de Alexandru Lăpuşneanu în anul 1566 bisericii sf. Ioan Botezatorul de pe muntele Sinai[161].

---

[155] Vezi P. P. Panaitescu, La littérature slavo-roumaine (XVe—XVIIe siècles) et son importance pour l'histoire des littératures slaves, p. 7, nota 22.

[156] In Известия отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук XVI (1911), cartea II, p. 339—341.

[157] Aceeaşi însemnare editată şi de I. Bogdan în Evangheliile de la Homor şi Voroneţ, extras din *Analele Academiei Romîne,* seria II, tom. XXIX, Memoriile secţiunii istorice, Bucureşti, 1907, p. 5.

[158] In Известия по русскому языку и словесности Академии Наук Союза Советских Социалистических Республик, t. II (1929), p. 621—659.

[159] Copia ce se afla în 1856 în Muzeul Rumianţev — astăzi Biblioteca publică de stat „V. I. Lenin" — a fost publicată încă în 1857 la Petersburg de A. N. Pîpin, critic literar, cunoscut însă şi prin studii temeinice paleografice, mai ales în capitolul criptografie, de la mijlocul veacului trecut (vezi L. V. Cerepnin, op. cit., p. 41) şi anume în studiul Очерк литературной истории старинных повестей и сказок русских, p. 344—349, apoi retipărit de F. I. Buslaev în Историческая христоматия церковнославянского и древне-русского языков, Москва 1861, p. 700—707, o nouă ediţie dînd în 1860 N. I. Kostomarov în Памятники старинной русской литературы, вып. 2-й, p. 399—402, pentru aceste date vezi P. A. Sîrcu, Путешествия румынских ученых по славянским землям, din Журнал Министерства Народного Просвещения, CCXI (1880), sept., отд. современная летопись, p. 8, nota 4.

[160] Folosesc ediţia din 1785 ce am avut-o la îndemînă, vezi despre această lucrare a lui Barski, Damian P. Bogdan, Despre daniile romîneşti la Athos, p. 3—4.

[161] Vezi din ediţia citată în nota 160 de mai sus, respectiv p. 259, 603, 633, 640, 653, 675, 681, 687, 704, 733 şi 275.

Lucrarea următoare, în acest sens, este catalogul mss ruseşti şi slave al lui A. K. Vostokov — despre care a fost vorba mai sus — în care se dă un regest cu citaţii din text, un act al lui Petru Şchiopul din 1 iunie 1589, scris de Ieremia Băseanul, prin care domnul respectiv moldovean întăreşte lui Ceachîr gelep cîşla de pe Cogîlnic din ţinutul Lăpuşnei ce o cumpără de la Pricop feciorul lui Măteiu cu 9600 de aspri [162].

Din anul 1847 datează catalogul lui Porfirii Uspenski Указатель актов хранящихся в обителях св. горы Афонской[163] care este şi primul catalog de documente referitoare la Athos [164].

Din anul 1848 avem *vestitul* studiu [165] Очерк путешествия по Европейской Турции[166] al lui V. I. Grigorovici — socotit printre cercetatorii progresişti ruşi dinaintea Marii Revoluţii din Octombrie [167]. Astfel în Очерк-ul său, V. I. Grigorovici arată că la mînăstirea atonită Hilandar a văzut pînă la 50 hrisoave date de domnii romîni, ţarii ruşi şi alţii, de la Kostamonit citează un hrisov al voevodului moldovean Petru — e vorba de Petru Rareş [168], iar de la Rusicon rezumeaza hrisovul lui Vlad Călugărul din 1487 şi cel al lui Radu cel Mare din 1492 [169].

În anul 1873 apare la Moscova: Отчет Московского Публичного и Румянцевского музеев за 1870—1872 г., unde se indică 16 documente moldoveneşti, cele mai vechi din anul 1407, iar cel mai nou din 1515, textele respective făcînd parte din colecţia Lukaşevici.

Din anul 1879 avem un repertoriu al documentelor slavo-romîne, al căror text în copii ruseşti din sec. al XIX-lea se află într-un ms miscelaneu ce a aparţinut lui V. I. Grigorovici şi astăzi se găseşte în

---

[162] Vezi A. K. Vostokov, op. cit., p. 149—150.

[163] În Журнал Министерства Народного Просвещения, 1847, nr. 7 şi 8, şi în extras, St. Petersburg, 1847.

[164] Extrase din acest catalog s-au publicat de Evloghie Kurila, iar o reeditare a lui — cu cîteva îndreptări cronologice a făcut-o Iosef Müller, vezi Damian P. Bogdan, Despre daniile romîneşti la Athos, p. 8, notele 1 şi 2, unde catalogul este folosit şi cu unele rectificări (vezi p. 12, notele 4 şi 5, p. 13, nota 5, p. 19, nota 3, p. 20, nota 6, p. 21, notele 4 şi 6, p. 26, nota 5, p. 29, notele 5, 9 şi 10, p. 33, nota 1 şi alte pagini şi note).

[165] Caracterizarea aparţine lui V. Jagič şi se află într-una din nu puţinele lui studii capitale, şi anume în История славянской филологии p. 343. Dar Iv. D. Šišmanov în Студии из областьта на българското възраждение. В.И. Григорович, неговото пътешествие в Европейска Турция и неговите отношения към българите (1844—1845) extras din Сборник на Българската Академия на науките, клон историко-филологичен IV, cartea VI, Sofia 1916, spune ca Очерк -ul lui V. I. Grigorovici este facut la iuţeala de aceea se observă defecte, disproporţie în expunere, o împrăştiere a materialului şi o grupare nesistematică a observaţiilor faţa de cele vazute. Aceste greşeli, adaugă Šišmanov, pot fi atribuite însă şi altor cauze, caci Kociubinski spune următoarele „clasicul Очерк a fost puternic taiat la cenzura, de care fapt nu o data s-a plîns autorul în convorbiri cu noi" (la Šišmanov, p. 36).

[166] În Ученые записки имп. Казанского Университета, 1848 şi în extras, Kazan 1848 şi în ediţia a 2-a postumă, la Moscova în 1877, pe care am avut-o la îndemînă.

[167] Vezi această apreciere la L. V. Cerepnin, op. cit., p. 76 şi nota 1.

[168] Vezi Damian P. Bogdan, op. cit., p. 35.

[169] Vezi respectiv p. 50, 64 şi 72 din ed. a II-a pe care am citat-o în nota 166 de mai sus.

Biblioteca publică de stat „V. I. Lenin" din Moscova. Repertoriul respectiv este publicat atît în Отчет Московского публичного и Румянцевского музеев за 1876—1878 г., cît şi în lucrarea lui A. E. Viktorov Собрание рукописей В. И. Григоровича. Sbornicul pomenit cuprinde documente de la următorii domni şi cu următoarele date: nr. 1 de la Ştefan Muşat din 1937 mai 9, nr. 2—6 de la Alexandru cel Bun din 1422, martie 2, 1426 septembrie 14, 1428 septembrie 1 şi 1429 august 31 şi decembrie 23, nr. 7 de la Iliaş din 1438, februarie 23, nr. 8 de la Petru Aron din 1456, martie 1, nr. 9—11, de la Ştefan cel Mare din 1463 iulie 19, 1500 martie 17 şi 1502 septembrie 30, nr. 12 de la Bogdan cel Orb din 1513 decembrie 17, nr. 13 şi 14 de la Ştefăniţă, din 1517 decembrie 26, nr. 15 de la Petru Rareş din 1527 martie 15, nr. 16 de la Iancu Sasul din 1581 august 16, nr. 17 de la Petru Şchiopul din 1589 iunie 13, nr. 18 de la Aron Tiranul din 1592, ianuarie 3, nr. 19 de la Ieremia Movilă din 1605, aprilie 15, nr. 20 de la Simeon Movilă din 1606, iulie 13 sau 30[170], nr. 21 de la Ştefan Tomşa din 1617, decembrie 21, nr. 22 de la Istratie Dabija din 1665, februarie 6, iar nr. 23 şi 24 cuprind acte de la : Nestor Ureche din 1606 octombrie 1 şi Anastasie Crimca din 1622, iunie 1.

Din anul 1880 fiinţează indicele lui Timotei Florinski: Афонския акты и фотографическия снимки с них в собраниях П. И. Севастьянова cu subtitlul Библиографическое разыскание[171], în care avem, de asemenea, un repertoriu de documente slavo-romîne, destinate Athosului — mai toate aceste documente fiind fotografiate de către expediţia P. I. Sevastianov ce a lucrat la Athos în anii 1851 şi 1857[172].

Din anul 1891 datează Описание бумаг епископа Порфирия Успенского пожертвованных им в имп. Академию Наук по завещанию, составленно по поручению Академии Наук П. Сырку[173], în care aflăm un repertoriu despre daniile romîneşti la Athos, între care, aşadar, şi documente slavo-romîne[174].

In anul 1892 apare partea I-a din volumul III a operei lui Porfirii Uspenski[175], unde, într-un capitol special[176], autorul lucrării dă un repertoriu al daniilor romîneşti de la Athos, aşadar şi al documentelor slavo-romîneşti[177].

Iar în 1896 — apare Краткое описание Щукинского музея в Москве unde sînt indicate două documente moldoveneşti din anii 1528 şi 1609.

---

170 In Отчет e 13 iulie, iar la A. E. Viktorov — 30 iulie.

171 In Записки историко-филологического факультета имп. С. Петербургского Университета, V (1880).

172 Vezi referinţele noastre în Despre daniile romîneşti la Athos, p. 5—6.

173 In Записки имп. Академии Наук, t. LIV, приложения nr. 9, vezi şi Damian P. Bogdan, Basarabeanul Polihron Sîrcu şi contribuţia lui la cultura romînească veche, p. 42 şi nota 4.

174 Referinţe utilizate de noi în studiul citat în nota 172 de mai sus, p. 42—43.

175 Operă publicată de Academia rusă de ştiinţe, sub redacţia lui P. A. Sîrcu, vezi Damian P. Bogdan, op. cit., p. 2 şi nota 2.

176 Extrase din acest capitol a publicat la noi St. Nicolaescu, însă cu oarecari greşeli (vezi Damian P. Bogdan, op. cit., p. 2, nota 4).

177 Capitol folosit pe larg, cu unele îndreptări, de noi în op. cit., p. 10, nota 5, p. 11, nota 1, p. 12, nota 6, p. 18, nota 2 cum şi alte p. şi note din op. cit.

In ceea ce priveşte ediţiile de documente slavo-romîne publicate în ruseşte, prima în acest sens aparţine lui Iurko Huţa[178] — care apoi sub pseudonimul Iurii Venelin a activat în lumea ştiinţifică — titlul lucrării fiind Влахо - болгарския или дако - словянския грамматы, publicată de Academia rusă de ştiinţe la Petersburg în anul 1840, după moartea autorului (Venelin moare la 26 martie 1839 iar prefaţa lucrării semnată de Venelin poartă următoarea dată: Moscova 10 decembrie 1832). Iată, pe scurt, originea acestei lucrări, care este şi prima ediţie de documente slavo-romîne. In anul 1830, Academia rusă de ştiinţe trimite pe Iurii Venelin, de profesiune medic, într-o călătorie ştiinţifică prin Moldova, Ţara Romînească, Bulgaria şi parte din Rumelia, ca să cerceteze toate documentele, mss şi tipăriturile slave ce se află în mînăstirile şi în bibliotecile din ţările specificate însă nu numai textele slave specificate, ci şi cele scrise în limbile moldovenească, valahă şi greacă. I se mai dădea lui Venelin şi misiunea ca, între altele, să caute să descopere vechile cronici bulgăreşti. Imprejurările însă nu au îngăduit lui Venelin ca să stea în ţările pomenite decît pînă la sfîrşitul anului 1831[179]. Iar rodul călătoriei a fost copierea a 66 documente din Moldova şi Ţara Romînească, mai toate în limba slavă din care 16 din sec. XV — 11 din Ţara Romînească, 4 ale regelui Sigismund al Ungariei şi 1 de la Alexandru cel Bun, 24 din sec. XVI — 22 din Ţara Romînească şi 2 din Moldova, 21 din sec. XVII, între care numai unul moldovenesc, la care adăugă şi un extras după un act al lui Matei Basarab[180], — după originale ce le-a aflat la mitropolia din Bucureşti şi la diferite persoane particulare tot din Bucureşti — unde Venelin soseşte în a doua jumătate a lunii septembrie din anul 1830 şi stă aici cam cinci luni[181]. După documente, Venelin dă în lucrarea sa o listă alfabetică de onomastice, extrase din pomelnicul mitropoliei Bucureşti[182], iar apoi o altă listă alfabetică de onomastică sîrbă extrasă din pomelnicul sîrb ce l-a aflat în bibloteca mitropoliei Bucureşti[183]. Lucrarea se încheie cu 29 facismile

---

[178] După o serie de cercetători, Iurii Ivanovici Venelin era huţul (ucrainean) (vezi în acest sens P. Bezsonov, Юрий Иванович Венелин în Журнал Министерства Народного Просвещения, CCXXI (1882), iunie, отд. наук. p. 159—206, V. D. Stojanov, Спомен за Венелина—по случай на 50—годишния период от смърта му în Периодическо списание на българското книжовно дружество в Средец anul VI, fasc. XXVIII—XXX (1889), p. 807—813, cele scrise de V. N. Zlatarski în Летопись на Българското книжовно дружество III (1903), p. 90—160 şi V. Jagič, История славянской филологии, p. 448—456), iar după A. I. Iaţimirski romîn (vezi A. I. Iaţimirski, Значение румынской филологии для славянских изучении în Журнал Министерства Народного Просвещения seria nouă XVII (1908), sept. p. 121—142 — să se vadă pentru acest studiu al lui A. I. Iaţimirski şi documentata recenzie a lui I. Svencicki din Записки наукового товариства имени Шевченка. tom. LXXXV (1908).

[179] Din prefaţa Academiei ruse de ştiinţe ce precede lucrarea lui Venelin.

[180] Vezi p. 1—313. Interesant de subliniat faptul că în prefaţa lui Venelin ce urmează prefeţei Academiei autorul dă o ediţie filologică a unui act scris în Ţara Romînească la 1623, apoi acelaşi act îl dă în ediţie istorică.

[181] Vezi în acest sens V. Jagič, *op. cit.*, p. 450.

[182] Vezi p. 341—350, căci p. 319—320 cuprind date despre limba doc. slavo-romîne, iar p. 338—340 sînt note pentru ceea ce urmează pe p. 341—359 din pomelnice.

[183] Vezi p. 350—359.

litografiate, reproducînd documente în întregime [184] sau fragmentar [185] — primul facsimil cuprinzînd reproducerea a 8 rînduri din cel mai vechi act slavo-romîn al lui Vladislav I, dat mînăstirii Vodiţa — ultimele 3 facsimile cuprinzînd documente romîneşti din sec. XVIII, reproduse fragmentar.

Fiecare text este precedat de un scurt rezumat şi dată, iar textul în sine al documentului este de obicei publicat in extenso, de cele mai multe ori cu prescurtările desfăcute, uneori însă se lasă la o parte părţi care privesc blestemul şi martorii, în text deseori ierurile finale sînt după ortografia rusă din vremea lui Venelin [186] chiar şi acolo unde nu există în original [187], iar iusurile mare şi mic, sînt înlocuiţi respectiv prin literele ruseşti y (ю) şi я. [188].

După text urmează note, în care uneori dă şi rezumate de documente cum şi vocabularul documentului ce-l editează.

Această lucrare a lui Venelin „pentru timpul său foarte preţioasă" — cum scria Ioan Bogdan [189] este cea care „ne-a deschis întîi de toate nouă ochii asupra unei comori de izvoare ce rămăsese pîna la dînsul obscură" — adaugă acelaşi învăţat romîn [190] şi ea a alcătuit cartea de căpătîi a unui şir întreg de cercetători de la mijlocul şi din cea de-a doua jumătate a veacului trecut [191], aceasta din pricina materialului înbelşugat şi extrem de important pentru istoria limbii bulgare — cum scria P. A. Lavrov [192] — (de fapt, slavo-romîn) ce se cuprinde în lucrarea lui Venelin, lucrarea lui Venelin constituind, în acelaşi timp, şi un model ce s-a urmat în metodologia editarii documentelor — după cum ne-o dovedesc ediţiile de documente publicate de B. P. Haşdeu [193], Kaluj-

---

[184] Vezi în acest sens planşele IV—V ce cuprind doc. de la Sigismund regele Ungariei.

[185] Vezi planşele I, III, VI—XVII.

[186] Vezi în acest sens, de pildă: p. 5: работъ, шсмъ, доунавъ—faţă de orig. unde este: работь, шсмь, доунавь; p. 87: азъ, гнъ, родитель—faţă de orig. unde este: азь, гнь родитєлъ

[187] Vezi în acest sens, de pildă: p. 5: бг҃лоизволихъ, пописахъ приложихъ, сихъ, p. 87: шнъ, гласъ, p. 88: вамъ şi слꙋгъ faţă de orig. unde cuvintele respective au consoana finală suprascrisă.

[188] Vezi, de pildă, p. 89: бѫдущи, дꙋшѧ, p. 38: подвизающимсѧ—faţă de orig. unde este: бѫдѫщи, дѫшѧ. подвизаѫщим сѧ.

[189] I. Bogdan, Io din titlul domnilor romîni în *Convorbiri literare*, XXIII (1889) p. 722.

[190] I. Bogdan, Istoriografia romînă şi problemele ei actuale — Academia Romînă, *Discursuri de recepţie*, XXVII, Bucureşti 1905, p. 13.

[191] Vezi Ivan Ohienko, Cum trebuesc editate documentele slavo-romîne, în *Arhiva* XXXVIII (1931), p. 523.

[192] P. A. Lavrov, Обзор звуковых и формальных особенностей болгарского языка, extras din Чтения в имп. Обществе истории и древностей Российских при Моковск м Университете, Москва, 1893, p. 10.

[193] Vezi în acest sens, revista *Arhiva istorică a Romîniei*, unde Hajdeu foloseşte în ceea ce priveşte ierurile finale, deseori ortografia rusească din vremea lui; p. 68, 70, 78, 110 — care tot aşa e reprodus de Mihai Costăchescu, Documentele

[194] Vezi în acest sens, revista *Arhiva istorică a Romîniei*, unde Hajdeu foloseşte în ceea ce priveşte ieniile finale, deseori ortografia rusească din vremea lui; astfel de pildă în vol. I., 1 p. 18 avem: романъ, молдавъскою, далѣ, хотаръ, поперекъ faţa de formele respective din original: романь, молдавьскою, даль, хотарь, поперекь acelaşi lasă la o parte părţi din textul actelor, să se vadă în acest sens revista citată I., I, actele de pe p. 68, 70, 78, 110 care tot aşa e reprodus de Mihai Costăchescu, Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare, I, p. 132.

niaţki[194], Ulianiţki[195], Miletič[196] şi Ghibănescu[197]. În ceea ce priveşte valoarea ediţiei Venelin, P. A. Lavrov scrie că lucrarea respectivă trebuie folosită cu precauţiune pentru că „confruntarea facsimilelor cu textele tipărite convinge că textul documentelor a fost publicat cu multă neglijenţă, nu mai vorbesc de nerespectarea particularităţilor paleografice (despre desfacerea, de pildă, a titlelor), deseori se întîlneşte schimbarea ortografiei, aşa, de exemplu, în loc de ѫ-оу în loc de ѧ-я În acelaşi sens sînt şi cuvintele lui P. S. Biliarski, care scrie că Venelin nu în totul exact a copiat unele documente, în unele cazuri a rusificat textul în mod conşient aşa că „e greu să deosebeşti ce aparţine originalelor Ţării Romîneşti şi ce transpunătorului lor“[199] (adică lui Venelin).

Aşadar, S. B. Bernştein este pe deplin îndreptăţit, cînd în 1948 scria următoarele despre ediţia lui Venelin: „natural că ediţia însăşi nu mai satisface cerinţele de astăzi“[200]. Totuşi, pentru actele care între timp vremurile le-au mistuit şi Venelin le-a editat în 1840[201], opera lui Venelin este de la sine înţeles că rămîne valabilă.

În acelaşi an în care Academia rusă de ştiinţe publică ediţia de documente a lui Venelin în coloanele unei reviste ruseşti[202], apăreau Молдавская грамоты ce cuprindeau textul slav a nouă documente moldoveneşti, din care primul era socotit de la Alexandru cel Bun, de fapt însă de la Alexandru Lăpuşneanu, al 2-lea de la Ştefan cel Mare din 8 ianuarie 1473[203], iar cele următoare de la domnii moldoven Bogdan

---

[194] Astfel, Kalujniaţki, ca şi Venelin, pune după consoanele finale suprascrise ier şi ieri, vezi în acest sens Ivan O h i e n k o, op. cit., p. 529.

[195] Vezi în acest sens Материалы для истории взаимных отношений России Польши, Молдавии, Валахии и Турции XIV—XV вв., despre care va fi vorba mai departe sub anul 1887 care, de pildă, adaugă ierii finali după consoalele suprasorise, conform ortografiei ruse contemporane lui (vezi, de pildă p. 14) иванъ, поклон, бол҄ѣром, faţa de orig unde иван e: (subliniem cîteva suprascrisa), поклон, бол҄ѣром) (vezi şi cele scrise de Ivan O h i e n k o, op. cit., p. 523 şi 529.

[196] Vezi, în acest sens Дакоромъните и техната славянска письменность despre care va fi vorba mai departe, unde Miletič, ca şi Venelin, lasă uneori la o parte părţi din textul actelor (vezi de pildă p. 328, 336, 347, 363, 372 şi 375); actele cu nr. respective 1, 10, 20, 41, 52 şi 55

[197] Vezi Gh. G h i b ă n e s c u, *Surete şi izvoade,* I (1906), p. 311 unde scrie că urmează formularul obişnuit ce nu-l mai redă sau p. 254 unde arata că încheierea e obişnuita ce nu o mai redă.

[198] Vezi P. A. L a v r o v, op. cit., p. 9—10.

[199] P. S. B i l i a r s k i, Судьбы церковного языка, II, p. 258, citäm după S. B. B e r n ş t e i n, Разыскания в области болгарской исторической диалектологии, I, p. 24, nota 1, vezi, aceeaşi referinţă şi la Damian P. B o g d a n. Diplomatica slavo-romînă, extras din Documente privind istoria Romîniei, introducere, II, Bucureşti, 1956, p. 10.

[200] Vezi S. B. B e r n ş t e i n, op. cit. I, p. 24.

[201] Vezi în acest sens, de pildă, următoarele acte pierdute: din Moldova al lui Alexandru cel Bun, cu data 25 aprilie 1425 — publicat de Mihai C o s t ă c h e s c u, în op. cit., I, p. 137, după Venelin — op. cit., I, p. 60—62 şi din Ţara Romîneasca al lui Laiotă Basarab cu data: 4 iulie 1476 — publicat de P. P. P a n a i t e s c u, Documentele Ţarii Romîneşti, I, p. 297—298, după Venelin — op. cit. p. 118—119).

[202] In Журнал Министерства Внутренних Дел pe luna august, vezi şi Damian P. B o g d a n, Diplomatica slavo-romînă, p. 10.

[203] Acest act, necunoscut ediţiilor de documente moldoveneşti, publicate de Ioan Bogdan şi M. Costachescu, a fost publicat după originalul ce se află în biblioteca Universităţii „Taras Şevcenco“ din Kiev, de prof. St. Ciobanu în *Revista Istorică Romînă* XIV (1944) p. 79—83, sub titlul Un document inedit din timpurile lui Ştefan cel Mare cu unele omisiuni în text şi în traducere. Însă nici prof. Ciobanu nu cunoaşte ediţia din 1840 a actului respectiv.

cel Orb, Ştefăniţă, Ieremia şi Constantin Movilă, ultimul fiind de la Radu Mihnea, datele actelor fiind respectiv: 1507, martie 1, 1518, aprilie 22, 1519, iulie 1, 1597, iunie 7, 1599, aprilie 27, 1610, martie 11 şi 1618, decembrie 21, actele privind proprietăţi ce în cursul vremurilor au aparţinut mănăstirilor: Moldoviţa, Homor şi Probota.

Din anul 1844 datează articolul lui I. Nelidov: Грамота, данная монастырю Киприяна в Бессарабии Антиохом Константином, воеводою Молдо-Влахийском в 1698 году[204], în care, cum se vede şi din titlu, se publică actul din 1698, al lui Antioh Cantemir, destinat mănăstirii Căpriana, act ce apoi va fi reprodus în anul următor de Vasili Aprilov, în Болгарския грамоты, собранныя, переведенныя на русский язык и объясненныя Василием Априловом. Tot lui I. Nelidov îi aparţine în 1844 şi ediţia actului lui Alexandru Aldea din 9 februarie 1433 [205].

Şi tot în acelaşi an cînd I. Nelidov editează actele specificate, N. N. Murzakevici, creatorul vestitei Societăţi de istorie şi antichităţi din Odesa — ai cărei membri au fost şi unii dintre învăţaţii romîni din secolul trecut, publică actul lui Alexandru cel Bun din 1407, martie 8 şi aceasta sub titlul Грамота молдавского воеводы Александра о пожаловании Михаила Попши за службу двумя селами[206].

Acelaşi va publica apoi şi: Молдо-влахийския грамоты, хранящихся в Бессарабии[207], în care sînt editate textele slave ale documentelor moldoveneşti cu următoarele date: 1434 octombrie 8 [208], 1535 martie 22, 1554 aprilie 30, 1609 mai 1 sau 30 [209], 1667 februarie 15 [210], 1495 martie 17 — cităm în ordinea cronologică a publicării documentelor — 1518 aprilie 22 [211], 1528 martie 6 sau 7 [212], 1551 aprilie 28, 1574 mai 10, 1605 martie 25 sau 26 [213], 1617 martie 26 [214], 1611 iunie 20, 1615 aprilie 30, 1621 aprilie 6, 1623 august 4, 1635 martie 23 sau 27 [215], 1647 aprilie 8 şi 1646 septembrie 17 [216]. Publicarea respectivelor

---

204 In Записки имп. Одесского Общества Истории и древностей, I (1844), p. 349 şi urm.

205 In aceeaşi revistă din nota 204, vol. I, (1844), p. 345—349.

206 In Записки имп. Одесского Общества Истории и древностей, I (1844), p. 346, la sfîrşitul volumului respectiv din revistă se află şi un facsimil litografiat după primele rînduri din actul citat.

207 In Записки имп. Одесского Общества Истории и древностей II (1848), p. 562—567 şi III (1853), p. 248—267.

208 In acest act, destinatarii sînt două personaje, iar nu unul cum a citit Murzakevici, lectura cu două personaje ne aparţine şi ea a fost însuşită în colecţia: Documente privind istoria Romîniei. A. Moldova, sec. XIV, XV, vol. I, p. 113. nr. 138.

209 Acest act e sub nr. IV, p. 565—566, acelaşi act e publicat şi în Записки Одесского Общества Истории и Древностей IV (1858), p. 344—345, cu data de zi: 30.

210 Vezi, în acest sens, revista citată în nota 204 de mai sus, II, p. 562—567.

211 Acelaşi act, dar în fruntea rezumatului data de an, e greşit 1618, e publicat a doua oară sub nr. X, p. 259—260, prima dată e publicat sub nr. II, p. 249—250.

212 In rev. cit. din nota 204, III (1853) p. 251 în rezumatul din fruntea textului e: martie 6, iar în text (p. 252) — martie 7.

213 In acelaşi volum din rev. cit., p. 255 în rezumat e 25 martie, iar la p. 256 în dată e martie 26.

214 Data anului erei noastre e 1615, vezi rev. cit. din nota 204, III, p. 257.

215 In rezumat e 23 martie, iar în data de la sfîrşitul doc.: martie 27, vezi rev. cit. din nota 204, III, p. 261 şi 263.

216 Data de an 1647 din rezumat e greşită, vezi rev. cit. în nota 204, III, p. 265.

documente începută în 1848 va continua în 1853, iar din 1858, cu titlul schimbat Материалы для истории Молдавии, cînd, N. N. Murzakevici publică documente moldoveneşti cu următoarele date: 1396 ianuarie 6, 1435 septembrie 1, 1510 februarie 7, — dar tot aici şi tratatul lui Mircea cel Bătrîn din anul 1403 cu regele Vladislav Iagello, cum şi scrisoarea din 10 august a aceluiaşi domn către pomenitul rege[217], 1525 august 26, un act cu data greşită de la Iancul Sasul[218], 1546 aprilie 16, 1547 aprilie 8, 1570 februarie 16, 1600 martie 25, 1603 aprilie 22, 1623 aprilie 9, 1632 august 9, 1533 martie 28[219], 1636 septembrie 15, 1667 februarie 15[220], 1495 februarie 5, 1618 martie 8, şi din 1662 ianuarie 16[221].

Această lucrare a lui N. N. Murzakevici ce cuprinde ediţia a 39 documente slavo-romîne, din care cele mai multe din textele documentelor respective au fost prezentate în rezumate romîneşti încă în 1926 de Ştefan Berechet[222], totuşi, n-a fost folosită pe deplin de editorii documentelor slavo-romîne din veacul nostru[223], de aceea am insistat şi noi asupra ei.

În anul 1845, V. I. Grigorovici comunica învăţaţilor romîni corespondenţa atribuită lui Ştefan cel Mare cu Dorotei arhiepiscopul de Ohrida[224], corespondenţă ce acelaşi învăţat o publică personal întîi în 1850[225], apoi în 1859[226]

Începînd cu anul 1846 apare monumentala colecţie rusească: Акты относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Архео-

---

[217] Vezi, în acest sens, Записки имп. Одесского Общества Истории и Древносте- IV (1858), p. 322—323.

[218] Data e 1548, martie 20; vezi volumul citat în nota 217, p. 332—334.

[219] În rezumatul de la p. 350, data de an e 1633.

[220] Vezi Записки IV, p. 320—321 şi 323—354.

[221] Vezi Записки V (1863), p. 838—841, în rezumatul actului din 1662, ianuarie 16 e greşeală de tipar: 1622 (vezi vol. cit. p. 840).

[222] Ştefan B e r e c h e t, Documente slave privitoare la Basarabia în tipărituri ruseşti, în *Revista Arhivelor,* vol. I, nr. 1—3 (1924—1926), p. 335—337.

[223] Aşa, de pildă, actul lui Ştefăniţă din 1518, aprilie 12, nu este dat după textul publicat de Murzakevici, atît de M. Costăchescu, care, deşi cunoaşte ediţia Murzakevici, totuşi, este curios că nu o utilizează, iar colecţia Documente privind istoria Romîniei tot aşa nu foloseşte textul publicat de Murzakevici; la fel nu e cunoscut colecţiei citate actul lui Petru Rareş din 7 martie 1528, cum nici textul actului lui Iliaş Rareş din 8 aprilie 1547.

[224] Ne-o arată redactorii publicaţiei *Magazin istoric pentru Dacia,* unde în vol. I (1845), p. 277—278, se publică o traducere romînească a respectivei corespondenţe, traducere care probabil s-a făcut de Gh. Peşacov (vezi I. B o g d a n, Documente false atribuite lui Ştefan cel Mare, în *Buletinul Comisiei istorice a Romîniei,* I (1915), p. 106, nota 2 şi p. 108).

[225] În Временник императорского Московского Общества истории и древностей V (1850), după I. Bogdan, op. cit., p. 107.

[226] În lucrarea О Сербии в ея отношении к соседним державам XIV—XV в., p. 41 după I. B o g d a n, op. cit., p. 108. În Чтения в имп. Обществе истории и древностей российских при Московском Университете за 1866 г., IV, p. 56—57, este o altă ediţie a corespondenţei respective, însă la I. Bogdan (op. cit., p. 108), de unde luăm aceasta indicaţie nu se vede cine este autorul noii ediţii, probabil însă tot V. I. Grigorovici, căci N. M. Petrovski scrie în Библиографический список печатных трудов Виктора Григоровича din Известия отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук t. XIX, cartea 3 şi în extras, Petrograd, 1915 (vezi şi completările bibliografice ale lui F. K. Petruni din aceeaşi publicaţie t. II (1929) p. 337—345), că V. I. Grigorovici a publicat de 3 ori Письма Стефана воеводы молдо-влахийского и Дорофея архиепископа первой Иустинианы.

графическою комиссиею în care se publică o serie întreagă de documente slavo-romîne, care atunci se aflau în Arhiva centrală a Ministerului afacerilor externe — Главный архив Министерства Иностранных Дел — şi în Arhiva centrală a Ministerului justiţiei — Главный Архив Министерства Юстиции.

Din anul 1848 datează Печатная сенатская записка по делу о Копанке и Кицканах ce apare la Petersburg şi unde se publică, în traducere rusească, acte moldoveneşti din anii 1429, 1430, 1456, 1463, 1527, 1581, 1589 şi 1592.

Acte moldoveneşti din secolul al XVII-lea sînt publicate apoi şi în Полное Собрание Русских Законов[227] iar din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea şi în Дополнения к историческим памятникам о России[228].

La fel este de subliniat importanta colecţie Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России[229] în care sînt editate numeroase documente slavo-romîne.

Din anul 1865 datează studiul lui A. S. Petruşevici Было ли два Галичи, în care autorul acestuia publică diploma bîrlădeana, aşa cum o editase B. P. Haşdeu [230].

Din anul 1867 fiinţează studiul arhimandritului Leonid Историческое обозрение афонских славянских обителей[232] unde se publica trei acte moldoveneşti din a doua jumătate a secolului al XVII-lea[232].

I. F. Holovaţki pulbică în anul 1868 atît Грамоты угро-влахийския и молдавския[233] — unde redă cîteva documente din Moldova şi din Ţara Romînească, cît şi Памятники дипломатического и судебно-делового языка русского в XIV—XV столетиях[234] unde editează şi cîteva documente moldoveneşti. Însă atît în prima, cît şi în a doua lucrare, textele sînt redate inexact [235], aşa că ceea ce a publicat Holovaţki trebuie utilizat cu multă precauţiune [236], deşi din tot ce a produs ştiinţificeşte acest cercetător, cea de-a doua lucrare este socotită ca cea mai importantă [237]

---

227 Vezi A. I. Iaţimirski, Дарственныя, жалованныя, льготныя и подтвердительныя грамоты молдавских господарей XV века în Древности Труды Славянской комисси имп. Московского археологического общества IV, p. 287—292.

228 Idem.

229 Vezi prezentarea acestei colecţii la I. Nistor, Contribuţii la relaţiunile dintre Moldova şi Ucraina în veacul al XVII-lea, extras din Academia Romînă, Memoriile secţiunii istorice, seria III, tom. XIII (1932—1933), p. 1 şi 2.

230 In revista Науковый Сборник во Львове, fasc. I., p. 24 şi urm. după Ioan Bogdan, Diploma bîrlădeană din 1134 şi principatul Bîrladului, cu subtitlul: O încercare de critică diplomatică slavo-romînă, în *Analele Academiei Romine,* seria II, tom. XI, 1888—1889, Memoriile secţiunii istorice, p. 66 şi 67.

231 In Херсонския Эпархиальныя Ведомости, 1867, nr. 2.

232 După A. I. Iaţimirski, op. cit., p. 287—292.

233 In Летопись занятий археографической комисии за 1865—1866 г. 4, 1868. p. 3—16.

234 In Науковый сборник за 1865—1868 г. şi în extras, după Ioan Bogdan, Cinci documente istorice din arhiva curţii imperiale de la Viena, în *Analele Academiei Romine,* seria II, tom. XI, 1888—1889, Memoriile secţiunii istorice, p. 35, nota 3.

235 Vezi pentru prima lucrare referinţele lui S. B. Bernştein, op. cit., I, p. 24

236 Vezi pentru a doua lucrare, Ion Bogdan, op. cit., p. 35, nota 3.

237 Vezi V. Jagič, op. cit., p. 499.

Acelaşi an 1868 ne aduce şi o reproducere a celor 19 documente moldoveneşti ce s-au editat în anul 1840, concomitent cu apariţia ediţiei lui I. I. Venelin [238].

Trei acte slave din Ţara Romînească, scrise două în anii 1487 şi 1496 şi al treilea din 1502, destinate toate mănăstirii Rusicon de la Athos, s-au publicat tot în acelaşi an de J. Šafařic — după copiile şi fotografiile trimise de arhimandritul rus Leonid în Стара српска писма cu subtitlul Из русског монастыре св. Пантелеймона у светој Гори [239] acte care apoi au fost pulbicate la Kiev în 1873 de arhimandritul citat în Акты русского на св. Афоне монастыря св. великомученика и целителя Пантелеймона [240] ediţia fiind redactată de profesorul Tarnovski [421].

Din anul următor fiinţează ediţia unui act moldovenesc din 13 martie 1533 a lui K. J. Nevostruev Три хрисовуље у Хиландару [242], învăţat rus cunoscut, mai ales prin clasica descriere a mss fostei biblioteci sinodale din Moscova — făcută în colaborare cu A. V. Gorski — lucrare socotită şi astăzi ca un model al cataloagelor de mss [243].

Din anul 1869 se semnalează publicarea unui act moldovenesc cu data de an 1442 într-o revistă rusească [244].

Textul slav a cinci acte moldoveneşti cu datele: 1423 februarie 17, fără dată de la Alexandru Lăpuşneanu, 1644 iunie 5, 1654 decembrie 8, 1581 martie 3, — cităm în ordinea apariţiei în publicaţie — cum şi încă şapte în text romînesc s-au publicat în anul 1879 la Colomeea de F. I. Belous sub titlul Несколько русских и румынских грамот древних господарей молдавских. Deşi această ediţie are greşeli [245], documentele fiind

---

238 Vezi în acest sens Записки Бессарабского статистического комитета tom. III, 1868, p. 13—33. Nici această lucrare n-a fost cunoscută ediţiilor de documentele moldoveneşti datorite lui I. Bogdan şi M. Costăchescu, la fel n-a cunoscut-o nici Şt. Ciobanu, care a publicat în 1944 actul lui Ştefan cel Mare din 8 ianuarie 1473 (vezi mai sus p. 272, nota 203).

239 In Гласник српского ученог друштва, VII (1868) p. 288—295, nr. 16—18. Atît această ediţie cît şi cea rusească din 1873 sînt cunoscute lui Emil Turdeanu în Din vechile schimburi culturale dintre Romîni şi Iugoslavi, extras din *Cercetări literare*, III, Bucureşti 1939, p. 149, nota I, unde corectează şi data greşită în transcriere — 1492 în loc de cea corectă 1502 — a actului din 1502. Vezi pentru ediţiile respective şi Damian P. Bogdan, Despre daniile romîneşti la Athos, p. 30, nota 5.

240 Aceeaşi publicaţie a apărut şi cu titlul în limba latină, vezi semnalarea şi la Emil Turdeanu, op. cit., p. 149, nota I.

241 Vezi în acest sens, Vladimir Moşin, Русские на Афоне и русско-византийские отношения в XI—XII вв. în *Byzantinoslavica* IX, 1, 1947, p. 63, nota 22.

242 In Гласник српского ученог друштва, VIII, fasc. XXV, seria veche, p. 285—287, vezi şi Damian, P. Bogdan, op. cit., p. 35 şi nota 6.

243 Vezi în acest sens, de pildă L. V. Cerepnin, op. cit., p. 45.

244 Este vorba de Вестник Европы II, (1869) p. 716—717 după P. P. Panaitescu, dare de seamă în *Revista istorică romînă,* II (1932), p. 412.

245 Vezi referinţele lui A. Kociubinski din Русский филологический Вестник, III (1880), nr. 3, p. 140.

prost publicate[246], ea a slujit însă lui Gh. Ghibănescu care semnalînd lipsurile lucrării[247], publică trei din actele ediţiei Belous[248].

V. V. Kacianovski, a cărui activitate ştiinţifică V. Iagič o socotea foarte roditoare, deşi nu s-a bucurat de reputaţie critică sau de adîncirea problemelor cercetate[249], publică în 1880 corespondenţa apocrifă a lui Ştefan cel Mare cu Dorotei arhiepiscop de Ohrida[250] — text ce apoi a fost reprodus în 1905 de St. Nicolaescu[251], ediţia lui Kacianovski fiind socotită mai bună decît cea a lui Grigorovici[252].

In anul 1881, A. S. Petruşevici publică **Письма молдавского господаря Александра къ рѹсскимъ гражданамъ во Львокѣ занимающим ся созданїемъ городской оуспенской церкви съ 1558—1556 года**[253] — în care sînt redate 16 documente ale lui Alexandru Lăpuşneanu, începînd cu 22 februarie 1558 şi sfîrşind cu 20 august 1566.

Cinci ani mai tîrziu, Petru Skobelski editează: Грамоты молдавских воевод, воеводинь и других высокопоставленных лиц в Молдавии[254] ce cuprinde o serie de acte moldoveneşti din sec. XVI.

Din anul 1887, fiinţează ediţia lui V. A. Ulianiţki: Материалы для истории взаймных отношений России, Польши, Молдавии, Валахии и Турции в XIV—XVI вв[255]., în care se publică o serie întreagă de documente slavo-romîne, pe care domnii Ţării Romîneşti şi ai Moldovei le-au destinat persoanelor şi instituţiilor din afara graniţelor celor două ţări romîneşti, reeditîndu-se şi patru acte slavo-romîne publicate în 1858[256], ale căror rezumate s-au publicat în romîneşte la 1889[257].

---

[246] Vezi S. B. Bernştein, op. cit. I, p. 26.

[247] Prezentarea ediţiei Belous la Gh. Ghibănescu, Surete şi izvoade, V, (1908) p. 4, unde spune următoarele: Bealous citeşte greşit unele cuvinte şi nu le redă în forma primitivă, ci cu ortografie rusificată (aceasta pentru actul din 1423, februarie 17) iar la p. 10, unde redă actul din 1581, martie 3, adaogă că dă textul după Belous, care însă l-a citit rău şi cu foarte multe lipsuri şi încurcături de înţeles.

[248] Gh. Ghibănescu redă în op. cit., în nota 247 de mai sus, sub nr. I, II şi III actul lui Alexandru cel Bun căruia îi corectează data de an: 1428 — la Belous e 1423 — al lui Iancu Sasul din 1581 şi al lui Alexandru Lăpuşneanu — fără dată la Belous — pe care-l datează cu anul 1558, fiindcă în sfat e Moţoc vornic — spune Gh. Ghibănescu.

[249] V. Iagič, op. cit., p. 802—805.

[250] In *Starine*, a Academiei croate de la Zagreb, XII, p. 253—254.

[251] St. Nicolaescu, Documente slavo-romîne cu privire la relaţiile Ţării Romîneşti şi Moldovei cu Ardealul în sec. XV şi XVI, Bucureşti 1905, p. 126—129. In aceeaşi lucrare, St. Nicolaescu publică din nou (vezi p. 226—229) aceeaşi corespondenţă „căci textul original dat... după Kacianovski, nu este exact, trebuie îndreptat" — scrie St. Nicolaescu — şi aici îl publică după o copie a lui Gh. Peşakov, ce reproducea textul Grigorovici (vezi I. Bogdan, Documente false, atribuite lui Ştefan cel Mare, p. 107—108).

[252] Vezi I. Bogdan, Documente false atribuite lui Ştefan cel Mare, p. 107.

[253] In Временник Института Ставропигийского, 1881, p. 149—166.

[254] In Ювилейное издание в память 300-летняго основания львовского ставропигийского братства t. I, Liov, 1886, sub litera Б — volum publicat cu o introducere de Isidor Şaranevici.

[255] Extras din Чтения при имп. Обществе Истории и Древностей Российских при Московском Университете, 1887, cartea III, cap. I, p. 1—244, Moscova, 1887.

[256] Vezi în acest sens referinţele lui A. I. Iaţimirski în Дарственныя, жалованныя, льготныя и подтвердительныя грамоты молдавских господарей, p. 287—292.

[257] Vezi, în acest sens, Theodor Codrescu, Uricariu, XI (1889) însă aceste

Această ediţie, despre care I. Bogdan a scris că este o publicaţie, în genere, fără exactitate diplomatică[258], — în care se înlocuieşte iusul mic prin Ѫ[259], adaugă ierii după consoanele finale suprascrise, aceasta conform ortografiei ruseşti a vremii autorului ediţiei, — conţine multe abateri ortografice[260], întrebuinţînd, cum spune M. Costăchescu „ca, de obicei", ortografie rusească[261] şi pentru cercetări filologice este cu totul nefolositoare, cum scrie şi S. B. Bernştein[262].

Adăugăm însă că toate documentele publicate în ediţia citată de V. A. Ulianiţki au fost, începînd cu anul 1891, reeditate de E. Kalujniaţki, după fotografii[263].

În anul 1888, V. V. Kacianovski publică Неизданныя грамоты из Афонских архивов[264] în care editează nouă acte slavo-romîne ce se aflau în arhiva mănăstirii atonite Zograf, din care cel mai vechi e al lui Alexandru cel Bun din 10 februarie 1429, pe care Kacianovski îl publică fără dată şi fragmentar[265], următorul e al lui Alexandru Aldea din 9 februarie 1433, iar ultimul: din 30 ianuarie 1698[266]. Însă nu toate actele publicate sînt inedite, aşa cum precizează titlul publicaţiei Kacianovski, căci actul citat al lui Alexandru Aldea fusese publicat pentru întîia oară încă în 1844[267], ca şi cel din 30 ianuarie 1698 al lui Antioh Cantemir — inedit la Kacianovski —[268]. Ediţia Kacianovski — necunoscută colecţiei de documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare a lui M. Costăchescu[269] — are o serie întreagă de lipsuri şi în acest sens S. B. Bernştein spune textual următoarele: „V. Kacianovski a publicat foarte prost nouă documente moldoveneşti"[270].

---

rezumate I. Bogdan scrie că „n-au nici o valoare" (I. Bogdan, Documentele lui Ştefan cel Mare, II, p. 285).

[258] I. Bogdan, Io din titlul domnilor romîni, *Convorbiri literare,* XXIII (1889), p. 733.

[259] O spune singur Ulianiţki în prefaţă.

[260] Vezi cele scrise de noi mai sus, p. 272 şi nota 195.

[261] Vezi Mihai Costăchescu, Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare, I. p. 531. Vezi pentru ediţia Ulianiţki şi un exemplar al acestei lucrări colaţionat de I. Bogdan în 1889 după textele documentelor ce atunci se găseau în Arhiva centrală a Ministerului de externe din Moscova, în ms. rom. 5246 din Biblioteca Academiei R.P.R. (Damian P. Bogdan, Despre manuscriptele lui Ioan Bogdan din Biblioteca Academiei Romîne, p. 24).

[262] S. B. Bernştein, op. cit., I, p. 26.

[263] Vezi, în acest sens, Eudoxiu de Hurmuzaki, Documente privitoare la istoria Romînilor, vol. I, partea II, p. 815—889, vol. II, partea II p. 656—729 şi vol. II, partea III, p. 706—728.

[264] În Известия Общества Археологии, Истории и Этнографии при имп. Казанском Университете, t. VI, 2 şi în extras, Kazan, 1888.

[265] Vezi P. A. Sîrcu, Из истории сношений русских с румынами, extras din Известия отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук, tom. III, (1896), p. 11—13.

[266] Vezi, despre această ediţie, Damian P. Bogdan, Despre daniile romîneşti la Athos, p. 9, p. 11, nota 5, p. 12 şi notele 1—4 şi 7, p. 13, notele 1, 2 şi 5.

[267] Vezi Damian P. Bogdan, op. cit., p. 12, şi nota 1.

[268] Ibidem, p. 13 şi nota 5.

[269] Vezi P. P. Panaitescu, dările de seamă la: M. Costăchescu, Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare, I, II în *Revista istorică romînă,* I (1931), p. 153 şi II (1932), p. 412.

[270] S. B. Bernştein, op. cit., I, p. 26

În anul 1893, V. I. Sreznevski publică în Собрание молдавских грамот[271] cîteva acte moldoveneşti din secolul al XV-lea.

Din anul 1896, datează studiul lui P. A. Sîrcu Из истории сношений русских с румынами unde între altele[272] se publică actul moldovenesc din 10 februarie 1429.

Din anul 1900 fiinţează studiul lui I. N. Halippa Материалы для истории Кишинева в XVI-XVIII вв., cu subtilul Из серии документов, представленных к делу о размежевании границ вотчин города Кишинева: Боюкан, Вовинцен и Хруски в 1818 г.[273] în care se publică cîteva este moldoveneşti scrise în limba slavă, în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea.

În anul următor A. A. Kociubinski publică în Тура (Тирас) — Белгород — Аккерман и его новая лапидарная надпись от 1454 г.[274] trei acte moldoveneşti, din care primele două cu datele 1471, iulie 7 şi 1617, august 3, sînt în limba slavă, însă amîndouă actele nu sînt autentice cum crede A. A. Kociubinski, ci false cum a dovedit I. Bogdan[275].

În studiul lui I. N. Halippa din 1902 Документы XVII—XVIII вв. касающиеся вотчины села Боюкан, ныне предместия гор. Кишинева[276] sînt publicate 6 acte slave moldoveneşti cu datele 1608, august 20, 1608, octombrie 5, 1610, decembrie 18, 1620, aprilie 28 şi 1620, mai 4.

Din acelaşi an începe colecţia: *Actes de l'Athos*[277] — din care ultimul volum apare în 1915 — şi aici paleograful V. N. Korablev publica în 1907[278], 6 acte slavo-romîne din arhiva mănăstirii Zograf, iar în 1915[279] — şi unul din arhiva mănăstirii Hilandar.

Din anul următor este articolul lui V. I. Sreznevski Сведения о рукописях, ечатных изданиях и других предметах, поступивших в рукописное отделение Библиотеки имп. Академии Наук в 1902 г, în care se publică două acte moldoveneşti din 1461 şi 1517.

În 1907, I. N. Halippa publică în: Три влахо-болгарские грамоты (1624—1629 г.г.,)[280] trei acte moldoveneşti, avînd următoarele date: 1624 martie 26 — două — şi 1629, aprilie 28.

Rezultatul muncii lui P. A. Sîrcu din toamna anului 1897 şi vara

---

[271] În Отчет имп. Академии Наук за 1893 г. p. 64—66, vezi colaţionarea studiului respectiv de catre I. Bogdan, în ms rom. 5217 din Biblioteca Academiei Romîne, Damian P. Bogdan, Ioan Bogdan şi manuscriptele lui din Biblioteca Academiei Romîne, p. 24.

[272] Vezi mai înainte, p. 259.

[273] În Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссии, tom. I (1900), p. 171 şi urm.

[274] În Записки имп. Одесского Общества Истории и Древностей, XXIII (1901) ложения p. 185—198, cele 2 acte slave pe p. 185—193.

[275] I. Bogdan, Documente false atribuite lui Ştefan cel Mare, p. 131—133.

[276] În Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссии, tom. II, p. 231—236.

[277] Colecţia e publicată de V. V. Regel, E. Kurtz şi V. N. Korablev în anexe la Византийский Временник, vezi pentru actele de la Xenofon, Pantocrator, Esfigmenon şi Zograf cele scrise de N. Iorga, la Damian P. Bogdan, Despre daniile romîneşti la Athos, p. 9, nota 5.

[278] Vezi, în acest sens, Damian P. Bogdan, op. cit., p. 12 şi notele 1, 2 şi 7, p. 13 şi notele 3—5.

[279] Vezi, în acest sens, Damian P. Bogdan, op. cit., p. 35 şi nota 9.

[280] În Труды губернской ученой архивной комиссии, tom. III (1907), p. 395—412.

anului 1898 n-il înfăţişează lucrarea postumă — a acestui mare cunoscător al literaturii sudslave şi slavo-romîne, aşa cum îl caracterizeaza H. Loparev[281] — Из переписки румынских воевод с сибинским и брашовским магистратами cu subtitlul: Тексты 28 славянских документов валашскаго происхождения XV—XVII вв., городских архив Сибика и Брашова и Брюкентальского музея в Сибине[282] precedată de o prefaţă a lui A. I. Iaţimirski[283], lucrare necunoscută pînă în 1942 cercetătorilor romîni, pe care noi am prezentat-o pe larg în anul respectiv[284].

Prin documentele editate, P. A. Sîrcu a adus unele noi contribuţiuni, mai ales de lectură faţă de ediţiile St. Nicolaescu şi Gr. G. Tocilescu, contribuţiuni care în nici un caz nu pot fi neglijate, mai ales pentru un cercetător al limbii textelor slavo-romîne. Natural ca lucrarea lui Sîrcu nu e desăvîrşită, are destule omisiuni[285], şi S. B. Bernştein are dreptate cînd scrie că ediţia respectivă are greşeli grosolane de copiere[286], însă ediţia aceasta în nici un caz nu poate fi apreciata ca fiind „departe de a fi desăvîrşită", cum o afirmă A. I. Iaţimirski, ci lucrarea este o completare utilă la ediţiile romîneşti, menţionate mai sus[287].

Este apoi de subliniat şi faptul că acelaşi învaţat — P. A. Sîrcu — a colaborat şi la ediţia 534 documente istorice slavo-romîne, redactată de Gr. G. Tocilescu[288].

Din anul 1907 datează ediţia lui A. I. Iaţimirski — un cercetător tot atît de plin de rîvnă şi învăţat ca şi P. A. Sîrcu[289] — ediţie publicata sub titlul Дарственныя, жалованныя, льготныя и подтвердительныя грамоты молдавских господарей XV в.[290] In aceasta lucrare, A. I. Iaţimirski editează — după metoda filologică — 13 acte moldoveneşti din secolul al XV-lea ale colecţiei Lukaşevici din Biblioteca publică de stat V. I. Lenin din Moscova. Actele poartă următoarele date: 14 aprilie 1411, 25 decembrie 1422, 27 mai 1429, 12 iulie 1434, 29 noiembrie 1443, 25 august 1454, 31 august 1458, 10 septembrie 1471, 22 ianuarie 1472, 26 august 1474, 3 aprilie şi 17 august 1488 iar ultimul — 26 octombrie 1491. Şi actele se referă la proprietăţi ale mănăstirilor Moldoviţa, Putna, Voroneţ

---

281 Vezi recenzia lui H. Loparev la A. I. Iaţimirski Славянския и русския рукописи румынских библиотек, recenzie în Сборник отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук, tom. 82 (1907), cartea 3, p. 38, aceeaşi parere şi la S. B. Bernştein, op. cit., I, p. 17 şi 41.

282 In Сборник отделения русского языка и словесности имп. Академии Наук, tom. 135, cartea a 2-a, p. 1—135.

283 Vezi despre această prefaţă cele scrise de noi în O ediţie de documente slavo-muntene din arhivele Sibiului şi Braşovului a lui Sîrcu, necunoscută la noi din *Hrisovul*, II (1942), p. 46 şi urm., prefaţă despre care S. B. Bernştein (în op. cit., p. 41) scrie că este foarte interesantă.

284 Vezi studiul nostru citat în nota 283 de mai sus.

285 Vezi studiul nostru citat în nota 283 de mai sus.

286 S. B. Bernstein, op. cit., I, p. 42, dar acelaşi autor socoteşte ediţia lui Sîrcu ca „deosebit de preţioasă" (vezi op. cit., p. 41).

287 Damian P. Bogdan, op. cit., p. 59.

288 Vezi Damian P. Bogdan, Basarabeanul Polihron Sîrcu şi contribuţia lui la cultura romînească veche, p. 48.

289 Vezi H. Loparev, recenzia şi pagina citată.

290 In Древности. Труды славянской комиссии имп. Московского археологического общества, том IV, вып. I, Moscova, 1907, p. 292—301.

și Homor — provenind din arhivele respectivelor mănăstiri. Textele sînt publicate cu unele greșeli de lectură[291], din care cîteva de tipar[292], șapte din acte pot fi colaționate și după planșele date de I. Bogdan[293], însă actul cu data 26 octombrie 1491 nu este autentic, cum a arătat și Ioan Bogdan[294] — la datele carui învățat noi adăugăm următoarele[295]: forma literii в din cuvintele вжїєю și вА din rîndurile 1 și 2 nu este din epoca lui Ștefan cel Mare, ci din sec. al XVII-lea, la fel: ligatura п + ρ din бл҃гопроизволи, prescurtarea ρспдρа[296] — inexistentă în această formă în vremea lui Ștefan cel Mare, ca și prescurtatea în două caturi a cuvîntului мωлда[296] вскои—, la fel grafica în două caturi a cuvîntului чтȣчи[296]. Pentru acelasi veac — al XVII-lea — pledează ligatura: ρ + ъ din ȣтвръждєн[296], бръдȣлєц și кръница ca și ligatura т + ω din истωчник[1].[296] Iar din punctul de vedere al limbii e expresia: хоморскои монастири deci în adjectiv posesiv asociat cu substantiv — necunoscută vremii lui Ștefan cel Mare, cînd aceeași expresie este exprimată prin substantivele: монастирю ωт[296] хомора.[297] Insă în ediția lui Iațimirski este de relevat și vocabularul cîtorva termeni slavo-romîni ca раскола — linia de despărțire a apelor[298], бȣковина — pădure de fag, браниша — pădure veche, proprietate domnească, inaccesibilă, ωхаба — proprietate vecinică, слобоѕїа, глобникъ — slujbașul care aduna gloaba, adică amenzile judecătorești, илишаръ — cel care aduna darea în natură, посада—han, гнати слѣдъ злодѣискии — îndatorirea satului de a căuta și urmări pe criminali, принимати их же — îndatorirea de a ține pe criminali sub pază în sat, pentru responsabilitatea obștei, ставъ-iaz, завѣска — amendă, uneori zălogire, заподїє — vale, могила копана — movilă cu șanț, стоапъ — piatră de hotar, лозїи — pădurice tînără, стєжка — cărare, сѣножати — fînețe, ωтнина — proprietate imprescriptibilă, moștenire după tată, ca și дѣдина — moștenire de la moși, de la strămoși și приходище — cărare[299].

Din anul 1926 datează studiul profesorului A. L. Petrov: Древ-

[291] Vezi, în acest sens, I. Bogdan, Documentele lui Ștefan cel Mare, I, p. 161, 167, 194, 335 și 352; M. Costăchescu, Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare, II, p. 190. Nu am putut însă avea la îndemînă recenzia lui V. N. Peretz exprimată în Новые труды по источниковедению древней русской литературы и палеографии din Университетския Известия, Киев, X, 6, 39 p.

[292] Vezi I. Bogdan, op. cit., I, p. 15 și p. 194.

[293] Vezi, în acest sens, I. Bogdan, Album paleografic moldovenesc..., București-Paris, 1926, planșele 36, 49, 59, 60, 63 și 68 și idem, Documente false atribuite lui Ștefan cel Mare, planșa 6.

[294] I. Bogdan, Documente false atribuite lui Ștefan cel Mare, p. 160—161.

[295] Referințele ce urmează le dăm după planșa 6, publicată de I. Bogdan în Documentele false atribuite lui Ștefan cel Mare, planșa 6.

[296] Am subliniat literele suprascrise în original.

[297] Vezi această expresie la I. Bogdan, Documentele lui Ștefan cel Mare, I, nr. XX, LXXII, CXII, CCXXIII și CCXXIV.

[298] Dar asupra acestui sens Iațimirski, op. cit., p. 292 nu este sigur.

[299] A. I. Iațimirski, op. cit., p. 292—301.

нейшая церковнославянская грамота 1404г. о карпато-русской территории[300], acelaşi act fiind apoi publicat în 1955 de N. S. Antoşin sub titlul: Закарпатская грамота 1404 года.[301]. Acest act, păstrat în arhiva Muzeului Naţional din Budapesta, se înfăţişează într-o copie contemporană originalului, copie ce cîndva a slujit drept scoarţă unui ms. Despre actul din 1404, A. L. Petrov spune că este scris de un romîn care cunoştea graiurile carpato-ruse locale, aparţine poate — adaugă acelaşi învăţat — acelor bilingvi care sînt aşa de obişnuiţi în zonele mixte de la graniţă [302]. Tot un romîn crede că a scris actul şi G. Gerovski [303], însă N. S. Antoşin se ridică împotriva acestei păreri, susţinînd în acest sens următoarele: „Poziţia că actul l-a scris un romîn este neconvingătoare, pentru că copistul n-a lăsat nici o urmă a limbii romîne“ [304]. Apoi pe paginile ce urmează din lucrare, N. S. Antoşin, după ce redă textul [305] şi în facsimil al copiei actului [306], se străduieşte să dovedească caracterul rus vechi al textului respectiv [307]. Însă, în opoziţie cu cele scrise de N. S. Antoşin, copia actului din 1404 însumează o serie de particularităţi paleografice, ortografice, lingvistice şi diplomatice ce o identifică cu actele moldoveneşti de la sfîrşitul veacului al XIV-lea şi nu cu textele ruso-ucrainene de acelaşi caracter şi din aceeaşi epocă. Astfel, dintre particularităţile paleografice remarcăm: exact aceleaşi forme grafice pentru literile: а, б, в, г şi ѣ în copia actului din 1404 ca în actul domnului moldovean Iuga din 28 noiembrie 1399 [308], ч are aceeaşi formă grafică ca în actul lui Alexandru cel Bun din 29 iunie 1400 [309] лѣто este prescurtat la fel ca în actul lui Alexandru cel Bun din 4 august 1400 [310]. Dintre caracteristicile

---

[300] In Sbornik filologičky České Akademie věd a umění, VIII (1926), p. 179—184 şi p. 234—239, aici sub titlul Дополнения к статье.—Древнейшая церковнославянская грамота 1404 г. о карпато-русской территории.

[301] In Научные записки, tom. XIII, серия историко-филологическая, publicate de МВО УССР Ужгородский Государственный Университет, 61 p.

[302] A. L. Petrov, op. cit., p. 5.

[303] G. Gerovski, Jazyk Podkarpatské Rusi, în *Československá Vlastivěda*, sv. 3, 1934, Praga, p. 481, neavînd la îndemînă lucrarea respectiva, cităm după N. S. Antoşin, op. cit., care dă p. 480, nota 6 şi p. 481, nota 1.

[304] N. S. Antoşin, op. cit., p. 5.

[305] Vezi, în acest sens, p. 12 şi 13 din op. cit., unde s-au strecurat cîteva mici omisiuni: astfel, la p. 12, s-a citit: манастирю (rîndul 9), în loc de: моностирю şi алндрѣ (rîndul 14), în loc de: алндрѣ iar la p. 13 s-a omis titla de pe днѣ (rîndul 8).

[306] Vezi, în acest sens, op. cit., planşa dintre p. 12 şi 13.

[307] O analiză istorică cuprinzătoare a textului actului din 1404 alcătuieşte obiectul unei comunicări a lui N. Iorga făcută la Academia Romînă în ziua de 26 iunie 1925, publicată apoi în 1927 sub titlul: *O marturie din 1404 a celor mai vechi „moldoveni“*, în *Academia Romînă, Memoriile secţiei istorice,* seria III, tom. VI, p. 69—72 şi în extras, 4 p., comunicare pe care N. S. Antoşin n-o cunoaşte.

[308] Vezi pentru actul din 28 noiembrie 1399 facsimilul publicat de noi în Despre domnii moldoveni Ştefan I şi Iuga din *Revista istorică romînă,* IX *(1939),* p. 172.

[309] Vezi pentru acest act facsimilul publicat de I. Bogdan în *Album paleografic moldovenesc,* planşa 5.

[310] Vezi pentru acest act originalul din Biblioteca Academiei R.P.R., Doc. CXXXIV-46.

ortografice, este de subliniat faptul că cele mai multe substantive masculine în copia actului din 1404 termină la nominativ singular în ь, în loc de ъ, exact ca în actele moldoveneşti specificate mai sus[311]. Tot aşa sînt въсѣмь, высѣкомꙋ şi вѣданїє faţă de formele slave vechi: высѣмь, высѣкомꙋ şi ruso-ucraineana: вѣданьє.[312]. La fel ortografia Тодѣрь — în loc de cea ruso-ucraineană: федоръ-феѡдоръ prezentă în actele ucrainene încă din 1385 şi în tot cursul primei jumătăţi a sec. al XV-lea, cum ne informează colecţia de documente ucrainene a lui Vladimir Rozov unde nu e cunoscută de fel ortografia тодѣрь[313] ne arată aceeaşi identitate a actului din 1404 cu actele moldoveneşti[314].

Dintre particularităţile lingvistice este de semnalat, în primul rînd, prezenţa aproape în egală măsură a celor două straturi lingvistice: medio-bulgar şi ruso-ucrainean, fenomen ce caracterizează actele moldoveneşti vechi fapt ce a fost subliniat, de pildă de A. A. Şahmatov în 1910[315]. Astfel, în primul din cele trei acte moldoveneşti — pomenite mai sus — cele mai apropiate de actul din 1404 — întîlnim ca elemente medio-bulgare de exemplu: чрѣзѣ, брълады, съродников şi оутвръженїа — actul nu s-a păstrat decît în fragment — alaturi de elementele ruso-ucrainene: черезь, берладоу, осподаремь, осподар şi боудь; la fel în actul din 29 iunie 1400 avem ca fenomene medio-blugare, de pildă: болѣринь, прѣжде, едно грътань (şi кръташь), праштꙋрѣтомь, пжть (de 2 ori), бръли, хрълоѡвского, прѣчистыѫ şi оутвръжденїе alături de ruso-ucrainenele: мл҃стїею, б҃жїею, паномь; оузрить, чтꙋчи, прашчюретомь (de 2 ori) нопередь (de două ori), междꙋ, дꙋба (de patru ori) бꙋдеть, etc. Iar în actul din 4 august 1400, elementele medio-bulgare sînt de pildă: болѣринь, мꙋ, прѣщ[т]ꙋрѣтомь, чръны, болѣрь (de două ori), ръжмпана, бръли, хрълоѡвского, оутръждєнїе faţă de exemplu de ruso-ucrainenele: мл҃стїею, б҃жїею, оусимь, паномь, оузрить, чтꙋчи, пꙋтемь, черес, поути, боудеть. etc. Dacă cercetăm, copia actului din 1404, aici constatăm, de pildă, urmatoarele elemente

[311] Vezi, în acest sens, пань, радꙋль, вицашпань, жꙋпана, тодѣрь, шандрь, иванчꙋкь, драгомирь брать (de 2 ori), дань, поповь, нань, драгь, мещерь (de 2 ori), тересь, тарась. Sînt de adăugat apoi şi: viitorul sg. III смотрить, сесь şi indic. prezent. sg. III падаеть în loc de: смотрить, сесъ şi падаеть.

[312] Vezi, în acest sens: хотарь, cît şi: indic. pr. pers. III sg есть. G. pl. m. боꙗрь, G. sg. ротьмпана şi G. pl. въсѣх-în actul din 28 noembrie 1399; N. sg. în александрь, гсдн҃ь, брать, жоупань, богдань, болѣринь, ивань, оурикь (de 2 ori), хотарь (de 2 ori), cum şi G. pl. болѣрь, D. pl.: оусимь, добрымь şi паномь, viitorul sg. III оуслышить, pron m. N. sg. тоть, etc—în actul din 29 iunie 1400 şi: N. sg. m. александрь, гнь, брать, жоупань, богдань, болѣринь, ꙋрикь, хотарь, cum şi G. pl. m. болѣрь, D. pl. оусимь, добрыми şi паномь, viitorul sg. III оуслышить, pron. m. эg. тоть, etc—în actul din 4 august 1400.

[313] Vladimir Rozov, Южно-русския грамоты, sau Украинськи Грамоти I (vezi pentru aceste două ediţii: Damian P. Bogdan, Diplomatica slavo-romînă, p. 28, nota 6), doc. de sub nr. 14, 15, 22, 27, 43, 45, 52, 60, 64, 81 etc.

[314] Exact aşa: Тодерь apare chiar în actul lui Alexandru cel Bun din 4 august 1400, citat mai sus.

[315] Vezi, în acest sens, Отчет о состоянии и деятельности имп. С. Петербургского Университета за 1909 г., p. 330, unde A. S. Şahmatov referă despre lucrarea lui Vladimir Iaroşenko Изследование малорусского языка молдавских актов XIV—XV вв. изданных г. г. Ульяницким и Калужняцким (vezi despre acest studiu Damian P. Bogdan, Textele slavo-romîne în lumina cercetărilor ruseşti II—III ce va apare în numerile proxime ale revistei *Analele Romino-Sovietice*, seria Istorie.

medio-bulgare: длъгополскои (de 2 ori), съпжнкы, съпжнца şi съпънца единъ, едно. A. sing. им, indic. prez. I pl. даемо, aoristul sigmatic de tip nou (нѣсоχ) pers. III. pl. съзидаше şi дадоше (de 3 ori), alături, de pildă, de următoarele elemente ruso-ucrainene: посмотрить; сесь, аже, сопѹнкы, оу-pentru въ. сопонкы, prep. ис, прижиткомь, бѹдѹть, мѣстѣ. Din lexic remarcăm, alături de ruso-ucraineanul пань şi medio-bulgarul жѹпань, iar în onomastică, alături de *Toder* — ce l-am menţionat ca existent în actul din 1400 august 4[316], sînt, de asemenea, romîneşti: косте — actele ucrainene începînd cu anul 1359 nu cunosc decît formele кость[317] şi костько, костька[318], шандрь — cunoscut aceluiaşi act moldovenesc din 1400, august 4, — дань, радѹль, нань şi дѹмитрѹ, despre care menţionează şi N. S. Antoşin[319] — căci adăugăm noi — actele ucrainene nu cunosc decît forma дмитръ[320] Din punct de vedere diplomatic sînt de semnalat: оурикъ, specific actelor moldoveneşti şi necunoscut celor ucrainene cum şi cronologia erei bizantine de la facerea lumii ce caracterizează actele moldoveneşti interne de la sfîrşitul veacului al XIV-lea — cele ucrainene avînd din acest punct de vedere ca specific începînd cu anul 1388 şi pînă la 1404 inclusiv anul erei noastre[321], de asemenea începutul formulei datei: въ лѣт este exact ca şi în actele moldoveneşti specificate. Aşadar, din cele prezentate mai sus, credem că se poate susţine, alături de A. L. Petrov şi G. Gerovski, că respectiva copie a actului din 1404 a fost scrisă de un romîn.

In aceeaşi ordine de idei — a ediţiilor de documente slavo-romîne publicate de cercetătorii ruşi — este de subliniat şi contribuţia adusă de învăţaţii ruşi şi învăţaţii străini care au scris în limba rusă în caracterizarea unora dintre ediţiile de documente slavo-romîne publicate de romîni sau străini — nu însă de ruşi.

Astfel, despre ediţiile de documente slavo-romîne ale lui B. P. Haşdeu, lingvistul sovietic S. B. Bernştein scrie că „în ediţiile sale, Haşdeu a făcut multe greşeli şi n-a respectat cerinţele cuvenite ce se pun în faţa editorului actelor vechi. Este imposibil ca ediţiile lui să se folosească în scopuri lingvistice. Ele pot fi folosite numai ca material în completare pentru caracterizarea toponimiei, onomasticii şi împrumuturilor lexicale"[322].

Despre documentele publicate de Gr. G. Tocilescu în *Revista pentru istorie, archeologie şi filologie,* acelaşi învăţat adaugă că documentele din secolele XV—XVII s-au publicat „foarte inexact" [323].

Şi tot S. B. Bernştein ne informează că volumul I din Дакоромъните и техната славянска писменост, publicat de Dr. L. Miletič şi

---

[316] Vezi mai sus, p. 283 nota 314.

[317] Vezi, în acest sens, Vl. Rozov, op. cit., I, doc. de sub nr. 5 şi 13.

[318] Vezi Vl. Rozov, op. cit., I, nr. 6, 12, 13, 24, 28, 36, 38, 43 şi 18.

[319] In op. cit., I, nr. 30.

[320] Vezi, în acest sens, Vl. Rozov, op. cit., I, actele de sub nr. 45, 53, 56, 60 şi 64.

[321] Vezi, în acest sens, Vl. Rozov, op. cit., I, actele de sub nr. 19, 21, 24, 27, 28—33 şi 35—38.

[322] S. B. Bernştein, op. cit., I, p. 45.

[323] Ibidem, p. 44, nota 2.

D. D. Agura în 1893, „are multe greşeli grosolane, după cum au dovedit ediţiile de mai tîrziu“ [324].

Despre volumul II din aceeaşi lucrare specificată, ce Dr. L. Militič o va publica singur în 1896, A. I. Iaţimirski arată că „textele sînt tipărite foarte inexact, cu datări inexacte“ şi că „nu ştie de ce Bogdan [325] numeşte ediţia Miletič bună, căci această ediţie „e foarte proastă şi foarte periculoasă de folosit“ [326]. Acelaşi învăţat adaugă că ediţia în cauză „se dovedeşte a fi foarte imperfectă şi rămîne ca un exemplu trist de cum nu trebuie publicate textele slave“ [327].

S. B. Bernştein, care a făcut o confruntare a ediţiei din 1896 a lui Miletič cu cea a lui I. Bogdan, privind aceleaşi documente scrie că „o confruntare scrupuloasă a celor două ediţii dezvăluie în ediţia Miletič un număr imens de greşeli, interpretări greşite ale textului şi greşeli de tipar. Miletič deseori nu a înţeles conţinutul documentelor, fapt pe care ni-l confirmă multe exemple [328].

Este însă de reţinut faptul că cele 121 documente publicate de Miletič au fost copiate de regretatul filolog bulgar în răstimp de numai opt zile [329], fapt ce explică în parte şi lipsurile lucrării criticate [330].

Ediţia: *Documente privitoare la relaţiile Ţării Romîneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească în sec. XV şi XVI,* publicată ca volum I de I. Bogdan în 1905, este recenzată în 1907 de A. I. Iaţimirski [331], care scrie că lucrarea este o ediţie pe deplin ştiinţifică şi, „cu puţine excepţii, ediţia Bogdan este atît de bună încît ea poate sluji ca model pentru atari ediţii nu numai sud-slave, ci şi ruse. Este regretabil numai că textele slave ale documentelor sînt tipărite fără title, accente, spirite şi, în general, fără orice semne diacritice, fără despărţirea pe rînduri, etc.... căci pentru istoria accentului aceste texte sînt de neînlocuit şi noi sîntem siguri că lingviştii nu vor fi satisfăcuţi de ediţia d-lui Bogdan. Despărţirea pe rînduri este importantă pentru că, datorită acestui fapt, pot fi restabilite unele scăpări ale scribilor, omisiuni involuntare şi mai ales cuvinte lipsă din pricina deteriorării documentelor“ [332]. Învăţatul

---

[324] S. B. Bernştein, op. cit., I, p. 27; vezi şi cele scrise de noi în Din paleografia slavo-romînă, p. 3—4 şi 7.

[325] E vorba de cele scrise de I. Bogdan, Documente privitoare la relaţiile Ţării Romîneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească în sec. XV şi XVI, I, Bucureşti, 1905, p. XI.

[326] Vezi în acest sens Журнал Министерства Народного Просвещения, seria nouă, IX (1907), cap. критика и библиография, p. 121, vezi şi Damian P. Bogdan, Diplomatica slavo-romînă, p. 12.

[327] Vezi, în acest sens, *Русский филологический Вестник,* LVII (1907), nr. 1, p. 131—132 şi Damian P. Bogdan, op. cit., p. 12.

[328] S. B. Bernştein, op. cit., I, p. 34 şi Damian P. Bogdan, op. cit., p. 12—13.

[329] Vezi, în acest sens, Damian P. Bogdan, O ediţie de documente slavo-muntene din arhivele Sibiului şi Braşovului a lui Sîrcu necunoscută la noi, p. 42.

[330] Un exemplar din această lucrare, colaţionat de Ioan Bogdan se află în ms rom. 5247 din Biblioteca Academiei R.P.R., vezi Damian P. Bogdan, Ioan Bogdan şi manuscriptele lui din Biblioteca Academiei Romîne, p. 24.

[331] In revista şi nr. citate mai sus, în nota 326, p. 436—454.

[332] Vezi p. 438—442 din revista citată mai sus în nota 326.

respectiv corectează apoi unele traduceri greşite şi încheie spunînd că, în genere, traducerea e bună şi aproape de original [333].

Aceeaşi lucrare este caracterizată de S. B. Bernştein ca excelentă, însă I. Bogdan — adaugă S. B. Bernştein — nu redă semnele diacritice, în care este atît de bogat textul documentelor (title, accente, spirite). El nu indică împărţirea pe rînduri în original. Toate acestea, desigur, limitează posibilitatea folosirii acestei excelente ediţii pentru studiul foneticii în parte şi a morfologiei — încheie acelaşi învăţat sovietic [334].

Despre documentele publicate în monografia privind mănăstirea Tismana — a lui Al. Ştefulescu — S. B. Bernştein scrie că documentele sînt editate foarte inexact [335].

Din anul 1914 datează recenzia lui A. I. Iaţimirski despre colecţia Documentele lui Ştefan cel Mare, publicată de I. Bogdan [336], iar din 1929 la aceeaşi lucrare, este recenzia lui O. Marcov [337]. In această din urmă recenzie, autorul ei, între altele, arată că ne aflăm în faţa „unei adevărate ediţii model de documente, cu care ştiinţa romînească pe drept se poate mîndri. Ea este primul pas spre realizarea necesităţii de mult simţite în editarea corpus-ului de documente slavo-romîne, necesitate ce au arătat-o, între alţii, Jirecek, Miletič şi însuşi prof. Bogdan — nevoie ce nu de mult a fost iarăşi subliniată de prof. Schmid în raportul lui de la congresul de la Varşovia al istoricilor. Este numai de dorit ca colecţiei de acte editată de prof. Bogdan să-i urmeze ulterioare ediţii sistematice de documente slavo-romîne şi ca ele să stea la aceeaşi înălţime la care stau *Documentele lui Ştefan cel Mare*" [338]. Recenzentul arată apoi că I. Bogdan, a confruntat textele publicate cu originalele dînd o deosebită atenţie particularităţilor limbii şi ortografiei, indicînd şi eventualele greşeli ale ediţiilor anterioare. Se arată în continuare că materialul adunat de I. Bogdan prezintă în sine un izvor nesecat de date; un interes însemnat prezintă ediţia şi pentru lingvişti, aceasta cu atît mai mult cu cît documentele sînt editate de un slavist erudit. In încheiere, Markov scrie că indicii onomastici şi toponimici, cum şi vocabularele de cuvinte ruseşti şi romîneşti „uşurează foarte mult folosirea materialului de mare preţ adunat şi publicat de învăţatul editor".

Ultimele referinţe în privinţa ediţiilor de documente slavo-romîne publicate de romîni le aflăm tot la S. B. Bernştein, care scrie că lucrarea *Documente nouă privitoare la relaţiile Ţării Romîneşti cu Sibiul în secolii XV şi XVI,* publicată de Silviu Dragomir în 1927 este deosebit de preţioasă [339].

---

[333] Vezi p. 443 din revista citată mai înainte în nota 326.

[334] S. B. Bernştein, op. cit., I, p. 46, 47, vezi şi Damian P. Bogdan, Diplomatica slavo-romînă, p. 13.

[335] S. B. Bernştein, op. cit., I, p. 45—46.

[336] Recenzie publicată în *Русский филологический Вестник* LXIII (1914), care apoi a fost tradusă în romîneşte de preotul N. Popescu în *Amvonul,* XVIII (1915) p. 239—245.

[337] Recenzia e în *Slavia,* VII (1928—1929), p. 396—403.

[338] Recenzia cit., p. 397—398.

[339] S. B. Bernştein, op. cit., I, p. 48; vezi însă şi cele scrise atît de O. Markov în *Slavia,* VIII, p. 825—829 cît şi de noi în Diplomatica slavo-romînă, p. 15.

Este apoi de remarcat şi planul unui corpus al documentelor slavo-romîne ce E. Kalujniaţki îl expunea la cel de-al treilea congres al arheologilor ruşi, ce s-a ţinut la Kiev în august 1874, plan însă rămas nerealizabil. Astfel, Kalujniaţki arată că s-a hotărît ca împreună cu prof. Şaronevici să adune într-o colecţie toate documentele din arhivele Liovului şi din afara lor, pe care apoi să le publice în ordine cronologică. In această colecţie urma să intre, între altele: scrisorile şi actele de judecăţi ale mitropoliţilor Kievului, Moldovei şi Ţării Romîneşti, scrisorile boierilor şi slujbaşilor Moldovei şi ai Ţării Romîneşti în limba slavo-rusă, tratatele de comerţ ale oraşelor ruseşti cu domnii Moldovei şi ai Ţării Romîneşti. Şi Kalujniaţki încheie cu susţinerea că dacă împrejurările şi timpul îi vor îngădui-o să-şi extindă cercetările paleografice treptat şi în bibliotecile şi arhivele romîneşti [340].

O bibliografie a ediţiilor de documente

Insă învăţaţii ruşi nu s-au străduit numai în domeniul cataloagelor şi ediţiilor de documente slavo-romîne, ci unul dintre ei a mers cu rîvna sa şi mai departe, dînd la iveală prima — şi unica pînă acum — bibliografie a ediţiilor de documente slavo-romîne şi romîne. Această bibliografie, — despre care noi nu o dată am pomenit şi în acest sens am ţinut şi o comunicare în decembrie 1944 la Institutul de cercetări arhivistice — a fost publicată în anul 1907 de A. I. Iaţimirski sub titlul Библиографический указатель, în fruntea ediţiei de documente moldoveneşti ce o publică în pomenitul an [341]. Bibliografia Iaţimirski cuprinde titlul fiecărei publicaţii de documente, cu aprecierea valorii acesteia. Astfel, se arată ce documente moldoveneşti cuprinde colecţia : Акты, относящиеся к истории Западной России.

Se menţionează ediţia lui V. E. Aprilov Болгарския грамоты. Textul unui act din 1650, publicat de I. Bărbulescu în *O danie a lui Vasile Lupu mînăstirii Lepavina din Croaţia* [342] este bine editat, textul fiind într-o copie tîrzie. Socoteşte minunată ediţia lui I. Bogdan *Cinci documente istorice din arhiva curţii imperiale de la Viena.* Aceeaşi caracterizare şi pentru celelalte ediţii de documente publicate de I. Bogdan. Lucrarea lui T. Burada, *Documente inedite...* din *Revista pentru istorie, archeologie şi filologie* este satisfăcătoare. Ediţia lui F. I. Belous Несколько грамот este proastă şi cu slabe explicaţii. Lucrarea lui I. I. Venelin, apărută în 1840, este una din ediţiile preţioase şi comparativ exacte, cu explicaţii de un real caracter, dar cu slabe excursiuni ling-

---

[340] E. I. Kalujniaţki, Обзор славяно-русских памятников языка и письма, находящиеся в библиотеках и архивах львовских în Труды третьяго археологического съезда в России бывшаго в Киеве в августе 1874 года, tom. II, Kiev, 1878, приложения p. 275 şi 280, nota 2.

[341] A. I. Iaţimirski, Дарственныя, жалованныя, льготныя и подтвердительныя грамоты молдавских господарей XV в., în Древности. Труды славянской коммиссии имп. Московского археологического общества, tom. IV вып. I, Moscova, 1907, p. 287—292.

[342] In *Revista pentru istorie, archeologie şi filologie*, an. V., vol. IX, p. 84—126.

vistice — este însă nevoie de a fi reeditată, cu atît mai mult cu cît autorul ei n-a citit corecturile. Despre lucrarea lui I. Holovațki Памятники arată că însumează acte moldovenești retipărite din alte ediții. Arhimandritul sîrb Ducič a tipărit în *Glasnik* — revistă sîrbească — vol. LXXII, un act moldovenesc din 1487 și unul din Țara Romînească scris la 1687 — *după o copie din 1777. Documente privitoare la istoria romînilor,* culese de E. Hurmuzaki și în care E. Kalujniațki a reeditat documentele publicate de Ulianițki, sînt cele mai temeinice ediții care nu provoacă aproape nici o îndoială — scrie Iațimirski. Menționează apoi colecția Дополнения к историческим памятникам о России, tomul III din Записки Бессарабского статистического комитета unde cele 9 documente modovenești sînt bine publicate. Notează că *Documente nouă în mare parte romînești relative la Petru Șchiopul și Mihai Viteazul* sînt editate satisfăcător de N. Iorga, același autor publicînd *Relațiunile comerciale ale țărilor noastre cu Lembergul* și *Documente romînești din arhivele Bistriței,* unde se editează, mai ales, documente romînești. Despre *Documenta moldavskie i multanskie z archiwów miasta Lwova* a lui E. Kalujniațki, Iațimirski scrie că e o ediție minunată. Lucrarea lui V. Kacianovski Неизданныя грамоты este „o ediție foarte proastă, cu omisiuni și denaturări". E. Kozak, în notele din *Die Inschriften aus der Bukovina,* I, publică fragmente din documente ce privesc mănăstiri și sate din Bucovina, însă textul actului publicat la p. 200—201 este prost editat. Menționează lucrarea lui A. K. Kociubinski Typa, din Записки Одесскаго общества истории и древностей specificînd datele de an ale documentelor ce se publică, la fel ale arhimandritului Leonid Историческое обозрение, Стара српска писма și Акты — aici actele sînt publicate întru totul exact și cu observațiuni reale și interesante. In *Cronica Romanului* a episcopului Melhisedec documentele sînt publicate cu caractere chirilice, neglijent, dar observațiunile sînt reale. Menționează ale aceluiași autor: *Notițe istorice și arheologice* și *Biblioteca d-lui Dimitrie Sturdza de la Miclăușeni.* Documentele ce se publică în *Revista pentru istorie, archeologie și filologie* sînt editate pe deplin satisfăcător. Ediția Miletič și Agura Дакоромъните publica documente nu peste tot exact. Despre volumul II din aceeași lucrare — volum publicat singur de Miletič — observă că greșit atribuie un act lui Radu II, caci actul e din secolul al XV-lea, iar adresa царю Александре cuprinde numele unui funcționar vamal cum a remarcat C. Jirecek în recenzia din vol. XIX al revistei *Archiv für Slavische Philologie.* Se arată că tot Miletič a publicat și un act al lui Dan II din 23 octombrie 1422. Vl. Milkovič editează bine documente din sec. al XVI-lea și al XVII-lea privitoare la relațiile domnilor Moldovei cu Stavropighia din Liov, documente ce le publică în *Monumenta Confratenitatis Stavropigianae Leopoliensis,* ce apare la Liov în 1895—1898. Documente cu același caracter ca și cele publicate de Vl. Milkovič sînt editate și în următoarele colecții: Временник Ставропигийский — un anuar și Юбилейное издание в память 300-летняго основания Львовского Ставропигийского Братства, tomul I, Lvov 1886. Menționează documentele publicate de Murzakevici în Записки Одесскаго общества истории и древ-

ностеи cît şi actul lui Alexandru cel Bun, publicat de Nadejdin în aceeaşi revistă dar cu un prost facsimil. Pomeneşte articolul lui K. Nevostruev, Три хрисовулье; *Documente inedite privitoare la istoria Romînilor,* publicate de D. Onciul în *Revista pentru istorie, archeologie şi filologie,* documentele ce B. P. Haşdeu le publică în *Foiţa de istorie şi literatură, Archiva istorică a Romîniei* şi în *Columna lui Traian* — — adăugînd că în ultimele două reviste sînt editate documente preţioase din secolele XIV—XVII în caractere chirilice, însă nu totdeauna exact. Menţionează apoi şi alte publicaţii ale lui Haşdeu, unde se publică documente. Сенатская записка şi Полное собрание русских законов sînt lucrări în care se publică şi documente moldoveneşti însă aceste lucrări au o valoare juridică, nu şi ştiinţifică. Menţiunea unui document slavo-romîn arată că se află în următoarea lucrare a lui Porfirii Uspenski Первое путешествие в Афонские монастыри и скиты par tea II. V. Sreznevski in Сведения publică, întru totul exact, două acte moldoveneşti. Menţionează apoi studiul lui D. Sturdza *Dare de seamă despre colecţiunea de documente istorice romîne aflate la Wiesbaden.* cel al lui P. A. Sîrcu din *Revista pentru istorie, archeologie şi filologie,* studiul aceuiaşi: Из переписки iar *Documente inedite privitoare la istoria Romînilor,* publicate de Gr. G. Tocilescu în *Revista pentru istorie, archeologie şi filologie* sînt ediţii nu totdeauna exacte. Se menţionează şi *Studii critice asupra cronicilor romîne* — de acelaşi autor. V. Ulianiţki în Материалы editează foarte prost documente. Pomeneşte lucrările lui V. A. Urechia: *Notiţe istorice despre slobozii* şi *Biserica din cetatea Neamţu,* documentele publicate de I. Halippa, apoi cele date de Al. Ştefulescu în *Mănăstirea Tismana* — ediţia a II-a din 1903, cît şi în *Incercare asupra istoriei Tîrgu-Jiului.* Notează lucrarea lui P. Šafařik, Pamatky — ediţia a 2-a, cele ale lui F. A. Wickenhauser şi Uricariu al lui Theodor Codrescu — unde traducerile romîneşti ale documentelor slave nu sînt totdeauna exacte.

In partea finală a indicelui bibliografic — cum îşi numeşte Iaţimirski bibliografia — învăţatul rus arată unde se află documente inedite, citînd în acest sens: *Revista istorică a arhivelor Romîniei, Relaţiune asupra călătoriei în Galiţia făcută în vara anului 1855* a lui I. Bianu, Краткое описание Щукинского музея в Москве unele documente aflate în sbornicul colecţiei V. I. Grigorovici din Muzeul Rumianţev, azi Biblioteca publică de stat V. I. Lenin din Moscova, colecţia Lukaşevici din aceeaşi bibliotecă, fotografiile expediţiei la Athos ale lui P. I. Sevastianov, apoi o listă scurtă de documente din Moldova şi din Ţara Romînească a dat Palauzov în cunoscuta sa carte despre ţările romîne, iar documente romîneşti interesante din punct de vedere lingvistic — scrie Iaţimirski — s-au publicat în Акты русского на св. Афоне монастыря şi în Кишиневския Эпархиальныя Ведомости pe anii 1868 şi 1869.

A. I. Iaţimirski îşi încheie bibliografia prin următoarele cuvinte: „datele bibliografice date mai sus — pentru prima oară comunicate de noi şi lipsind în arheografia romînă — arată cel mai bine ceea ce s-a făcut pînă acum şi ceea ce urmează a se face".

ВЛАХО-БОЛГАРСКІЯ

ИЛИ

ДАКО-СЛАВЯНСКІЯ

ГРАМАТЫ,

СОБРАННЫЯ И ОБЪЯСНЕННЫЯ

Юріемъ Венелинымъ.

С. ПЕТЕРБУРГЪ.

Въ типографіи Императорской Россійской Академіи.

1840.

Foaia de titlu a cărţii lui Iuri Venelin: „Vlaho-Bolgarskiia ili dako-slavianskiia gramatî"

МАТЕРІАЛЫ

ДЛЯ ИСТОРІИ ВЗАИМНЫХЪ ОТНОШЕНІЙ

РОССІИ, ПОЛЬШИ, МОЛДАВІИ, ВАЛАХІИ И ТУРЦІИ

ВЪ XIV — XVI ВВ.

СОБРАННЫЕ

В. А. Уляницкимъ.

МОСКВА.

1887

Foaia de titlu a cărţii lui V. A. Ulianiţki: „Materialî dlia istorii vzaimnîh otnoşenii Rossii, Polşi, Moldavii, Valahii i Turţii v XIV—XVI vv"

ПАМЯТНИКИ ДРЕВНЕЙ ПИСЬМЕННОСТИ И ИСКУССТВА

CLII

СЛОВА НАКАЗАТЕЛЬНЫЯ

ВОЕВОДЫ ВАЛАШСКАГО ІОАННА НѢГОЯ

КЪ СЫНУ ѲЕОДОСІЮ.

П. А. Лавровъ.

С.-ПЕТЕРБУРГЪ.
1904.

Foaia de titlu a cărții lui P. A. Lavrov
„Slova nakazatelniia voevodi valașskago Ioanna Neagoia k sînu Feodosiiu"

ПАМЯТНИКИ ДРЕВНЕЙ ПИСЬМЕННОСТИ И ИСКУССТВА

CLXII

ИЗЪ ИСТОРІИ
СЛАВЯНСКОЙ ПИСЬМЕННОСТИ
ВЪ
МОЛДАВІИ и ВАЛАХІИ
XV—XVII вв.

Введеніе къ изученію славянской литературы у румынъ. Тырновскіе тексты молдавскаго происхожденія и замѣтки къ нимъ

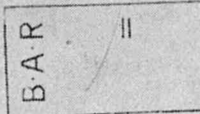
съ 2 автотипическими снимками

А. И. Яцимирскаго

1906

Foaia de titlu a cărţii lui A. I. Iaţimirski: „Iz istorii slavianskoi pismennosti v Moldavii i Valahii XV—XVII vv"

ПАМЯТНИКИ ДРЕВНЕЙ ПИСЬМЕННОСТИ И ИСКУССТВА

CLXIII

ИЗЪ ИСТОРІИ
СЛАВЯНСКОЙ ПРОПОВѢДИ
ВЪ МОЛДАВІИ

Неизвѣстныя произведенія Григорія Цамблака, подражанія ему и переводы монаха Гавріила

съ 4 автотипическими снимками

А. И. Яцимирскаго

1906

Foaia de titlu a cărţii lui A. I. Iaţimirski: „Iz istorii slavianskoi propovedi v Moldavii"

Cercetarea lui A. I. Iaţimirski merge în ceea ce priveşte studiile şi ediţiile de documente slavo-romîne şi romîne pînă în anul 1905 inclusiv. Din analiza bibliografiei date de învăţatul rus se vede că acesta n-a cunoscut o serie de reviste, colecţii şi studii în care s-au publicat documente in extenzo sau în rezumat, cum şi ediţii de documente publicate de romîni sau străini. Astfel, dintre reviste semnalăm: *Convorbiri literare, Noua revistă romînă, Revista romînă pentru ştiinţe şi litere, Biserica ortodoxă romînă, Tinerimea romînă, Arhiva de la Iaşi.* Dintre colecţii: *Magazin istoric pentru Dacia, Tezauru de monumente istorice,* cum şi vol. XIX—XXV din *Uricariu* al lui Theodor Codrescu. Dintre studii: Episcop Melhisedec: *Cronica Huşilor,* unde în apendice se dau documente, C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei şi a Sucevei,* Gh. Ghibănescu, *Gramatica limbii slavone, traducere din ruseşte după Colosoff,* Iaşi, 1900, unde în anexă se publică cîteva urice de la Ştefan cel Mare, idem: *Ştefan cel Mare, Studii şi documente slavo-romîne,* Al. Ştefulescu, *Gorjul istoric şi pitoresc.* Dintre ediţii: Orest Popescul, *Cîteva documente moldovene,* I. Bogdan, *Documente şi regeste,* idem: *Un hrisov al lui Mircea cel Bătrîn din 10 iunie 1415,* idem: *Documente moldoveneşti din sec. XV şi XVI în arhiva Braşovului,* Gh. Ghibănescu, *Opt urice slavone de la Ştefan cel Mare,* E. Kozak, *Die älteste Urkunde des Klosters Putna,* St. Nicolaescu, *Documente slavo-romîne,* iar pentru rezumate după documente sînt: Brezoianu, *Vechile instituţiuni ale Romîniei,* Gh. I. Ionescu-Sion, *Bucureştii pînă la 1500,* D. Onciul, *Originile Principatelor Romîne,* N. Iorga, *Studii şi documente,* V şi VII, I. Bogdan, *Originea voevodatului la Romîni,* idem *Despre cnejii romîni.* Este apoi şi revista rusească Журнал Министерства Внутренних Дел pe luna august 1840, unde se publică cele nouă documente moldoveneşti, despre care am relatat.

Aşadar, A. I. Iaţimirski n-a avut la îndemînă o serie întreagă de reviste, colecţii şi studii, însă chiar aşa cum se prezintă bibliografia învăţatului rus, ea are marele merit că pune la dispoziţia cercetătorilor indicaţiuni concludente asupra unui şir întreg de publicaţii ruseşti ce însumează documente slavo-romîne. Bibliografia este apoi prima şi pînă în vremurile noastre şi unica în acest gen. Dar de-a dreptul surprinzător este faptul că deşi lucrarea lui A. I. Iaţimirski, unde s-a publicat bibliografia ce am analizat-o, apare în lista bibliografică a documentelor lui Ştefan cel Mare, publicate de I. Bogdan şi în cele ale documentelor înainte şi de la Ştefan cel Mare, publicate de M. Costăchescu, totuşi, nici unul dintre aceşti doi cărturari n-au aprofundat indicele bibliografic al lui A. I. Iaţimirski, căci documentele moldoveneşti publicate în august 1840 în Журнал министерства Внутренних Дел iar de aci reproduse în tomul III din Записки Бессарабского статистического комитета nu sînt cunoscute de pomeniţii învăţaţi romîni.

În legătură cu unele manuscrise rusești din Biblioteca centrală a Universității din Iași

A. ANDRONIC

Printre manuscrisele recent intrate în Biblioteca centrală a Universității din Iași sînt şi unele ruseşti provenind din fondurile Fundației „Melchisedec" şi Episcopiei Romanului, precum şi din donații particulare.

Anterior acestor achiziții, manuscrisele ruseşti din Biblioteca centrală erau puține la număr, reducîndu-se doar la cele provenite de la familia Haşdeu.

Referindu-ne la unele manuscrise de curînd intrate în Biblioteca ieșeană, nu putem trece uşor cu vederea peste cele anterioare, mai ales că unele din ele prezintă un mare interes pentru cercetatorii din străinătate.

Este vorba, în primul rînd, de manuscrisul vestitului cugetător

---

[1] Grigorie Savvici Skovoroda (1722—1794) s-a născut într-o familie de cazaci în satul Cernuha din gubernia Poltava. Intre anii 1738—1741 învață la Academia din Kiev, o părăseşte între timp şi revine în 1744 pentru ca după şase ani s-o părăsească definitiv, nesatisfăcîndu-l spiritul scolastic al acestei Academii.

Pleacă apoi într-o călătorie în Ungaria, în cadrul unei misiuni diplomatice, călătorind astfel prin Austria şi Germania. In 1753 se reîntoarce în patrie şi se angajează ca profesor de poetică la seminarul teologic din Pereiaslavl, de unde este dat afară din cauza ideilor sale. Intre 1754—1759 este dascăl de familie, pentru ca între anii 1759—1769 să predea sintaxa, limba greacă şi „regulele eticii" la colegiul din Harkov. Pentru atitudinea sa anticlericală şi antifeudală, G. S. Skovoroda a fost dat afară din acest colegiu de trei ori.

Tinzînd să facă cunoscut poporului ideile sale, eludînd controlul cenzurei, Skovoroda devine un „filozof ambulant". Perioada aceasta este cea mai fertilă din viața sa. La cele două lucrări anterioare: „Grădina cîntecelor dumnezeieşti" (1757—1765) şi „Narcis" (1766), vin să se adauge „Dialog asupra lumii antice" (1772), „Dialog între prieteni cu privire la lumea sufletească" (1773), „Poveşti harkoviene" (1774), „Alfavita sau abecedarul lumii" (1774), „Soția lui Lot" (1780) şi altele. Perioadei 1772—1774, cînd scrie cele două dialoguri, îi aparține probabil şi manuscrisul III—130 de la Biblioteca centrală din Iaşi, intitulat „Dialog pe tema: Cunoaşte-te pe tine însuți". Dialogul este susținut de Luca, prietenul şi vecinul lui.

Ideile lui G. S. Skovoroda erau progresiste la acea epocă, filozoful ucrainean luptînd împotriva dogmatismului eclesiastic şi a scolasticii medievale. Skovoroda afirma că natura reprezintă un şir infinit de „lumi", care există de sine stătător şi că omul, „microcosmosul", reprezintă o parte organică şi o continuare a „macrocosmosului", adică a naturii luată în totalitatea ei. El este unul din primii filozofi din

ucrainean Grigori Savvici Skovoroda[1], intitulat: „Dialog pe tema: Cunoaşte-te pe tine însuţi“ [2].

Acest manuscris, foarte important pentru istoria gîndirii filozofice din Ucraina din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, a fost studiat chiar de Alexandru Haşdeu [3], iar recent de cercetătorii sovietici [4], Biblioteca din Iaşi trimiţînd fotocopii la Moscova.

Unii cercetători bulgari şi sîrbi s-au interesat de manuscrisul „Viaţa arhimandritului mînăstirii Hîrjauca-Spiridon Filipovici de Sundeţa“ [5], la fel provenit de la familia Haşdeu. Alt manuscris haşdeian, intitulat „Clipe de inspiraţie din tinereţea lui Alexandru Haşdeu“ [6], cuprinde sonete moldoveneşti şi alte poezii dintre anii 1829—1843, avînd însă şi scurte poeme în proză în limba franceză. Totuşi, partea de manuscris în limba rusă este preţioasă şi face obiectul unor cercetări întreprinse de specialiştii sovietici, care se interesază de întreaga activitate a lui Alexandru Haşdeu.

Un alt manuscris, parţial în limba rusă, intitulat „Diverse scrisori din Basarabia, aparţinînd lui Tadeus fiul lui Ioan Haşdeu“ [7], vol. III, conţine diverse poezii şi bucăţi în proză, reprezentînd creaţiile literare ale membrilor familiei Haşdeu, printre care şi poezii ale lui Alexandru Haşdeu, şi nu putem decît regreta că s-a păstrat doar volumul al III-lea din această preţioasă culegere de scrisori.

Tot de la Alexandru Hasdeu ne-a rămas şi lucrarea „Instrucţia publică sub influenţa legislaţiei împăratului Alexandru I“, avînd şi un al doilea titlu: „Spiritul legislaţiei împăratului Alexandru I“ [8] şi care repre-

---

Rusia şi Ucraina care s-a adresat raţiunii omului. Очерки по истории философской и общественно-политической мысли народов СССР, sub redacţia lui G. S. Vaseţki şi alţii, vol. I, p. 179—182, M., 1955; *Marea Enciclopedie Sovietică,* vol. 39, p. 244—245; Краткий философский словарь, sub redacţia lui M. Rozenfeld şi P. Iudin, M., 1951, p. 465—468.

[2] Mss. III—130. Григория Савича Сковороды, Разговоры о самопознании. Автограф. Format 16 × 21,5 cm, 3 foi liminare nenumerotate + 65 foi numerotate recent. Legătură veche. Provine din biblioteca lui Tadeus Haşdeu. Pe prima foaie: Разговор о том: знай себя! лица: Лука, его друг и сосед, Vezi pl. I şi II.

[3] Alexandru Haşdeu, Problema timpului nostru, Invăţătura lui Grigorie Savvici Skovoroda. Traducere din ruseşte de dr. N. Covali, prefaţă de Em. C. Grigoraş, Bucureşti, 1938. In prefaţă, Em. C. Grigoraş arată că originalul în limba rusă a fost găsit printre hîrtiile lui Bogdan Petriceicu Haşdeu. Studiul acesta asupra lui Skovoroda a fost pronunţat în 1842 ca discurs de sfîrşit de an la liceul din Vijniţa unde Alexandru Haşdeu era profesor de istorie şi statistică. Em. C. Grigoraş crede că acest studiu a fost publicat de Alexandru Haşdeu în „Vestnik Evropî“. In realitate Alexandru Haşdeu încă din 1837 publicase în *Telescop* articolul intitulat „Grigorii Varsava Skovoroda“.

[4] P. N. Popov, Значения Г. С. Сковороды в истории Украинськой литературы, «Висти Академии Наук Украинськой РСР» 1945, № 2—3

[5] Mss. VI—17, Житие Архимандрита Гиржавского монастыря Спиридона Филиповича де Сундечича, format 24×34 cm, 28 foi. Datează de la începutul sec. al XIX-lea. Copist Tadeus Haşdeu.

[6] Mss. II—58. Минута вдохновения молодости Александра Гиждеву, — 1850 года августа в 30 день. Format 15,5×21,5 cm. Multe foi albe. Provine din biblioteca Haşdeu.

[7] Mss. V—29. *Tadeusza Ianovego Syna Hyzdewa Rozne pisma w Besarabii. Tom. III, Nieco Poezy lomowej oraz. Zawiera prozaiczne. Kawatke na polskim i rossyskin iezykah bez povzodnie zabrane.* Format 21×31, 1 f.+116 foi în limbile rusă şi polonă, provine din biblioteca lui Tadeu Haşdeu.

[8] Mss. IV—33. Образование народа под влиянием законодательства императо-

zintă un studiu asupra învățămîntului din Rusia. Făcînd comparație și dînd cifre referitoare la evoluția învățămîntului din Rusia în timpul lui Petru I, Ecaterina a II-a, Alexandru I, Hașdeu ni se înfățișează ca un pasionat cercetator al culturii popoarelor. Lucrarea aceasta ar merita un studiu aprofundat și comparat, mai ales că literatura pedagogică rusă și sovietică a consacrat numeroase pagini problemei istoriei învățămîntului.

In afară de aceste manuscrise, numite convențional hașdeene, în Biblioteca centrală din Iași se mai găsesc încă două manuscrise parțial în limba rusă. Unul provine de la Biblioteca Facultății de Filologie a Universității din Iași și conține o gramatică a limbii grecești clasice, avînd textul explicativ în limba rusă[9]. Altul, reprezintă un miscellaneu din 1829, copiat de Ilie Gherghel în limbile romînă, franceză și rusă, conținînd și versuri în limba rusă din Alexandr Sergheevici Pușkin[10]. Acest manuscris, credem, constituie dovada faptului că marele poet rus era citit în Moldova și în original.

Achiziționarea fondurilor Fundației „Melchisedec" și a Episcopiei Romanului a mărit mult numărul manuscriselor în limba rusă aflate la Biblioteca centrală din Iași. Din fondul Episcopiei Romanului fac parte o serie de manuscrise autografe ale episcopului Melchisedec[11]. O serie de acte juridice[12], unele referitoare la familiile Donici și Russo, un tratat

---

ра Александра I. In interior alt titlu: Дух законодательства императора Александра I. Format 21×25 cm, 83 foi. Neterminat și cu numeroase foi nescrise. Provine din biblioteca familiei Hașdeu. Tabloul cu unele cifre comparative vezi în pl. III.

[9] Mss. III—171 (*Gramatica limbii grecești clasice*. Morfologia și sintaxa). Datează probabil din sec. al XVIII-lea și se presupune a fi fost scris în Rusia. Format 22×16,5 cm. Hîrtia albă Textul explicativ în limba rusă. Scrierea imită tiparul. Stare defectuoasă.

[10] Mss. III—36. (*Poezii, cugetări, însemnări*). Datează din 1829. Format 16×22 cm. Două foi + 214 pagini, scrise în limbile romînă, franceză și rusă.

[11] Mss. VI—117. О просвещении древних евреев 1841. Format 35,5×23 cm, 42 file Mss. VI—112. Miscellaneu, format 36,5×23 cm, 83 file, conține în limba rusă «Частицы поставленные впереди коня». Particulele puse înaintea rădăcinii); Mss. VI—134. Conține o listă de cărți trimisă diverselor biblioteci din Rusia. Tot aici și conceptul scrisorilor lui Melchisedec adresate rectorilor Academiilor Teologice din Petersburg și Kiev.

[12] Mss. VI—159. Решение Hotărîrea Tribunalului civil din Basarabia în legătură cu dreptul de posesie a lui Teodor Donici asupra moșiei deținute de familia Russo. Format 35,5 × 22 cm, 16 file, scriere cu litere vechi rusești, 6 februarie 1859; Mss VI—160. В Правительствующий Сенат. Cererea lui Andrei Donici adresată Senatului imperial în privința averii rămasă de la Serdarul Grigoraș Leca. Format 35,5×22 cm 14 file, 7 aprilie 1859; Mss. VI—160 bis. Проситедворянин Александр Константинович сын Русо Cererea lui Alexandru Russo referitoare la moșii. Format 35,5×22 cm. 10 file, 7 oct. 1859; Mss. VI—161. Мнение Andrei Donici își expune părerea în privința moștenirii rămase de la serdarul Grigoraș Leca. Format 35,5×22 cm; VI—162. М. Г. Вин. Павлович. Conține o scrisoare a posesorilor moșiei Țigănești trimisă la Petersburg referitoare la conflictul cu răzeșii moșiei Cobîlca. Format 35,5×22, 6 file, prima jumătate a sec. XIX; Mss. VI—171. Дело по спору дворянина Ивана Руссо с дворянином Адольфом Комаром за нарушение контракта посессии вотчины Макарьевки-Dosar referitor la litigiul dintre nobilul Ioan Russo și Adolf Komar în privința încălcării contractului posesii moșiei Makarevka). Format 38×23, 1 filă titlu nenumerotată + 197 f. numerotate. 25 mai 1838.

de științe militare [13] și un curs de istorie universală [14], provin din donații particulare. Asupra acestor manuscrise nu vom insista. In schimb din fondul Fundației „Melchisedec" au intrat în Biblioteca centrală din Iași un număr de 11 caiete, unele legate, cuprinzînd cursuri universitare audiate de studentul moldovean Ion Mandinescu la Universitatea din Petersburg între anii 1853—1857 [15].

Asupra acestor manuscrise se oprește atenția noastră spre a sublinia, o dată în plus, continuitatea relațiilor culturale romîno-ruse.

*
* *

Datele biografice referitoare la Ion Mandinescu pe care le aflăm în notița lui Em. Leonescu, ce însoțește cele două ediții ale lucrării lui I. Mandinescu „Elemente de Istorie Universală" [16], se completează într-o mare măsură cu unele informații noi pe care ni le furnizează manuscrisele sale.

Biografia lui Ion Mandinescu este modestă ca și întreaga sa activitate de scurtă durată. Născut la Iași în 1833, studiază la Seminarul din Socola între anii 1846—1852, de cînd datează, probabil, și acele manuscrise școlare [17] care reprezintă cursuri școlare conținînd printre altele o istorie a evului mediu, o serie de biografii ale oamenilor celebri, dîndu-ne posibilitatea să întrevedem înclinația către studiul istoriei, materie care îl va atrage pe Ion Mandinescu în așa măsură încît după studii speciale în vederea pregătirii în domeniul administrației publice, el nu se va opri de a nu îmbrățișa cu pasiune cariera de profesor de istorie.

Terminînd cu succes Seminarul, Ion Mandinescu, în urma recomandării ca bursier la studii în străinătate, pleacă în toamna anului 1852 la Petersburg pentru a studia științele economice și camerale. Timp de 4 ani studiază la Universitatea din Petersburg, frecventînd regulat cursurile și luînd note zilnice la prelegerile profesorilor de la Facultatea de drept în

---

[13] Mss. III—169. Краткие записки из Военных Наук, извлеченныя лучших и новейших сочинений воспитанников горного кадетского корпуса. Тетрадь 1-я. Артилерия, 1820-го года. Un caiet cuprinzînd un curs compilat de artilerie. Format 23×18 cm. Hîrtie albă. Scriere cursivă. Nu se arată autorul, locul, ci numai anul.

[14] Mss. V—51. Лекции по всеобщей истории. Pe p. 1 se menționează „Secțiunea III-a. Epoca luptei lumii creștine cu mahomedanismul pentru Palestina începînd cu cruciadele și pînă la căderea puterii papale. 1095—1305". Este deci un curs de istorie medievală. Format 29,3 × 22,3 cm. Curs litografiat. Probabil de la mijlocul sec. al XIX-lea.

[15] Mss. III—131, 132, 132, 133, 134, 136; IV—32, VI—78, 79, 80 și 204.

[16] Ed. I, Iași 1870—1872. Publicată de Em. Leonescu. Vol. III „Istoria modernă" poartă mențiunea că s-a tipărit cu ajutorul *Societații pentru învățatură poporului romîn*. In arhiva Societății se păstrează dosarele referitoare la tipărirea unor cărți didactice, printre care și cel privitor la publicarea cărții profesorului Ion Mandinescu (Arhivele Statului Iași, Tr. 1887; cf. *Indrumător în Arhivele Statului din Iași* II, Buc., 1956, p. 96). Ediția II-a s-a tipărit la Piatra în 1874—76 și a fost adnotată tot de Em. Leonescu.

[17] Mss. III—66. Miscellaneu. Format 17×21,5 cm. Hîrtie albastră, multe foi nenumerotate. Scriere cirilică din prima jumătate a sec. al XIX-lea. Conține cursurile școlare ale lui Ion Mandinescu, semnat pe prima pagină.

cadrul careia funcţiona secţia ştiinţelor camerale. În 1857 se înapoiază în ţară şi în loc să ocupe un post în administraţia publică, acceptă să fie numit profesor la Seminarul din Socola. Prin activitatea sa didactică se impune curînd, fiind stimat şi iubit de elevi şi colegi. Foştii săi colegi de universitate, deveniţi funcţionari superiori, în Ministerul de Externe al Rusiei, îl vizitau ori de cîte ori treceau prin Iaşi. În 1860, după ce predase matematica şi filozofia, Ion Mandinescu a fost numit profesor de istorie universală şi eclesiastică la cursul superior din Seminarul Socola, conform legii de reorganizare a seminariilor [18].

Cu un an înainte, cînd se punea problema pregătirii unor funcţionari calificaţi în vederea reorganizării administraţiei publice şi cînd Ion Ionescu de la Brad a fost suspendat din funcţia de profesor de economie politică la cursurile ce se ţineau la şcoala de la Trei Ierarhi, Ion Mandinescu a fost chemat să-l înlocuiască pe Ion Ionescu şi să ţină lecţii de economie politică [19]. După cum arată Em. Leonescu, Ion Mandinescu a combătut în cursul său de economie politică primele încercări ale inaugurării sistemului de împrumuturi naţionale.

În lucrarea „Elemente de Istorie Universală“ Ion Mandinescu se dovedeşte un bun pedagog şi un profesor consecvent principiilor şcolare ale vremii. El dă un tratat de istorie în adevăratul înţeles al cuvîntului, prelucrînd ceea ce studiase.

Credem că nu este lipsit de interes să arătăm că unele din manuscrisele aflate la Biblioteca centrală din Iaşi reprezintă manuscrise autografe ale lui Ion Mandinescu, fiind cursuri audiate la profesori renumiţi cum au fost fraţii Kutorga, Stasiulevici, Andreevski, Skoblikov, Krasovski şi alţii care au făcut cinste vestitei universităţi din Petersburg.

Cercetarea acestor manuscrise ar trebui deci, pe de o parte să ne dezvăluie ambianţa de studii şi atmosfera academică în care a trăit Ion Mandinescu între anii 1853—1857, iar pe de altă parte să permită precizări în legătura cu aportul lui Ion Mandinescu în cultura noastră sub influenţa celor studiate în Rusia.

Spre regretul nostru, acest ultim aspect al problemei nu se poate trata deoarece Ion Mandinescu şi-a sacrificat talentul şi cunoştinţele sale, desigur vaste şi temeinice, carierei de profesor secundar şi noi nu cunoaştem altă activitate în domeniul economic-administrativ pentru care se formase, decît acele lecţii de economie politică pe care le-a ţinut în 1859, aceasta şi din cauză că moartea l-a răpus de tînăr în vîrstă de 35 ani (5 mai 1868).

În această situaţie nu ne rămîne decît să încercăm a reînvia cadrul universitar al epocii cînd studentul moldovean Ion Mandinescu îşi nota la Petersburg, cu atîta conştiinciozitate, prelegerile la o serie de materii vaste şi grele.

*
* *

[18] Ion Mandinescu, Elemente de istorie universală, ed. II, adnotată de Em. Leonescu, vol. I, p. VI.

[19] Victor Slăvescu, Ion Ionescu de la Brad, profesor de economie politică, octombrie 1859, Buc., 1942. Pentru ţinerea acestui curs, Ion Ionescu de la Brad a tradus cartea lui Iosephe Garniér, Elemente de Finanţe, Iaşi 1860.

Incă din 1841, Universitatea din Petersburg păşise la organizarea ştiinţelor camerale în cadrul Facultăţii de drept, spre a răspunde necesităţilor crescînde ale vastului imperiu în domeniul economic unde se cereau cadre pregătite din punct de vedere economic şi administrativ.

Sub termenul de ştiinţe camerale se înţelegea în sec. al XIX-lea totalitatea cunoştinţelor necesare pentru buna administrare a aşa-numitelor „averi camerale", adică a averilor statului, *Cameralia* sau *Kameralwissenschaft* apărînd deci din nevoia de a avea persoane calificate pentru o bună administrare a domeniilor statului. Obiectul ştiinţelor camerale consta din studiul obţinerii veniturilor din domeniile statului şi îmbrăţişa ramurile economică şi administrativă. Iată de ce secţia de ştiinţe camerale din cadrul Facultăţii de drept cuprindea discipline grupate pe trei ramuri: juridice, istorico-literare şi tehnico-agronomice, predîndu-se următoarele materii: dreptul de stat, instituţiile de stat, dreptul poliţienesc, economia politică, statistica, istoria universală, ştiinţele naturale, tehnologia, agronomia, istoria Rusiei, limba rusă şi o limbă străină. In felul acesta cei care studiau la secţia de ştiinţe camerale erau obligaţi să studieze de fapt obiecte care aparţineau facultăţilor de drept, litere şi ştiinţe. Nu este de mirare deci că întors în ţară, Ion Mandinescu a putut preda un timp oarecare matematica şi filozofia.

Dacă urmărim titlurile caietelor rămase de la Ion Mandinescu, atunci avem aproape aceeaşi listă ca şi cea de mai sus, ceea ce înseamnă că la data cînd frecventa secţia de ştiinţe camerale structura ei era aceeaşi ca şi în 1842/43 cînd luase fiinţă. Astfel caietele lui Ion Mandinescu conţin următoarele cursuri: drept poliţienesc, economie politică, statistică, istorie antica, medievală şi modernă, tehnologie, agronomie, economie rurală, ştiinţe naturale, arhitectură. Acestea sînt numai o parte din cursurile audiate şi pe fiecare caiet Ion Mandinescu a avut grijă să pună titlul cursului, data cînd a audiat cursul, propria-i semnătură în ruseşte sau în romîneşte [20], iar uneori şi numele profesorului. Din cele 11 caiete care au rămas de la Ion Mandinescu, 3 nu sînt manuscrise autografe ale lui Ion Mandinescu, fiind, probabil, caiete cumpărate de acesta. Astfel sînt cursul de agricultura, datînd din 1848 şi refolosit de Ion Mandinescu, cursul de economie politică în care studentul moldovean a făcut unele însemnări cu creionul, în special, pentru terminologia în limba franceză, în fine, cursul litografiat de istoria Romei.

Identificarea unor profesori pe care i-a audiat studentul Ion Mandinescu ne-a fost uşurată de indicaţiile de pe foaia de titlu a unor caiete, stabilindu-se că a audiat cursurile lui S. S. Kutorga, M. S. Kutorga, I. E. Andreevski, M. M. Stasiulevici, A. K. Krasovski. Dar această listă s-a putut completa cu alte nume descifrate din însemnările din Mss. III-136, fila 12v şi Mss. III-131, ultimul conţinînd următoarea însemnare importantă, deoarece pe baza ei s-au putut verifica unele descifrări anterioare:

---

[20] Vezi pl. IV, VI şi VIII, şi pl. VI.

„Marţi 24 — Skoblikov, Luni 30 — Kutorga — 5 zile; Marţi 8 — Andreevski — 7 zile; Sîmbătă 12 — Gorelov — 3 zile; Miercuri 16 — Krasovski — 2 zile; Sîmbătă 19 — Usov — 2 zile; Marţi 22 — Ţelinski (?) — 2 zile; Sîmbătă 26 — Raikovski — 3 zile"[21]. Totodată însemnările din Mss. III-136, fila 12, ne dau lista de materii şi anume: dreptul de stat, instituţiile de stat, agronomia, tehnologia, dreptul financiar, economia politică, statistica, dreptul politic, dreptul penal, literatura şi psihologia, literatura rusă, limba rusă, teologia, legile civile, arhitectura, istoria universală şi limba franceză.

Numele menţionate pe foaia de titlu a caietelor lui Mandinescu, ca şi cele din diversele însemnări ne-au permis să constatăm, în urma identificărilor făcute, că studentul moldovean a avut prilejul să frecventeze cursurile unor profesori de mare prestigiu la acea vreme, oameni cu renume în lumea universitară din Rusia. La data înscrierii sale ca student la Universitatea din Petersburg o serie de profesori erau deja consacraţi, iar alţii îşi începeau cariera.

Dintre profesorii consacraţi primul loc îl ocupă vestiţii fraţi Kutorga, numiţi Kutorga I şi Kutorga II. Ce materii au predat aceşti profesori?

Stepan Simionovici Kutorga (1805—1861), cel mai în vîrstă dintre fraţi, numit şi Kutorga I, este un vestit naturalist şi la început adversar al teoriei evoluţioniste, fiind profesor la Universitatea din Petersburg încă din 1837. Cursul de ştiinţe naturale predat de Kutorga I a fost audiat de Ion Mandinescu în 1853/54[22], deci îndată după sosirea sa la studii.

Totuşi, Ion Mandinescu n-a avut prilejul să cunoască ecoul pe care l-a produs în Rusia teoria lui Darwin deoarece abia în 1860 S. S. Kutorga a cutezat să expună de pe catedră pentru prima dată în Rusia teoria lui Darwin. Îndrăzneala cutezătoare a acestui profesor era dublată de o claritate de expunere, ceea ce l-a determinat pe Timireazev să afirme că studenţii ruşi au auzit pentru prima dată de la Kutorga expunerea cea mai clară şi mai obiectivă asupra teoriei lui Darwin, imediat după elaborarea ei[23].

Mihail Simionovici Kutorga (1809—1886), numit şi Kutorga II, după studii făcute la Petersburg şi la Dorpat (Tartu) a fost numit profesor de istorie universală, şi a predat această materie la Universitatea din Petersburg pînă la 1869 cînd a trecut la Universitatea din Moscova unde a funcţionat pînă la 1874. Ion Mandinescu a audiat la Kutorga II cursul de

---

[21] Mss. III—131. Вторник 24 — Скобликов: Понедельник 30 — Куторга — 5 дней; Вторник 8 — Андреевский — 7; Суббота 12 — Горелов — 3; Середа —16 — Красовский — 3; Вторник 22 — Ценьговский (Целинский? — 2; Суббота 26 — Райковский — 2 дня. Vezi pl. IV.

[22] Mss. VI—78. Система животного царства. Безпозвоночныя животныя. Лекции Пр. Куторги 1-го 1853 года ноября 9-го дня. Format 23×36 cm. Hîrtie albă. Scriere cursivă. Vezi pl. V.

[23] P. Puzîrkovski, Краткий очерк жизни и друдов профессора С. С. Куторги. — «Записки С. Петербурского Минералогического общества», 2 серия, 1867, ч. 2; V. V. Grigoriev, Императорский С. П. Университет в течение первых пятесяти лет его существования. SPb., 1870; Б. С. Э., т. 24 стр. 144

istorie universală, epoca modernă [24]. Acest lucru ne permite să afirmăm că M. S. Kutorga n-a ţinut numai cursul de istorie antică, ci că în cadrul acestei catedre de istorie universală a avut prilejul să ţină lecţii şi din alte epoci, în speţă epoca modernă. M. S. Kutorga devenise un mare specialist în istoria antică cu deosebire în istoria Greciei, dar lucrul acesta nu l-a împiedicat să ţină şi un interesant curs de istorie modernă în care să arate chiar în introducere că epoca modernă din istoria universală începe cu Reforma. In introducerea respectivă din cursul de istorie modernă Kutorga ridică problema periodizării generale a istoriei, iar influenţat de cunoştinţele sale asupra lumii antice, vorbeşte de sinteza produsa în Europa cînd elementele romano-germane formînd occidentul şi grecoslave formînd orientul, împreună cu elementele scandinave creează premisele unei noi lumi care coincide cu sfîrşitul evului mediu şi începutul epocii moderne.

Pentru M. S. Kutorga momentul important prin care lumea modernă se deosebeşte de epoca anterioară îl constituie începutul relaţiilor dintre state prin crearea reprezentanţilor permanenţi realizîndu-se în felul acesta apropierea dintre guvernele statelor europene. La data cînd ţinea acest curs de istorie, evenimentele internaţionale îi ofereau lui M. S. Kutorga multiple argumente în ceea ce priveşte rolul activ al diverşilor reprezentanţi diplomatici, fiind vorba de Convenţia de la Paris. Din cursul de istorie modernă apar ca importante capitolele privind căderea feudalismului şi introducerea conducerii unice şi centralizate, iar atenţia principală a autorului fiind îndreptată asupra Renaşterii şi Reformei. Şi aici autorul face o periodizare tratînd perioada religioasă a Reformei pînă la războiul de 30 de ani, perioada politică terminată cu moartea lui Ludovic al XIV-lea, secolul al XVIII-lea pînă la Revoluţia franceză şi în fine Revoluţia franceză.

Am insistat mai mult asupra cursului de istorie universală epoca modernă ţinut de M. S. Kutorga la Universitatea din Petersburg, deoarece apariţia acestui profesor la catedră coincide cu schimbarea profundă ce s-a produs în Rusia în domeniul studiului istoriei universale.

M. S. Kutorga, contemporan cu T. N. Granovski, care a predat la Moscova şi M. M. Lunin, care a predat la Harkov [25], a pus împreună cu aceştia bazele studiului istoriei universale din Rusia, ridicînd la un înalt prestigiu activitatea didactico-ştiinţifică din acest domeniu. Deşi, unii cercetători îl consideră pe M. S. Kutorga ca un adept al lui Niebuhr uită ca profesorul de la Petersburg nu este un sceptic care să nege valabilitatea

---

[24] Mss. III—131. Новая всеобщая история. Лекции II. Куторги Format 18×22 cm. Conţine 5 caiete. In caietul nr. 2, de fapt al 5-lea, şi ultimul, citim pe foaia de titlu: «...Всеобщая история новая. Лекции II. Куторги 2-го Vezi şi pl. IV. Fiecare caiet are o foaie de titlu unde alături de titulatura cursului se notează anul şi ziua. Pe foaia de titlu a caietului nr. 3, de fapt, nr. 4 în ordinea sa normală, pe lîngă data de 15 februarie 1856 şi iscălitura în ruseşte a lui Ion Mandinescu se gasesc însemnări de zi, probabil zi de examen, cu indicarea unor nume de profesori, printre care descifrăm: Kutorga, Andreevski, Krasovski, Usov. Aceste însemnări sînt preţioase, deoarece completează lista profesorilor lui Ion Mandinescu.

[25] Очерки истории исторических наук в СССР под редакцией М. Х. Тихомирова, М. А. Алпатова, А. Л. Сидорова, Vol. I, M., 1953, p. 417.

tradiției antice așa cum făcea vestitul cercetător german. De aceea nu este întîmplătoare nici tema unei cercetări speciale a lui M. S. Kutorga „Despre autenticitatea istoriei antice grecești", în care autorul supune unei analize critice scepticismul din știința istorică inaugurat de Vico [26].

Mai mult decît atît, M. S. Kutorga este primul istoric rus care a încercat sa prezinte situația producătorilor de bunuri materiale, a robilor și liberților din antichitate. iar monografia sa „Situația socială a robilor și liberților din republica ateniană" nu și-a pierdut importanța constituind o lucrare de erudiție.

După toate probabilitățile, Ion Mandinescu l-a avut pe M. S. Kutorga profesor și la istoria antică. Această presupunere se bazează pe unele însemnări descifrate în caietul litografiat cuprinzînd istoria Romei [27]. Acest curs, lipsindu-i foaia de titlu, nu are vreo mențiune referitoare la autorul cursului. Totuși o însemnare de pe coperta cursului aruncă o oarecare lumină în această presupunere, deoarece ea glăsuiește așa: „Istoria este știința care aduce folos și mulțămire fiecărui cetățean". Credem că aceste cuvinte nu puteau fi rostite decît de profesorul M. S. Kutorga care se manifesta ca un dușman al iobăgiei și al autocratismului. Tocmai în cursul său de istorie universală epoca antică, el avea prilejul, referindu-se la situația robilor din antichitate, să facă analogii cu situația țăranilor din Rusia. Iată de ce istoria este o știință care aduce folos, iar cel care cunoaște bine istoria va avea satisfacție în sensul că va fi orientat asupra sarcinilor ce-i revin în societate. Kutorga era unul din cei care nu considera monarhia drept un principiu diriguitor în istorie așa cum ne-o dovedește tema specială „Deosebirea dintre istoria popoarelor și istoria statelor" [28], dezvoltata într-un curs ținut în anul 1864/65. In plus, realitatea din Rusia de după războiul Crimeii trebuia să ofere fiecărui cetățean prilejul de a extrage învățăminte din istoria traită și de aceea istoria nu putea fi decît o știință care aduce folos, deoarece îmbogățește, prin experiența popoarelor, propriile noastre cunoștințe.

Alături de T. N. Granovski, D. L. Kriukov, M. M. Lunin, M. S. Kutorga luptă activ pentru libertatea de gîndire, considerînd acest principiu ca fiind fundamental pentru dezvoltarea științei. Iată în ce mediu intelectual, de gîndire și luptă progresistă, și-a făcut studiile tînărul moldovean Ion Mandinescu și era normal ca domeniul istoriei să devină o preocu-

---

[26] Очерки истории историческия наук в СССР под редакцией М. Н. Тиномирова А. Л. Сидорова, т. 1, Москва, 1953,

[27] Mss. IV—32. Римская история. Probabil 1855. Format 24×22,5 cm. 392 p. Curs universitar litografiat. Din însemnările de pe partea interioară a copertei, rezultă că acest curs a fost criticat de Kastorski. Mihail Ivanovici Kastorski (1809—1866) a fost profesor adjunct de istorie universală și o perioada de timp a deținut și catedra de limbi slave. Deși a făcut studii la Berlin și Praga, M. I. Kastorski n-a avut influență asupra studenților sai. Era normal ca acest curs de istoria Romei, probabil ținut de M. S. Kutorga, să nu fi fost pe placul lui Kastorski și un contemporan să fi însemnat laconic: „criticat de Kastorski".

[28] Очерки истории исторических наук в СССР. Volumul I, p. 474 și nota 1 unde se face referire la arhiva Academiei de Științe a U.R.S.S., fondul 216, opisul 3, f. 1154. Semnalînd istoricilor sovietici cursul de istorie universală, epoca modernă, descoperit de noi printre notițele lui Mandinescu, credem că aducem o contribuție în ceea ce privește activitatea didactică a lui M. S. Kutorga.

pare esenţială pentru dînsul, şi o dată întors în ţară să îmbrăţişeze cariera de profesor de istorie, şi nu pe cea de funcţionar în administraţia statului, pentru care fusese trimis la studii speciale în străinătate.

Preocupările sale în domeniul istoriei au fost probabil încurajate şi de prezenţa altor profesori de istorie cu renume, care la acea epocă se aflau la Universitatea din Petersburg.

Intr-adevăr, primul din această categorie este Mihail Matfeevici Stasiulevici (1826—1911), fost elev al lui Kutorga II, medievist şi bizantinolog foarte apreciat, care a predat istoria evului mediu pînă în 1861, după care dată s-a retras din învăţămînt, ocupînd diverse posturi administrative şi desfăşurînd o vastă activitate obştească şi publicistică.

Reprezentant al liberalismului burghez şi adept al constituţionalismului de tip englez, M. M. Stasiulevici a devenit cunoscut mai ales prin activitatea sa de redactor şi editor al revistei „Vestnik Evropî", în fruntea careia s-a aflat peste 40 de ani (1866—1908).

M. M.Stasiulevici a predat istoria evului mediu, între anii 1852—1856, întîi ca docent şi apoi ca profesor adjunct. Ion Mandinescu a audiat cursul de „Istoria evului mediu"[29] ţinut în anul 1854/55. M. M. Stasiulevici îşi începe cursul cu o introducere în care face o periodizare a istoriei, explica importanţa ce se acordă împărţirii istoriei în trei parţi şi scoate în evidenţă rolul acelor istorici care au contribuit la crearea noii concepţii asupra evului mediu universal. In această ordine de idei primul loc îl ocupă Augustin Thiérry, cu ale sale „Lettres sur l'histoire de France", şi apoi Guizot, pe care-l consideră extrem de obiectiv în lucrarile acestuia asupra evului mediu.

Pentru a facilita înţelegerea cursului M. M. Stasiulevici face o caracterizare succintă fiecăruia din cele zece secole (sec. V—XV), care fac obiectul cursului său. Criteriul cronologic adoptat în expunerea didactică care urmează pe cinci perioade, adică respectiv sec. V—VI, VII—VIII, IX—X—XI, XII—XIII, XIV—XV, a permis împărţirea cursului său în aşa fel încît expunerea sa fie clara şi sa-şi atinga scopul din punct de vedere metodic. Primele două perioade, sec. V—VIII inclusiv, sînt expuse fără vreo altă subdiviziune. In schimb perioadele 3—4 au următoarele subdiviziuni: a) lumea anglo-franceză, b) lumea mauro-spaniolă şi c) lumea germano-italiana. In fine, perioada a 5-a are şi ea trei subdiviziuni: a) lumea anglo-franceză, b) lumea germano-italiană şi c) istoria orientului.

Ca profesor M. M. Stasiulevici a căutat să prezinte studenţilor lecţii în care toate noţiunile să fie clare şi interpretarea evenimentelor să fie pe înţelesul lor, în plus, fiind dotat cu talent literar, prelegerile lui au fost ascultate cu deosebit interes. In anii cînd Ion Mandinescu se afla la Petersburg, M. M. Stasiulevici publică importante lucrări din care reţinem „St.

---

[29] Mss. VI—80. История средних веков. Лекции Пр. Стасюлевича. Format 23×36 cm. Cuprinde 5 caiete cu 125 file numerotate recent. Pe foaia de titlu a caietului nr. 4 (f. 71) citim: „Istoria evului mediu. Lecţiile prof. Stasiulevici. 20 ianuarie 1855. I. Mandinescu". Caietele conţin un curs copiat probabil de pe alte caiete deoarece nu se arată data cînd s-au ţinut prelegerile, aşa cum a procedat Ion Mandinescu cu alte cursuri. Abia în ultimul caiet (nr. 5) găsim notate ultimele prelegeri (66—73), dintre care lecţia 70 a fost audiată la 16 martie, iar la 23 martie, cu prelegerea 73, se încheie cursul.

Bernard de Clairvaux" (1853), „Asediul şi cucerirea Bizanţului de către Turci" (1856). Mai tîrziu el a tipărit o istorie a filozofiei şi cele trei volume consacrate istoriei evului mediu aşa cum se oglindeşte această perioadă în scrierile epocii. Dar în afară de aceasta, M. M. Stasiulevici rămîne în istoriografia rusă ca o figură importantă pentru perioada de sfîrşit a sec. al XIX-lea prin polemica dusă cu adepţii lui T. N. Granovski ceea ce a făcut să se nască legenda cum că în istoriografia rusă ar fi existat două şcoli, cea de la Moscova, reprezentată prin Granovski şi adepţii lui, şi cea de la Petersburg cu Kutorga II şi adepţii lui. In realitate nu se poate vorbi de două şcoli care să se fi deosebit esenţial din punctul de vedere al concepţiei istorice. Simplul criteriu geografic nu este suficient pentru a-i separa pe istoricii de la Petersburg de cei de la Moscova, cîtă vreme Kutorga şi Granovski nu se deosebesc esenţial în concepţie, fiind ambii reprezentanţi ai istoriografiei burgheze, şi n-au creat două şcoli deosebite [30]. Pentru noi, rămîne ca un fapt pozitiv realitatea că Ion Mandinescu freventînd cursurile lui M. M. Stasiulevici, elev al lui Kutorga, a avut posibilitatea să cunoască şi prin aceasta manifestarea acelui spirit larg şi progresist, de care am vorbit mai sus, şi care anima o generaţie întreagă de profesori de la Universitatea din Petersburg.

Din aceeaşi categorie de profesori făcea parte şi tînărul docent Ivan Efimovici Andreevski (1831—1891), istoric al statului şi dreptului rus, devenit apoi rector al Universităţii din Petersburg (1883—1887) [31]. I. E. Andreevski, cunoscut autor al primului curs de istoria dreptului de stat rus (1866) şi a cursului de drept poliţienesc (1871—73) îşi începe cariera didactică la Facultatea de drept în calitate de docent predînd dreptul poliţienesc, ceea ce în realitate este o parte a dreptului administrativ. Cursul său intitulat „Legile de bună stare şi securitate" [32], ţinut în 1855 şi audiat de Ion Mandinescu, cuprinde în fond acea parte de drept administrativ care tratează despre intervenţia statului în diferitele ramuri administrative şi mai ales în domeniul agriculturii. Pentru secţia ştiinţelor camerale acest curs era fundamental, punînd studentul în situaţia de a cunoaşte legislaţia curentă în problemele economice şi administrative. Iată

---

[30] Очерки истории исторических наук в СССР, Vol. I, p. 479, nota 1. Articolul lui S. N. Valk, Ştiinţa istorică în decurs de 125 de ani în cadrul Universităţii din Petersburg, publicat în culegerea „Trudî iubilenoi naucinoi sesii", Leningrad 1948, nu ne-a fost accesibil, cu toate că prin tema sa ne-ar fi ajutat mult la dezvoltarea problemei privind atmosfera universitară de la Petersburg din anii studenţiei lui Ion Mandinescu.

[31] S. V. Vedrov, Иван Ефимович Андреевский, SPb., 1892 Очерки истории исторических наук в СССР vol. I, Moscova 1953, p. 564. Încă din tinereţe s-a manifestat ca un bun cunoscător al izvoarelor istoriei şi dreptului. Printre cele mai bune lucrări de la mijlocul sec. al XIX-lea în domeniul istoriei izvoarelor este şi aceea a lui I. Andreevski referitoare la relaţiile comerciale dintre Novgorod şi oraşele germane, apărută la Petersburg în 1855. Mai tîrziu, în 1864, îşi susţine teza de doctorat tot cu o lucrare bazată pe un material documentar despre namesnici, voievozi şi guvernatori.

[32] Mss. VI—78. Законы Благоустройства и Благочиния. Лекции доцента Андреевского. 1855-го года, августа 25-го дня. Format 22,5×36 cm. 1 foaie titlu + 20 foi. Vezi pl. VI. Pe fila 6 verso, unde se dă şi o bibliografie în limbile franceză şi germană în domeniul dreptului poliţienesc, Ion Mandinescu semnează romîneşte.

de ce în cursul său I. E. Andreevski face o expunere amplă asupra măsurilor luate de stat pentru a contribui la succesul agriculturii în toate ramurile ei. Din curs nu lipsesc nici detalii de natură istorică cum sînt cele referitoare la dezvoltarea celor 16 societăţi de agricultură şi a învăţămîntului agricol mediu şi superior din Rusia. Datele respective servesc ca dovadă acelei griji pe care o acordă statul dezvoltării agriculturii şi Ion Mandinescu avea deci, întors în ţară, o perspectivă largă în acest domeniu, cunoscînd activitatea desfăşurată în Rusia pe plan teoretic şi practic în ceea ce priveşte agricultura şi putea fi folositor ocîrmuirii moldoveneşti şi în această direcţie.

Cursul de drept poliţienesc audiat la Petersburg înarma pe Ion Mandinescu cu acele cunoştinţe pe care trebuia să le posede un viitor funcţionar din administraţia statului. El n-a putut fi însă folositor patriei sale în această direcţie, deoarece întors în ţară în 1857, a avut de întîmpinat o rezistenţă tacită şi a îmbrăţişat cariera de profesor secundar. Cunoştinţele sale multiple i-au dat posibilitatea să fie de la început profesor de matematică şi filozofie. In domeniul ştiinţelor exacte Ion Mandinescu era temeinic pregătit deoarece avusese prilejul să urmeze în cadrul secţiei de ştiinţe camerale şi materii legate de ştiinţele tehnice. In acest domeniu Universitatea din Petersburg nu avea decît să se mîndrească cu prezenţa în rîndurile profesorilor săi a tînărului chimist şi tehnolog Mihail Vasilevici Skoblikov (1825—1861), care a predat cursul de tehnologie în perioada cînd Ion Mandinescu se afla acolo. M. V. Skoblikov, chimist cu renume la acea dată, creatorul sării care-i poartă numele, fusese trimis de guvern în 1855 să studieze la faţa locului starea în care se afla industria rusă şi pe baza datelor respective să înceapă în anul academic 1856/57 cursul de tehnologie. Acest prim curs ţinut după o amplă documentare a fost audiat în 1856 de Ion Mandinescu [33] care a frecventat regulat prelegerile notîndu-şi cu amănunţime toate datele. In afară de cursul general de tehnologie tînărul moldovean a audiat şi un curs scurt de tehnologie mecanica [34]. Diversele foi cu multiple exerciţii de matematică, aflate printre manuscrisele lui Ion Mandinescu, dovedesc pasiunea acestuia pentru ştiinţele exacte. Cursul lui M. V. Skoblikov l-a interesat pe Ion Mandinescu, care a însoţit textul cu o serie de desene. Cursul de tehnologie generala cuprinde: fabricarea sticlei şi a cristalurilor, fabricarea diverselor produse ceramice, fabricarea lumînărilor, săpunului, a hîrtiei, vopsirea fibrelor şi textilelor, prelucrarea chimică a lînei şi mătăsii, fabricarea băuturilor spirtoase, a pîinii, a oţetului, a amidonului. Acest curs a constituit o noutate pentru fostul seminarist deoarece în Moldova la acea vreme materii de acest fel nu se predau în şcoală.

---

[33] Mss. III—132. Технология. Format 18×22 cm. Conţine 5 caiete. Cursul a început la 1 septembrie 1856 şi a luat sfîrşit la 5 februarie 1857. De la 12 februarie la 26 martie 1857 Ion Mandinescu a audiat cursul de tehnologie mecanică (vezi Mss. III—134, caiet nr. 2). Cele 5 caiete ale cursului de tehnologie sînt legate în ordinea numerică şi cartonate. Fiecare caiet are cîte o foaie de titlu.

[34] Mss. III—134 f. 13—29 Тетрадь № 2. Механическая технология 1857, февр. 12-го дня Format 18×23 cm. Cuprinde maşini de aburi şi cazane de aburi sau locomotiva. La sfîrşitul caietului (f. 27 v) o lecţie intitulată „Definiţia tehnologiei".

Cursul lui M. V. Skoblikov prezintă importanţă şi prin aceea că a fost redactat în urma documentării asupra industriei din Rusia. Probabil, ramurile tehnice prevăzute în cursul său de tehnologie au fost cercetate în parte de tînărul chimist şi tehnolog, şi de aceea poate nu greşim cînd credem că el poate constitui obiectul unor cercetări privind activitatea didactică a lui Skoblikov, care s-a dovedit a fi foarte prodigioasă [35], deşi de scurtă durată. Skoblikov a contribuit mult la popularizarea unor ramuri importante din economia naţională redactînd manuale pentru industria zahărului din sfeclă, amidonului şi a pieilor.

Alături de acest manuscris susceptibil a face obiectul unor cercetări din partea specialiştilor sovietici, semnalăm şi manuscrisul reprezentînd un curs de agronomie [36], datînd din 1848. Acest curs, compus din mai multe caiete scrise în anul 1848, poate fi atribuit, după toate probabilităţile, profesorului Stepan Mihailovici Usov (1796—1859). S. M. Usov a predat la Universitatea din Petersburg, începînd cu 1836, un curs facultativ de agricultura, silvicultura şi statistică. Luînd în considerare unele însemnări ale lui Ion Mandinescu din caietele sale unde întîlnim înscris şi numele lui Usov, putem să atribuim acest curs de agronomie profesorului Usov care a dat o mare atenţie sistemului de arătură publicînd şi lucrări în această direcţie. Manuscrisul acestui curs de agronomie este însoţit de numeroase desene executate artistic, -unele din ele. le reproducem în planşă [37].

Asupra acestui curs nu vom insista deoarece preocupările de mai tîrziu ale lui Ion Mandinescu ne dovedesc că domeniul agriculturii şi al organizării agriculturii nu l-a atras, deşi a avut posibilitatea să audieze şi un curs de Organizare rurală [38] şi unul de Zootehnie [39].

Secţia de ştiinţe camerale cu varietatea de materii predate punea pe studenţi în contact cu o serie de obiecte dificile, din care unele, poate, nici nu interesau pe audienţi. De multe ori, însă, totul depindea şi de profesori. Se pare ca un astfel de profesor care ştia să atragă auditoriul a fost şi Apolinarie Kaetanovici Krasovski, care începînd cu 1851, a ţinut prelegeri de arhitectura civilă la Universitatea din Petersburg. În anul 1855 Ion Mandinescu frecventează cursul acestuia şi îşi notează materia în

---

35 P. M. Lukianov, История химических промыслов и химической промышленности России до конца XIX века. М. Л., 1948; I. I. Jukov, Профессор М. В. Скобликов, — «Вестник Ленинградского Университета» 1949, nr. 5

36 Mss. III—134 f. 57—165 Сельское хозяйство. Format 18×23 cm. Cuprinde 6 caiete, paginate iniţial 1—264. Lipsă paginile 133—134, 175—220. Pe pagina 264 notat „10 noiembrie 1848", data cînd s-a scris caietul 6, ultimul din acest curs păstrat parţial.

37 Mss. III—134 f. 118v—119r; vezi şi pl. IX; minuţiozitatea desenelor ne-a determinat să reproducem şi desenul ce însoţeşte textul referitor la porumb; vezi pl. VII.

38 Mss. III—134 f. 30—56. Сельско-хозяйственное Управление Formează caietul 3 din miscellaneu. Format 18×23 cm. Titlul se repetă de 3 ori, iar data de 13 decembrie 1856, de două ori.

39 Mss. VI—204 Скотоводство. Format 23×36 cm. Curs neterminat, lipsind foi din caiet. Lecţiile au început la 23 august, iar pe ultima filă, la lecţia XXII este trecută data de 3 martie, fără an. Prelegerile V—VI care n-au fost notate la vremea lor urmau să fie introduse mai tîrziu în caiet. În locul gol găsim o însemnare cu creionul: «Гегель Виктор Александрович».

două caiete. Caietul I cuprinde materiale folosite pentru construcţii: pămînt, piatră, cărămidă, var şi soluţie de var, lemn, metale. Caietul II cuprinde uscarea diverselor soluri, lucrările necesitate de folosirea diverselor materiale: piatră, lemn, metale. In fine, planurile faţadelor şi clasificarea clădirilor încheie acest curs pe care Ion Mandinescu l-a însoţit cu schiţe şi desene luate în timpul prelegerilor. Se pare că şi acest curs l-a interesat îndeaproape pe Ion Mandinescu, probabil, tot datorită noutăţii materiei predate [40].

Două materii statistica şi economia politică, care ar fi putut avea vreo influenţă asupra formării viitorului specialist în ştiinţele camerale, menit a deveni un funcţionar în administraţia de stat, sînt prezente printre manuscrisele lui Ion Mandinescu, formînd două caiete voluminoase.

Cursul de Economie politică [41], reprezintă un curs complet menit să dea studentului audient totalitatea problemelor ce le ridica această disciplină la mijlocul secolului al XIX-lea. Cursul se deschide cu o introducere urmînd ca cele trei părţi constitutive ale cursului să fie dezvoltate în secţiuni, capitole şi subcapitole. Partea I-a cuprinde: problema esenţii şi sursei bogăţiilor, în care se examinează teoriile lui J. B. Sèy, Riccardo etc.; partea a II-a cuprinde: producerea bogăţiilor, în care se examinează noţiunea şi izvoarele producţiei, munca, diviziunea muncii, capitalul, circulaţia bogăţiilor, mijloacele de schimb şi creditul; partea a III-a şi ultima cuprinde: studiul veniturilor claselor producătoare şi ale statului.

Acest curs, al cărui autor nu l-am putut identifica, a permis probabil lui Ion Mandinescu să fie în măsură a accepta predarea unui curs de economie politică ţinut în 1859 la şcoala de la Trei Ierarhi. Un studiu aprofundat va permite, în limita posibilităţilor, să se afle sursa acelor idei care l-au animat pe Ion Mandinescu să combată în cursul său de economie politică sistemul de împrumuturi naţionale ce se încerca a se inaugura în Moldova în acea vreme.

Cursul de Statistică [42], cuprinzînd o introducere şi statistica economică a Rusiei, putea sa-l înarmeze pe Ion Mandinescu cu o serie de cunoştinţe care să-i permită a corespunde cerinţelor din Moldova în această

[40] Mss. III—133. Гражданская архитектура. Лекции полк. Красовского. 1855-го года декабря 6-го дня. Ив. Мандинеску. Format 18×21,5 cm. Conţine 2 caiete legate şi cartonate. Caietul nr. 2 repetă însemnările de pe primul menţinînd şi ordinea lor. Pe foile de titlu avem deci nr. caietului, titlul cursului, numele autorului, data de zi, lună şi an, precum şi semnătura autografă a lui Ion Mandinescu.

[41] Mss. III—136 — Существо и мир богатств. Часть первая. Format 18×21,5 cm. Conţine două caiete legate. 208 foi. Cursul a fost scris de cineva care nu cunoştea alfabetul latin, deoarece a lăsat loc liber pentru terminologia franceză, care a fost notată cu creionul de către Ion Mandinescu. Acestui curs îi lipseşte introducerea. Ea a fost găsită în Mss. III—134 greşit intitulat *„Economie politica"*, deoarece reprezintă un miscellaneu cu 4 unităţi diferite: introducerea la cursul de Economie politică, care face corp comun cu manuscrisul III—136, apoi caietul nr. 2 — Tehnologia mecanică, caietul nr. 3 — Organizare rurală şi ultima unitate, cursul de Agronomie din 1848.

[42] Mss. III—135. Статистика. 1856 года, 13 ноября. Format 17,5×21,5 cm. Cuprinde 6 caiete legate în ordinea numerică. Caietul nr. 4 are menţiunea „тетрадь № 4. Онохин и Кононов. Статистика. 1857-го года, января 10-го дня Иван Мандинеску. Vezi şi pl. VIII.

materie. Fire modestă, Ion Mandinescu nu s-a crezut capabil a înlocui pe Ion Ionescu de la Brad la cursul special ţinut pentru viitorii funcţionari administrativi. Totuşi elementele respective nu i-au lipsit şi în măsura în care a dat satisfacţie ca profesor de matematică, iar mai tîrziu a corespuns întrutotul ca profesor de istorie, pe baza celor învăţate în cadrul secţiei de ştiinţe camerale, putem conchide că şi în materie de economie politică şi statistică Ion Mandinescu ar fi putut satisface cerinţele nevoilor şi împrejurărilor din Moldova la acea vreme, cînd problema cadrelor calificate se punea atît de acut.

*
* *

Încercarea noastră de a reînvia atmosfera universitară de la Petersburg din perioada studenţiei lui Ion Mandinescu pe baza manuscriselor cursurilor audiate la acea universitate, ca şi figura acestuia din urmă în atmosfera din Moldova, frămîntată de problema reorganizării administrative în perioada Unirii şi de după Unire, a avut scopul să facă cunoscut trainicia legăturilor culturale romîno-ruse, importanţa jucată de centrele universitare ruseşti în ceea ce priveşte formarea unor cadre calificate dintre moldoveni ca şi sprijinul acordat formării acestor cadre, date fiind împrejurarile cînd Ion Mandinescu şi-a făcut studiile în Rusia. Sînt exemple izolate, dar care cercetate cu asiduitate, se înmulţesc şi scot în evidenţă un adevăr : trăinicia prieteniei între popoare.

---

122 Manus

Григорія Савича Сковороды

Разговоры

о

Самопознаніи.

Автографъ.

Foaia de titlu a manuscrisului lui Grigori Skovorda

разговоръ
о томъ; знай себя.
Лица:
Лука, его другъ, и соседъ

Лука. Вчера обѣдали мы оба у моего брата я и соседъ мой нарочно для воскресного дня; чтобъ поговорить о чемъ изъ божіего слова, столъ былъ в саду, случай к разговору подали сл[illegible] на писанніи в беседкѣ следующіи: тотъ сотреть твою главу: а ты блюсти будешь его пяту, случились присутствовать два ученіи: госпо[illegible] динъ [illegible] и господинъ [illegible]. они многое тѣмъ словамъ толковали по прошенію брата моего, я не поколебился в вѣру, что священное писаніе есть райская пища и лѣкарство моихъ мыслей: для того окаявалъ самъ себе за то что не могъ никакого вкусу чувствовать в тѣхъ сладчайшихъ словахъ [illegible] какъ же ты называешь сладчайшими словами, не чувствуя в нихъ

Prima pagină a manuscrisului lui G. S. Skovorda

Примѣрное.

Состояніе училищъ Екатерины II-й.

(Справ. Гуппеля, Вѣдомости и пр.)

Число училищъ и учащихся	Училища народныя		Училища духовныя		Училища военныя		[illegible]	Пансіоны	Отдѣльныя школы	Вообще
	Главн. 50.	малыя 510.	Академіи 2.	Семинаріи 36.	сухопутныя	морскія		3.	4.	
Учащихся	1974.	9935.	308.	1145.	807.	927.	394.	297.	570.	16.442.

Примѣрное.

Состояніе училищъ при Александрѣ I-мъ.

(Справ. Журналъ Департамента М. Н. П.)

Учебныя заведенія	Число заведеній	Число учителей	Число чиновниковъ	Число учащихся		
				мужеска п.	женска п.	всего
Непричисленныхъ къ учебнымъ округамъ —	6.	148.	135.	989.	23.	1012.
По Округамъ —	1.427.	3.988.	890.	55.138.	5768.	60.906
Итого вообще —	1.433.	4.136.	1.025.	56127.	5.791.	61.918.

Сравненіе сихъ показаній представляетъ возможно образованія въ самой посредственной идеѣ.

1° Просвѣщеніе народа въ Россіи при Петрѣ Великомъ относилось къ числу оного = 0,1 : 0,434; къ просвѣщенію при Екатеринѣ II-й = 0,1 : 0,6; къ состоянію просвѣщенія при Алек

Tabelele din manuscrisul lui A. Hajdeu „Instrucţia publică sub influenţa legislaţiei împăratului Alexandru I".

Тетрадь № 2

Всеобщая история Новая

Лекции Пр. Куторги

Foaia de titlu a caietului nr. 2 din cursul de „Istorie universală, epoca modernă" ținut de prof. M. S. Kutorga

Ms 3419

Система Животнаго Царства.

Безпозвоночныя животныя.

Лекции Пр. Куторги 1-го

1853/54 года Ноябрь 9-го дня

Foaia de titlu a cursului de „Științe naturale", ținut de prof. S. S. Kutorga

Тетрадь №

Законы

Благоустройства и благочинія

Лекціи Доц. Андреевскаго

1855го года Августа 25го дня

И. [illegible]

Foaia de titlu a cursului de „Drept polițienesc" ținut de prof. I. E. Andreevski

[illegible]

5) Кукуруза.

Вопр. 21

Свойства кукурузы.

[illegible]

Разведение кукурузы.

Качества хлеба кукурузы

[illegible]

Desene explicative la capitolul despre porumb din cursul de „Agronomie“

Тетрадь № 4.

Опохинцъ и

Кононовъ.

Статистика

1857-го года Января 10-го дня.

И. Мадинескъ

Foaia de titlu a caietului nr. 4 a cursului de „Statistică"

Р Е З Ю М Е

(Rezumate)

ИЗ ИСКОННЫХ РУМЫНО-СОВЕТСКИХ КУЛЬТУРНЫХ СВЯЗЕЙ

Акад. П. КОНСТАНТИНЕСКУ-ЯШЬ

В лекции о румыно-русских вековых культурных связях, автор приводит отдельные моменты, начиная с древнейших времен и до наших дней. Древность этих связей подтверждается отношениями, существовавшими между доисторическими культурами нынешней территории Румынской Народной Республики и юго-западных областей СССР еще до появления румынского народа, равно как и более поздними, тесными связями с славянами еще до образования румынских феодальных государств. Начиная с этого момента (XIV в.) можно проследить в ходе развития исторических событий, наряду с важными политическими событиями, также и моменты культурных связей, как отражается русское влияние в области искусства, архитектуры памятников феодального периода, нашей древней литературы. В XVII веке многие из румынских ученых непосредственно связаны и имеют непосредственные общения с русской культурой (Николае Милеску, Димитрие Кантемир, Антим Ивирянул — виднейшие фигуры румынской культуры и румыно-русских связей той эпохи). Личность Петра I была отображена в ряде литературных произведений того времени, весьма распространенных в XVIII—XIX вв.

Автор подчеркивает также имеющееся разительное сходство между элементами народного творчества, фольклора и народного искусства.

Румыно-русские культурные связи XIX века лучше изучены. Русское влияние на румынскую культуру было исследовано: в отношении новых русских лексических элементов, которые проникают в румынский язык в первой половине XIX века; относительно связей, существовавших между румынскими и русскими писателями той-же эпохи; относительно огромной роли, которую сыграли революционные мыслители середины прошлого века в первых проявлениях социалистического движения конца XIX века.

Румынская культура XIX века начинает, к концу этого века и в первое десятилетие нашего века, все больше подпадать под влияние западной культуры, связанной с культурами буржуазного класса Румынии, подчиненной западному капитализму. Те же круги приложили все старания, сейчас же после образования в России социалистического государства, чтобы воздвигнуть стену перед востоком. Однако, благодаря образованию Румынской Коммунистической Партии, стало возможным ознакомление с достижениями СССР. Советская наука, литература

и искусство проникают разными путями в ряды наших специалистов, писателей и артистов. В статье показана роль общества «Друзья СССР», созданного в 1934 году и «Общества для поддержки дружиственных культурных связей между Румынией и Советским Союзом», созданного в 1935 году. Эта стена была разрушена до основания и навсегда 23 августа 1944 года, когда была возобновлена вековая дружба наших народов.

ПОЛИТИЧЕСКИЕ СВЯЗИ МЕЖДУ МОЛДАВИЕЙ И РОССИЕЙ ВО ВРЕМЕНА ВАСИЛИЯ ЛУПУ

Тр. ИОНЕСКУ НИШКОВ, А. КОНСТАНТИНЕСКУ

В настоящей работе авторы ставят себе задачу выяснить характер политических и родственных связей между Молдавией и Россией во времена Василия Лупу.

В первую очередь речь идет **о связях с Россией.** Начиная еще с 1638 г. Василий Лупу сообщает Русскому царю о том, что происходит в Польше, Крыму и Константинополе. Так как молдавский господарь находился в хороших отношениях с царем Михаилом Феодоровичем, то турки прибегают к его услугам в вопросе Азова. После почти двухлетних переговоров, в результате вмешательства Василия Лупу в 1642 году, турки без всякой борьбы получили от казаков Азов. Не получив никакого удовлетворения со стороны турок, Василий Лупу все же снова выступает посредником между Россией и Портой во время политического напряжения в 1646—1647 гг. Во все это время, как и в последующие годы, политика Василия Лупу по отношению к России строго последовательна. Он все время поддерживает с Москвой тесную связь, используя ее, как средство для достижения своих политических целей.

Затем следует политическое значение, которое имел **брачный союз** во время правления господаря Василия Лупу. В отличие от старой румынской историографии, рассматривавшей брак Тимуша с дочерью молдавского господаря как простое родство в результате брака, авторы настоящего исследования следят шаг за шагом за всеми политическими событиями, противодействовавшими союзу между Молдавией и Украиной Богдана Хмельницкого. Фактически, именно в этом и заключался смысл брака Тимуша с Руксандой — осуществление политического союза, настойчиво преследуемого гетманом Хмельницким. Авторы вскрывают колебания, нерешительность и отсутствие искренности, все время наблюдаемые у Василия Лупу. Из изложенного ясно вытекает, что польские магнаты были против такого союза и сделали все, что могли, чтобы помешать его осуществлению. Несмотря на оппозицию, проявленную не только Василием Лупу и поляками, но и турками, Хмельницкому все же в конце концов удается реализировать свои политические планы.

Заключенный в 1652 г. союз Молдавии и Украины, с одной стороны выяснил положение в этой части Европы, с другой-же — вызвал

у соседей враждебное отношение к Лупу. Прежде всего новый союз стал преткновением на пути политических планов Ракоци II. Поэтому составляется коалиция между Трансильванией, Польшей и Валахией (Цара Ромыняскэ), боровшаяся за свержение Василия Лупу с Молдавского трона и, следовательно, за разрыв союза с казаками. Известные события 1653 и 1654 гг., среди которых сражение при Финце и осада Сучавы, показали тесное военное сотрудничество между молдаванами и казаками и завершились свержением Василия Лупу с престола.

Зять Молдавского господаря Тимуш во главе своих казаков борется за защиту этого союза и умирает пораженный ядром под стенами Сучавской крепости.

В этом смысле и следует рассматривать исторические события времен господаря Василия Лупу в свете его отношений с Россией.

РУМЫНСКИЙ ДИПЛОМАТ В МОСКВЕ В НАЧАЛЕ XVIII ВЕКА: ДАВИД КОРБЯ ЧАУШУЛ

Г. ДЖЕОРЖЕСКУ-БУЗЭУ

Константин Брынковяну еще с 1698 года начинает ориентировать свою внешнюю политику на Россию. Его связи с Петром I становятся более отчетливыми начиная с 1702 года, когда в Москву был послан с этой целью Давид Корбя Чаушул. Давид Корбя Чаушул был родом из Скейи Брашовской, откуда он вынужден был бежать в Валахию изза экономического и религиозного гнета, которому подвергали Габсбурги большую часть населения Трансильвании, настойчиво осуществляя свою политику принудительной католизации. Он был сыном священника и знал славянский, латинский и, вероятно, немецкий и венгерский языки. Учитывая его образованность и знание латинского языка, которым пользовались тогда в дипломатии, а также и выдающиеся способности дипломата, Константин Брынковяну, по рекомендации спэтара Михаила Кантакузино, решил использовать его в качестве дипломата. Первой доверенной ему в 1689 году миссией было пребывание в Польше при дворе короля Августа II, где он должен был выведать об экспансионистских замыслах польского короля в отношении Румынских Земель. Во время этой миссии Давид Корбя постарался наладить связь с находившемся тогда в Варшаве посланником Петра I и установить, таким образом, первый контакт с Россией, в целях установления отношений между румынскими княжествами и Петром I.

Затем, Константин Брынковяну посылает его в 1702 г. в Москву, где его миссия становится постоянной, сохраняя однако все время характер тайного поручения.

Давид Корбя оказался решительным и преданным поборником сохранения румыно-русских связей, в отличие от самого Константина Брынковяну, который проявлял в этом отношении некоторую нерешительность и колебание. Вернувшись на родину в 1705 году по настоянию

Константина Брынковяну, который опасался турок, он был задержан здесь до 1705 года. Однако, Петр I, который, видимо, очень ценил его дипломатические способности, неоднократно сообщая Константину Брынковяну о своем желании иметь при своем дворе посланником Давида Корбя Чаушула.

В конце концов, Константин Брынковяну согласился вновь послать его в Москву. На этот раз Петр I зачислил Давида Корбя в императорский дипломатический корпус, в чине советника и доверил ему важное поручение, послав вести переговоры о заключении союзного договора между Петром I и Франчиском Ракоцци II, руководителем противогабсбургской войны за освобождение венгерского народа (1703—1711). Неожиданная болезнь подкашивает его силы и по возвращении в Москву он умирает (11 августа 1707). Смерть его Петр I считал большой потерей. Давида Корбя можно считать исключительно одаренным дипломатом, который неизменно стоял за укрепление румыно-русских связей еще в начале XVIII века.

МОЛДАВСКИЙ БОЯРИН НА СЛУЖБЕ У ПЕТРА ВЕЛИКОГО

Н. КОРИВАН и М. ЧИОЛАН

Среди молдаван находившихся на службе у Петра Великого и которые способствовали укреплению румыно-русских связей был также и клучер Мелегие Лунгул, имя которого осталось неизвестным исследователям истории румыно-русских отношений. Сведения о его деятельности начинают поступать в связи с выполнением секретных поручений в 1707 году и в 1711 г. во время Прутского похода.

В 1707 г. Петр Великий, считая неизбежным конфликт с Турцией, решается организовать отряды молдаван, чем и объясняется присутствие Мелегия Лунгула при Головкине, который поручает ему ряд секретных заданий, причем одно из них касается непосредственно Молдавии.

В 1711 г. по окончании Прутского похода, Петр Великий поручает ему организовать возвращение сорокского населения в свой город и принять для этого необходимые меры. Город Сороки был переходным пунктом русских войск в Молдавию.

Из других документальных источников исходит также, что Мелегие выполнял секретные поручения и в России.

Позже он возвращается в Молдавию, продолжая сохранять превосходные отношения со всеми бывшими покровителями. Его роль весьма многозначительна для эпохи, в которой он жил. В начале XVIII века в Молдавии усиливается настроение за сближение с Россией. С другой стороны, Петр Великий стремится все больше укрепить связи с румынскими княжествами, чем и объясняется, что Мелегие Лунгул наряду с другими румынскими боярами, способствовал укреплению румыно-русских связей.

ПОХОДНЫЙ ДНЕВНИК ФЕЛЬДМАРШАЛА Б. П. ШЕРЕМЕТЕВА О ПРУТСКОЙ КАМПАНИИ

К. ШЕРБАН

Историки — исследователи, занимающиеся изучением событий времен Прутской кампании пользовались преимущественно зарубежными источниками — архивами командований обоих лагерей. Одним из таких источников является Походный дневник командующего русской армией Б. П. Шереметева. Документальные материалы этого дневника широко освещают продвижение русской армии от Балтийских берегов к границам Молдавии, связи Д. Кантемира с русским командованием и совместную их подготовку действий в долине Прута.

Содержащиеся в дневнике данные по истории нашего народа дополняют имеющиеся в стране документы и особенно хроники, на основании которых историки составили работы об этом событии. Приводится, например, возвание фельмаршала Шереметева к молдаванам, письмо Д. Кантемира к Шереметеву от 20-го мая 1711 года, равно как и различные подробности сотрудничества русской армии с молдавской, в их общей акции против турок. Наши историки до настоящего времени этим источником еще не пользовались.

СОЦИАЛЬНО ПОЛИТИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ РУМЫНСКИХ КНЯЖЕСТВ В ЗАМЕТКАХ НЕКОТОРЫХ ПУТЕШЕСТВЕННИКОВ И В ОТДЕЛЬНЫХ РУССКИХ ИЗДАНИЯХ НАЧАЛА XIX ВЕКА

ТР. ИОНЕСКУ-НИШКОВ

Вначале автор кратко излагает социально-политическое положение в румынских княжествах, подчеркивая повышенный интерес Турции и России к Балканам в XVIII веке. Интерес русских правительственных кругов к этой географической зоне особенно возрастает в период русской оккупации 1829—1834 гг., вследствие чего ряд изданий и описаний русских путешественников, в том числе и деятелей науки, уделяют усиленное внимание положению в румынских княжествах. Так, «Новороссийский календарь» (Одесса), Записки Одесского Общества и Одесский Альманах ; Атеней (Москва), Всемирный русский путешественник, представляющий описание народов света (Москва) и Библиотека для чтения (С-П.) публикуют повести и рассказы, легенды и корреспонденции о румынах.

Далее автор рассказывáет о русских путешественниках, побывавших в румынских княжествах и оставивших заметки об этой стране. В первую очередь упомянуты имена — Виктора Ивановича Григоровича, С. Добронравова, Ивана Гурьянова, Филиппа Филипповича Вигеле, И. П. Липранди, М. Ладыжевского. Автор останавливается на наиболее интересных замечаниях этих периодических изданий и русских путешественников относительно социально-политического положения в княжествах.

ПУШКИН И РУМЫНСКАЯ ЛИТЕРАТУРА

Валериу Чобану

Статья **«А. С. Пушкин и румынская литература»** является частью одной из глав **(«Пушкин»)** крупного труда **«Румыно-русские литературные связи»**, разработанного автором в рамках Института истории литературы и фольклора Академии РНР.

Используя материалы из воспоминаний современников, эта статья рассматривает связи великого поэта, во время его пребывания в ссылке в Кишиневе, с интеллигенцией и писателями придунайских княжеств. Кроме местных молдаван — С. Крупенского, Варфоломея, Замфираке Ралли, Прункула и К. А. Катакази, он был знаком также и с беженцами из Румынских княжеств, в том числе и с членами семьи Маврогени, Шуцу, Бальш, Руссо. Более подробно автор останавливается на предполагаемой дружбе Пушкина с молдавским писателем Костаке Негруцци. В свете произведенных исследований было установлено, что седьмое письмо К. Негруцци ошибочно воспринималось как историко-литературный документ, так как оно было всего лишь выражением любви молдавского писателя к Пушкину, которым он в значительной мере содействовал популяризации русского поэта среди румынской интеллигенции. Более вероятными подтверждаются сведения о знакомстве Пушкина с К. Стамате, о чем мы находим данные в ценных мемуарах Ф. М. Лушниу и И. П. Липранди.

Горячо интересовавшийся восстаниями в румынских княжествах, Пушкин поддерживает связи с вождями гетеристического движения братьями Кантакузино, Пендадека, В. Каравия и Ризо, сыгравших во время гетерии в Молдове и Мунтении значительную роль. Выбор Иордаки Олимпиотула в качестве героя поэмы (оставшейся ненаписанной), показывает глубокое понимание Пушкиным происходивших событий. Как это вытекает из исторических данных, Иордаки Олимпиотул был истинным гетеристом, храбрым и с сильным характером. План поэмы предусматривал определенные факты, которые могут быть исторически проверены.

Вторая часть статьи — **Пушкин и румынский фольклор** посвящена интересу, проявленному Пушкиным и молдавскому, а иногда и к мунтянскому фольклору. Здесь имеются попытки восстановить две народные валашские песни, записанные Пушкиным, как это утверждает Липранди, а затем утерянные, а также молдавские легенды — **Дука** и **Дафна и Дабижа.** Далее автор вскрывает связь, существующую между румынским фольклором с Черной шалью и песнью Замфиры (Цыгане). В первом случае эта связь более отдаленная, а во втором более тесная, но великий поэт, использовав весьма распространенную в придунайских княжествах тему, создает совершенно оригинальное произведение высокой художественной ценности.

СОДЕЙСТВИЕ РОССИИ В ДЕЛЕ СОЗДАНИЯ МОЛДАВСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ АРМИИ

Г. УНГУРЯНУ

В 1830 году в Румынских княжествах были созданы первые ячейки национальной армии под названием «Стража пэмынтяскэ» (земская стража) или «Милиция националэ» (Национальная Милиция).

Воссоздание старой национальной армии, вписавшей в прошлом столько доблестных страниц в историю борьбы против турецкого ига, стало возможным лишь после поражения Турции русскими армиями и заключения в 1829 г. Адрианопольского договора.

В румынских княжествах победа русских армий создала условия, благоприятствующие возрождению старого установления, что означало вместе с тем расширение автономии княжеств, начало национальной независимости.

Русские оказали в этом деле как материальную помощь, так и содействие в военном обучении.

Русский генерал Павел Дмитриевич Кисилев, состоявший и председателем Государственного Совета Румынских княжеств, очень близко занимался созданием и организацией этого нового установления.

В основу организации 1830 г. был положен русский воинский «устав».

Необходимые материалы для военной формы молодой молдавской армии, насчитывавшей в 1830 г. — 1564 человек, поступали из русских военных складов в Яссах, Фокшанах и Галацах.

Снабжение оружием было сделано тоже русской армией.

Для лечения заболевавших военных учреждается в Яссах военный госпиталь, оборудование и снабжение которого всем необходимым — лекарствами, инструментами, одеждой — было сделано русским военным госпиталем.

Обучение румынских солдат проходило под наблюдением русских военных специалистов.

Для нужд Молдавской армии были переведены в 1833 году «выдержки из высочайше утвержденного руководства батальонного обучения, вновь изданного в С. Петербурге 1830 г.», а в 1845 году особая комиссия перевела «с русского диалекта военный устав».

Для обучения строевой службе, дисциплине и владению оружием была отправлена в Россию в Царскосельский образцовый пехотный полк группа военных, которая пробыла там до 1850 года ; другая группа была отправлена для обучения артиллерийскому искусству.

Древняя, многовековая дружба и непрестанные связи между румынским и русским народами, богато отражены в ценейших архивных сокровищах, в библиотеках, музеях и исторических памятниках нашей страны.

Подробное изучение всех этих источников открывает возможность выявить все неисследованные еще и умышленно замалчиваемые в прош-

лом данные и более полно осветить многовековое историческое развитие румыно-русских связей. Это обогатит наши знания о подлинной истории нашей страны, будет содействовать дальнейшему еще более широкому развитию дружественных отношений с народами Советского союза.

МОЛОДОЙ РУМЫН ПОЛУЧАЕТ ВЫСШЕЕ ОБРАЗОВАНИЕ В РОССИИ ВО ВРЕМЯ ОРГАНИЧЕСКОГО РЕГЛАМЕНТА

Г. ПОТРА

Так как в начале прошлого века в нашей стране не было высших школ, Попечительство учебных заведений отправляло лучших выпускников коллежа Св. Саввы продолжать образование в Западную Европу. В Россию не направляли никого. Первым, выразившим желание поехать учиться в Россию и получившим на то разрешение от генерала Киселева, был Николае Гэнеску, который отправился в 1831 году в Харьков изучать фармацевтические науки. Он стал понимать, что дружеские связи нашей страны с Россией должны быть как можно ближе и теснее и первый порвал с устаревшей и вредной традицией.

Получив разрешение, паспорт и 1000 франков он сразу же (16 марта 1831) отправляется в Харьков. Но Николаю Гэнеску пришлось много перетерпеть, так как между ним и Попечительством в письменной форме ничего не было установлено как в отношении срока, до которого ему позволено находиться заграницей, так и в отношении причитающегося ему денежного пособия на питание, квартиру и учение.

Попечительство же с своей стороны считало, что Н. Гэнеску ходатайствовал лишь о пособии на отъезд и устройство в Харькове и потому долгое время не помогало ему совершенно. Такое неправильное понимание положения привело к большим неприятностям как для Школьного Попечительства, так и для Н. Гэнеску. Так как в своих просьбах к Школьному Попечительству последний не проявил ни такта, ни вежливости, административный совет этого Попечительства на его первые письма не ответил и никаких денег не посылал.

Уверенный в своей правоте и считая, что руководители Школьного Попечительства придираются к нему и потому не дают пособия, Николае Гэнеску стал жаловаться различным деятелям и властям, как русским, так и валашским и в один прекрасный день даже и самому царю.

Из неизданных документальных материалов видно, что Н. Гэнеску, по характеру весьма сварливый и амбициозный человек, не просил почтительно, как это полагалось бы нуждающемуся в постоянной стипендии студенту, а просто грубо пробирал весь Совет Попечительства, вызвав своими письмами многочисленную переписку между различными учреждениями и лицами. В конце концов деньги ему были высланы, но

не из-за заботы о нем и даже не из жалости к нему, а просто потому что вокруг этого вопроса создалась слишком большая шумиха.

Изучив хорошо русский язык, а в некоторой мере и латинский, Николае Гэнеску переехал в 1833 г. из Харькова в Москву. Там он поступил на медицинский факультет. Борясь с материальными лишениями, причиненными несвоеременным поступлением с родины денег и притом в значительно меньшей чем это было необходимо сумме, в 1837 г. он получает звание доктора медицины и квалификацию помощника фармацевта. Таким образом, **Николае Гэнеску является первым румынским врачем в Мунтении,** еще до Николае Крецулеску, получившего звание доктора медицины в Париже в 1839 г.

Вернувшись в 1839 г. на родину, он получает право практики в Бухаресте, а в 1846—49 гг работает в качестве старшего врача при Институте душевно-больных и немощных в Маркуце. Во время революции 1848 г., кроме своей работы, он сотрудничает в газете **Сельский Листок,** вместе с Николае Бэлческу и Петраке Поенару, директором Школьного Попечительства, от которого зависела отправка студентов заграницу и который прежде считался, возможно, одним из его преследователей. 1850-й год застает его врачем Мусчелского уезда, а затем он переезжает в Брашов, где и умирает в 1875 г. Не имея наследников, он завещал свое имущество тамошней гимназии по отношению к которой питал особое расположение.

РУМЫНО-РУССКОЕ ВОЕННОЕ СОДРУЖЕСТВО ВО ВРЕМЯ ВОЙНЫ 1877—1878 гг И ЗАВОЕВАНИЕ РУМЫНИЕЙ ГОСУДАРСТВЕННОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ

И. ФОКШЕНЯНУ

В лекции автор дает картину румыно-русского сотрудничества во время войны 1877—1878 гг, в результате которой Румыния получила государственную независимость. Один за другим освещены этапы этого сотрудничества: стратегическое прикрытие движений русской армии (апрель—май 1877 г.), обеспечение безопасности правого фланга стратегического расположения русских войск на Дунае, участие в разгроме турецкой дунайской флотилии (май—июнь 1877). Участие в третьей битве за Плевну, в осаде и взятии этой крепости (август—ноябрь 1877), взятие Раховы, продолжение действий по обеспечению безопасности правого фланга и тыла русской армии после ее продвижения за Балканы.

Помимо ранее опубликованных источников, автор использует также и материалы из недавно изданных Академией РНР сборников документов, на основании которых ему удается отметить ряд интереснейших моментов румыно-русского содружества, а также предательские отношения румынских буржуазно-помещичьих правительств. Автор подвергает также уничтожающей критике установку румынских буржуазных критиков, которые старались обойти молчанием румыно-русское военное сотрудничество и боевое содружество.

РУССКИЕ РЕВОЛЮЦИОНЕРЫ В РУМЫНИИ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА

Г. ХАУПТ

Во второй половине девятнадцатого века румыно-русские революционные связи получают широкое развитие. Румынская территория открывала русским революционерам возможности легко устанавливать связь с Россией и была удобной для тайной переброски туда, через границу царской империи, подпольной литературы. Еще в 1853 году Герцен подчеркивал то значение, которая представляла румынская территория в деле осуществления планов русских революционеров, а к 1862—1864 гг. Тульча стала важным центром для переброски в Россию политической подпольной литературы.

Деятельность русских революционеров-эмигрантов находила поддержку у прогрессивных людей Румынских княжеств. В первые же годы после революции 1848 года, Герцен установил связь с румынскими эмигрантами, поддерживавшими деятельность русских революционеров. Они пользовались симпатией в Румынии и в последующие десятилетия. Во время правления господаря Кузы, подпольная литература получалась через болгарскую и польскую эмиграции, а позже, в частности в восьмидесятых годах XIX века, в Румынии обосновываются представители русской эмиграции, которым помогают румынские студенты — социалисты.

Деятельность русских политэмигрантов в Румынии усиливается к 1875 году, когда, вследствие усиления преследований со стороны органов царской охранки, многие революционеры были вынуждены бежать из России. Видную роль в этом периоде играет Н. Зубку-Кодряну, д-р Руссел и К. Доброджану-Геря. В Румынии образуется небольшая колония русских революционеров, деятельность которой пользуется поддержкой румынских социалистов. Русские политэмигранты в Румынии развернули сильную пропагандную работу в рядах, находившейся здесь в связи с войной 1867—78 года, царской армии.

Обеспокоенная размахом деятельности русских революционеров в Румынии, царская охрана сейчас же после войны принимает, с согласия румынского правительства либералов, меры для непосредственной слежки за политэмигрантами на территории Румынии. В это время в Яссах и Тульче образуются две мощные колонии русских политэмигрантов, причем Ясская колония оказала существенную помощь в деле развития румынских социалистических кружков.

В 1881 году была изгнана из страны группа русских революционеров во главе с деятельным доктором Русселем; вскоре, однако, русская революционная деятельность в Румынии возрождается; ведущую роль между эмигрантами на этот раз играет Константин Доброджану-Геря, многосторонняя деятельность которого обеспечит успешное развитие планов русской революционной эмиграции, но в то же время вызовет также и ряд новых репрессивных мер со стороны царских властей.

ОТКЛИКИ В ТРАНСИЛЬВАНИИ РУССКОЙ НАРОДНОЙ РЕВОЛЮЦИИ 1905 ГОДА

И. ЧИКАЛА и А. ЕГИЕД

После краткого обзора внутреннего положения в Австро-Венгрии в последующем за 1867 годом периоде, при котором к началу XX века уже развернулась борьба пролетариата, авторы исследуют материалы того времени об откликах в Трансильвании русской народной революции 1905 года. На основании изученного газетного, журнального и архивного материала здесь освещены: подъем рабочего движения в Трансильвании в 1905 году, крупные рабочие забастовки 1906 года, крестьянские восстания в Трансильвании в 1905—1906 гг и последние волны революционного подъема последующих годов. Под влиянием русской революции стало бурно развиваться забастовочное движение, которое в отдельных местностях принимает характер настоящего народного движения. Рабочий класс, отмечает одна из газет того времени, «поднялся без призывов и руководителей», стало быть против воли своих руководителей — реформистов. Трансильванские социал-демократические организации, лишенные правильной идейно-политической ориентации, не сумели стать во главе развивающихся событий. В эти годы начинают обнаруживаться уже некоторые признаки явной оппозиции против старого руководства социал-демократической партии.

Русская революция доказала необходимость единства между рабочим классом и крестьянством и укрепления чувства международной солидарности и братства трудящихся разных национальностей Трансильвании.

СЛАВЯНО-РУМЫНСКИЕ ТЕКСТЫ В СВЕТЕ РУССКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

1

Каталоги, исследования, издания рукописей и документов

ДАМИАН П. БОГДАН

Используя имевшиеся в его распоряжении библиографические источники, автор освещает вклад, писавших на русском языке русских и иностранных ученых, в дело изучения славяно-румынских текстов, т. е. рукописей, документов, надписей и печатного материала, написанных и составленных на славянском языке на территории румынских княжеств.

Исследование состоит из трех частей, из коих первая, напечатанная выше, описывает каталоги, исследованния и русские издания славяно-румынских рукописей и документов, причем во многих случаях автор предваряет свои исследования общей характеристикой исследуе-

мой работы, а в конце каждого отзыва о соответствующей работе, в большинстве случаев, дает также и свои критические замечания.

В свой труд автор включает не только имеющиеся уже исследования, но часто и рецензии по исследуемым работам.

Среди авторов вышеупомянутых каталогов, фигурируют также и имена таких известных деятелей русской науки как П. М. Строев (1841), А. Востоков (1842), В. Ломанский (1854), архимандрит Леонид (1875), Порфирий Успенский (1878, 1880 и 1892 гг), А. Ф. Бычьков (1882 г.), Г. Воскресенский (1882 г.), П. А. Сырку (1883, 1899, 1904, 1907 гг). Н. И. Петров (1897, 1904 гг.), А. И. Яцимирский (1897, 1905, 1907, 1910, 1921 гг.), Г. А. Ильинский (1908 г.), Владимир Розов (1908 г.), В. Н. Перец (1915 г.), а для наших времен — имя советского ученого Е. Е. Гранстрема (1953). Тут имеются также и неизвестные даже русским исследоватлям работы, как например, работа И. С. Палимова (1890 г.), а также и работы таких признанных иностранных ученых, как Е. И. Колюняцкого (1874 г.), И. И. Свенцицкого (1904 г.). Среди авторов исследований славяно-румынских рукописей выделяются: П. А. Сырку, А. И. Яцимирский, П. А. Лавов и Е. Колюняцкий. Среди издателей славяно-румынских рукописей на первом месте стоит П. А. Сырку, затем Вотрослав Иоржик, М. А. Лавов, давший первое издание Поучений Нягое Бассараба, А. И. Яцимирский, а для советских времен — А. Д. Седельников.

Первые заметки о славяно-румынских документах принадлежат В. Григоровичу Барскому и были опубликованы в 1785 г. Затем следуют заметки А. Х. Востокова, Порфирия Успенского, В. И. Григоровича и Тимотея Флоринского.

Первое издание славяно-румынских документов было дано И. И. Венелиным; оно было составлено в 1832 г., а вышло в свет в 1840 г. В том же году, когда Русская Академия наук опубликовала работу Венелина, один из русских журналов отпечатал девять молдавских документов XV—XVII веков, факт оставшийся до настоящего времени неизвестным для румынской специальной литературы. Следуют работы И. И. Нелидова (1844 г.), Н. Н. Мурзакевича (1844—1858 гг.), В. И. Григоровича (1845 г.), А. С. Петрушевича (1865, 1881 гг.), архимандрита Леонида (1867, 1873 гг.), И. Ф. Холовацкого (1868 г.), К. И. Новоструева (1874 г.), Ф. И. Белоуса (1879), В. В. Качановского (1880, 1888 гг.), Петра Скобельского (1866 г.), В. А. Ульяницкого (1887 г.), В. И. Срезневского (1893 г.), Н. И Халиппы (1900, 1902, 1907 гг.), А. А. Кочюбинского (1901 г), В. Н. Кораблева (1907 г.), П. А. Сырку (1906 г.), А. И. Яцимирского (1907 г.) и А. Л. Петрова (1926 г.).

Автор останавливается на каждом исследовании в отдельности, а в конце информирует относительно библиографии издания славяно-румынских и древне-румынских документов А. И. Яцимирского (1907 г.), этой первой, а до настоящего времени и последней, библиографией в рассматриваемой области.

О НЕКОТОРЫХ РУССКИХ РУКОПИСЯХ, ХРАНЯЩИХСЯ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКЕ ЯССКОГО УНИВЕРСИТЕТА

А. АНДРОНИК

В Центральной Библиотеке Ясского Университета хранятся много русских рукописей, среди которых и тетради бывшего студента Петербургского Университета Ивана Мандинеску.

Иван Мандинеску (1833—1868), окончив с отличием Ясскую духовную семинарию был отправлен в Петербургский Университет в 1892 году. Окончив в 1857 г. отделение камеральных наук, он вернулся на родину и стал преподавателем математики и философии, а начиная с 1860 года — преподавателем всеобщей истории. Единственный труд его, трехтомная «Всеобщая история», был напечатан, в двух изданиях, посмертно.

Иван Мандинеску слушал в Петербурге курсы известных профессоров, от которых остались в его тетрадях ценные заметки университетских лекций. Тетради Ивана Мандинеску содержат лекции братьев Куторги, Стасюлевича, Скобликова, Красовского, Андреевского, Усова и других знаменитых петербургских профессоров.

Эти рукописи, часть которых исследованы автором в связи с временем пребывания молдавского студента в Петербугре, представляют собой довольно важное значение для изучения румынско-русских культурных отношений.

Автор считает необходимым ознакомить румынских и иностранных читателей с содержанием некоторых русских рукописей, хранящихся в Центральной Библиотеке Ясского Университета.

TABLA DE MATERII

СОДЕРЖАНИЕ

ERATĂ

Pagina	Rîndul	In loc de	Se a cit
0	17 de jos	juma mai u de rıu	mai us d r u
		vreo tate de mila	vreo jumatate de m'la
196	8 de jos	*тератуцрное наследство,n*	*Литер турное наследство*
209	23 de sus	Bantenberg	Battenb rg
268	12 de sus	Sedelinikov	Sedelnikov
268	13 de sus	Sedelinkov	Sedeln'ko
272	6-8 de jos	nu se vor citi	
279	4 de sus	R	ь ('er)

LEI 16